3 1761 08821852 4

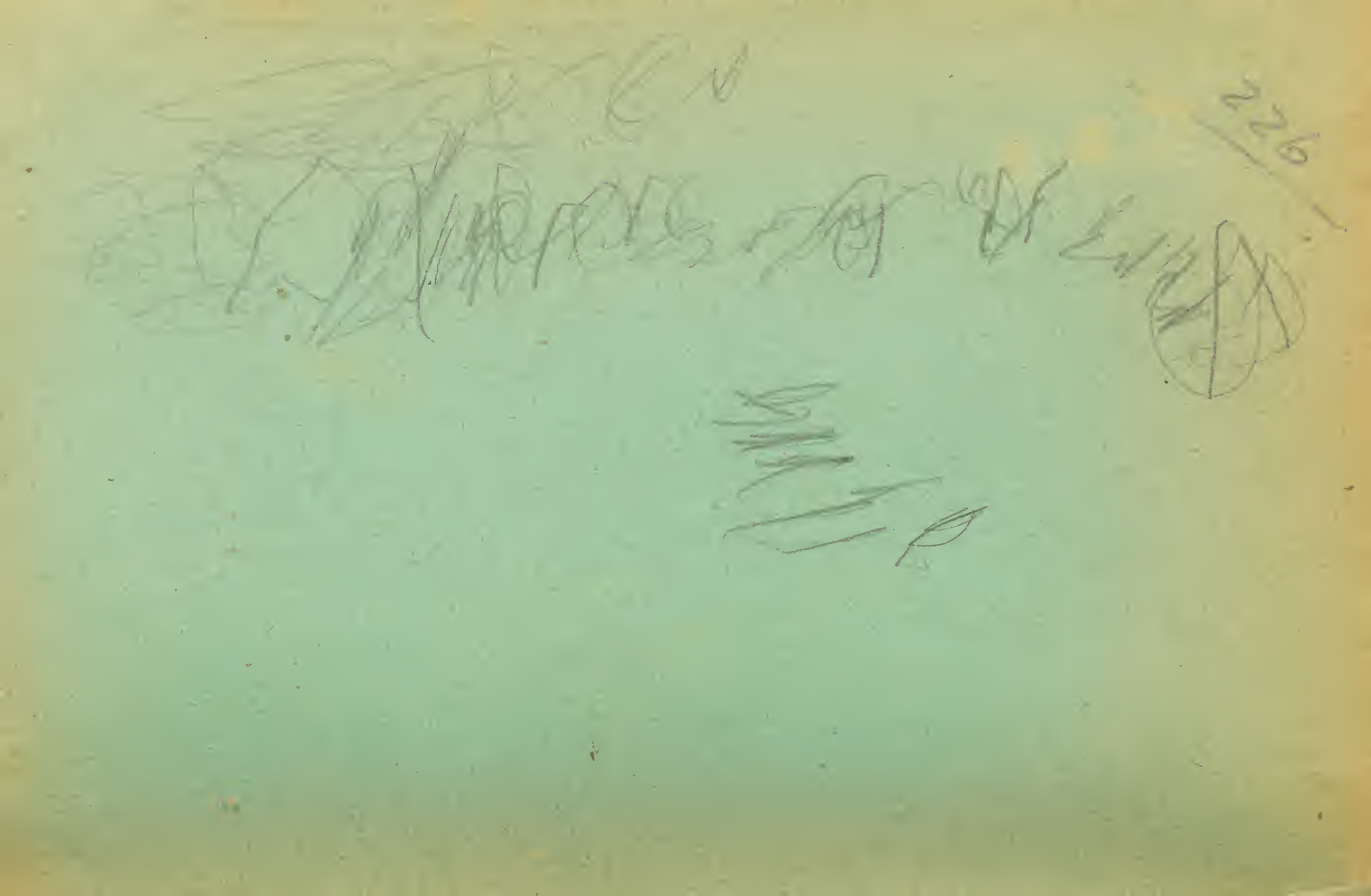

95.-

SPOMEN-KNJIGA

MATICE HRVATSKE.

Digitized by the Internet Archive
in 2011 with funding from
University of Toronto

http://www.archive.org/details/maticahrvatskaod00smii

LSC.H
56392 ma

MATICA HRVATSKA

OD GODINE 1842. DO GODINE 1892.

SPOMEN-KNJIGA.

NAPISALI

TADE SMIČIKLAS I FRANJO MARKOVIĆ.

SA DVANAEST SLIKA I JEDNIM SNIMKOM RUKOPISA.

541713
28.S.52

U ZAGREBU 1892.

IZDANJE „MATICE HRVATSKE".

TISAK KARLA ALBRECHTA.

USPOMENI

SVOJIH

ZAČETNIKA ❋ ZAKLADNIKA ❋ UZORNIKA

HARNO POSVEĆUJE

ČUVARICA NJIHOVIH ZAVJETA

MATICA HRVATSKA.

Kad se je u odboru «Matice Hrvatske» stalo razgovarati o proslavi «Matičine» pedesetgodišnjice, prihvatismo svi jednodušno, da se izdade knjiga-spomenica. Naravno je, da smo opet svi bili toga mnijenja, da u toj knjizi na prvom mjestu bude povijest našega društva. Različito se mislilo o ostalom sadržaju, dok se opet svi ne složismo, da se napišu životopisi najznamenitijih pokojnih članova «Matičine» uprave i onih dobrotvora «Matičinih», koji su osnovali zaklade pod svojim imenom. Odbor «Matice» povjeri meni, da ovu knjigu sastavim, a ja umolih prijatelja i sudruga u odboru «Matice» prof. dra. Franju Markovića, da i on preuzme njekoliko životopisa napisati, što on drage volje i učini.

Velika bi to knjiga bila, koja bi primila u sebe sve životopise «Matičinih» mnogih vele vrijednih upravnika. Mnogi se izmed njih odlikovaše u raznim strukama našega narodnoga života. Al gospodarstvena snaga našega društva nije tako jaka, da podademo spomen-knjigu u dva i tri svezka. Imade «Matica» i dobrotvora sa znatnim darovima, ali s istih razloga ne podajemo njihovih životopisa. Svima se pak pokazasmo zahvalni u povijesti «Matice» toliko, koliko se riječima zahvalnost izreći

može, a u srcima našim ostat će dublja i nerečena, i predat ćemo ju i našim nasljednicima, neka ne umre, dok bude živjela čista i narodnim poštenjem prodahnuta «Matica Hrvatska».

Životopisi u ovoj knjizi jesu koji kraći koji obširniji. Za njeke ne imadosmo više gradiva, drugi su već drugdje dobro opisani. Ivan Mažuranić i August Šenoa nisu imali njihove znamenitosti dostojnih životopisa, zato su njihovi životopisi razmjerno u ovoj knjizi najveći. Za izradbu ovih životopisa dobismo znatne pomoći od gg. Vladimira Mažuranića, Božidara Kukuljevića, Stjepana Kranjčića, Ferde Šaja i Gustava Barabaša, i od gospodja Milke Vončine, Slave Šenoe i sina joj Milana. Svima njima za ljubav najsrdačnije zahvaljujemo.

U Zagrebu, koncem mjeseca studenoga god. 1892.

Tade Smičiklas.

GDJE JE ŠTO.

Strana

Pripomenak VII

Povijest Matice Hrvatske. Napisao i govorio u glavnoj skupštini «Matice Hrvatske» dana 19. lipnja god. 1892. **Tade Smičiklas.**

I. **Priprave «Matici ilirskoj»** (od god. 1836. do god. 1842.). — Nastojanje oko osnutka «društva za uzgajanje narodnoga jezika i literature u Zagrebu». — Osnutak «narodne Čitaonice» u Zagrebu (god. 1838.). — Pravila «društva za jezik ilirski i slovesnost («učeno društvo») u Zagrebu» ili za «Maticu ilirsku» (god. 1839.). — Sabiranje prinosa za «Maticu ilirsku» i Muzej 3

II. **«Matica ilirska» pod okriljem «Čitaonice»** (od god. 1842. do god. 1850.). — «Čitaonica» radi o osnutku «književnoga društva". — God. 1842. 10. februara osniva glavnicu pod imenom: «Matica ilirska» i zaključuje, da se štampa Gundulićev «Osman». — Vlada zabrani (god. 1843.). ime «ilirsko»; grof Janko Drašković prodje na dvor radi «Čitaonice» i «Matice». — God. 1844 «Osman» doštampan i izdan. — Tiska se Demetrova «Teuta». — «Čitaonica» obnavlja (god. 1845). svoju molbu radi «učenoga društva». — «Narodni dom». — God. 1846. preuzima «Čitaonica» o trošku »Matice» izdavanje «Kola». — Izdanje Gundulićevih «različitih piesni». — God. 1847. potvrdjuje se «učeno društvo» (in thesi) pod imenom: „hrvatsko-slavonsko književno društvo». — Godina 1848. i 1849. zaustavlja «Matičin» rad; štampa se «Drobnićev riječnik» 9

III. **«Matica ilirska»** (od god. 1850. do god. 1858.). — Absolutizam i progon hrvatskih književnika. — «Čitaonica» prestaje u mjesecu junu god. 1850.; «Matica ilirska» postaje samostalna i dobiva nova pravila. — Nove zadaće «Matice» i nov odbor. — «Matica ilirska» bez stalna programa; poziva pisce, da prinose radnje. — Štampa se Gjorgjićev «Saltjer

Strana

Slovinski» i «Uzdasi Mandaljene». — «Matica» razpisuje (god. 1851.) nagradu za «najbolju pučku povjestnicu naroda jugoslavenskoga»; razpis ostaje bez uspjeha. — Stupa u svezu sa slavenskim «Maticama» i predlaže slavenski književni „kongres" ; ukor ministra Bacha zbog predloga o «kongresu». — Podupire (god. 1852.) izdanje »Nevena«, štampa Palmotićevu «Kristiadu», pruža pomoć «Pravdonoši» u Zadru i izdaje Banov «Dubrovnik». — Razpisi nagrada za dobre prijevode. — God. 1854. drugo izdanje Gundulićeva «Osmana» sa predgovorom Ad. Vebera. — Nehajstvo u književnim poslovima, absolutizam u cvijetu; «Neven» prelazi posve u «Matičine» ruke; razvitak «Nevena» i njegova sudbina. — «Matičine» financijalne i gospodarske neprilike; smutnje radi «Hrvatsko-slavonskog književnog društva».. 19

IV. «**Matica ilirska**» (od god. 1858. do god. 1874.). — «Matica» bira novi odbor i uvadja red u poremećeno gospodarstvo; novi odbor nastoji, da sva društva dobiju jednoga tajnika, al ni on nema programa. — Izdanje djela Vrazovih; Šulekova «Cvjetana»; Jukićev «Bosanski prijatelj». — Osnutak (god. 1859.) društva „za pučku knjigu". — God 1860 izdaje «Matica» u slavu slavenskih apostola «Tisućnicu.» — Odnošaji «Matice ilirske» prema novomu društvu: akademiji jugoslavenskoj; misao, da se oba društva spoje. — «Matica» izdaje «Književnik.» — God. 1866. u slavu tristagodišnjice Nik. Zrinskoga izdaje «Matica» «Zrinjsku zviezdu». — God. 1868 (29. juna) «Matica ilirska» predaje književni svoj rad jugoslavenskoj akademiji, koja od «Matičinih» prihoda osniva (god. 1869.) «Vienac»; zasluge «Vienca». — Zaklada grofa Ivana Nep. Draškovića. — God 1872. akademija želi povratiti «Matici» njen književni rad; god. 1873. (2. februara) „Matica" opet biva samostalna, bira novi odbor i prima se predlog o preustrojstvu društva. — «Vienac» se predaje «Dioničkoj tiskari», prihvaćaju se nova pravila (marta god. 1873.) i «Matica ilirska» se prozva «Maticom Hrvatskom.» — Osvrt na rad «Matice ilirske» 33

V. «**Matica Hrvatska**» (od god. 1874. do god. 1892.). — Razlog promjeni imena «Matice». — Šenoina «Antologija hrvatskoga pjesničtva» i Jules Verneova djela. — Nove zadaće «Matice Hrvatske» uz akademiju znanosti i društvo sv. Jeronima; njezin ustroj i program, način poslovanja. — Članovi-prinosnici i društveni povjerenici; dobrotvori i darovatelji; književni radnici «Matice Hrvatske». — Stalna osnova za «Matičin» književni rad: «poučna» i «zabavna» knjižnica. — Trud «Matice» oko hrvatskih narodnih pjesama; sabirači narodnih pjesama. — Lijepa književnost i «Matica Hrvatska» 44

Prilog I. Gospodarsko poslovanje «Matice Hrvatske» od god. 1877. do god. 1892..... 60

Prilog II. Povjerenici «Matice Hrvatske» od god. 1876. do uključivo god. 1891. 64

Strana

Znameniti članovi

uprave „Matice Hrvatske".

Janko grof Drašković, osnovatelj i prvi predsjednik «Matice ilirske» od god. 1842. do god. 1850. (Sa slikom). Napisao **Tade Smičiklas.**

Rodio se grof Janko u Zagrebu 20. oktobra god. 1770., gdje uči prve nauke, a filozofiju i pravo u Beču. — Kao konjanički častnik vojuje god. 1789. pod Biogradom, postaje komornik i kao major ostavlja vojsku; još učestvuje kao pukovnik kod hrvatskog ustanka god. 1809. — Polazi u Pariz i tu boravi dulje vremena i prijateljuje sa knezom Sorkočevićem i Savom Tekelijom. — God. 1832. stupa pred narod kao preporoditelj s novim ideama: naobrazba naroda ima biti na narodnom jeziku. — U oči sabora ugarskoga god. 1832. napisa prvu hrvatsku brošuru: «disertatiu» poklisarima hrvatskim na istom saboru; pet točaka njegova narodnoga programa. — Drašković ide na zajednički sabor (god. 1833. do god. 1836.) i brani prava hrvatska. — Njegove hrvatske pjesme prije god. 1835. — God. 1838. izdaje knjižicu: «Ein Wort an Illyriens hochherzige Töchter»; upliv ove knjižice. — Osniva «Ćitaonicu ilirsku» u Zagrebu; izriče već god. 1839. osnutak «Matice ilirske», snuje oko «Narodnoga Doma», brine se za kazalište, muzej i. t. d. i biva narodni politički vodja. — God. 1843. sabire oko sebe odlične domorodce i savjetuje, kako se imadu vladati hrvatski poslanici na ugarskom saboru; vodi deputaciju pred kralja, kad je ime «ilirsko» zabranjeno. — Godina 1848. zateče ga u visokoj starosti, pomaže mladjima svojim savjetom; narodna i njegova osobna nesreća ogorčuje mu posljednje dane života; umrije u Radgoni 14. januara god. 1856. — Njegova ostavina i nemar narodni..... 83

Ivan Mažuranić, predsjednik «Matice ilirske» od god. 1858. do god. 1872. (Sa slikom i jednim snimkom iz rukopisa «Čengić-Age» na str. 128.). Napisao **Tade Smičiklas.**

I. Obitelj Mažuranića. — Ivan se rodio u Novom Vinod. 14. augusta godine 1814.; njegova prva naobrazba, polazi u gimnaziju na Rieku, u filozofiju u Zagreb i Subotin. — Prva njegova pjesma god. 1835. u «Danici»; pjesma u slavu Gaju i druge pjesme. — Vraća se u domovinu i uči pravo u Zagrebu. — God. 1836. ostavlja u pjesmi klasicizam i pjeva na narodnu; god. 1837. nasljeduje Dubrovčane: primjeri toga nastojanja. — Tri elementa njegova pjesničtva; njegovi nauci i životne prilike. — II. God. 1838. Ivan Mažuranić u odvjetničkoj pisarni; pjesma «Věkovi Ilirije.» — Namjestni učitelj na zagrebačkoj gimnaziji; s Užarevićem izradi «němačko — ilirski Slovar.» — God. 1840. poluči advokatsku diplomu; odvjetuje u Karlovcu, oženi se i od god. 1841. do god. 1848. biva karlovački sirotinjski kurator. — Pjesme iz toga doba; god. 1842. dopunjuje Gundulićeva »Os-

Strana

mana» uz tumač i riječnik. — Njegovi soneti; misli o izdavanju Gundulića i dopuna «Osmana.» — Kako je postao «Čengić-Aga»? — Proglas na Evropu (god. 1842.) radi raje u «Augsb. Allg. Zietung-u», putopis po Bosni o stradanju raje, poznavanje Crnegore i uzdanje Ilira u nju: podloga su Mažuranićevu epu. — Izvorni rukopis «Čengić-age» i njegovi izpravci. — III. Od svoje 32. godine Mažuranić više ne pjeva: odgonetka tomu pojavu. — Spis «Hrvati Magjarom» (god. 1848.) program Hrvatske. — Mažuranić na saboru god. 1848. — Za absolutizma u državnoj službi i od god. 1858. predsjednik «Matice ilirske». — God. 1860. u banskoj konferenciji; njegova predstavka radi obnove ustava uznese ga na hrvatsko kancelarstvo. — God. 1873. do god 1880. ban hrvatski; umrije 4. augusta god. 1890. — Dvije njegove posljednje izjave 96

Matija Mesić, podpredsjednik (od god. 1858. do god. 1872.) i predsjednik «Matice ilirske» od god. 1772. do god. 1874. (Sa slikom). Napisao **Tade Smičiklas.**

Mesić se rodio 19. februara god. 1826. u Brodu; njegovi roditelji; dolazi u Zagreb u gimnaziju, predje u sjemenište, zatim u bogosloviju u Beč. — God. 1849. zaredjen kapelanuje u sv. Brcku, zatim suplira na zagrebačkoj gimnaziji; god. 1850. polazi na sveučilište u Beč. — Iz Beča polazi u Prag: njegovi profesori i naobrazba. — God. 1853. vraća se u Zagreb, učiteljuje najprije na gimnaziji kroz tri godine, a zatim na pravoslovnoj akademiji. — Piše školske knjige; god. 1858. podpredsjednik «Matice ilirske». — Radnje u «Arkivu» i ina djela; radnje u «Književniku.» — God. 1866. napisao «Život Nikole Zrinjskoga»; radnje u akademijskom «Radu.» — Predsjednik «Matice ilirske» od god. 1872. do god. 1874.; njegovo mnogostručno zanimanje. — Prvi rektor hrvatskog sveučilišta; karakteristika njegova bića. — Umrije 6. decembra god. 1878..... 138

Ivan Kukuljević Sakcinski, podpredsjednik «Matice ilirske» (od god. 1851. do god. 1858.) i predsjednik «Matice Hrvatske» od god. 1874. do god. 1889. (Sa slikom). Napisao **Tade Smičiklas.**

I. Kukuljević je potomak stare plemićke obitelji, a rodio se u Zagrebu 29. maja god. 1816.; prvi nauci. — Iz filozofije ode god. 1833. u kadete; njegov život u to doba; prva njegova pjesma (njemačka) god. 1834.; častnik kod garde u Beču god. 1836. spoznaje se sa znamenitim ljudima našega naroda. — Prva pjesma u »Danici« (god. 1837.); prva pripovijest; različita djela; dramatički pokusi. — Premješten u Milan, osvoji za knjigu hrvatsku Petra Preradovića; odluka, da ostavi vojnički stališ: pismo na otca. — II. God. 1842. ostavlja vojsku i vraća se u domovinu; njegov književni i politički rad: borba za hrvatski jezik na saboru god. 1843. i 1845. — »Slavjanke«, »sabrane pjesme«, gradja za povijest umjetnosti; izdanje Menčetićeve: »Trublje Slovinske«. — Kuku-

Strana

ljevićev rad god. 1848.: 17. marta na čelu gradjanstva zagrebačkog pred zastupstvom, u triumviratu sa Ambr. Vranyczanyem i Ljud. Gajem; polazi u Karlovce i Biograd, da uglavi savez sa Srbima, u Milan k Radeckomu po novce i puške; postaje arkivarom i polazi u Budim po zaklade i pisma. — Predstavka (god. 1849.) na kralja radi ustava; Kukuljević nosi ju u Beč, njegovo pismo banu Jelačiću. — III. Od god. 1850. posveti se posve nauci; osniva „Društvo za povjestnicu jugoslavensku". — Njegova putovanja; prijateljske sveze s odličnim Slavenima i s prijateljima knjige u domovini. — „Arkiv za povjestnicu jugoslavensku" (od god. 1851. do god 1875.); „Monumenta Slavorum meridionalinm"; „Jura Regni C. D. S."; „Bibliografija hrvatska". — Izdaje „Stare pjesnike hrvatske" i „Slovnik umjetnika jugoslavenskih;" druge radnje. — IV. God. 1861. stupa na političko polje i biva veliki župan zagrebački. — Rasprava njegova „Borba Hrvata s Tatari i Mongoli"; „Tisućnica". — Jedan od vodjâ samostalne stranke (do god. 1867.). — Njegov obilni raznostruki književni rad: „Arkiv," „Codex diplomaticus," „Nadpisi sredovječni i novovjeki u Hrvatskoj," „Životi glasovitih Hrvata," „Povijest gradova" i t. d. — Kukuljevićevi politički spisi; rasprave u akademijskom „Radu," radnje u epskom i dramatskom pjesničtvu. — Kukuljević kao predsjednik „Matice Hrvatske"; umrije 1. augusta god. 1889. 148

August Šenoa, podpredsjednik «Matice Hrvatske» od god. 1877. do god. 1881. (Sa slikom). Napisao **Franjo Marković.**

I. Porodično ime „Šenoa" izvorno česko; roditelji Augustovi. — Rodio se u Zagrebu 14. studenoga god. 1838.; svrši prve nauke i gimnaziju u Zagrebu: njegovo zanimanje za hrvatsku knjigu. — Šenoin put u Kranjsku i Mletke, prve njegove pjesme; posvećuje se pravnim naukom. — II. God. 1859. polazi u Prag, da nastavi pravne nauke. — Rad za »Pozor«: prvi feuilletoni hrvatski; u »Naše gore listu« pjesme epske i lirske; komedija »Ljubica«: dojmovi Šenoina pražkoga boravka. — III. God. 1865. polazi Šenoa u Beč i tu uredjuje »Glasonošu« i »Slavische Blätter«; prva njegova pripoviest: »Turopoljski top«. — God. 1866. vraća se u Zagreb; suradnik »Pozora«: feuilletoni »Zagrebulje« i kazališne kritike. — IV. U »Dragoljubu« god. 1867. pjesme »Slavici«; god. 1868. zagrebački gradski bilježnik, vjenčanje i obiteljski život. — God. 1868. do god. 1873. artistički ravnatelj i dramaturg nar. kazališta: dramatički prievodi i »Hrvatski repertoir«; od god. 1873. gr. viećnik i član odbora kazališnog. — Rad za »Vienac« počevši od god. 1869.: epske i lirske pjesme, prvi hrvatski historički roman: »Zlatarovo zlato« i prva hrvatska pjesnička »Antologija«. — V. Urednik »Vienca« od god. 1874.; pribiranje mladih pisaca. — Mnogobrojne radnje u »Viencu« po godištih: pjesme epske i lirske, pripoviesti, kazališne i književne kritike, poviestne crtice, feuilletoni »Zagrebulje«. — Radnje za „Maticu Hrvatsku«, kojoj je od god. 1877. podpredsjednikom: velika pjesnička »Antologija« (god. 1876.) i pripoviesti u „zabavnoj knjižnici" »Matice«. — Posljednje Šenoine radnje: veliki historički roman »Kletva« i pripoviest »Branka«; umre 13. prosinca god. 1881. — VI. Mladež hrvatska podiže mu nadgrobni spomenik;

Strana

izdanja njegovih pjesama i pripoviesti; njegove neizvedene pjesničke osnove. — Prievodi njegovih pripoviesti na strane jezike; obilježje Šenoina književnoga rada. 175

Janko Jurković, podpredsjednik «Matice Hrvatske» od god. 1882. do god. 1889. (Sa slikom). Napisao **Franjo Marković.**

I. Jurković rodj. 21. studenoga god. 1827. u Požegi; prvi nauci; bogoslov u Zagrebu. — Prvienac Šmidovo »Janješce«; suradnik »Katoličkoga Lista« i »Narodnih Novina«. — Polaže pravoslovne izpite i biva upravni činovnik; god. 1852. posvećuje se gimnaz. učiteljstvu i radi oko »Danice«. — Polazi god. 1853. na sveučilište u Beč i usposobljuje se za gimnaz. učitelja; njegov književni rad za vrieme boravka u Beču. — II. God. 1855. dolazi kao pravi učitelj na gimnaziju u Osiek; radi za »Neven« i »Narodne Novine«. — God. 1860. dolazi na zagrebački gimnazij i radi za »Pozor« i »Naše gore list«; god. 1862. polazi u Beč kao činovnik hrvatske dvorske kancelarije: njegove beletrističke radnje. — God. 1865. vraća se u Zagreb kao školski nadzornik; rad za kazalište; od god. 1867. član akademije — Jurkovićeve razprave u »Radu« i »Viencu«. — III. God. 1874. radi o novom ustrojstvu pučkih učiona; postaje vladin odjelni savjetnik i nadzornik škola. — Rad u kazališnom odboru; akademičke razprave. — Izdanja »dramatičnih djela« i »sabranih pripoviesti« u »Matici«; god. 1882. podpredsjednik »Matice«. — Književna Jurkovićeva rukopisna ostavština; njegovo službovanje. — Umre 20. ožujka god. 1889.; obilježje njegova rada. 227

Vjekoslav Babukić, prvi tajnik «Matice ilirske» od god. 1842. do god. 1846. (Sa slikom). Napisao **Tade Smičiklas.**

Babukić rodio se u Požegi 16. juna god. 1812., gdje je učio i svoje prve nauke; polazi u Pečuh na gimnaziju, u Segedin u filozofiju. — God. 1830. dolazi u Zagreb; kolo mladih ljudi i priprave idei ilirskoj. — Babukić medju prvim suradnicima »Novina« i »Danice«: prva i posljednja njegova pjesma. — Njegova »Slovnica ilirskoga jezika« (god. 1836.); tajnik »Čitaonice ilirske« i »Matice ilirske«; glavni knjižar. — »Misli o pravopisu«; njegova prepirka s Vukom. — God. 1846. profesor hrvatskoga jezika na akademiji; radi na Drobnićevu riječniku i oko izdanja Palmotićevih i Gjorgjićevih djela. — Dolazi (god. 1850.) s akademije na gimnaziju kao profesor; god. 1855. izdaje »Veliku slovnicu ilirskoga jezika«. — Posljednje njegove književne radnje: o postanku glagolskih pismena (god. 1859.) i predgovor o jeziku Jer. Kavanjina (god. 1861.). — Umrije 20. decembra god. 1875.; osvrt na njegov život i rad. 245

Stanko Vraz, tajnik «Matice ilirske» od god. 1846. do god. 1851. (Sa slikom). Napisao **Franjo Marković.**

I. Vraz rodom (30. lipnja g. 1810.) iz Cerovca u južnoj Štajerskoj; gimnaziju uči u Mariboru, prava u Gradcu, gdje izučava slavenske i strane

Strana

književnosti. — God. 1835. dolazi prvi put u Hrvatsku; prva njegova hrvatska pjesma u »Danici« god. 1835., a god. 1837. odlomci »Djulabija«; god. 1838. preselio se posve u Hrvatsku. — Razlozi, zašto je pristao u ilirsko kolo; tadanji pristaše i protivnici ilirske ideje u slovenskih zemljah. — II. God. 1839. izdaje »slovenske narodne pjesme«, a »Djulabije« (tri diela) god. 1840.; putuje po slovenskih zemljah (god. 1841.) i odkrije Rezijane. — »Glasi iz Dubrave Žeravinske«; god. 1842. pokreće »Kolo«, pribavlja suradnike i osnuje hrvatsku književnu kritiku — God. 1845. boravi u Pragu i izdaje »Gusle i tambure«; god. 1846. postaje tajnik »Matice ilirske« i uredjuje »Kolo«. — God. 1848. i 1849. sudjeluje u narodnom pokretu; umre 26. svibnja god. 1851. — »Matica« izdaje Vrazova „Sabrana djela“ (od god. 1863. do god. 1877.); god. 1880. slavi njegovu sedamdesetgodišnjicu i izdaje njegove: »Izabrane pjesme«. — Obilježje Vrazova književnoga rada. 257

Znameniti dobrotvori

„Matice Hrvatske“.

Ivan Nep. grof Drašković, svećenik i vlastelin u Božjakovini. (Sa slikom). Napisao **Tade Smičiklas.**

Rodio se grof Ivan u Zagrebu 17. septembra god. 1805., gdje je učio i prve nauke; stupa u svećenički stalež i uči bogosloviju u Pešti; bude knjižničarom u Trnavi a zatim župnikom u Gürtu. — Radi slaba zdravlja napusti župnikovanje i ode najprije u Peszer, a zatim na svoje imanje u Božjakovinu, gdje živi u miru, podupire svaku narodnu stvar i čini dobro narodu. — Osniva svojim troškom pučku školu u Božjakovini i oporukom učini mnogo zapisa u dobrotvorne svrhe, a »Matici ilirskoj« ostavi pod svojim imenom zakladu »za dobre i koristne knjige« od 10.000 for. — Od god. 1869. do god. 1891. od »Matice« iz zaklade Draškovićeve nagradjene knjige. — Draškovićevi posljednji dani; umrije 14. januara god. 1856..... 273

Dušan Kotur, doktorand prava u Zagrebu. (Sa slikom). Napisao **Tade Smičiklas.**

Kuća Kotur u Sisku; Dušan rodio se 14. februara god. 1853., polazi školu u Karlovcu, god. 1864. gimnaziju u Zagrebu. — Prve Koturove djačke književne radnje, upoznaje se sa Cirakijem, uči pravo na akademiji u Zagrebu a kasnije u Pragu. — Njegove vrline i njekoji njegovi »propisi života«; radi slaba zdravlja putuje u Italiju; putne Dušanove bilježke o talijanskoj umjetnosti. — Dovrši život 12. aprila god. 1878., ostavi »Matici Hrvatskoj« zakladu pod svojim imenom; knjige iz te zaklade dosele izdane..... 278

Strana

Antun Mažuranić, umir. gimnazijalni ravnatelj u Zagrebu. (Sa slikom). Napisao **Tade Smičiklas.**

I. Rodio se Antun u Novom Vinod. 13. juna god. 1805.; digao u školu brata Ivana i predobio ga knjizi hrvatskoj; sam svršio škole na Rijeci i u Zagrebu. — Kuća Demetrova; pristaje s Gajem i Babukićem, učini ispit za učitelja a god. 1834. dobije odvjetnički diplom. — God. 1836. uredjuje »Danicu«, postaje profesor na gimnaziji i predaje prvi hrvatski jezik i književnost. — Njegovi članci u »Danici« i u »Novinama«; »Temelji ilirskoga i latinskoga jezika« (god. 1839. i god. 1842.) — »Zakon Vinodolski« (god. 1842.) i izdanja dubrovačkih pjesnika. — II. God 1848. banski povjerenik u Primorju; njegova strogost prema samomu sebi. — Književni njegov rad: »Čitanka ilirska» (god. 1856), «Slovnica hèrvatska» (god. 1859.) sa naukom o naglasu; »O važnosti accenta za historiju Slavjana« (god. 1860.). — God. 1861. ravnatelj gimnazije na Rijeci; od god. 1868. živi u miru u Zagrebu. — Njegov odnošaj prema »Matici Hrvatskoj«; umrije 18. decembra god. 1888.; »Mažuranićeva zaklada« u »Matici Hrvatskoj«..... 289

Adolfo Veber-Tkalčević, kanonik prvostolne crkve u Zagrebu. (Sa slikom). Napisao **Franjo Marković.**

I. Rodio se Veber u Bakru (11. svibnja g. 1825), polazi gimnazij na Rieci, licej u Zagrebu a bogosloviju u Pešti. — Zaredjen god. 1847. biva kancelista u pisarni biskupa zagrebačkoga; njegovi prvi članci u »Danici« i »Nar. Novinah«. — Kapelan u Dubovcu: prvi beletristični prievodi; god. 1849. namjestni učitelj u gimnaziju zagrebačkom: članci u «Katol. Listu». — II. God. 1851. polazi u Beč na sveučilište, gdje za godinu dana položi učiteljski izpit; njegova programska razprava (god. 1852.): »Korist i način predavanja latinskih klasika«. — Latinska slovnica i čitanka (god. 1853.); novo izdanje Gundulićeva »Osmana« (g. 1854.); njegove pripoviesti u »Nevenu«; ocjena »Mejrime« i programska radnja »Ustroj ilirskoga jezika« (god. 1856.). — Njegove jezikoslovne ocjene; »Skladnja hrvatskoga jezika« (god. 1859.); prievod iz Cicerona i »Put na Plitvice«; borba proti germanizaciji. — III. Ravnatelj zagrebačkoga gimnazija (god. 1860. do god. 1867); »Listovi iz Italije«, saborski govori i politički novinski članci (god. 1861.). — »Junakinja Mila« i pravila za deseterac; pravila za heksametar (god. 1864.); prievodi poljskih pjesničkih djela i ocjene novih hrvatskih pjesničkih djela; jezikoslovne razpre. — IV. Veber u službi kod nastavnog vladinog odjela; god. 1870. kanonik zagrebački. — Izvorne pripoviesti, mjestni opisi i putopisi; prievodi beletristički i putopisni, iz Sallustija i Cicerona; članci o školskih pitanjih. — Propoviedi, ocjena duhovnih besjeda Cucerovih; članci o školskih pitanjih. — Veberov jezikoslovni rad od god. 1867. do god. 1888.; estetičke ocjene i članci; njegova ukupna djela. — Umre 6. kolovoza god. 1889.; zapis „Matici Hrvatskoj“. — Priegled Veberova ukupna književnoga rada. 304

POVIJEST

DATICE HRVATSKE.

I.

Priprave „Matici ilirskoj".

(Od god. 1836. do god. 1842.)

Ove godine minulo je pedeset godina, što je započelo živjeti ovo naše društvo. Vrijedno je i dužnost nam je, da se obazremo na ovih pedeset godina častnoga njegova života. Nijedno društvo ne radja se u jedan mah. Najprije javi misao koji umnik, zatim se misao širi i gleda da osvoji što više ljudi, napokon se i društvo rodi. Tako je bivalo i pri porodu naše Matice. Kada mlad čovjek godine 1841. piše svomu drugu: «Iliri sagradit će na Harmici — današnjem Jelačićevom trgu — veliku palaču, u kojoj će biti narodni muzej», onda se i radilo o tom, samo što taj mladi čovjek već kao da gleda palaču, koja se je onda tek zamišljala.[1] Dr. Ljudevit Gaj sam pripovijeda, da je u srcu svome nosio «misao o potrebоći narodnoga ilirskoga društva već od godine 1829.», koju tada Ivanu Kolláru očitova.[2] Mladić taj učio je u Gradcu i u Pešti. Vidio je Joanneum osnovan u Gradcu od nadvojvode Ivana, vidio je i u Pešti osnutak akademije i muzeja, za koji su i hrvatske županije tada doprinosile. Kao plameni i neumorni budilac naroda širio je on i ovu misao tako brzo, da su god. 1836. poslanici županije varašdinske i zagrebačke dobili inštrukciju, da ovo društvo na saboru zagovaraju. Gaj predade svoju molbu na sabor nadajući se za stalno, da će ju stališi hrvatski saslušati. On veli, da svoju osnovu «slavnim stališem i redom kraljevina Hrvatske, Slavonske

[1] Hrvatski Dom. God. 1880. Knj. IV. str. 271.

[2] «Danica ilirska» g. 1836. br. 33. Njegov članak pod naslovom: «Družtvo priateljah narodne izobraženosti ilirske» str. 130—135.

i Dalmatinske s onim domorodnim ufanjem predlaže, da će ju oni kao mudri zakonoše pretresti i kralju na dozvoljenje predstaviti».

Sabor to i učini. Zakonskim člankom XV. od g. 1836. prihvati: da se osnuje društvo za uzgajanje narodnoga jezika i literature u Zagrebu.[1] Daleki su jošte putevi do potvrde ovoga članka. Tek za dvije godine (god. 1838.) mogli su vrijedni nosioci novoga narodnoga života osnovati «narodnu Čitaonicu», koja je postala za malo godina majka svih kulturnih zavoda hrvatskih. «S utemeljenjem narodne Čitaonice — veli prvi tajnik njezin Babukić iza šestnaest godina (god. 1854.) — u glavnom gradu ovih kraljevina počimlje nova doba života našega narodnoga, jer su se po svih gradovih i glavnih mjestih naših slična društva utemeljila, koja su se za onda smatrala kao ona ognjišta, na kojih se smrzla srca sunarodnika naših grijahu.»[2] Ova su ognjišta omogućivala, da su se u «Čitaonici narodnoj» u Zagrebu snovala i osnovala tolika društva, za koja je trebalo prinosa od svega naroda. U Čitaonici osnovan je narodni teatar (god. 1840.), gospodarsko društvo (god. 1841.) i početak narodnoga muzeja, napokon «Matica ilirska» (god. 1842.). Nas zanima za sada samo porod i početak života naše «Matice».

Prolazile godine, a da potvrde onoga članka o učenom društvu ne ima. Čitaonicu je pak moglo dozvoliti i dozvolilo je poglavarstvo grada Zagreba pod uvjetom, da gradski sudac prisustvuje skupštinama društva.[3]

[1] Čl. XV. g. 1836.: «De promovenda Cultura Linguae nationalis». Vidi Kukuljević: Jura Regni C. D. et Sl. Knj. II. str. 289—290.

[2] U spisu: «Osnova i pravila književnoga družtva. Zagreb 1854.» str. 3. — Dobismo u ruke prvi poziv na upisivanje u «Čitaonicu», pak ga evo ovdje priobćujemo. «Gospodine! Buduć da je čitanje knjigah i novinah u današnje doba u čěloj prosvětljenoj Europi obće srědstvo narodnoga izobraženja, naš pako glavni varoš Zagreb još nijedne obćinstvu otvorene knjižnice ili druge podobne prilike neima; zato mi zdola podpisani s mnogobrojnom domorodnom gospodom spoznavši neobhodnu potrebu složili smo po izgledu drugih znamenitih varošah družtvo čitanja ili čitaonicu, koje plemenita svèrha iz priložene osnove razviděti se može. (Štampana je na slijedećem listu: «Osnova Čitaonice»). Takojer je družtvo ovo jur odmah u postanku bitje svoje putem ovděšnjega slavnoga varoškoga poglavarstva najvišem vladarstvu službeno objavilo i takovim se načinom sada za očito dèržati ima. Usudjujemo se i t. d. Zagreb 4. kolovoza 1838. Podpisani: Gr. Janko Drašković, Josip Štajdaher, Stjepan Pogledić, Valentin Vrančić i Věkoslav Babukić.» — Prva skupština ima biti 22. kolovoza o. g.

[3] Odpis poglavarstva glasi: «Coalitionem virorum litteratorum in scopum excultivandae propagandaeque linguae Illyricae, sensu regulativo hac vice Magistratui indigitato — in quantum id activitatis Magistratus hujus esset — ea tamen subintellecta lege, ut ubi hanc in rem insinuati sociales congressus servarentur, his ex parte Jurisdictionis Dominus Civitatis Judex Josephus Stajdacher interveniat». Prepis ove odluke

Da su pod skromnim imenom «Čitaonica» i pod okriljem plemenitoga sudca zagrebačkoga Josipa Štajdahera smjeli i mogli odmah misliti, kako će u Čitaonici pripraviti druga veća narodna društva, kojima je trebala kraljeva potvrda, da su tu živu i bistru svijest odmah u početku Čitaonice imali, to nam jasno kaže grof Janko Drašković već u prvom svom pozdravnom govoru, kad su se sastali tek za to, da učine Čitaonicu. «Korist presladkoga našega naroda i domovine privesti ćemo — veli on — ako naš jezik temeljito i savršeno naučimo. Ako zatim koristne knjige drugih izobraženih naroda u naš jezik prevedemo ili sami takove osnujemo. Ako trgovačku i poljodjelsku vrst izbistrimo, najviše pako ako primjerno odhranjenje naroda našega i pridobavljanje većega imetka njemu pripravimo»[1]. Evo već misli o «Matici» i «gospodarskom društvu».

Kako su si oni mislili, da će podići napredak gospodarski svoga naroda, to pokazuju već za njekoliko mjeseci (24. januara god. 1839.). Razpisuju nagradu od dvadeset dukata za najbolju knjigu, kako bi se naše vino izvozilo, jer sada, «što se ne može izvoziti u susjedne pokrajine, na puk nećudoredno djeluje, koji ga prekomjerno tako rekuć trošiti mora». Četrdeset dukata dati će za knjigu, koja će pokazati, kako bi se u nas podigla suknara i kožara, jer te «dvije grane odjeće i obuće obćenito se traže i uvijek su potrebne». Kože ima dosta u našoj zemlji, a vunu možemo iz vana dobiti, dok je «slabo u nas odgojenje ovaca». Petnaest dukata dati će za knjigu o «papirani», «kojoj bi se potrebi tim laglje odoliti moglo, čim se množina prnjaka u domovini našoj nalazi, koji se u inostrane zemlje izvažaju». Sa šestnaest dukata nadarit će onoga, «koji prikladnu priručnu knjigu sastavi, koja bi sve moguće predmete na gospodarstvo spadajuće sadržavala i u selskih učionicah upotrebiti se mogla». Za sve ove nagrade jamči osobno grof Janko Drašković.[2]

Jedva su ove misli prošle preko «Ilirskih narodnih novina» u bijeli svijet, već su oni u Čitaonici nastavljali svoj rad i za druge svrhe. Dne 7. marta g. 1839. zaključuju, «da se sa ovim društvom Čitaonica, kojega je vendar najglavnija svrha čitanje novina i knjiga i poradi toga članovi većom stranom samo u mjestu biti mogu, jošte jedan novi sbor pod imenom «**Matica Ilirska**»

nalazi se u I. knjizi: «Protokol sl. družtva Čitaonice ilirske započet g. 1838.» koji nam je glavno vrelo. Str. 119.

[1] Protokol Čitaonice I. str. 2. g. 1838. 14. jula.

[2] Ibidem str. 14—17.

skopča. Ovo novo društvo imalo bi se na spodobu «**Matice češke**» u Pragu i «**srbo-ilirske**» u Pešti ustanoviti. Cilj «Matice Ilirske» bio bi taj, da se svakojake koristne knjige u ilirskom jeziku na občinske društva troškove utiskati dadu.»[1]

Ovo društvo nije se moglo osnovati bez potvrde kraljeve. Predstavkom obrate se na kralja i predlože pravila «Društva za jezik ilirski i slovesnost u Zagrebu».[2] Svrha je društva obrazovanje ilirskoga jezika i književnosti (§. 1.). Glavnicu će si učiniti dobrovoljnim prinosima ljubitelja narodne knjige (§. 2.). Društvo će skrbiti, da se narodne novine sa tiskarom netom osnovane uzdrže i podignu, one će biti organ društva. Društvo će «izdavati naučne, poučne i beletrističke knjige» i starat će se, kad mu porastu glavnice, da sagradi primjerenu sgradu, u koju bi se namjestio malo po malo osnivajući se muzeum i narodna biblioteka (§. 3.). Sve Čitaonice u našoj zemlji, koje su osnovane s dozvolom mjestnih oblasti ili će se još osnovati, dospijevaju pod okrilje ovoga od kralja potvrdjenoga društva. Dok se to sbudne, upravljat će sa zakladama, koje za ovo društvo budu prispjevale, zagrebačka Čitaonica (§. 4.). Darovi se primaju i najmanji, a tko položi na jedan put ili u pet godina 50 for., postaje utemeljitelj ovoga društva (§. 5.). Utemeljitelji dobivaju badava knjige izdane od društva (§. 6.). Samo pisci ilirski, koji su si književnim radom taj častni naslov zaslužili, mogu biti pravi članovi, začastni mogu biti, koji su se osobito odlikovali za kralja i za narod, dopisujući mogu biti i strani učenjaci (§. 7.). Upravu društva vodi odbor, koji će izabrati glavna skupština najkasnije za šest mjeseci, iza kako je kralj potvrdio ova pravila. Pravi, začastni i dopisujući članovi biraju dva protektora. Ovdje se sjećamo čl. XV. sabora hrvatskoga od g. 1836.,[3] gdje se imenuju protektori ban i biskup zagrebački. Zatim ima biti literarni odbor od šest lica, u koji se biraju samo pravi članovi, to jest zaslužni književnici, u gospodarski opet šest, ali samo utemeljitelji. Svaki odbor ima svoga podpredsjednika, svaki ima svoje sjednice, ali mogu se sastati i u skupne sjednice pod predsjedanjem društvenoga predsjednika. Svi se biraju na tri godine. Društvo ima jednoga tajnika, blagajnika (§. 8. i 9.). Društveni organ imadu biti «uvijek» Narodne ilirske Novine (§. 10.).

[1] Protokol Čitaonice I. str. 21.

[2] Ova pravila imademo i u latinskom i u njemačkom jeziku. U latinskim pravilima daju društvu naslov: «Družtvo za knjižestvo ilirsko».

[3] Kukuljević: Jura Regni. Knj. II. str. 290.

Ovo su prva pravila učenoga društva ili Matice ilirske, predložena kralju na potvrdu. Gotovo ih doslovno priobćismo, jer su ona temelj svim pravilima naše Matice. U ovim pravilima najjasnije se vide misli o budućem Narodnom domu, gdje bi se sva narodna društva imala sabrati. Vidi se u ovim pravilima i nastojanje Ljudevita Gaja, da se uzdrže njegove novine i tiskara. Njegov predlog od g. 1836. o učenom društvu izčezao je iz našega zemaljskoga arkiva, ne mogosmo ga žalibože naći. Mislimo, da je doslovno sadržan u ovim pravilima,[1] jer se u predstavci na kralja Čitaonica pozivlje na čl. XV. g. 1836. sabora hrvatskoga, koji je Gajevu osnovu prihvatio i kralju preporučio na potvrdu. God. 1839. 4. aprila opet se sastaje odbor Čitaonice u sjednicu, u kojoj zaključuje: «da prošnju na kralja za «Maticu ilirsku» iliti «društvo jezika i pismenstva ilirskoga» podpišu znameniti rodoljubi, da se povjeri prošnja i pravila «pouzdanom mužu, koji će ih u ime domorodaca Nj. Veličanstvu najpokornije izručiti».[2] To preuzme na sebe Ljudevit Gaj.[3] Ove godine nije više Čitaonica ništa uradila za Maticu. Nije ni mogla. Navalila si veliku brigu, da osnuje narodni teatar, komu je početak osnovala već slijedeće godine (g. 1840.).

Sada nastaje sabiranje najprije dakako za teatar, onda za gospodarsko društvo, onda za muzej, onda za knjižnicu, onda za Maticu, onda za Narodni dom, sabiranje za brodarsko društvo na Savi, neprestano sabiranje predbrojnika na knjige i t. d. Sabiralo se na forinte i na krajcare. Uveli su bili i sabiranje na dva krajcara. Srce ti dira, kada se oglasuje, da se je ovdje i ondje po dva krajcara sabralo sto forinti. Dodijalo napokon plemenitim ljudima, da uvijek prose na sve strane. «Prositi dakle treba — piše jednom Vukotinović (g. 1847.) — i vavijek prositi; u svakoj skupštini, kod svake gostbe, u svakom spravištu, tako da najbolji domorodac dosaditi mora drugomu najboljemu domorodcu; i već se ljudi iz daleka boje, kad vide, da stanoviti domorodci k'njim dolaze. Ovaj način bio je za početak dobar i pošten, ali sada ne valja više, sad valja muževno i krepko raditi. Pokažimo činom, da smo vrijedni, da nas svijet narodom zove.»[4] Pravo je imao da se srdi, što velikaši i država stoje skrštenih ruku prema svakomu narodnomu nastojanju za prosvjetne zavode. Ne daje država ništa, a veli-

[1] Pravila ova nalaze se u «Matici Hrvatskoj» medju pismima njekadanjega «Narodnoga Doma». Latinski nose naslov: Statuta fundamentalia, a njemački: Fundamental-Statuten.

[2] Protokol Čitaonice I. str. 20.

[3] Protokol Čitaonice I. str. 162.

[4] «Novine hrv. dalm. slav.» god. 1847. 10. srpnja br. 55. u članku: Narodni museum.

kaši tek gdjekoji. Sirotinja daje sve. Dokle dosižu valovi narodne svijesti i narodnoga gibanja, dotle dosiže i vječno sabiranje. Upravo tim malim darovima danim od srca širila se i tvrdila ideja narodna na daleko i široko. Prinosima ovim vezala se duša uz dušu; prinosima i pjesmama radjao se iznova narod hrvatski.

Godine 1840. sabiralo se najprije s najljepšim uspjehom za teatar i skupila se oko toga sva briga narodna. Godine 1841. osniva se gospodarsko društvo i prima pod svoje okrilje narodni muzej. Potvrde pravila Matičinih ne ima, te ne ima. Vidi se, da su znali plemeniti Iliri, da zapinje o tom, što ne mogoše u prošnji dokazati, da imadu kakovu glavnicu. Zato se rodi misao, da se sabire po svem narodu, «da se u našem glavnom gradu podigne palača, koja će u sebe primiti sve zavode, koji uzdržaju i unapredjuju naš slaveno-ilirski narod». Dr. Ljudevitu Gaju dadu vjerovni list, u kojem stoji uz ove spomenute riječi, da prodje kao «čovjek znamenit i poznat i u stranom svijetu», da kupi u ovu slavnu svrhu.[1] Ovu je misao odobravao i Ivan Kollár, slavni pjesnik »Slávy Dcery». On veli: «U društvu prijatelja bila riječ, da se kupi ili podigne nov narodni teatar u Zagrebu. Premda sam ja uvjeren, da teatar mnogo može učiniti za narodnu svijest, opet sam svjetovao, da bi te novce radje upotrebili za Maticu i Muzej. Budući pak da je tomu potrebita glavnica još preveć malena, odluči se Ljudevit Gaj, da će proći po cijeloj Hrvatskoj, da kupi u tu plemenitu svrhu».[2] Gaj nije dospio da podje kupiti. Čitaoničari ipak poslušaju i ovaj put Kollára.

Priprave Matici najbolje ćemo čitatelju predočiti, kada navedemo, što pisa u jesen god. 1841. ruski profesor Preis iz Zagreba svomu prijatelju Kutorgi: «U Hrvatskoj prije sedam godina nije bilo ništa. Sada u samom Zagrebu rade dvije tiskare bez prestanka. Izlaze dvoje novine — političke i literarne — na ilirskom jeziku. O novoj godini to će se podvostručiti. U svakom išto znatnijem gradiću osnovane su Čitaonice. Doskora osnovat će se u Zagrebu Muzej i pored njega učeno — literarno društvo. U Zagrebu osnovan je stalan ilirski teatar. Po gradovima idu putujuća društva. Mladež je probudjena za živo patriotičko djelovanje. Ako to sve mjerite evropskim laktom, to nije Bog zna što. No za Boga može

[1] Preda mnom je njemačko takovo pismo od 7. septembra g. 1841., u kojem se pri vrhu veli: »Beinah wörtlich übersetzt». Pismo je ovo u zbirci »jugoslavenske akademije.»

[2] Spisy Jana Kollára: Di'l III. Cestopis. V Praze 1862. str. 48.

li se učiniti više u sedam godina? Ne zaboravi jošte, da sve to rade s velikim naporom p o j e d i n i ljudi i ljudi ne bogati; da ne-rade bez borbe sa starim pokoljenjem i s neprijateljima raznoga zvanja i porijetla.»[1]

II.

„Matica ilirska“ pod okriljem „Čitaonice“.

(Od god. 1842. do god. 1850.)

Već u početku godine 1841. (20. januara) goni nužda pjesnika Stanka V r a z a, «odkad se pridignuo od posljednje velike bolesti, da na vrat na nos uredjuje, što je do sada nakupio». Sabire svoje narodne pjesme i preporuča ih u pismu na predsjednika narodne Čitaonice. «Utičem se — piše on — pod Vaše krilo i zaštitu, ne bi li Vi, vedri gospodine, u dojdućem saboru Čitaonice ilirske jedan predložak učinili, polag kojeg bi slavni sabor odlučio, da će naplatu mojih troškova pri izdavanju narodnih od mene sabranih pjesama jamčiti, ili s odlukom, da svaki član Čitaonice na jedan eksemplar ovih knjiga predbroji i ako bi se taj predložak primio, da se odluka takodjer i ostalim Čitaonicam na poziv priobći.»[2]

Čitaonica je molbu Vrazovu doista prihvatila. U prvom svom «narednom saboru» (2. februara) predloži predsjednik, «da se svaki od gospode članova obveže, da će za podporu domorodnoga spisateljstva barem jedan eksemplar svake novo izišavše ilirske knjige, koju ravnateljstvo družtva preporuči, odkupiti». To bude «i primljeno i potvrdjeno time, da se takovo djelo svakomu članu prije ujavi».[3] Ne ima dvojbe, da je bilo već onda razgovora, kako bi Čitaonica izdavala knjige. Vidi se po tom, što odmah iza ovoga zaključka pozivlju sve duhovne i svjetovne vlasti i svu gospodu domorodce okružnicom, koja će kolati po cijeloj zemlji, neka ovome društvu pristupe, da ovo društvo može i veće ciljeve dostignuti.

Goruće potrebe prisiliše napokon Čitaonicu, da radi o osnutku književnoga društva, kada potvrdu onih pravila učenoga društva dočekati nije mogla. Napokon ih nevolja umudrila, da tih potvrdjenih pravila ni ne treba. Neka se u samoj Čitaonici od svega naroda priloži glavnica,

[1] Живая Старина. С. Петербург. Г. 1891. Sv. III. str. 41.
[2] Děla Stanka Vraza. Sv. V. str. 208—209.
[3] Protokol Čitaonice I. str. 52.

kojoj neka bude ime «Matica ilirska», pak s tom glavnicom neka Čitaonica izdaje knjige. Ne osniva se dakle književno društvo «Matica ilirska», već samo glavnica ovoga imena, a poslove književne imade rukovoditi odbor Čitaonice.

Dne 10. februara g. 1842. otvori predsjednik grof Janko Drašković redoviti sabor Čitaonice svečanim govorom, u kojem reče: «Najpoglavitija svrha društva našega jest: nauku i književstvo u našem narodnom jeziku razprostranjivati i priliku mladeži našoj dati, da se domorodno izobrazi. Ovamo najviše spada utištenje vrstnih knjiga za priličnu cijenu. Mi imademo mnogo starih i glasovitih djela iz 16. i 17. vijeka, — kad još njemačka literatura u zibci bijaše — Čubranovića, Ranjinu, Zlatarića, Gundulića, Palmotića, Gjorgjića i mnoge ine. Ove dakle našim organičkim (glasoshodnim) pravopisom preštampati želja je jednoglasna svih onih, kojim su ove stare klasičke po duhu i ukusnoj krasoti jednako dične knjige poznate. Ovim putem bi ne samo slavu u književnom svijetu postigli nego bi takodjer i našim domaćim spisateljem, koji vrstno kakovo djelo sastave, znatnu pomoć dali». Predsjednik u istom govoru javlja, da je biskup djakovački Josip Kuković već četiri stotine forinti srebra priložio u to ime. Odmah iza govora predsjednikova stvori skupština Čitaonice slijedeći zaključak:

Članak 3.

«Gledeć predloženje, da se za izdavanje starih klasika ilirskih, osobito dubrovačkih, organičkim pravopisom i inih koristnih knjiga od najnovijih spisatelja, koji za izdanje koje knjige troškova ne imadu — **glavnica pod imenom «Matica ilirska» utemelji,** — bi zaključeno, da se sva poglavarstva domovine naše ponizno umole, da okružnimi listi (cirkulari) gospodu domorodce na taj plemeniti čin pozovu. U svakom pozivu da se priklopi ugled i osnova sastojeća u tom: Tko u Maticu 50 for. srebra ili na jednoč položi ili se obveže, da će na pet rokova kroz pet godina, svake godine o stanovitom roku 10 for. srebra točno platiti, zvat će se utemeljiteljem «Matice ilirske» i dobivat će sve manje knjige, koje se troškom Matice ilirske izdadu, badava, a veće, koje više troškova iziskuju, za pol cijene.» — «Za odbor, koji će svekolike brige nositi: «koje i kakove će se knjige izdavati, kako se imadu urediti i za koju cijenu», izabrani su gg. dr. Ljudevit Gaj kao predsjednik, dr. Di-

mitrija Demeter, Pavao Štoos, Antun Mažuranić, Ljudevit Vukotinović i tajnik Vjekoslav Babukić; za blagajnika «Matice ilirske» dr. Aleksa Vancaš».[1]

To je početak naše Matice prije pedeset godina. Nije ona jošte društvo književno; Matica je tek glavnica, kojom upravlja Čitaonica narodna u Zagrebu. Nije ni onaj izabrani odbor bio samostalan. Na predlog samoga mu predsjednika dra. Gaja sklopljen je onaj odbor u odbor Čitaonice.[2] Odbor Čitaonice upravlja književni rad i imetak Matice. Ovo je bio jedini način, da se ipak knjige izdaju, ako i ne ima potvrde kraljevske «Društva za jezik i književnost ilirsku«. Književnici su već dugo gonili, neka se Čitaonica prihvati izdavanja knjiga. Čitaonica se boji za svoj obstanak, da joj više oblasti ne zakrenu vratom, jer da prelazi granice svojih pravila. Svjedok nam je književnik Stanko Vraz. On piše prijatelju: «I naša Čitaonica morala je (htjela ne htjela) podpisati kapitulaciju, da će izdavati Dubrovačke klasike. Nu opet se ja — pamtite dobro — ništa dobra ne nadam od te odluke; jerbo je naša gospodična Čitaonica to učinila preko volje; jer imade kojekakvih lukavih ašikdžija, koji će ako ne uništiti sasvim tu odluku, opet ju odgadjati do Miholja, od Miholja do Gjurgjeva dana i tako dalje. Nu opet bi mi bilo drago, da lažem danas.»[3]

Stanko Vraz se ipak varao. Čitaonica počela snažno raditi, da nakupi glavnicu Matice i da započne književni rad. Već prve godine javilo se do sto pedeset utemeljitelja, a preko četiri stotine darovatelja. Glavnica Matice iznesla skoro pet hiljada forinti. Sve su to prinosi iz Hrvatske i Slavonije; tek dva tri prinesoše iz bližnjega Štajera.[4] Od Srba prinese na veliku radost tadanjih rodoljuba Miloš Obrenović, bivši vladalac Srbije, sto carskih dukata priznavajući «revnostni trud vitežkih Horvata na prostranom polju slovesnosti ka ustrojeniju i utvrdeniju narodnosti».[5] Nije zaostajala Čitaonica niti s književnim poslom, jer je pametno uredila bila, da se od skupljene glavnice odmah hiljadu forinti

[1] Protokol Čitaonice I. str. 63—64 i 67—68.

[2] Protokol Čitaonice I. str. 108.

[3] Děla Stanka Vraza. Sv. V. str. 282.

[4] Račun Matice za narodno književestvo g. 1842.

[5] «Ilirske Narodne Novine» g. 1842. br. 53. dne 2. srpnja. — Stanko Vraz piše o tom Ivanu Kukuljeviću: «Javljam Ti, da nam je sèrbski stari Dionyz poslao 100 světlih cekinah s toržestvenim jednim pisanijem, nad kojim se darom ovdě sve uzradovalo». Vrazova děla. Sv. V. str. 302.

upotrebi za štampanje, a poslije da se od prodanih knjiga po mogućnosti ta svota u glavnicu povrati. Svoje «obćenite sabore» držala je Čitaonica svake godine dva puta: u početku februara i u početku juna mjeseca. Već u prvom svom «saboru» iza februara donosi «sabor» zaključak: «da se Osman, spjevan od Ivana Gundulića, koji je već i u talijanski jezik preveden i sada se u njemački prevodi, prvi u kolo izdavanja knjigâ na troškove «Matice ilirske» poduzme».[1]

Dok se je «Osman» štampao, javljali su se još njeki pisci, koji su nudjali svoje radnje Matici. Vrijedno je spomenuti, da je c. k. nadporučnik Leopoldove regimente Ilija Rukavina ponudio svoju ilirsku gramatiku, da ju Matica izda, a on ne traži druge nagrade, nego da mu dadu njekoliko primjeraka. Matica mu dakako zahvali na rodoljubivu trudu, a da je «za sada odlučila najprije klasike dubrovačke» izdati, zato njegovo djelo ne može prihvatiti.[2] Od nepoznata pisca prinese Nikola Zdenčaj, tadanji veliki župan zagrebački, djelo: «Kućnik ilirski», koji taj umni čovjek nazivlje «dragocjenim», ali ne znamo dalje, što se s njime dogodilo.[3]

Još prije nego što je troškom Matice izašla prva knjiga «Osman», imala je Čitaonica da odgovara tadanjem konziliju (vijeću) ugarskomu: kakva je to Matica? Lijepo je Čitaonica po redu vjerno pripovjedila, kako ne ima nikakova samostalna društva Matice, već tek glavnica pod upravom zakonito priznate Čitaonice, kako se svi prinosi šalju na ravnateljstvo Čitaonice ilirske zagrebačke.[4] One godine (g. 1843.) zabranila je vlada ime «ilirsko.» Gajeve novine morale su izlaziti samo pod imenom «Narodne Novine».[5] Grof Janko Drašković prodje na dvor i upotrebi sav svoj upliv, da ne zadave već cvatuću Čitaonicu i Maticu. Upravo je fino diplomatički izrekao svojim prijateljima na povratku poruku od dvora: «Kralj je otac svim svojim narodom i ne da jednoga po drugom potlačiti, a i one, koji se tuže proti imenu ilirskomu, želio je umirivati». Čitaonica se spasi, a s njome i Matica.

Medjutim se marljivo radilo o Gundulićevu Osmanu. Ljudi

[1] Protokol Čitaonice I. str. 76.

[2] Djelo je ovo nosilo naslov: Illyrische Abänderungs- und Abwandlungs-Formen nebst den Regeln der Aussprache und Rechtschreibung; — dakle je pisano njemački. Protokol Čitaonice I. str. 82. i 87—88.

[3] Protokol Čitaonice I. str. 95. «Ilirske narodne novine» g. 1842. br. 93. imadu pismo Zdenčajevo.

[4] Protokol Čitaonice I. str. 126—130.

[5] Br. 5. ima jošte ime «ilirsko», a br. 6. nosi ime samo «Narodne Novine».

su bivali nestrpljivi, što već teče i godina 1843., a «Osmana» jošte ne ima. Tajnik Babukić morao je miriti rodoljubivi svijet posebnim oglasom u «Narodnim Novinama».[1] «Osman» bude gotov do konca godine. Tek početkom g. 1844.[2] počeo je lijetati u bijeli svijet. Najviše se zadržalo ovo izdanje radi riječnika, koji je radio Ivan Mažuranić. Riječnik sam obuzimlje sitno tiskan u dvije pole na svakoj strani punih 137 strana. Zar je trebalo tako obilni riječnik? Zar je trebalo tumačenje svake riječi na jeziku njemačkom i talijanskom? To će danas pitati svi oni, koji zaboravljaju, da su ono bili početci književnoga života. Neka ipak ne zaborave, da imade ovdje i stvarnih i historijskih tumačenja veoma mnogo. Vrijedno je spomenuti, da je Ivan Mažuranić za 14. i 15. pjevanje primio nagrade 60 for., a prema tomu razmjerju i za riječnik 170 for. Obadvije radnje bile su jednako nagradjene po pogodbi svaki štampani arak sa 20 for.[3]

Sada bi trebalo da izkažemo pjesme spjevane u slavu Gundulićevu, da spomenemo zanosne govore. Svega toga ne ima. Kao od čuda svijet je zanijemio. Evo teško očekivanoga najvećega pjesnika hrvatskoga iz prošlih vjekova. Evo prvoga i najznamenitijega «klasika dubrovačkoga». Za njime slijede ostali. Poeziji ilirskoj oni su doista «klasici». «Kako Vam je poznato — piše Stanko Vraz Erbenu — zagrebačka se je škola podigla na temelju stare dubrovačke». On nije s time posve sporazuman. Novi radnici imali bi mjesto onih starinskih nakita «graditi po duhu i ukusu novoga vremena». On se boji, »da će upliv — Dubrovčana — još dalje i silnije našarati lice književnosti naše krupnim rumenilom onoga vremena — nenaravnoga urešivanja». Zato on sudi, «da će biti od velike koristi za zdrav razvitak literature naše, ako se uz dubrovačke klasike izdaju i narodne pjesme, koje će uliti u nju zdrav, čvrst živalj narodan, metnuti na lice poezije naše rumen naravskoga zdravlja i tako upliv Dubrovčana spasonosnim načinom paralizirati».[4]

Ovo su zdrave misli našega pjesnika, koje ipak većina njegovih suvremenika pjesnika nije rado slušala. Preporoditelji naroda hrvatskoga tražili su u prošlosti slavu svoga naroda, da slabe i malodušne pridignu. «Kada je njemačka knjiga u povoju bila, mi imadosmo naše slavne pje-

[1] «Nar. Novine» (g. 1843. br. 40.) javljaju, da se tiskanje nalazi već na 21 arku i da će biti do konca godine gotovo.

[2] Diela Ivana Gundulića. Knjiga parva. Osman. Izdano troškom narodne Matice. U Zagrebu 1844. 8-a.

[3] Protokol Čitaonice I. str. 99. — Gl. i Račune Matice ilirske za g. 1843. str. 8.

[4] Děla Stanka Vraza. Sv. V. str. 342.

snike» — veli sa zanosom grof Janko Drašković. Za njime to ponavlja stotina ljudi. Vikli na latinštinu, kojoj je u ono doba najveći sjaj bio u premnogim prenatrpanim nakitima, a malo sposobni da u svom jeziku narodnom nasljeduju te nakite latinske, snebivahu se od čuda mladi pjesnici ilirski pred Dubrovčanima, koji su predražestnim uresima nakitili i nedostiživom lakoćom izpjevali svoja pjesnička djela. Svi mladi početnici najprije počimlju pjevati po načinu Čubranovićevu i Gundulićevu. Mladež uči cijela pjevanja Gundulićeva na izust. Ideje Stanka Vraza ipak pobjedjuju. Sam divni dopunitelj Gundulićeva Osmana izvadi iz srca narodne pjesme svoga Čengijić-Agu u kratkom času iza svoje radnje oko Osmana.

Matica je u istoj sjednici, kada je bio gotov Osman, primila od dra. Demetra njegovu krasnu «Teutu». Demeter bio je sam odbornik u «Čitaonici». Upitan, bi li ovo svoje djelo Matici odstupio, reče, da bi, ako mu se dade «za svaki štampani arak po 10 for. srebra», cijelo pako djelo da će po prilici 12 štampanih araka iznesti i da je već u Beču cenzuru prošlo.[1] Neka se znade i to, da je «Teuta» morala pobjeći u Beč, jer se bojala, da joj zagrebačka cenzura ne će dati da prodje na svijet. Za malo mjeseci bude i «Teuta» doštampana.[2] Djelo je svakako najsjajnija glorifikacija starog ilirskog doba. Živa vjera, da se pjevaju pradjedovi Hrvata, nadahnjivala je pjesnika, da je mogao spjevati najznamenitije dramatsko djelo u ono prvo doba hrvatskoga narodnoga preporoda.

Čitaonica zagrebačka radila je i dalje marljivo s glavnicom, koja se zvala «Matica ilirska». Ali još nije Matica posebno društvo, već je tek onda imala da postane, kada kralj potvrdi «učeno društvo», kojega je pravila već pred šest godina odnesao bio kralju Ljudevit Gaj. Već su njeki počeli dvojiti o tom, da li je Gaj zbilja tu molbu u ruke Nj. Veličanstvu predao. Uvjeriše se, da jest, jer je ta molba jošte godine 1839. odputovala iz Beča u Budim. Šest godina ležala je dakle kod ugarskoga konzilija u Budimu. Čitaonica obnovi svoju molbu (dne 1. maja g. 1845.) i povjeri ju svomu predsjedniku grofu Janku Draškoviću, koji ju glavom odnese pred kralja. Osim toga dade učiniti prepis ove molbe i svih priloga i pošalje ih svim županijama u domovini, neka sve dadu svojim poslanicima naputak, da se opet sabor hrvatski radi toga obrati na kralja.[3]

[1] Protokol Čitaonice I. str. 136—137.

[2] Dr. D. Demetra Dramatička pokušenja. Dio II. Teuta. Tragedia u pet činah. U Beču 1844. 8-a. — Drugo izdanje priredila je prošle godine «Matica Hrvatska».

[3] Protokol Čitaonice I. str. 153.

Županije tako učiniše i sabor učini zaključak, «da se ban pobrine, da učeno društvo što prije dobije kraljevu potvrdu».[1] Sada su se za stalno nadali, da će jednodušna volja svega naroda napokon prevladati, da će «učeno društvo» dobiti kraljevu potvrdu. U ovom očekivanju a i u burnim i krvavim zgodama ove godine 1845. kao da je jenjala u narodu volja za Maticu. «Opazujem s velikom žalošću — veli Stanko Vraz — da su gospoda domorodci naši od vremena posljednje reštauracije sasvim zaboravili na Maticu. Do ono doba nije gotovo nijedan broj novi naizašao, gdje se ne bi čitalo: «za narodnu Maticu priloži še it. d.». A poslije ni žive duše više. Ta gdje su za Boga naši Iliri? Gdje su priatelji književstva? Zar je svijet naš izumro?»[2] Nije izumro, ako i jest prolivena krvca na trgu sv. Marka dne 29. jula o. g. gorko potresla dušom narodnom. I u saboru malo poslije te zgode javlja se svježiji i krepčiji duh, iz koga odsijeva krasna svijest narodna. Upravo u ovaj čas tobožnjega mrtvila spremala se nova misao, da se za sva društva, koja su se rodila u krilu Čitaonice zagrebačke, dobije jedan «Narodni Dom». Opet se stalo u velike sabirati, da se kupi kuća na akcije, što ju tekar bio sagradio grof Dragutin Drašković. Sa hiljadu i dvije stotine akcija sabrana je cijela svota od 28.000 for. U programu veli se: «Moći će se nastaniti u nju državni hrvatsko-slavonski muzeum, kao što i druga njeka najpotrebitija narodna zavedenja, kano narodna Čitaonica, hrvatsko-slavonsko-gospodarsko društvo i narodni kasino».[3] Ne veli se naročito, da će ovdje biti Matica. Ona i nije bila jošte samostalno društvo, već samo jedan dio Čitaonice. Sa Čitaonicom naravno dolazi i Matica u Narodni Dom. Drugi dan, kako je kupljen Narodni Dom napisa zanosno Ljudevit Vukotinović: «Ova kuća biti će nam «bijeli dvori», biti će nam žrtvenik pokazujući trude, brige, djela, vjernost, pouzdanost i ljubav našu prema miloj domovini».[4] Za malo vremena bori se proti onima, koji bi htjeli ovdje načiniti kazino. «Narodni Dom je sveti dom — veli on. U njemu je mjesto za muze i to prvo mjesto. Ja ću reći, da nam — za

[1] Protokol Čitaonice I. str. 162. i 169. — Kukuljević: Jura Regni. Knj. II. Čl. XV. g. 1845. str. 301.

[2] Děla Stanka Vraza. Sv. V. str. 381. Pismo Ivanu Kukuljeviću iz Gradca od 15. listopada g. 1845.

[3] Spomenica odbora o preustrojstvu narodnoga muzeja od god. 1864. Rukopis medju spisima «Matice».

[4] «Narodne Novine» br. 18. od 14. ožujka g. 1846. str. 75. Članak pod naslovom: Narodni Dom.

naš muzej — 50 soba ne će biti dosta ni za deset godina, ako nas Bog poživi — to jest nas i duh naš».[1]

Usred brige za Narodni Dom i što je upravo te godine neumorni tajnik Čitaonice i Matice Vjekoslav Babukić postao profesorom hrvatskoga jezika na tadanjoj akademiji, kao da je zaspala i Čitaonica i Matica. Od maja god. 1845. do oktobra god. 1846. uz sav trud naš ne nadjosmo ni jednoga zapisnika. Nastade borba, tko će biti tajnik. Želio je to dostići pjesnik Stanko Vraz, a imao je svojih pristaša i dr. Jakov Užarević. Radilo se o tom, da Matica pod svoje krilo uzme «Kolo», po nagovoru Šafarikovu već god. 1844.[2] Sada se i opet stalo o tom raditi. Odlučilo se, da obadvojica budu tajnici, Vraz da uredjuje i nadalje «Kolo» a Užarević da vodi druge poslove.[3]

Matica je sada imala da preuzme «Kolo». I evo nas opet kod književnoga rada Matice. Već godine 1842. započeše Stanko Vraz, Dragutin Rakovac i Ljudevit Vukotinović izdavati ovaj «časopis». Ali dà, nije to bio «časopis», već samo — «Kolo» — «članci za literaturu, umjetnost i narodni život». U ono doba trebalo bi bilo prositi u više oblasti «privilegium» za izdavanje časopisa, a taj se sigurno ne bi dobio. Vrijedno je upravo čuti, kako govori zapisnik Čitaonice od 6. listopada god. 1846. o «časopisu», koji bi imala izdavati Čitaonica o trošku Matice». «§. 4. Povede se govor o tom, kako bi se imao nazvati časopis, koji je društvo Čitaonica o trošku Matičinom izdavati naumilo. I tu, da se ne bi od strane slavne kraljevske cenzure namjeravanomu tomu izdavanju zapreke kakove stavile, kad bi se proglasilo, da će upravo periodično djelo s osobitim novim imenom i pridjevkom «časopisa» na ustanovljene roke izlaziti, — zato starešinstvo složi se u tom, neka se nastavi «Kolo», koje je i onako bez svake zapreke, da bog me ne pod imenom «Časopisa» nego samo «sastavaka za književnost i t. d.» već u tri puta izišlo, zatim pako iz raznih izdateljem poznatih uzroka izlaziti prestalo. Što njekoji od gospode starešina predložiše, da bi se odmah privilegium iskao na izdavanje časopisa, na to većina sakupljenih starešina ne mogaše pristati jedno zato, da se ne bi time izdavanje do bog zna kada odgodilo, drugo pako zato, da ne bi viša vlast prigovorila, kako društvo Čitaonice, koje još

[1] «Narodne Novine» g. 1846. br. 38. str. 167. članak: Něšto o narodnom domu

[2] Děla Stanka Vraza. Sv. V. str. 345. Veliko Vrazovo pismo Erbenu.

[3] Ibidem. Pismo Kukuljeviću str. 388—390.

višjega potvrdjenja ne ima, urednoga časopisa izdavati može. Iz svega slijedio je rezultat: da će starešinstvo potrpiti se i onda stopram moliti za privilegium «Časopisa», dok nam se od previšnjega mjesta dozvoli utemeljenje učenoga društva, čemu se do skora nadamo; dotle pako neka se izdavanje «Kola» pod prvašnjim naslovom bez naznačenja «Časopisa» nastavi».[1]

Ovako oprezno obilazeći stotinu prepreka, samo da korak za korakom uzmognu napredovati, radili su vrijedni Čitaoničari. Čitaonica prihvati «Kolo». Urednik mu je tajnik Čitaonice i Matice, pjesnik i književnik Stanko Vraz. Po osnovi njegovoj od prvoga početka imalo bi «Kolo» izlaziti svake godine u četiri svezka, imalo je da prati suvremenu domaću književnost i slavensku, imalo je biti i bilo je donjekle ono, što su danas u Evropi «revue». Ovoj francuzkoj riječi odgovara i sama riječ «Kolo». Još bolje ovu misao potvrdjuje razdioba svake knjige «Kola». Prvi dio samostalnih pjesničkih i prozaičkih radnja nazivlju: «Ogledalo»; drugi dio zovu «Pregled», gdje se nalaze pisma o suvremenom književnom napredku kod pojedinih slavenskih naroda i to od odličnih Čeha, Slovaka, Poljaka, Rusa, Slovenaca, svaki o svom plemenu. O ogledalu prvih triju knjiga spominjemo samo to, da počimlje prvi svezak sa divnim «Grobničkim poljem» od Demetra, a treći svršava sa krasnom radnjom «Vinodolskoga zakona» od Antuna Mažuranića. Osnova je «Kola» tako krasna, da mi danas iza pedeset godina tek žaliti moramo, da se nitko ne usudjuje započeti «revue» sličan «Kolu». «Kolo» imalo je biti preteča i pripravnik «učenom društvu za jezik i književnost», kojega su potvrdu tadanji plemeniti ljudi teško očekivali; «Kolo» imalo je biti odsele glasilo Matice, koja se smatrala pretečom učenoga društva.

Godine 1846. nije Matica još nijednoga djela bila izdala. Ljudi se tuže na sve strane. Sam predsjednik izpovijeda, da je i u Beču, odakle upravo dolazi, zlovolja medju rodoljubima radi nerada Matičina. Najprije neka se izdadu «Gundulićeve: različite piesni», koje su već štampane, ali još im nije gotov riječnik; neka se izdadu i bez riječnika.[2] Tako i budne.[3] Ali neka tajnik Stanko Vraz što prije uredi četvrti svezak «Kola». I to budne. Slijedeća godina 1847. urodi jednu za drugom sa

[1] Protokol Čitaonice II. str. 1.

[2] Protokol Čitaonice II. str. 5.

[3] Diela Ivana Gundulića. Knjiga druga. Različite piesni. Troškom narodne Matice. U Zagrebu 1847. 8-a.

tri svezke «Kola».[1] Najviše je u njima radio sam urednik Stanko Vraz. Od domaćih pisaca spominjemo: Vuka Stefanovića Karadžića, Vjekoslava Babukića, Petra Preradovića, Fr. Jukića, Ljubomira Martića, Petrovića Njegoša, a od drugih slavenskih: Slovenca Matiju Majera, Slovaka Ljudevita Štura, Čehe dra. Lambla i Vladislava Zapa. Osim dobrih prinosa za narodni život imade krasnih pregleda suvremenih literatura slavenskih.

Kada je ovako Matica sa svojim «Kolom» bila upravo u poletu svoga rada, stigne napokon tako željno očekivana potvrda učenoga društva kraljevom odlukom od 10. jula g. 1847. Čitaonica je dobila kraljevu odluku njegdje u polovici mjeseca oktobra. U načelu («in thesi») odobrava se društvo, ali prije valja da pokaže, da ima dovoljnu glavnicu. Mijenjaju se njeki članci pravila. Ime društva ne smije biti «ilirsko», već se ima zvati: «Hrvatsko-slavonsko književno društvo».[2] Ne čudimo se, što se društvo nije smjelo zvati «ilirsko». Ovo ime toliko se onda progonilo, da na primjer Čitaonica račune g. 1845. o Matici štampa u Beču, samo da može naštampati Matice «ilirske», jer u Zagrebu cenzura to ne bi bila dopustila.

Prije nego što je Čitaonica mogla nastaviti svoj rad, da napokon uvede u život učeno društvo, grune sa svom snagom svojom burna godina 1848. Dne 16. marta sastao se jošte odbor Matice, dakle na isti dan, kada je pošta donesla u Zagreb vijest, da je u Beču buknula revolucija. Na istom listu protokola Čitaonice na drugoj strani bilježi se slijedeća sjednica od 28. decembra g. 1848. — dakle tek pri kraju godine. «Presvijetli gospodin predsjednik — veli doslovce zapisnik — pozdravi nakon dugoga vremena opet jedanput u sjednici ovoj sakupljenu bivšu gospodu starešine i razloži u kratko, zašto se do sada sjednice držati nisu mogle radi burnih težkih vremena, koja su i u našoj domovini zavladala bila na toliko, da gotovo nije ni moguće bilo na išta drugo i pomisliti, nego na rat i obranu domovine i poradi mnogih državnih posala, kojima su gotovo za sve prošasto ljeto i mnogi od gospode starešina neprestano zabavljeni bili. Sada gdje se je kolebanje podobro već utažilo i pogibelj od domovine naše sretno odvratila, dužnost nam je povrnut se prijašnjemu našem poslovanju».[3] Valjda nije

[1] Kolo. — Članci za literaturu, umjetnost i narodni život. Urednik: Stanko Vraz. Knjiga IV. V. VI. U Zagrebu 1847. 8-a.

[2] Prepis kraljevske potvrde sa podpisom biskupa Schotta od 10. oktobra g. 1847. nalazi se u pismohrani «Matice Hrvatske» medju spisima bivšega «Narodnoga Doma».

[3] Protokol Čitaonice II. str. 22.

slutio plemeniti grof, da će smutnje u Hrvatskoj još potrajati, da će doći novi ustav, koji će brisati stare ustavne inštitucije u Hrvatskoj. I opet iza ove sjednice nestaje traga životu Čitaonice i Matice sve do g. 1850. Ta zar se u ovo vrijeme nije baš ništa radilo? Ipak se radilo.

Od godine 1846. započeo se štampati riječnik Drobnićev,[1] i to u Beču, jer u Zagrebu nije bilo za riječnik potrebitih sitnih pismena. Sa sto neprilika imao se boriti ovaj mali riječnik, koje nam vjerno i pošteno pripovijeda sam glavni suradnik Vjekoslav Babukić. Trebalo je cio riječnik preraditi. To dovrši Babukić s Antunom Mažuranićem tek u novembru g. 1848., radeći «po tri ure večerom, jer danju svaki svoje tekuće poslove obavljaše». «Ne mogu pri kraju — veli Babukić — ni to zamuknuti, da je preradjivanje i štampanje ovoga riječnika uprav u najnesgodnije za nas doba došlo. Treba samo dobro na um uzeti, da od godišta 1845. pa sve do dana današnjega politički pokreti milom domovinom našom nemilice drmaju, a to dušu svakoga iskrenoga domorodca veoma uznemiruje i bistru mu svijest, koja je pri izradjivanju ovakovih osbiljnih djela osobito potrebita, i nehotice vrlo smućuje. Pomislite samo, molim Vas, kako nam je kao i svakomu pri duši bilo, kad je g. 1848. revolucija gotovo čitavu Evropu uzkolebala: pomislite, kakove znini (trnci) nas prolažahu, kad je naša vojska Dravu prekoračila i proti Pešti primicala, a osobito pomislite, Bog a duša Vam, kako nam je bilo čuvši, da na Beč lumbardami udaraju, pa na sve strane gori — a riječnik naš u plamenu — i kako nam je odlanulo razumjevši, da je naš riječnik u Beču zdrav i čitav ostao». Ovako pisa mjeseca rujna god. 1849. naš vrijedni Babukić. Njegovim riječima počesmo, pa valja i da svršimo prvo doba Matice ilirske.

III.

Matica ilirska.

(Od god. 1850. do god. 1858.)

Minule su burne i ratne godine 1848. i 1849., u kojima je bila zamrla radnja književna naše Matice. Rat je prestao, mir zavlada po cijelom carstvu. Sada bi književnici hrvatski, zabavljeni do sada ratom i obranom

[1] Drobnić Josip: Ilirsko-němačko-talianski mali rěčnik sa osnovom gramatike ilirske protumačenom i němački i talijanski od Věkoslava Babukića. U Beču 1846—1849. 8-a.

svoje domovine, imali sladko počinuti iza sretno svršena posla i veselo poletjeti opet na književno polje, na krasno polje sreće, napredka i mira. Ali nije tako bilo. U mjesto mira razdirao ih duševni nemir i zlovolja. U mjesto konštitucije stare dolazi im absolutizam; na mjesto starih zakona, koje su si sami stvarati pomagali, dolaze novi njemački patenti. Na mjesto domaćih sinova u službama i častima zemlje, poplavljuje vojska stranaca hrvatsku zemlju. Kao od čuda zanijemiše patrioti hrvatski pod pritiskom dolazećega Bachova absolutizma. Lijepo nam karakteriše tadanju situaciju smućenih patriota hrvatskih Ivan Filipović u pjesmi, radi koje je bio odsudjen na dvije godine teške tamnice. On procvili:

«Domorodci, što ste tužni,
Što ste duhom svi klonuli,
Što ste mukom umuknuli,
S koje tuge i nevolje?

Zato, što se nalazimo
Na ogromnih razvalina'
Prošastnieh od godina
Krasnih sanka, krasnih želja?

Da smo bili pametnii
Pa k tom' da smo manje snili,
Više mudro pak radili,
Sad bi bili cilju bliže.»

Pjesnik se nada boljoj sreći, zato svatko nek se posla lati:

«Jer jedino tim mrtvilom
Vječni će nas poraz stići,
A trudom se dadu dići
Opet s praha razvaline.»[1]

Medju razvaline ide narodna Čitaonica zagrebačka, ta prava majka rodilica narodnoga teatra, gospodarskoga društva, narodnoga muzeja, Matice ilirske i Narodnoga Doma. Zazorna novomu sustavu, prestade živjeti u mjesecu junu g. 1850. Do tada bila je naša Matica pod njezinim krilom, sada je imala da postane samostalna. Sastavi se starešinstvo ili odbor «Matice ilirske» pod predsjedanjem bivšega podpredsjednika Čitaonice kanonika Matije Vukovića 9. septembra g. 1850. u odborskoj sjednici. Ivan Kukuljević i Vjekoslav Babukić preuzmu na sebe,

[1] «Neven» god. 1852. I. teč. br. 38. Osim Filipovića bio je odsudjen i tadanji urednik «Nevena» Mirko Bogović na težku tamnicu u verigama. Srećom budu prigodom sretne zgode u carskoj obitelji iza pol godine pomilovani.

da će izraditi pravila. Tekar u glavnoj skupštini od 9. februara g. 1851. budu nova pravila prihvaćena. Po ovim pravilima sastoji se odbor «Matice ilirske» od predsjednika i dvaju podpredsjednika, jedan je književnoga odbora glava, drugi gospodarskoga, a u svakom odboru imade šest odbornika. Glavna je promjena od onih starih pravila, da sada nije Matici glavna i prva zadaća: «izdavanje klasika dubrovačkih», već najprije: «izdavanje obće koristnih knjiga», a tek u drugom redu je izdavanje starih klasika, kada se veli: «a uz to izdavanje klasika dubrovačkih u koliko je moguće i u koliko to sile Matičine dopustile budu».[1] U slijedećoj skupštini (27. februara) bude izabran odbor, komu bude predsjednik Ambroz Vranicani, a podpredsjednik književnoga odbora Ivan Kukuljević, a odbornici književnoga odbora: Mirko Bogović, Stjepan Ilijašević, Ivan Mažuranić, Petar Preradović, Bogoslav Šulek i Stanko Vraz. Može se reći, da je ovo bio cvijet tadanjih književnika hrvatskih u Zagrebu. Gospodarskomu odboru je podpredsjednik Naum Mallin. Ako se uzme na um, da je glasovao 81 utemeljitelj, onda se vidi, da je osjećanje za napredak samostalne Matice bilo jako i veliko u Zagrebu.[2] Tajnikom si izabere odbor Andriju Torkvata Brlića.

Matica počne raditi. Stanko Vraz već bolestan i iznemogao dovršio je «Kolo» svezak VII.,[3] u kojem on sam donosi prijevod Mickievićevih «Trebina», a nastavljaju se krasni članci iz prvanjih svezaka o ljubavi domovine i o poljskoj književnosti. Nov je lijepi prinos jednoga častnika o dogadjajima iz godine 1848. Vrijedno je spomenuti, kako se slavljeni pjesnik brani, što tek sada iza dvije godine nastavlja «Kolo». Ovo su posljednji redci, što ih je on napisao. Pripovijeda nam svoje muke. «Trebalo pisati i da se skupi gradiva, da ne bude posao jednoličan . . . Nije svaki članak već gotovo djelo, nego treba tu urednikova ruka i glava, da ga dotjera . . . Trebalo zatim težački posao obaviti razašiljanja na utemeljitelje, a pošto si radio dva mjeseca, i opet dolaze knjige za knjigom iz svih strana našega carstva, da je taj ovamo onaj onamo premješten osobito izmed častnika. Eto na pomol i g. 1848. Pozornost čitajuće svjetine sva se jednom okrenula u novine političke, pohlepno iz njih srkajući o noviem državniem dogodjajima.»

[1] Pravila družtva «Matice ilirske» u Zagrebu izradjena po osnovi iste Matice od g. 1842. U Zagrebu 9. veljače 1851. izdano po Andrii Torkvatu Bèrliću privremenom tajniku. — Protokol Čitaonice II. str. 33—38.

[2] Protokol Čitaonice a kasnije Matice ilirske II. str. 39—42.

[3] Kolo. Knjiga VII. Urednik: Stanko Vraz. U Zagrebu 1850. 8-a.

Stanko Vraz spremio dosta materijala i za osmu knjigu «Kola», ali ga pretekla smrt i onda ju uredi tadanji tajnik Andrija T. Brlić. Osim Vrazove ostavine pokušao je Brlić da bude i samostalan, te se pokušao radnjom iz historije hrvatske.[1] Ovo je posljednji svezak «Kola», što ga je izdala Matica. Da je odbor mislio ovo djelo nastaviti, to pokazuju zaključci njegovi, da se pozovu književnici, neka doprinose članaka u hrvatskom i ma kojem slavenskom, dapače i na latinskom jeziku, a Matica da će ih nagraditi: 10—20 for. po tiskanom arku. Još su mislila gospoda odbornici, «da niti ne treba redaktora posebnoga», već da to tajnik uredi, što dodje gradiva.[2] Došao tek jedan člančić filologijski od Mane Sladovića. Spomenusmo sve po imenu odbornike, umne ljude, pisce i pjesnike, ogledasmo redak po redak sve zapisnike njihovih odborskih sjednica, nigdje ne nadjosmo razgovora o kakovoj osnovi, da se stalan rad ma u kojem smjeru očituje, koji bi mogao vrijediti za više godina. Tek jedno nadjosmo: «Društvo je pozvalo sve književnike, koji imade kakovo gotovo djelo, neka ga šalje, a Matica će ga štampati i nagraditi.»[3] Ovo je jedino i temeljno načelo, koje kroz godine s malom iznimkom vlada, dok obstoji Matica ilirska. Ovo neplodno načelo moralo je roditi samo neplodom. Ova neplodnost rodila se sa samim pravilima Matice ilirske. Stara Matica pod okriljem Čitaonice odmah pri osnutku svome god. 1842. postavila si jasan program, da će izdavati prije svega «stare klasike dubrovačke»; nova Matica ilirska kao samostalno društvo to mijenja i veli, da će «izdavati obće koristne knjige smjerajuće na izobraženje naroda.» U drugi red postavlja

[1] Kolo. Urednik: A. T. Brlić. Knjiga VIII. U Zagrebu 1851. 8-a.

[2] Zaključak odbora o budućem redaktoru «Kola» glasi: «Po zrelom razmotrenju ovoga pitanja bi odlučeno, da Kolo posebnoga redaktora imati netreba, nego da se članci, koji se s tom namjerom na Maticu pošalju, da u Kolu izadju ili koje ravnateljstvo u Kolu izdati odredi, po valjanosti i književnoj vriednosti svojoj, koju književni odbor pronadje, tako nagrade, da se za tiskani arak od deset do dvaest forinti srebra pisatelju članka dosudi. Članci ovakovi imadu se tada tajniku predati, da se on po dužnosti svojoj za njihovo točno izdanje u Kolu pobrini.» — Protokol Matice II. (31. listopada g. 1851.) str. 41. —

[3] Evo doslovce zaključka odbora: «Da se pozovu sva gospoda, koji su kakva děla spisali pak im na tisak pripravni leže rukopisi, ili koji se spisanjem kakvog děla bave, ako žele poradi izdavanja svojih dělah u kakovo odnošenje k družtvu Matice ilirske stupiti: da ovomu odboru svoje predloge i uvjete priobće». Protokol Matice III. (24. marta g. 1851.) str. 1. — Tiskan je i «Poziv na književnike». (Medju spisima Matice g. 1851. br. 85.)

onaj stari program, kada veli: «a uz to i koliko to sile Matičine dopuste da će takodjer izdavati stare klasike». Ovako je Matica ilirska bez stalnoga programa, te je morala živjeti od slučaja do slučaja. Imala je čekati, dok joj koji pisac svoje djelo ponudi. Sretnije živjelo je tad osnovano historičko družtvo, jer ima svoj časopis «Arkiv», a i gospodarsko društvo ima svoj «Gospodarski list». Matica pozove sve pisce. Po broju odzivnika sudeći nije bilo niti to tako lošo. Šime Ljubić, župnik u Dalmaciji, piše, da će poslati Kanavelićeva Ivana Trogirskoga, da ima gotovu historiju dalmatinske narodne književnosti, da će dogotoviti svoje životopise slavnih Dalmatinaca. Ignjatija Vjekoslav Brlić šalje svoj «Zabavnik» — «djelo raznog sadržaja». Vjekoslav Kozjak, kapelan u Rumi, nudi svoje propovijedi, koje bi mogle iznesti 45—50 tiskanih araka. Matija Majer nudi svoju gramatiku sveslavenskoga jezika. Kapetan Ignjat Čivić nudi svoje basne. Krunoslav Veselić šalje svoju «jestestvenicu». Ivan Macun nudi svoju «antologiju ilirskoga pjesničtva» u pet svezaka. Mijat Stojanović šalje preko historičkoga društva svoje pripovijesti. Jerko Andrić župnik šalje gotovo «pastiroslovje», koje je jednom predavao kao profesor. Franjo Jukić štampa već drugi svezak svoga «Bosanskoga prijatelja», a nastavak nudja, to jest treći svezak, da bi uzela Matica. Dragojla Jarnevićeva šalje svoje pripovijesti i dramu «Veronika Desinić». Mane Sladović šalje svoju «uputu u pjesmenu umjetnost» i članak o «jeku jugoslavenskom». Bogoslov Šulek priredio bi basne Obradovićeve, a Vatroslav Lisinski nudja svoje glasbotvorine. Sime Starčević šalje svoja djela: «O desnodunavskih Slavjanah govoru» i «o pravom pisanju».[1]

Ovo je g. 1851. uspjeh Matičina poziva na književnike. Sladovićeve i Jukićeve stvari Matica je doista štampala. Ljubić je svoje stvari sam kasnije štampao. Druge nisu bile prilične za Maticu. Odbor je primio već od staroga odbora početak štampanih djela Gjorgjićevih i tako ove godine izadju na svjetlo sva pjesnička djela ovoga veleumnoga pjesnika: «Uzdasi Mandaljene»[2] i «Saltjer slovinski».[3] Za Saltjer dobila je Matica lijepe podpore od više biskupa hrvatskih i dalmatinskih. Do mjeseca augusta stizali su takovi rukopisi, da ih Matica nije mogla prihvatiti. U zapisniku od 10. augusta veli se: «Premda je odbor Matice oglasio, da želi, da po smislu §. 2. pravila spisane obće koristne osobito na izobraženje naroda našega smjerajuće knjige,

[1] Protokol Matice II. g. 1851.

[2] Gjorgjić Ign. Uzdasi Mandaljene. U Zagrebu 1851. 8-a.

[3] Gjorgjić Ign. Saltjer slovinski. U Zagrebu 1851. 8-a.

od naših spisatelja sastavljene, Matici na izdavanje poslane budu: ipak dosele djela ovim vlastitostim iole odgovarajućega dobili nismo. Da indi zadovoljimo drugom odsjeku §. 2. pravila i da se novac i vrijeme bezkoristno ne propušta, budući da ima g. Župan na tisak posve priredjenu Kristiadu Palmotićevu, — da se od njega prekupi.»[1]

Ovo je već prve godine rezultat onoga čekanja, neka pošalju književnici djela, ako imadu gotova. Društvo s ovakovim programom, da će izdavati koristne knjige za narodno obrazovanje, moralo se drugim putem probijati k svomu cilju. Moglo je i razpisivati nagrade i naručivati djela kod pouzdanih vještaka. Nije moguće ni pomisliti, da umni odbornici ne bi bili došli na ovu misao. I došli su.

Prvu nagradu razpisa Matica (24. marta g. 1851.) «za najbolju pučku povjestnicu naroda jugoslavenskoga» od 300 for.[2] U propisu veli se: «To ima da bude historija pragmatička. Kritičnim nu rodoljubnim perom ima opisivati pisac slavna djela pradjedova, da probudi narodni ponos u njihovu potomstvu i krasne kreposti, s kojih su slovili, da se sadašnji naraštaj za njimi povede. Ali će zajedno vjerno pripovijedati i crna djela naših praotaca i smjelom rukom skidati zastor s posljedica, kojimi bijahu urodila; iskreno će odkrivati mahne njihove, koje su zadale tako ljute rane našemu narodu, te i mi s njih stradamo.»[3] Ovo doista teško onda i neizvedivo djelo imalo bi se predati za godinu dana. Žalibože toga nije bilo. I za dugo ne javlja se više misao, da se razpiše nagrada ma za kakvo djelo.

Mogla je Matica koje djelo i naručiti u poznatih književnika. Ta znade se, da veliki književni nakladnici prema potrebi i svojoj koristi takova djela naručuju, koja će moći dobro protržiti. Veliki dio knjiga nastao je ovim načinom na pr. u Njemačkoj. U istoj sjednici, kada se tuže u odboru, da nisu dobili svojim proglasom na književnike, nijednoga djela prikladnoga za štampu, čine ovaj zaključak: «Neka se pozovu gospoda Vjekoslav Babukić i Antun Mažuranić, da iz starih spomenika našega jezika sastave sbirku najboljih jezikoslovnih komada, po kojih bi se duh, razvitak, pravilnost i ljepota našega jezika mogla razpoznati, te da Matica tad to djelo uz priličnu pogodbu preuzme i izdade».[4] Iz ovoga predloga

[1] [2] Protokol Matice III. str. 1—2.

[3] «Narodne Novine» g. 1851. 15. svibnja br. 112. Ovaj «propis» sastavio je po odluci odbora Bogoslav Šulek.

[4] Protokol Matice III. str. 17—18.

rodila se kasnije poznata «Čitanka za više gimnazije»,[1] koja je kroz dva decenija bila najvažnija knjiga za obuku u jeziku i povijesti književnosti na svim hrvatskim srednjim školama, a služila je i učenomu svijetu. Žalibože nije Matica ovim putem češće polazila, o kojem mi mislimo, da je dobar. Neka nam se ne prigovori, da se naručbom obično dobivaju proizvodi srednje ruke: bolji su i takovi nego nikakvi!

Matica je odmah ove godine stupila u književne sveze sa slavenskim Maticama i to: Maticom češkom u Pragu, Ustavom Osolinskih u Lavovu, Maticom lužičkom u Budišinu, Maticom rusinskom u Lavovu, društvom Slovenija u Ljubljani, društvom srbske slovesnosti u Biogradu i Maticom srbskom u Novom Sadu. Sva se društva veselo odazivlju i šalju svoje knjige. Dapače osokolio se je odbor Matice ilirske, da «pozove sva slavenska književna društva, da odaberu po dva ili tri vješta muža, koji bi se sastali u kojem slavenskom gradu, po našem mnienju u Varšavi ili Beogradu, te bi viećali o tom, kako da se razni načini pisanja kod Slavjana jedan drugomu približe i postavili u duhu prave slavenske uzajemnosti pravila, po kojih bi se imala slavjanska narječja obrazovati, da se u napredak još više ne razilaze. Ako nam nije sudjeno imati jedan književni jezik, a ono nam je dužnost, da ugledajuć se u stare Grke nastojimo oko toga, da nam se jezici što više primiču.» Badava se odbor pozivlje i na ministra Bacha, koji je onomlane sazvao slavenske filologe i pravnike, da rade «oko jednolične slavenske pravoslovne terminologije».[2] Malo da nije time Matica nastradala. Gospodin ministar Bach bogme oštro pita: «kako se usudilo društvo Matica bez znanja i ovlašćenja ministarsva formalni kongres sazvati i na udioničtvo u istom i inostrane korporacije i zavode pozvati», te ište preko banske vlade razjašnjenje: da li je ovo društvo konštituirano, ište očitovanje banske vlade, da mu se za osam dana pisma i štatuta Matice ilirske priobće.[3] Trebalo je da se upre junački banska vlada, da spasi Maticu. Njeka su

[1] Suradnik kod ove Čitanke prof. Matija Mesić pripovijedao mi je, da je Antun Mažuranić u ovu svrhu najprije skupljao gradivo.

[2] Proglas izdan je u Zagrebu mjeseca juna g. 1851. ćirilicom i latinicom. Bio je poslan: društvu poljske književnosti u Krakovu, društvu poljske književnosti u Lavovu, rusinskoj Matici u Lavovu, Matici srbskoj u Budišinu, Slovenskom društvu u Ljubljani, Českomu Muzeu u Prag, poljskomu književnomu društvu u Poznanj, društvu Ćirila i Metoda u Brno, slavjanskomu društvu u Parizu, družtvu poljskih prijatelja u Londonu, poljskom književnom društvu u Varšavu i društvu srpske slovesnosti u Biogradu.

[3] Protokol Matice II. str. 59. i str. 62.

od pozvanih društava odgovorila i pozdravila taj predlog Matičin, te predlažu,da Matica izdaje časopis, koji bi ovoj dobroj misli put krčio.[1]

Najplodonosniji predlog ove godine jest, da Matica izdaje beletristični časopis «Neven». Dne 10. augusta g. 1851. razloži podpredsjednik Ivan Kukuljević potrebu beletrističkoga lista. Potreba je velika takova lista mladeži našoj, u kojoj će se buditi volja za čitanje samo listom takovim, koji često izlazi. Takav list budit će mladež, da počne i sama književno raditi. Valja da stvaramo mladji naraštaj. Potreba je takova lista i našim ženama, koje ne imajući na svojem jeziku lijepe knjige hvataju za tudjinskom na veliku štetu naše narodne stvari.[2] Ove misli svoga podpredsjednika priznade odbor jednodušno i počne odmah raditi o tom, da se takav list osnuje.

Već 2. novembra odlučuje odbor, da se objavi odluka Matice, da prima pod svoje okrilje ovaj list, koji će izlaziti svakoga tjedna u jednom arku velike osmine. Cijena ima mu biti 5 for. Podpredsjednik ima se pobrinuti za urednika.[3] Kukuljević najprije zadje u pogodbu s drom. Dimitrijom Demetrom, koji i proglas napisa, a odbor ga odobri.[4] Ali se opet s njime razbije i prihvati povoljnije pogodbe Mirka Bogovića. On će se «Nevenu» podpisati za urednika, dok list bude izlazio, uz godišnjih 400 for.; od čistoga dobitka dobije 25% za svoju nagradu a 25% za nagradu pisaca. List će imati čisto beletristički pravac: najprije pjesme i pripovijesti, onda književnost i umjetnost i nauku, zatim domaće i slavjanske vijesti, druge različite vijesti, napokon smjesice. Matica će mu pribaviti potrebite časopise, koje ne bi mogao dobivati u zamjenu.[5] Po jednoj osnovi imao bi biti list po mogućnosti ilustriran. «Za privabljenje ženskoga spola — veli predložitelj Šulek — trebalo bi, ako ikako bude moguće, dodavati modne slike, jer je poznato, da mnoga samo radi toga drži tudje časopise».[6] To nije prihvaćeno.

[1] Časopis predlaže Janez Bleiweiss pismom od 15. septembra god. 1851. u ime Slovenaca i «Moravska jednota» pismom od 17. jula o. g. (Spisi Matice Hrvatske.)

[2] Protokol Matice III. str. 9—11.

[3] Protokol Matice II. str. 34—55.

[4] Protokol Matice II. str. 57—58.

[5] Dopis Bogovića od 13. decembra g. 1851. i njegova primjetba medju spisima Matice god. 1851. br. 130. Formalni ugovor podpisan od obiju strana dne 14. januara god. 1852. medju spisima Matice br. 56. god. 1852.

[6] Osnova, po kojoj bi se mogao izdavati časopis «Neven». Veoma zanimiva ova osnova nalazi se medju spisima Matice g. 1851. br. 88. Imalo bi se na akcije od 10 for. sastaviti 2.000 for. i tim bi se list osigurao.

Dne 1. januara g. 1852. izadje već prvi broj «Nevena» pod uredničtvom Mirka Bogovića. List je dobio sedam stotina predbrojnika. Računalo se, da bi mu bilo dosta da namiri troškove do četiri stotine. Svi su bili zadovoljni s tim sretnim početkom. Neven mogao se sam uzdržati, zato na predlog samoga odbora već 3. broj nosi na čelu: «Ovaj list izlazi posredovanjem Matice ilirske», dok je u prva dva broja bilo: «troškom Matice ilirske». To je znamenovalo, da ga ne imaju utemeljitelji dobivati badava, kako su mnogi mislili. Ogledamo li se još jednom na prvu godinu (g. 1851.) Matice ilirske, priznati nam, je da se je odbor njezin dosta trudio i dosta okretan bio.

Nije tako sretan bio slijedećih godina, koje bismo mogli nazvati godine briga i neprilika gospodarskih Matice. Matica je g 1852. izdala Kristiadu Palmotićevu,[1] a osnovavši Neven mislila opet na «Kolo», da dobije čisto znanstveni organ. Podpredsjednik Kukuljević smio je to izjaviti u glavnoj skupštini (24. aprila g. 1852.). Rekao je, da će biti urednik Makso Prica. «Do skora će — veli on — novi urednik putem novina svoj oglas dati. Kolo će biti od sada strogo znanstveni časopis, formom i sadržajem različan od prvašnjega «Kola».[2] «Po mom umu — veli Prica — imalo bi biti «Kolo» organ znanstveni učevni čitavoga južnoga Slavenstva.»[3] Ali čemu da predemo dalje o programu gospodina Price, kada se sve razbilo, prije nego što se započelo. Razbilo se isto tako i sa drom. Demetrom, koji je opet razvio drugi program i tražio veću nagradu.[4] Odbor žalostnim izkustvom ozlovoljen napokon zapusti misao, da nastavi «Kolo». Pod konac godine 1852. predade ga sasvim Mirku Bogoviću i ono gradiva, što ga je bilo prispjelo.[5] On zbilja izdade «Kolo» ali samo svezak IX. god. 1852. «Kolo» s tom knjigom umre.

Ove godine pogibao je u Zadru krasni «Pravdonoša», pun i nakrcan osobito gradivom pravnim iz narodnoga života. Odbor Matice sve moguće uradi, da ga spasi. Književni odbor najprije odluči, da Matica ima uzimati pedeset primjeraka toga časopisa. Na to mu odbor gospodarski odgovori, da to ne može biti, da se po pravilima novci Matice ne smiju trošiti za nabavljanje časopisa. Odbor se obrati i na banski stol, neka zapovjedi

[1] Palmotić Gj. Kristiada. u Zagrebu 1852. 8-a.

[2] Protokol Matice II. str. 79.

[3] U spisima Matice nalazi se program M. Price pod br. 1. g. 1852.

[4] Protokol Matice II. str. 84—85.

[5] Ibidem str. 103. Medju spisima Matice ima i pismo od 20. decembra g. 1852. M. Bogovića, gdje moli, da mu se «Kolo» «sasvim ustupi», što Matica i učinila.

sudcima po zemlji, da se predbroje na ovaj list, kome je tako plemenita svrha, «da sudački činovnici u Dalmaciji nauče naš jezik». I tu nije uspio. Kada ovim putem nije uspio, odluči poput Nevena osnovati list «Pravnik». Izabrao si već urednika, al to se razbilo.[1]

I ove godine dolazile su još ponude na onaj proglas na književnike. Došla je i dobra ponuda od Matije Bana iz Beograda. On je izdao već dva svezka «Dubrovnika», a sada nudja treći svezak Matici uz jedini uvjet, da njemu dade 50 iztisaka, i da «Dubrovnik» uzdrži dvije tri godine. Matica ne će štetovati. «A najposlije — nastavlja on — Zagreb središte Trojedne kraljevine mora se naravno brinuti za promicanje narodnih interesa iste. To je zadatak njegov, a osobito bit će plemenito, da Zagreb Dubrovniku, novo središte starómu središtu, pomoć pruži i vrati davni zajam». Djelo ovo ima štampati djela neštampana Dubrovčana, pružiti živućim dubrovačkim spisateljima polje književne radnje i rasvjetljivati povijest i život Dubrovnika».[2] Matica prihvaća «Dubrovnik» i nastavit će njegovo izdavanje.[3]

Matica je štampala ove godine «Dubrovnik».[4] Inače nije ništa bilo spremno ni za ovu ni za slijedeću godinu. Sam podpredsjednik Kukuljević predloži: kada ne ima originalnih djela, da dadu prevesti njeka prirodoslovna djela. Razpisali dvije nagrade, jednu od tri sta forinti, drugu od sto forinti za dobre prijevode dviju dobrih prirodoslovnih djela: Poppeov Gewerbelehre i Litrowa popularnu geometriju.[5] Jošte stupiše u dogovor s Antom Kuzmanićem, da im prevede Schoedlerovo djelo: Buch der Natur. Sve medjutim padne u vodu. Tko je umio, nije se hvatao posla, da prevodi, a tko nije umio, posao mu nije bio vrijedan nagrade. Misao odbora razumijemo, da se u knjizi hrvatskoj pomole i prirodne nauke, koje u velikom svijetu stvaraju nove svjetove. U nas evo radi negotovosti jezika nije moguće ni dobrih prevoditelja naći. Naši književnici činili si ovu teškoću još težu, jer su po primjeru braće Čeha svom snagom narodnoga uvjerenja prihvatili purizam, da svaku tudju riječ prevode u svoj jezik. Nisu praštali ni onim pojmovima, koji imadu gradjansko pravo i kod nas i kod svih naroda svijeta.

[1] Protokol Matice II. str. 90. — Medju spisima Matice g. 1852. br. 23. i 26.

[2] Pismo Matije Bana iz Biograda g. 1852. 26. maja medju spisima Matice.

[3] Odgovor Matice 4. augusta g. 1852. medju spisima Matice br. 25.

[4] Dubrovnik. — Cviet narodnoga književestva za god. 1851. Urednik Matija Ban. U Zagrebu 1852. 8-a.

[5] Neven g. 1852. br. 51. str. 810. ima »Razpis nagrade.»

Pod konac godine (1852.) predloži Antun Mažuranić, da se opet za mladež štampa Gundulićev Osman, budući da je prvo izdanje već razprodano. Antun Mažuranić i Adolfo Veber preuzmu, da će napisati komentar ovomu djelu. To je učinio u velikom predgovoru sam Adolfo Veber.[1]

Izvješćujuć podpredsjednik Ivan Kukuljević glavnu skupštinu (9. juna g. 1854.) o radu Matice u godini 1853. veli: «Jedino djelo, koje je ove godine trudom i troškom Matice na svjetlo izašlo, jest drugo izdanje Ivana Gundulića Osmana s kritičkim uvodom g. prof. Vebera. Jedini rukopis, koji je ove godine književnom odboru na izdanje podnesen bio, jest prijevod Anakreontovih začinaka od g. dra. Antuna Starčevića. Nu budući da je isti gospodin svoj rukopis prije natrag uzeo, nego što ga je osobiti u tu svrhu odredjeni odbor prosudio, nije se moglo u tom poslu ništa uraditi.»

Ako itko od tadanjih književnika, on je imao pravo da se tuži na mrtvilo, on je imao pravo da opomene i književnike i narod, da se otmu ovomu mrtvilu. «Uzrok je ovomu mrtvilu — veli on — poznato nehajstvo i malodušje, koje je od njekoliko godina naprama narodnim stvarim mah preotelo. Žalostno ovo pojavljenje moralo bi svu našu nadu ljepše budućnosti oboriti, kad ne bi slutili, da je došlo vrijeme, gdje će se svi plemeniti i domorodni dusi u književnosti opet potražiti i čuvati utočište i jedini hram narodnosti naše, da će ne samo mnogi spisatelji naši, koji su u narodu toli krasne nade probudili, te su poslije svoje rodoljubno zvanje drugim obzirom zapostavili, da će i domaće naše občinstvo na skorom uvidjeti, da je književnost u sadanje doba glavno poručanstvo svetinje narodnosti i da bi nas nehajstvo za našu književnost lišilo posljednjega i jedinog jamstva narodnoga razvitka.»[2]

U ono doba bio već absolutizam u cvijetu. Njemački je jezik bio uveden u sve urede i u škole i u sve struke života. U same familije uvlačio se sve jače njemački jezik. Nije ipak odbor Matice zdvajao, čim je odlučio, da će «Neven» od 1. januara g. 1854. sasvim preuzeti u svoje ruke i svojim ga utemeljiteljima davati u pol cijene. Najviše se moglo raditi Nevenom, da mladež uvijek budna ostane oko svetoga žrtvenika narodne knjige.

[1] Gundulića Ivana: Osman. U Zagrebu 1854. 8-a.

[2] Izvještaj o glavnoj skupštini Matice ilirske za g. 1853. u «Nevenu» g. 1854. br. 28. str. 446.

Ogledajmo u velikim crtama razvitak «Nevena». Prve godine 1852. uredjuje ga Mirko Bogović. On mu je i glavni pisac. Pjesama mu ne manjka. Ima ih za svaki broj od raznih pjesnika, koji su pjevali u ilirsko doba. Ne manjka ih ni njegovim nasljednicima. I pomanjih poučnih članaka nabiralo se. Snagu beletrističkoga lista svatko pita u izvornim romanima i novelama. Bogović napisa tek tri izvorne pripovijesti. Kroz svu godinu nitko više do pod konac godine, kada se javi prvom originalnom svojom pripovijesti Janko Tombor. Slijedeća godina 1853. neplodnija je od prve. Redaktorom je Ivan Perkovac. Njega nevolja stigla, jer je izgubio svoga hranitelja, pak mora proći u drugi posao, da si kruha nadje. Sada odluče preuzeti Neven odbornici Adolfo Veber i Vjekoslav Golub. «Jest — veli Veber u pismu Mesiću — ali imena ne će nitko da dade, jer se boji apsa, te ti najposlije s težkom mukom nadjosmo Vojka Sabljića, Gajeva urednika. U naše društvo stupi Šulek, Torbar, Žana (Jurković) a i Tebe izabrasmo hoćeš ne ćeš. Sabljić je samo figurant.»[1] Prva pripovijest ili bolje pokus izvorne pripovijesti od Vilima Švarca, druga je od Dragojle Jarnevićeve i to je sve izvorno cijele one godine. I pjesnici kao da izčeznuše, odkad sjede u verigama u teškoj tamnici Mirko Bogović i Ivan Filipović radi jedne sasvim nedužne pjesmice, koju već spominjasmo. Od domaćih tolikih poznatih pjesnika javi se u cijeloj ovoj godini jedini Ivan Trnski sa tri pjesme i nješto prijevoda iz kraljodvorskoga rukopisa. Tko prevrće Danicu ilirsku i Nevene prije i poslije god. 1853., nauči se već na čelu lista pjesmi. Koliko je u godini tjedana, toliko je barem u ovim starijim hrvatskim listovima pjesama. Sada evo puste godine bez pjesama i pjevanja.

Matica, kako rekosmo, uzme Neven u svoje ruke za godinu 1854. i predade uredničtvo svomu tajniku, umnomu Josipu Prausu, rodjenom Čehu, koji si je kao publicista u njemačkim novinama za našu narodnu stvar velike zasluge stekao. Već g. 1846. 25. listopada odlikova ga Čitaonica narodna zagrebačka: «uvažavajući mnoge one zasluge, koje je on smjelo i neustrašivo braneći u njemačkih listovih narodnost i narodne naše interese proti opadanju i opakim namjeram protivnika naših sebi steko, i želeći mu pokazati, da rijedke njegove zasluge cijeniti umije, uvršćuje ga, kad nije u stanju drugim jasnim mu načinom priznanje svoje očitovati, medju prave utemeljitelje narodne Matice ilirske, podjeljujuć mu time ujedno sva

[1] Ta redakcija traje pol godine. Pismo Veberovo Mesiću u Prag, gdje je upravo tada svršio profesorski izpit od 4. jula god. 1853. — Pisma Mesićeva u zbirci jugoslavenske akademije.

prava i dobročinstva, koja i ostali utemeljitelji Matice uživaju.»[1] Nije dakle odbor Matice tek kakvoga novajliju uveo u uredničtvo Nevena. S pouzdanjem polijeću opet pjesnici kao junaci, kada se otvori novo bojno polje. Od mnogih spomenut ćemo Luku Botića, koji ove godine izlazi sa svojim «Pobratimstvom» i sa više manjih pjesama. Medju pripovjedaocima prvi put se javlja Janko Jurković sa najljepšim svojim humorističkim pripovijestima, zatim Janko Tombor, Mijat Stojanović, Ferdo Filipović, Luka Botić, Mirko Bogović, Dragojla Jarnevićeva, Ilija Okrugić, tako da gotovo ne ima broja, u kojem ne bi bilo izvorne pripovijesti. Godina 1855. Nevena nije manje sretna. Poezija je obilna. Medju pripovjedaocima javlja se Adolfo Veber-Tkalčević, a opet rade dalje Janko Jurković, Ilija Okrugić i drugi. Krasnih prinosa iz stare literature donosi Ivan Kukuljević. Može se reći, da je «Neven» u ove dvije godine bio upravo u cvijetu. Slijedeće godine 1856. već tako pada, da imade samo jednu izvornu pripovijest od vrijednoga Mirka Bogovića.

U poučnom dijelu nije zaostajao «Neven» za svojim prednjacima, samo su mu članci predugi. Ovo je jamačno bio razlog, da je Praus nakanio godine 1857. učiniti znamenite promjene u «Nevenu». «Odlučio je — kako sam bilježi — razdijeliti «Neven» na dvije strane: na poučnu i zabavnu stranu, koje će svaka ove godine napose izlaziti i to poučna strana (članci historični, prirodoslovni, putopisi, životopisi, književne razprave itd.) u četiri knjige na godinu, po jedan svezak svake četvrt godine pod poznatim već naslovom «Kolo» kao nastavljenje prijašnjega «Kola» i istom njegovom prijašnjem obliku. Članci pako čisto zabavni, pripovijedke i t. d. da će izaći svršetkom godine u «zabavniku» pod naslovom «Neven». Ovo je prijedlog Prausov. Na to zaključuje odbor Matice, da će za svoje utemeljitelje uzimati samo «Kolo» i davati ga bezplatno.[2]

Sam Praus promijeni ovu osnovu i počne izdavati «Neven» kao tromjesečnik, u kojem je poglavito gradivo za povijest pjesničtva od Ivana Kukuljevića. Imade i izabranih pripovijesti. Imade krasnih prinosa za povijest i narodni život. Časopis taj svršio u Zagrebu svoj život sa drugim svezkom (u 4-i — do str. 88. dospio). Praus predade «Neven» Čitaonici riječkoj, da ga ona izdaje, a kada ne bi mogla, da ga opet vrati Matici. To napokon i odbor Matice odobri.[3]

Ovako se dovršuje život «Nevena» pod okriljem Matice. U teško ono

[1] Protokol Čitaonice II. str. 3—4.

[2] Protokol Matice II. (11. januara g. 1857.) str. 179—180.

[3] Ibidem (29. decembra g. 1857.) str. 191.

vrijeme podavao je on početnicima lijepu priliku, da pokušaju svoju snagu na književnom polju. Mladeži našoj, koja je svoj mladi život morala sprovoditi u šutnji poput mramora kamena, koja niti jednoga glaska svoga narodnoga osjećanja nije smjela oglasiti, bio je on velika utjeha. Kako su padale onda čisto hrvatske obitelji, vidi se po tom, kako je padao broj Nevenovih predplatnika. Matici je velika zasluga, što ga je u ono vrijeme podržavala.

Matica ilirska se oko izdavanja Nevena financijalno okrvavila. Mnogo je štete imala i sa drugim izdanjem Gundulićeva Osmana, koga je štampala dvije hiljade istisaka. Bio je namijenjen za čitanje u gimnazijama. Medjutim izašla Čitanka za više gimnazije, a Matičin Gundulić ostade u velikom broju na skladištu. Evo ga ima koncem god. 1857. komada 1387.[1] Osim ovih šteta vladale su kroz više godina i druge ekonomne neprilike, kojih su puni protokoli društva. Godine 1854. pojavi se njeko: «Hrvatsko-slavonsko književno društvo», komu je sijelo bilo u Narodnom Domu ili tako zvanoj «Dvorani». Mi smo već spominjali, kako se od početka narodnoga preporoda radilo o «učenom društvu», kako je to društvo napokon potvrdjeno kao «hrvatsko-slavonsko književno društvo» godine 1847. Spominjasmo, kako je bansko vijeće poput češkoga muzeja predlagalo, da se osnuje veliko «društvo prosvjete». Nije uspjelo. Sada se u Narodnom domu na jednom konštituiralo «hrvatsko-slavonsko književno društvo», koje si prisvaja: 1. «Narodni Dom» — kuću u poštarskoj ulici br. 60. 2. Matičinu glavnicu. 3. Zakladu Haramičićevu od 4.000 for. Dade štampati «osnovu i pravila».[2] Predsjednikom bude izabran kanonik Mato Vuković, tajnikom Vjekoslav Babukić, izaberu si književni odbor, a gospodarski odbor Matice ilirske naprosto sa blagajnom Matice predje tomu društvu.[3] Matica bila je prisiljena zagroziti se svom gospodarskom odboru, da će sudbeno podpredsjednika i blagajnika dati progoniti. Matica je pristala samo na to, da se jedan blagajnik imenuje za Maticu, historičko društvo, gospodarsko društvo i za narodni muzej. Mnogo se puta birao takov blagajnik, opetovano bio izabran i zahvalio se. Te smutnje svršavaju se tek koncem god. 1857. Gospodarski nered puno je smetao redoviti napredak književnoga rada Matice.

[1] Izvještaj o stanju Matice g. 1854—1857. str. 17.

[2] Osnova i pravila književnoga družtva hrvatsko-slavonskoga u Zagrebu g. 1854.

[3] Izvješće o glavnoj skupštini Matice ilirske od 9. juna god. 1854. štampano u Nevenu god. 1854. br. 28. str. 447—448.

IV.

Matica ilirska.

(Od god. 1858. do god. 1874.)

Smutnje su se svršile. U početku godine 1858. izabere glavna skupština (3. marta) novi odbor, komu je predsjednik Ivan Mažuranić, podpredsjednik književnoga odbora Matija Mesić, podpredsjednik gospodarski Mijo Krešić, tajnik Adolfo Veber. Ovaj odbor smatrao se sam reformnim. Zadaća da mu je obnoviti red u gospodarstvu i što veći napredak u književnom radu društva. Odkad su bile nastale eno gospodarske smutnje, nije društvo proglasilo svojih računa članovima. Sada ovaj odbor proglašuje račune od 1. januara g. 1854. do 31. decembra g. 1857. i izvješćuje u glavnim crtama o radu društva u ovo doba. «Pravednost i dužnost prema utemeljiteljem — veli odbor — pa i želje njihove očitovane u raznih časopisih naših zahtijevaju, da ravnateljstvo Matičino nacrtav u kratko postupanje svoje posljednjih ovih njekoliko godina, pokaže občinstvu, da Matica ne samo živi, već da se i bujnijemu životu čvrsto nada. Uvjereno budući novo ravnateljstvo, da bez točnoga i jasnoga rukovodjenja računâ ne može nijedno društvo napredovati, a uvjerivši se s druge strane, da su njeke točke računa Matičinih ponješto zamršene, to opunovlasti u sjednici od 17. ožujka t. g. dvojicu od odbornika, «da potraživši sve Matične stvari, gdje god se nalaze, kano: pisma, knjige i pokućtvo, o njih točan inventar sastave» i upre raditi oko razjašnjenja onih zamršenih glede na račune točaka. Dotjerav u tom do ovakove izvjestnosti, kakova se u priklopljenih računih vidi, stade se dogovarati o knjigah, koje bi imala Matica svojim troškom izdati, da počmu utemeljitelji opet dobivati kamate od svojih uloženih novaca.»[1]

I ovaj odbor bori se i nadalje, da sva naša društva dobiju jednoga blagajnika. U tu slogu pozivlju se opetovano historičko i gospodarsko društvo. Još bi se imalo i kazalište sdružiti, da svi zajedno uzmognu uzdržavati vrijedna i pouzdana čovjeka. «Da uzmemo potanko opisivati, — veli tajnik Matice Vatroslav Jagić, četiri godine poslije onoga malo više spomenutoga izvješća (g. 1862.), — sve promjene, koje se medjutim

[1] Izvješće o stanju Matice ilirske od 1. siečnja g. 1854. do 31. prosinca g. 1857. U Zagrebu 1858. 8-a.

zgodiše, narasla bi čitava knjižurina».[1] Velika je nevolja za gospodarstvo od prvoga početka, da naša društva, a napose Matica, svoje glavnice uložiše na hipoteke kod privatnih ljudi. Time je prisiljena prizivati si na pomoć odvjetnike, voditi parnice i bacati se u razne troškove. Svi odbori od početka bijele si glavu, kako će se glavnice i kod koga uložiti. Kad su uložene, opet nikada ne prestaju nove brige radi neuplaćenih kamata. Gorki prigovori teku opet kroz zapisnike, da su glavnice na nesigurnim mjestima. Gospodarske ove neprilike tako su napunile protokole i pismohrane društva, da bi se neopreznomu izučavatelju moglo pričiniti, da ima pred sobom zapisnike kakova vjeresijskoga zavoda, koji kadgod u dobrotvorne svrhe izdade i po koju knjižicu. Čini mi se još, da su njeki trgovački teoretici odmah od početka preustrojene Matice cijelu ovu stvar zapleli od prevelike brige za ono malo glavnice, oko 20.000 for., što je Matica tada imala. Tako se u sjednici svojoj od 20. marta g. 1851., dakle odmah pri osnutku, odlučilo: «da se imadu naručiti i točno voditi sliedeće knjige: 1. Dnevnik. 2. Dohodnik. 3. Razhodnik. 4. Glavni račun. 5. Obračunik. 6. Zapisnik o primljenih, razdijeljenih i prodanih knjigah. 7. O knjigah razdijeljenih utemeljiteljem. 8. Imenik utemeljitelja Matičinih. 9. Zapisnik mješovitih sjednica. 10. Zapisnik gospodarstvenoga odbora. 11. Zapisnik književnoga odbora.»[2] Iz ovih konaca zapletenih odmah u početku trsi se ravnateljstvo Matice da se izplete gotovo kroz deset godina. Napokon je odbor birao samo za Maticu blagajnika (25. oktobra g. 1859.), kada su propale sve nade, da sva društva dobiju jednoga blagajnika.

Vratimo se književnomu radu. Novi odbor ne ima nikakva programa. I on ostaje pri onom starom, da čeka, hoće li koji pisac poslati koju knjigu. Najprije se ipak odlučno primi pitanja o izdavanju djela Stanka Vraza. Odmah poslije smrti obljubljenoga pjesnika odluči tadanji odbor, da će izdati sabrana djela njegova. «Odavna je bila vruća želja ravnateljstva — veli predsjednik glavne skupštine Ivan Kukuljević početkom godine 1854. —, da se čim prije troškom Matice na svjetlo izda neprecjenjiva ostavština pokojnoga Stanka Vraza, nezaboravnoga ljubimca našega naroda, kojim će se on kao ponajprvim svojim pjesnikom vazda ponositi. Nu budući da na prijašnje opetovane ponude sestri pokojnika od strane ravnateljstva Matice učinjene nije stigao nikakov odgovor, to je književni odbor u zadnjoj svojoj sjednici na novo odlučio pozvati pomenutu gospoju — jer su Vrazovi rukopisi njezini —

[1] Izvješće Matice za godinu 1862. s uvodom. — Spisi Matice za g. 1862. br. 16.

[2] Protokol Matice II. str. 47.

da sama izjavi, pod kojom bi pogodbom htjela odstupiti rukopise pokojnoga svoga brata, a ravnateljstvo će onda, ako bude ikako moguće, svakako nastojati, da ukupna djela Vrazova svojim troškom izda. Netemeljiti su dakle oni glasi, koji su se po njekojih novinah razsuli, te ravnateljstvo Matice nemarnošću prema ostavini Vrazovoj kore.» Još se pripovijeda, kako je pokojnik zapisom umolio vrijednu braću oba Mažuranića, da njegova djela urede i izdadu. Digla se u novinama njeka sumnjičenja, radi kojih braća to odbijaju.[1] Novi odbor napokon ne bez neprilika odkupi ostavinu i predade redakciju Vrazovih djela podpredsjedniku svomu Matiji Mesiću i tajniku Adolfu Veberu, koji se odmah primiše posla.[2]

Ali što će dati Matica za godinu 1858.? Bogoslav Šulek bio im odmah u početku njihova odborovanja ponudio svoju «Cvjetanu». To je drugi svezak botanike, koju je prije šest godina bila naručila banska vlada. Ban Jelačić stao onda dapače i prevode plaćati po pedeset forinti po arku, samo da što prije dobije knjige za gimnazije, da mu u gimnazije ne narinu njemački jezik. Tada je i Šulek imao napisati botaniku. Prvi dio bio je i štampan (g. 1856.). Ban Jelačić nije spasio hrvatskoga jezika. Uveden je za sve predmete u škole njemački jezik, a Šulekova botanika drugi dio ostade u rukopisu. Predajući Šulek svoju «Cvjetanu» Matici preporuča ju odboru Matice ovim za ono doba značajnim riječima: «Biljarstvo je pogotovo jedina znanost, koju može mladež naša samoučice u svom materinskom jeziku naučiti, pošto se sve ostale nauke u tudjem jeziku predaju».[3] Odbor odluči, da će štampati ovo djelo, ali da će kupiti i od prvoga svezka toliko, koliko treba za članove. Tako dobiše članovi za godinu 1858. Šulekovu botaniku u dva svezka.[4]

Sada opet ne ima spremljena ništa za štampu, jer se Vrazova djela tek spremaju. I opet se javiše njeki s negotovim stvarima. Ali javi se i jedno posmrtno djelo, koje je pisac nudjao Matici već god. 1851.: Fr. Jukića «Bosanski prijatelj», koji napokon iza mnogih pretresa svijet ugledao god. 1861.[5] Vrijedno je spomenuti se ovdje, kako je deset

[1] Neven g. 1854. br. 28. str. 446. — Glavna skupština Matice ilirske za g. 1853.

[2] Krasan izvještaj o god. 1858. od tajnika Vebera. Medju spisima Matice od god. 1859. br. 13.

[3] Pismo Šulekovo od 3. marta god. 1858. medju spisima Matice od ove godine br. 8.

[4] Šulek: Biljarstvo. I. dio u Beču god. 1856. II. dio u Zagrebu god. 1859. Sr. predgovor Šulekov.

[5] J. F. Jukić: Bosanski prijatelj. Svezak III. U Zagrebu 1861. 8-a.

godina prije, nego što je evo izašao «Bosanski prijatelj», Matija Ban preporučao Matici i svoj «Dubrovnik» i Jukićev «Prijatelj»: «Ja Vam podnosim, rodoljubiva i razborita gospodo, ovo prošenje onim pouzdanjem, kojim Vam je i svoje podneo naš nesrećni Jukić. Promislite, molim Vas, da ako za «Prijateljem bosanskim» prestane i «Dubrovnik», tim u mjesto što bi napredovali, mi ćemo na jugu upravo nazadovati, od čega nek nas Bog i vaše rodoljublje sačuva.»[1] I sada opet prepliću se u Matici «Bosanski prijatelj» sa «Dubrovnikom». «Grof Orsat Pucić nudi se (4. aprila god. 1859.) za urednika «Dubrovnika», koji bi imala Matica o svom trošku izdavati i to pod pogodbu, da mu se za trud dade 50 iztisaka istoga djela. Ravnateljstvo nije na ovu ponudu ništa učinilo, što je stvar ovažna, pa treba još bistra razmatranja.»[2] Ova bilježka tadanjega tajnika Vebera stoji upravo pored one o Bosanskom prijatelju, koji da nudja fratar Kunić iza pokojnoga Jukića za 50 for. Matica ga prima. Onda je primila «Dubrovnik», a pustila pasti «Prijatelja». Žalibože veće su bile nade i želje u najplemenitijih sinova Bosne i Dubrovnika u Maticu, nego što je bilo snage u nje.

Nova misao dobra i plodonosna skoči u pomoć neplodnom odboru Matice od jedne žene. Gospodja Jelisava Prasnička poziva u novinama dne 24. novembra g. 1859. na sabiranje prinosa, da se osnuje društvo za pučku knjigu. «Pozivljem vrijedne rodoljube — veli gospodja — da se složimo u društvo, pa makar svake godine barem po jednu knjigu med prosti narod naš bezplatno, a njekoliko za malo novčića podademo. Godišnjim prinescima može se dosta znatna svota pribaviti, kojom bi se namirivali troškovi za izdavanje knjigâ. U nas ima hvala Bogu dosta valjanih spisatelja, koji bi drage volje svoje literarne proizvode na ovu literarnu svrhu predali. Na ovaj bi se način postigla dvostruka svrha; prvo bi mogli naši spisatelji svoje radnje svijetu predati ne kubureći se s izdavatelji; a druge koristi narod bi iz toga crpio. Da pako poziv svoj činom podkrijepim, evo mene odmah sa dvadeset forinti godišnjega prineska.»[3]

Vrijedna žena pogodila je upravo u srce mnogim plemenitim ljudima. Ta godine su prošle, da se u ovakove svrhe u Hrvata nije sabiralo. Tek starija generacija mogla je pripovijedati, kako sabiranje u narodne svrhe nikad nije prestajalo. Sirotnih krajcara bilo je i sada najviše, ali ti su

[1] Pismo Matije Bana u Beogradu 26. maja god. 1851.

[2] Vidi spomenuti već izvještaj tajnika Vebera.

[3] Narodne Novine g. 1859. br. 269. u podlistku članak pod naslovom: «Glas jedne domorodkinje.»

blagoslovljeni. Za malo sabralo se toliko, da je Matica preuzela poslove novoga društva, koje bi se pod njezinim okriljem imalo osnovati. U prvoj glavnoj skupštini upita predsjednik Ivan Mažuranić: «Prima li se, da Matica primi na sebe izdavanje pučkih knjiga, i da postane organom pomisli Prasničkove.» Svi pristaju i zaključuje se, da se i nadalje sabire.[1] Čim je taj predlog prihvaćen, uzme riječ predsjednik, da govori o potrebama naroda hrvatskoga. Izmedju svih potreba prva je, da dobije popularnu historiju hrvatsku. «To mu je tako potrebno — reče on — kano svakomu pojedinomu poznanje roditelja, zavičaja i domovine, bez čega je svaki čovjek izgubljen u svijetu.» Skupština prihvati jednodušno, neka bude rok za dvije godine, a svaki štampani arak neka se plati po pedeset forinti.

Po starom običaju «zaključi se pozvati sve naše pisce, ako imadu rukopisa kakovih već gotovih pučkih spisa, neka ih namah podnesu ravnateljstvu Matice ilirske, koja će odatle izabrati najshodnije komade, pa ih namah pod tisak dati, pa će ih namah platiti 20 for. za tiskani tabak uz pogodbu, da knjiga postane imovinom Matice u ime glavnice pučke knjige.» Na ovo se javi Ivan Perkovac s knjižicom: Pojavi u zraku, gdje se tumače takovi pojavi, o kojima vlada u puku svakojako praznovjerje. Ova se knjižica štampala u osam hiljada iztisaka, a prodavala se puku po pet novčića. Drugi se nije javio nitko.

Srećom što je ove godine (g. 1860.) slavio vas narod stogodišnjicu pučkoga pjesnika Andrije Kačića. Već u oči godine bila je odlučila Matica, da će nastojati dostojno proslaviti ovu zgodu u slozi s historičkim društvom.[2] Zatim se je odlučilo, da se izdade narodu toli mila Kačićeva pjesmarica u 4.000 iztisaka, da se proširi i u ovim stranama, gdje je manje poznata, zato da joj se udari cijena najniža što ikako moguće. U isto vrijeme prijaviše se dva mlada čovjeka Božidar Budinjački i Tade Smičiklas,[3] da su preveli: «Kampeovo Odkriće Amerike» (god. 1862.). Matica prihvati tu ponudu za pučku knjižnicu. Jošte je dobila ova zaklada na poklon od biskupa Štrosmajera «Osvetnike Martićeve» I. i II. svezak, a III. svezak izdan je troškom te zaklade. Više niti je tkogod nudio, niti je Matica izdala iz zaklade za pučku knjigu.

Napokon iza mnogih neprilika, koje se vijaju kroz zapisnike Matičine punih deset godina, došlo je do toga da prodju pod štampu djela

[1] Protokol Matice II. str. 247.

[2] Ovo je bilo odlučeno u odborskoj sjednici od 23. decembra g. 1859. Protokol Matice II. str. 239.

[3] U sjednici dne 5. veljače g. 1860. Protokol Matice II. str. 241.

Stanka Vraza, od kojih je prvi svezak izašao god. 1863. a četvrti tekar godine 1868. Spremila je Matica ilirska gradivo i za peti svezak, u kojem bi bila biografija slavljenoga pjesnika i njegova korespondencija. Izdavatelji djela njegovih ne dospijevaju, da to obrade. Traže i nalaze opetovano vrijedne književnike, ali i ti ne dospijevaju. Tako ostade ta radnja Matici Hrvatskoj, da ju dovrši i podigne spomenik pjesniku rodjenu Slovencu, koji je prvi i jedini izmed Slovenaca svom dušom i svom snagom svojom prigrlio ideju ilirsku, koji je u tom nalazio spas svomu slovenskomu plemenu, da prigrli jezik hrvatski za književni, kojemu je zato njegov zemljak pjesnik Prešern zagrmio, da je on za Slovence: «Na robe Katon.»

Cijeli slavenski svijet slavio je g. 1863. tisućgodišnjicu, što su sveti apostoli slavenski Ciril i Metod stupili na slavensku zemlju. I hrvatski narod proslavi to djelom: «Tisućnica», u kojoj doprinesoše svoje krasne radnje Ivan Kukuljević, Franjo Rački, Vatroslav Jagić, Matija Mesić i pjesnici Ivan Trnski i Petar Preradović. Ovo važno djelo za nauku slavensku i za početke i razvitak hrvatske službe božje pomogla je iznijeti na svjetlo naša Matica.

Odsele unaprijed jedna misao zabavlja Maticu, kakov će joj biti život i odnošaji prema pomaljajućem se novomu najznamenitijem književnom društvu — prema akademiji jugoslavenskoj. Već god. 1861. (14. jula) sastala se glavna skupština Matice, kojoj je bio jedini predmet vijećanja, kako će se «spojiti Matica ilirska sa utemeljiti se imajućom akademijom jugoslavenskom.» Priznade, da je svrha obiju zavoda, ako ne istovjetna, a ono barem srodna. Da se koncentriraju književne sile i novčana sredstva, pristaju u načelu na sdruženje. Potanje će se ustanoviti, kad akademija jugoslavenska bude potvrdjena.[1]

Kako se znade, čekalo se njekoliko godina, dok je akademija potvrdjena. Može se reći, da je Matica odsele svaki svoj korak opetovano odmjerila, da ne podje predaleko, da si ne pokvari ovoga glavnoga cilja. Da se priprave ljudi na stroge znanstvene radove u budućoj akademiji, zamisli Franjo Rački, da će izdavati časopis za jezikoslovje, historiju i prirodne nauke. Oko ovoga časopisa imali bi se sabrati budući akademici. Dne 25. decembra g. 1863. prihvati Matica ugovor sa redakcijom «Književnika», da ga Matica podupire, kako je njekada «Neven» primajući 250 komada časopisa za svoje utemeljitelje.[2] Ovaj krasni časopis pomagala

[1] Protokol Matice II. str. 272—3.

[2] Ibidem str. 312 i 318.

je Matica kroz tri godine, dok nije napokon potvrdjena toli željno očekivana akademija. Ovaj časopis pod vještom redakcijom Franje Račkoga, Vatroslava Jagića i Josipa Torbara utješio je i one malodušne Hrvate, koji nisu vjerovali, da ima medju nama ljudi vrijednih, da budu akademici. S hrvatskim piscima hvata se prvi put u kolo prevrijedni Gjuro Daničić, a prinose svoje radnje i Hermenegild Jireček i Martin Hatala. Ima i odličnih ljudi, koji su ovdje prvi put kušali svoju sreću u naučnom radu. U ovo doba pada i prva hrvatska izložba (g. 1864.). Matica dobije u njoj srebrnu kolajnu «kao prva promicateljica naše knjige, te još za sada kao stožer našeg književnog života: prava i jedina nakladateljica.»[1]

Godine 1866. slavio je narod hrvatski rijedku narodnu slavu tristagodišnjicu smrti Leonide hrvatskoga Nikole Šubića Zrinskoga. Matica odluči dostojno proslaviti ovu narodnu slavu. Podpredsjednik Matija Mesić napisa u kratko vrijeme s velikim trudom krasno djelo pod naslovom: «Zrinjska zviezda», život i djelovanje slavljenog junaka. Ovo je prvo veliko samostalno učeno djelo, kakova do sada nije izdala Matica ilirska. Pravo je, da je odbor hvalama obsipao svoga podpredsjednika radi neumornoga njegova truda. Odbor je pozvao i pjesnike, da proslave ovu svečanu zgodu. U drugom dijelu podadu na svjetlo: «Sievak Zrinske zviezde» dva krasna pjesmotvora Vl. Vežić i Ivan Trnski. Ako se uzme, da je ove godine izašla i jedna knjiga pjesama Stanka Vraza, onda se može da je ovo najplodnija godina Matice ilirske Na ovu plodnu godinu rado se pozivlju tadanji upravitelji Matice. «Obična je u nas rieč — pravda se podpredsjednik Matija Mesić u svojem govoru pred glavnom skupštinom (25. aprila g. 1868.) — da Matica ništa ne radi: ne radi i ne može raditi onoliko, koliko bi trebalo, jerbo ne ima dovoljnih sredstava. Da li se može o našem društvu reći, da ništa ne radi, kad se znade, da je g. 1866. izdalo na proslavljenje velikoga narodnoga junaka s velikim svojim troškom dva djela, i da je iste te godine izdala treću knjigu Vrazovih djela i osim toga pružilo znatnu podporu uredničtvu «Književnika»; godine pak 1867. da je izdalo četvrtu knjigu Vrazovih spisa i da je opet pružilo pomoć «Književniku», a tako isto i piscu «Mjestopisnoga rječnika» M. Sabljaru. Napokon ne mogu premučati ni zakladu za izdavanje pučkih knjiga, koja uz pomoć našega društva narodu skoro poklanja knjige.» «Ukupna troškovna svota, — nadopunjuje podpredsjednika tajnik Vatroslav Jagić — koju je Matica u štampanje i vezanje, nagradjivanje i odkupljivanje ovieh knjiga uložila,

[1] Protokol Matice III. str. 242—343.

iznosi preko 3500 for. — svota doista vrlo znatna za društvo, koje ne razpolaže za sada glavnicom većom od 25.000 for.»[1]

Ovo su posljednji plodovi Matice ilirske. U ovoj istoj skupštini radilo se o sjedinjenju s akademijom, a radilo se o tom i pretresalo već dosta dugo. Glavno je načelo: «Akademija dužna je ići za istom svrhom, za kojom ide Matica, nestaje dakle onoga plemenitoga razloga, zbog koga je Matica ilirska osnovana. Bolje je i za cijelu književnost naprednije, da se sile ne dijele, već da se u akademiji usredotoče. Valja raditi da se združe i materijalna sredstva.»[2] Ovako doslovce pisa tek rodjena akademija Matici (7. juna 1867.). Većina odbora Matice pristajala je na ove misli, dapače ih je izricala već od godinâ. Akademija neka vodi književni rad Matice, samo glavnicu neka Matica napose upravlja. Ovo je prodrlo; akademija je preuzela poslove Matičine.

Vrijedno je spomenuti, kako se bori manjina u Matici proti združenju. «Nije dobro centralizovati književna društva. U akademiji će biti sabrane sve znanstvene sile, ali nije dobro, da se druge literarne sile raztepu bez kakva središta. Udruživanjem digla se novovjeka kultura, dobro je čuvati, a ne rušiti već gotovo društvo. Akademija je tek u početku svoga rada, pak ima sama ogromna posla, pa da si prti još novi posao. Akademička zaklada udobno je namještena u normalnim okolnostima, a neka nastanu kakve izvanredne okolnosti, pak zašto da se izvrgnu pogibli imetak i jednoga i drugoga društva? Oni misle, da je glavno za procvat Matice, da joj se dadu bolja materijalna sredstva. To bi se postiglo da se: 1. uzimlju i godišnji članovi sa 2 for. 2. Sav prinesak uplatnika da se obrati u književne svrhe. 3. Redoviti uplatnici dobivat će za onu godinu, za koju su platili prinosak sve društvom izdane knjige kao i Matičini članovi. 4. Odbor neka gleda samo na moralnu dobit i neka pusti svoje knjige u narod što jeftinije. 5) Polovicu razpoloživog novca neka upotrebi za nov poučno-zabavni list za srednje stališe, a s drugom polovicom neka izdaje i nagradjuje popularno-znanstvene i ine koristne narodne spise.»[3] Pod ovim krasnim spisom pravim pretečom pravila «Matice Hrvatske» podpisani su Petar Zoričić i Ivan Filipović — dva vrijedna učitelja.

Manjina je dakako propala, a većina prihvatila osnovu, da akademija vodi književne poslove Matičine. Konačni jednoglasno u odboru Matice primljeni zaključak glasi:

[1] Izvještaj o stanju Matice ilirske za g. 1866—1867. U Zagrebu 1868. 8a. Str. 1—2.

[2] Pismo od 7. lipnja 1867. podpisao predsjednik: Dr. Fr. Rački i tajnik Gjuro Daničić. Ibidem str. 6.

[3] Izvještaj o Matici za g. 1866—1869. str. 7—8.

«a) da Matica ilirska hoće da preda svekoliko književno djelovanje svoje naznačeno u njezinih pravilih jugoslavenskoj akademiji, neka ga izvadja sasvim samostalno i neodgovorno, to će reći i bez ikakva uticanja sa strane Matice;

b) da glavnica Matice ilirske kao i snjom združenih zaklada zajedno s upravom tog imetka ima nadalje ostati u rukama same Matice, koja će

c) svojim imetkom upravljati tako, da bude vezana sav svoj godišnji novčani prihod odbivši troškove upravne i onaj dio, koji se ima po pravilih pribijati glavnici, stavljati na dispoziciju jugoslavenske akademije, koja će taj dohodak novčani trošiti na svrhe naznačene u Matičinih pravilih.»[1] Ovako zaključeno u glavnoj skupštini 29. juna god. 1868.

Ova kapitulacija Matice pred akademijom prilična je ugovoru mira jedne države, koja iza najkrvavijega poraza podpisuje smrt svojoj samostalnosti. Današnja mladja generacija jedva ju može razumjeti. Tek stariji ljudi znadu, kolikim je čarom djelovalo samo ime akademije na tadanji hrvatski svijet. Osjećalo je svačije patriotično srce, da se u ovom najvišem zavodu nauke i umjetnosti predstavlja narod sa najvišim ciljevima svoga života. Vjera je bila velika, koje akademija nije prema željama Matičara opravdala, niti je opravdati mogla. «Akademija ima sama sa sobom u početku svoga rada i previše posla», rekoše razborito gospoda manjine, kako spominjasmo.

Akademiji je prvi posao bio, da na ime Matice i njezinih prihoda osigura dobro uredjen beletristički list. Tako postade «Vienac». Evo što zabilježi 15. decembra o. g. tadanji tajnik Matice i podjedno akademik Vatroslav Jagić: «Podpredsjednik Mesić javlja, kako je u akademičkom odboru za Matičine poslove zaključeno, da se izdaje o trošku Matice ilirske kao izdavateljice nov beletristički časopis «Vienac», kojemu bi bio odgovoran urednik g. Gjuro Deželić. Taj bi list članovi Matice ilirske bezplatno dobivali; samo što bi Matica u to ime pridonašala $^2/_3$ od odredjene predplate kao subvenciju, a u najgorem slučaju imetkom svojim, t. j. cielim godišnjim svojim dohodkom, jamčila za troškove.»[2]

[1] Protokol Matice III. str. 412.

[2] Protokol Matice III. str. 419.

Ovaj je najgori slučaj bivao redovito. Oko Vienca stali se skupljati svi književnici, koji su stajali izvan akademije. U Viencu rodili su se svi pjesnici i pisci novijega doba. I stari se oglasuju, od kojih već duže vremena nije bilo glasa. Dosta je spomenuti Petra Preradovića. Vienac stao davati redovite nagrade za svaki i najmanji prinos, da može uzdržati dobre pisce za sebe i da uzmogne birati gradivo. Vienac je cvao u svojem proljeću tako milo i liepo, da je mogao i morao mamiti mladje sile na književno polje. Ovo je zasluga Vienca. Vienac je opet bio jedina radnja akademije za književnost, koja se razumijevala po pravilima Matice. Nije ni mogla, kad je Vienac pozobao redovito sve prihode Matičine. Utemeljitelji Matičini bili su zadovoljni, jer nisu još nikada toliko dobivali književnoga dara Matičina. Manje su bili zadovoljni književnici hrvatski, čim se je Vienac predbrojnicima utvrdio, da bi mogao biti samostalan.[1] Pa zašto ne bi bila i Matica samostalna? Ovo se pitanje moglo roditi i radjalo, kad je zaklada grofa Ivana Nep. Draškovića koncem godine 1869. prispjela Matici — do 15.000 for.[2] Tom zakladom imala je Matica nagradjivati koristna za napredak naroda djela, ali djelo ne mora biti svojina Matice, a literarni odbor njezin dobiva novo ako i malo polje djelatnosti, da ocjenjuje i po mogućnosti unapredjuje narodnu hrvatsku knjigu. Ali i taj posao obavljao odbor akademije za Maticu. Prvu nagradu dobio je prijevod gospodje Fabkovićke Macé-ov: Komad hljeba, (g. 1869), a za god. 1870.: Dežmanov spis: Čovjek prema ljepoti i zdravlju.

Misao o samostalnosti Matice i beletrističkoga lista dozrievala je i time, što je napokon i akademija bila nezadovoljna, što je na svoja ledja naprtila Maticu. U glavnoj skupštini Matice od 17. marta g. 1872. čitao se dopis akademije, da Matica opet primi svoj književni rad u svoje ruke. Pitanje sada se ne riješava. Radili su medjutim o tom mladji književnici, koji sada pristupiše kao utemeljitelji u Maticu, da uzmognu raditi o samostalnoj Matici i o preustrojstvu njezinu. U slijedećoj glavnoj skupštini (2. februara god. 1873.) staviše predlog, da se Matica «prema potrebama današnjega vremena preustroji». Izabere se odbor, koji će u budućoj glavnoj skupštini predložiti nova pravila. Prima se odreka akademije i Matica bude samostalna.

Matija Mesić bude izabran predsjednikom Matice. Tek što je Matica postala samostalna, odluči se i o Viencu, da se predaje Dioničkoj knjižari (26.

[1] U skupštini Matice od 19. decembra god. 1869., već dakle za godinu dana iza združenja, učini Antun Mažuranić predlog: «da se izdavanje takova lista privatnim ljudima ostavi». Protokol Matice III. str. 436.

[2] U sjednici odbora Matice od 11. decembra god. 1869. javlja se, da je vlada potvrdila zakladnicu. Protokol Matice III. str. 431—2.

februara g. 1873.). Koncem marta budu nova pravila u novoj glavnoj skupštini pretresana i prihvaćena pored jedinoga protesta najstarijega člana Matice, može se reći od prvoga dana njezina života, g. Antuna Mažuranića.[1] Starac se bojao pak to i izrekao, da će se razsuti ono, što su oni u staro doba težko i krvavo sabrali. Kako je poslije pošteni starac doživjevši nove plodove Matice sudio i što je uradio, o tom ćemo jošte imati prilike govoriti.

Zadovoljan sam u srcu svome, što i sada proučivši povijest Matice ilirske sasvim na tanko mogu ponoviti ono, što sam rekao o njoj prije osamnaest godina (g. 1874.): «Lako nam je danas iza trideset godina ocijeniti želje prvih društvenika Matice i progledati njihovu osnovu, a možemo suditi i o radu Matice i o njenu uplivu na razvoj knjige hrvatske do dana današnjega. Zavod, koji je samo za izdavanje knjiga stvoren, može postati ili puki nakladnik ili pak neka vrst akademije, gdje svi članovi sudjeluju.»

»U ono prvo doba, kad je bilo moguće književnikom ilirskim, da se svi svaki dan nadju u Čitaonici u živu razgovoru o boljku narodnom; u ono vrieme, kad im je Matica bila jedini zavod, iz koga bi imale poteći knjige i nauke narodu hrvatskomu; u ono je vrijeme bila Matica prava akademija. Drugačije bilo je Matici od onda, kada se je «kolo ilirsko» znamenito razširilo, a osobito onda, kada su se i druga društva podigla, kad se je cijelo narodno društvo sasvim promijenilo poslije godine 1848. Od onda je Matica puki nakladnik, ali kao puki nakladnik bila je ona glavni stup knjige hrvatske. Samo da spomenem: «Neven», «Književnik», «Vienac». Ali imade u životu njezinu i takovih praznina osobito onda, kada nije imala u svojoj nakladi kakov periodičan list, da je gdjekoji član društva pitao: živi li Matica? Već je odavna morila mnoge rodoljube misao, kako bi se imalo pomoći tomu, da se unese što življe djelovanje u Maticu ilirsku, da joj napredak nikad ne zapne, a da plodovi toga društva budu što bujniji i što plodonosniji — to je zadaća Matici Hrvatskoj. Matica Hrvatska ima biti ono, što je Matica ilirska bila u prvom svom početku, t. j. živa akademija, i nadajmo se, da će to i biti, al i sa opredijeljenim širim djelokrugom i znatnijim brojem radnika.»[2]

[1] Vidi račune Matice ilirske god. 1842.: na str. 7. dolazi on kao obvezani utemeljitelj sa 10 for.

[2] Moj članak: «Matica Hrvatska». Vienac g. 1874. br. 30. str. 461—462.

V.

Matica Hrvatska.

(Od god. 1874. do god. 1892.)

Kako je počela živjeti Matica Hrvatska, kako se je razvijala upravo prema ovomu, što je evo još prije početka njezina djelovanja moje srce tako sretno naslućivalo, to bih vam imao nadalje pripovijedati.

To bi mi bilo lasno, jer od poroda Matice Hrvatske sjedim u krilu odbora njezina. Toga ipak ne treba pripovijedati — tako, kao da pišemo povijest njezinu. Matica Hrvatska živi i radi u naponu snage svoje. Ona je prilična snažnu i jaku radniku, koji pun životne snage ne podaje ni sjenku slabosti niti najoštrijem oku, po kojoj bi moglo naslutiti, kako će mu skoro padati snaga njegova. Ovakovu živu i umnu čovjeku voliš ogledati snagu njegovu, voliš da ti srce uživa u stvorovima njegova duha. Voliš zaroniti u mislima u ona krasna djela, koja se radjaju u sjajnom duhu njegovom, a uživat će ih sadanji i budući naraštaji. Voliš ogledati osnove i daleke ciljeve njegova rada. S ovoga gledišta imamo i mi da progovorimo o Matici Hrvatskoj.

Reformatori Matice dadoše joj ime «hrvatska». Oprostite mi, da sam sebe spominjem G. 1874. pisah u ime mojih prijatelja reformatora društva odmah iza potvrde pravila. «Niti imena ne ostavismo Matici, pokopasmo i zadnji još ostatak imena ilirskoga. Zašto to učinismo? Priznajemo i m e n u i l i r s k o m u, da je prije trideset godina bilo kao narodno, još i više, jer je potrgana uda naroda sklapalo u jedno živo tijelo; priznajemo, da je s imenom ilirskim poraslo najljepše i najzanosnije doba hrvatske povijesti. Ali sav je narod to ime pokopao, pak mu ni mi ne mogosmo sada istom novi hram graditi. Ime je h r v a t s k o jače, ono zove Hrvata pod narodnu zastavu, ono promiče svu svijest narodu, ono se glasno javlja svakim dahom narodnim. Suvišno bi malne bilo duljiti govor o njegovom pravu na staru Maticu ilirsku.»[1]

29. novembra g. 1874. bude u glavnoj skupštini — posljednjoj Matice ilirske — izabran odbor Matice Hrvatske.

Matica ilirska nije bila već dvije godine izdala nijedne knjige. Sada je trebalo, da Matica Hrvatska već ove godine pokaže književnoga ploda. Matica ilirska ugovarala je s Augustom Š e n o o m, da izradi: «A n t o l o-

[1] Vienac g. 1874. br. 30. str. 462.

giju hrvatskog pjesničtva.» Sada on očituje već u drugoj sjednici književnoga odbora: «da će predati cijelo djelo s uvodom o poetici i o razvoju pjesničtva hrvatskoga — do konca veljače 1875.» U isti čas javi se Gjuro Pilar, da je spreman u društvu s njekoliko književnika podati Matici prevedena djela umnoga francuskoga pisca Jules Verna za dosta kratko vrijeme već prvoga četvrta g. 1875.

Ovako je započeo novi život. Trebalo je medjutim brižno raditi oko toga, da se osnuje stalan rad, da se učine osnove za više godina, da se prema velikim potrebama knjige hrvatske upotrebe sve književne snage našega naroda. Trebalo je razoriti ono nepovjerenje u Maticu, koje je bilo prevladalo i medju boljim ljudima. «Čemu se trudite — doviknuo mi jedan književnik g. 1875. — ovo je mrtvo i ne da se dovesti novom životu.» Ja i moji prijatelji vjerovasmo u svijest inteligentnih Hrvata, vjerovasmo, da ima srednja klasa Hrvata, koja je potrebna i žedna napitka iz čistoga vrela knjige hrvatske. Vjerovasmo i ne prevarismo se.

Matica ilirska bila je Hrvatima društvo jedino za izdavanje knjiga kroz desetak godina. Ona je pretraživala stare rukopise, da izdaje stare klasike, što ima da radi drugdje akademija znanosti. Ona je bila zvana da izdaje «Književnik», da put prokrči akademiji. Akademija je medjutim sretno stupila u život god. 1867., da tu zadaću nastavlja. Matica ilirska morala je preuzeti i izdavanje knjige za puk. Ovu zadaću preuzme društvo sv. Jeronima god. 1868. Matica ilirska morala je opetovano osnovati beletrističke listove «Neven» i «Vienac». Sada mogu ovakovi listovi živjeti bez podpore ikakva društva. Nije teško bilo reformatorima Matice u pravila Matice postaviti §. 1.: «da je poglaviti smjer «Matice Hrvatske»: a) širiti koristne nauke, na koliko ne spadaju na strogo znanstvenu i pučku knjigu.» b) «unapredjivati hrvatsku liepu knjigu». Sada je program Matice jasan i jednostavan. Ne treba izdavati u ime narodne časti knjige stroge znanosti, koje ne mogu imati niti stotinu čitatelja u Hrvatskoj, kako no je morala stara Matica ilirska. Ona se ne ima brinuti za knjigu, koja danas ima desetak ¦hiljada čitatelja u puku hrvatskom, kako se je morala brinuti stara Matica. Matica Hrvatska ne ima se boriti s onim neprilikama, koje sapinju razvitak bratske Matice slovenske, koja bi rada i narodne stvari strogom naukom obraditi i školske knjige podati i da dade srednjoj klasi štogodj krasne knjige. Nije joj ni tako, kako je miloj nam družici Matici Dalmatinskoj, koja bi rada dvorila i srednje klase i dragi joj puk, pak ne zna, kako bi. Matica Hrvatska imade tek da podade knjigu za prosvijetljenu obitelj hrvatsku, koja

hvala Bogu danas već bez knjige živjeti ne može. Ovoj svrsi primjeren je i organizam naše Matice.

Stara je Matica ilirska imala dva odbora: književni i gospodarski, u svakom po šest članova. U književnom bijahu naravno samo književnici, al u gospodarskom gotovo nikada nijedan književnik. Ova dva odbora nikada se ne sastajahu, dapače jedan drugomu dopisuje. U sjednicama odborskim dolaze u zapisnicima spomenute redovito tri ili četiri osobe, koje vijećaju o najvišim zadaćama društva i odlučuju. Matica Hrvatska imade isto tako dva odbora. Obadva odbora imadu svega skupa dvadeset i jednoga člana. Već u prvoj skupštini pri osnovu društva budu i književnici birani i u gospodarski odbor. Već onda bilo je u obadva odbora 15 književnika. Uzmite u ruke posljednje izvješće «Matice Hrvatske» za godinu 1890., pak ćete naći u odboru 19 književnika, a od ovih 13, kojih je djela štampala Matica. Sretna misao prevlada upravo radi ogromne većine književnika, da se obadva odbora gotovo uvijek zajedno sastaju. Najmanje devetorica odbornika treba, da uzmogne biti odborska sjednica, a uvijek ih biva više. Najviše puta nadje se na okupu 15—16 književnika. Sjedim u odboru od početka god. 1874., pak mogu svjedočiti: za ovo osamnaest godina mnogo puta je zakipio naš bijeli Zagreb radi društvenih pitanja, mnogo puta valjahu po njemu bijesne strasti političkoga života; u samom odboru «Matice» imade ljudi, koji se u javnom životu svom snagom duše svoje bore za one svetinje, za koje je život pojedinca čovjeka tek malena žrtva, u odboru Matičinom nadju se ipak svi kao u luci mira. To je naravno po prirodnom zakonu. Sdružene ljude uspjesi čine sretne. Sretnim napredkom Matice rasla je i sloga u odboru tako, da do danas u našim zapisnicima za ovo osamnaest godina ne ćete naći niti jedne jedincate bilješke ma i o najmanjem književnom ili gospodarskom sukobu. Taj krasni zapis ostavljamo i našim nasljednicima, predajemo ga evo na utjehu svemu narodu hrvatskomu.

Matica ilirska borila se od godine do godine, da uredi svoje gospodarstvo. I Matica Hrvatska imala je kroz tri godine i tajnika i blagajnika. Plemeniti oduševljeni mladi tajnik od g. 1877. Ladislav Mrazović bio obolio; on je tek bio započeo djelovati. Književno i umjetnički obrazovan kako malo koji od njegovih vršnjaka, učini prve početke, da knjige društvene izadju u što ukusnijem ruhu. Radi bolesti njegove predade odbor mjeseca travnja g. 1878. i tajničke poslove u ruke Ivana Kostrenčića, koji je već u početku god. 1877. bio izabran za društvenoga blagajnika. Matičini poslovi i književni i gospodarski teku od onda (g. 1877.) neprekidnim jednakim i stalnim korakom. Sjetimo se sada one brige i užasa njekih starih ljudi, koji se pobojaše za imetak i obstanak društva,

jer da blagajna dolazi u ruke jednoga «literata». Njeki dodjoše u onu skupštinu (g. 1877.), da dignu sablaznjivu bunu, ali se suspregoše videći slogu književnika. Danas znademo svi, da naš tajnik i blagajnik ne štedi svoga zdravlja i da je svu svoju životnu snagu posvetio uz svoj službeni posao ovomu društvu. Znade to i cio naš narod. Svjedoče to one hiljade pisama, opomena i ponuka zovućih u kolo Matice, a ima ih po svem svijetu, gdjegod ima Hrvata. Ne ćete naći u ovih posljednjih petnaest godina nijednoga zapisnika našega društva, koji bi mogao svjedočiti, da smo brižno sklapali glave radi ikakve književne ili gospodarske brige i neprilike.

Reformatori Matice prihvatiše godišnje članove prinosnike sa tri forinta. Broj članova ove vrsti raste od prvoga početka. Prve godine (g. 1875.) premašio je tek treću stotinu. Slavonija na primjer dala je svega skupa devetnaest članova. Druge godine (g. 1876.) već je sam Zagreb podao toliko članova, koliko je prvo davao cio narod. Slavonija polako napreduje. Iz Dalmacije dolazi tek 11 prinosnika. Nije Dalmacija ni slijedeće godine (g. 1877.) više niti jednoga doprinijela, premda je broj članova znatno porastao. Bilo ih je već 1.299. Tekar slijedeće godine (g. 1878.) padaju pred Matičinim knjigama medje Hrvatske i Slavonije. Broj prinosnika bude još jednom toliki, koliki je bio prošle godine: ima ih 2.388. Broj raste neprekidno, dok evo danas samih prinosnika broji preko 6.500. Ima ipak i s tim prirastom prevelikih neprilika, od ovih čeka Matica svojih 20.000 forinti. Knjige je doštampala; treba platiti i tisak i papir i pisce i knjigovežu, a članova još ne ima sa prinosima. Pogrješka je u pravilima, koju će morati Matica popraviti, ako bude mogla, da svakoga člana veže pismeno barem na tri godine. Da kojom nesrećom izostanu prinosnici, Matica bi pala u dugove i nevolje; to je briga vanredno velika blagajniku njezinu, i zato čim su knjige gotove, valja neprestano da lijetaju njegova pisma na sve strane, a sobito na ruke povjerenika Matičinih.

Matica ilirska nije imala niti članova prinosnika ni povjerenika. Ona je, recimo, bila društvo na akcije. Svaka akcija stoji pedeset forinti. U ime kamata dobivaju se knjige. Matica ilirska nije tako mogla postati veliko narodno udruženje, kakovo je Matica Hrvatska. Spomenusmo već, kako su rasli prinosnici. Uzmite sada, kako raste broj povjerenika. God. 1877. ima ih 54, a slijedeće godine imadete povjerenika 81. Danas ima Matica povjerenika preko 250, a troši na svoje godišnje «izvješće i imenik članova», koji je povjereniku pomagalo za ukupljivanje novih članova, preko osam stotina forinti. Naši povjerenici imadu jedinu nagradu vezane knjige, što opet stoji do sedam stotina forinti. Do petnaest stotina ide dakle za povjerenike i njihovo pomagalo. A tko bi naplatiti mogao trud povjerenika? Povjerenik imenovan od

Matice dobije izkaze o članovima utemeljiteljima, koji su uplatili i koji još uplaćuju, dobije izvješće sa imenikom članova od prošle godine, da znade od koga će prinose kupiti. Čim dobije «izvješće», počimlje kupiti članove. On kupi većim dijelom tek podpise, što može trajati dva do tri mjeseca u većim mjestima. Zatim šalje «Matici» svoj arak i novce, koliko je ukupio. On jamči i za one, koji mu nisu platili. Matica medjutim oglasuje kao opomenu za povjerenika najprije, da se knjige doštampavaju, zatim da su doštampane, napokon da su knjige posvema gotove i da će se dijeliti. Šalje knjige onim povjerenicima, koji su se javili, najvećim dijelom u drvenim škrinjama, kakovih znade biti do dvije stotine. Povjerenik dobije knjige. Sada nastaju njegove nevolje. Knjige bi htio svatko, ali prinos zaostaje. Matica požuruje, prinosnici zaostaju, povjerenik je u neprilici. Još i Bože pomozi, ako su mu svi članovi u mjestu, ali ako su rasuti po selima, čekaj prilike, da šalješ knjige, čekaj novac od prijatelja, koji prijateljski odvraća: «valjda ti ne ću uteći sa ta pišiva tri forinta». Napokon je sve namirio i veli: hvala Bogu! Matica je medjutim imala i svoju glavnu skupštinu, štampa se izvješće i imenik do dva i tri mjeseca. Čim je izvješće i imenik štampan, eto ga opet na ruku povjerenika. Sada opet nastaje njegova potjera. Tako moj dobri povjerenik ima mira od Matice tek dva do tri mjeseca u godini, dok se izvješće i imenik doštampa. U tako zvanih deset zapovijedi, štampanih svake godine u izvješću, još se od njega pita, neka kaže, gdje bi se novi povjerenik u njegovom kraju imenovao i tko bi bio dobar za taj teški posao bez nagrade, i još neka javlja i neka svjetuje, što bi pomoglo unaprediti rad Matice i koješta i koješta. Uzmite povjerenika, koji je od početka god. 1874. kroz ovo 18 godina svake godine ukupio 100—200 članova, koji dakle neprekidno uza sve ove brige razpača do hiljadu i više komada hrvatskih knjiga svake godine; uzmite opet i one daleke krajeve, koji do Matičinih knjiga nikada niti ne vidiše knjige hrvatske. Kakva li je radnja tek u onim stranama? Plemeniti, patriotični i nada sve požrtvovni su ljudi povjerenici Matice Hrvatske; njih sam Bog nagradjuje. Mnogo puta nam se dogodi, da se divimo sjajnoj palači, obožavamo sjajni um njezina graditelja, a zaboravljamo lasno na one tihe i nijeme pilote, koji ovu krasnu zgradu nose. Ovakovi tihi piloti, zadubeni duboko u svijesti naroda hrvatskoga, jesu povjerenici Matice Hrvatske. Oni digoše broj članova našega društva tako, da naša braća Slovenci, Česi, Poljaci i Srbi pitaju, kako je mogla tako brzo uspjeti Matica Hrvatska. Povjerenici Matice Hrvatske razturili su med narod hrvatski u posljednjih petnaest godina na broju sto i dvadeset od Matice izdanih knjiga u sedam sto tisuća otisaka, oni digoše glavnicu Matice, koja je bila još god. 1877. zajedno

sa Draškovićevom zakladom oko 32.000 for., te ona danas iznosi 140.000 forinti.[1] Ova krasna palača Matice na akademijskom trgu jest gospodarska privreda preporodjene Matice Hrvatske. Preko šest stotina Hrvata — povjerenikâ Matice Hrvatske — kroz šestnaest godina pružajući knjige i ubirući prinose, stvoriše i više od ove palače: oni digoše spomenik trudoljubja i domoljubja današnjeg pokoljenja hrvatskog na utjehu klonulim starijim Hrvatima i na krasnu pobudu mladeži — budućnosti Hrvatske. Mnogi za godinu dvije odstupiše našavši sebi vrijedne zamjenike, kako ćete vidjeti iz popisa,[2] — al većina divno uztraja do danas. Njihov neumorni trud i lijepi uspjeh pribavio je Matici Hrvatskoj i veledušnih dobrotvora i darovatelja.[3]

[1] Gledaj «Prilog I.» na str. 60.: «Gospodarsko poslovanje «Matice Hrvatske» od god. 1877. do god. 1892.»

[2] Gledaj «Prilog II.» na str. 64., gdje su uz alfabetski poredana mjesta i okružja — u kojima je imala «Matica» dosele povjerenika — navedena i m e n a svih dosadanjih «Matičinih» p o v j e r e n i k a, počevši od god. 1876., kad su «Matičini» povjerenici po prvi put svoju zadaću stali vršiti. Uz imena povjerenika naznačene su i godine — do uključivo god. 1891. — kad je tko povjerenik «Matice» bio.

[3] **Dobrotvori i darovatelji «Matice Hrvatske» počevši od god. 1842.:**

God. 1842.	Kuković Josip, biskup djakovački (na ime članarine)	400 for.	— nč.
»	Jelačić Bužimski Eduard, podžupan zagrebački (na ime čl.)	200 »	— »
»	Obrenović knez Miloš u Beču (na ime čl.)	100 dukata.	
»	Ožegović Barlabaševački Mirko, biskup senjski (na ime čl.)	100 for.	— nč.
God. 1845.	Pisačić Hižanovečki Juraj, vlastelin u Novakovcu (na ime čl.)	300 »	— »
»	Schrott Josip, biskup i vel. prepošt u Zagrebu (na ime čl.)	500 »	— »
God. 1851.	Jelačić Bužimski barun Josip, hrv. ban (kao dar)	133 »	20 »
God. 1853.	Epstein Samuel, gradjanin u Zagrebu (kao dar)	25 »	— »
God. 1855.	Draković Trakošćanski grof Ivan Nep. u Božjakovini (zaklada)	10.000 »	— »
God. 1858.	Haulik Varaljski Juraj, nadbiskup zagrebački (kao dar)	4.000 »	— »
God. 1862.	Štoos Pavao, župnik u Pokupskom (zapis)	25 »	— »
God. 1870.	Nevin Ferko u Požegi (zapis)	25 »	— »
	*		
God. 1878.	Kotur Dušan u Zagrebu (zaklada)	2.500 »	— »
»	Štedionica prva hrvatska u Zagrebu (na ime čl.)	200 »	— »
God. 1879.	Jakić Antun, trgovac u Zagrebu (zapis)	1.000 »	— »
God. 1880.	Mihalović Josip, nadbiskup zagrebački (na ime čl.)	200 »	— »
»	Pejačević grof Ladislav, hrv. ban (na ime čl.)	200 »	— »
God. 1883.	Gajdek Tomo, opat i kanonik zagrebački (kao dar)	50 »	— »
God. 1884.	Taglieber Franjo, opat i župnik u Valpovu (zapis)	100 »	— »
God. 1886.	Občina grada Zagreba gradilište za društvenu kuću (kao dar) procijenjeno na	6.000 »	— »
God. 1887.	Štedionica prva hrvatska u Zagrebu (dar za gradnju kuće)	300 »	— »
»	Banka eskomptna u Zagrebu » » » »	200 »	— »

Reformatori Matice Hrvatske postaviše još jednu novu vrst članova, koje pravila zovu književni radnici. Oni se imadu obvezati, da će «unapredjivati smjer društva svojom književnom ili umjetničkom radnjom i t. d.» Pitanje ovo riješismo praktički tako, da upitivasmo i nukasmo na rad svakoga književnika, ma gdje se nalazio. U Zagrebu bio je ponukan svatko, ali tražilo se i izvan Zagreba. Evo imena pisaca izvan Zagreba: Ban Matija (u Biogradu), Bratelj Vaso (u Brodu na Savi), Broz Ivan (tada u Osijeku), Carić Juraj (tada u Bakru), Despot Ivan (u Zaostrogu), Fiamin Ivan (na Rijeci), Kozarac Josip (u Lipovljanima u Slavoniji), Kučera Oto (u Požegi), Lepušić Ivan (tada u Bosni), Maretić Tomo (tada u Požegi), Matavulj Sime (u Biogradu), Milčetić Ivan (na Rijeci), Miler Ferdo (u Osijeku), Novak Vaclav (tada u Senju), Okrugić Ilija (u Petrovaradinu), Pavlinović Mijo (u Podgori), Rabar Ivan (u Osijeku), Rossi Ljudevit (u Karlovcu), Senc Stjepan (tada u Karlovcu), Sundečić Jovan (u Kotoru), Šah Ivan (tada u Bakru), Šandor-Gjalski Ksaver (tada na Sušaku kraj Rijeke),

God. 1887.	Banka komercijalna u Zagrebu	(dar za gradnju kuće)	50 for.	— nč.
»	Štediona zagrebačka	» » » »	50 »	— »
»	Štediona karlovačka	» » » »	50 »	— »
»	Mašek Bosnodolski dr. Ivan u Zagrebu	» » » »	50 »	— »
»	Klobučarić pl. Guido, posebnik u Jaski (zapis)		3.000 »	— »
»	Gajdek Tomo, opat i kanonik u Zagrebu (zapis)		50 »	— »
God. 1888.	Strossmayer Josip Juraj, biskup djakovački, za izdanje nar. pjesama		1.000 »	— »
»	Štedionica prva hrvatska u Zagrebu za sabiranje nar. pjesama		200 »	— »
God. 1889.	Bedeković Komorski Koloman, hrv. min. u Budapešti (zapis)		500 »	— »
»	Crnić Josip, vjeroučitelj u Varaždinu (zapis)		50 »	— »
God. 1890.	Mažuranić Ante, gimnas. ravnatelj u Zagrebu (zaklada)		3.971 »	57 »
»	Veber Adolfo, kanonik u Zagrebu (zaklada)		7.000 »	— »
»	Fiamin Ivan, opat i župnik na Rijeci (zapis)		1.000 »	— »
»	Horvat dr. Josip, pukovn. liečnik u Karlovcu (zapis)		500 »	— »
God. 1891.	Mihalović Josip, kardinal-nadbiskup u Zagrebu (kao dar)		2.000 »	— »
»	Maršić Josip, župnik u Grubišnompolju (zapis)		20 »	— »
»	Bunjata Ante, gradjanin i posjednik u Karlovcu (zapis)		100 »	— »
»	Šavor Josip, župnik u Vel. Bukovcu (zapis)		25 »	— »
»	Petković Antun, posjednik u Zagrebu (zapis)		50 »	— »
»	Nagel Miroslav, zač. kanonik i gimn. profesor u Zagrebu (zapis)		50 »	— »
»	Otto gja. Evgenija u Zagrebu (zapis)		30 »	— »
God. 1892.	Franković Robert, financ. tajnik u Zagrebu (zapis)		100 »	— »
»	Milčetić profesor Ivan i njegova supruga Štefanija u Varaždinu (kao dar)		50 »	— »

Tomić Aleksandar (Velika Kopanica), Tomić Petar (tada u Rakovcu), Trstenjak Davorin (tada u Karlovcu), Valla Franjo (u Karlovcu), Vežić Vladislav (u Varaždinu), Vojnović Ivan (tada u Križevcima), Vukelić Lavoslav (u Križ-Začretju). Po ovom se vidi, da su radnici našega društva od Dunava i Drave pa sve tamo do Dubrovnika razsuti. A i ovdje jošte lijepo pristaje ona iz svetoga pisma: da je mnogo zvanih, ali malo izabranih. Mnogi su još bili zvani i nanudjali se k poslu, ali ne dospješe.

Matica ilirska živjela je teški život kroz decenije bez kakve književne osnove. Malo je opet imala glavnice, da zadovolji prevelike potrebe naroda. Matici Hrvatskoj bilo je laglje stvoriti stalne osnove za višegodišnji rad, da stalno i sigurno napreduje. Prvi je jaki korak koraknula naprijed godine 1877., kada je poduprta zemaljskom podporom razdijelila svoje publikacije u «poučnu» i «zabavnu» knjižnicu. Tadanji tajnik Matice smatrao je ovaj početak tako zamašnim, da je napisao članak, koji ovako završuje: «Ovaj će odbor ili Maticu preporoditi, da zauzme u našoj književnosti najljepše mjesto, ili će ju pokopati.» Hvala Bogu, nije ju pokopao.

U «poučnoj» knjižnici najprije stao odbor misliti o poznavanju hrvatske zemlje i o povijesti hrvatskoj. Što je Vjekoslav Klaić započeo sa svojim prirodnim zemljopisom Hrvatske, to je bio tek početak osnove, da se sa svih gledišta u što ljepšem liku prikažu zemlje, u kojima stanuju Hrvati i njihovi najbliži srodnici. Ovu je osnovu on nastavljao u svojem zemljopisu Bosne. Sada će opet taj posao nastaviti. Spominjasmo već, kako je opetovano Matica ilirska razpisivala nagrade za povijest hrvatsku. To je napokon mogla na svijet dati Matica Hrvatska. Hrvatsku povijest treba oživiti i životopisima. U tom pogledu učinio je prvi korak Ivan Kukuljević a nastavi Radoslav Lopašić. Ako i ima malo radnika za ovu osnovu, gdje se mora raditi i na veoma sitno prebranom gradivu, opet možemo reći, da ne će umrijeti u Matici. Osnova ova imade se širiti, dok se ne stvori poveći životopisni zbornik odličnih ljudi našega naroda svih vjekova. Matica radi po jednoj osnovi, da narod naš dobije i svjetsku povijest. Sada je već gotov stari vijek, počeo se vijek srednji, pripravljen je jedan svezak novoga vijeka, štampa se francuska revolucija, a brzo će iza toga slijediti i povijest 19. vijeka. Pored povijesti imade da bude obći zemljopis, koji piše Ivan Hoić, a izdan u mnogo svezaka po odredjenoj osnovi sa mnogo krasnih karata i sa hiljadama ilustracija ima da postane koristna knjiga za svaku hrvatsku obitelj.

Snažno napreduje osnova knjižnice prirodnih znanosti, u kojima je do sada najviše uradio lakim perom obdareni Mišo Kišpatić. Nije ni ova osnova još dovršena i ne će nikada biti, jer će čitaoci knjiga Matičinih to više željeti da čitaju knjige o prirodi, što ih više budu dobivali i čitali. Do sada se naša prirodoslovna knjižnica tek dotaknula svih triju carstva prirode. Mislimo i na to, da što skorije podademo i pogled na svjetove nebeske — i tako dalje. Prirodi ne ima kraja, ali našoj snazi ima, pak moramo korak po korak naprijed.

Veza izmed poučne i zabavne knjižnice ima da bude povijest književnosti. Najprvo mjesto ide povijest književnosti hrvatske. Sretno započe Ivan Broz, samo nek podje naprijed. Potrebna je i povijest svjetske književnosti. I to tek prošle godine započesmo. Ne bi se imale podavati kakove sustavne knjige, već u skupinama životi najznatnijih pisaca svih naroda. Još nam se koristnije činilo podavati u prijevodu klasička djela. Matica je izdala u devet svezaka stare grčke i rimske klasike. Najveći narodi preporodiše svoju narodnu knjigu, od kada divne pravom mjerom i ljepotom umne proizvode Grka i Rimljana podadoše na svom narodnom jeziku. Sada ćemo uz pomoć vlade hrvatske podavati i novovjeke klasike svih naroda. Otvoriti i sasvim raskriti presjajne radionice najvećih duhova svih naroda, za to treba umnih poznavalaca jezika originala i našega narodnoga. Malo imamo takovih ljudi. Velika je to opomena našemu mladjemu svijetu, da što temeljitije uči tudje jezike i da se usavršuje u svome. Osnova je na mnogo godina. Tko je mlad, pak se sada priljubi radu, dospjet će dobro, da sudjeluje koristno pri ovom velikom narodnom djelu.

Ovo su osnove za knjižnicu «poučnu» za više godina. A imamo li osnovu za knjižnicu «zabavnu»? Odgovaramo, da ne ima. Osnova bi bila moguća, da podajemo prijevode, ali mi smo sretni, pak već nekoliko godina imademo same izvorne radnje. Pogledajte na ovo šestnaest godina. Prve tri godine ne ima ni jedne izvorne domaće pripovijesti ni romana. Prvi probija led Janko Jurković tek u četvrtoj godini (g. 1878.). Skoro će biti deset godina (od g. 1883.), da se upravo natječu domaći pripovjedaoci s originalnim radnjama. Mi smo u odboru gotovo zaboravili, da bi trebalo i o tom raspravljati, da za slučaj potrebe uredimo sustavne prijevode. Nadajmo se, da će tako i ostati. Ove godine raspisasmo i obrekosmo dvostruku nagradu za roman ili pripovijest iz prošlosti hrvatskoga naroda. Svaki narod imade svoje svete likove u prošlosti, oko kojih se savijaju njegove vesele i tužne zgode i slike. Svaki ima svoje običaje posvećene poštovanjem djedova; svaki ima pravo od Boga mu dano, da se

kao narod samostalno razvije. To pravo ima i narod hrvatski. Pjesma i pripovijesti imadu da njegove najznatnije ciljeve ukrase. Pjesnicima je Bog dao toliko dara, da mogu gledati u dušu i srce svoga naroda tako bistro, kako drugi umrli ljudi ne umiju i ne mogu. U to ime dadosmo izabrane pjesme naših najboljih pjesnika. U to ime izdadosmo sva djela u cvijetu života umrloga idealnoga Augusta Šenoe. U ovo ime bit će Matica potrebna i za sto godina, pa makar narod hrvatski u svojoj sreći i slavi bude imao sto nakladnika knjiga. I u najvećih naroda ima takovih društava, koja imadu da kvare posao onim otrovnim špekulantima, što računaju na najobičniju zasladu knjige, koja da čovjeku ugadja poput slastna jela i pila. Matica će uvijek imati zadaću, da suzbija ovakovu knjigu; Matica Hrvatska imade da osnuje lijepu i čistu knjigu za obitelj hrvatsku.

Reformatori Matice Hrvatske metnuše u pravila njezina, da imade «prema dosegu sredstva unapredjivati glazbenu i likovnu umjetnost (slikarstvo i kiparstvo)». To je već do sada Matica jednom radnjom nastojala učiniti barem za početak razvitka glazbe hrvatske. Za likovnu umjetnost: za slikarstvo i kiparstvo ne usudismo se žalibože ni pomisliti, da štogod učinimo. Ovdje se sastaju zadatci namijenjeni Matici sa najvišim zadatcima dolikujućim akademiji umjetnosti, kakove sve do danas ne imamo, jer je ovo zadaća, koja ište najvećih žrtava od najbogatijih i najprosvjetljenijih razreda društva, koja je najljepši cvijet gotove već narodne knjige. O tom će odlučiti tek budućnost — daj Bože što brža — našega naroda.

Zapala je još jedna zadaća Maticu, da izdade narodne pjesme puka hrvatskoga. Već prve godine Matice javi se Mijo Pavlinović s ogromnom zbirkom, koju je sakupio po Dalmaciji, Bosni, Hercegovini i Slavoniji. Sam dodje u Zagreb, da pred odborom Matice razloži svoju misao. On reče, da bi dolikovalo narodu hrvatskomu, a napose Matici, da podade narodu jednu veliku zbirku, kojom bi se mogao pred svijetom ponosito predstaviti. S teškim srcem prihvati odbor ovu krasnu ideju. Mi mu onda prigovarasmo: neka promisli, da je Matica Hrvatska jedva u početku svoga rada, neka promisli onu žalostnu neplodnost stare Matice ilirske. Spominjasmo, da je njegova osnova prevelika, da će trebati više godina, da naš narod zlovoljan radi tolikoga neploda Matice čeka brzi i svježi napredak društva na novom osnovu. On ipak oblada. Većina odbora pristane uz njega. Matica pozove pisce i prijatelje narodne pjesme na sabiranje. Prvi pokloni svoje ogromne zbirke predsjednik Ivan Kukuljević, što je sam sabrao i što je dobivao kroz dvadeset godina

sa raznih strana kao predsjednik historičkoga društva. U ovom daru imade i krasna Tommaseova zbirka, koja imade osobito lijepih junačkih pjesama. Osim ovih zbiraka dobila je Matica na poklon ili je kupila zbirke iz Hrvatske,[1] Slavonije,[2] Dalmacije,[3] Bosne i Hercegovine,[4] Istre i Ugarske.[5] Osobita

[1] Iz **Hrvatske** imade «Matica Hrvatska» narodnih pjesama od slijedećih sabirača:
Batušić Ante, Cvetkovići kod Jaske, ženske pjesme.
Baucer Roman, Rijeka, ženske pjesme.
Bišćan Julijo, Karlovačka okolina (god. 1840—1850), junačke i ženske pjesme.
Blagojević Andrija, Gornja Krajina, junačke pjesme.
Bobinac Jakov, Gornja Krajina, junačke i ženske pjesme.
Budisavljević pl. Bude, Gornja Krajina, junačke i ženske pjesme.
Delić Pero, Lika, junačke pjesme.
Deželić Gjuro, Križevačka Krajina i Hrvatska Posavina, junačke i ženske pjesme.
Horvatić Stjepan, Koprivnica, ženske pjesme.
Justić Ivan, Kraljevica, junačke i ženske pjesme.
Kamenar Gjuro, Jaskanska okolica, ženske pjesme.
Klarić Josip, Karlovačka okolina, junačke i ženske pjesme.
Kovačević Fran, Gornja Krajina, junačke i ženske pjesme.
Kovačević Marijana, Severin na Kupi, ženske pjesme.
Kraljević Ivan, Banska Krajina, junačke i ženske pjesme.
Kukuljević Ivan, pjesme junačke i ženske, iz svih krajeva, naročito kajkavske ženske pjesme iz okoliša zagrebačkoga i Zagorja.
Lipošćak Josip, Karlovački kraj, ženske pjesme.
Lorković Blaž, Karlovačka okolica, ženske pjesme.
Marjanović Luka, Gornja Krajina, junačke i ženske pjesme.
Marković Marko, Gornja Krajina, junačke i ženske pjesme.
Mažuranić Ante, Hrvatsko Primorje (god. 1845.), junačke i ženske pjesme.
Miholić Stanko, Križevačka okolina, ženske pjesme.
Mikuličić Fran, Hrvatsko Primorje, junačke i ženske pjesme.
Orešković Julije, Ozaljska okolina, ženske pjesme.
Padavić Tomislav, Rijeka (god. 1851.), ženske pjesme.
Pavlović Josip, Rijeka, ženske pjesme.
Pihlerović Lujo, Turopolje (god. 1843.), ženske pjesme.
Rakovac Dragutin, Senj i Senjska okolina (god. 1845.), junačke i ženske pjesme.
Rožić Vatroslav, Jaskanski kraj, ženske pjesme.
Smičiklas Tade, Žumberak, junačke i ženske pjesme.
Stipac Ivan, Gornja Krajina, junačke i ženske pjesme.
Strohal Rudolf, Karlovački kraj, junačke i ženske pjesme.
Štanfel Andro, Križevački kraj, ženske pjesme.
Tonković Ivan, Hrvatsko Primorje, junačke i ženske pjesme.
Ugarković Stjepan, Gornja Krajina, junačke i ženske pjesme.
Vrbanić Fran, Gornja Krajina, junačke pjesme.
Vukelić Joso, Gornja Krajina, junačke pjesme.
Zec Miloš, Banska Krajina, ženske pjesme.

sreća pomogla joj, da si je dobavila i znamenite bosanske mohamedovske pjevače, koji su izpjevali za kakovih deset svezaka muhamedovskih pjesama.[6] Sve ove zbirke tako su ogromne, da bi ispunile valjda kakovih pedeset svezaka. Tek u njekoliko svezaka moći ćemo dati izbor i najljepši

[2] Iz **Slavonije** imade «Matica Hrvatska» narodnih pjesama od slijedećih sabirača:
Abjanić Ivan, Djakovački i Vinkovački kraj, ženske pjesme.
Bogdešić Petar, Pakračkí kotar, junačke i ženske pjesme.
Bosiljevac Janko, Brodski kotar, ženske pjesme.
Burazović Terezija, Novski kotar, ženske pjesme.
Dungjerović Stjepan, Srijem, ženske pjesme.
Gabrić Vjekoslav, Oriovac, ženske pjesme.
Gazdović Dragutin, Novogradiški kotar, ženske pjesme.
Grgić Ivan, Slavonija, ženske pjesme.
Ilić Luka, Slavonija (god. 1840—1850), junačke i ženske pjesme.
Ivanišević Ivan, Novogradiški kraj, junačke i ženske pjesme.
Jurić Zdravko, Županjski kotar, ženske pjesme.
Kicošević Filip, Ilok, ženske pjesme.
Kraljević Ivan, Županjski, Djakovački, Vinkovački i Vukovarski kotar, ženske pjesme.
Kraljević Miroslav, Požega (stari zbornik), ženske pjesme.
Krčelić Josip, Ilok, ženske pjesme.
Kucelić Fran, Požežki kraj, ženske pjesme.
Kučera Klotilda, Vinkovački i Djakovački kotar, ženske pjesme.
Lovretić Josip, Vinkovački kotar, ženske pjesme.
Marković Petar, Požežki kotar, ženske pjesme.
Matizović Dragutin, Srijem, ženske pjesme.
Milićević Milan Atanasijev, Pakračkí kraj, junačke i ženske pjesme.
Obradović Milan, Pakračkí kraj i Srijem, ženske pjesme.
Orešković D. J., Brodski kotar, ženske pjesme.
Peternek Dragutin, Vinkovački, Županjski i Šidski kotar, ženske pjesme.
Petričević Marko, Vinkovački kotar, ženske pjesme.
Tomašić Ivan, Novogradiški kotar, junačke i ženske pjesme.
Vidaković Josip, Brodski kotar, ženske pjesme.
Zdjelarović Mato, Brodski kotar, ženske pjesme.

*

[3] Iz **Dalmacije** imade «Matica Hrvatska» narodnih pjesama od slijedećih sabirača:
Alačević obitelj, Makarsko primorje i okolina, Brač, Hvar, Dubrovnik i Boka Kotorska (stari sbornik), junačke i ženske pjesme.
Angjelinović Miho, Hvar, junačke i ženske pjesme.
Banić Filip, Dalmatinsko Zagorje, junačke i ženske pjesme.
Bervaldi-Lucić Luka, Hvar, junačke i ženske pjesme.
Bulić Ivan, Kaštela, junačke i ženske pjesme.
Čuka Jakov, Debeli otok, ženske pjesme.
Glavić Baldo, Primorje, okolica Dubrovačka, otoci: Korčula, Mljet, Šipan Lopud, Lastovo i Hvar, junačke i ženske pjesme.

cvijet. Što vrijede narodne pjesme svakomu narodu, to nas uče prvi ljudi «narodne» nauke u cijeloj Evropi; što vrijede narodu hrvatskomu, to pokazuju one stotine upita: zašto već Matica ne izdaje narodne pjesme. Sretni smo, što možemo javiti, da je prvi svezak u slavu pedeset-

Grgić Bartol, Imotsko, junačke i ženske pjesme.
Hrvatovski Bogomil, Boka Kotorska, ženske pjesme.
Ivančić Hanibal, Hvar, junačke i ženske pjesme.
Jelušić-Štrkov Ernest, Sinj, junačke i ženske pjesme.
Kačić-Miošić Ivan, Makarsko primorje, jnnačke i ženske pjesme.
Kapić Juraj, Spljet i Makarsko primorje, junačke i ženske pjesme.
Lazzari Brno, Boka Kotorska, ženske pjesme.
Ljubić Sime, Hvar (god. 1846—1847.), junačke i ženske pjesme.
Ljubidrag Niko, Dubrovnik, junačke i ženske pjesme.
Lucianović Melko, Lastovo i Dubrovnik, junačke i ženske pjesme.
Matijaca Bartol, Kaštela, ženske pjesme.
Milas Mato, Dubrovačka okolina, junačke i ženske pjesme.
Mostahinić Ante, Cavtat, junačke pjesme.
Murat Andro, Šipan, junačke i ženske pjesme.
Nališ Rinald, Hvar, junačke i ženske pjesme.
Novak Ivan Krst., Hvar, junačke i ženske pjesme.
Ostoić Mato, Brač, junačke i ženske pjesme.
Palunko Vicko, Šipan, junačke i ženske pjesme.
Pavlinović Miho, Dalmacija, junačke i ženske pjesme.
Peričić B., Zadarska okolina, junačke i ženske pjesme.
Pletikosić Martin, Trogirski i Spljetski kotar, otok Brač, junačke i ženske pjesme.
Radica Vjekoslav, Spljetski kraj, ženske pjesme.
Ružević Petar, Hvar, ženske pjesme.
Sabljar Mijo, Kotor, ženske pjesme.
Svilokos Andrija, Dubrovačka okolina, junačke pjesme.
Štuk Nikola, Pelješac, junačke i ženske pjesme.
Tommaseo Nikola, Dalmacija (god. 1840.), junačke i ženske pjesme.
Tripalo Stjepan, Spljet, ženske pjesme.
Vijolić Gjuro, Dubrovnik-Orašac, junačke pjesme.
Vodopić Vice, Ston, junačke pjesme.

*

[4] Iz **Bosne i Hercegovine** imade «Matica Hrvatska» pjesama od slijedećih sabirača:
Ban Daniel i Ostoić Dobroslav, Zenica, ženske pjesme.
Barišić Rafael, Sutjeska, ženske pjesme.
Duić Mato, Bosna (god. 1850.), junačke i ženske pjesme.
Glavić Baldo, Hercegovina, junačke i ženske pjesme.
Ikić Stjepan, Derventa, junačke pjesme.
Klarić Petar, Derventa, ženske pjesme.
Klerici bosanski u Djakovu. Njihova ostavina, a sabirali su u raznih krajevih Bosne, i to: Debeljaković A., Duić Ivo, Franković Dominik, Milošević Fran, Nedić Dobroslav, Projić Mato, Šarić Dobroslav i Vučković Martin.

godišnju Matice spreman odprhnuti u bijeli svijet. Nadajmo se, da će se ovim krasnim zbornikom svojih narodnih pjesama kao i pjesničkim proizvodima najvećih genija starih i novovjekih naroda ogrijati cio narod i oni nesretni Hrvati, kojima su poezija i lijepe umjet-

Kučera Klotilda, Orašje, ženske pjesme.
Marković Pero, Gabela, junačke i ženske pjesme.
Martić Grgo, Sarajevo i Nevesinje (god. 1851.), junačke i ženske pjesme.
Nedić Dobroslav, Brčka (god. 1847.), junačke pjesme.
Obradović Milan, Zenica, junačke i ženske pjesme.
Odić Ivan, Travnik, ženske pjesme.
Pajić Matija, Banjaluka, Sarajevo, Travnik i Jajce, ženske pjesme
Palunko Vicko, Popovo Polje u Hercegovini, junačke i ženske pjesme.
Pavlinović Miho, Bosna i Hercegovina, ženske pjesme.
Popović Dušan, Zenica i Bišće, junačke i ženske pjesme
Premužić Mirko, Sarajevski kraj, ženske pjesme.
Rajić Ivo, Dračevo kod Gabele, junačke pjesme.
Saridža Mijat, Derventa, Prnjavor i Dubočac, junačke i ženske pjesme.
Šestić Mirko, Travnik, junačke i ženske pjesme.
Šurmin Gjuro, Banjaluka, junačke pjesme.

*

[5] Iz **Istre** imade «Matica Hrvatska» narodnih pjesama od slijedećih sabirača:
Bogović Petar, otok Krk, ženske pjesme.
Jelušić-Štrkov Ernest, Kastavski kraj, ženske pjesme.
Lusina Ante, otok Cres, ženske varoške pjesme.
Volčić Jakov, Istra, ženske pjesme.
Zbornik «Naše Sloge», Istra i otoci, ženske pjesme.

*

Kukuljević Ivan, Medjumurje, ženske pjesme.
Tordinac Nikola, Pečuh, ženske pjesme.

Mnogi sabirači narodnih pjesama priposlaše «Matici Hrvatskoj» i pripovijestî, poslovica, zagonetaka i nar. običaja, što će se sve sačuvati i u svoje vrijeme upotrebiti.

*

[6] **Imena mohamedovskih bosanskih pjevača,** od kojih imade «Matica Hrvatska» zabilježene pjesme, jesu:

1. Kolak-Kolaković Mehmed iz Orašca. Zabilježeno 68 pjesama u 49.926 stihova.
2. Karabegović Ibro iz Kamengrada. Zabilježeno 7 pjesama u 8.221 stih.
3. Vojniković-Pezić Salko iz Dubrava kod bosanske Gradiške. Zabilježeno 104 pjesme u 81.490 stihova.
4. Topić Ibro iz bosanske Gradiške, starinom iz Cazina. Zabilježeno 35 pjesama u 31.596 stihova.
5. Islamović Bećir iz Spaića kod Bišća. Zabilježeno 26 pjesama u 20.270 stihova.
6. Dervišević Ibro iz Bišća. Zabilježeno 5 pjesama u 4.100 stihova.
7. Prošić-Babić Alija iz Ostrožca. Zabilježene 3 pjesme u 5.883 stiha.
8. Ahmetović Vele (Ciganin) iz bosanskih Dubrava kod bos. Gradiške. Zabilježena 31 pjesma u 6.403 stiha.

nosti besposlica tek za dangube. Nadajmo se, da će lijepa knjiga i krasne umjetnosti stvoriti od hrvatskoga naroda društvo, koje vjerujući u Boga mora vjerovati i u svoju ljepšu budućnost. Sam hladni razum jak je ubiti najidealnije moći i težnje pojedinih ljudi i donesti otrova cijelim narodima. Lijepu nam pouku o tom daje veleumni Darwin. Piše sam o sebi, godinu dana prije svoje smrti (god. 1881.), evo ovo:

«Do moje tridesete godine života — veli on — ili još nješto dalje srce mi je uživalo u pjesničtvu, slikarstvu i glazbi. Ali sada nisam u stanju ni jednoga stiha pročitati. Kušao sam čitati Shakespeara, ali mi se ogadi. Tako mi se izgubilo veselje i za slikarstvo i glasbu. Glazba mjesto da mi podaje osebujno veselje, tek me bodri, da jačom snagom počinjem misliti, što sve još imam uraditi u mojoj nauci. Dapače ni čari prirodni ne vesele me tako, kako me njekada veseliše. Samo mi se romani jošte dopadaju i puno si ih dajem čitati. Ovaj neobični gubitak najuzvišenijih estetskih užitaka doista valja požaliti. Moj razum kao da je postao stroj njekakav, koji je samo za to odredjen, da velike rpine činjenica samelje i odatle zakone stvori. Ne mogu pravo pojmiti, kako je takova moja radnja mogla otisnuti iz moga mozga onaj jedini dio, u kojem imadu sijelo najviši užitci duha. Čovjek, koji ima jači i bolje obrazovani razum, ne bi bio toga izgubio. A da moram još jednom živjeti, nametnuo bih sebi dužnost, da barem jednom na tjedan čitam poeziju i da slušam glazbu. Možda bi se

9. Majetić Hasan iz bosanskih Dubrava (rodom Krajišnik). Zabilježeno 8 pjesama u 8.549 stihova.

10. Čaušević Ahmet od Ostrožca (uznik u Lepoglavi, sada u Zenici). Zabilježeno 8 pjesama u 23.006 stihova.

Svega skupa zabilježeno 295 pjesama sa 239.444 stiha.

Po kazivanju vjerodostojnih Muhamedovaca bosanskih, koji dobro znadu prosuditi pjesme i pjevače, u bosanskoj Krajini (turskoj Hrvatskoj) ova su desetorica od vajkada najbolji pjevači bili. Samo od dvojice sve su pjesme zabilježene, što su ih znali, od ostalih samo nekoje, jer se je vidjelo, da gotovo svi pjevači jedne iste pjesme pjevaju, jedan lošije, drugi bolje, jedan kraće, drugi dulje.

Kad bi se sve ove pjesme štampale (onako, kako je g. Hörman narodne pjesme bosanskih Muhamedovaca štampao), izašlo bi ravno deset onakovih svezaka.

Od spomenutih deset pjevača trojica na prvom mjestu spomenuta bila su u Zagrebu. Sve su pak ove pjesme zabilježene pod nadzorom ili po naputku odbornika «Matice Hrvatske» g. profesora dra. Luke Marjanovića, koji je sve pjesme u čistopisu pročitao, ocijenio, klasificirao i dobar dio za štampu priredio. Po njegovu mnijenju može «Matica Hrvatska» od svih ovih pjesama u izboru tri do četiri omašna svezka štampati. Svaki će svezak obuhvaćati po jedan ciklus muhamedovskih bosanskih pjesama: ličko-kotarske, krajiške, bosansko-carske i ungjurske.

obumrli dijelovi moga mozga uporabom uzdržali u životu. Svakako je to gubitak sreće. Taj gubitak može biti na štetu razumu a veoma vjerojatno i ćudorednomu značaju, jer oslabljuje sve ono, što je našemu biću bitno — a to je čuvstvo.» U isto vrijeme pripovijeda Darwin nadalje, kako mu je istim načinom klonulo i vjerozakonsko čuvstvo, koje je u njemu veoma živahno bilo. Njemu ostade napokon, kako veli, samo nepokolebiva vjera, da vrši svoju čovječju dužnost. Ako je ovako mogao nastradati genijalni prirodoslovac svjetskoga glasa, a šta da bude od onih malih duhova, koji u pustu bez ideala dušu sipaju nauke, kao što se u praznu žitnicu sipa svakojako žito, — kojim je duša puna prostoga egoizma! Daj Bože našemu narodu umnih pjesnika i umjetnika svake vrsti, koji ne će prestajati da ga zanose za najvišim idealima, koji će ga voditi na stazi poštenja. Ovom stazom neka podje i Matica Hrvatska. S tom željom pozdravljamo njezin sretni pristup u drugu pedesetgodišnjicu. Neka cvate, raste i napreduje!

Prilog I. (k str. 49.)

Gospodarsko poslovanje „Matice Hrvatske“ od god. 1877. do god. 1892.

I. Općenito poslovanje:

Godine	Izd. na broju svih knjiga	Pojedinim knjigama naklada otisaka	Tiskano je svega ukupno otisaka knjiga	Bilo novaca za potrošak		Od raspoloživa novca potrošeno		Uništio glavnice od utem. uk. sa darovi i zapisi for.:	Članova bilo svih ukupno
				for.	nč.	for.	nč.		
1877	5	1.500 – 2.000	8.500 (2.500 otis. izvještaja)	9 848	74	9.035	44	3.531	1.299
1878	9	2.000—2.500	22.500 (4.000 otis. izvještaja)	13.531	67	12.345	80	3.868	2.388
1879	8	3.500—4.000	29.600 (4.500 otis. izvještaja)	16 706	35	14.028	32	5.264	3.728
1880	7	5.000—6.000	37.000 (5.500 otis. izvještaja)	19.067	22	16.535	05	4.230	4.827
1881	7	6.000 «Prievoda grčk. i lat. klasika» I. i II. 4.000	38.000 (6.000 otis. izvještaja)	17.515	77	17.359	91	2.882	4.900
1882	7	6.000—7.000 «Prievoda klasika» III. 4.000	42.000 (6.500 otis. izvještaja)	20.480	28	20.315	84	2.749	5.775
				Za «Prievode grčk. i lat. klasika I.—III.:					
				4.177	45	4.141	45		
1883	8	6 300—7.000 «Hrv. skladba» I. 2.000	48.000 (7.000 otis. izvještaja)	20.684	37	20.433	81	2.318	5.861
				Za «Hrvatske skladbe» I.					
				960	—	917	79		
1884	7	6.600—7.000	47.000 (7.000 otis. izvještaja)	20.153	64	19.414	52	3.112	6.215
1885	7	6.600—7.000 «Prievoda klasika» IV. 2 000	44.000 (7.000 otis. izvještaja)	21.040	16	20.478	14	3.469	6.176
				Za «Prievode grčkih i lat. klasika» IV.					
				1.389	96	873	40		
1886	8	6.700 («Hrvatsko-sloven. rječnika» 4.000)	50.900 (7.000 otis. izvještaja)	20.264	37	17.791	36	7.550	6.573
1887	10	7.000—7.300 «Prievoda klasika» V. 2.000	65.300 (7.500 otis. izvještaja)	22.336	56	22.061	74	3.465	6.818
				Za «Prievode grčkih i lat. klasika» V.					
				1.539	54	1.117	98		
1888	11	7.500 «Prievoda klasika» VI. 2.000. «Knjižnice za hrv. trgovce» I. 4.000	73 500	24.045	79	23.663	39	5 080	7.282
				Za «Prievode grčkih i lat. klasika» VI.					
				1.487	96	916	65		
				Za «Knjižnicu za hrv. trgovce» I.					
				1.509	48	1.476	44		

Godine	Izd. na broju svih knjiga	Pojedinim knjigama naklada otisaka	Tiskano je svega ukupno otisaka knjiga	Bilo novaca za potrošak		Od raspoloživa novca potrošeno		Uništo glavnice od utem. uk sadarovi i zapisi for.:	Članova bilo svih ukupno
				for.	nč.	for.	nč.		
1889	10	7.700 «Prievoda klasika» VII. 2.000	71.300 (8.000 otis. izvještaja)	21.524	58	21.321	79	3.897	7.284
1890	8	7.800 - 9.200 «Prievoda klasika» VIII. 2.000	58.000 (8.000 otis. izvještaja)	22.660	92	22.539	43	4 088	7.787
				Za «Prievode grčkih i lat. klasika» VII. i VIII.					
				1.278	71	1.152	15		
1891	9	8 100 «Prievoda klasika» X. 2.000	66.800 (8.500 otis. izvještaja)	26.422	63	22.583	56	3.143	8.100
				Za «Prievode grčkih i lat. klasika» X.					
				1.522	02	1.307	76		

II. Zaklade «Matice Hrvatske»:

a) Zaklada grofa Ivana Nep. Draškovića imala je god. 1877. glavnice u papirima for. 15.050. Dohodka, namijenjena za «nagradjivanje valjanih hrvatskih spisa», imala je ova zaklada od god. 1877—1892. for. 14.244·88 nč., od koje svote je podijeljeno u svemu na ime spisateljskih nagrada for. 11.822·36 nč., i to for. 6.484·93 nč. za spise, koji su tiskani medju godišnjim knjigama «Matice Hrvatske», for. 2.750 kao nagrade za «Prievode grčkih i latinskih klasika» u nakladi «Matice», a for. 2.587·43 nč. kao nagrade i podpore hrvatskim spisima, koji su od raznih nakladatelja izdani. U svemu je nagradjeno i izdano od god. 1877. do god. 1892. podporom ove zaklade trideset i pet (35) knjiga. U smislu zakladnice uloženo je u ovom razdoblju od prihoda ove zaklade u glavnicu for. 2.422·52 nč., tako da sad koncem god. 1891. imade Draškovićeva zaklada glavnice što u papirima što u gotovini for. 20.585·66 nč.

b) Zaklada Dušana Kotura osnovana je god. 1878. sa gotovinom od for. 2.500, te je imala za vrieme od god. 1878. do god. 1892. u svemu dohodka «za nagradjivanje izvornih hrvatskih pripovijesti ili dramatskih proizvoda» for. 1.655·68 nč., i dobilo je nagrade pet (5) spisâ, koji su u smislu zakladnice tiskani medju godišnjim knjigama «Matice», for. 1.498·50 nč., a for. 157·18 nč. uloženo je u smislu zakladnice u glavnicu zaklade, koja sad koncem god. 1891. iznaša što u papirima što u gotovini for. 4.326·94 nč.

c) Zaklada Adolfa Veber-Tkalčevića osnovana je god. 1890. sa svotom od 7.000 for. obveznica zajedničke austr. rente, te je imala do konca god. 1891. prihoda for. 616·97 nč., od koje svote su dva (2) spisa, svaki sa 300 for., nagradjena, a for. 16·97 nč. uloženo je u zakladnu glavnicu, koja koncem god. 1891. što u papirima što u gotovini iznaša for. 7.017·12 nč.

d) Zaklada Antuna Mažuranića sudbeno je obredjena sa efektivnom svotom od for. 3.971·57 nč. Pošto ova zaklada još u život stupila nije, to se ona još u «Matičinu» glavnicu ni ne ubraja.

*

Nakladna izdanja «Matice Hrvatske»:

a) «Prievoda grčkih i latinskih klasika» izdala je «Matica» u ovom razdoblju (od god. 1881—1891.) — kako je gore navedeno — devet (9) svezaka, i to

sa troškom od for. 9.509·39 nč. Omogućeno je pak bilo izdanje ovih «prievoda» u nakladi «Matice» tim, što je «Matica» iz svojih tekućih prihoda za godinu 1880. i 1881 predujmila za ovo izdanje for. 2.000 i što je hrvatska vlada tečajem ovih godina — u pet puta — poduprla ovo izdanje «Matice» sa podporom u iznosu od for. 2.300, a sama «Matica» prevodioce ovih knjiga — kako je gori već spomenuto — nagradila iz prihoda Draškovićeve zaklade sa svotom od for. 2.750. Koncem god. 1891. imala je ova nakladnina «Matice» u gotovini višak od for. 214·26 nč. i u zalihi nerasprodanih devet svezaka «Prievoda klasika» u vrijednosti od for. 5.500.

b) «Hrvatskih skladba» izdala je «Matica» god. 1883. jedan svezak (Zajc: Sbirka pjesama) i to — kako je gore navedeno — sa troškom od for. 917·79 nč. Ovaj sav trošak namiren je iz prodaje same knjige, te je koncem god. 1891. imala ova nakladnina „Matice“ višak od for. 285·90 nč. i vrijednost od 500 for. u zalihi još nerasprodane knjige.

c) «Knjižnice za hrvatske trgovce» izdala je «Matica» god. 1888. prvu knjigu (Lorković: Počela političke ekonomije) i to sa troškom od for. 1.476.44 nč. Omogućeno je bilo izdanje ove knjige zadužbinom pok. Antuna Jakića, koji je god. 1879. — izim zapisa od 1.000 for. — bio oporučno opredijelio iz svoga imutka «Matici» 500 for. za drugo izdanje njegovog «Hrvatskog trgovca». Pošto je Jakićeva «Hrvatskog trgovca» podporom «Matice» u drugom izdanju god. 1888. izdao Mijo Krešić, to je «Matica» Jakićevu ostavinu od for. 500 uglavničila, te pošto je ona do god. 1888. narasla na for. 804·48 nč., «Matica» je ove iste godine sa ovom svotom i uz podporu hrvatske zemaljske vlade od for. 200 izdala prvu knjigu «Knjižnice za hrvatske trgovce.» Koncem god. 1891. imala je ova nakladnina «Matice» višak od for. 106·39 nč. i zalihu nerasprodane Lorkovićeve knjige u vrijednosti od for. 2.000. Izdanja ovoga ne će «Matica» više nastaviti, pošto je hrvatska vlada odlučila, da sama u svojoj nakladi izdade knjige potrebne za novoustrojene trgovačke više škole i u obće za naš trgovački svijet. Višak ove nakladnine upotrebit će se za dalnje izdavanje «Hrvatskih skladba».

Sve nakladnine «Matice» dobivali su članovi «Matice» uz sniženu cijenu.

*

Uvažujući hrvatski sabor i hrvatska zemalj. vlada važnost prosvjetnog djelovanja «Matice Hrvatske» uvršteno je po prvi put god. 1877. u zemaljski proračun u stavci «za obće obrazovne svrhe» na ime podpore «Matici Hrvatskoj» za njene «književne podhvate» for. 2.000, te je «Matica» primala ovu istu godišnju podporu od god 1877. do god. 1884. Počev od god. 1885. ova «Matičina» podpora nije bila više uvrštena u zemalj. proračun, nego je hrvatska vlada «Maticu» iz proračunske stavke za «promicanje znanstvenih i umjetničkih zavoda» sa godišnjom svotom najviše sa for. 1.500, a najmanje sa for. 500 podupirala. U svemu je «Matica Hrvatska» od god. 1877. do uključ. god. 1891. primila zemaljske podpore:

a) za godišnja književna izdanja ..... 21.800 for. — nč.
b) za izdanje «Prievoda klasika»..... 2.300 „ — „
c) za prvu knjigu «Knjižnice za hrv. trgovce» 200 „ — „

Isto tako je «Matica Hrvatska» od god. 1878. do god. 1882. primila i od postojale krajiške zemaljske upravne oblasti podporu za svoja godišnja književna izdanja, i to svake godine 3 do 400 for., a u svemu for. 1.900.

«Matica Hrvatska» je primila za vrijeme od god. 1877. do uključ. god. 1891. podpore iz zemalj. sredstava za svoje književne radove sveukupno for. **26.200.**

Da se «Matica Hrvatska» za ovu podporu zemlji bar donekle oduži i da «Matičine» knjige pripomognu što više pučkoj prosvjeti i napose osnivanju «pučkih školskih knjižnica», to je odbor «Matice Hrvatske» god. 1878. predložio glavnoj skupštini «Matice», da se §. 3. sl. a) «Matičinih» pravila, koji glasi, da «juristične osobe», med koje spadaju i «pučke škole», plaćaju kao zakladnici (utemeljitelji) «Matice Hrvatske» prinos od 100 for. a. vr., nadopuni dodatkom, da «iznimice može svaka pučka škola siromašnijih občina postati zakladnicom «Matice Hrvatske» uz prinos od 50 for. au. vr., ako politička oblast to siromaštvo potvrdi». Hrvatska zemalj. vlada je god. 1879. ovaj dodatak k §. 3. sl. a) «Matičinih» pravila potvrdila, te na ovom temelju je «Matica Hrvatska» do konca god. 1891. preko p e t s t o t i n a hrvatskih «pučkih škola» sa sniženim prinosom od 50 for. med svoje utemeljiteljne članove uvrstila.

*

Koncem god. 1891. g l a v n i c a «M a t i c e H r v a t s k e» (izim Mažuranićeve zaklade, imovine u «Matičinih» nakladninah i zalihe godišnjih «Matičinih» knjiga u vrijednosti od 6.000 for.) sastoji:

a) u društvenoj kući na akademičkom trgu u Zagrebu, za koju je izdano uz poklonjeno gradilište gotovine for. 74.930·07 nč, a koja je procijenjena na.....	90.000 for. — nč.
b) što u vrijednostnim papirima što u gotovini.....	50.628 » 45 »
S v e u k u p n o...	**140.628** for. **45** nč.

Povjerenici „Matice Hrvatske“ od god. 1876. do uključivo god. 1891.:

Ajdovčina (Primorska): Volkov Jaromir, učitelj u Lokavcu (god. 1883—1886.).
Dugulin Ivan, župnik (god. 1887—1891.).
Babinagreda-Šamac: Šabarić Ivan, kapelan (god. 1880—1884.).
Gamperl Gjuro, župnik (god. 1885—1889.).
Senc Mijat, upravitelj župe (god. 1890—1891.).
Babinopolje na Mljetu: Gjenero Ivo, učitelj (god. 1890—1891.).
Baja u Ugarskoj: Križan fra Makarij, bogoslov (god. 1886—1888.).
Bakar: Damin Narcis, učitelj naut. škole (god. 1876—1881.).
Roić Luka, ravnatelj naut. škole (god. 1882—1891.).
Banjaluka: Sukalić Niko, tajnik okr. suda (god. 1880—1881.).
Mužević Šimun, pisar okr. suda (god. 1882.).
Durbešić Ivan, sudb. tajnik (god. 1883.).
Benak Aleksandar, sudb. pristav (god. 1884.).
Lepušić Ivan, upravitelj gradske škole (god. 1885.).
Klofutar Albert, odvjetnik (god. 1886.).
Marković fra Ivan, vjeroučitelj (god. 1887—1889.).
Jurić o. Serafin, propovjednik u Petrićevcu (god. 1890.).
Bajić fra Ladislav, vjeroučitelj (god. 1891.).
Beč: Biankini Antun, medicinar, predsj. «Zvonimira» (god. 1882.).
Albert Roko, medicinar, predsjednik «Zvonimira» (god. 1883.).
Zmajić Marko, medicinar, predsj. «Zvonimira» (god. 1884.).
Hrv. akadem. društvo: «Zvonimir» (god. 1885—1887.).
Vahčić Franjo, c. i kr. činovnik (god. 1888—1891.).
Bednja: Kropek Ivan, kapelan (god. 1890—1891.).
Bela kraj Varaždina: Mrzljak Petar, kapelan (god. 1887—1888.).
Belovar: Katkić Ignjat, župnik (god. 1876.).
Trešćec Gjuro, sudb. pristav (god. 1877—1879.).
Novotni Vjekoslav, gimnas. upravitelj (god. 1880.).
Starè Josip, gimnas. upravitelj (god. 1881.).
Mohr Nikola, gimnas. profesor (god. 1882—1886.).
Rojc Milan, odvjetnik (god. 1887—1891.).
Benkovac u Dalmaciji: Pelicarić Andro, ravn. učitelj (god. 1881—1891.).
Berseč-Mošćenice u Istri: Jelušić Rajmund, župnik u Berseču (god. 1884—1891.).
Bihać: Malvić Franjo, vijećnik okr. suda (god. 1881.).
Heinz dr. Petar, gr. liječnik (god. 1882—1883.).
Ivković Jozo, trgovac (god. 1884—1891.).
Biograd na moru: Urlić-Ivanović Grgur, ravn. učitelj (god. 1881—1886.).
Jeličić Artur, sudb. dnevničar (god. 1887—1890.).
Bistrica Marija: Žerjavić dr. Juraj, župnik (god. 1884—1891.).
Bjelina: Plentaj Franjo, kot. predstojnik (god. 1880—1882.).
Blato na Korčuli: Verzoti Grgur, ravn. učitelj (god. 1882—1891.).

Bol na otoku Braču: Petrić o. Dominik, dominikanac (god. 1884—1891.).
Bosiljevo: Nezić Josip, župnik (god. 1888—1891.).
Brač Otok: Didolić Tomo pok. Vicka, posjednik (god. 1877—1883.) v. *Selca* na otoku Braču.
Brčka: Baruch Samuel, trgovac (god. 1880.).
Cvjetić Aleksa, trgovac (god. 1885—1887.).
Nedić fra Bono, župnik (god. 1890.).
Ilijić fra Ilija, vjeroučitelj (god. 1891.).
Brdovac: Jambrečak Karlo, župnik (god. 1885—1890.).
Penić Matija, župnik (god. 1891.).
Bregi-Ivanić: Krapac Ivan, župnik (god. 1879.).
Imbrić Nikola, učitelj (god. 1884—1891.).
Bribir: Mikić Petar, posjednik (god. 1883—1891.).
Brinj: Mrkšić Milan, okr. pristav (god. 1876—1877.).
Lenac Ivan, župnik u Letincu (god. 1878—1886.).
Mihovilić Božo, upravitelj župe u Stajnici (god. 1887.).
Bolf Ivan, ravn. učitelj (god. 1888.).
Bauer Vjekoslav, šumar. vježbenik (god. 1889.).
Jurković Stjepan, ravn. učitelj (god. 1890—1891.).
Brod na Kupi: Schwechler Krunoslav, odpravnik pošte (god. 1881—1882.).
Jareš Gjuro, šum. upravitelj (god. 1883—1888.).
Cvetko Mate, župnik (god. 1889—1891.).
Brod na Savi: Bratelj Vaso, tajnik štedionice (god. 1876—1880.).
Latković Cvjetko, župnik (god. 1881—1886.).
Pogačić Gjuro, kot. pristav (god. 1887.).
Brlić dr. Ignjat ml., odvjetn. perovodja (god. 1888—1891.).
Brod na Savi okolica: Musić Edmund, kot. pristav (god. 1888.).
Zdjelarević Petar, kot. akcesista (god. 1889—1891.).
Brod-Moravice: Brajdić Andro, trgovac (god. 1887—1891.).
Budapešt: Tóth Teodor, minister. perovodja (god. 1882—1884.).
Ehrenhöfer Vladimir, minister. tajnik (god. 1885—1891.).
Budinšćina u Zagorju: Dugan Blaž, obć. blagajnik (god. 1887—1890.).
Bugojno: Barbarić o. Jerko, župnik (god. 1880—1883.).
Batinić o. Mijo, župnik (god. 1884. 1890—1891.).
Bukovec Mali: Šavor Josip, župnik (god. 1884—1889.).
Strahinšćak Milan, župnik (god. 1890—1891.).
Bunić: Krmpotić Martin, ravn. učitelj (god. 1891.).
Busovača: Barbarić o. Jerko, župnik (god. 1890—1891.).
Buzet u Istri: Kalac Antun, nadžupnik (god. 1884—1891.).
Cres Otok: Lusina Ante, svećenik u Cresu (god. 1878—1891.).
Crikvenica: Car Aleksandar, župnik (god. 1878—1891.).
Čabar: Gašparac Luka, občinski bilježnik (god. 1878—1879.).
Križ Franjo, trgovac (god. 1880—1890.).
Križ Fran Serafin, trgovac (god. 1891.).
Daruvar: Schmidt Vladoje, kot. pristav (god. 1880—1888.).
Beloševič pl. Gjuro, odvjetnik (god. 1889—1891.).

Delnice: Polessi Antun, kapelan (god. 1879—1880.).
Fink Josip, mjern. pristav (god. 1881—1882.).
Pavešić Pavao, sudb. pristav (god. 1883.).
Hajdin Nikola, podžupan. perovodja (god. 1884—1885.).
Šnajdar Tomislav, obć. bilježnik (god. 1886.).
Akačić Šandor, sudb. činovnik (god. 1887—1891.).
Derventa: Božić o. Dobroslav, vjeroučitelj (god. 1884.).
Šestić o. Mirko, franjevac u Plehanu (god. 1885—1886.).
Milaković Josip, škol. upravitelj (god. 1887—1888.).
Odić Ante, trgovac (god. 1889—1891.).
Desinić: Prejac Gjuro, ravn. učitelj (god. 1879—1891.).
Djakovo: Vallinger Josip, bisk. tajnik (god. 1877—1881.).
Cepelić Milko, bisk. tajnik (god. 1882—1891.).
Drežnik-Rakovica: Vukelić pop Joso, župnik u Drežniku (god. 1876—1886.).
Biljan Antun, trgovac u Kršlju (god. 1887—1891.).
Drniš: Vežić Nikola, šum. nadzornik (god. 1878—1886.).
Čović-Plenković Mihovil, posjednik (god. 1887—1891.).
Drnje: Filipašić Julijo, učitelj (god. 1882—1891.).
Dubica: Mutavgjić Mišo, trgovac (god. 1881—1891.).
Dubrovnik I.: Pretner Dragutin, knjižar (god. 1879—1891.).
Dubrovnik II.: Kušar Marcel, gimnas. profesor (god. 1888—1891.).
Dugoselo: Gregurani ć Luka, obć. blagajnik (god. 1879—1884.).
Zorić Josip, župnik na Prozorju (god. 1885.).
Huber Pavao, kot. predstojnik (god. 1886—1887.).
Malvić Franjo, kot. predstojnik (god. 1888—1889.).
König Ivan, kot. šumar (god. 1890—1891.).
Dvor: Nanicini Dragutin, šumar (god. 1887—1888.).
Ferdinandovac: Bukal Baltazar, obć. bilježnik (god. 1889—1891.).
Fojnica: Vujičić o. Ivan, župnik u Brestovskom (god. 1879—1886.).
Vujičić o. Ivan, gvardijan (god. 1890.).
Fužine: Delak Vinko, učitelj (god. 1879—1891.).
Garčin: Vidaković Josip, učitelj u Šušnjevcih (god. 1885—1887. 1890—1891.).
Garešnica: Šimončić pl. Dragutin, trgovac (god. 1887.).
Klaučck Mijo, obć. blagajnik (god. 1888—1889.).
Gerovo: Čukli Josip, učitelj (god. 1881—1888.).
Mudrovčić Grga, obć. bilježnik (god. 1889—1891.).
Gjurgjevac: Peičić Ignjat, kot. pristav (god 1881—1882.).
Šrabec Franjo, sudb. pristav (god. 1883—1885.).
Kolar Josip, organista (god. 1886—1891.).
Glina: Blažević Adam, kapelan (god. 1878—1879.).
Laškarin Ilija, gr. učitelj (god. 1880—1882.).
Crnković Ivan, kot. pisar (god. 1883.).
Deželić Fran, gr. učitelj (god. 1884—1885.).
Leber Pajo, podjaspršt i župnik (god. 1886—1891.).
Gola: Mihinić Stjepan, kapelan (god. 1887—1889.).
Salaj Aleksandar, trgovac (god. 1890—1891.).
Gora: Matagić Lovro, ravn. učitelj (god. 1890—1891.).

Gorica Slovenska: Žigon Fran, bogoslov (god. 1883—1886.).
Leban Vatroslav, bogoslov (god. 1887—1889.).
Koruza Ivan, bogoslov (god. 1890—1891.).
Gorica Velika: Seitz Vinko, ljekarnik (god. 1876.).
Kolarić Josip, župnik (god. 1879—1885.).
Jagić Dragutin, kot. predstojnik (god. 1886—1891.).
Gospić I.: Balaško Ivan, ravnatelj realke (god. 1876—1878.).
Tomić dr. Petar, gimnaz. profesor (god. 1879.).
Augustinović Dragutin, gimnaz. vjeroučitelj (god. 1880—1883.).
Grotić Stjepan, škol. nadzornik (god. 1884—1387.).
Kolmanić Antun, župan. perovodja (god. 1888.).
Vamberger Josip, financ. perovodja (god. 1889—1890.).
Jamičić Antun, učitelj (god. 1891.).
Gospić II.: Matasić Matija, gimnaz. vjeroučitelj (god. 1890—1891.).
Gračac: Grünhut Matija, župnik u Rječicah (god. 1876—1879.).
Anger Antun, sudb. pristav (god. 1880—1884.).
Haladi Franjo, sudb. pristav (god. 1885.).
Ambros Mane, kot. liječnik (god. 1886—1889.).
Šmider Gustav, župnik (god. 1890.).
Gračanica u Bosni: Poljanić Marko, kot. predstojnik (g. 1887—1890.).
Gradac kod Makarske: Andrijašević Petar, ravn. učitelj (god. 1880—1891.).
Gradac Štajerski Hrv. akad. društvo „Hrvatska“ (god. 1885—1887. 1890—1891.).
Gradačac u Bosni: Poljanić Marko, kot. predstojnik (god. 1885—1886.).
Kutuzović Mišo, obć. bilježnik (god. 1887—1891.).
Gradiška Nova: Reimer Slavoljub, poreznik (god. 1877—1878.).
Schütz Franjo, ravnatelj gr. učione (god. 1879—1891.).
Gradiška Stara: Bešlić Krunoslav, župnik (god. 1879—1891.).
Grahovo: Jurić o. Ivan, župnik (god. 1888—1890.).
Grohote na Šolti: Mladinov Ante, učitelj (god. 1882.).
Grubišnopolje: Vranjičan Ante, kot. sudac (god. 1876—1881.).
Klemen Vjekoslav, ravn. učitelj (god 1882—1889.).
Gruž: Jasić Ante, trgovac (god. 1886—1891.).
Hreljin: Urpani Ivan, župnik (god. 1881—1891.).
Hvar: Machiedo Josip, obć. tajnik (god. 1881—1886.).
Novak Mate, gr. učitelj (god. 1887—1891.).
Hvar Otok: Dubković vitez Niko, posjednik u Jelsi (god. 1878—1880.) v. *Jelsa*.
Ilok: Kaufman Mirko sudb. činovnik (god. 1878—1879.).
Šamšalović Marko, trgovac (god. 1880—1891.).
Imotski: Pera Martin, obć. blagajnik (god. 1880—1891.).
Irig: Odžić Ivan, kot. šumar (god. 1886—1891.).
Ivanec kraj Varaždina: Kučenjak Milan, župnik (god. 1887—1891.).
Ivanska kraj Belovara: Imbrić Nikola, učitelj u Štefanju (god. 1881—1883.).
Jajce: Knežević o. Ante, franjevac (god. 1883.).
Ćorić o. Ante, franjevac (god. 1890.).
Bilan Mijo, obć. bilježnik (god. 1891.).
Jasenovac: Kolmanić Stjepan, župnik (god. 1880—1891.).

Jaska: Valentekovič Stjepan, obć. bilježnik (god. 1876—1877.).
Vranko Luka, ravn. učitelj (god. 1878—1886.).
Pšeničnik Antun, učitelj (god. 1887—1891.).
Jelsa na Hvaru: Dubokovič vitez Niko, posjednik (god. 1881—1891.).
Jesenice kod Spljeta: Bitanga Marko, župnik (god. 1878—1885.).
Kanal kraj Sloven. Gorice: Milovčič Josip, kot. sudac (god. 1883—1885.).
Karlobag: Petras Mirko, ravn. učitelj (god. 1876—1879.).
Vučič Franjo, gr. učitelj (god. 1880—1882.).
Krekovič Blaž, gr. učitelj (god. 1883—1891.).
Karlovac I.: Banjavčič dr. Ivan, odvjetnik (god. 1876.).
Kranjčič Gjuro, gr. načelnik (god. 1877—1880.).
Mesek Josip, gimnaz. profesor (god. 1881—1883.).
Trstenjak Davorin, ravnatelj gr. škole (god. 1884—1888.).
Mikšič Marko, gimnaz. profesor (god. 1889).
Vamberger Mijo, gimnaz. profesor (god. 1890.).
Mikoč Ljudevit, gimnaz. profesor (god. 1891.).
Karlovac II : Rajner Vilim, trgovac (god. 1889—1891.).
Karlovci: Babić dr. Stevo, župnik (god. 1879—1882.).
Uzorinac pl. Milan, kot. sudac (god. 1883—1884.).
Žetić Pavao, župnik (god. 1885—1891.).
Kastav: Jelušić pop Ernest, nadučitelj (god. 1877—1883.).
Jelušić Mirko, obć. blagajnik (god. 1884—1891.).
Kaštela kod Spljeta: Perat Joso, posjednik u Starome (god. 1880—1884.).
Čipčić Mate, posjednik u Novome (god. 1885—1891.).
Klanjac: Horvatin Mirko, učitelj (god. 1881—1890.).
Sluga dr. Ferdo, župan. liječnik (god. 1891.).
Kloštar (Pitomača): Platnar Joso, upravitelj župe (god. 1887.).
Knin: Dolić Dujam, učitelj (god. 1879—1888.).
Špero Daniel, posjednik (god. 1889—1891.).
Komiža na Visu: Dragoni Stjepan, obć. tajnik (god. 1891.).
Konjic: Bebek o. Kazimir, vjeroučitelj (god. 1887—1888.).
Pelicarić Eugen, učitelj (god. 1889—1891.).
Kopanica Velika: Tomić Aleksandar, dekan i župnik (god. 1885—1891.).
Kopar: Spinčić Vjekoslav, učiteljištni profesor (god. 1879—1886.).
Matejčić Fran, učiteljištni profesor (god. 1887—1891).
Koprivnica: Ester Gjuro, učitelj (god. 1876.).
Polić Lujo, podžup. tajnik (god. 1879.).
Šašić Stjepan, podpukovnik i gr. načelnik (god. 1880.).
Novaković Tomo, kot. pristav (god. 1881—1882.).
Došen M. D., trgovac (god. 1883—1886.).
Toplak Šandor, trgovac (god. 1887.).
Mogut Dragutin, porez. oficijal (god. 1888—1890.).
Gaži Franjo, gr. računovodja (god. 1891.).
Korčula: Vuletić-Vukasović Vid, gr. učitelj (god. 1880—1891.).
Korčula okolica: Letiš Vinko, učitelj u Račišću (god. 1882—1883.).
Gjurgjević Marin Jero, učitelj u Lumbardi (god. 1886—1891.).

Korenica: Konjiković pl. Ivan, kot. sudac (god. 1880—1881.).
Vršić Vjekoslav, župnik (god. 1882—1885.).
Brolich Gjuro, trgovac (god. 1886—1891.).
Kosinj Gornji: Grčević Mihovil, župnik (god. 1890—1891.).
Kostajnica: Latinčić Stjepan, upravitelj pošte (god. 1876—1882.).
Sukalić Miroslav, trgovac (god. 1883—1887.).
Stefanić Kazimir, učitelj (god. 1888—1889.).
Trstenjak Davorin, ravnatelj više pučke škole (god. 1890—1891.).
Kotor: Vulović Srećko, gimnaz. vjeroučitelj (god. 1879—1880.).
Jković Pero, gimnaz. profesor (god. 1881—1885.).
Kušar Marcel, gimnaz. profesor (god. 1886—1887.).
Pušić Niko, učitelj (god. 1888—1891.).
Kraljevec kraj Dubravice: Pavličck Ognjan, župnik u Dubravici (god. 1882—1891.).
Kraljevec u Medjumurju: Jambrović Nikola, obrtnik (god. 1884—1891.).
Kraljevica: Cihlař Sebald, upravitelj tiskare (god. 1876—1877.).
Randić Jakov, kanonik i župnik (god. 1878—1891.).
Krapina: Kopsa Nikola, učitelj (god 1878—1885.).
Labaš pl. Lacko, kot. pristav (god. 1886—1887.).
Žugčić Ante, kapelan (god. 1888—1891.).
Krašić: Kamenar Juraj, posjednik u Vrhovcu (god. 1876—1884.).
Demartini Ante, učitelj (god. 1885—1887.).
Milković Gjuro, trgovac (god. 1888—1891.).
Kreševo: Strukić o. Ignacija, propovjednik (god. 1884.).
Križ-Vojni: Seć Franjo, mjern. pristav (god. 1879—1884.).
Kempf Vojslav, civil. tehnik (god. 1885.).
Tomiček Zdjenek, ljekarnik (god. 1886—1891.).
Križ-Začretje: Vukelić Lavoslav, podžup. tajnik (god. 1876—1878.).
Smodić Miloust, podžup. perovodja (god. 1879.).
Spevec dr. Franjo, podžup. perovodja (god. 1880.).
Belošević pl. Stjepan, podžup. perovodja (god. 1881—1885.).
Fizir Ferdo, obć. bilježnik (god. 1888—1891.).
Križevac: Ferkić Dragutin, župnik (god. 1876.).
Novak Fran, vjeroučitelj (god. 1877—1880.).
Vimmer Josip, vjeroučitelj (god. 1881.).
Neuberg Gustav, knjižar (god. 1882—1891.).
Jurčić Makso, ravn. učitelj (god. 1891.).
Krk Otok: Oršić pop Matija, svećenik u Krku (god. 1877—1879.).
Volarić dr. Fran, bisk. tajnik u Krku (god. 1880—1882.).
Sparožić Niko, bisk. kapelan u Krku (god. 1883—1889.).
Turato Nikola, kapelan u Krku (god. 1890—1891.).
Kupjak-Zalesina: Prebeg Milan, učitelj (god. 1888—1889.).
Kutina: Gaži Josip, ravn učitelj (god. 1882—1891.).
Kutjevo: Vojvodić Gavro, učitelj (god. 1888—1891.).
Lepoglava: Ilijašević Mate, duhovnik kaznione (god. 1881—1882.).
Tudja Franjo, upravitelj kaznione (god. 1883—1886.).
Fišer Karlo, duhovnik kaznione (god. 1887—1889.).
Horvath Julijo, učitelj kaznione (god. 1890—1891.).

Lipik: Ninković Stjepan, župnik u Čagliću (god. 1889—1891.).
Lipovljane: Šoštarić Ignjat, mlinar u Banovojjarugi (god. 1885.).
Plešić Andrija, obć. bilježnik (1886—1891.).
Livno: Vladić o. Jeronim, profesor bogoslovja (god. 1879.).
Tomasović o. Paškal, profesor bogoslovja (god. 1880—1881.).
Brešić o. Antun, vikar samostana (god. 1882—1885.).
Jurić o. Ivan, vjeroučitelj (god. 1886—1887.).
Krešić o. Stipo, vjeroučitelj (god. 1888—1889.).
Franjić o. Antun, franjevac (god. 1890—1891.).
Ljubljana: Žlogar Antun, mjestni kapelan pri sv. Jakovu, a sad kurat na Ljublj. gradu (god. 1880—1891.).
Ljubuški: Nuić o. Angjeo, profesor (god. 1883—1885.).
Farkaš pl. Ljudevit, kot. predstojnik (god. 1885.).
Ljubić o. Jerko, profesor (god. 1886—1887.).
Miletić o. Ambroz, župnik u Klobuku (god. 1890—1891.).
Lokve: Lihl Nestor, učitelj u Mrzlojvodici (god. 1884.).
Crnobrat Josip, župnik (god. 1890—1891.).
Lošinj Otok: Volarić pop Petar, vjeroučitelj u Mal. Lošinju (god. 1880—1884.).
Oršić pop Matej, vjeroučitelj u Mal. Lošinju (god. 1885—1887.).
Kozulić Šime Kv., posjednik u Mal. Lošinju (god. 1888—1891.).
Lovinac (Sv. Rok): Kovačević Stjepan, ravn. učitelj (god. 1891.).
Ludbreg: Petrić Petar, kapelan (god. 1877.).
Klingspoegl pl. Konrad, učitelj u Hrženici (god. 1878—1884.).
Kollay Emanuel, liječnik (god. 1885—1891.).
Luka Šipanjska: Glavić Božo, učitelj (god. 1891.).
Maglaj: Paitoni pl. Josip. sudb. pristav (god. 1891.).
Maja: Justitz Antun, župnik (god. 1891.).
Makarska: Andrijašević Petar, ravn. učitelj u Gradcu (god. 1877—1879.).
Pavlinović Miho ml., svećenik-učitelj (god. 1880—1891.).
Maribor: Majciger Ivan, gimnaz. profesor (god. 1886—1891.).
Martinskaves: Udjbinec Andrija, obć. načelnik (god. 1890—1891).
Maslinica na otoku Šolti: Radmann Antun F., poštar (god. 1883—1891.).
Metković: Gabrić pop Joso, ravnatelj učione, a sad župnik u Dobranjim (god. 1880. do 1891.).
Metlika: Navratil Antun, posebnik (god. 1885—1891.).
Miholjac Donji: Mavračić Stjepan, župnik (god. 1878—1888.).
Kreppe Dragutin, vlastel. upravitelj (god. 1889—1891.).
Milna na otoku Braču: Milović Petar V., trgovac (god. 1884—1891.).
Mitrovica: Miler Pajo, opat i župnik (god. 1876—1891.).
Morović: Stražemanac Stjepan, župnik (god. 1891.).
Mostar: Šimović o. Nikola, katol. župnik (god. 1880.).
Šešelj Marko Goroslav, posjednik (god. 1881—1887.).
Tominac Ivan, ravnatelj gr. škole (god. 1888—1890.).
Smoljan Jure J., posjednik (god. 1891).
Mošćenice u Istri: Šumberac-Šote Marin, župnik (god. 1889.).
Mrkopalj: Svaglić Srećko, župnik (god. 1879—1881.).
Lorbek Franjo, župnik (god. 1882—1891.).

Našice: Pletikapić o. Tvrdko, upravitelj župe (god. 1879—1887.).
Stojanović Pavao, kot. pristav (god. 1888—1890.).
Nanicini Dragutin, vlastel. šumar (god. 1891.).
Netretić: Miljan Josip, župnik (god. 1886—1889.).
Grandavec Gabriel, kapelan (god. 1890.).
Nemec Julijo, župnik (god. 1891.).
Novakapela: Hajdinović Petar, umir. satnik u Batrini (god. 1876—1891.).
Novi Bosanski: Šulentić Berto, trgovac (god. 1881—1891.).
Novi Vinodolski: Potočnjak Ivan, prepošt i župnik (god. 1876—1891.).
Novigrad u Hrvatskoj: Horvat Marko, župnik (god. 1881—1887.).
Novimarof: Lach Josip, župnik u Magjarevu (god. 1886.).
Novska: Ilić Luka, župnik (god. 1876.).
Burasović Luka, kot pristav (god 1877—1883.).
Bartsch Dragutin, kot. predstojnik (god. 1884.).
Lukačević Gjuro, kot. pristav (god. 1885.).
Pogačić Gjuro, kot. pristav (god. 1886.).
Šegulja Vjekoslav, gruntovničar (god. 1887—1891.).
Obrovac: Hammer Antun, ljekarnik (god. 1884—1891.).
Odra kraj Vel. Gorice: Šega Josip, obć. bilježnik (god. 1886—1891.).
Ogulin I.: Davilla Aleksandar, sudb. pristav (god. 1877.).
Vrbančić Matija, gr. učitelj (god. 1878—1891.).
Ogulin II.: Anet Edvin, financ. perovodja (god. 1889—1890.).
Okučani: Filipić Ante, umir. nadporučnik (god. 1877—1879.).
Jagličić Gjuro, obć. bilježnik (god. 1880—1885.).
Omiš: Pavlinović Miho ml., svećenik-učitelj (god. 1878.).
Benković pop Mate, nadžupnik (god. 1879—1891.).
Opatija: Fiamin Ivan, pomor. kapetan (god. 1887—1891.).
Opuzen: Matulić Ermenegild, obć. tajnik (god. 1890—1891.).
Orahovica: Vrbanić Luka, ravn. učitelj (god. 1883—1891.).
Orebić: Bielić Pero, svećenik (god. 1878—1884.).
Oriovac: Vučevac Rok, župnik u Bučju (god. 1881.).
Kalajdžić Jakov, učitelj (god 1883—1891.).
Osiek I.: Grotić Stjepan, škol. nadzornik (god. 1876—1883.).
Miler Ferdo, gimnaz. profesor (god. 1883—1885.).
Štefinović dr. Mate, odvjetnik (god. 1886—1889.).
Nikolašević Marijan, tajnik društva «Foncière» (god. 1890—1891.)
Osiek II.: Miler Ferdo, gimnaz. učitelj (god. 1881—1882.).
Penjić Bogdan, učitelj (god. 1883—1891.).
Osiek III.: Jelovšek Martin, ravnatelj realke (god. 1882—1886.).
Horvat dr. Josip, profesor (god. 1887—1891.).
Osiek IV.: Veber Vilim, brzoj. činovnik (god. 1883—1886.).
Rabar Ivan, gimnaz. profesor (god. 1886—1891.).
Ostrogon u Ugarskoj; Vujčić o. Ivan, predstojnik bosan. klerika (god. 1878.).
Oršolić o. Filip, predstojnik bosan. klerika (god. 1879—1881.).
Otočac: Orešković Pavao, ravnatelj gr. učione (god. 1877—1881.).
Kolak Mate, gr. učitelj (god. 1882—1891.).

Ozalj: Kamenar Juraj, posjednik u Vrhovcu (god. 1886–1887.).
Štetner Mirko, župnik (god. 1888—1890.)
Grandavec Gabriel, župnik (god. 1891.).
Pag Otok: Crljenko Juraj pok. Valentina, posjednik u Pagu (god. 1878—1891.).
Pakrac: Jozić Ivan, kot. pristav (god. 1881—1883.).
Vidmar Stjepan, kapelan (god. 1884—1887)
Zulechner Josip, župan. perovodja (god. 1888.).
Mileusnić Simo, učitelj (god. 1888.).
Žiga Valerijan, ljekarnik (god 1889.).
Pazin Kalac Antun, župni pomoćnik (god. 1879—1881.).
Matejčić Šime, župnik u Star. Pazinu (god. 1882—1891.).
Pazua Stara: Petaj Petar, sudb. pristav (god. 1884—1888.).
Hurban Vladimir, evangel. župnik (god. 1889–1891).
Pečuh: Conar Celestin, franjev. bogoslov (god. 1883—1884.).
Perast: Rossi Antun, učitelj (god. 1888—1891.).
Perušić: Krišković Filip, župnik (god. 1876).
Kovačić Franjo, župnik (god. 1880–1891.).
Sv. Petar-Orehovac: Fröhlich Dragutin, posjednik (god. 1877—1891.).
Petrinja: Kos Nikola, gr. bilježnik, kasnije vijećnik (god. 1876—1888.).
Vukmanić Ignjat, profesor (god. 1886—1887.).
Mikoč Ljudevit, profesor (god. 1888–1889.).
Kovačević Matija, profesor (god. 1890—1891.).
Petrovaradin: Okrugić Ilija, opat i župnik (god. 1877—1891.)
Pijavičino kraj Orebića: Letiš Vinko, učitelj (god. 1881.).
Pisarovina: Vranić Antun, župnik u Jamnici (god. 1886–1890.).
Jakšić Matija, trg. poslovodja (god. 1891.).
Pitomača: Filjak Pavao, ravn. učitelj (god. 1881—1888.).
Forko Juraj, upravitelj župe (god 1889—1891.).
Plaški: Bulat Mile, trgovac (god. 1886—1891).
Plešivica kraj Jaske: Ivanić Mirko, župnik (god. 1888—1891.).
Pleternica: Mikulić Ante, župnik (god. 1889–1891.).
Podgorač: Nikolašević Marijan, vlastel. providnik (god. 1878—1885.).
Zorac Stjepan, župnik (god 1886—1891.).
Podmelec kraj Tomina: Krajnik Ivan, učitelj (god. 1884–1885.)
Pokupsko: Pavić Stjepan, župnik (god. 1877–1891.).
Postire na Braču: Gospodnetić Petar, trgovac (god. 1888–1889.).
Gazzari Vjekoslav, ravn. učitelj (god. 1890—1891.).
Požega: Thaller dr. Ignjat, podžup. liječnik (god. 1876—1879.).
Mazek Antun, gimnaz. ravnatelj (god. 1880—1891).
Pregrada: Rajzner pl. Lujo, kot. sudac (god. 1884—1886.).
Belošević pl. Stjepan, kot. predstojnik (god. 1887.).
Labaš pl. Lacko, upravitelj kot. oblasti (god. 1888—1891.).
Prezid: Pleše Ante, učitelj (god. 1887—1891.).
Pučišća na Braču: Moroević Ivo Marija, posjednik (god. 1886—1891.).
Pulj: Jakić pop Ante, urednik lista: «Il Diritto Croato» (god. 1885—1891.).
Rab: Gržetić pop Joso, župnik (god 1883—1891.).
Ravnagora: Majnarić Niko, obć. bilježnik (god. 1884—1887.).

Rieka: Marušić Mate, gimnaz. vjeroučitelj (god. 1876—1883.).
Frlan Josip, carin. oficijal (god. 1884—1885.).
Marušić Mate, gimnaz. vjeroučitelj (god. 1886—1891.).
Rieka Gornja: Jović Krunoslav, obć. načelnik (god. 1883—1884.).
Hadrović pl. Josip, župnik u Visokom (god. 1885—1891.).
Rudolfovo u Kranjskoj: Sladović pl. Šime, ljekarnik (god. 1891.).
Ruma: Budisavljević pl. Bude, podžupan (god. 1876—1880.).
Vitanović Ante, župnik u Putincih (god. 1881—1883.).
Kulčar Gustav, podžup. perovodja (god. 1884—1885.).
Pirker Petar, kot. pristav (god. 1886—1891.).
Sali u Dalmaciji: Lorini Petar, učitelj (god. 1885—1891.).
Samobor: Spišić pl. Vojko, obć. načelnik (god. 1876—1885.).
Brdar Ivan, trgovac (god. 1886—1891.).
Sarajevo: Krišković Josip ml., knjižar (god. 1879.).
Mrzljak Roko, pristav okruž. suda (god. 1880.).
Göszl Ivan, nadbisk. tajnik (god. 1881—1882.).
Mužević Šimun, sudb. pisar (god. 1883—1885.).
Peršić Petar, krojač (god. 1886—1887.).
Christ Ivan, knjigoveža (god. 1885—1891.).
Sela kraj Siska: Lovrić Milutin, obć. načelnik (god. 1890—1891.).
Sela u Zagorju: Devčić Josip, obć. bilježnik (god. 1878—1880.).
Selca na Braču: Didolić Tomo pok. Vicka, posjednik (god. 1884—1891.).
Senj: Jambrečak Dragutin, gimnaz. profesor (god. 1876—1877.).
Magdić Mile, gimnaz. profesor (god. 1878—1884.).
Delak Ante, gradj. učitelj (god. 1885—1887.).
Harambašić Konst., gr. učitelj (god. 1888—1891.).
Sesveti: Štefanac Matija, župnik (god. 1884—1891.).
Severin kraj Karlovca: Moguš Marko, obć. bilježnik (god. 1879—1884.).
Gervais Slavoljub, trgovac (god. 1885—1886.).
Kovačić Ivo, vlastel. upravitelj (god. 1887—1891.).
Sežana: Kante Mate, učitelj (god. 1883—1891.).
Silba: Nakić Ante, učitelj (god. 1885—1891.).
Sinj: Šalinović o. Vinko, gimnaz. profesor (god. 1879—1883.).
Perković o. Petar, gimnaz. vjeroučitelj (god. 1884—1891.).
Sisak: Jagić Dragutin, podžup. tajnik (god. 1876—1885.).
Šteidle Franjo, gr. vićnik (god. 1886—1891.).
Sisak okolica: Köröskenyi pl. Dušan, kot. pristav (god. 1886—1889.).
Skradin: Goldoni Ante, posjednik (god. 1880.).
Marin Nikola, trgovac (god. 1881—1891.).
Slankamen Novi: Havlik Julijo, učitelj (god. 1886—1887.).
Slano: Milić Vjekoslav, trgovac (god. 1885—1891.).
Slatina u Slavoniji: Gürth Josip, ljekarnik (god. 1879—1885.).
Šestak Josip, ravn. učitelj (god. 1886—1891.).
Slunj: Babić Josip, kot. pristav (god. 1876.).
Plentaj Franjo, kot. pristav (god. 1877—1878.).
Kolmanić Antun, kot. pristav (god. 1879—1880.).
Egersdorfer Hugo, sudb. pristav (god. 1881—1882.).

Barilli Mile, župnik (god. 1883—1888.).
Pogačić Gjuro, upravitelj kot. oblasti (god. 1889—1891.)
Smiljan kraj Gospića: Stipac Ivan, ravn. učitelj (god. 1890—1891.).
Sofija u Bugarskoj: Lovrić Ivan, faktor drž. štamparije (god. 1883—1891.
Sotin: Naypar Kosta, obć. načelnik (god. 1882—1886.).
Thurmayer Robert, župnik (god. 1887—1889.).
Spljet I.: Dešković dr. Petar, odvjetn. kandidat (god. 1879—1880.)
Mitrović Niko, brzojavni činovnik (god. 1881—1882.).
Jakša Marko, gimnaz. učitelj (god. 1883—1884.).
Politeo Dinko, urednik «Naroda» (god. 1885.).
Mikačić B. Dujam, obć. činovnik (god. 1886.).
Bučan Ivo, ljekarnik (god. 1887—1890.).
Katalinić Vicko, veletržac (god. 1891.).
Spljet II.: Vušković Nikola, gimnaz. profesor (god. 1886—1888.).
Petričević Vid, gimnaz. profesor (god. 1889—1891.).
Spljet III.: Knjižnica djačka u sjemeništu (god. 1889—1891.).
Starigrad na Hvaru: Justinijanović Mihovio, učitelj (god. 1888—1891.).
Stolac: Durbešić Ivan, sudb. pristav (god. 1881.).
Vukasović Ivan, trgovac (god. 1882.).
Krešić Andrija, nadlugar (god. 1883.).
Vukasović Ivan, trgovac (god 1884—1891.).
Ston: Ivanković Frane, učitelj (god. 1881—1882.).
Gučić Nikola, trgovac (god. 1886—1891.).
Stridovo u Medjumurju: Vuković o. Venancij, župn. pomoćnik (god. 1889—1891.).
Stubica: Leder pl. Gjuro, kot. sudac (god 1876—1878.).
Tubić Stjepan, kot. pristav (god. 1879.).
Mužević Ante, posjednik (god. 1880—1886.).
Novak Josip, obć. bilježnik (god. 1887—1888.).
Strgar Ivan Nep., ravn. učitelj (god. 1889—1891.).
Stupnik: Belas Mirko, župnik (god. 1880—1891.).
Suhopolje: Ulses Ivan, poštar (god. 1881—1884.).
Peserl Josip, učitelj (god. 1885—1891.).
Sunja: Rožić Juraj, učitelj u Drljači (god. 1884—1888.).
Djaković Šandor, trgovac (god. 1889—1890.).
Obradović Konstantin, trgovac (god. 1891.).
Supetar na Braču: Urlić Antun, ravn. učitelj (god. 1884—1891.).
Sutivan na Braču: Lukšić-Kiarić Ivan, obć. načelnik (god. 1884—1891.).
Sutjeska: Poljaković o. Filip, franjev. čuvar (god. 1883—1887.).
Šibenik: Topić pop Marko, ravnatelj gr. učione (god. 1878.).
Rossini Ulderik, učitelj (god. 1879.).
Miškov o. Angjeo, dominik. nadstojnik (god. 1880.).
Petrić o. Dominik, dominik. nadstojnik (god. 1881—1883.).
Tambaća Grgo, dušobrižnik bolnice (god. 1884—1887.).
Grgić Augustin, gr. učitelj (god. 1888.).
Ostojić Antun, obć. blagajnik (god. 1887—1889.).
Bujas Krste, pošt. činovnik (god. 1890.).
Kačić-Dimitri Vicko, gr. učitelj (god. 1891.).

Šibenik okolica: Skarpa Juraj Vicko, župnik u Zatonu (god. 1880—1885.).
Čičin-Šain Andrija, poštar-brzojavnik u Vodicah (god. 1886—1891.).
Šid: Jordanić Nikola, kot. pristav (god. 1880—1884.).
Kiš Stjepan, župnik (god. 1885.).
Dorbolo Josip, župnik u Gibarcu (god. 1886—1891.).
Špišić-Bukovica: Mozolowski Franjo, obć. bilježnik (god. 1891.).
Štandrež kraj Sloven. Gorice: Bajt France, učitelj (god. 1884—1885.).
Tomin: Čargo Angelj, duh. pomoćnik (god. 1886—1888.).
Sedej Ivan, duh. pomoćnik (god. 1889.).
Berlot August, gruntovničar (god 1890—1891.).
Toplice-Varaždinske: Senečić Stjepan, vlastelin. providnik (god. 1885—1887.
Kamenar Juraj, vlastel. providnik (god. 1888—1889.).
Fugger Stjepan, učitelj (god. 1890—1891.).
Topolovac kraj Siska: Jambrečak Miroslav, obć. načelnik (god. 1890—1891
Topusko: Maraković Niko, učitelj (god. 1880.).
Lasman Juraj, učitelj (god. 1890.).
Dencler Josip, učitelj (god. 1891.).
Tovarnik: Matić Antun, prepošt i župnik (god. 1876—1886.).
Jaić Gustav, župnik (god. 1887—1890.).
Travnik: Duić o. Jakov, katol. župnik (god. 1880—1882.).
Marković o. Ivan, župn. pomoćnik u Dolcu (god. 1883—1885.).
Koletić Mirko, gr. učitelj (god. 1886—1887.).
Malbaša Ivo, obć. bilježnik (god. 1888—1891.).
Trebinje: Anić Ante, činovnik (god. 1881—1883.).
Mateša Matej, učitelj (god. 1884—1885.).
Senjak dr. Luka Lovro, vojni kapelan (god. 1890.).
Kušec Ivan, trgovac (god. 1891.).
Trgovište Veliko: Vučić Franjo, obć. bilježnik (god. 1886—1891.).
Trpanj: Ivančević Mato, ravn. učitelj (god. 1883.).
Jeričević Ivan, učitelj (god. 1884.).
Iveta Ante, trgovac (god. 1885—1891.).
Trst: Vučković Gjuro, trg. poslovač (god. 1877.).
Flego Petar, bisk. kapelan (god. 1878—1882.).
Mandić Mate, urednik «Naše Sloge» (god. 1883—1886.)
Vučković Gjuro, trgovac (god. 1887—1891.).
Trogir: Matijaca Bartol, učitelj (god. 1880.).
Čelegin Ivan, učitelj (god. 1881.).
Sentinella pop Joso, svećenik (god. 1882—1891.).
Tuzla Dolnja: Matić o. Mihovil, vjeroučitelj (god. 1881.).
Ikić o. Stjepan, katol. župnik (god. 1882—1886.).
Boltek Antonije, upravitelj gr. škole (god. 1890—1891.
Udbina: Pavičić Simo, kot. pristav (god. 1883—1885.).
Vendler Josip, upravitelj kot. suda (god. 1886.).
Biljan Mijo, odpravnik pošte (god. 1887.).
Trtanj Ferdo, obć. bilježnik (god. 1888—1891.).
Valpovo: Rotter Antun, kot. pristav (god. 1878—1880.)
Župić Jakov, vlastel. činovnik (god. 1881.).

Georgiević Pajo, kot. sudac (god. 1882).
Ćosić Luka, vlastel. činovnik (god. 1883—1891.).
Varaždin I.: Dürr Franjo, škol. nadzornik (god. 1876—1882.).
Galović Mato, vjeroučitelj (god. 1880—1881.).
Zagoda Adolf, gimnaz. profesor (god. 1882—1891.).
Varaždin II.: Kranjčić Gjuro, sudb. vijećnik (god. 1883—1890.).
Femenić pl. Tito, sudb. vijećnik (god. 1891.).
Varcar-Vakuf: Klarić Ivan, učitelj (god. 1890—1891.).
Velaluka na Korčuli: Oreb Antun, učitelj (god. 1891).
Velika u Slavoniji: Šultajs Franjo, župnik (god. 1888—1891.).
Vinica kraj Varaždina: Šušnik Stevo, kapelan u Maruševcu (god. 1887—1889.).
Harazim dr. Lujo, liječnik (god. 1890.).
Kralj Stjepan, obć. načelnik (god. 1891.).
Vinkovci: Cuvaj Slavoljub, kot. pristav (god. 1876.).
Bogdanović Marko, protustavnik (god. 1878.).
Kraljić pl. Koloman, sudb. pristav (god. 1879—1880.).
Kučera Oton, gimnaz. profesor (god. 1881—1885.).
Brunšmid Josip, gimnaz. profesor (god. 1886—1891.).
Virje: Mikulčić Mijo, ljekarnik (god. 1878—1883.).
Sušnik Stevo, kapelan (god. 1884—1886.).
Plivelić Stjepan, kapelan (god. 1886—1890.).
Štefanov Stjepan, ravn. učitelj (god. 1891.).
Virovitica: Turelli Josip, kot. sudac (god. 1876—1878.).
Lukačević Tomo, ravn. učitelj (god. 1879—1891.).
Vis: Siminiati Bonaventura, ljekarnik (god. 1882—1891.).
Visoko: Jambrušić Josip, poreznik (god. 1887—1891.).
Vlasenica: Boić Nikola, gostioničar (god. 1890—1891.).
Voćin: Šalek Pavo, poštar (god. 1885.).
Mikić Mijo, učitelj (god. 1888—1891.).
Volosko u Istri: Zamlić Vinko, župnik (god. 1886—1891.).
Vrbovec: Valdec Stjepan, župnik (god. 1881—1891.).
Vrbovsko: Bušić pl. Otmar, kot. predstojnik (god. 1886—1891.).
Vrginmost-Cemernica: Falkner Adolf, sudb. pristav (god. 1878.).
Vrhgorac: Devčić pop Tražimir, župnik u Rači (god. 1891.).
Vrlika: Ristović Nikola, trgovac (god. 1880—1891.).
Vukovar: Jakšić dr. Nikodem, sudb. pristav (god. 1876—1881.).
Kirchbaum Aleman, blagajnik eskompt. društva (god. 1882—1891.).
Zadar: Nekić pop Mate, učiteljištni profesor (god. 1878—1891.).
Zagreb: Kranjčić Stjepan, vl. tajnik (god. 1880—1891.).
Gruber Stjepan, brzoj. činovnik (god. 1880.).
Sadil Ivan, trg. pomoćnik (god. 1880—1881.).
Depoli Božo, brzoj. činovnik (god. 1881—1886.).
Knjižara Fr. Župana (god. 1882—1891.).
Knjižara Leop. Hartmana (Kugli i Deutsch) (god. 1882—1891.).
Knjižara Mučnjaka i Senftlebena (god. 1882—1890.).
Knjižara Dioničke tiskare (god. 1890—1891.).
Schneider Ivan, knjigoveža (god. 1882—1891.).

Ileruc Krunoslav, knjižar. pomoćnik (god. 1882—1883.).
Poljak Ljudevit, brzoj. činovnik (god. 1887—1890.).
Mrzljak Petar, bogoslov (god. 1886.).
Lerman Ante, bogoslov (god. 1887—1888.).
Jerković Dragutin, bogoslov (god. 1889—1890.).
Gabrić Vjekoslav, bogoslov (god. 1891.).

Zavalje: Ritz Stjepan, posjednik i poštar (god. 1891.).

Zelina sv. Ivan: Stražimir Dragutin, župnik (god. 1876—1879.).
Ježić Matej, ravn. učitelj (god. 1880—1881.).
Domjanić pl. Lacko, kot. pristav (god. 1882—1891.).

Zenica: Barabaš pl. Ljudevit, kot. predstojnik (god. 1879.).
Ban dr. Daniel, duhovnik kaznione (god. 1890—1891.).

Zlatar: Novaković Tomo, kot. pristav (god. 1878—1880.).
Jurčić Makso, ravn. učitelj (god. 1881—1889.).
Pažameta Mirko, kot. pristav (god. 1890.).
Piškorić Dragutin, gruntovničar (god. 1891.).

Zrinj: Ciganović Josip, učitelj (god. 1883.).

Žumberak: Hranilović Jovo, upravitelj župe u Radatoviću (god. 1880—1884.).

Županja: Tropper Milan, kot. predstojnik (god. 1876—1878.).
Babić Gavro, župnik (god. 1879—1880. 1882.).
Kuhn Pavao, kot. predstojnik (god. 1881.).
Brunschmidt Vladoje, trgovac (god. 1883—1891.).

Županjac: Nuić o. Angjeo, župnik (god. 1886—1887.).

ZNAMENITI ČLANOVI

UPRAVE

Grof Janko Drašković

Janko grof Drašković,

osnovatelj i prvi predsjednik «Matice ilirske»

od god. 1842. do god. 1850.

Naši čitatelji poznavaju već iz povijesti «Matice» glavne misli plemenitoga grofa Janka Draškovića, koje su ga vodile pri osnutku Matice. Znadu i glavne crte njegova života iz Kukuljevićeva djela: «Glasoviti Hrvati», što ga je «Matica Hrvatska» dala na svijet god. 1886. Meni žalibože prispjeli su tek njeki novi podatci o ovom znamenitom Hrvatu. Kako bismo ipak mogli i započeti pisati živote najzaslužnijih predsjednika, podpredsjednika i tajnika «Matice», a da ne počnemo životopisom pravoga osnovatelja društva. Zato evo i njegova u mnogom pogledu nepodpuna životopisa.

Rodio se grof Janko Drašković Trakošćanski u Zagrebu dne 20. oktobra god. 1770. od oca Ivana i majke Apolonije, rodjene barunice Malatinske. Prve nauke svrši u Zagrebu, a filozofiju i pravo izuči na bečkom sveučilištu. Neobično bi u ono doba bilo, da mladi bogati grof iza svršenih nauka prodje na svoje imanje, pa da se posveti gospodarstvu. Gospodarili su tek starci sa svojim upraviteljima; mladi aristokrati tražili bi najprije svoju sreću u vojsci. I Janko prodje u vojsku. Postade odmah častnik u konjaničkoj četi u svojoj devetnaestoj godini, te je pod vojvodom Laudonom vojevao g. 1789. kod obsjedanja Biograda. Ovdje se našao u društvu sa nadvojvodom Franjom, potonjim carem Franjom I. Koji su ga u starije dane poznavali, vele, da je bio i u svom privatnom životu vavijek točan kao vojnik i što bi «jedanput rekao, to ne bi nikad porekao» — kako svjedoči njegov čitaonički tajnik Vjekoslav Babukić. Još veli on, da je znao kazi-

*

vati: «Da imam sto sinova, sve bi ih u vojsku dao, da se redu i točnosti nauče». Kada, gdje i kako se je lomio u onim velikim Napoleonskim ratovima, toga ne znamo. Znamo, da je postao u to vrijeme komornik i da je kao major konjanički ostavio carsku vojsku od prilike u četrdesetoj godini života. Bješe jednom slomio nogu, a to ga je valjda sprečavalo da u vojsci ostane. Osim latinskoga, njemačkoga i francuskoga znao je i dobro govorio i talijanski, magjarski i rumunjski, što je naučio u svojoj vojnoj službi. Naučio je on i slavenske jezike, a osobito dobro poljski, jer je više godina kao major u Galiciji proboravio. Ovaj boravak udahnuo mu je vruće simpatije za Poljake, koje je gojio do smrti, a nije to bila tek mala pobuda za njegov potonji rad. Još jednom pokuša vojnu sreću, kada primi čast pukovničku kod hrvatskoga ustanka g. 1809.

Iza svoje vojene službe opet se ne primiri naš grof Janko na svojim bogatim imanjima, koja je imao u Hrvatskoj i Ugarskoj, već ode u svijet. Bio se oženio prvi put iz plemenite obitelji Pogledićeve gospodjicom Cecilijom, s kojom nije imao djece. Drugi put se oženi Franjicom barunicom Kulmerovom, koja mu je u Parizu rodila sina Josipa, koji je umro mlad. O njegovu boravku u Parizu znade starija generacija pripovijedati cijele romane. I protivnici i veliki ogovornici njegovi priznaju, da je bio veoma krasan čovjek, ako i ne visok stasom, da je bio ženijalan, da je bio zanesen za lijepe umjetnosti, osobito za glazbu. Pripovijedaju, da je u Parizu imao svoju glazbu, koja u narodnom odijelu hrvatskom svirajući razne narodne pjesme hrvatske i druge jugoslavenske ushićivala Pariz i Francusku. Još pripovijedaju, da je slovio u Parizu svojim raskošnim životom slaveći slavlja svakojaka — na primjer, da je taracao jednu parišku ulicu, koja je dobila ime Draškovićeva ulica, i mnoga druga čudesa. Neka se nitko ne čudi tolikoj lakoumnosti hrvatskoga velikaša tadanjeg doba. Ovakova je bila većim dijelom tadanja aristokracija hrvatska i ugarska; pobirala prihode sa svojih imanja i lijetala u veliki svijet. Već od djetinjstva rasla je bez ikakva osjećanja za domovinu; nije ni svoga narodnoga jezika znala. I sam plemeniti Magjar grof Stjepan Széchényi, preporoditelj svoga naroda u ovom vijeku, jedva se mogao u materinskom svojem jeziku razgovarati, kad je osnovao magjarsku akademiju. A kakova su tek bila njegova braća velikaši Ugarske! Što ćemo onda i pitati: kakva je bila aristokracija hrvatska? Mnogi propadoše u bezdan slasti i zabava u velikom svijetu zaboravljajući lasno na svoju domovinu, kad je ni poznavali nisu, niti su smatrali jezik hrvatski svojim materinjim jezikom.

Janko Drašković ipak ne propade u velikim svjetskim vratolomijama. Uzdržao ga njegov veliki duh i njegova izvanredna ljubav za knjigu i

lijepe umjetnosti. Upoznao je svijet najviši i u njem zamisli o svom narodu misli najviših i najljepših. Dok je i u stranom svijetu čudnim načinom gojio pjesme i pjevanje svoga naroda, vidi se, da je u srcu imao već osjećaja za svoj narod. Svoju jednu parišku produkciju izvede i u Zagrebu g. 1818., kad je car Franjo Zagreb pohodio. Gospoda i gospodje plemstva hrvatskoga obukoše se u narodno odijelo i zaigraše pred carem hrvatsko kolo pjevajući uz to pjesmu: «Zaspal Janko pod jablankom».

U velikom svijetu obćio grof Janko s uglednicima raznih naroda. U Parizu nadje se s knezom Sorkočevićem Dubrovčaninom, koji je slavni rodni grad volio za uvijek ostaviti, nego da živi u njem bez slobode, časti i slave. Od njega i od drugih Dubrovčana lasno je doznavao za stare pjesnike dubrovačke. U prijateljstvu sa Savom Tekelijom nauči poznavati knjigu slavenosrbsku. Ovomu se mora pripisati, da je svoj materinski jezik stao najprije nazivati slavo-hrvatski. Ne znam, odakle to znade Kukuljević, da se je u svojim pismima «vazda» služio ćirilicom, kojom da je i svoj obširni «dnevnik» napisao bio. Imao sam dosta pisama njegovih u ruci, a sva su pisana latinicom; istina je, da je svoj «dnevnik» pisao ćirilicom. Valjda je to započeo bio u onoj prvoj dobi, o kojoj pored svega moga truda ništa nisam mogao doznati, nego same pripovjedčice, koje sam i spomenuo, da čitatelji barem to doznadu, što su stari ljudi o grofu Janku pripovijedali.

Godine 1832. izlazi plemeniti grof pred svoj narod kao čitavi narodni čovjek i pravi preporoditelj svoga naroda s novim ideama. Grof Janko vidio je kao mladi častnik one Hrvate, koji su se g. 1790. odrekli svoje samostalnosti i predali Hrvatsku u upravu Magjarima, koji su se odrekli svoje samostalne domaće vlade, koji su se odrekli samostalnih financija, koji su se pokorili novomu načelu, da se i o hrvatskim stvarima na zajedničkom saboru odlučuje većinom glasova, koji su se svega toga odrekli od prevelikoga straha, da ne izgube svoje plemićke privilegije i da im se opet ne povrati absolutizam Josipova doba. On je vidio i slušao i ljute navale Magjara, neka Hrvati sada, kada se odrekoše glavnih atributa svoje države, prihvate i magjarski jezik. On je vidio kao zrio čovjek u svojoj četrdesetoj godini i čitao novine ilirske izdavane od vlade francuske u Zadru; on je vidio obilazeći po velikom svijetu i obćeći s najumnijim ljudima raznih naroda, da svaki narod kao prvi zakon postavlja: da uprava i naobrazba naroda imadu biti samo na jeziku narodnom.

A šta je vidjela većina plemstva hrvatskoga? Što je mogao vidjeti i razumijevati u svjetskim ideama plemić hrvatski, koji je sjedio u svojem malenom dvorcu, a nikada nije odlazio preko granica svoje malene domovine, van ako je otišao na škole u Ugarsku! Njemu je Ugarska boreći se

za zajedničku konštituciju bila kao spasitelj, koji brani slabu Hrvatsku od njemačkoga absolutizma. Ova ista Ugarska ište, neka Hrvati prihvate magjarski jezik. A šta ćemo mi prema Magjarima, oni su jači, mi smo bogci, moramo prihvatiti i magjarski, samo da spasemo konštituciju. Što će biti, ako idee revolucije i u nas prevladaju i obore prevlast plemstva, pak svaki plemić bude ravan svomu posljednjemu kmetu? Ovakove idee — ako je smjeti misli ove sirotinje i kukavštine ideama nazivati — vladale su u neobrazovanom jadnom tadanjem plemstvu hrvatskom. Tek najbolji izmedju njih znali su braniti «osebujna prava» — jura municipalia — Hrvatske.

U ovakovu domovinu vraća se Janko Drašković, da ju oživi i podigne novim ideama. On, čovjek evropski, postavlja one svjetske idee, koje su već prihvatili svi prosvijetljeni narodi Evrope. Spremao se g. 1832. veliki sabor ugarski, koji je imao Ugarsku urediti po načinu drugih evropskih država. U tom saboru imalo se dovršiti, što Magjari već četrdeset godina spremaju. U taj odlučni čas izadje Drašković pred svoj narod sa brošurom: «Disertatia iliti razgovor darovan poklisarom kraljevina naših za buduću dietu ugarsku odaslanem. U Karlovcu godine 1832.» Ovo je prva politička brošura u našem vijeku pisana jezikom hrvatskim. Grof Janko piše narodnim jezikom, da pokaže: «da mi narodnog jezika imademo, u kojem sve izreći moguće jest, što srce i pamet zahteva... Dužni smo dobar primjer Magjara nasljedovati, za oto kažmo, da i mi narodnog jezika imademo i primimo našega jezika u naših poslih i pritrudmo se njega prilagoditi svagdašnim obštinskim i pismoznanskim potribam, kako Magjari tekar od skora čine. I s tim vjerujte najbolje odgovarali budemo prežestokomu onomu magjarskomu zahtivanju zaradi jezika svojega».

Ovo je prva točka njegovoga političkoga programa. Druga je ne manje znamenita o cjelokupnosti našega raskidanoga naroda i domovine: «Ufajte se — veli on — da Dalmacija jedanput, kako je prije bila, bude s nami sklopljena, i mi onda jedan dva miliona čineći jednorodni puk budemo. Moguće jest opet i još više, ako s vremenom Bosna, gdi tolike rozgve (obitelji) naše živiše, s pomoćjum našum u njedre naše se povrati; kakvo li to ufanje za naš narod! I baš kako svakomu srcu ufanje i svakomu jeziku molba dopuštena jest, još i to ufati se i od Boga moliti voljno bude, da nam se s milošćum višnjum i kraljev naših onaj kraj, koji se sada imenom Ilirije (Kranjska, Štajerska i Koruška) oživlja i koji jezika našemu spodobnoga govori, s nama združi. Nedvojno jest, da

onda takovo kraljevstvo Iliričko pol četiri milion duša brojeće imenu diku i sostojanju snagu, kruni pako korist vječnu sahraniti i mjerilu prignuti moglo bi». Ovo «mjerilo» Drašković upravo dalje tumači: da bi ovakovo kraljevstvo naše, koje imade i u svome srcu i Krajinu, «koja vaše ime nosi i vavijek vaša bude», sa 40.000 vojnika moglo biti uvijek premac Ugarskoj.

Ovo kraljevstvo mora imati svoju samostalnu samo od kralja ovisnu vladu. «Slidi iz rečenog zaglavak, da mi višešu našu savjetnu stolicu političku iliti savjetni dikasterium kraljevski, kako jest već bivao, od kralja našega drečno (energično) isprosimo i za njegovo utemeljenje skrbimo i da pod jedno zakonimo, da stolica ova kao i varmedje naše sve medju nas buduće obćenje po naški izpisuju. Ako li tuteka kakvi aldov (žrtva) potriban bude, on svakomu domorodcu, koji i glavu svoju za korist domovine dati dužan jest, radostan biti mora, kad pomisli, kakvu odotle korist djeci i mladjim posljednikom zahranimo.» Hrvati imali su svoju samostalnu vladu, posvem ravnopravnu vladi ugarskoj još u vrijeme djetinjstva našega plemenitoga Janka; jadno ju je plemstvo hrvatsko radi troškova samo rušilo. Zato on ovako vruće zaklinje, da se troškova ne plaše, gdje će biti tolika korist potomstvu.

Naravno iz ovoga slijedi četvrta točka njegova programa o banu. «Čast bana — veli on — Hervacke, Slavonske i Dalmatinske kraljevina od negda utemeljena treća čast ugarske krune i naš domaći rod bio (to jest: bio ban našega naroda), da ova čast u perveši vlasti držana bude, a počitanom ocu i kralju dokazujte očito, kakva jest danica čast ova i kako mi od njega i u toj vrsti pravicu za nas, a prudnju (korist) za njega prosimo, kad ga molimo, da ov-oj časti stari običaj i sjanje starinsko pričuva».

A kako bi imala Hrvatska biti prema zajedničkom saboru? To bi bila peta točka njegova programa. Magjari ištu, da i Hrvati biraju u sabor zajednički po županijama, kako to biva u Ugarskoj. Do sada su slali Hrvati jednoga u gornju kuću, a dvojicu sa protonotarom u dolnju kuću, «koji ne prikažu niti broj puka, niti varmedja, nego čitave kraljevine naše, jer gledeć puk naš poldrugog miliona bar petu stranu sviuh poklisarov slati bi morali. Slidi indi, da naše bitje u diete jedito zarad obštinskih zakonov celu deržavu slišajućeh uredjeno jest i viećanja naša sada kao od dviju kraljevina dolazeća prijeti se imadu. Tim uzrokom dolazi, da poklisari naši u diete ne sjedu kao drugi ungarski varmedjski odaslanici, nego ozgor kod nastoj-

nika plemenitoga stola». Poznato je iz povijesti hrvatske, da su ovi nunciji hrvatski sjedeći do predsjednika na uzvišenom mjestu zastupali Hrvatsku kao posebna kurija, da su najprije magjarski protonotari čitali predloge ugarske, a zatim protonotar hrvatski predloge hrvatske, da ni sami kraljevski predlozi prihvaćeni po saboru ugarskom nisu imali valjanosti u Hrvatskoj, ako ih nije prihvatio sabor hrvatski.

Ovo bi morali braniti budući izabrani poklisari Hrvatske na zajedničkom saboru. Ali što će biti, ako ga ne poslušaju? «Ele onda za Boga veli on — bar plače ostavite i od tužba medju vas jenjajte, jer niš nevrednijega ne ima od plačućega naroda prije neg je sva potribna za obrambu svoju najvećim trudom i žrtvom pokušao. Plač jest oružje nejaka ženskoga spola i pomoć robov i prosjakov, nit se nalazi sramotniji čin za junaka nad tužbom otajnom. Volte dakle svi jedan dan umreti, nego u glasu i onda, kada u raje drugoga vilaeta (svijeta) pred vaše vriedne predje dojdete, pogrdani i pohuljeni biti».

Kakovo je znamenovanje ovoj brošuri sam grof davao, vidi se po tom, što je pod njegovim nadzorom izašla i u njemačkom prevodu i štampana u Leipzigu g. 1834. pod naslovom: «Erinnerungen an die zum ungar. Reichstag bestimmten Deputirten der Königreiche Kroatien und Slavonien. Von einem Alt-Kroaten.» Vidi se, da je plemeniti grof opominjući Hrvate: «da naše kraljevine nisu osvojene i predobljene», već da mi «uvjetovane savezne kraljevine jesmo, koje zakon naš sobski (posebni) braniti moramo», — da je mislio svoj narod obraniti od poplave magjarizacije, koja se je u velike spremala na Hrvatsku.

S ovim programom izlazi grof Drašković pred svoj narod. Ovo je program naroda hrvatskoga do godine 1848. Ovaj program slijede jednodušno i za njega vojuju oni Hrvati, koji su u ime sloge i jedinstva naroda svoga sa Srbima i Slovencima prihvatili ime ilirsko, a njima bio je vodja naš stari grof Janko. S ovim programom ode on na sabor zajednički. Taj sabor traje skoro tri godine (g. 1833.—1836.), preživio je i kralja Franju I. i doživio novoga kralja Ferdinanda I. Hrvatski zastupnici imadoše odbijati najstrašnije navale Magjara, koji su sada više no ikada kušali, da otrgnu hrvatsko Primorje zajedno sa Rijekom, Slavoniju i Srijem, a da u Hrvatsku što više uvedu i magjarskoga jezika. Drašković sa drugovima branio je odvažno prava svoje domovine, kako im posvjedoči ban Franjo Vlašić u saboru hrvatskom g. 1836. Pohvali im neumorni njihov rad, da su branili narodna prava «ne gledeć na to, što su često bili izvrgnuti različitim nasrtajima i mnogim napadajima i na njihove osobe, nikada da nisu zabo-

ravili, da održe snažnu značajnost i umjereno vladanje, od svojih prava da ne popuštahu ni za vlas, da su punim pravom zaslužili vjekovitu hvalu domovine». I kralj odlikova Draškovića redom sv. Stjepana. Ovo kraljevsko odlikovanje pokazuje, da je dvor pristajao uz Hrvate, kad ih Magjari napadaju i hoće da im raskidaju domovinu. «Aula est pro nobis», time je mogao vodja politike hrvatske tješiti svoje mlade drugove, kad ovi skoro iznemažu od neprestanih navala magjarskih, kada se i s pomoću svojih slijepih prijatelja u Hrvatskoj trude, da sasvim saliju Hrvatsku s Ugarskom u jednu «domovinu Magjarsku».

Medjutim započeo je Ljudevit Gaj svoje slavno djelovanje g. 1835., koje ga je brzo uzneslo na visinu, da je bio smatran od prijatelja i neprijatelja vodjom hrvatskoga naroda. Politički vodja bio je svakako naš grof Janko. Lijepo to veli u svojim memoarima general Neustädter: «Le vieux Comte Janko Drašković fut toujours regardé comme le Chéf du parti illyrien, ce qui lui donna un certain lustre — et Gaj le soutenait dans son role, puisque cela était dans son intérêt et dans celui de son parti». Škoda je samo bila, a stari grof sam je dosta puta oplakivao one dane svoga života, kad je onoliki imetak po svijetu prosuo. Koliko bi mu bilo to pomoglo, da radi u Hrvatskoj, što je u Ugarskoj činio Széchényi, komu je Janko po duševnim darovima bio dostojan premac! Koliko puta morao je slušati prigovore od svojih protivnika, da je svoj veliki imetak lakoumno protepao! Na ovakove uvrede smjera jamačno ono, što piše Metelu Ožegoviću (g. 1844.): «Godine 1832. ja s tvojim otcem i Kukuljevićem A. u dušmanstvu glavnom bio jesam, jere ta dva, osobito tvoj otac, onako glavno mene uvrediše, da bez krvi točenja prijateljstvo sačiniti nemožno se mi vidjaše. Ele udes jest htio, da se ja s ovemi muževi u dietu spraviti morao jesam, i eto ljubav domovine nadvladaše nad svom pizmom i nad svim strastima». Ovako svjetuje Metela, neka i on uradi. «Što se njegove ćudi tiče — veli Babukić — ta bijaše veoma blaga i vesela». Kukuljević potvrdjuje to samo sa drugim riječma, a i on je dobar bio sa starim. «Janko bijaše — veli on — veliki ljubitelj znanosti i umjetnosti. Veoma je rado čitao i sve do svoje smrti nije trebao pri čitanju naočala. Bijaše vazda krepka duha i pameti. Po naravi blage i tanke ćudi rado se šalio, u veselih društvih boravio i dosjetke pripovijedao». U svemu ovome crtanju njegova temperamenta manjka nam jedno svojstvo, a to je energija. Imao je on i energije, kako ćemo vidjeti.

Drašković je pjevao hrvatske pjesme još prije godine 1835. Takova stara pjesma jest bez dvojbe njegova «Poskočnica» (u br. 27. «Danice»

god. 1835.). U «pjesmi domorodskoj» (br. 29.) kazuje nam svoj stari program, kada pjeva:

«Horvati, Slavonci bratja svi,
Matere ste jedne dětca vi!
Bosna i Dalmacija lěpi kraj
Sve to domorodcem krasan raj.

Serblji vi i Krajnci dragotni
Slavske kervi slavni rodovi,
Stari vaši braća bijaše
Jedan vam jezik dadoše.»

U broju 35. «Danice» od god. 1835. ima pjesma, koja se je puno pjevala, zato je vrijedno da spomenemo jednu kiticu, koja je mnoge hrabrila, a glasi:

«Svaki junak kad za pravo pade,
Kano sěme ti je, koje sade.
Tako smert junačka svagdar plodi,
Ne otimlje, neg junake rodi.»

Osobito hvale njegovu veliku pjesmu: «Mladeži ilirskoj» (Danica g. 1836. br. 7.). Nije ni ovo pjesma velikoga pjesnika, već u stihovima daje mladeži krasne opomene starac i priznati narodni vodja. Ova pjesma morala je djelovati i radi momenta, u kojem je spjevana. Janko se upravo vratio sa sabora, gdje je odbio tolike navale Magjara. Pjesma je štampana napose s mottom: «Antiquam exquirite matrem.» Ta je majka domovina stara i slavna velika Ilirija od Crnoga do Jadranskoga mora. I hrvatski motto:

«Serdca nikad ne dajmo tudjini
Dužni smo sve davat domovini,
Ova mati nas je odgojila,
Njezin je naš život, braćo mila.»

kazuje nam ono, što veli svjedok Babukić, da je njome «silno poticao mladež na ljubav prema domovini».

Plemeniti je grof osokolio mladež zajedno sa svojim drugovima tako, da motrioci onih godina vele: «Prije ilirske dobe bila je mladež surova, bez misli, samo pohlepna zabave i užitaka, a sada je nastajalo natjecanje u obrazovanju duha i srca, sva je bila skladnija i bolja.» To je bila muška mladež. Ali žene su bile sasma ponijemčene, tako da su se mnogi muževi učeći sve na latinskom jeziku tekar od svojih žena učili njemački. Ne čudite se zato, da je plemeniti grof, da probudi žene, stao pisati i napisao njemačku knjigu: «Ein Wort an Illyriens hochherzige Töchter.

Agram 1838.» O njoj veli Neustädter: «Cet appel porta au comble le delir de l' entusiasme dans le beau séxe de la Croatie».

Uspalila je ova knjižica mnoge žene hrvatske. Sada pored narodne surke muškaraca i žene se počinju odijevati u narodno odijelo većinom bijelo, preko toga surku, a na glavu «poculicu». Izmedju žena proslavila se poslije osobito grofica Sidonija gospojica Erdedi. Žene pokazaše svoju zahvalnost plemenitomu grofu time, što njegovu sliku dadoše naslikati. Original te slike resi danas dvoranu «Matice Hrvatske», a evo je ovdje i pred ovim životopisom. «Iza one poslanice — svjedoči opet suvremenik Kukuljević — «na kćeri ilirske» pretvorila se čarobno sva ćud i narav naših svjestnih žena; one, koje bijahu već na pola ponijemčene, stadoše učiti i govoriti hrvatski, poprimiše narodnu nošnju, počeše čitati hrvatske časopise i knjige, pjevahu hrvatske pjesme javno i u kući, dopisivahu hrvatski, a njeke pokušaše dapače obogaćivati i knjigu hrvatsku».

Varao bi se ipak, tko bi mislio, da je plemeniti grof ovu njemačku knjižicu svoju namjenjivao samo hrvatskim ženama. Ova knjižica imala je i pred domaćim i stranim svijetom protumačiti ideu ilirsku, a i pisana je elegantnim njemačkim jezikom. Pogled u najstarije doba povijesti ilirske pisan je sa živim uvjerenjem, da su stari Iliri bili pravi praoci južnih Slavena. Što govori o najstarijoj povijesti hrvatskoj, vidi se, da je Šafařik godinu dana prije (g. 1837.) izdao svoje «Starožitnosti», koje se naročito spominju. Pod imenom ilirskoga naroda imadu se razumijevati: Hrvati, Srbi, Slovenci i Bugari. Što ima medju njima narječja, ne ima ni iz daleka takovih razlika, kakove su medju dijalektima talijanskim i njemačkim, pak opet imadu jedan književni jezik. Jezik slavnih Dubrovčana, koji su pisali u narječju najljepšem, ima da bude književni svih Ilira. Slavi se u obće ljepota jezika hrvatskoga, a za ogled podaje nam krasnu Gjorgjićevu pjesmu «Kriesnica» na hrvatskom i njemačkom jeziku. Dolazi zatim ocjena dotadanje ilirske knjige od P. J. Šafařika i napokon prikazuje nam se kao «posinjeni» Ilir dr. Demeter duhovitim zaglavkom. I nama, koji živjesmo i drugovasmo sa glavnim preporoditeljima naroda hrvatskoga, ova je knjiga zlatan ključ u srce idee ilirske. Ona će uvijek ostati za literarnoga historika najglavnije i najbistrije vrelo za razumijevanje idee ilirske, kakova je bila prije, nego što su Iliri prošli i kao stranka na političko polje.

Ove iste godine (g. 1838.) osnova plemeniti grof sa njekoliko drugova slavnu Čitaonicu ilirsku u Zagrebu. Tko se samo malo zamisli u tadanje prilike hrvatskoga društva, uvidjet će, kako je ruka božja hrvatskomu narodu dala i namjestila na ono ognjište u ovaj čas vrijednoga

starca. Ako se još u svojoj «disertaciji» smatra tek glasnikom novih idea, u pozivu na «kćeri Ilirije» odiše svaki redak, da se osjeća vodjom naroda. Već po broju svojih djedova i kao potomak slavnih banova i biskupa bio je on ravan drug onim najvišim ljudma, kojih upliv seže do kraljevskoga prijestolja, a to je za ono doba, gdje je u državi bio plemić sve, a neplemić ništa — velika i neprocjenjiva dobit za mladu ilirsku stranku, za preporadjajuću se Hrvatsku. Po broju godina bio je kao mudri otac medju mladim Ilirima, i svi su sretni, što ih sa: «Ti, sinko moj», nazivlje. Svi su občarani njegovom dobrotom i vjeruju u njegovu mudrost i obzirnost.

Već prvi njegov govor u Čitaonici odaje nam mudra i oprezna vodju. «Ako bi i nadalje — veli on — skrb za našu narodnost zanemarili, tada bi okolo nas ustali drugi narodi, koji bi nas radi pomanjkanja narodne sloge, obrtnosti ili industrije i odhranjenja nadkrilili: tada bi se — što Bog predragi i naša ozbiljna volja sačuvaj — krv predji naših gorko prolijana i njihovi glasoviti čini zaboravili; jerbo bez narodnoga odhranjenja, bez sloge i blaga ne ima snage i jakosti u državi; a gdje toga u zao čas ne ima, tu ne ima u današnje doba nikakve važnosti niti kod dvora, niti kod susjeda, još manje u ostaloj Evropi. Probudimo se dakle i pridajmo prirodjenoj našoj vjernosti prama kralju i konštituciji skrbljivost za naše napredovanje i podbočimo našu mladež s hasnovitimi nauci, pritegnimo bistrije glave u našu Čitaonicu i nadjimo način, da vrijedni domorodci svojih trudova primjernu zaslužbu dobiju. Budimo prijatelji, budimo braća bez razlike imena, jer svih n a s o t a c j e s t k r a l j n a š i m a t i k o n š t i t u c i j a naša.»

Kako je dalje pod njegovim okriljem cvala Čitaonica a iz nje procvao teatar hrvatski, gospodarsko društvo, narodni muzej i narodna knjižnica, Matica i Narodni dom, to već pripovijedasmo. Koliko je plemeniti grof tomu doprinosio? Svi suvremenici priznaju mu, da je upravo on osnovao Čitaonicu. Zapisnici Čitaonice kazuju nam, da je on znamenitim darom od jedne hiljade djela razne struke položio temelj narodnoj knjižnici. On prvi raspisuje nagrade do stotine dukata za koristne knjige, on se brine za kazalište; on izriče osnutak Matice, da se izdaju stari klasici toliko slavljeni u njegovom djelu upravljenu na kćeri Ilirije. Njegov je sinovac Karlo — «koji mi je na svijetu najmiliji» kako reče Janko u svojoj oporuci — sagradio kuću, koja je imala postati Narodni Dom, gdje bi se pod jednim krovom našla sva narodna društva u Zagrebu. Što je bio stari Janko, to nama mladjim kazuju jednodušno svi starci, da je bio prva glava u javnom životu tadanje Hrvatske.

Grof Janko bio je politički vodja, gdje se Hrvati moraju boriti, da im Magjari ne narinu magjarski jezik u škole i u urede. Godine 1839. 12. decembra progovori u skupštini županije zagrebačke, da se pozovu sve županije Hrvatske i Slavonije, da odbiju jezik magjarski, i da si Hrvati osnuju svoju samostalnu vladu. Ne ulazi on radi starosti više u zajednički sabor, da se bije s Magjarima, ali ne prestaje upućivati naše poslanike u najtežim časovima. Kada su g. 1843. Magjari bučili i ne dali govoriti hrvatskim poslanicima latinski, već da govore magjarski, inače da će ih potjerati iz sabora, sabere on odlične domorodce, da se svjetuju, kako se imadu vladati poslanici hrvatski. Onda pisa (27. jula) tadanjemu poslaniku Metelu Ožegoviću: «Obćenito mnijenje jest, da Vi junački vašu dužnost Vama opredijeljenu ovršite i u obćenite sjednice idete i u njih, ako bude nekonačna potreba djački (latinski) govorite i od ničesa se prestrašiti ne date. Ako bi Vas iztjerati htjeli, ne dajte se, dok conclusum toga personal (predsjednik sabora) ne izreče. Onda pako slobodno izajti za uvijek mirnom dušom možete, jer cijela domorodna domovina to želi. Ele žali Bože toga ne bude, jere makar kako razjareni bili Magjari, ele opet tako glupi ne budu niti stališi niti personal, da bi se Vas zazbilja lišiti hotjeli. Nemojte osobito u sadašnjih okolnostih zaboraviti, da ste Vi kraljevina naših, gdje i Krajina leži, zakonski poklisari i za narod važniji nego li ban i svi velikaši». Opet drugi put sokoli ih (6. septembra): «Ja Vas, moji dragi poklisari, dan i noć u umu imam. Ja bi Vam pomogao vojevati — ele kad ne mogu, — tak Vam ovu temeljitu istinu na primjer savjeta preporučam. Kada silna bura čovjeka pograbi, ona gleda, kako bi ga nadvladala. Ako se namjeri na slabića, koji gleda da se kloni, njega ona podigne i odnese u valove morske, gdi iz jednog u drugi padne i na svršetku utone bez koristi i bez dike. Ako li se pako na junaka namjeri, koji svoja jaka prsa i odsudu nekretljivu naproti stavi, s njime se bori i bori — i skoro svigdar ona krene. Ja Vas do duše vrlo žalujem i vidim, da niste došli zlatne jabuke pobirati, ele ništa ne manje nemojte se plašiti. Naši lovori ako i sada ne, ele svakako dojti moradu. Mladež se umnožava».

Kada je ove godine (g. 1843.) ime «ilirsko» zabranjeno, povede grof Janko deputaciju pred kralja, te je mogao na povratku svome utješiti svoje sunarodnike: «da je kralj svim svojim narodom pravedan otac i da ne da jednoga po drugom potlačiti». On je dakako sudjelovao kod svih burnih restauracija g. 1843—4. i nastojao, da se po pravdi i zakonu radi. Kakov je težak njegov položaj i njegovih jednomišljenika, vidi se po gorkim riječima, koje napisa Metelu Ožegoviću 11. aprila g. 1844., da je to

«čudnovit stan, da kralj drugo, ministri drugo, dužda (palatin) drugo, a kancelarija drugo kažu». U ovakovim smetenim položajima vijaju se hrvatske stvari do god. 1848. «Ova godina — veli Kukuljević — zateče Draškovića već u 78. godini. Okretnost tijela bijaše mu se iznevjerila i on morade upravljanje pokreta narodnoga ostaviti mladjim silam, ali pismom i govorom nije prestajao podjeljivati svoje savjete, koje rado slušaše i ban Jelačić i ministar Franjo barun Kulmer, njegov rodjak, i poslanici saborski.»

I narodna nesreća i njegova vlastita ogorčiše posljednje godine njegova vrijednoga života. Koncem godine 1849. (11. novembra) piše opet Ožegoviću: «Goropadne promine razdružiše najbolje, više nego li poplave ili brda, a mene najviše nevaljanost mladjega pokoljenja. Meni su izkušanja moja od dviju ljeta više dosadila, nego li starost moja. Cijelo ovo prošašće bilo je proti mojega plana, i ako se spominjaš: u početku bijaše inače postupati i sad bi bili u položaju udes naš diktirati». Starac je želio doživjeti, da se sve primiri. Ali je imao i što vidjeti. Nije ga primirilo, što je godine 1853. postao i tajnim savjetnikom. Njegova gorka imovinska nesreća ogorčala mu ne manje posljednje dane. Radi starosti predao imanje svoje Rečicu njekomu Herzbergu uz godišnju rentu. Taj se proglasi bankrotiranim. Nastojale duge rasprave, koje su sprečavale izplatu grofove rente. Ovako u imovinskim smutnjama i neprilikama dovrši svoj dugi i zaslužni život 14. januara g. 1856. u isti dan i uru, kada i njegov sinovac grof Ivan Nepomuk.

Umro je Janko Drašković u Radgoni u Štajerskoj, gdje je živio kroz četiri posljednje godine života u kući imućne i vrijedne obitelji Schrafl, od koje je bila i njegova višegodišnja gazdarica. Dostojno ga sahraniše u svoju obiteljsku grobnicu, koja je tek bila uzidana. Tako je on prvi dospio u nju. Misleći vrijedni Schraflovi, da će grofa njegovi rodjaci i zemljaci skoro u domovinu prenesti, zakopaše ga u hrastovu lijesu. Pisali su prvih godina obitelji radi prenosa, ali nitko im se nije oglasivao. Sada evo tek iza trideset i šest godina prihvati tu častnu dužnost naša Matica. Kako li nam se osvećuje naša grozna nemarnost, neka svjedoči i ovo: Grof Janko Drašković pisao je za svega svoga života «dnevnik» i to ćirilicom. Prvi nam dade o tom glas iz Radgone, veleštovani slovenski otačbenik Oto Ploj. Sam prodjoh u Radgonu, da potražim to za nas dragocijeno blago. Prije mene bio je već i varaždinski kanonik Josip Lehpamer. Vlastnik «dnevnika» g. Schrafl uvjeravao me je, da je «dnevnik» doista imao, ali tečajem seobe svoje i popravaka kuće njekud mu izginuo. Prije više godina bio je u Radgoni jedan umirovljeni častnik Hrvat, koji je znao čitati ćirilicom. On

mu je pročitao njeka mjesta. G. Schrafl se izmed drugih sjeća, kako mu je čitao i onda njemački tumačio grofove razgovore o političkoj situaciji sa najodličnijim osobama prigodom jednoga sabora u Požunu. Bio je taj «dnevnik» sav u jednom svežnju u četvrtini. Sada ga nema. Badava sam sa dobrim gosp. Schraflom prekopao sve papire u kući i ispod krova njegove kuće. Ovako nam se sudbina osvećuje za našu narodnu nemarnost. Barbari slabo poštuju svoje djedove, jer ne imaju njihovih djela dostojnih za uspomenu. Mi smo od Janka Draškovića imali djela, koja su nam novi život dala. A kako smo se mi vladali prema njegovoj uspomeni? Matica Hrvatska to ponješto popravlja, što je odlučila prenesti njegove ostanke u arkadu medju preporoditelje u Zagreb. Ova gorka istina neka bude narodu hrvatskomu žarka opomena, da traži i poštuje uspomene svojih djedova. U potraživanju slavnih uspomena obnavljat ćemo si narodni život, a slaveći djedove činit ćemo prve korake boljoj budućnosti.

Ivan Mažuranić,

predsjednik «Matice ilirske»

od god. 1858. do god. 1872.

I.

Novom Vinodolskom, na žalu hrvatskoga mora, procvala je u tridesetim godinama našega vijeka obitelj Mažuranića i postala znamenita svemu narodu hrvatskomu. Nije joj procvat obnovljen kakvom uspomenom slavnih djedova; ona ne ima slavnih djedova. Ovo joj je dakle prvi samonikli cvijet. Po obiteljskoj predaji polaze oni iz Dalmacije, a nama je znano, da se medju spljetskim gradjanima spominju Mažuranići već u 14. vijeku. Da li su oni odatle, toga ne zna kazivati predaja. Oko godine 1600. živio im je pradjed Janko, po kojem nose ime Jankovići, tako da se u kupovnim i prodajnim ugovorima nazivlju sad Jankovići sad Mažuranići. U ovom vijeku živio je Ivan Petrov, koji se oženio Marijom Ivić Josipovom. S njome rodi četiri sina: Josipa, Antuna, Ivana i Matiju. Ivan Petrov obdjelavao je zemlju otaca svojih tako pošteno, da je mogao djecu svoju školovati. On je i sam u školu hodio i bivao ugledan medju svojim Novljanima, gdje je i sudac bio. «Da ste zdravo, dragi sinci moji», ovako naslovljuje on obično u pismima Antuna i Ivana, kad im piše. Čita on i novine ilirske. Sin mu se Matija bio izgubio u Bosnu i nije ga dugo bilo kući, a ostavio mladu ženu. Otac doznao tek iz novina, da je u Bosni. «I eto u novinah — piše sinovima g. 1840. — jedan dlan papira, u kojem jesam vidijo i čitao Antone, da si dobio glas od Matija iz Bosne, da ti piše, da je zdrav i da mu dobro ide, i da želi još nekoliko vremena tamo ostati, pa da će

onda kući krenuti, i da piše takodjer, da po cěl dan misli, a po svu noć sanja, kako smo mi i što činimo i kako se njegova Marija zadržava i t. d.« Koliko je otac brige imao radi Matije, svjedoče mnoga pisma. Nije za knjigu hrvatsku bio bez koristi ni ovaj čudni odlazak Matijin, jer je tako postao krasni njegov: «Pogled u Bosnu», pravi biser proze hrvatske. I u najbrižnijim pismima vidi se, koliko se Ivan Petrov ponosi Antunom i Ivanom. Poznaje on i Zagreb i pozdravlja obitelji Nikolića i Demetra, a i Gaja i Babukića. I sinovi ga poštuju. Godine 1842. piše jednom Ivan Mažuranić svomu bratu Antunu: «Otac su došli ovamo.» Starac je umro godine 1853.; vidio je dakle djela svojih sinova i mogao se njima s pravom ponositi.

Od ovoga oca rodi se Ivan Mažuranić dne 11. augusta god. 1814. Prve nauke primi u svojem rodnom mjestu. Vele, da je kao dijete bio veoma nemiran. Majka bi ga najlaglje umirila, da ga posadi na sedlo i da mu dade u ruke Kačića. Onda bi se i za uru i za dvije primirio. Pučka škola u Novom bila je njemačka, jer je Novi kao i sva imanja Zrinjsko-Frankopanska pao pod «komoru» carsku, koja je njemačka bila. Koliko je Ivan osobitoga dara pokazivao, vidi se po tom, koliko je njemački naučio već u pučkoj školi. Piše njemačko pismo svomu devet godina starijemu bratu Antunu i šalje mu ga po ocu, koji ništa njemački ne zna. Vidi se to po tom, što evo u otvorenom pismu, na komadiću papira, preporuča se «plačući» bratu, neka se njega sjeti i «neka ga zagovori kod oca». Još se čudi malo djače novljansko, što im učitelj kaže, da će za ispit morati hrvatski pisati, pa u čudu pita: «Molim Te kaži mi, pristoji li se u njemačkim školama hrvatski tekst pisati.»[1]

Radilo se o tom, da prodje u latinsku školu. Tomu je imalo pomoći i ovo pisamce. Medjutim ostade kod kuće i učio se ne znamo od koga, da učini

[1] Evo cijeloga pisma:

Novi den . . . August 1827.

Liebster und gütigster Bruder!

Ich bitte Dich weinend der brüderlichen Zärtlichkeit wegen, dass Du meiner in Gedächtniss nehmen wolltest und bey dem Vater auch für mich ein Paar Wörter sagen möchtest; denn der Vater wird dir diesen Brief übergeben. Ich wundere mich sehr, dass Du mir auf den letzten Brief nicht geantwortet habest. Ich lerne jetzt einiges von der Regel falsi; und die Gesellschafts-Regel habe ich schon gelernet. Unser Lehrer sagt uns, dass wir die Prüfungs-Probeschriften kroatisch schreiben werden. Ich bitte Dich daher, zeige mir, gebühret es sich in den deutschen Schulen kroatischen Text schreiben. Daher liebster Bruder nehme von dieser meinen kleinen Schrift nichts übel. Bleib' mein liebster und gütigster Bruder meiner eingedenk und lebe wohl. Dein unterthänigst bittender Bruder Johann m. p.

*

ispit za prvi i drugi gimnazijalni razred. Slijedeće godine nalazi se već na Rijeci u drugom gimnazijalnom razredu. Željeli su njegovi, da predje odmah u treći, ali nije bio dosta pripravan. Otac i stariji brat Antun smažu toliko, da plaćaju za stan i hranu šestdeset i pet forinti na godinu. I odavle javlja se dragomu bratu samo sa njemačkim pismom. Čim dolazi na Rijeku, pohadja si brata sa takovim pismom (20. oktobra g. 1828.), u kojem hvali Bogu, da si mogu ovako pismeno misli priobćivati. Nježnost bratinska i udaljenost od svojih nadahnjuju ga toliko, da veli bratu, Bog zna hoćemo li se kada vidjeti i bratinski zagrliti. Kada nas dva zajedno bivasmo, činilo mi se, kano da sam u raju, gdje smo razgovarali o našim pradjedovima i o pokornosti prema Bogu. Sada sam osamljen ovako odaljen i ne imam nikoga, koji bi mi kadgod zgodne stvari pripovijedao i ponješto me poučavao.[1] Nadalje kazuje, kako mu je drago, da nije došao u treću latinsku školu, jer da ne zna govoriti talijanski a i zadaću je loše bio učinio sa 14 pogrješaka, pak bi bila sramota, da mora jedan razred ponavljati. Cijelo pismo još je dječinsko.

Za godinu dana (15. oktobra god. 1829.) pokazuje već bratu lijepim načinom, koliko je naučio latinski i talijanski. «Prilično sam vješt talijanskomu jeziku, — piše talijanski — ali tko hoće da bude savršen u kojem jeziku, treba da ima riječnik.» Treba mu i latinski riječnik. Plače sudbinu bolestnoga brata. S prelijepim evo napredkom ulazi u treću latinsku školu. Ali kad je na koncu poljeća čuo, da mu brat Antun još uvijek teško boluje, diže se upravo orlićevim lijetom, da ga požali. «Ima li na svijetu koga, da ne požali čovjeka, koga je neprekidna bolest bacila u neopisivu slaboću? A ja, koji se sa svojim bratom osjećam vezan vječnim vezom prirode, zar da ga ne oplakujem najvećom tugom, cijelim potokom suza, ako mi je ikako moguće. O Ljubavi! koja privlačiš dva duha povezana tvojim vezom bliže jednoga k drugom, podaj mi dovoljno suza, da danas pokažem svu dužnu ljubaznost momu bratu, da mu u srce duboko utisnem, koliko tebe za njega potrebujem.»[2]

[1] Ich bitte Dich liebster Bruder mir zu sagen, ob wir uns noch jemals sehen und brüderlich umarmen werden: denn da wir zwey einst zusammen sich befanden, schien ich in dem irdischen Paradiese zu seyn, im welchem unserer Voraltern Blösse (sic!) entdeckt, und der Gehorsam gegen Gott geprüfet wurde, aber jetzt in solcher Entfernung scheine ich so einsam und habe keinen mehr, der mir so über einige gefällige Sachen eine kleine Erzählung und einigen kleinen Unterricht mittheilen und mich mit Belehrung gewisser Sachen befriedigen könnte.

[2] Herzliebster Bruder! Auf höchste, in der That, Allerliebster! ward ich betrübt, indem ich Dein Loos den unveränderlichen Stand Deiner Gesundheit am 9. April, das

Iza ovakova pisma tko će se začuditi, da uzčita i pjesmu «od Ivana Mažuranića Vinodolskoga školana trete latinske škole», koji je ipak već nješto dobniji za svoju školu, jer je već u 16. godini. Samo smo pravopis izmijenili. Evo pjesme:

Vinodolski dolče da si zdravo,
Novi grade pozdravljam te lipo!
Odkada sam, da ti kažem pravo,
Pustil tebe lipa moja diko.

Ne uživam tužan nikad mira,
Jer ne vidim ja tvoje zidine,
Još me tvoje vino jače tira,
Dat' nazovem ja dobre letine.

Ja ne vidim, u tujoj sam strâni,
One ravne tvoje lipe polja,
Koje mene u majevih danih
Više puti jesu zazivala.

Jurve kada zelena biahu
Z rumenimi rožicam pokrita,
Lipo meni v jutro se smiahu
Z friškom rosom lipo ohladita.

Kazaću ti, ako slušat hoćeš,
Kako tvoje zelene gorčice,
Al se ufam, da to činit moć ćeš,
Velike mi bihu ugodnice.

Kad jeseni, kad brestići mlâdi,
Koji v zimi pomrli biahu,
Pusteć liste drhćući se hlâde,
Pak prolitnje dnevi pozbudjahu.

Kad vesela tica v friškom hladu
Gnjizdo svoje med liste sakriva,
Iskao sam njeznu dicu mladu,
Koja u njem ugodno počiva.

V koprivićU, koji s hladom svojim
Ozdol skoro svu zemlju pokriva,
Kad ja onda pod njim lipo stojim
Proljetna ti mnoga tica piva.

Kada pako pridu doba košnje,
Videti su po svem polju vali,
Kano da bi more bilo sinje,
Tuj veselje, kak da si kralj mali.

Kad va škuroj Mikulinskoj gori,
Polag tebe koja se proteže,
Znadio sam hodit doli gori,
Vesel bil sam izreć se ne može.

Kad vetraci ugodno puhahu,
Navadan bih gledati slaviće
V gnjizdu svojem kada počivahu,
Ter iz njega kazahu glaviće.

Slušaj grade! da ti se potužim
Od mojega erdjavoga stanja,
V kom nemarim da dneve podužim,
Marim vnogo njegva pokraćenja.

Nije ovdi hrastih ni brestićih,
Koji bi me razveselit mogli,
Nij' jesenih ni koprivić mladih,
Koji bi me s hladom razhladili.

ist am Charfreytage, aus Deinem an unsere gute Aeltern gesendeten Briefe mit höchsten Mitleid verstehen musste. Wer auf diesem Ganzen wird sich immer finden können, der sich eines durch ununterbrochene Krankheit zur unbeschriebenen Schwäche gebrachten Menschen nicht erbarme? Und ich, der ich mich seinen Bruder mit dem ewigen Bündnisse der Natur an ihn verknüpft fühle, sollte ihn nicht mit grösster Traurigkeit, mit einen Strome der Thränen, wenn es irgend möglich wäre, beweinen? Ach Liebe! Die du zwei durch deinen Bund geketteter Geister an einander ziehst, vergönne mir hinlängliche Thränen, um heute meinem Bruder alle schuldige Zärtlichkeit zu erzeugen, und seinem Herzen tief einprägen wie sehr ich dich gegen ihn gebrauche . . . . .

Fiume am 30. April 1830.

Nij' onoga silnog koprivića,
Pod kojim bim više puti čekal
Veseloga onog golubića
S puškom v ruki, da bim ga otresal.

Nij' slavića ni gnjizda njegova,
Ni gorčice Mikulinske gore,
Ni zelenih debelih stablova
Z listim svojim, ki pokriju bare.

Buduć da sam na kraj govorenja,
V kojem stališ moj sam potužio,
Prvo dakle našeg rastajenja
Bog ti tvoju sriću umnožio.

Ako sam te gdigod uvridio?
Neznam dobro, lud sam bil poëta;
Jesam li ti štogod učinio
Oprosti mi, mlada imam lita.

Za zlamenje kada sam ti gudil
Vidi leto, ovde sam ga zbudil,
Hiljada je i osam stotina
Još od zgora trideset godina.»

Tko je mladom pjesniku uzornik u pjevanju bio, to je jasno. Bio je Kačić, koga mu je majka tiskala još kao djetetu u ruku i na sedlo ga postavljala, da ga nestašna primiri, kako već spominjasmo. Pjesma nas spominje na Kačićevu «Poskočnicu» — drugu pjesmu njegove u Primorju vele mile i obljubljene zbirke, gdje imade upravo ove srokove, koje i naše djače treće latinske škole.

Ne imamo glasa o Ivanu, dok ne svrši gimnaziju na Rieci. Onda ga opet briga mori, kako će napredovati, pak moli brata Antuna, neka bi mu našao kakovu bolju inštrukciju, «da ja — piše on — u dojdućem septembru s kakvim većim sardcem tamo dospjeti bi mogao» (pismo od 5. augusta g. 1833.). Odsele piše samo hrvatski. Gimnaziju svršio sjajno. Na Rijeci učilo se tada na gimnaziji i magjarski. Ivan je uvijek prvi u svim predmetima; odlikovao se i u magjarskom jeziku tako, da ga je tadanji podguverner Ürményi radi magjarske deklamacije pri svečanom ispitu u velike zavolio. Ne manje obljubio ga njegov profesor Magjar Császar. Obadva njegova protektora poželješe, da ga vlada obskrbi štipendijem, pa da bude profesor magjarskoga jezika.

Ivan ode u Zagreb i svrši ovdje prvu godinu filozofije ili sedmi razred. Ovo je bila godina priprave za «Danicu ilirsku» i za «Narodne Novine». I on je uz starijega brata napredovao. Uči veoma marljivo francuski, kako svjedoče njegove bilješke iz pisaca francuskih. Uz to se je uz brata uputio u novu ideju ilirsku. Već piše novim pravopisom. Medjutim njegovi protektori opet skrbe, da im ovaj talenat ne uteče. Priskrbljuju mu štipendij, da prodje učiti u Magjarsku. Bio je u ono vrijeme i takov običaj, da Hrvati polaze učiti u Ugarsku, a Magjari dolaziše u Hrvatsku. Tako je na primjer i slavni Franjo Deák učio njeko vrijeme u Zagrebu. Ivan namjerio poći u drugu godinu filozofije u Gjur, ali se sustavi u Subotinu. «Minus prosperis avibus petivi Hungariam — piše bratu Antunu mjeseca oktobra god. 1834. — Dojdoh sretno u Szombathely, kde čuvši da u Gyuru

porad dragiňe žitka težko živilo se bude i ostah». Nije medjutim zadovoljan, jer pobolijeva. «Veseo skoro nikad nisam, — veli — jer ti se ovde s' nikim niti pogovoriti niti nasmijati poľa ne imam, jednom ričjom od poznanika i ľubimaca mojih daleko jesam zatočen. Još nikomu ništa pisal nisam, jer ti se meni sada baš tako pera u ruke prijeti ne da, kano ni slabomu kopaču motike. Tako mi jest dobro, da bi i ja skoro libros tristium ex Hungaria kakono i Naso pisati začel.»

Prvo mu je veselje bilo, kad mu je brat Antun poslao «proglas» Gajev za «Danicu» i «Novine». U veselju rodi mu se prva pjesma, kojom pozdravi «Danicu» pod naslovom «Primorac Danici» (br. 2.). «Čitajući oglasu, — pisa bratu — koju svrhu domorodnih novina meni poslao jesi, takov srbež poetičeski od radosti jest me primio, da srdcu nikako odoljeti nemogoh, već da iliričkoj danici odu jednu sočinim, koju (kakva jest da jest) ovde k listu priklopio jesam. Čitaj i razsudi ju. Ako ti se čto vidi, i drugim dobrim domorodcem ňu saobštiti možeš. Ako i ňima tako vidilo se bude, ľubio bim vrlo, da bi g. učiteľ dobrotu imao ňu prvim putom na čelo daničino pritisnuti i to kojom godir hoťe orthographiom. Suprotivnim pako načinom, t. j. ako ňu porugľivim okom koji pogledao bude, piši mi, tere onda poetičeski trk na věke ostaviti hoťu, niti više svakom kolisnom basnirskom srbežu zadovoľiti tražio budem. Tebi pako naručivam, da ako se to dogodi, odmah ju šundraš sive flammâ sive mari libet Adriano, čto veli Horatius.»

«Ej smiješ se i veliš, ta kako hťeš basnirski trk ostaviti, kad nisi u ňemu nikda niti trčao. Jesam mislio trčati; a čto neznaš, da pomisliti jest koliko i učiniti, da nakaniti postaviti fratru u kapu jedan novac jest koliko da bi i bio već unutri. Ha, ha, ha koja krasna istina, koje krasno umstvovanie. Hucusque de poësi!»

«De caetero ničto mi nisi mogao povoľnije učiniti, već da si se za me na novine predbrojio. Već mi sada ide po srdcu ona radost, koju hťu pokušati, kada budem novine dobio, tere na čelu daničinom odu svoju prvi puta vidio. Komaj čekam mladoga lěta, jer sam skoro naški pozabio. Eh pače da! ti samo kažeš da hoćeš, a ne da jesi već predbrojio. Ali ako nisi, predbroji na svaki način, da se i ovde ne obistini illud communis Sapientiae, capite stulto, versu nullo: «Zahman babi radost.»

Ivan stane dobivati novine. Brat je dakle riječ održao. Nije Ivan zadovoljan s pjesnicima, što su se pokušali u onim prvim brojevima «Danice». «Dobio sam hrvatske novine — piše bratu 30. januara god. 1835. — sve redom koliko godir krat izišle jesu, u kojih gluboko philologičesko jezika našega poznanstvo u g. učiteľu veoma počitujem i odobravam.

Čto se pako Danice dotiče ono jest, da skoro člověk suditi bi morao, da ilirički basniri zakone sloga (Reim) ne poznaju. Najmre iz ňihovih versov izsijâ, da oni misle, da se slog samo u jednakosti zadňih slovâ rěči sostoji ničto i ne pazeći na nadslovke (accentus). Znam, i sam rado valujem, da težko jest više puta jednake slovke najdti; ali sa svim tim — zakone basnirstva i lěpoglasja bez svake potrěbe prekršiti grěh jest i neumita. Česa radi ovde několiko vitija priklopio jesam, da i u složnih versih moje pokušavanje zapaziš. Prvu ovih popěvâkâ tada sočinio jesam, kada jedan četrtak po noći probudivšemu se i vrhu narodnoga slovstva někoja mislećemu na pamet pala jest rěč Rousseauva: Tout vive par etc.»

I ta zbirčica leži evo pred nama. Četiri arčića u osmini, kako si već djaci običavaju slagati svoje početničke radnje. Jedan nam arčić manjka. Prva pjesma: «Protivnost» sa spomenutom Rousseauovom izrekom: Tout vive par contraste et par opposition — štampana je u Danici (br. 15.). Druga je «Večer», štampana takodjer u «Danici» (br. 42.). Treća je «Veneri», koja nije štampana. Evo joj početka:

O krasna kćeri višňega
Božanstva, čast na vodi,
Po koj su došle Gratie
I směh se světu rodi.

Svršetak joj jest:

Tve silno ime svikada
Nek sladi zemne ròde
Ňemu se neka klaňaju
Nebesa, zemle, vòde.

Drugi nam arčić manjka. Na trećem su već pjesme, koje je poslao tek iza svoga ispita prvoga poluljeća. Izmed tih sam veli (u pismu od 18. aprila), da je najbolja ona pjesma, što ju je učinio dru. Gaju. Ona je u našoj zbirčici posljednja. Štampana je znatno prikraćena iste godine 1835. na maloj kartici. Odatle je preštampana u ljetošnjem «Viencu» (br. 14.). Evo pjesme po našem rukopisu:

Stožeri světa silom, nizki ozvanjaše búkom
  Dolci, ter ognjeni zrakove gromi ruše.
Ljuti zemlju vihrom, a mutiše móre neverom
  Vetrovi, ter drobne do neba prahe nose,
Strašnim po brěgovih tad ručaše lugovi zvukom,
  Ter ledene Velebić vrhove v sněgu zakrit.
Kad sileni 'z mrzlih izsrnuše ljuto kotarov
  Sěver, horvatski k zemlji da prigne govor.

Kad svoje noć tamna nadvisiše mrakove, světlu
Vašu da sakrije, Slavjani, zvězdu, maglom.
Al' tada Gay bogovom svoju zavitje pobožnost,
Višnjim tad bogovom Gay za tišinu moli.
Gay, koga pri sretnomu pogledaše porodu milom
Melpomene lučjom, molbami bije nebo:
«Aeole otče! nu zrij kak ljuti Hadriu muti
Sěver, kak slavske vale na zemlju riva!
Kad crna mrkim ogrnuše Savu odělom
Noć tere horvatskom' granuti suncu ne da!
Čto bogabojni tebi čto Aeole zkriviše narod
Ikada, jer v strašnom vazda vitru ga rušiš.
Oh ako još u tvojem što mogu, otče, molitve
Srdcu, veži Sěver, ter ove mrake tjeraj!»
Nit dugo! već jasnom po Zagrebu kreše danicom,
Ter sjajni Ilirom vazda navištja sviet
O kim da te zovem imenom kim, Gaye? Prometheus
Mi se vidiš isti zvězdami kad se boriš.
O da zaisto! jer on božanskom duhove vatrom
Jilu poda, a ti ledove srdca tališ.
On jednu višjem sustegnuše iskrom Olympu,
Ti cělim' sanene zvezdami luči grijaš.
Al njega caucaskom' izložiše tebi povoljni
Jupiter orliću trim prikovana nadom.
O triput boljše zadobiv ti od neba ždribe!
O nikadar našim zabljivi Gaye nědram!
Kasno bude tebi gradit oltare potomstvo
V srdcu, i na njih ti hvalu vužgat hotje.
O kim da te zovem imenom kim Gaye? Prometheus
Mi se vidiš isti s zvězdami kad se boriš!

Tekar sada vidi se, koli je divotna ova pjesma, koju Ivan sam smatra za najbolju. Vidi se i to, što su pred cenzurom morali g. 1835. odrezati. Iz Subotina poslao jošte: «Mati i Sin» (Danica br. 8.), «Predjem Slavjanskim» (br. 9.), «Slavomir Stojan», «Odkud ime Slavjan» (br. 17.), «Milutin» (br. 19.) pored spomenutih malo više pjesama. Osim pjesama šalje on već iz Subotina krasnom štokavštinom pisane «Misli», koje počimlju od br. 17. Danice, pa se vijaju i ove godine i slijedećih godina po Danici. Već prva misao kazuje nam smjer svih slijedećih. Kratka je kao i sve njezine sljedbenice. Evo je: «Koji u pokojnih ili stranskih jezicih zato piše, jer očinski još dobro očišćen i izobražen nije, spodoban jest djetetu, prvo nego plavati znalo ne bude u vodu pod nikakav način iti nehotećemu, ali pak bedaku mislećemu, da jezik osoba jest, ter da sledstveno opravu svoju lasno sam prez pomoći onih, koji se njim služe, očistiti i okefati

može.» Već u slijedećem broju (18.) ima njekoliko «misli» upravo krasnih. Izmed njih evo jedne: «Siromah jest, kojem dade milostivno nebo volju dobru, bez sredstva i mogućnosti propadajućoj domovini svojoj u pomoć priskočiti; ali još siromašniji, kojemu sredstva i mogućnost bez volje dobre podijeli.» Ovako napreduju te krasne iskrice Ivanova duha (u br. 19., 20. i 25.). Sve se kreću oko naroda i njegovih potreba. Mnogo puta u ovim mislima izreče umni mladić, što u ime pravde božje pripada narodu hrvatskomu, a ne bi se smjelo izreći u pjesmi pred ljutom cenzurom.

Čovjeka upravo u srce dira, kada ovakov umnik piše svomu bratu 8. februara g. 1835. još prije ispita: «Meni se ovde u ovomu vražjemu Subotinom městu ni mrve ne dopada. Profesori člověka drže za bedaka, ako hťeš tu kukavu eminentiu zadobiti, sve materie na pamet kao děte recitirati moraš, kolika jest to bezumnost i bez mene razuměš: rěčjum jednom i grad i škola i profesori jesu svi skupa malo ne rekoh rďa i kukavica. Česa radi sam nakanil s početkom budućega měseca (jer stopram 25. t. m. imamo zadňi izpit) na svaki način u Požon odnesti se i tamo lěto ovo dovršiti. Uzroci, koji me na to nagovaraju, jesu osim tužnih naukov, koje u školi čuti budem, tolikajše oni, da u onomu u svakom pogledu plemenitom dosta gradu zajedno i u sěvernih roda našega jezicih prokušati se boľše i lagše moći hoťu, budući da tamo, kako čujem, dobra množina braťe naše nahaďa se.»

Ivan ostaje ipak u Subotinu do konca školske godine, koju je dovršio kao i sve prije i poslije kao prvi djak. Prije polaska iz Subotina obradova ga brat Antun s novcima, koje mu šalje na dar dr. Gaj. To mu se je čudno vidjelo. «Dobih tvoje liste — piše 11. jula — skupa sa novci, koje si mi poslal, kak onimi, koje g. dr. Gaj imaše dobrotu darovati mi, tak tolikaj onimi, koji iz svojega žepa k meni prošetati se dostojali jesu. Rekoh malo prvo: d a r o v a t i m i, jer zaisto ne vidim nikakove sobstvene zasluge, koje naplatak znamenita summa biti bi mogla. Veliš něčto o mojih pěsmicah. Odgovaram: Musa moja doisto toliko novac vrědna nije, a da bi štogod i zaslužila, pomisli, da domovinu ljubiti dužnost jest, i tako mislim, da u izvršivanju svojih dužnosti zasluge nije nikakove.»

Ivan se vrati u domovinu, da nastavi svoje nauke. Mjeseca oktobra god. 1835. započne na pravoslovnoj akademiji u Zagrebu učiti pravo. Dakako da se je prislonio uz brata Antuna, koji je tada radio kod Gajevih Novina i Danice. Kao pravnik prve godine već drugi mjesec zaori pjesmu «I l i r» (Danica br. 47. 27. studenoga). Ovo je prva pjesma spjevana u domovini, a i pjeva preporodjenu domovinu. U svježem krepkom mladenačkom

umnom sastavu vidiš radost njegovu nad preporadjajućom se domovinom. Vidiš krasnu kompoziciju antitezom, kakova se mogla roditi od ovakova veleumna učenika na izvorima Horaca i Virgila. Pjesma je toli puna, a opet toli kratka, da ju nije moguće opisati, a sva miomirisno diše starim klasicizmom.

Pjesma glasi: I l i r.

O glej onoga ptića ljubeznoga,
Gdě milovničkom nježne ljubavi
Zapaljen iskrom ljubu svu slavi,
Gdě zvoni dol od pěva vilenoga;
Kom v srdcu ljubav, radost v oku sědi
I kog pretiče blagi raj i slědi!
O kolka slasti rěka tud protiče
Kak trepte prsa, kad se radjaju
Ljubezni žari, kud dopiraju
Vilovni glasi, kuda oko miče!
Nije l' ti mil? o dajda kaži, tko je?
«Ilir ljubavjom krěpi srdce svoje.»

A glej onamo zmaja ognjenoga
Gdě raziteljnom v bitvi žestokoj
Razjaren vatrom tare svět, pokoj,
Gdje huče dol od zvuka silenoga;
Kom grom u ruci, munja v oku sědi,
I kog pretiče grozna smrt i slědi!
Joj kolka krvi rěka tud protiče
Kak bliska gvoždje, kak se valjaju
Telesa bojna, kud ga těraju
Davorski gnjevi, kuda sablju miče!
Nije l' ti strašan? — dajda kaži, tko je?
«Ilir junački brani pravo svoje.»

«Ova je pjesma — veli dobro Pasarić (u programu gimnazije zagrebačke god. 1889.) — u cjelini svojoj vještački sve u sitne tančine izvedena antiteza. Ne ima sumnje, ovo je važno za prosudjivanje najsavršenijeg umotvora pjesnikova, epske pjesni «Smrt Smail-age Čengića», u kojoj, kako je posve naravno, nalazimo sve ove bitne elemente i značajne crte prvih tvorevina pjesnikovih.»

Lijepo se s ovom pjesmom svršava godina 1835., znamenita za narod hrvatski i za našega umnoga pjesnika, koji kao djače osmoškolče već se s uspjehom bori za prvenstvo. Svi mu barem priznavaju veliku budućnost. Ove je godine još sav u klasicizmu; ne nasljeduje Dubrovčane niti se klanja narodnoj pjesmi. On se ponosi svojim hrvatskim jezikom, što se

može u njem pjevati lijepo po načinu grčkom i rimskom. «O da znaš brate dragi — piše Antunu 18. aprila g. 1835. — kako ti jest ugodno i lagko u maternjem jeziku versificirati, kdě ti nije potrebno synonimiae niti vražjega gradusa ad Parnassum! Što sude naši domorodci o našoj prosodii? Ja sam vrlo ustanovljen u tomu, da naš jezik jako prikladan jest k versifikaciji grčkoj i latinskoj i zato se vrlo smijem Magjarom, koji misle, da izmedju svih novih jezikov samo njihov starinske razměre naslědovati može, ter njim višekrat prišapćem na uho, da to mi možemo još bolje od njih, pak da se zato ne hvalimo.»

Medjutim zujile su sladko glasne pjesme Dubrovčana u mladom kolu ilirskom i občaravale ih slavom ilirskoga ili hrvatskoga klasicizma. Ona lakoća pjesmotvorna njihova osvajala je mlade književnike i činila im se toliko nedostižna, kao što su im se vidjali nedostižni Homer, Horac i Virgil. Cijenili su i narodnu pjesmu, ali prevladjuje misao, da se umjetna ilirska poezija imade nastaviti na Dubrovčane. Proti toj misli diže se već sada na primjer Stanko Vraz i obraća se na našega Ivana, da mu bude saveznik. «Ja cěnim vrlo Dalmatinske spisatelje — piše Vraz iz Gradca 15. grudna god. 1836. — oni jesu svikak verstni — najverstniji smiem kazati izmedju svih starih pisatelja Slavenskih do naših vremen, što se tiče hitrosti, umnosti i ukusa, ma jezik mi se čini odviše po Talijanšćini prikrojen. U Dalmatincih nema one živahnosti pravoslavenske, koja vlada u serbskih i ostalih ilirskih narodnih pjesmah, jerbo narodne pjesme jesu živa kerv puka . . .» Čini mu se suviše o tom govoriti, jer misli, «da se sasvim s tim slaže.»

Da se je Ivan s njime slagao, o tom imademo svjedočanstvo. Pred nama su bilješke obilne iz narodnih pjesama. Bilježi si pojedine riječi i cijele rečenice. Za primjer ćemo navesti samo dva tri redka, da se vidi, kako je bilježio:

«Kad je suša, vazda prahovito —
Kad je kiša, vazda maglovito —
Ako meni sudjen danak dodje —
Na zapetu pušku dočekati i t. d.»

Opet imade da bilježi riječi, pak ih prevodi i tumači: Na pr. Ušetati — U odaju mlada ušetala: Hineinspazieren. Vidjenje — Došao sam tebi na vidjenje (visit?) i t. d.

Mažuranić je doista o novoj godini 1836. ostavio ono pjevanje po načinu starih. Pjesma «Danici» o novoj godini jošte je posljednja te vrsti. Slijedeća pjesma «Nenadović Rado» (Danica br. 17.) ima gotovo sve biljege narodne pjesme. Rade obljubio Draginju djevojku tamo iza strašne

gore Kunovice, prosi Rade, al je ne da majka, dokle dvanaest konja ne osedla sa zlatnim sedlom i srebrnom uzdom uzendjijom od Stambula grada i podkovam od suhoga zlata. Na svakom konju da ima junaka — pod sabljami od grada Misira, pod barjaci od svile zelene, pod dolamam sitniem biserom sievajućim kano sunce žarko. Sve je to Rade učinio. Svatovi jaše preko Kunovice i treću nedjelju, dok sinu žarka munja i udari u tananu jelu, stade razloj treska po gorama i dolinama. Rade sluti, da mu je moma ili na udaji ili na umoru. U to ide oblak sa zapada, pod njim krile dva vrana gavrana i krileći na bor posjedaju, ter se krive kao mrki vuci po planini gore Kunovice. Radi dodijaše, maši se puške, oni padnu, a padne im i prsten u travu i znamenje od tuge. Diže prsten, pak se pita, što je s njegovom djevojkom: il je mrtva ili se udaje. Gavrani mu javljaju, da je na umoru, a evo mu šalje znakove svoje ljubavi. Rade hrli do djevojkina u crno zavita dvora i pogibe nad Draginjom djevojkom.

Ova pjesma jeste jasni početak nove dobe pjesnikove, koju, kako rekosmo, navještuju i njegove bilješke iz narodnih pjesama. Puno imade pjesama narodnih ovoga istoga sadržaja. On opetuje cijeli niz stihova, imade dikciju i prispodobe narodne pjesme. Radnja je pjesnikova, da konciznije pjeva. Samo po tom može vještak razabrati, da je to umjetna, a ne narodna pjesma.

Tako evo odmah pri početku sasvim po narodnu pjeva:

«Rade prosi, al je ne da majka,
Dok dvanaest konja ne osedla»

Dalje bi imao biti kakav direktan govor. On to voli opisnim načinom opjevati:

«Dok dvanaest konja ne osedla
Zlatnim sedlom i srebrenom uzdom
Uzendjiom od Stambula grada
I podkovam od suhoga zlata.
Na svakome konju po junaka
Pod sabljami od grada Misira,
Pod barjaci od svile zelene
Pod dolamam sitniem biserom
Sěvajućim kano sunce žarko,
Koji hte mu u pomoći biti,
Kad odvede Draginju djevojku.»

U pravoj narodnoj pjesmi ovo bi sve s pozdravom govorila majka kao govor a to bi bio i velik govor, jer bi narodna pjesma i odijelo i

junake i konje njihove više opisala. Naš Horacom prodahnuti pjesnik ne voli ovolike epske širine.

Sasvim je po narodnoj pjesmi krasna druga slika:

«Al eto ti čuda golemoga!
Sine žarka munja od iztoka
Ter udari u tananu jelu,
Kuda Rade s četom prohadjaše.
Stade jele treska strahovita,
Stane groma razloj po dolinah,
Po dolinah mrke Kunovice,
Ali Rade natrag ne uzmiče.»

Narodno slikanje pjesnik je znamenito ojačao, kao što i u ovoj trećoj slici:

«Al to ide oblak od zapada
Oblak ide, a danak odide;
Pod njim krile dva vrana gavrana
I krileći na bor posědaju,
Ter se krive kao mrki vuci
Po planinah gore Kunovice.»

Ove tri slike našega pjesnika pokazuju, kako je već tada umio, da se na krilima narodne pjesme uzdigne u više sfere poezije. I ovo je lijep putokaz, koji nam prikazuje za buduću ocjenu njegova epa Čengić-age.

Ove godine (1836.) nastavlja pjesnik svoje umne «Misli» (Danica br. 25. i 39. 45., 46., 47.) ili pod svojim imenom ili bez imena. U svima vidja se umni i duboki mislilac, koji u ovim kratkim mislima pokazuje, da umije umno i jasno najteže misli zamisliti i napisati.

Evo prodjosmo dvije godine pjesnikovanja Ivanova, a jošte se ne sastasmo s nijednom pjesmom pjevanom po načinu klasika dubrovačkih. Već godinu i nješto preko toga boravi u domovini. Zar se je mogao oteti tako rekavši poplavi Dubrovčana po književnom polju ilirskom? Nije se oteo, a nije se ni otimao. Godine 1837. uvede novu godinu u Danici s pjesmom: «Danica Ilirom, danku i vladatelju», nasljedujući Gundulića tako sretno, kao da već njekoliko godina drugačije i ne pjeva Pjesnik pjeva o mrkoj noći, u kojoj teško čeka zoru sva priroda:

«Al se prije světla ujavi
Varh istoka prihodnica
I na vedroj sjaje glavi
Liljan rajski i ružica.
A za njome tekar stupa
U rumelci zora čista
I běo danak vodi skupa
Ruka u ruci ona ista.»

Rodi se i bijeli sretni dan, koji:

«Jezdi u skoku pospěšnome
I rumena stere krila
Ter u nědru nosi svome
Žarke zrake sunca mila.

Jezdi jezdi světli dane
Kùd te zràke moje zovu
Kroz ilirske tvoreć strane
Zemlji staroj dušu novu

Tebe divna žudi sloga
Ilirskieh od naroda
Od Dunaja golemoga
Do jadranskih sinjih voda.

I odtole put zapada
Gorotanskih preko gora
I što ilirski jezik vlada
Varh žalova Crnog mora.

Srbin, Bugar, Horvat bojni
I banatsko polje ravno
Bošnjak, Kranjac i dostojni
Grad Dubrovnik — město slavno.

Slavonia, Gore Crne
I dalmatinski vitezovi
Plodna Istria: sve ti srne
Željno u susret, da te ulovi.»

Svi se oni vesele novomu danu sreće. Novi vladar — Ferdinanda austrijskoga slavna roda slavni sine — neka se ogleda na narod taj, komu rastu krila do neba:

«Nit se ikomu klanjat znade
Glava ohola osim Tebi,
Pače ugodni plod svoj dade
Tebi samom izpod nebi.»

Tako isto i u pjesmi «Napredovanje» (Danica br. 7.) uzda se pjesnik u snagu i pravednu stvar Ilirije:

«Pravdi blagoj kopja treba nije
Pomoć s gori, pa lava obori,
Al za svoje svaki krvcu lije,
Tare, bije, sěče, gazi, mori.»

Kad ta dobra stvar pored svih zapreka, koje nabraja, ipak napreduje, napokon se pita:

«Ka je dakle, ka je ono sila,
Kojom světlost protěrava mrake?
Kojom naša Iliria mila
Diže krila uz tanane zrake?

Bog je ona, Bog potajna sila,
Kojom sunca žarke javlja trake!
Kojom naša Iliria mila
Diže krila uz tanane zrake!»

Ovako dovršismo djačke godine našega pjesnika. Tri godine njegova pjesnikovanja odaju nam tri stadija njegova razvitka. Prve je godine

sav u povodu za svojim Horacom i Virgilom. Druge godine boraveć u domovini klanja se narodnoj pjesmi. Treće godine neobičnom brzinom dohvati prve pjesnike dubrovačke. Ova tri elementa njegove poezije prihvatio je žarom mladosti i snagom ženijalna čovjeka. U ovo vrijeme borio se mnogi put i sa nevoljom, koja mu nije dala, da obilnim dugotrajnim, obsežnim čitanjem zahvati u svjetske književnosti i da duh svoj oplodjuje na nova i nova djela. On je učio kao filozof prve godine dakle u sedmom razredu francuski, do sada je naučio i slavenske jezike, učio je i engleski. Ali i pored učenja jezika trebalo je skrbiti inštrukcijima za svakdanji život. Stariji brat njegov Antun znao ga hvaliti u kasnijim danima života, da je bio jaki mnogo pretrpjeti i mnoga stradanja podnesti. Nije samo on tu nevolju podnosio, već i divna muza njegova, koja nije dospijevala, da se širi krilima po svem svijetu i da nove i nove cvjetove snosi pred ovu divnu glavu, da ih na Parnas ilirski presadi. Ovo je i sam pjesnik osjećao. Kad mu je dr. Gaj poslao njeku nagradu za njegove pjesme, čudi se tomu, jer da su pjesme njegove samo djelo domoljubja, a «domoljubje posebni narodnici — veli on — naplaćivati dužni nisu. I ovo jest uzrok da u svakoj drugoj prigodi izvan one, u koju me sudbina prvim časom bitja moga postavi, nezasluženu naplatu prijimati bi mi se nepravedno vidilo.» (Pismo bratu Antunu od 18. aprila god. 1835.)

Naš pjesnik nije imao one bezbrižne zlatne mladosti, koja dane i mjesece može utonuti u snatrenju i sladkom uživanju, kojoj brižni skrbnici sipaju u ruke knjiga razne vrsti, da joj se duh svestrano oplodi. Njega ne šalje nitko po svijetu, da razbije one magle, koje se savijaju i oko najdarovitije mlade duše, ako već za mlada ne pogleda dalje u svijet i ne razgleda prave ljepote njegove. A i kakove knjige njemu dodjoše u ruke? Njemu dodjoše eno stari klasici u ruku na školskoj klupi, iza njih narodna pjesma, pored nje Dubrovčani — i genij njegov stvaraše nove ljepote. Iza kratke magle u prvoj godini, dok je u povodu za Horacom, sinu mu sunce iz narodne pjesme i on bude već kao djak prvi pjesnik izmed tadanjih pjesnika ilirskih. Što poslije nije kušao poput drugih velikih pjesnika evropskih — kojima je on genijem svojim premac — da pjeva razne vrsti lirike, što nije kušao dramatizovati, što nije napisao niti jedne pripovijesti, to nam evo tumači njegova u teškoj brizi sprovedena mladost. Nije se duh njegov tako svestrano u mladosti oplodio, da se poslije i svestrano uzmogne razvijati; nije on niti mislio, niti mogao u tadanjim prilikama pomišljati, da bi mogao ostati samo književnik.

II.

Godine 1838. ne sjedi naš Ivan Mažuranić na školskoj klupi, zato opet niti je samostalan niti osobito nagradjen kao mladi «jurat» u advokatskoj kancelariji. Čini nam se ipak, da ne griješimo ako reknemo, da u svojoj pjesmi: «Věkovi Ilirije» u prvom broju «Danice» god. 1838. traži sebi po povijesti svoga naroda dostojan predmet za veći narodni epos. Najprije slavi poput Ovidove zlatne dobe prvi zlatni vijek starih Ilira, gdje mir i sloga svuda carevaše, nit se o mojem i tvojem štogod znaše, gdje slaviše boga u slici stvora: — u noći, zori i danici.

«Narav divna divna carkva biaše,
U koj sunce město svěće sjaše.»

Gdje se «častni starci pod milim lipam» sa narodom sastajahu i plemenitu mladež naučahu:

«Kako krotka stada pasti trěba
I upravljat čistu svěst put neba.»

Iz sladkoga pastirskoga života prelazi narod da njive premeće i sladku brazdu zasiječe u zemlju, a da ga poslije zrelo klasje kao zlatno more uče vile žeti. Sav je život Iliru lijep i sladak, dok se ne počeše izvijati na njegovu lijepu zemlju strašni neprijatelji: Rimljani, Hunni, Franci, Tatari i Turci. Slave se branitelji ilirskoga naroda: Bat i Pinat, Ljudevit Posavski, Kraljević Marko, knez Lazar, Miloš Obilić i Zrinović ban. Spominje i drugoga Zrinovića, koji posrnu, a onda «noć plaštem zemlje naše ogrnu.»

Ali sada evo opet:

«Noćna sěna opet se uklanja . . .
Jur iztiču zraci od danice
I za njome pomoljava lice
Měsec sjajni i tmine razganja,
Tmine vašom karvju opojene
I neslogom davnjom zadojene.
Sloga sebi sad oltare gradi
I na njima starim na poštenje
Blago, sreću slavu i življenje
Spravnim sarcem posvetjuju mladi;
Sad kroz žice lire naše sladki
Milo paršeć propuhuju hladki.»

U ovoj pjesmi evo zirnuo je pjesnik i u Ovida, ali ga slijepo ne slijedi; još imade poredanja klasičkoga, ali imade i jasnih tragova i narodnoj pjesmi. Mi u ovoj pjesmi vidjamo gotovo cijeli ritmus potonjega

pjesnika Čengić-age. Rekosmo pako, da u ovoj pjesmi naš Ivan pokazuje, da traži sebi predmet za narodni epos. Znamo, da je mislio obraditi Kraljevića Marka. Imadosmo u ruci prepise pjesama, koje su mu imale služiti kao materijal. Morao je uvidjeti onakov duh, da od ovih pjesama, kako ih mi danas imademo, nije moguće stvoriti jednu cjelinu niti kakov narodni epos.

I opet brige za svakdanji život prekidaju ovu nit, da si traži i nadalje predmete svojoj sjajnoj muzi. Valja raditi za svakdanji kruh. Srce ga potezalo k školi i stupi za namjestnoga učitelja u gimnaziju zagrebačku, gdje je poučavao cijele školske godine g. 1839.—1840. U ovo doba rodi mu se kao sama od sebe misao, da obradi riječnik njemačko-hrvatski. Zajedno sa svojim vjernim i dobrim prijateljem dr. Užarevićem uzme raditi riječnik, u kojem, kako kažu, paziše i na fraze i na poslovice. «U obće nastojasmo — vele dalje — prevoditi ne samo gole rěči, nego i duh jezika.» Pod naslovom: «Němačko-ilirski slovar» izadje tek godine 1842. Riječnik je ovaj u velike služio tadanjoj generaciji, a služio je dobro i književnicima i ispunio veliku prazninu u knjizi onoga doba. Kod škole nije bilo izgleda, da napreduje, a zavolio lijepu milu djevojku Aleksandru Demetrovu od bogate tadanje trgovačke kuće. Trebalo je skrbiti za život. I učini Mažuranić advokatski ispit s veoma dobrim uspjehom i dobije advokatsku diplomu (5. oktobra god. 1840.). Vidi se, da su mu omilile pravne nauke, kad je htio da napiše knjigu o mjenbenom pravu, a nadjosmo i dobar dio rukopisa, da ga je već obradio. «Ja se nikako nemožem sprijateljiti s onom mislju — piše mu Nikola Vranyczany iz Karlovca 5. oktobra god. 1840. — da Vi knjigu izdate o měnbenom pravu, jerbo ja iz toga nikakve koristi ne vidim za Vas, i volio bi, da Vi to dragocěno vrěme upotrebite za dobavit si izkustvo u fiškalskom poslu i zvanju, bez kojeg izkustva nemožete Vi nikako do višjeg stupnja ili do višje službe dopréti. To neka bude Vaša poglavita zadaća. Preporučite se dakle i zato Friganu; ili poprimite kakovo drugo bolje sredstvo (ako ga znate) za uvěžbati se u toj struci. Nemojte na taj savět zaboraviti.»

Već u početku godine 1841. vidjamo ga u Karlovcu kao odvjetnika uz prijatelja Vranyczana i druge ondašnje rodoljube. U martu mjesecu učini u Pešti ispit iz mjenbenoga prava; 28. juna se oženi, a u mjesecu novembru postade kod grada Karlovca kuratorom sirotinjskim sa godišnjih tri stotine forinti i ostade u tom zvanju sve do burne godine 1848. Evo kroz tri godine nastojao je, da se stalno namjesti. U to vrijeme nije mogao biti dokolan, da si čini osnovu za kakvu veću pjesmu; tek prigodne pjesme pjeva, ali prekrasne.

Spomena su vrijedne pjesme njegovoj zaručnici Aleksandri Demetrovoj, jedine ljubavne pjesme njegove. Godine 1835. bio je već zapjevao pjesmu «Veneri», doista lijepu pjesmu. «Da ne pjevam samo ozbiljno, htio sam se malo i pošaliti.» Ali ozbiljni brat Antun ne primi pjesmu u «Danicu». I on se više «ne šali sa ljubavnim pjesmama». Čini se, da je prestrogi Katonac Antun odrezao jedno krasno krilo poletnoj muzi Ivanovoj sa svojom pedantičnom strogosti. Kolika šteta, neka svjedoče oni soneti god. 1838 pod naslovom «Mojoj» (Danica br. 5.) u kojima:

«Od rujne zore tia do zapadnoga
Sunčana zraka u zalud lete uzdasi.»

A i pjesma «Peru» (Danica g. 1841. br. 38.) tu našu žaobu potvrdjuje. Neizrecive su ljepote dvije tri pjesme u rukopisu, koje će, ako Bog da, vrijedni Mažuranićev sin Vladimir dati na svjetlo. Ovdje priobćujemo sadržaj jedne, u kojoj nam milo zvuče njeki potonji stihovi, koje nalazimo u Čengić-agi.

Zagreb 4. lipnja god. 1840. nosi datum pjesma, što je pjesnik spjeva svojoj zaručnici. Pjesnik je bio ljuti siromah, a njegova zaručnica kći bogata i ugledna trgovca Demetra, pa se ženitba odgadjala sve na dalje. Pjesnik pjeva: Pobrdje je okrunjeno drvljem tankim, brestom i vitim jablanom i vinovom lozicom. Sve se loze uz drvlje popele, samo ne će crna tamljanika, već ona zazire u dolinu.

«Dolinu je magla pritisnula
Gusta magla kano sinje more,
A u magli izrasô javore
U sried drača i tvrda kamena,
Te iz magle pomolio glavu
Kao bieli labud iz jezera,
Pa zagleda na prisoj brdašcu.»

Javor se moli bogu, da mu se dade dovinuti na prisoj tamljanici. Ali tamljanika prihvati njegovu molbu, pa se ona spušta u nizinu. Javor se čudi miloj lozi, da se ne penje u vis uz brestove i jablane, već ovamo dolje u maglu. Ali ona voli i u smrt uz javora. Reče javor:

««Dušo moja crna tamljaniko,
Kad te, dušo, ja pogledam mladu,
Od milosti sarce moje kopni,
Kao gruda sniega u njedarcu.»»
««Sarce moje zeleni javore,
Kad na tebe ja pomislim mlada,
Od radosti sarce moje plamti
Kano svieća na večernjem hladu.»»

*

Približe se zeleni javor i tamljanika. Ali se na brdu diže buna ponosnih jablana i brestova, što im nizki javor sa visine otimlje ponosnu tamljaniku. Ajde da ih rastave:

«Te se vihar po dolini vije
S tvarde stiene do staroga karša
I razdvoji lozu i javora.
Stoji kršnja grana u junaka,
Stoji škripa žila u lozice,
Stoji jeka vihra po dolini.»

Venu loza i javor, ali su pripravni umrijeti jedno za drugo. Ginu i umiru: «Ali im je lasno umrieti», kada im ne dadu živjeti zajedno. Gledao ih čoban od ovaca, od mila je suze prolijevao, ostavlja ovce na plandištu, sidje u dolinu:

«Pa napravlja gusle od javora
A gudalo od lozice vite,
Tere pjeva ljubav po gorici,
Ljubav pjeva, pripieva junake.»

Godine 1842. započela je «Matica ilirska» i zaključila izdati najprije Gundulićeva Osmana. Ivan Mažuranić imao bi dopuniti XIV. i XV. pjevanje i učiniti riječnik i tumač «Osmanu». To on i prihvati (10. julija god. 1842.). Njegov glas medju drugovima bio je već toliki, da je svatko očekivao krasnu nadopunu slavljenoga pjesnika Osmanide. Evo tomu dokaza. «Naši bi se književnici — javlja Milivoj Šrepel po pripovijedanju Mirka Bogovića u «Viencu» god. 1892. br. 2. — redovno sastajali, da vijećaju o književnim poslovima. Tako se god. 1843. (23. travnja) u oči Gjurgjeva dne sastanu kao obično u gostionici, ujedno kavani Čeha Černoga na staroj Harmici (sad Jelačićevu trgu) u Hatzovoj kući neki mladi ilirski književnici, poimence: Ivan Mažuranić, Demeter, Vraz, Užarević, Babukić, Niemčić i Bogović, a bio je medju njima i mladi grof Gjuro Erdedi. Prijatelji počnu odmah u slobodnom razgovoru raspravljati o raznim književnim radnjama naših i tudjih pisaca, a Stanko Vraz svrne govor na sonet i stane dokazivati, da se i u hrvatskom jeziku mogu graditi dobri soneti, pa da vješta pjesnika u hrvatskom jeziku ne mogu ništa smetati metarske spone soneta; a ujedno dodade, da bi se vrijednim sonetima mogao mladoj ilirskoj književnosti podati vrijedan ures. Svi to potvrde, a netko u društvu zapita, bi li se tkogod od nazočnih usudio, tako rekavši svezanih ruku, uz zadane sonetne rime sastaviti sonet, i preporuči, da tkogod zadade rime. Predlog bi zanosno prihvaćen, Bogović odmah skoči, te na papiriću napiše ove rime: v o d a, m e n i, r o d a, s j e n i — p o d a, i z m i e n i, z g o d a,

stieni — glasi, stoji, časi — moji, da si, tvoji. Na to družina pozove Ivana Mažuranića kao prvoga našega pjesnika, neka s mjesta spjeva sonet i tako dokaže, da se u milozvučnom hrvatskom jeziku mogu lako graditi soneti. Mažuranić se nasmije, uzme papirić s rimama, preleti ih okom, i u tili čas nadopuni sonet ovako:

«Kud teče Drava, Sava, Kupa voda,
Liep narod živi, blag i srodan meni,
Liep i blag narod hrvatskoga roda,
A živi još u strašnih predsuda sjeni.

Što mu s početka Bog i narav poda,
Sad tudjin teži svojim da izmieni;
I da nanese huda i kleta zgoda,
Na goloj bi nam bilo umrieti stieni.

No domorodni još zanose glasi
I domovine bolji dio stoji,
A ufat valja, doć' će i bolji časi.

Dan Gjurgjev slave nad sve versi moji,
I s toga Gjuro vazda zdravo da si,
(A s tobom brate),[1] prijatelji tvoji!»

Kad Mažuranić doreče ovu pjesmu, nazočnici udare u živo klicanje, meki Babukić zaplače od radosti i sreće, a grof Gjuro Erdedi, koji će sutra slaviti godovni dan, razdragan s prijateljeve pjesme naruči šampanjca, da žarkom kapljicom prijatelji proslave «Gjurgjev dan» i njegova divnog slavitelja.»

Uz ovaj sonet mogli bismo njekoliko Mažuranićevih soneta priložiti. U Matičinoj: «Antologiji hrvatskoj» ove godine jeste kao najljepši cvijet pjesnikov sonet grofu Janku Draškoviću. Pred nama je sonet neštampan; mislimo, da je namijenjen grofici Janka Draškovića, ako nije prijevod. Ali ako i je prijevod, neka se vidi, kako je divno Ivan Mažuranić prevodio:

«S velikom pomnjom cviet iz raja
Posadi vjera pri Tamizu vodi,
Gdjeno mu vrieme tako krasno godi,
Da rastuć sgodno posta liep bez kraja.

Odatle ognjena ljubav, koja spaja
Sàrca, da zemljom boljom još mu ugodi,
Presadi k župnu Tevru ga, gdje plodi
Vonj divan svuda, radost svud gdje staja.

[1] Ovo nije od ruke Mažuranićeve; na ovom je mjestu bio papir poderan.

Al miris mio čiem i k nebu stiže,
Tiem oni, koji stoluju vàrh vedra,
Zaželiše ga, da im bude bliži.

Pak mignu višnji i andjeo razstar jedra
S tri pupoljka cvietak ubra i diže
Na milovanje svetiem Bogu u njedra.»

Takav pjesnik biti će jak dopuniti i Ivana Gundulića. Vrijedno je spomenuti, što Mažuranić misli o načinu izdavanja Gundulića. «Prie neg date dielo na štampu — piše on bratu Antunu 10. jula god. 1842. — valja prispodobit ga sa svim rukopisi njegovi, koji se tamo nadju, da se ne uvuče gdiegod šta Markovićeva pod imenom Gundulića. Ne znam što bi rekó na to vaše pravilo, da se glasnici Gundulićevi pridàrže i piše krepos m. kriepost, vremena m. vriemena, pristanak, pristati m. prestanak, prestati, čim, svim m. čiem, sviem, pak zato opet mojiem, tvojiem i t. d. Jadj neka bude ie, tiem više što se tako i izgovara, ako ne u Dubrovniku, tako doista drugdie. Nam valja udariti jednom putem obćenitiem i tvàrdiem, a to moramo i tù tiem bolje, što bi se ja okladio, da ono nije Gundulićeva ortografija neg Markovićeva. Kako je Gundulić pisô, valjalo bi tražit po starinskih rukopisih, ako ih ima od njegove ruke.»

Preuzimajući Mažuranić dopuniti Gundulićeva «Osmana», preuzeo je i tumač, koji je bio veoma nuždan. On stavlja pogodbu: «da mi bude slobodno, kada budu — note Gundulićeve — svršene polag tegote i truda računat svaki arak po 15—20 for., jer u naprieda ne morem kazati ni znati, hoće li posó bit mučan veomi neće li. Drugo: da mi je prosto, pometat svekoliko što se o Gunduliću može rieti u jedan azbučni red, i rieči i imena samostavna vlastita ljudi i miesta koja mu drago na način od kratke enciklopedie, neka ne bude štilac usiljen stvar, koja mu trieba po niekoliko pretinaca tražiti. Treće: da mi je dopušteno u predgovoru o tom kao svojem govoriti, ako mi se bude htieti.» Suvremenici pripovijedaju, da je najprije ovaj posao obavio, da ne dodje ni jedna riječ u XIV. i XV. pjevanju, koje ne bi bilo u ostalih osamnaest pjevanja Osmanide.

A kako Mažuranić dopunjuje? Gundulić pjeva u XIII. pjevanju, da je Lucifer digao vas pakao, neka siju omraze, svadjaju, smetaju, na kršćane neka Turke bune. Sokolica neka robi Poljsku. Vladislav kraljević neka od ženske padne ruke, preobražena laž neka se vrti, da Korevski vojvoda poljski, koga Turci zasužnjiše, pogine u tamnici, samo da ne dodje do mira izmed kršćana i Turaka. Ove zadatke postavlja Lucifer svojoj braći. Pjesnik je zabrinut, kako će njegova vila riješiti ovu paklenu radnju,

zato opet zazivlje kao u početku svoga velikoga epa «diklu znanu od Parnassa i Elikona svete gore, ka potanko meni kaza strašne od pakla dogovore». Neka mu kaže, što učini puk pakleni:

«Na tisuće na oblake
Crna jata izletiše,
Ter jasnomu suncu zrake
Usried podne potamniše.»

«Nabunjivat jedni staše hodže i crkav redovnike, druzi bojne janjičare i s' spahijam spaholjane, treći gospodje i carice, ke su davnje njih bojnice i oružja njih najjača.»

Ove nedopjevane zadatke trebao je da opjeva Mažuranić. Prema strašnomu i groznomu paklu opjevanom u XIII. pjevanju postavlja prije svega pjesnik najprije divnu antitezu u sjajnim i nedohitnim nebesima. Već prvi stih to naviješta:

«Nebesa su knjige od vieka,
Gdje svoim prstom Višnji piše,
Neka vidi, tko ga nieka,
Čijim duhom stvor saj diše.»

Crv ljudski nije zadovoljan s onim, što mu pokazuje svijetli dan, već bi htio i u mraku iz zvijezda razabrati sudbu i sreću svoju. Tako i mladi car Osman ište od Čelebi Muhameda, neka mu gata iz zvijezda, da vidi, da li na nebesima misle kao on, da li bi imao poći na grob prorokov. Muhamed uzme gledati na nebo, kako su ga naučile kaldejske knjige. Vidi zemlju u središtu nebeskih sunaca, vidi usred svjetlosti boga Merkura, krnji mjesec pružajući rogove i utapajući se u tmini, vidi Marta i Veneru, vidi oko božje, koje svojim svjetlom vas svijet veseli, vidi silnoga Jova i ćaćka Saturna. Ali vidje Muhamed i kolo od zvijeri: ljutoga bika, nestavnoga raka na nozi, štipavca, raspaljenoga jarca i tisuću drugih zvijeri, vidi pâse po nebesima mrzle, srednje i vruće. Starac gorkim srcem razabire, da se na cara sprema bura janjičara, zdvaja i kliče caru, dok umiriš ovu guju ljutu: «kâ ćeš na nju sbacat brda»? Strah ga je kazati, da i ista «carska glava na ramenu slabo stoji».

Car Osman prodje smeten na počinak. Medjutim sjajni je mjesec obasjao Carigrad, a sjao bi i ljepše, da se povrh vrhova mečeta njegova svjetlost ne bori sa tminom cijele paklene sile. Ona je tamnim krilima potamnila sve vrhove i prekrilila se nad Carigradom. Prekrilila je dvor Osmanov i spušta se k caru u obliku hodže. Car sanja, kako sjedi na zlatnom prijestolju i čita koran, a eto pristupa prorok, trgne mu knjigu

iz ruku i u obraz ga dlanom lupi. Car se probudi i pomoli se Bogu i proroku. Spazi hodžu i moli u njega utjehe. Hodža mu kaže, da ga svetac bije, jer traži mir sa nevjernim kaurinom. Prorok hoće čistu vjeru, hoće da podješ na istok i podigneš vas istok na kršćane. Osmana predobije.

Nije s time zadovoljna paklena sila. Pretvara se u grdnu neman. Glava joj je od hiene, srce od zmije ljute, nokti su joj od mačke, uši od pseta, noge od risa, vučjim zubima škripi i kosa, proz nos modar plamen joj liže, sjedi u licu joj gušter mjesto nosa, u desnoj ruci joj je zublja i otrov a nož u lijevoj, kao da kaže: «Sve potuci, a pak ne ostan' ni ti živa». Brza neman nosi krila od sove «a zove se: ljubomornost». Ova neman hvata u svoje pandže Ljubicu, kćercu Rizvanpašinu. Ljubica sa sladkom boli ljubavi u srcu sadje u noćno doba u miomirisni perivoj. Na lakom vjetriću prozuji njezin ljubavni uzdisaj. Bila je u djetinjstvu robkinja vojvode Korevskoga, koji sada čami u tamnici pod paskom oca njezina. Od onda cvate ljubav njezina prema slavnom junaku. U čas njezina najsladjega snatrenja doleti slijepa srda u obliku haduma Bećira, da joj odkrije, da je onaj mladi Ugričić upravo Krunoslava, draga Korevskoga. Mlada djevojačka duša stvori brzo odluku, da će uništiti Korevskoga i njegovu dragu.

Korevski čami u najgroznijoj tamnici. Prikovan uz gvozden stup leži u blatu i kalu, okružen od gada svakoga. Krunoslava je kupila Rizvanbega, da ju pusti preobučenu kao Ugričića k dragomu u tamnicu. Sto upita i sto slutnja proletješe u jednom dahu dvoje milih. Još se ne odahnuše s pitanjima izmed sebe, kad u tamnicu provali strašna rulja turska razjarena, da ubije Korevskoga i Krunoslavu. Brane se junački, ali padnu. Ovako pjesnik u XIV. pjevanju daje paklenoj sili, da zauzlava do skrajnosti čvor, koji se je Gundulić u XIII. pjevanju spremao opjevati.

Iza strašne paklene noći slijedi u XV. pjevanju tužan dan. Sultan javlja u velikom vijeću, da je preko Alipaše urekao mir s Poljskom, izbavit će se mnogi sužnji turski, ali Poljaci da traže živa Korevskoga. Rizvanpaša ucviljen pripovijeda, kako mu je kći omamljena za Korevskim pogubila Korevskoga, a i sama poginula. U divanu sultanovom zametne se odmah govor, da Rizvanpašu pošalju u Poljsku za Korevskoga. Rizvan se prošulja kući, a divanu dodje glas, da je umro. Car od veselja kliče, da tako umiru i zapreke njegovu putu na istok, jer umre krivac.

Kako će proći velike osnove Osmanove, to nam daje naslućivati pjesnik pjevajući na svršetku dolazak Kizlarage sa djevojkama nabranim po carstvu. Pjesnik je imao da riješi i sudbu Sunčanice. Ona već u Drinopolju nariče za slijepim svojim ocem Ljubdragom, komu je turska neman

progutala dvanaest sinova, a sada kao slijepac u starosti gubi i nju jedinu svoju palicu u starosti. Izbavlja ju njezin rodjeni brat, koji je hadum turski, ali joj se od stida ne kaže. Car slavi novu svatbu, okružuje se novim ženama i u kalu i u blatu hoće da digne novu zastavu, da digne istočni svijet na zapadni. Pjesnik daje jasno naslućivati, da samo sebi može i mora grob iskopati. I kao što Gundulić naviješta u XIII. pjevanju radnju slijedećega, tako i naš pjesnik opetovano napominje prijeteći ustanak janjičara, ali ga ne opjeva, jer ga pjeva Gundulić u slijedećem XVI. pjevanju.

Mi mislimo, da je pjesnik ispunio onaj jaz izmed XIII. i XIV. pjevanja. Ima jedan kritik (Pavić), koji misli, da će «svak uvidjeti, da ni ovim sadržajem još nije ispunjen jaz izmed XIII. i XIV. pjevanja. Zapovied kralja paklenskoga jest, neka vrazi ponajprije učine, da Sokolica i nadalje robi leške puke. Kako su to vragovi gledali izvesti ili zašto su propustili to poduzeti, o tom pjesnik šuti. Druga zapovied kralja paklenskoga jest, neka Vladislav pogine od ženske ruke. I to je pjesnik ostavio nedirnuto.» A mi pitamo: što bi bilo od XIV. i XV. pjevanja, da paklene sile jednakom snagom rade i u kršćanskom svijetu, kao što rade u turskom? Zar je pjesnik smio dopustiti, da Lucifer smuti ne samo turski, već i kršćanski svijet, da bude car pakleni gospodar na zemlji? Zar je smio to dopustiti pjesnik, koji je uveo svoje pjevanje sa Višnjim, koji prstom svojim po nebesima piše, komu je država nebo i zemlja? Car pakleni želi, da prevlada u svem svijetu, ali već Gundulić ne daje radnje njegovim vragovima u kršćanskom svijetu. Ne da Bog, da vrag na zemlji učini kaos.

Drugi kritik (Veber) priznaje, da se naš pjesnik u nedohitnim visinama misli sretno natječe s Gundulićem, ali «u tvorenju stihova nije posve dohvatio Gundulića, valjda zato, što je ovaj sadio svoje sjeme, a onaj presadjivao tudje bilje.» Naš pjesnik odrastao uz Horaca i Virgila prihvatio je svom dušom odmjereni slog i konciznost onih starih svojih uzornika. Nije mu prijala retorska širina Gundulićeva. Slog je njegov više pjesnički nadahnut, osobito u XIV. pjevanju, nego li u samoga pjesnika Osmanide.

Prigovorit ćemo napokon i mi nješto. Pjesnik prodje jednom preko brazde, kojom je imao ići kao dopunitelj Gundulićeva Osmana, a to jedini put onda, kada Sunčanicu njezin brat hadum na carskom turskom dvoru oslobadja, a njegovi su stari njekoč bili srpske zemlje gospodari. Pjesnik protuži:

«O slovinska zemljo liepa,
Što sagrieši nebu gori,
Da te taki udes ciepa
I jadom te vječniem mori.

Potišteni tvi sinovi
Gospodičnoj njegda u vlasti,
Izrodi su il' robovi,
Željni s ovcam travu pasti.»

Toj nesreći nalazi pjesnik izvor u vjerskoj mržnji, koju proklinje:

«Ah da 'e proklet, tko cieć vire
Na svojega reži brata:
Jer nesreća tvoja izvire
Samo iz toga kalna blata.»

Pjesnik odmah i kori onu braću, koja su sretnija, pa svoju pogaženu braću ne pomažu i ne brane:

«Ti od njegda braću tvoju
Tudju u jarmu hladno gleda,
Nit' ih brani, kako svoju
Triebi 'e branit braću od biedâ.»

Rado opraštamo pjesniku ovaj pjesnički izlet preko brazde. Pjesnik je upravo htio, da nam svoje srce odkrije, on nam kaza upravo ovim posljednjim stihom, zašto je prošao preko brazde. Na srcu mu nicala pjesma, koja je poslije procvala u njegovom divnom «Čengić-agi».

Tako nas evo napokon kod glavnoga pjesnikovoga djela. Kako je postao «Čengić-aga»? Hrvatski patriote motrili su bolnim srcem sve one nevolje, koje je u susjednoj Bosni trpjela jadna raja od okrutnih Turaka. Pojedinci pisali su u strane novine evropske, ne bi li se smilovala Evropa. Tako koncem god. 1842. izadje proglas u «Augs. Allg. Zeitung», koji počimlje: «Evropljani! Vi se brinete, da životinje ne trpe okrutnosti od ljudi, a za jadne kršćane, ljude, braću vašu ne brinete se . . . .» Iste godine izadje u istim novinama Utješenovićeva pjesma «Jeka od Balkana» i na hrvatskom i na njemačkom jeziku, da se smiluje svijet kršćanski jadnoj raji bosanskoj i hercegovačkoj. Dapače i oblasti hrvatske digoše se, da predstavkama na kralja zavape za pomoć. Pred nama je predstavka županije varaždinske, koja poimence nabraja sve glavnije turske silnike i izbraja njihova krvoločna djela (g. 1842. i 1843.). Ovako nije čudo, da je i Ivan Mažuranić preveo na njemački jezik jedan putopis od g. 1843—1844. Medju njegovim pismima nadjosmo i njemački prevod i hrvatski original. Njemački prevod ima naslov: «An die Monarchen Europa's». U ovom putopisu pripovijeda putnik priprostim slogom izmed drugih stvari i ovo: «Jednoč putujući priko jednoga polja dosta velikoga — koje se zove polje žepačko — opazim iz daleka njekoliko Turaka, gdje jašu poljem.

Kako sam bio bliže, na veliko moje udivljenje vidim, gdi Turci vode sa sobom sedam svezanih kršćana, kojim su ruke bile svezane na plećima s konopcima i privezani konjma turskim za repove. Kad sam vidio nesretne kršćane konjma za repove privezane, odma sam znao, da su haračlije, t. j. oni koji harač (t. j. štibru) za cara kupe. Na to haračlija svomu slugi rekne: «Hej Jašare.» On vikne: «Lepe, gospodaru.» Veli haračlija: «De malo na konjma poletite poljem, da vidim, kako krstoseri igrati znaju.» Udilj kako su sluge zapoved od haračlije dobili, odma su na konjma poljem poletili, a žalostni kršćani, koji su konjma za repove bili povezani, kada su Turci na konjma poljem poletili, i oni su za konjma morali trčati. Što mi se je jako čudno vidjelo, budući da su dosta daleko letili, da im konji nisu nikako mogli uteći, dok se žalostni nisu umorili. Kad su već bili sasvim iznemogli, počeli su padati kad koji, kad koji. Konji su ih vukli za sobom kano čovek branu, kad žito posije. Oni su nesretni počeli cviliti i plakati. Haračlija na misto da bi se smilovo nesretnikom, njihov ga je plač najviše veselio i godio mu tako, da se je bio od velikoga smeha prinemogo.»

«Ovako dok su cvilili, haračlija je svoga hangira ustavio i odjaho, pak je potegô trostruku kandžiju (korbač) i počeo ih je na polak mrtve biti, vičući: «da se dignu gore». Neki se nisu mogli dignuti, a nekoji, koji su bili krepostniji, dignuli su se, pak su pred njega klekli i počeli mu ljubiti skut i ruke i na sledeći način zavapili su: «aman, aman, gospodaru, nemoj nas na muke mećati, nego nam naše posicaj glave i tako na jedanput skončaj.» On im odgovorio: «Krstu! Dotle vas budem na mukah držô, dok vas ne budem umorio, ako mi harač ne platite.» Na to je odgovorio jedan starac: «Vidiš, gospodaru, da nigdi ništa ne imamo, nego nas počekaj jednu evtu dana, dok ga gdigod izprosimo, ali ga zaslužimo.» Na ove starčeve riči dao mu je tri korbača po glavi veleći: «Nećeš, krstu, iz mojih se rukû izmaknuti i dosti ćeš mukâ pretrpeti, dok mi harač neplatiš.»

Zatim pripovijeda putnik, kako se je sukobio s haračlijom i morao mu pokazati svoju «jol teskeru» iliti putni list, kako je obučen po turski na sreću nješto turski znao. Haračlija ipak opazio, kako on slabo turski razumije, pak ga pita, a kako to? — a on odgovara, da je iz Posavine na kaurskoj granici, gdje se preveć s kaurima miješaju. To haračlija uvidi da je tako i pozove ga, neka podje s njima. «Ta boga ti, Džiniću — tako je glasilo njegovo ime na putnom listu — ajde amo sa mnom u prvo selo, pak ćemo kod jednoga Vlaha ručati i vidit ćeš, kako ja krstosere u jolu držim, da možeš tim tamo tvojim kaurima kazati.»

«Ja za videti, što će poganik delati od nesretnih ljudi, pošô sam š njime. Kad smo došli u prvo selo, kod kneza selskoga odsili smo. Kršćani su pritrkali i konje pod nama prifatili. Haračlija vikne na kneza: «Krstu! konji neka se dobro izvodaju, pak svakom konju moraš dati vaganicu zobi.» Knez je rekô: «Hoću, gospodaru.» I tako se je i moj konj uz njihove zobi nazobio. Na to su sluge s konjâ pokrovce i serdžase skinuli i u bašči pod breskom u ladu po zemlji prostrli. Mi smo sili na zemlju prikrstivši noge. U to su donesli siniju.» Zatim opisuje, kako su ručali trgajući prstima pečena janjca, a pred svakoga došla ploska od oke pune rakije.

«Medjutim dok smo se mi natezali s janjcem, haračlija dao je zapoved slugama, da onu sedmoricu kršćana, koje su konji dovukli, da za noge obese o šljivama oko njihova stola veleći: neka nas dvore, dok ručamo. Sluge odma na zapoved svoga gospodara skočili su na noge, zgrabili kukavne kršćane, pak o šljivama obesili. Glave su im bile od zemlje za jedan klaftar udaljene.»

«Mili Bože, tuge i žalosti od onih nesretnih kršćana, da je srce od kamena bilo, pri onakovom prizoru bi se razplakalo i razpuklo gledajući plač i vapaj dice i žena onih nesretnih kršćana. Oni strmoglavo obešeni plakali su i za milost vapili, ali pasje serce muhamedanca odgovorilo im je: «Krstu, nikada od tuda živi snići nećete, ako mi harač ne platite.» Nemoguć više ostali kršćani muku braće svoje gledati i vapaj njihovih žena i dice, kako je koji primožen bio, toliko je za odkupljenje braće svoje prinio. U jedan mah bila je potrebovana suma skupljena i haračliji u ruke predana. Ništa nemanje nije nit s otim okrutni barbarin bio zadovoljan, već je zapovidio svojim slugama vičući: Mujo, Jašare, Hasane, ustanite boga vam, pak Vlasim zapovidite, nek svaki donese naručje slame, pak zapalite pod Vlasim, da se malo ozidamo, jerbo se ovi naš jerlia — to je naš putnik — nješto žalostno drži, ne bi li se malo nasmijo. Sluge su odma doneli slamu, pod žalostne kršćane metnuli, pak zatim upalili. Sada da je komu pogledati bilo neizrečenu i perom neopisanu tugu i žalost nesretnih kršćana i njihove porodice. Turci pako od velikoga smiha hoteli su da popucaju. I ja sam se morô smijati, ali silom, jer inače nisam smio učiniti. Dok su kršćani svojim vapajem sve pravoverne kršćane tugom i čemerom napunili, haračlija k meni se okrene i rekne: «Je li da boga ti, Džiniću, zidanje od krstosera.» Ja sam na polak hladnokrvno odgovorio: «Dobro je.» Inače nisam smio odgovoriti.»

«I tako dokle god se je kojega glas čuo, dotle su pod njih slamu mećali i palili. Kad su pako bili od dima sasvim skoro zadušili se, onda

je okrutnik zapovidio, da se nesretnici skinu. Kada su ih skinuli, svi su bili kano mrtvi, niti jedan izmedju njih nije imao u sebi znaka od života. Za celu uru polevali su ih vodom. Onda jedva su počeli s telom gibati, onda su ih njihovi srodnici uzeli i njihovim kućam odneli.» Pitao je haračlija našega putnika, da li tako rade u Posavini, a on mu odvrati, da ne. «Ako bog da — reče haračlija — ja ću do godine kod vas kupiti harač, pak ću uz Savu po deset Vlaha o jednoj lipi obesiti, neka gledaju kauri, kako njihovi krstoseri vise.»

Ovoliko iz rukopisa, koji je sav preveden od našega pjesnika i obraća se na sve vladaoce Evrope. Da li je gdjegod tiskan, nismo mogli pronaći. Ali svatko vidi ovdje gradivo za strašni «Harač» Mažuranićeva Čengić-age. Rekosmo već, da su oblasti hrvatske iskale od kralja, neka se konzulati osnuju po Bosni i Hercegovini, «da zaštite našu braću», kako veli predstavka županije zagrebačke. Rekosmo, da se poimence navode najglavniji begovi bosanski i njihova strašna djela. Ne spominje se Čengić-aga, jer je on ipak daleko od Hrvatske. Kolika je ipak radost bila, kada je dospio u Hrvatsku glas o boju, u kojem je taj silnik poginuo! Pjesnik sam pripovijedao je ovako: «Godine 1843. ili 1844. dospio u Karlovac jedan Crnogorac, koji je bio na putu iz Biograda. Tražio siromah zaslužbe. Sustavio se i u Karlovcu. On je kazivao, da je bio u boju na Grahovu i pripovijedao veoma plastično sve zgode i smrt Čengić-age. Pripovijedao je i o Bauku, kako je pjevao pod šatorom.» Čudio se naš pjesnik, kako je o Bauku kazivao: «On pljevi i pljevi», t. j. pjeva i pjeva.

Crna gora jest ponos Ilira. Kroz njihove «Danice» zuji ona sladka nada, da je ona prva bratska utjeha jadnoj raji. Sam brat pjesnikov Mate piše Antunu godine 1839. (22. jula iz Novoga): «Ja sam sad svakojako nakanil pojt u Crnu-Goru, da kod Vladike oružje primim. Ja sam našim doma još sega prolitja povidal, da ste mi rekli u Riki, kad Vam budem što od potribe, da ćete pisat po me i da neka gori dojdem. Ako ću ja sad pojt od kuće, moram pojt pod imenom Zagreba. Prosim Vas, da pišete po me, Vi ćete me svetovat i odpravit.» Evo i braća Mažuranići tješe se Crnomgorom, što je veoma zanimivo, a za pjesnika našega upravo znamenito. Davno prije našega slabo uspjevajućega bratimljenja u književnosti, cvalo je bratimstvo izmed našega naroda na Jadranskom moru. Od Istre do crnogorskih planina narod već odavna osjećao, sastajući se na velikom moru, da je jedno, da mu rodjena braća živu sve tamo do Albanije. To je osjećao i bez upute Ivanove i Antunove i mladi kovački majstor Matija Mažuranić. Godine 1841. pohodio je dapače i Antun Mažuranić Crnugoru zajedno sa dr. Ljudevitom Gajem.

Već godine 1835. u «Danici» (br. 28. i 29.) ima krasna slika boja crnogorskoga po Bulgarinovim pjesmotvorima. U toj slici oslikuje se straža, pred koju na jednom dolazi stranac. Taj dolazi i pred crnogorsku četu. Odmah se četrdeset momaka postavilo u red, da ga puškom dočekaju, al eto dolazi stranac kao prijatelj. «Na jedan put oglasi se zvon u hramu iliti crkvi — i oči svih obratile se gradskim vratam. Duhovničtvo, popovi i kaludjeri išli s križi i zastavami po dva u redu, pred kojimi se je proteglo djakonstvo pěvcev glasajućih hvalu Vsevišnjemu. Za duhovničtvom išla je mnogobrojna družina ili vitezovi. Za njima išal je tihimi koraki blagolični muž visokoga izrasta. Bil je oděven s crnobaršunskimi haljinami, opasan krasnim pojasom, na kojem je visila sablja na zlatnih koricah s dragim kamenjem; preko pleća imal je crvenu svitu, na kojoj s lěve strane visila je zvězda časti. Glava mu bijaše pokrita okruglim crnim škerljakom. To je bil vodja crnogorskoga naroda glasoviti vladika Petar Petrović.» Oltar brzo učine u lugu, gdje jedan protojerej obavlja molitvu. Iza toga govori vladika govor, u kojem prikazuje tešku situaciju Crnegore. Dalje se slika boj. Naš je pjesnik ovim istim redom pjevao svoju «četu» malu, ali hrabru, i sirotna njezina ali divna pastira. Koliko je njegov pastir poetično ukrašen i ljepši od ovoga kićenoga vladike! I njegov pastir govor govori, ali glasom neba, koje blagosivlje krv mučenika crnogorskih.

Ovdje samo još pridodajemo, da je pjesnik imao svoju zbirku narodnih pjesama, najviše sabranih od njegova brata Mate. Ima jedne pjesme ulomak, koji ovako počimlje:

Četa se je podizala mala i t. d.
Četa podje zelenom planinom,
Dokle četa viš' Udbinja dodje
Viš' Udbinja i Jablan planine,
Tu je četa trudna počinula,
Vode pila hljeba založila,
Više sebe stražu postavila i t. d.

Godine 1845. znali su već prijatelji pjesnikovi, da radi o epu iz novije povijesti crnogorske, pak se to tako ima tumačiti, što se u članku o Crnogorcima g. 1845. («Danica» br. 9. str. 43.) veli: «Dogodovština crnogorska jest jedna dugačka junačka pěsma, koja se prije tri sto godina počimlje, i koja svaki novi boj produžuje i povekšava .... Možda će jednom koji veliki pěsnik ovim pěsmam život udahnuti i tako od njih Iliadu ili Eneidu satvoriti». Pjesnik se je naš teško odvaživao, dugo skanjivao, urednik «Iskre», svak mu Dimitrija Demeter, navaljivao, da mu pošalje svoju pjesmu. On se napokon odvaži i stvori Čengić-agu.

Mažuranić nije spjevao ni Iliadu ni Eneidu, kako se njegov prijatelj nadao, ali je spjevao takav epos, kakova po kratkoći i znamenovanju ne ima nijedna evropska literatura. Stvorio je jednu divnu cjelinu od svoga dosadanjega pjevanja po uzoru klasika, narodne pjesme i Dubrovčana. Genij pjesnikov osjećao je dobro, da pjevajući čine, koji su se dogodili u njegovo doba, mora svoj epos dramatizovati i prikazati mu razvitak poput drame u pet čina. Dok se u prvom «Agovanju» predstavlja sav bijes turskoga samosilja, ono se u drugom «Noćniku» lomi, jer je vražja sila u sebi nesložna. U trećem činu «Četa» prikazuje sile nebeske, kojoj su orudje divni sokolovi Crnegore puni višnjega Boga. U četvrtom činu razvija se dalje samosilje u «Haraču», ali ga bije božja ruka u hrabrim mišicama Crnegore i razara i uništuje onu groznu vražju silu. U petom činu napokon u «Kobi» je u prahu sav sjaj samosilja. Još bi ti srce rado, da na razvalinama one vražje sile pravda božja digne, uskrisi i stvori novi red. Tu je pjesnik stao, jer bi imao da pjeva tek o budućnosti, koja je u božjoj ruci.

Pjesan o smrti Smail-age danas je već u ustima svega naroda hrvatskoga tako, da je suvišno više o sadržaju njezinu govoriti. Samo ćemo ovo reći. Pjesnik je podigao spomenik one ljubavi bratinske, koja je u ilirsko doba spajala nebo sa zemljom, kakova je sjala žalibože samo u ilirsko doba. Ovdje je vrijedno citirati samoga pjesnika, kako u divnom proslovu g. 1838. («Danica» 1838. br. 16.) pri koncertu za postradalu od poplave «ugarsku braću» reče o ljubavi:

«I svět da pade, još će varh podartih
Komada od njega kano světli od sunca
Zràk u mogućstvu svomu ljubav sjati.»

I sjati će ilirska bratinska ljubav uvijek. Niti jednom riječi nije se pjesnik žalno taknuo ni Muhamedove vjere, jer je genij njegov osjećao, da se i njegova rodjena braća toj vjeri klanjaju. On prikazuje samo tiranstvo i to hoće da se razara. On je u govor najsirotnijega svećenika crkve istočne ulio ono, što samo slava nebeska i srce cieloga naroda mogu uliti u dušu onomu, koga je Bog odredio, da bude vodjom naroda. Vjerujemo, da oni slijepci, kojim fanatizam vjerski ne da progledati, mogu ne vjerovati, da bi ovakov epos mogao stvoriti sin naroda hrvatskoga. Nije medju nevjernicima u pjesmi opjevani junak Novica Cerović. Godine 1877. posla on preko sina svoga pjesniku na dar zlatan sat Čengić-age. «Od mnogo godina — piše vojvoda Gjorgjije — želio sam, da Vas pohodim i da vidim i pozdravim proslavljenog pjesnika, koji je u pjesmi «Smrt Smail-age Čengića» onako lijepo spomenuo i opjevao i moga oca Novicu . . .» Vojvoda

Gjorgjije šalje mu na spomen zlatan sat i pozdravlja pjesnika «kako od svoje strane tako i od strane staroga oca Novice».[1]

Pred nama je i sačuvani izvorni rukopis pjesnikov «Smrti Smail-age Čengića», koji nam pokazuje stvaranje same pjesme. Malo imade ispravaka, a svaki odaje pjesnikov neodoljivi polet za što ljepšom i jasnijom misli. U prilogu donosimo i vjeran snimak iz tog olovkom pisana izvorna pjesnikovog rukopisa «Čengić-age», i to iz završetka trećega pjevanja «Čete», gdje imade i nešto više izpravaka, nego u ostalim dielovima ovoga spjeva. U ovom snimku se jasno opažaju sve promjene i izpravci prvobitnog koncepta, koji je pjesnik osobito kod ove umjetne i uzvišene prispodobe u završetku pjevanja pomno dotjerao i dva puta precrtao.[2] I ovakov pjesnik — svijetlo sunce medju zvijezdama na nebu

[1] Evo cijeloga pisma vojvode Gjorgjija:

„Свијетли и преузвишени Бане!

Од много година желио сам да Вас походим, и да видим и поздравим прослављеног пјесника, који је у пјесми „Смрт Смаил-аге Ченгића“ онако лијепо споменуо и опјевао и мога оца Новицу. Како због наших непрестаних ратних послова нијесам могао ту моју жељу испунити: то узимам слободу сада Вам писати и уз ово писмо приложити Вашој Преузвишености златан сахат истога Смаил-аге Ченгића, што се при њему нашао, кад је погинуо. Тада је и заклопац на том сахату мало удубљен (sic!) и оштећен.

Ја молим Вашу Преузвишеност, да изволи примити овај мали спомен, који нема друге вриједности, осим те, што је куцао у њедрима онога јунака, кога сте Ви онако дивно опјевали и обезсмртили.

Са особитим поштовањем поздрављајући Вашу Преузвишеност како од моје стране тако и од стране мога старога оца Новице, јесам Ваше Преузвишености

одани војвода црногорски

Цетиње 23. декембра 1877. Ђорђије Н. Церовић.“

*

[2] Izvorni rukopis «Čengić-age», svojina pjesnikova sina Vladimira Mažuranića, pohranjen je sada u sveučilištnoj biblioteci u Zagrebu, gdje je svakomu pristupan. Opisan je već u «Viencu» g. 1890. br. 40., ali nepodpuno. Mi smo pošli od redka do redka prispodabljajući ga sa štampanim izdanjem, pak smo naznačili svaki i najmanji ispravak. Rukopis ovaj sadržaje prva tri pjevanja «Čengić-age» — «agovanje», «noćnika» i «četu» — podpuna, a četvrto pjevanje — «harač» — seže do pod konac, do stiha: «na ćuh svaki bruke i ruga», pisan je olovkom i pismom lijepim i čitnim, kako se vidi iz priloženoga snimka. Ima ga pet araka najvećega oblika. Prva dva plava arka su pri vrhu u sredini oštećena, druga su tri arka cijela i boje bijele.

Naslov pjesme je u rukopisu: «Smrt Čengić-age», a imade slijedeće ispravke:

I. Agovanje. Mjesto: «Štono sam ih zarobio robljem», bilo prije: «Štono smo jih pohvatali». Mjesto: «Što me hrdja svjetovaše», bilo: «Što me bena nukovaše».

Što desnicel na te riči
Oružje je mani ljute, ~~Ko~~ kroz vrata
A što okol ~~[illegible]~~
~~Ko kroz vrata diene duge krači.~~
Mieste ~~[illegible]~~ vidje duge niže.
Mjesto ~~[illegible]~~ stare dobri,
~~Pak ... Tad [illegible]~~
Može mu kapu dići.
„Viery, junko, (otle ~~[illegible]~~)
I njegova od vjeka sina
Iz ~~[illegible]~~ milostivom duha:
Vieru Vieru, ~~[illegible]~~ sprešit ćete vieru."
(Reči ~~[illegible]~~) poslie neviernika
Pred prievorom planinom u stocim
I vojsk sini, četom u planini.
~~Fader Ana Dobr~~
Fader Aure oči podigao

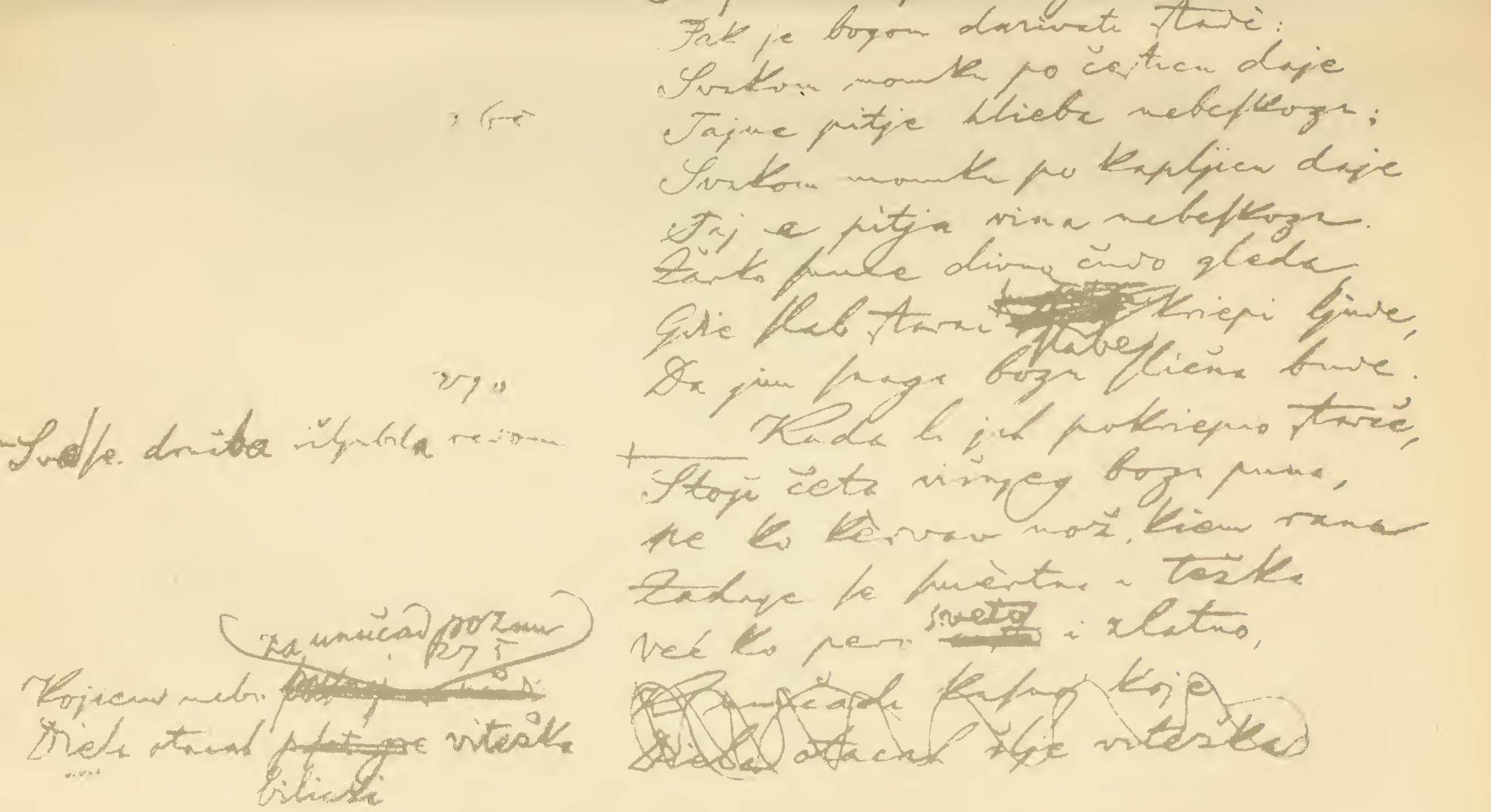

Snimak iz izvornog Mažuranićeva rukopisa: „Smrt Čengić-age“.

(Završetak trećega pjevanja „Čete“.)

hrvatskom — morade doživjeti, da istom tkogod i o tom podvoji, da bi on mogao spjevati «Smail-agu Čengića». Ovo bilježimo za buduće generacije, neka vide, kako se glupost u naše doba mogla usmjeliti i baciti kamen na priznatoga genija.

Mjesto: «Jer su, reče, vlašad ljuta», bilo: «Jer su, veli, vlašad ljuta». Mjesto: «Mojom glavom vlaške glave», bilo: «Turskim glavam vlaške glave». Mjesto: «Kô da strepi mrki vuče», bilo: «Kan da strepi . . .» Mjesto: «Ajte, krsti, dijeliti dare», bilo: «Ajte, vlasi . . .» Mjesto: «Za Krstovu vjeru svetu», ima rukopis čisto: «Za Hristovu vjeru svetu». Mjesto: «Poljana se napuni tjelesa», bilo je najprije: «. . . napunila mesa», a onda stoji u rukopisu ispravljeno: «strvi». Mjesto: «Zatočnici mrijet naviknuti», bilo: «Vitezovi . . .» Mjesto: «Na lipovu krstu muke», bilo: «Na hristjanske gorke muke». Mjesto: «osvetit se ne mo'š», bilo: «osvetit se ne ćeš». Mjesto: «Na junaku dotle, dok ne preda», bilo: «. . . dokle ne zapreda». Mjesto: «Posmica ih, srca ne izkali», bilo: «Njih posmica, srca ne izkali». Sada dolazi u rukopisu prebrisano:

«Kad osladni lav srditi,
Bez žrtve se ne zasiti.»

U mjesto toga ima na strani veliki umetak, koji počimlje:

«Boj se onoga, tko je vikô . . .»

i u mjesto «strati», bilo: «smaknu». Mjesto: «Silan aga to sam sebi taji», bilo drugač, ali ne mogosmo pročitati. Mjesto: «Po svem tielu mrazne valja vale», ima u rukopisu: «Po svem tielu razastrt se teži». I onda svršava taj veliki umetak sa: «I strašljivce kako oštro kori».

Počimlje govor Čengić-agin. Prije je bilo: «Veli dakle Čengić-aga». To je prebrisano i mnogo ljepše u ovom umetku pripravljen govor Čengićev. Sav je govor bez ikakva popravka. Dalje ima mjesto: «Već mu i grlo dotle sputi», koliko možemo razabrati: «Za grlo mu uže (?) sputi».

II. «N o ć n i k» ima u rukopisu naslov: «Novica». Umetci su: «Ter se boji gdje će poginuti, a ne stiže, što mu srce muti». Mjesto: «napred kreće», bilo: «napred tura». Zatim je umetnuto: «Biesan (prebrisano: poznat) Turčin krvnik Gore crne (prebrisano: zlotvor crnogorski). Iza: «I ne bi ga pronijele vile», dolazi prebrisano: «Niti brzo pero sokolovo», a mjesto ovoga prebrisanoga umeće pjesnik: «A kamo li noge na junaku». Mjesto: «Ob rame», bilo: «Dugu». Mjesto: «Turčin idje», bilo: «Turčin šetje». Opet popravljeno: «kretje». I po treće popravlja: «kretje», a ne možemo razabrati, što je prije bilo. Mjesto: «rano podranio», bilo: «tako podranio». Mjesto: «za nevolju mu je», bilo: «al za silu mu je». Mjesto: «Od Tušine», ima u rukopisu: «Od Tusine». Mjesto: «baba», ima rukopis: «babu». Mjesto: «Što 'e još više, da još krvnik diše», bilo: «Što j' još gore . . .»

III. Č e t a. Mjesto: «Ne na deset da uteče» bilo: «Ne na deset, da im pleća dade». Mjesto: «sieče», bilo: «posieče». Mjesto: «snažnu pest», bilo: «krepku pest» Mjesto: «Noć i struka gvoždje sjajno», bilo: «Struka krije gvoždje sjajno».

Mjesto: «Drug da drugu o njem šapne,
Šapćuć bi ga Mirkom zvao.»
bilo je: «Drug kad drugu o njem šapne,
U šaptu ga Mirkom zove».

III.

Ivan Mažuranić svršio je svoje divno pjesničko djelo, svoga «Smail-agu Čengića», u trideset i drugoj godini života, pak više ne pjeva, a živi

Mjesto: «no gromovnik», bilo: «već gromovnik». Mjesto: «Valja da je griešnik...», bilo: «Mora da je griešnik . . .». Mjesto: «nek se krivci», bilo: «... smrtni». Sada dolazi umetak od: «Ne zvekeće gvoždje . . .» do: «A vrletna niza brda». Mjesto: «tvrdo» ima rukopis «tvrdo» izpravljeno sa «stalno». Umetak je: «kad sunčani zrak ugasne». Mjesto: «Hrabra četa dan danovat», bilo: «Tu će četa danak danovati». Mjesto: «plamen piri», bilo: «tvori». Mjesto: «U to i dan već rudjet poče», bilo: «U to i danak rujit poče».

Spominjući dolazak krotkoga pastira i podavši sliku njegovu, kako ga ne prate zlatni fenjeri niti mnoštvo zvonova, imade stih precrtan: «K i e m s e s v e t i d r u g d a p r a t e o t c i». Ovaj je stih znamenito svjedočanstvo, da je pjesniku upravo lebdio pred očima onaj sjajni opis vladike opisan u „Danici“ god. 1835. Mjesto: «I zvon smjeran» ima u rukopisu: «I zvon smiren», a prije je bilo, pa je precrtano «skroman». Iza stiha: «Iz krvi za krst prolivene» imade ova dva precrtana stiha:

«Vriedan sluga vriedna gospodara
Krotko ide, a besjedi krotčje»

pak se nastavlja, kako je štampano. Mjesto: «Na studen je kamen pokročio», bilo je: «Pa korači na kamen studeni». Iza stiha: «Studen kamen, al je srce vruće» za čudo se opet vraća na prvanje precrtane stihove i opet ih precrtava:

«Krotko gleda a besjedi krotčje»

i mjesto: «Dobar starac četi besjedio», bilo je prije: «Krotak starac krotko besjedio». Govor je starčev i bez najmanjega izpravka sve do: «Dar ti djelom plemenita pjesma», a prvo je bilo: «Jabuka ti plemenita pjesma». Mjesto: «On milostiv, što ve nebom štiti» bilo: «On je, on je što...». Mjesto: «Vrh Lovćena, što se k nebu diže», bilo je: «Vrh svieh gora...». Mjesto: «Ne bi trome prekrstili ruke», bilo prije: «Ne bi, ne bi prekrstili ruke». Mjesto: «Dok vi za krst» ima u rukopisu «kad vi za krst». Mjesto: «Sve je grijeh . . .» ima u rukopisu čisto i neprecrtano: «Sve je jedno». Mjesto: «kud za vazda gre se» bilo prije: «odkud ne vrne se».

Mjesto: «A na siedoj bradi bistra
O sunčanu kaplja zraku»
bilo je: «A na siedu brku bistra
Na sunčanu kaplja zraku».

Sada dolazi pjesnik do krasne slike o starcu, gdje ima da liječi rane svomu stadu. Pjesnik se upravo trudi, da mu ta slika izpadne što ljepše. Glasi štampana:

«Tere liečeć stadu rane
Sam se svoje sjeti boli:
Dobar pastier, jer što kaže inom',
I sam svojiem potvrdjuje činom.»

Ovdje imademo t r i varijante. Prva je:

«(Tako 'e) Ah ko riječ je istinita:
Ranjen bivši liečnik vidar težke
Vidat rane sam da more.»

i radi još preko četrdeset godina. Ta zagonetka mučila je već mnoge. Mi ćemo ju kušati odgonetnuti. Mažuranić, kako vidjesmo, nije se niti u mladosti naobrazivao, da bude, recimo, sasvim književnik. On je tek na molbu svoga starijega brata Antuna, koji mu je bio kao drugi otac,

Druga glasi:

«Samo liečnik, ko bje ranjen,
Težke rane vidat more!»

Ove su obadvije varijante u rukopisu precrtane. Treća na strani ne precrtana glasi:

«Ter pipajuć (precrtano: drugom) stadu rane
Sam se svoje sjeti boli:
Dobar (precrtano: pastier) liečnik, jer što (precrtano: drugom kaže) inom čini.
I sam ćuti, a ne (precrtano: samo) lažan hini.»

Evo iza ovih triju pokusa sinuše oni krasni malo više spomenuti stihovi.

Mjesto: «Stoji množtvo», bilo prije: «Kleči množtvo». Mjesto: «Al medju to», bilo: «Ali u to». Mjesto: «Žudim krstite me», bilo: «Rad bi». Mjesto: «hitro nuka vrieme», bilo je: «sad sad nuka vrieme».

Svršetak «Čete» pokazuje nam dalje naš snimak, koji kazuje radnju pjesnikovu najbolje.

IV. «H a r a č» ima ove ispravke: Mjesto: «obredom djevojku», bilo najprije: «lijepu djevojku», što je prebrisano i u rukopisu stoji «mladjanu». Mjesto: «Sliedi konjske na konopcu trage», bilo prvobitno: «Trage konjske na konopcu sliedi». Mjesto: «Žuta zlata i bijela hljeba», prvobitno bilo: «Žuta mjeda i bijela hljeba». Kraj ovih stihova bili su ovi stihovi: «Stvorac višnji pticam nebo dade i t. d.» do «Suha hljeba, da je suzan kvasi», ali je prekriženo. Mjesto: «Što Turčinu treba», prvobitno: «Što Turetu . . .» Mjesto: «Mješte janjca mrka kosnu vuka», bilo prvo: «Janjca mješte kosnu mrka vuka». Mjesto: «Saferu», bilo prije: «kavazu». «Sramota je takomu junaku» do «kano plamen živi» napisano je na strani sa znakom za umetak. Tako je u rukopisu neposredno iza: «Pisnu Ture kano plamen živi» — «Planu aga kano plamen živi», koji je stih u rukopisu upravo dva puta napisan. Mjesto: «Avaj Bože, što će odsad biti», bilo prije: «Jaoh» i «Mili Bože, što će sada biti». Mjesto: «Kad se griešnik s vječniem mukam bori», bilo prije: «Kad svoj plijen vječniem ognjem gori», a mjesto «griešnik» bilo je prije: «kletnik». Mjesto: «Tader aga», bilo prije: «Na što aga». Mjesto: «Nemiloga trak od biča», bilo prije: «Trak nemili biča oštra».

Mjesto: «Po tijelu crnomodrieh
Slike zmijâ grozan piše,»
bilo prije: «Trag po tielu poput zmije
Crnomodre grozan piše».

Mjesto: «Tiha duplja» u rukopisu: «Mirna duplja». Mjesto: «Jadnoj raji ? ne dade ni kore», bilo prije: «A što raji? jedva malo kore». Mjesto: «koji ruha ne ima», u rukopisu: «koji halje ne ima». Mjesto: «Ah, pričekaj pet šest dana», u rukopisu: «. . . njekoliko dana». Mjesto: «nanu greba'», bilo prije: «nanu mater». Mjesto: «Pod čador hoda», u rukopisu: «. . . u čador». Mjesto: „Safer jednooki", bilo prije: „Safer ljuti divji". Mjesto: „Iznad inieh gotov skače", bilo prije: „Iznad sviuh . . .". Mjesto: „kukavne jauk raje", bilo prije: „lelek raje". Iza ovoga stiha zanimivo je, da odmah iza „kukavne jauk raje" dolazi: Ali tko

dopunio Gundulićeva «Osmana». On je na drobne molbe svoga veoma mu miloga svaka dr. Demetra spjevao «Čengić-agu» za almanak «Iskru». Dapače bila o tom priča, koju smo u djetinjstvu od starijih ljudi slušali: da je Demeter napokon došao u Karlovac, pak našega pjesnika u sobu

će vierno opisati". Pjesnik je poslije umetnuo i na strani zapisao: „Tu Safera rika divja: Harač, harač, rajo, treba", pak je onda brojevima naznačio, da odmah iza toga dodje: „Hljeba, hljeba, gospodaru". Tako mu je izašla divna antiteza. „Starodavna („zeleni" prebrisano) raste lipa" pa do „ptice golubove" na strani je umetnuto. Mjesto: „Slikam' plaše prolaznika noćna", prije bilo: „putnika samotna". Mjesto: „A sad čuješ" u rukopisu: „Al' sad". Mjesto: „rosu znojnu", bilo prije: „rosu od znoja". Što se ponavlja opet: „planu aga" i „sramota je takovu junaku", ti su stihovi sa strane kasnije dodani.

Mjesto: „A pak slugam: „Eto mesa dosti;
Bac'te raji oglodane kosti"
ima u rukopisu: „Viknu biesan: „Vam bje mesa dosti;
Bac'te psetom oglodane kosti."

„Riknu aga, šetnu pod čadora" ne ima u rukopisu; to je valjda u štampi pjesnik dodao. Mjesto: „Čiem će kadit neposlušnu raju", bilo prije: „oglobljenu raju". Iza: „Dotle aga pod čadorom sjedi", bilo je prije, ali je prebrisano: „Čibuk puši, mrku kafu pije". Mjesto: „Praska skoro usječeno granje", bilo prije: „Krca...". Mjesto: „Prometnuo žice", bila prije druga riječ, ali se ne može razabrati, koja. Mjesto: „šestoper", bilo prije „buzdohan". Iza stiha: „Tu ni pjesan slovinska ne zrije" dolazi: „Pod čadorom aga sjedi" i sve do „Tolika se slast iz pjesme lije". Ali je već sam pjesnik olovkom naznačio, da ovo ide drugamo. Dalje ide: „A na dvoru nebo divno", što je prije bilo: „Ali vani nebo divno". Mjesto: „Noć je vani sliepa, gluha", bilo prije: „Noć je tamna, tiha i gluha". Mjesto: „Rosa sitna, ko da nebo plače", prije: „Rosa iz magle, ko da nebo plače". Mjesto: „Gdjeno najprie iz daleka tutnji", bilo prije: „Gdje se najprie iz daleka javlja". Iza: „Urnebes se gromki goram' ori", bilo je prije:

„Ko da u golem od mramora
Sud s visina zrnja puščanoga
S prva sipneš, a pak sipat sjedeš."

ali je to pjesnik prebrisao.

Mjesto: „Ter se jadni tminom provuć ištu", bilo prije: „Ter se jadni tako žurno tištu", ali to je popravljeno: „tminom napred tištu", dok nije napokon na strani izpravljeno onako, kako je i tiskano.

Mjesto: „Ter razabrat moreš veće,
Tko je vodi i tko s njime hodi."
bilo je prije: „Ter već moreš razabrati pred njom,
Tko je vodi i tko s vodjom hodi."

Mjesto: „A provodič vieran drugo", bilo prije: „A pratilac vieran drugo", zatim je prebrisano i napisano: „kalauz", pak i to prebrisano i napisano i štampano: „provodič". Rukopis je najjače prošaran iza riječi: „Tere vičan polju i gori". Prvobitno glasili su svi stihovi:

„Družbu mrakom kalauz na konak vodi,
Gledaj pobre kako lako idje,

zatvorio, samo da mu pjesmu dovrši. Ivan Mažuranić nije takov bio, jer se ne bi pouzdavao u svoju snagu; znao je on svoje darove i bio ponosan na svoje tvorbe. Pored svega ponosa ipak ili nije imao ili je imao premalo ambicije. Nije u njega ipak ono, što Macaulay pripovijeda o jednom lordu engleskom, da je rekao u parlamentu govor, koji je probudio senzaciju u cijeloj Engleskoj, sjedio i poslije još četrdeset godina u parlamentu, a više nije progovorio, samo da ne pokvari sjajnoga utiska onoga svoga slavnoga govora. Nije tako, jer se Mažuranić oglašuje u tri divna soneta i g. 1847. («Danica» br. 17.), koja sva tri kao da su zlatom pisana. Sva tri su zajedno štampana pod naslovom «Rěč bratinska», učinjeni su za koncert, namijenjen za postradale gladom ili kako veli pjesnik:

«Zadaždie nebo gladom, sličnim vuku,
Pred kiem se puci mrtvi ruše nica».

Nije Mažuranić mogao pjevati, kada je bio brzo iza toga pozvan, da u najtežim i najodlučnijim i krvavim historijskim dogadjajima svoga naroda svom snagom svoga duha radi i sudjeluje. Do sada nastojasmo po-

Ko da junak zrakom mutniem pliva,
Čini ti se, da ga nješto vuče,
Dok ostali pomno za njim teže.
Dotuži mu po mraku se biti,
Pak valja da s toga junak hiti.
Al svietlica, što sad prva kresnu,
Družbu tajnu pred čadorjem vidje,
Gdje se u red poredila redom,
Ter tu stoji potres, grom i lava,
O kieh ne znaš, kad će udariti;
Tudier stoji, osluškuje glase,
Za razaznat, gdje gospodar spava;
Noć je strašna, rado bi noćištu,
Ter ga jadni tako žurno ištu.“

Neka se samo prispodobi, kako je ovo sve promijenjeno i koliko je toga umetnuto. Sve je to na strani kasnije zapisano.

Mjesto: „Na mek dušek žice glasne“, bilo prije: „. . . gusle glasne“. Mjesto: „Krenut škrinu, u gromovit — Uz udesne strune veće“, bilo prije: „Krenut škrinu, uz udesne — Jurve strune u gromovit i t. d.“

Rukopis svršava s riječima: „Na ćuh svaki bruke i ruga“.

*

Najznamenitije jest: U ovom rukopisu i prvom izdanju ove pjesme pjesnik ne zna za Čengićevo ime «Smail». Pjesnik upozoren, promijeni tek u trećem izdanju (god 1857.) ime «Čengić-aga» u «Smail-aga», kako pjeva narodna pjesma (Vuk. Nar. pjesme. IV. 463.—). Pjesnik dakle nije poznavao, kad je «Smrt Čengić-age» izpjevao. o tom boju narodne pjesme, a ime Čengićevo znao samo po ustmenom pripovijedanju, jer je ustmenom pripovjedaču bilo dostatno rodno ime «Čengić».

kazati, kako se je njegov krasni duh razvijao i razvio, dok nije sinuo iz njega sjajni epos «Smrt Smail-age». Sada ćemo u kratkim crtama preletjeti njegov život na političkom polju, pak će se i tu vidjeti, zašto nije dalje pjevao.

Buknula godina 1848. Prvoga njega zapadne, da odgovori Magjarima na proglase poslane Hrvatima mjeseca marta i aprila. On napiše svoj spis «Hrvati Magjarom», pred koji je metnuo ono evangjeosko od Ivana: «Ako zlo rekoh, dokaži, da je zlo; ako li dobro, zašto me biješ» i «sloboda, jednakost i bratinstvo.» «Bacite okom — veli izmed ostalih — na malenu, ali vlastitijem narodnostî razvojem ukrepljenu Švajcu. Kako čvrsto stoji kao ohola trouglata piramida, dok ine narodnosti lišene države pod vjetrom se viju kao trska. Dok se muti oda dna Francija, dok se za narodnost svoju krvju znoji Italija, dok Njemačka poplašena nepogodom strašnom, koja se eto spravlja, na vrat na nos kući krova ište, stoji Švajca, na sniježnijeh stijenah od odlomaka svijeh ovijeh naroda sagradjena, mirna i čvrsta.» Takova bi imala biti i naša monarhija.

«Bacite — opet veli malo dalje — oko i na krvavu Poljsku. Kako bezutješno mučenica na svako sinutje slobode u Evropi zadrma lanci svojijem i ona. Kako se u svakom njezinom komadu kao u ogledalu raztreskanu, na svaki osvitak vedrijega u Evropi dana uzire nebesko sunce slobode. Kako je živa još i u grobu svomu. Kako se tri ona plačna ulomka, tri krvava uda gorostasnoga njezina tijela neprestano medju se navlače, neprestano jedan k drugomu gamze kao iz tri jadne tamnice tri ljubežljive sestre, nadenom (ocilnom) medjusobne ljubavi verigom u prkos zidinam, u prkos krvoločnom nasilju nerazstavno sjedinjene. Ali utri suze, tamničarko jadna, živa ukopanko jadna. Jer evo nastupa uskrs sveti i tebi.» Nije li u ovoj slici prodahnuo naš pjesnik i tri tužne sestre svoga naroda i svoje domovine?

Njemu je program Hrvatske: «Bez ministara ugarskijeh nek potvrdjuje bana našega kralj naš skupni. A ban taj nek bude kod nas glava vlasti svijeh i gradjanskijeh i vojničkijeh. Toga radi neka je vlastan sposobne ljude kralju predlagati. Vlast nadvornika ugarskoga nek ne prelazi Drave, a ban naš nadvorniku tom vrstnik nek bude, područnik nek ne bude. Sabor naš ni u čem da ne visi od vladanja ugarskoga. Sveza s ugarskom krunom nek je sveta i Ugarskoj i našijem kraljevinam.»

Ove i druge krasno izrečene idee dobije on prilike da zastupa u vijeću banovu i u saboru ove godine. Već 8. maja g. 1848. vidjamo ga kao perovodju povjerenstva, koje je imalo pripraviti sav novi osnutak hrvatskoga sabora. Već za njekoliko dana šalje ga ban u hrvatsko primorje

kao svoga povjerenika. Nadodje i sabor. Za karakteristiku svega njegovoga potonjega političkoga života neka bude to, da cijele one burne godine nijednoga govora govorio nije, kada se ore govori od dana do dana, kada se doista više govorilo nego radilo ne samo u Hrvatskoj, već i u cijeloj Evropi. Nije to zato, što on ne bi bio govornik. On čovjek povelike zdrave i jake postave, simpatična i krepka glasa, priznati umnik od svega naroda umio je kratko, jasno i slikovito upravo onako izricati svoje misli, kako ih je umio napisati. Nije zato ni on bio nijem. U saboru g. 1848. ustade dva puta. Prigovaralo se, da općine Cvetković i Draganić, koje su njega izabrale, nisu imale pravo birati zastupnika. On ustane i reče: «Ja tamo ni bio nisam, kad su me izabrali, ali ako je tako, ja ću drage volje odstupiti.» Umirio ga ban, da su bili kod njega i on im dozvolio, da biraju. Tako ostade u saboru on, koji bi po umnim djelima morao biti biran na kakovom prvom mjestu domovine. I pod konac sabora u predposljednjoj sjednici ustade on kao sastavitelj ugovora mira izmed Hrvatske i Ugarske, da reče, da se moramo miriti ne samo kao hrvatski narod, već da ištemo jamstvo mira i za Srbe i srbsku vojvodinu. Ali kakova većega govora nije govorio. Šutnja njegova bivala je zagonetna i najumnijim ljudma. Jedan strani državnik reče o njemu: «On je ženijalan čovjek, ali trom mislilac.» To je protuslovno, jer ženijalni ljudi brzo misle. A opet je tako. Njemu je, čini se, bilo ma kako dugo, pa i slabo govorenje mnogih govornika kao njeki žubor, kao krasna glasba, koja je osobito ugadjala njegovomu tvornomu duhu. Imade stotina svjedoka, koji svi jednodušno svjedoče iz onih konferencija, kojima bi on kao ban kroz više dana svaki dan po njekoliko sati predsjedao, da su već svi umoreni uzdisali, neka bude kraj vijećanju, da se govore već suvišne stvari. On bi mirno odvraćao: «Neka se misli krešu.» Napokon sabrao bi misli, koje su se u govorima i primjetbama vijale svoja dva tri sata, da stvori jasnu misao, kojoj se svi jednodušno diviše. Bio sam s njim kroz dvije godine u jednom klubu; nije nikada progovorio, dok ga napokon iza svih naših mnijenja nismo zamolili. Onda je progovarao krasno i jasno.

Mažuranićev duh zabavljen je sav sam sa sobom i sa svojim mislima, koje neprestano sklada u što ljepši sklad; on je sav zabavljen time, kako će što ljepše misliti. Njega je matematika radi skladnosti i jasnosti svoje zabavljala kroz decenija na toliko, da je mnogo puta u matematičkoj radnji zaboravio na brige života i na drugu nuždnu radnju. Matematika odvela ga u astronomiju, koja ga opet kroz decenija tako zanosi, da motri svaki dan divna nebesa i slavu višnjega Boga i u najstarije dane svoga života. Nije nikada polazio prije na počinak, da ne pogleda na premile duhu

svomu ljepote nebeske. Ovakov duh morao se je prikazivati običnomu oku, da je za svakdanje radnje života apatičan. On je to i sam osjećao i nije bio voljan otimati se za visoke časti, ali sudrugovi njegovi moradoše se pokloniti njegovu veleumu i dizahu ga i proti njegovoj volji u vis na vidik svemu narodu.

Ivan Mažuranić nije godine 1848. ništa govorio, ali je zato veoma mnogo radio. On je sastavljao sve predstavke na kralja, sve proglase na narod, znameniti proglas na Evropu. On je bio perovodja sabora g. 1848. On je glavni radnik banskoga vijeća; on je glavni radnik oko novih zakona god. 1849—1850., koji su imali izaći na jeziku hrvatskom. Vidjesmo u ostavini njegovom rukom pisane koncepte najznatnijih spisa god. 1848. i sve proklamacije, koje nam kažu, kako je šutljiva njegova duša bila zanesena od zanosa svega naroda, jamačno najviše od njegovih govorljivih drugova. Kolika ga opet bol obladala, kada poslije g. 1849. polazi s drugovima od banskoga vijeća, da dobiju potvrdu zakona g. 1848., pak piše svojoj ženi: «Ne će nam valjda potvrditi zakona, a i ne mogu, kada su bez reda i zakona učinjeni.» Kolika bol duše morala ga shrvati, dok je napisao ovu groznu odsudu zakonima, od kojih je njegov narod očekivao spas za svoj budući položaj u monarhiji, toga ne kaže. Sjetimo se iza ovoga, što je pisao bratu Antunu 14. aprila g. 1848. iz Karlovca: «Molimo te svi lijepo, dodji za ove blagdane amo k nam, da se o golemom ovom novom svijetu, što o no nam se evo pred očima otvorio, i o bližnjoj budućnosti domovine naprorokujemo.» Ovo pisa šaljuć mu svoju knjižicu «Hrvati Magjarom». On se puno nadao; on je mogao osjećati veće slasti od drugih umrlih, ali je zato njegovu tihu i poštenu hrvatsku dušu morala pritisnuti veća bol, nego što ju drugi slabije nadahnuti ljudi mogu osjetiti. On je na glas svojih manifesta vidio rasti zanos naroda hrvatskoga, vidio je rasti narod hrvatski, jer s njim računa monarhija i Evropa. On je mogao naslućivati, da već od stotina godina nije tako jednodušno ustajao za svoje pravo i svoj obstanak, a evo na glas njegovih umnih manifesta ustaje. On je u «Čengić-agi» slutio iza paklenih muka — sunce sreće u slobodi svomu narodu. Evo brzo iza onoga pjevanja nastala prilika, da njegovo pero bude trublja jasna i zvučna te nevidjene sreće. Ta očekivana sreća brzo propade, ali ne sama, već strovali sa sobom u grob i vilu pjevačicu Ivana Mažuranića.

U tamno doba absolutizma čami naš pjesnik kao zakopan u državnoj službi. «Senjskim štatutom», prevodom članka Sreznjevskoga «o glagolici» i krasnim prevodom «Orebita» u «Nevenu», oštroumnim «ocjenama» dramatičkih proizvoda g. 1852. pokaza tek, da živi. Godine 1858. bude izabran

predsjednikom «Matice ilirske». Za malo rodi se opet g. 1860. konštitucija i bude pozvan u bansku konferenciju. Sada opet izadje u prvi red narodnoga života. Presjajna njegova predstavka radi obnove ustava uznese ga na kancelarstvo hrvatsko, za koje se on nije niti otimao niti se je mogao obraniti, kada su prijatelji željeli, da na tom mjestu ostane. Pao je s kancelarstva, kada se je spremao dualizam. Postao opet banom, kada se je učinila revizija nagodbe i opet proti svojoj volji, kada su se razbili dogovori s grofovima Jankovićem i Pejačevićem. Banovao je sedam godina od god. 1873. do god. 1880. Zatim je u miru sprovodio život. Preminu dne 4. augusta god. 1890.

Ne možemo i ne smijemo u ovoj knjizi da se bavimo politikom, a Mažuranić kao politik bio je na takovoj visini, da bismo morali po više puta ogledati i situaciju u monarhiji i pripovijedati puno toga, da nas svaki naš čitatelj razumije, a da budemo i pravedni prema ovomu veleumnomu Hrvatu. Zato ostavljamo drugima, da pišu o političkom djelovanju našega pjesnika a i sami sebi za drugu priliku. Moramo ipak spomenuti dvije posljednje njegove izjave. Godine 1885. napisa u spomenici pedesetgodišnjice preporoda naroda hrvatskoga ove znamenite i posljednje riječi, koje imamo od njegove ruke napisane: «Fanatizam bio on naravi koje mu drago — političke, crkvene, narodne, socijalne — ne samo ne promiče niti diže svetinje stvari, kojoj se tobože klanja, nego ju dapače ponizuje i mrazi, ter tim obara i ruši. On je poguban i pun prokletstva već svojim poreklom, jer ne potiče iz čista izvora savjesti, srca, uma i razloga, nego iz crna kala dugačke povorke strasti i nečovječtva: sujete, gluposti, bezobraznosti, laži, zavisti, mržnje i inih furija bez broja; spreman vazda, ako mu kad okuženjem množine ponarastu rogovi i krila, bolvanu svomu za ljubav, ne štedeć ni rodjene domovine, harat i palit zemlje i gradove, njegda ognjem i mačem, a od nedavna povrh toga prahom, uljem kamenim i dinamitom. Istorija svih velikih institucija čovječanstva, ljetopisi svih naroda, neiznimiv ni današnjega pružaju o tom plačno, ali žalibože nepobitno i nedvojbeno svjedočanstvo. Nakazna je svaka despocija, ali nakaznije nakaze od despocije fanatizma ovo naše sunce ne vidje nikada.»

Posljednje riječi, koje je Ivan Mažuranić javno izrekao u saboru hrvatskom god. 1886. bile su ove: «Nitko me nije pitao, dok sam bio ban, što vjerujem. Da su me pitali, bio bih im odgovorio: ««Vjerujem u prošlost, sadašnjost i budućnost Hrvatske!»»

Matija Mesić,

podpredsjednik (od god. 1858.—1872.) i predsjednik «Matice ilirske»

od god. 1872. do god. 1874.

Rodio se Matija Mesić dne 19. februara god. 1826. u Brodu na Savi od siromašnih roditelja. Otac mu bio porijeklom Hrvat iz Like, čime se starac rado znao ponositi. Sjećao se, da je od njegova roda bio jedan slavan pop, koji je i vojvoda bio. Skromna njegova žena rodjena Brodjanka kao da se stidila, što je pošla za Ličanina, koje tek ljuta nevolja goni u Slavoniju; znala bi mu prigovarati: neka to barem pred djecom ne govori! Matija je dobro upamtio ponos oca svoga i rado se toga spominjao. Opančarski zanat oca njegova hranio je dobro i pošteno dosta veliku obitelj. Imao je Matija više braće i sestara. I Matija bio bi prošao u zanat, da nije imao ujaka po materi, kanonika zagrebačkoga Stjepana Ilijaševića.

Danas ne ima više na zagrebačkom kaptolu one posljednje drvene kuće kanoničke, u kojoj je ujak Matijin sabrao njekoliko djaka od svoga roda. Mala je kuća već puna bila, kada je stariji brat Matijin Josip doveo i Matiju u ovo rodbinsko sjemenište. Matija već bio počeo škole u Požegi, a kanonik kao da nije mislio, imajući već punu kuću, da i njega primi. Stariji brat se ipak osmjeli i dovede ga. «Što si doveo dijete?» upita mirno kanonik. Josip odgovori: «Evo vidite.» Kanonik mirno klimne glavom i reče: «Pa neka bude.» Tako ne postade Matija opančar, već podje dalje u školu.

Još prije smrti ujakove prodje Matija u sjemenište biskupije zagrebačke. Da je bio napredan i dobar, svjedoči to, što ga je biskup njegov poslao

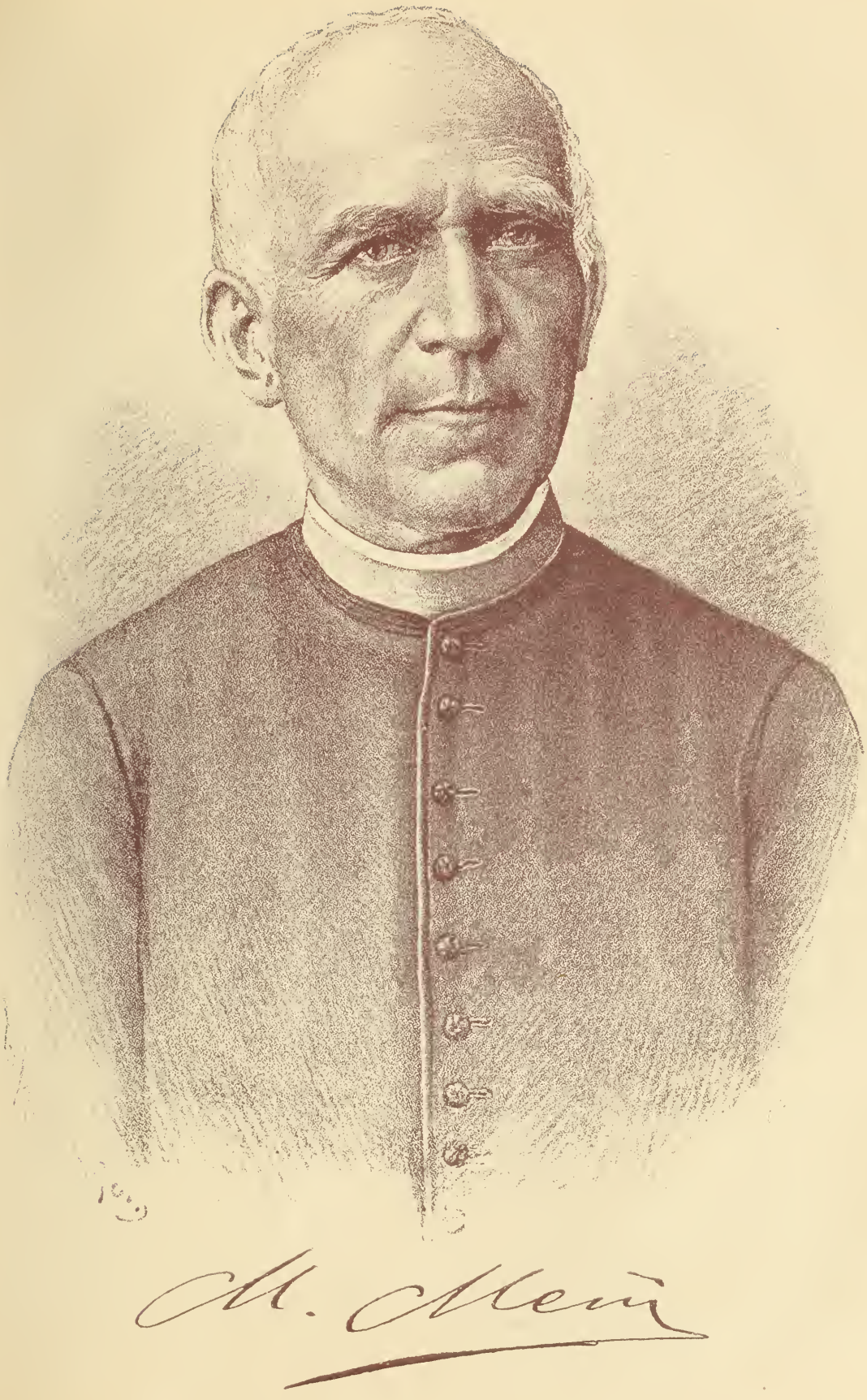

na bečko sveučilište u tako zvani Pazmanej, kamo se šalju samo najbolji mladi ljudi. Nije se biskup u svojoj nadi prevario. Matija prione tako marljivo uz bogosloviju, da je već kao bogoslov četvrte godine sjajni prvi strogi ispit učinio iz bibličke struke i semitskih jezika. Profesor njegov poleti pred cijelim zborom slušatelja, da ga ogrli i izljubi za krasne njegove odgovore. Bilo je to godine 1848. Nije zato on zanemarivao ni druge nauke. Našao se u zavodu u lijepom društvu osim starijega druga Andrije Brlića sa njekoliko plemenitih Slovaka, koji su gorjeli istim žarom za svoj narod, kao i Matija za ideju ilirsku. Učio je i slavenske i romanske jezike, a naučio i magjarski od drugova klerika Magjara.

Matija se za stalno nadao, da će ga biskup poslati i nadalje u Beč, da dovrši svoje bogoslovne nauke i da si uzmogne steći doktorsku diplomu. U početku g. 1849. bude redjen za svećenika i poslan za kapelana Svetomu Brcku kraj Božjakovine. Kad se molio, da bi ga poslali dalje na nauke, odvrati mu hladno i mrsko tadanji zamjenik biskupov: «Mlad čovjek mora sve probati.» Ode tužan, ali nadje u svoga župnika Havlička odlična patriota i naobražena čovjeka, dobroga i vjernoga prijatelja. Nadje utjehe i u kući vrijednoga grofa Ivana Nep. Draškovića u Božjakovini.

Matija ipak nije mirovao, već daj radi i traži, kako ćeš naprijed na nauke. Nije imao sreće, da nastavi i dovrši doktorat bogoslovja. Otvorila mu se druga prilika, da prodje učiteljstvu. Tek je godinu dana kapelanovao, kada mu javi prijatelj Adolfo Veber, tadanji suplenat na gimnaziji zagrebačkoj, da se izpraznilo jedno mjesto suplentsko. «Srodne se duše svigdje nadju — piše mu Veber 6. marta g. 1850. — osobito ako ih isti udes goni. Znadem, što si zaslužio, pa kakovu si plaću dobio, te sam dugo mislio, kako da Ti se pomogne. Evo sada se pruža prilika, da ostaviš polje, gdje ne niče za Tebe nikakovo cvijeće. Sada je prilika, dodji.» Tekar za njekoliko mjeseci mogao je Mesić veselo poletjeti sa svoje kapelanije da suplira najprije na gimnaziji zagrebačkoj godinu dana, a zatim da prodje u Beč na sveučilište, da se pripravi za gimnazijskoga učitelja iz povijesti i zemljopisa.

U ono doba nastajala je velika reforma škola. U cijeloj Austriji reformirale se gimnazije po novom sustavu njemačkom. Po starom sustavu učilo se veoma malo. Čitali se najviše stari klasici latinski. Cvao je Ciceron, cvao je grozni latinski govornički bombast u svim javnim skupštinama. Sada po novom sustavu ima da se znamenito pomnoži i broj predmeta i obseg svakoga predmeta. Sada sve gimnazije imadu biti svjetovne. Franjevci su imali gimnazije na Rijeci, u Karlovcu, Varaždinu, Požegi i Osijeku u svojima rukama, dakle sve, osim u Zagrebu. Sada imadu biti redom sve

uzete onomu redu. Trebalo profesora po cijeloj Austriji, pak i u Hrvatskoj. Mladi ljudi svih naroda grnu na bečko sveučilište, da se priprave za učiteljstvo. I mnogi mladji činovnici pokušaše svoju sreću, da postanu profesori. Navrvili zvani i nezvani.

U ovakovim prilikama dobije i naš Matija lasno priliku, da prodje učiti povijest. Nije on bio medju nezvanima, to pokazuju kasnija njegova djela, ali je bio medju nepripravnima, kako je bila većina njegovih drugova. Nije bio kao odličan mlad svećenik opet ni tako zelen, kao djače kakvo, koje je tek izmaklo iz gimnazije. Obće povijesti nije znao gotovo ništa, o zemljopisu nije imao ni prvotnih pojmova. Tim jače prihvati se nauke.

Samo jedan semestar ostade u Beču. Srce ga vuklo u Prag, da dodje na pravo ognjište slavenske nauke. Bio je Zlatni Prag u ono doba (g. 1851.) i prije toga njekoliko godina upravo glavni grad austrijskih Slavena. Matija mogao je s dobrim preporukama doći do oca češke povijesti Franje Palackoga. Svoju kuću otvorio mu i veliki slavista Pavao Šafařik. Profesor njegov V. Vl. Tomek prihvati ga brzo kao prijatelja. Najsretniji je bio do svoje smrti, što ga je Šafařik cijenio vrijednim svoga prijateljstva. Upravo u ono doba bavio se Šafařik glagolicom i u obće jugoslavenskim spomenicima. Mesić mu je posredovao kod Brčića i Kukuljevića i onda i poslije, kada je već Prag ostavio bio.

U ovakovom društvu nije mogao biti Mesić neradin. Kao na juriš padaju mnoge praznine njegova neznanja. On učini o uskrsu g. 1853. profesorski ispit s odlikom. Pored toga prevede kao djak knjižicu za povijest srednjega vijeka za niže gimnazije, u koju je unesao i povijest slavenskih naroda. Prevede i zemljopis mali za prvi gimnazijalni razred i unese u nju dobra gradiva za pojmove ove nauke i čistoga narodnoga govora. Svu dušu njegovu prevlada brižna i neumorna radinost, koju je prihvatio u onom kolu. Tanahno osjećanje za sve narodne potrebe donesao je već sobom u Prag, ali ovdje ono tako ojača, da je postalo značajnom crtom njegova života. Uspomene njegove na Prag, na one lijepe trudne dane, nadilazile su dražesti svojom skoro sve uspomene njegova života. Njega su se opet ondje rado spominjali. Kad je Mesić kao prvi rektor hrvatskoga sveučilišta uveden na rektorsku stolicu, pozdravi ga sa katedre profesorske njegov njekadanji profesor Nijemac dr. Höfler pri početku svoga predavanja (19. oktobra g. 1874.) ovako od prilike: «Moja gospodo! Danas otvara se sveučilište u Zagrebu. Prvi mu je rektor gosp. Mesić bio jednom odličan slušatelj na praškom sveučilištu . . .»

Mesić bude sretan, da je mogao doći odmah za profesora na gimnaziju zagrebačku. Još je tada bila gimnazija hrvatska (g. 1853. na jesen). Već slijedeće godine započimalo se predavati njemački. Malo je bilo Hrvata učitelja na našim gimnazijama. Oni, što su bili, trpješe muke teške, što mladeži svoga naroda moraju predavati njemački. U takovom gorkom položaju našao se naš mladi profesor Mesić. Prividno miran i ozbiljan nješto prigušenim glasom započimao bi svoja predavanja, dok na primjer u povijesti svoga naroda nije dospio do gorkih uspomena. Tada bi usplamtio, da zanositim glasom iskaže svoje sveto osjećanje. Sav prodahnut svojim zvanjem, ozbiljan do dna duše svoje nije mazio sladkim pripovijedanjem svojih slušatelja, rado se je služio izabranim govorom, ali najviše cijenio pozitivno znanje. Tri godine službovao je na gimnaziji, a onda bude imenovan za profesora austrijske povijesti na zagrebačkoj pravoslovnoj akademiji, a poslije i kanoničkoga prava.

Mesić radi prije svega za školu, a zatim za školske knjige. Tomkovu knjigu povijesti austrijske prevede na hrvatski. Malo zatim počne raditi s Ant. Mažuranićom i Ad. Veberom o «Čitanci za gornje gimnazije», koja je imala predstavljati razvitak jezika i književnosti hrvatske od najstarijih vremena do naših dana. Ova je velika radnja zapremala njegovo vrijeme za duže vremena. Drugi svezak ovoga djela jeste upravo njegov posao. Ovo djelo imalo je biti predšastnik sustavne povijesti književnosti, koju žalibože još danas teško očekujemo. Mesiću se na žao davalo, što ovim poslom zaostaje, da ne može započeti kakvu samostalnu znanstvenu radnju. Tužio se svomu milom učitelju Šafařiku, da mu školski poslovi i školske knjige sve vrijeme odnose. Lijepo ga tješi veliki slavista: «U ovaj čas jest — piše mu 14. maja g. 1855. — sastav dobrih školskih knjiga velika zasluga i jamstvo za budućnost, pa sve nije moći uraditi na jednom; samo kada duh radi, i na to će red doći.» Jošte je morao da obradi sustavnu crkvenu povijest, a poslije da opet obradi i svoje povijestne školske knjige.

Matija Mesić bio je već od g. 1858. podpredsjednik «Matice ilirske», te stajao joj je na čelu sve do njezina preporoda. Sjedio je i u historičkom društvu kao odbornik. Ovdje u «Arkivu» (knj. V. g. 1859.) napokon izadje prva njegova veća naučna radnja o «poljičkom štatutu». Prvi put vidjamo pred sobom učenika Šafařikova, gdje pomno traži prvi i najbolji rukopis, prispodablja ga s drugima i dolazi do toga, da dobivamo krasan i izvjestan cijeli zakon. Naša akademija izdala je sada sve zakone hrvatske najstarije u jednom zborniku. Zakon poljički preuzme na sebe čuveni slavista Vatroslav Jagić. «Ja sam baveći se oko ove radnje — veli on — s velikom

blagodarnošću dozivao sebi u pamet našega nezaboravnoga Matiju Mesića: što je njegova muka privrijedila za štatut poljički, da i ne govorim o njegovim zaslugama u istoriji, toga mu ne će nikada zaboraviti istorija hrvatske književnosti, ali držim, da je prije svega moja dužnost, koji prvi poslije njega opet pokrećem taj predmet, da glasno priznam i istaknem njegove velike zasluge u toj stvari. Koliko vrijedi Mesićevo izdanje Poljičkog štatuta, najbolje će pokazati ovo novo izdanje time, što se naš tekst gotovo u svemu doslovno slaže s arkivskim — to jest Mesićevim.»

Mesić se zanimao za stare glagolske spomenike već od svojih praških vremena. Šafařiku pomaže da dodje do pravih glagolskih pismena roda hrvatskoga. «Život Ćirila i Metoda» bila je prva njegova programska radnja. Tek što je doštampan bio poljički štatut, navali Ivan Kukuljević veliki teret na njega, da uredjuje njegova «Acta Croatica». Kroz dvije godine radio je neumorno na tom krasnom djelu. Tek je to dovršio, opet u «Tisućnici» (g. 1863.) priobći: «službu sv. Ćirila i Metoda», da pokaže, kako je hrvatska crkva prve prosvjetitelje slavenskoga plemena slavila. Ovo su sve trudne radnje, kojima se mogu nasladjivati samo odabranici stroge nauke.

Progovorio je Mesić svomu narodu i takovim radnjama, koje može čitati sa slašću svaki Hrvat. Prije osnutka akademije uprlo se njekoliko književnika, da izdaje podporom «Matice» časopis «Književnik», koji je imao biti preteča akademije. Ovdje započne objelodanjivati veliku radnju, koja ga je zanimala desetak posljednjih godina njegova života. «Hrvati na izmaku XV. i na početku XVI. vijeka», to je naslov njegovoj velikoj književnoj radnji. Ovo je imala biti prava i podpuna «povijest hrvatska» za onih znamenitih trideset i šest godina prije mohačke bitke. Mnogo ima radnja u povijesti hrvatskoj od godine 1835. — od dobe našega narodnoga preporoda, mnogo se je sabralo povjestničkih spomenika, mnoga su se pitanja razjasnila. Nitko ipak nije pokušao još u jednoj cjelini, da napiše veću pragmatičnu povijest naroda hrvatskoga niti za jednu periodu. Mesićeva je radnja u tom pogledu prva.

Našao se pred obilnim materijalom dnevnika Sanudova, našega Crievića-Tuberona i premnogim spomenicima. Našao se pred tolikom množinom dostojnih suvremenih svjedoka, kakovih do onda u povijesti našoj ne ima niti za sto godina. To je za povjestničara veoma ugodno. Ali je i veoma tegotno svladati ogromni materijal i saliti ga u jedan kalup umjetničke cjeline. Teško je to i za najveće majstore povjestničare, koji idu već na utrtoj stazi. Kako ne će biti teško za početnika, pred kojim još nitko nije pokušao obraditi jednu cjelovitu periodu povijesti hrvatske toliko

spletene sa povijesti ugarskom. Mesić donese u ovu radnju, za koju je mislio i nadao se, da će biti još zabava svega njegova života, svu dušu svoju. On donese sav svoj školovani pedantizam i tihi sveti entuzijazam.

Preslabo je moje pero, da opišem, kako sam vidjao Mesića pri njegovu poslu. Čist i uredan do skrajnosti slagao i opet razlagao svoje izvore i pomagala. Tako zvanoga «ženijalnoga nereda» nije poznavao, niti ga je trpio. Povjestničar treba da slika dogadjaje, kao da se pred njim razvijaju. Mesić nije smatrao svojih opisanih dogadjaja, kao da im je svjedok, već on živi s njima i čuvstvuje. Njemu su uspomene dogadjaja njegova naroda «svetinje», — kako je toliko puta iz sve duše govorio. On je pri svojoj radnji kao svećenik pri žrtveniku božjem. Kao da se ispovijeda, crta on i pripovijeda. Boli ga pripovijedati gorke istine, ali ih on pripovijeda to sve potanko i na široko, kao i najljepše i najugodnije stvari. Upravo to skrupulozno istinoljublje čini veliku širinu njegova pripovijedanja, čini štetu jedinstvenomu cjelovitomu umjetničkomu jedinstvu.

Ovako je na široko pisana njegova povijest Vladislava II. (od g. 1490—1516.) u «Književniku» I. i II. Ali zato se vidi i sreća njegova i uživanje u «Banovanju Petra Berislavića» (Rad II.). Vidiš kako Mesić uživa, gdje ima pred sobom Hrvata bana, koji u najtežem vremenu banuje i život svoj žrtvuje za domovinu. Ova mu je radnja upravo lijepa umjetnička cjelina; dopunjuje ju sa «plemenom Berislavića» (Rad VIII.). Koliko li ga veselio «Krsto Frankopan»? Krstov «život u tudjini» (Rad XIII.) čitaš kao roman. A tako isto vidjaš visoko na vidiku Krstovu osobu u «Hrvati nakon Berislavića» (Rad XVIII. XXII.). Upravo se je spremao, da dovrši Krsta do njegove smrti, ali ga smrt preteče. Sve ove rasprave sačinjaju jednu veliku knjigu od kakovih četrdeset štampanih araka.

Ovako je Mesić radio i svoj «Život Nikole Zrinjskoga». God. 1866. slavila se tristagodišnjica ovoga junaka. Na proljeće sjeti se historičko društvo, da bi to trebalo knjigom proslaviti i pozivlje Maticu. Mesić, podpredsjednik društva, prihvati se posla i obradi za njekoliko mjeseci najobsežniji životopis, što ga ima u našoj književnosti. Nikola Zrinjski jest junak svega kršćanskoga svijeta. Ne ima ni jedne velike svjetske književnosti, da ne bi imala veću ili manju radnju o ovom junaku. Mesićeva radnja i obsegom svojim i novim izvorima sve svoje drugarice nadkriljuje. Manja je Mesićeva radnja o «Krčelićevim anuama» ili o memoirima toga plodnoga i osebujnoga povjestničara hrvatskoga 18. vijeka. Posljednji put čitao je Mesić u akademiji «u slavu tisućgodišnjice krunisanja kralja Dmitra Zvonimira». I nevješto oko moglo je vidjeti teški

napor, kojim je onu radnju složio. Bolest ga satirala od duže vremena; on joj se tek otimao.

Mesić ide u jedan red ljudi plemenitih, kakovih se nadje po koji u ovom vijeku hvala Bogu u našem Zagrebu, a nema ih niti ih može biti u ikojem drugom gradu naroda hrvatskoga. Velike su kulturne potrebe jednoga naroda, veliki teret nosi mali narod, koji se upinje da bude narod. Hrvatski narod ima velike potrebe kulturne; puno se trudi, da ih namiri. Glavni teret pada na naš glavni grad. Najveći trh nose u Zagrebu oni, koji su po svom srcu najbolji, koji ne mogu reći: ne ću ovoga posla! Izmed ovih ljudi bio je Mesić jedan od prvih, dok je osjećao snage, da može podnesti. On je evo podpredsjednik i predsjednik «Matice ilirske» (od god. 1858.—1874.), skrbi se za gospodarstvo njezino, radi za nju samostalne književne radnje i uredjuje spise Stanka Vraza. U isto vrijeme bude izabran u sabor i sudjeluje u školskim odborima. U isto vrijeme radi oko «Acta Croatica». U isto vrijeme bude izvjestiteljem i članom školske komisije i piše obširne ocjene školskih knjiga. U isto vrijeme rukovodi zakladu za akademiju, a poslije za sveučilište. U isto vrijeme i predaje svoju nauku i brižno se za predavanje pripravlja. A kako je smogao u isto vrijeme to sve uraditi? Reći ćemo odmah. U isto je vrijeme i počeo i bolovati, jer je previše izmučio svoje inače veoma krepko tijelo.

Već od svoje trideset i treće godine ide on svake godine na vode, da ih pije, da se kupa i da onda odmah na povratku vrat svoj prikloni pod jaram teškoga i mnogostrukoga rada. Bolan i izmučen dočeka on hrvatsko sveučilište, na kojem je imao predavati p o v i j e s t h r v a t s k u. Budne na sveučilištu prvi rektor. Od trudna života i mnogih bolesti osijedio je kao starac — a nije mu bilo ni 48 godina; — sav uzrujan od brige i bolnoga života sjeda na rektorsku stolicu, da započne svoj veliki govor s riječima: «V e l i k j e d a n, š t o g a d a n a s s l a v i v a s k o l i k i h r v a t s k i n a r o d!»

Odsele živi za sveučilište i za akademiju, za svoju nauku i za mladež. Meni je bio učitelj još u gimnaziji i rastao sam uz njega, kad je u cvijetu snage svoje one mnoge narodne poslove obavljao, od njega sam primio početne nauke o povijesti hrvatskoj, na koju me on navratio, njegov sam nasljednik na stolici za povijest hrvatsku, pak mogu svjedočiti, kako je ljubio dobru i naprednu mladež, kao otac svoju dobru djecu. Znajte, da mu je iz duše niklo ono, što reče mladeži hrvatskoj u svom rektorskom govoru: «Vi ljubite domovinu svoju i s ponosom ju majkom svojom nazivate; Vi ljubite narod svoj, te mu želite odlično u obitelji ljudskoj mjesto; Vi ljubite slobodu, te hoćete, da pronikne sve odnošaje života;

Vi slavite prosvjetu i savršenu joj u svijetu pobjedu želite. Nu znajte, a Vi to i znadete, da će sve te lijepe pomisli, sve te uzvišene idee i medju ljubljenim Vašim narodom samo onda do pobjede doći, ako Vi tomu pomognete svojim svijestnim, oduševljenim i nepopustnim radom i svojom vrlinom i svojom čestitošću. Kako ljubite narod svoj i njegov napredak; kako ste radi, da naša Alma Mater bude sjajna i slavna, Vi ćete i učiniti, što se od Vas očekuje.» Prema dobrim mladjim svojim drugovima bio je uslužan i susretljiv i nježan kao stariji brat prema mladjemu, koga treba brižno podići i ukrijepiti na samostalni rad. I sa vršnjacima svojim i drugovima u nauci bio je on bez zavisti veseleći se napredku nauke hrvatske, ma tko ju obradjivao. «Naša akademija — veli u posmrtnom govoru Franjo Rački — izgubi Mesićem jednoga od najrevnijih svojih članova, a svaki član njezin jednoga od najiskrenijih drugova.» Mesić završi svoj trudni život 6. decembra god. 1878. u pedeset i drugoj godini života. «Ako se obazremo — reče isti Rački — na stališ pokojnika, bijaše on ures hrvatskomu svećenstvu. Ako se osvrnemo na zvanje njegovo, bijaše svijestan učitelj i pravi prijatelj omladine. Ako se obazremo na njegov položaj u javnom životu zemlje i naroda, bijaše za napredak njihov zauzet dušom i tijelom do posljednjega uzdaha svoga; te koje mu god mjesto bješe namijenjeno, nastojaše ga, ne imajući pred očima svoje koristi, izpuniti na obće dobro.»

Ivan Kukuljević Sakcinski,

podpredsjednik «Matice ilirske» (od god. 1851.—1858.) i predsjednik «Matice Hrvatske»

od god. 1874. do god. 1889.[1]

I.

Ponosio se Ivan Kukuljević Sakcinski, da je od stare plemićke obitelji senjske, koja je porijetlom iz Dalmacije. Otac mu Antun bio u svoje doba vrijedan i znamenit čovjek u Hrvatskoj. I na domaćem saboru i na zajedničkom brani prava Hrvatske, a kao čovjeka poštuju ga sve stranke u domovini. Antun se oženio Antonijom plemenitom Labaševom i s njome je rodio devetero djece. Najmladje dijete Ivan Donat Maksimin rodi mu se dne 29. maja g. 1816. Ivan mu jedini ostane na životu, dok su sva druga braća njegova i sestre mladi pomrli. Starac se osjećao nesretnim, što mu tako djeca redom poumiraše. I žena mu je toliko pobolijevala, da je i najmladje dijete svoje, veoma živahnoga i nemirnoga Ivana, morao davati od kuće već u ranoj mladosti. Otac ga je dao prijatelju svomu župniku Markuliću u Zajezdu, gdje je učio pučku školu. Gimnaziju započne u Varaždinu, a nastavi u Zagrebu. U plemićkom konviktu zagrebačkom pod dobrim nadzorom svrši gimnaziju.

Čim je dospio u filozofiju, počne dosadjivati ocu, da će u vojsku; neka mu dozvoli, da prodje u kadetsku školu. Starac se branio i otimao, ali napokon mu ipak dozvoli. «Pazi, — veli stari — da i to nije samo

[1] Ovo je kratki izvod iz moje veće rasprave: «Život i djela Ivana Kukuljevića Sakcinskoga». («Rad» akademije. Knj. CX.)

Ivan Kukuljević Sakcinski

tvoja mladenačka obijest, da se odmakneš od knjige, bez koje se nigdje na svijetu u nijednom stališu ne može naprijed.» Tek što mu je stiglo očevo pismo, već za nekoliko dana dade se unovačiti. God. 1833. januara 23. već ga nalazimo kao kadeta u Kremsu. Sretan je Ivan, da se otresao dosadne mu filozofije, u kojoj nije ni dobro napredovao. Ovako prekide u drugoj godini filozofije svoj tok nauka u misli, da će ga njegova smjelost i odvažnost u vojničkom stališu odnesti visoko do časti i slave.

Kao kadet živi Ivan baš po kadetski, ali uza to čita puno njemačke pjesnike i historičke romane Walter Scotta. Ovdje i prvi put propjeva na njemačkom jeziku. Prva mu je pjesma: «An Kroatien» (g. 1834.). Već slijedeće godine s pomoću oca i dobrih prijatelja dospije ugarskoj gardi u Beč. Za godinu dana postane kod garde častnik (6. maja g. 1836.). Mladi, krepki, krasni i živahni častnik uživa život veselo. Njegovi drugovi prigovaraju mu radi vječite njegove zaljubljenosti. On sam bilježi jednom: «Kao na svakom balu zaljubih se i pri ovom» i dodaje: «Mladost, mladost, kad ćeš ti pametnija postati?»

Nije zato utonuo u ljubavi i ljubavnim igrama, već se upravo s pohlepom prihvati čitanja dobrih knjiga osobito pjesnika i beletrista. Počele ga zanimati i povijestne knjige i lijepe umjetnosti. Već je otac njegov volio povijest i sabrao si bio veliku povjestničku knjižnicu. Pohodeći oca poslanika hrvatskoga na zajedničkom saboru u Požunu upoznade se i sa biskupom Mirkom Ožegovićem, grofom Jankom Draškovićem i drugovima njihovim. U Beču se upozna s vladikom crnogorskim Petrom Petrovićem Njegošem, sa Vukom Stefanovićem i pjesnikom Simom Milutinovićem.

Ljudevita Gaja nije lično poznavao, ali od prvoga početka prima njegove novine i užeže se za ideu ilirsku. Tekar godine 1837. dodje Gaj u Beč i sastane se s njime. S neopisanim veseljem bilježi Kukuljević taj važni dogadjaj u svoj dnevnik. «Kucne netko na vrata, — piše on — i unutra stupi moj Gaj, najveći domorodac našega vremena, najvažniji muž našega književstva ... Na posljednje pokažem mu njekoja djela od mene kano i pjesme. On bijaše ushićen, uzme pjesme sa sobom i obeća njeke u «Danicu» staviti.» Tek iza njekoliko mjeseci (14. decembra) zabilježi opet: «Danas kod obeda sam primio «Novine» s «Danicom», u kojih tu radost prvi put sam uživati mogao i jednu pjesmu od mene i to: «Tuga za ljubom.»»

Ovo je početak Ivanova javnoga književnoga djelovanja. Ali on evo kaže: pokazah — Gaju — «njekoja djela od mene.» Bio je on dakle već više toga napisao. I jeste, ali sve na njemačkom jeziku. Gdje

bi on bio do onda i hrvatski književni jezik naučio? Pripovijeda sam, kako je sa svojim drugovima iz zagrebačkoga konvikta bio dospio staromu župniku Mikloušiću u Stenjevac. Starac ih nagovarao, da čitaju hrvatske knjige. Ali šta bi bila onda mladež čitala, pita on: «kada knjige čistom hrvaštinom pisane zagrebačkoj mladeži ni po imenu poznate ne bijahu.» Sam vrijedni otac Ivanov piše mu uvijek njemački.

Prva Kukuljevićeva njemačka pripovijest je: «Jelena oder das Thal in Bednja» (god. 1835.), koju slijedeće godine prevede na hrvatski pod naslovom: «Jelena ili Dolica pri Bednji.» Iza ove sasipa redom cijeli niz pripovijesti, koje pokazuju njegovu neodoljivu želju, da bude književnik. Sada se rodiše njegova «Različita djela», izašla poslije (god. 1842—1846.) u četiri sveska. Prva mu je hrvatska pripovijest «Bugarin» (god. 1837.). Radi u doba Karagjorgja, u vrijeme ustanka srbskoga, puna plemenitih misli, da se uz Srbe dignu i druga plemena na balkanskom poluotoku. Pripovijest slijedeća «Marta posadnica» napisana je po Karamzinu. U trećoj pripovijesti: «Braća» pokuša oslikati svezu izmed Dubrovnika i Hrvatske. Mnoge uspomene na slavna djela djedova pokazuju, koliko je već proučavao povijest hrvatsku.

To se još bolje vidi u njegovim mladjanim dramatičnim pokusima. Prva mu je drama: «Juran i Sofija» ili «Turci kod Siska.» I nju je napisao najprije (g. 1837.) na njemačkom jeziku. Preveo ju je zatim na hrvatski, ali veoma slabo. Ispravio mu je jezik Vj. Babukić; štampana je g. 1839. Iste godine predstavljena je u Sisku, a slijedeće godine u Zagrebu. Povjestnički je znamenita, jer je ovo prva hrvatska drama, što se je u Zagrebu javno predstavljala. «Ushit, kojim je u neobično velikom broju sakupljeno občinstvo ovo upravo domorodno djelo primilo — veli Danica (g. 1840. br. 24.) — ne može se opisati. Svaki izraz, svaka riječ, koja se na rod, jezik, kralja i domovinu proteže, slijedjaše gromovito pljeskanje i radostno klicanje, kakvoga se još nikad u tom teatru čulo nije.» I nije se moglo čuti, kada je do onda Zagreb samo njemačke predstave slušao.

Iza ovoga djela brzo napiše: «Bieg kralja Bele ili osveta hrvatska» (Različita djela knj. III.). Ovdje već vidjamo, da poznaje povjestničare Lucija, Krčelića i Ratkaja. Vidi se, da je puno učio za ove tri godine svoga boravka u Beču; vidi se, da stvara jedno djelo za drugim i pokazuje plodnost i smjelost u stvaranju novih i novih i raznolikih djela, vidi se, da je mnogo čitao i stekao različite pobude za stvaranje. U prevelikom poletu za stvaranjem prodjoše mu ipak mladi dani, da nije poiskao ni u Beču sistematičnu obuku u povijesti i filozofiji i srodnim naukama.

Ostade mu za vas život njegov smjelost samouka, neizrecivo pogodna za njegovu plodnost. Smjelošću samouka otimaše on poslije brzo tmini spomenike svoga naroda i bacaše ih brže na ogled hrvatskomu narodu i učenomu svijetu, nego što bi bio mogao kakav strogi kritik.

Kukuljević ne ostade za dugo kod garde. Hofkriegsrath baci ga regimenti u Italiju; pošalje ga u Milan. Bogate umjetnine ove klasične zemlje mamiše ga na ogled i primirivahu njegovu bolnu dušu. Ovdje mu se rodi prva misao za njegov: «Slovnik umjetnika jugoslavenskih»; ovdje osvoji za knjigu hrvatsku svoga druga Petra Preradovića. Umiriti se ipak nije mogao. Odluči, da ostavi vojnički stališ. Znamenitim i velikim pismom obznani to svomu strogomu ocu. «Vi ćete se čuditi — piše on — kada iza duge šutnje od mene dugi list dobijete, u kojem kao čovjek sebi najdražemu čovjeku, kao sin svomu ocu, kao zapuštenik svomu jedinomu prijatelju i pravomu i velikomu dobrotvoru pristupam. Već vidim, kako rumenite, kada ove redke čitate, a u srcu drhćete. Umirite se, mili oče! Sadržaj ovoga pisma ne može Vas uvrijediti.»

«Počimam sa riječima čovjeka, koga obožava sva Evropa, sa riječima Göthea, gdje govori o uzgoju ljudi, te kaže: ««Tko hoće pri odgoju čovjeka da uradi što dobra i za njegov napredak što koristna, valja da pazi u zrelijoj dobi mladosti njegove, čemu je sklon i kakve su mu želje. Prema tomu neka mu se bira stališ. Inače će priličiti u cijelom životu putniku u pustinji, koji ne zna puta, ne ima cilja niti ikakva pristaništa.»»

«Ovo je moja slika, odkada se sam poznajem. U djetinjstvu bio sam nemiran, raspušten, dapače u njekim danim prilikama izopačen dečko. To je bio pravi razlog, da sam bio tako rano odmaknut od Vas i od domaćega obiteljskoga ognjišta. Od toga vremena nije me bilo za duže vremena u roditeljskoj kući. Sedam godina proživio sam medju mladeži, koja je bila isto tako živahna kao i ja. Ja sam zaboravio, kakav je život medju svojima, niti nisam naučio onu slast unići u samoga sebe, živjeti za sebe. Posljedica je bila, da nisam nikada imao volju za nauku, da sam tek iskao sve moguće načine, kako ću se od nauke odmaknuti. Naravno je sasvim, da sam to upravo onda iskao, kada je najviše trebalo da učim, a to je bilo u filozofiji —».

«Soldatija prikazala mi se kao Eldorado, gdje ću živjeti sasvim novi život. Mislio sam, istaknut ću se krepkom svojom prirodom. Već mi se činilo, da ću svojom smjelošću i vatrenom željom za bojem i zanosom postati novi Napoleon. Dolazili su upravo glasi o novom ratu. Nitko me ne bi bio suzdržao. I budnem vojnik. Oboružan naukama, koje nisu nikada štogod više vrijedile nego li upravo ništa, dodjem regimenti da-

leko od moje domovine, prodjoh i lijetah od grada do grada u mnogim zemljama, dok ne dodjoh u Beč kao podpuni klipan. Nješto duha i čuvstva bila je sva moja duševna imovina.»

«Ovdje upoznah mlade ljude, koji su bili u tolikim naukama izučeni, tolike muževe pune mudrosti, pak sam se sramio, da samo ja tako nisko stojim ispod njih. Ja se osamih od ljudi i primih se nauke. Kolike li sam slasti uživao dan na dan i još ih danas osjećam! Odlučih, da ću se posvetiti nauci i držat ću se te odluke do posljednjega daha moga života. Kod garde bilo dosta vremena, a ja ga upotrebih na čitanje i pisanje. Tek prve godine podao sam se bio zabavama, pa sam radio sve ono, što radi mlad raspušten čovjek dospjevši prvi put u veliki svijet. Kako rekoh, to ipak nije dugo potrajalo. U ove posljednje godine naučih svijet poznaveti s ozbiljnije strane. Tako je naravno, da je taj vojnički p r i v i d n i ž i v o t izgubio u mojim očima vrijednost.»

«Izašavši iz garde poželjeh si proći u Krajinu. Ondje bih mogao i valjda jedino ondje nastaviti moje obljubljeno poslovanje. Hofkriegsrath pošalje me u Italiju. Ja sam mu zahvalan, jer vidjeh zemlje, kojih možda nikada ne bi bio vidio. Boraveći ovdje, sve mi se javlja glas srca, koji mi kaže: «Ti nisi za ovaj stališ.» Ne vjerovah svomu srcu i pitah druge dobre ljude, pitah starije pametne ljude — i oni mi to potvrdiše. Ispitah si dušu i srce i sva osjećanja svoja — sve mi govori: «Ostavi ovu krivu stazu života, jer ne ćeš biti nikada sretan niti zadovoljan i u stare dane nesretan —».

«Žalostno je ovo čuti od svoga djeteta, dragi oče! Nije li tako? Ne mislite zato, da sam toliko već propao, da nikada ne ću sretan biti, ali u ovom stališu ne ću biti nikada. Zar da ovaj kratki život, što ga svaki čovjek proživjeti mora, sav u jadu i nevolji proživim, da do groba ostanem robski pokoran stotinama poglavara od najrazličitijih naroda, ljudima, koji su daleko za mnom po duhu i srcu, pa da se dragovoljno svakoj njihovoj voljici klanjam? Zar da se za uvijek moram daviti s ovim suhoparnim i neslanim vojničkim predmetima, od kojih su mnogi u ovom prosvijećenom vijeku bez ikakve svrhe, pa da to do vijeka podnosim kao strpljivo blago božje? Zar da ja, ako rat bukne, podjem daviti i umarati narode, koji su visoko u prosvjeti nad narodima našega carstva, koje mi smatramo za naše učitelje i oplemenitelje ljudskoga duha, koji nisu ni momu narodu ni mojoj domovini ništa na žao učinili! Tako mi Boga i svih svetih — nikada, dok mi bije u prsima junačko moje i nepokvareno srce. Dužnost bi me mogla na to vezati, a zato ću se odvezati od te dužnosti.»

«Ali kako? Ja sam siromah čovjek, a ne imam takova Mecene, da me zaštiti. Ipak nisam toliko zapušten. Već do sada bio bi to i morao bih se kretati po svijetu kao propalica, da Vas ne imam. Bog mi Vas je dao i uzdržao. Po Vama nadam se, da ću se dovinuti svomu cilju i zadovoljstvu. Šta će se tude pametna roditi? — već Vas čujem pitati. Čujte! Vi ste ugledan u domovini i imate možne prijatelje. Možda bi mi bilo moguće gdjegod ma kako malo mjestance pribaviti. Ja sam mlad i osjećam u sebi snage, ako uhvatim ma kakvo mjestance, da ću se razviti kao vrijedan i zadovoljan čovjek.»

««Ali drago dijete, kakvo mjesto? Sve je prepuno, a ti niši prava izučio.»» — Doista važno pitanje. Ali Vi ste veliki direktor škola tako rekavši u tri zemlje. ««Ti valjda misliš — mislite si Vi — da budeš profesor ili možda hoćeš da budeš pedel školski, jer drugoga mjesta za sada ne ima.» — Ali ja ipak velim, da ima, i da to po Vama mogu dostići. Vidite, svi gradovi naobraženih naroda, gdje jest akademija ili gimnazija, imadu i javnu biblioteku. Tude je kustos ili bibliotekar, koji je u časti kod naobraženih ljudi, a imade i pod sobom činovnike. Evo zagrebačka biblioteka broji do 15.000 svezaka, a leže za hranu miševima bez reda. Veli se, trebala bi najprije dvorana, gdje će se namjestiti i urediti. Zašto to? Dvorana akademije tako je velika, da bi mogla primiti u sebe cijelu biblioteku. Pa što zato, ako se u dvorani dišputacije vode? Ta u cijelom svijetu biva toga, da su dvorane nakrcane do vrh vrha knjigama, dok djaci ipak u njima defenduju ili vode dišpute. Opet s druge strane u nijednom naobraženom narodu ne drže se koncerti u akademijskoj dvorani, kako to u nas biva. Neka se koncerti drže ili u starom teatru ili si neka sagrade dvoranu. U mjesto što biste potrošili za gradnju biblioteke, kupite knjiga i namjestite činovnika, da Vam knjige uredi. Vidite, ja sam posjetio već mnoge najveće biblioteke i osjećam u sebi sposobnosti, da budem a ma sasvim dobar kustos. Poznajem već prilično inozemne književnosti, a imao bih tada prilike, da naučim, čega još ne znam. Kod biblioteke valja da bude čovjek, koji se ne će trebati zastidjeti, kada mu dodju stranci, da ih uputi; a ja si laskam, da bih u tom pretekao sve te vaše ljude, koji su sada njekako namješteni kod biblioteke. Ja bih bio svom dušom za takovo mjesto.»

Čitatelj će i sam pogoditi, da je staroga oca ovo pismo moralo potresti. On mu odgovara na ovo, kako veli stari: «prividno filozofično a bezumno pismo» Stari sklapa ruke nad svojom starom nesretnom glavom i zaklinje sina, da ostane u vojsci. «Šta će biti od tebe? — pita stari. — Najnesretniji čovjek, gaziblato. Tamo te je dovela ta pohlepa za naukama,

kojoj sam se ja jadan toliko radovao. Bit ćeš na ruglo svemu svijetu. Istina, da si sposoban za arkivara, ali ja sam se morao smijati tvomu predlogu o uredjenju biblioteke. Šta hoćeš da budeš gladni pjesnik? Možda ti je kakva Talijanka glavom zavrtila? Možda te srce poteže u domovinu, pak bih ti ja proskrbio, da budeš premješten k toploj peći u Krajinu, ako su ti prehladni talijanski kamini. Srce mi puca, kad promislim: kako ćeš biti prezren u domovini, u kojoj si stekao do sada toliko ljubavi.»

II.

Ivan Kukuljević prevlada sve zapreke starčeve. Ostavi vojsku g. 1842. i vrati se u domovinu. Najprije bude imenovan začastnim jurasorom županije zagrebačke. Po «Danici» upravo poznaješ, da je u domovini. Malo ima brojeva ove godine, u kojima ne bi bilo štogod od njega: ili pjesma ili povjestni članak kakov ili putopis. Do sada je sve svoje sastavke osim pjesama pisao najprije njemački; odsele piše odmah hrvatski. Osobito je karakterističan za cijeli njegov život uvod u prvi njegov povjestni članak u «Danici» (br. 2—4.) pod naslovom «Carevi rimski plemena ilirskoga». Svi carevi rodom iz Ilirika bili su po tadanjem mišljenju Kukuljevićevu i njegovih drugova porijetlom iste krvi, koje su i Hrvati. Gledajući veliku slavu njihovu i prispodabljajući s njome povijest «ilirskih država» potonjih vjekova, biva nujan i neveseo. «Ne ponosite se kao potomci roda toga (ilirskoga) s imenom i dogodovštinom od pojedinih vaših država, jerbo u njoj ne stoji ništa, nego spomenica vaše nesloge i bratinske omraze, divlji boji medju braćom jedne krvi, gnjusno neznanstvo puka, robstvo, nevjera i vrhu svega toga crna tmina. Ne ponosite se, rekoh s djeli cijelog naroda, ni njegovih puka, već se ponosite s pojedinimi muževi od roda vašega, koji su kao pojedini članovi vaši slavu zaslužili, slavu, koju cijeli narod nikad zaslužio nije, oni svijetle kao jasne zvijezde u tamnoj noći dogodovštine naše, ter poradi njih, ne poradi nas svíju možemo zahtjevati hvale od vlade rimske i bizantinske, od ugarske i turske, od mletačke i njemačke.»

Kroz pedeset godina u stotini uvoda njegovih mnogobrojnih radnja naći ćete uvijek nješto od ovoga plačnoga i pesimističkoga tona, kadgod govori o općem stanju svoga naroda. Kako u tu bludnju pada, to sam malo dalje tumači. «Upoznajte se s velikimi muževi naroda toga — veli on — i vi ne ćete više prezirati staro ovo ime i upoznat ćete, da slava, kojom se toliko ponosite, ne narodu, nego samo pojedinim osobam prinadleži.» Kukuljeviću je ova misao ispunila život. On je napisao stotine životo-

pisa slavnih ljudi Hrvata i drugih Jugoslavena, a u neumornom dugo vječnom svom životu nije dospio, da obradi barem jednu veću dobu povijesti svoga naroda. Uvjerit ćemo čitatelja u dalnjem pripovijedanju, da ovo nije kakav prigovor Kukuljeviću.

Kukuljević nadje pri svom povratku svu domovinu uzrujanu. Već pedeset godina navaljuju Magjari na Hrvate, da im narinu svoj magjarski jezik. Hrvati se brane i ostaju kod latinskoga jezika. Od vjekova je jezik latinski ne samo u crkvi, već i u državnom životu bio u Ugarskoj i Hrvatskoj. U njemu su pisani svi zakoni potvrdjeni od kraljeva. Ni najveće navale magjarske, ni cvatući napredak magjarskoga jezika i književnosti, ne mogoše uspaliti tadanje zamrle Hrvate, da i oni uvedu svoj narodni jezik u državne poslove. To je smućivalo mladoga Kukuljevića. Čim se je vratio u domovinu, napisa proglas u kojem reče: «Hrvati! Kad ćemo prestati od tudjina pomoći tražiti? Kad ćemo toliko gizdosti imati, da si i sami pomognemo? Da ne čekamo kao mala dječica pomoći i podpore od drugih? Nikad prije nego onda, kad ćemo se u duhu sjediniti, kad ćemo u Hrvatskoj Hrvati biti dušom i tijelom, ali na skorom moramo to biti, jer drugačije prestat ćemo biti. Sada ili nikada valja da uvedemo jezik naš u urede i da tražimo savjetničtvo, t. j. samostalnu hrvatsku vladu.»

Ovo je njegov program. Ovaj stade braniti slijedeće godine i u saboru. Prvi je on iza vjekova progovorio na saboru hrvatskom (2. maja g. 1843.) hrvatski govor. «Mi smo — reče on izmed ostalih — malo Latini, malo Nijemci, malo Magjari i malo Slavjani, a ukupno i iskreno govoreći nismo upravo ništa. Mrtvi jezik rimski, a živi magjarski, njemački i talijanski, to su naši tutori. Živi nam se groze, a mrtvi nas drži za grlo, duši nas i nemoćne nas vodi i živim predaje u ruke. Sada imamo još toliko sile, da se suprotstavimo mrtvomu, za malo ne ćemo moći nadvladati žive, ako se čvrsto ne stavimo na noge, t. j. ako svoj jezik ne utvrdimo u domovini i postavimo ga vladajućim.» Mladji svijet prihvati ovaj govor sa najvećim zanosom, stariji ljudi smijahu se neiskusnu mladiću.

Još većom snagom ustade Kukuljević u saboru g. 1845. Ovoga puta prihvati i sabor hrvatski samostalnu vladu i narodni jezik, da se uvede u škole kao obligatan predmet. Trebalo je ipak jošte dvije godine, dok je napokon sabor hrvatski jednodušno prihvatio, da se u mjesto mrtvoga latinskoga jezika uvede živi hrvatski u školu i urede iza fulminantnoga govora Kukuljevićeva. Gospodje i gospodjice hrvatske obasipaše sabor cvijećem i štampanom pjesmom (god. 1847.), Kukuljević bude ljubimac mladeži.

God. 1848. februara 22. pošalje mu sabrana slavenska mladež u Požunu adresu: «što se bori za prava Hrvata i svih Slavjana.»

On je bio i pjesnik mladeži hrvatske. Već je bio «Slavjanke» spjevao do godine 1845. U Hrvatskoj nije ih mogao štampati, jer je cenzura bila prestroga. Pošalje ih u štampu u Biograd, ali ih ni ovdje ne smiju metnuti u štampu. Njegov prijatelj Janko Šafařik, profesor u Biogradu, dobro pogodi, kada reče (u svom pismu 11. aprila god. 1845.): «Koliko bi djelce ovo izredno kod sviju nepokvarenog srca mladih Slavena dobro učinilo, to se kazati ne može. Ono bi bilo glas proročki u zgodno vrijeme.» Godine 1848. izašle su «Slavjanke» bezimeno od X.—a i postadoše «davorije» ili pjesme budnice mladeži hrvatske. Pjesme ove sa zanosom opijevahu rijeke i gore i slavna djela djedova, a nisu oprostile ni neprijateljima Slavenstva.

Osim ovih pjesama dade on u svijet i svoje «s a b r a n e p j e s m e» u IV. knjizi svojih različitih djela (g. 1847.). Ovdje su i pjesme iz njegovih mladih godina. «Nikada ne bi bila — veli sam u predgovoru — možebiti knjiga ova ugledala bijeli svijet, da je nisam još prije njekoliko godina obećao tiskom izdati. U buduće namjeravam se odaljiti od ove vrsti poezije, te udariti stazom, koja vodi na drum zrelijih i poučiteljnih znanosti.» Tu riječ i održa. Već više ne zapjeva ljubavne pjesme.

Kukuljević se veoma ozbiljno započne baviti povijesti svoga naroda. Već god. 1840. započne svoju «g r a d j u z a p o v i j e s t u m j e t n o s t i u d r ž a v a h i l i r s k i h o d n a j s t a r i j e d o b e», od česa je postao kasnije njegov veliki: «S l o v n i k u m j e t n i k a j u g o s l a v e n s k i h». Više manjih članaka objelodani tečajem ovih godina po novinama. Prva mu je veća i bolja radnja o «J u l i j u K l o v i j u» (Danica 1847. br. 32.), gdje već pokazuje, da dobro poznaje najbolju literaturu o umjetnosti. Prva mu je veća radnja u povijesti hrvatskoj: «P l e m e g r o f o v a O r š i ć a» (Iskra g. 1846.), gdje dosta smjelo prolazi kroz njekoliko vjekova povijesti svoga naroda. Započeo je već i izdavanje pjesnika dubrovačkih sa M e n č e t i ć e v o m «T r u b l j o m S l o v i n s k o m» (Zagreb g. 1844.). Glas o njegovu napredku u povijesti hrvatskoj bio je već toliki, da ga je sabor hrvatski g. 1847. izabrao u odbor za sabiranje spomenika o hrvatskom državnom pravu posebnim člankom. On se i spremao, pozivao prijatelje, da ga pomognu, i iz toga se rodila poslije njegova knjiga: «Jura Regni Croatiae etc.»

Dok se on sprema na ovaj veliki rad, bukne plamen burne godine 1848. U narodnom taboru u Hrvatskoj sve je kipjelo radi novih zakona stvorenih u magjarskom saboru, da se odkida Slavonija i Primorje s Rijekom

od Hrvatske, a niti preostale tri županije ne bi bile samostalno kraljevstvo. Medjutim u Zagreb donese pošta 16. marta, da je (13. marta) buknula u Beču revolucija. Još istoga dana sastade se na dogovor njekoliko otačbenika. Kukuljević se smatrao zvanim, da stupi na čelo pokreta. Već 17. marta stupa Kukuljević na čelu deputacije gradjanstva zagrebačkoga pred sakupljeno zastupstvo grada Zagreba. Predstavivši najprije sebe i svoje drugove kao izaslanike svih stališa grada, veli o jednodušnoj volji gradjanstva: «Žele zajedno prava svoja i sreću naroda na čvrstiem temelju za vijeke vjekova ustanoviti, na temelju narodne jakosti i narodnoga duha . . . Velike se stvari predlažu u Požunu za državu ugarsku i za kraljevine naše; traži se odgovorni magjarski ministerium, sloboda tiska time i slobodno razvijanje duha čovječanskoga, odkupljenje puka od potištene robote, zastupanje naroda (sviu stališa) u zakonotvornom tijelu i na saborih i većih i manjih, jednakost pred sudom i podignuće narodne vojske. Predlozi ovi su od prevelike važnosti za naš hrvatski i slavenski narod; nu baš zato, jer su za nas važni . . . ne smiju se nipošto za nas bez nas u život uvesti». On se veseli, da se i u Beču podobni predlozi u život uvadjaju, nu «hitrina, kojom se čini, mora nas oprezne učiniti na sve pogibelji, koji su s brzinom višekrat za onoga skopčane, koj rado čeka ili spava . . . I stanovnici grada Zagreba želeći gore navedene darove dobiti, moraju hitro raditi, ako ne žele zakasniti. Nu kao slobodni ljudi slobodnog naroda žele, da sve dobiju po svojoj volji i svojim trudom, nipošto pako po tudjem znoju i po tudjoj volji, žele zajedno starinskim narodnim i zakonitim putem dobiti sve, a taj put je državni sabor kraljevina Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, kamo spadaju najprije sva pitanja našega života, tamo su spadala i njegda i spadati moraju uvijek.» Time moli vrijedno poglavarstvo, da u ime cijeloga zagrebačkoga stanovničtva krepku molbu pošalje na kralja, da zapovijedi banskomu namjestniku, da što brže sabor hrvatski razpiše, gdje će se «ne samo gori navedena pitanja nego svih nas i cijeloga carstva tičući se poslovi u smućenom i nemirnom ovom vremenu poduzeti». Ujedno neka se jedan gradjanski odbor pošalje u Beč, koji će ustmeno izjaviti kralju želje hrvatskoga naroda. Govor Kukuljevićev prihvatilo je gradsko zastupstvo s ushitom i odgovorilo mu na usta svoga načelnika Kamaufa imenujući ga začastnim gradjanom grada Zagreba. Ushit u obćinstvu bio toliki, da Kukuljević nije ni do riječi mogao doći, da za ovo odlikovanje zahvali. Ovo je početak hrvatskoga gibanja godine 1848.

Po predlogu slavenske mladeži u Beču stupi Ivan Kukuljević u triumvirat sa Ambrozom Vranyczanom i Ljudevitom Gajem. Već 25. marta

proglasuju baruna Josipa Jelačića u skupštini u «Dvorani» banom hrvatskim. Kukuljević pročita narodu zahtjeve i odnese ih zajedno sa tri stotine drugova u Beč. Za malo dana vrativši se iz Beča, učini on novi predlog (20. aprila); on predlaže slavenski kongres u Pragu ili kojem drugom gradu. On zagovara, da kao što Nijemci imaju svoj «savez», ako su i raztreseni po raznim državama, da takav «savez» učine i slavenski narodi, a glede Hrvatske o njenom odnošaju spram Ugarskoj veli: «Mi smo prije više stoljeća slobodnom voljom naših predja stavili kraljevine naše pod krunu ugarsku i pod vladanje zakonitoga kralja ugarskoga. Pod tom krunom i takovim kraljem želimo ostati. Ali zahtjevamo podpunu slobodu i jednakost sviu naroda na zemlji ugarskoj stanujućih . . . Mi želimo da ostanemo i nadalje slobodne kraljevine kao osobito historičko Ugarskoj samo pridruženo tijelo, koje imade svoje upravljanje». Prema carstvu austrijanskomu izjavljuje Kukuljević: «Sadanju dinastiju, koju smo pod Ferdinandom I. svojevoljno primili, želimo i nadalje za svoju priznavati i na koliko će nam biti moguće braniti. Očekivamo pako od nje, da nam one strane što brže pridruži, koje po historiji i zakonu ili po krvi i poreklu našoj državi ili našemu jugoslavenskomu narodu pripadaju. Po onih razumijevamo: Dalmaciju, istrijanske otoke sa istrijansko-hrvatskimi okružji i njekoja pogranična mjesta Kranjske. Na druge spada sva Kranjska i slovenska Koruška i Štajerska. Naravno da dodju u slobodan savez s našom kraljevinom» (H. Sl. D. Novine g. 1848. br. 37.).

Ovo je, može se reći, bio ujedno i program hrvatski god. 1848. Kako je brzo djelovao, vidi se po tom, što već za tri tjedna (11. maja) sazivlju grof Thun i Franjo Palacki slavenski kongres u Prag.

Kukuljević je preuzimao znamenita poslanstva ove godine. Samo ćemo glavnija spomenuti. Već u mjesecu maju šalje ga ban Jelačić u Karlovce, da se dogovara sa patriarhom Rajačićem i u Biogradu s knezom srbskim Aleksandrom Karagjorgjevićem. U Karlovcima bio je zanosno primljen i pozdravljen. Ovdje uglavi savez Srba sa banom. Onda ode u Biograd. Čim se je povratio sa ovoga puta, nastavi svoj rad u saboru hrvatskom. Kada je imalo da dodje do izmirenja sa Magjarima, bio je izabran i on u taj odbor, koji će poći s banom, da se mire. O tom pomirenju piše Kukuljević svojoj ženi Korneliji: «Ban ostaje kod svojih zahtjeva, a palatin i ministri kod svojih. Palatin i ministri voljni su nam sve dati i u svem popustiti, samo na srbskom pitanju razbijaju se svi dogovori.»

Moralo je doći do rata. Ban Jelačić ne ima novaca niti oružja. Austrijske blagajne su prazne; ministar barun Kulmer savjetuje, da traže novaca u Radeckoga. I Jelačić pošalje Kukuljevića u Milan Radeckomu,

odakle donese s velikom pogibelju života dvije stotine tisuća forinti i sedam tisuća pušaka. Ban Jelačić imenova ga za arkivara i za predstojnika banske vlade za prosvjetu, te podje kao takav u Budim, da prima i zaklade i pisma, koja su pod Josipom II. iz Hrvatske odnesena i u komorski arkiv u Budimu sahranjena. Boraveći tako dulje vremena u Budimu, sastajao se puno s banom Jelačićem, koji ga je uvijek prijateljski susretao i priobćivao mu mnoge po Hrvatsku važne stvari, med kojimi on napose bilježi, da će se podići u Zagrebu sveučilište i da će se zagrebačka biskupija podići na metropoliju.

Medjutim se spremala reakcija. U Hrvatskoj nastala zlovolja velika radi ožujskoga oktroiranoga ustava (7. marta god. 1849.). Kukuljević se povratio u Zagreb. Jelačić zapovijeda, da proglase ustav. Bansko mu vijeće odgovara, spominje mu saborske zaključke od prošle godine i veli, «da naš narod nikada se izjavio nije, da će starinski od predja svojih zadobljeni te zakonom i prisegom svojih kraljeva potvrdjeni zemaljski ustav odbaciti i njega se posve odreći.» Predstavku na kralja odnese i Kukuljević. Kralj ih primi ljubazno; prolaziše ipak mjeseci, da nije bilo ni traga ni glasa, da se hrvatski zakonski članci od god. 1848. potvrdjuju, već se sve više iz Beča navaljuje, da se oktroirani ustav i u Hrvatskoj proglasi. Na to ustane Kukuljević i napisa banu Jelačiću bolno, ali i odlučno pismo. On piše medju ostalima (9. augusta god. 1849.) «. . . . Ako primimo danas načela oktroiranoga ustava, otvaramo vrata teženju njemačke idealne veličine. Zajedno smo se odrekli političke sile našega sabora, odrekli smo se starinske one vlasti, koju smo uvijek sa svim pravom za naše banove kao podkraljeve zahtjevali, odrekli smo se krepkog saveza s našom granicom, koja je naša krv . . . odrekli smo se težnje za sjedinjenjem naših slavenskih susjeda u Dalmaciji, Istri, Kranjskoj i t. d., koji su jedino zato hlepili za našim savezom, jer su njeku jakost i silu u nama vidili.»

Badava je Kukuljević vapio banu; nije ni Jelačić mogao da pomogne, gdje se spremao u Beču novi sustav, komu se imadu pokoriti sve zemlje monarhije, pa i Hrvatska.

III.

Od godine 1850. ne bavi se nitko više politikom u Zagrebu. Sabora nitko ne sazivlje; zanijemila dvorana naših županija. Vojske tudjih činovnika poplaviše Hrvatsku, noseći novi red sa ljutom germanizacijom. Kukuljević se sav posveti nauci, ogledajući se bolnom dušom na minuli krvavi rat svoga naroda, na mnoge pretrpljene brige i na mnoge lijepe osnove.

«Meni je politika već preko mjere dosadila — pisa već 5. maja god. 1849. ženi si Korneliji. — Ja se najradje bavim literaturom. Tu živim sam za sebe u novom krasnom svijetu. Sretan sam, dok se u njegovu krugu nalazim, jer u istinu ne ima se sad čovjek čemu radovati.»

Kukuljević osnuje «Društvo za povjestnicu jugoslavensku». Nije bilo teško osnovati takovo društvo; ta bilo ih je u ono doba već dosta u monarhiji. Tek dušu mu uliti, učiniti ga ognjištem narodnoga života i sabrati sve bolje ljude hrvatske oko njega, to je trebalo. Kukuljević to sretno dostigne. On brzo stvori sveze sa svima sličnim društvima. Već g. 1851. veli, da je «društvo stupilo u krepki savez sa svimi podobnimi slavenskimi i inostranimi društvi». Slijedeće godine (1852.) opet reče: «da već sada u carstvu austrijanskom nema ni jednog s našom svrhom srodnog društva, s kojim dopisivali ne bi, a malo ih ima i po ostalih državah evropejskih osim jedine Engleske, s kojim ne bi stajali u savezu duševnom.» Ove su sveze bile samo njegovo djelo, jer je žalibože on predsjednik društva bio jedini povjestničar u odboru. Iskati sveze s učenim svijetom i žilavo ih podržavati, iskati pomagače za svoj rad i pomagati ih u njihovu radu, saviti oko sebe vijenac naprednih i radinih ljudi, to stvori on u ovo njekoliko godina.

Gotovo svake godine polazi na put, da stječe novoga gradiva i novih prijatelja. «Prošle godine 1851. — veli tajnik u izvještaju — predsjednik putujući po Štajerskoj, Kranjskoj, Istri, Mletcih i otoku Krku saznao je za više znamenitih starina, upoznao se s mnogimi učenimi muževi i rodoljubi, koji će društvu našemu mnogo koristiti.» Eno u Veneciji prihvatio u kolo radnika Josipa Valentinella, čuvara Marcijane, koji je i svojom «Bibliografijom Dalmacije» i izvadcima iz Sanuda postao jedan od najznatnijih suradnika našega historičkoga društva. Kao mravac traži izvore za povijest i umjetnost južnih Slavena.

Medju Slovencima uhvati se u prijateljstvo sa tajnikom kranjskoga historičkoga društva drom. Klunom, koji mnogo pita od Kukuljevića, ali mu i vraća. Sa Janezom Bleiweissom dopisuje radi umjetnika slovenskih, razne naučne i narodne poslove razpravlja sa Matijom Majerom, Dav. Trstenjakom, dr. Razlagom i dr. Kostom. Radeći u bečkim arkivima steče si dobre prijatelje u Čehu Jos. Fiedleru i Nijemcu Fridr. Firnhaberu pored stečena prijateljstva sa Fr. Miklošićem i dr. Birkom. Oni mu pomagahu u tajnom arkivu i u dvorskoj biblioteci. Najdragocijenijega prijatelja u Beču steče u proti Rajevskom kod ruskoga poslanstva, preko koga je imao svezu sa ruskim učenim svijetom. Kukuljević obći pismeno sa Lavrovskim, Hubeom, Bezsonovom, Aksako-

vom, ali najglavniji mu je dopisnik i prijatelj Aleks. Hilferding, koji se zanima poviješću južnih Slavena, pak postaje i suradnikom «Arkiva». Koliko je Rajevski cijenio Kukuljevića, vidi se po tom, što mu je pribavio dva velika ruska odlikovanja: članstvo petrogradske akademije (već g. 1855.), a zatim veliki ruski red Vladimirov (g. 1862.). Rajevski ga obsipava knjigama iz Rusije i ne prestaje mu dopisivati sve do svoje smrti. Izmed Čeha najviše obći sa velikim slavistom P. J. Šafařikom, s kojim ga veže osobito znamenito pitanje o glagolici. I njegov sinovac Janko Šafařik, profesor u Biogradu, glavni mu je prijatelj medju Srbima.

Znamenitije su jošte sveze njegove, kojima je vezao prijatelje knjige hrvatske u domovini. Sa svoja dva puta u Dalmaciju (g. 1854. i 1856.) i svezama sa najboljim ljudma onih godina on je duhom spojio Dalmaciju s Hrvatskom. Tumač tomu ostavi nam u svojem djelu: «Putne uspomene iz Hrvatske, Dalmacije, Albanije, Krfa i Italije» (u Zagrebu g. 1873.), najljepšem i najzanimivijem putopisu hrvatskom našega vijeka. Ili morem plovio ili gorom hodio, svuda vidjaš krepka, umna čovjeka, svaka misao i svako osjećanje dotiče se najmilijih uspomena prošlosti hrvatske, gdjegod diše jedna duša duhom hrvatskim, on ju obuhvati. Svi su njegovi dopisnici, a sa svima on dopisuje. U Zadru uhvati si za suradnika popa Ivana Danilova i Ivana Brčića, da služe mnogo godina njemu i narodnoj stvari, a pored njih i Iv. M. Skarića i J. Sundečića. U Spljetu dva povjestničara i starinara Luka Svilović i Franjo Lanza dvore ga pored kneza Fanfogne u Trogiru. U Dubrovniku imade davnega prijatelja Medu grofa Pucića, al najznatniji mu je kroz mnogo godina prijatelj i suradnik Ivan Augustin Kaznačić, a pored njega počinje svoj književni rad mladi tad Valtazar Bogišić sa sitnim vijestima, koje šalje Kukuljeviću. Izmed istarskih Hrvata prvo mjesto ide mnogogodišnjega i najmarljivijega izvjestitelja Stjepana Kocijančića, profesora u Gorici, koji je priveo Ivana Crnčića, a njima se pridruži fra Josip Pavčić, da sve javljaju i rade, što se tiče Istre i glagolice hrvatske. Bosna je imala malo ljudi. Tek trojica izlaze na površinu: Franjo Jukić, Martin Nedić i Grga Martić, a sva su tri s njime u savezu. Ovi i mnogi drugi ljudi osim literarnih upita pitaju knjigu, šalju prenumeraciju za «Neven», šalju prinose za «Maticu» i historičko društvo, pitaju knjiga i starih i novih. Trebalo odgovarati i na pitanja historijska i književna i koječesa. Kukuljević sabirao po malo povjestničare i prijatelje povijesti. Prvi mu se javlja Sime Ljubić sa svojim dalmatinskim pjenezoslovjem (Arkiv II.) i svojim životopisima i radnjama u Beču i Veneciji. Fr. Rački sam priznaje, da ga je najviše za povijest užeglo

djelovanje Kukuljevićevo, pak i on stupa med suradnike njegove. Glavni mu je u Zagrebu suradnik Matija Mesić. Pored njih su Mane Sladović, Rade Lopašić, Slavoljub Perok, Ivan Tkalčić, Gjuro Deželić, Blaž Lorković i mnogi drugi. Svima je njima Kukuljević ako ne veliki učitelj, a ono veliki uglednik. On ne stvara školu poput velikih učitelja nauke, ali stvara ognjište svega povjestničkoga rada u svome društvu, a sebe učini stožerom svega narodnoga života. On sakupi i osnova biblioteku i danas jošte za povijest svih Jugoslavena najznamenitiju sa hiljadu rukopisa, sa šest hiljada listina i dvanaest hiljada tiskanih knjiga. Njegova prijateljska sveza, velika biblioteka i mravlja marljivost omogućiše njegov izvanredni rad.

«Arkiv za povjestnicu jugoslavensku», organ društva historičkoga, izašao je u dvanaest knjiga od g. 1851—1875. Sam sastav njegov već u prvoj knjizi pokazuje jasnu osnovu. Imade prinose za političku povijest, za bajoslovje i crkvu, za književnost i umjetnost, pravoslovje, smjesice i dodatak. Gotovo je sav od Kukuljevića. Vidi se zatim kako raste broj njegovih suradnika. Arkiv steče si priznanja u učenom svijetu. Tko samo primjeri upravo tešku borbu za život «Matice ilirske», cijeniti će više napredak ovoga društva. «Hrvatski narod — veli Fr. Rački (u «Radu». Knj. LXXX.) — dužan mu je zahvalnost za trud oko obradjivanja njegove prošlosti tim više, što ga je ovim putem bodrio u doba, kada mu je tudjinština stala poplavljivati sav javni život. Najveća zasluga za taj uspjeh ide neumornoga mu predsjednika Ivana Kukuljevića...» Pored radnje oko Arkiva postavi si Kukuljević vanredni zadatak, dostojan svake i najuzornije akademije. Stade sabirati i sabere veliko gradivo za ogromnu zbirku svih povijestnih pisaca i spomenika. Izdade i takav «Conspectus» — ogled naslova od 157 pisaca, važnih za povijest južnih Slavena. Od ovih se nalazilo 87 u njegovoj knjižnici. Drugi bi dio sačinjale sve listine hrvatske i latinske. Treći dio bili bi zakoni. Na ovakovom djelu radila je više od pedeset godina cijela učena Njemačka, a radi i danas s pomoću svih vlada njemačkih. On se sam primi toga posla i pozove odlične Hrvate, da ga podupiru. Biskup Štrosmajer podupre ga sa pet hiljada forinti; za druge ne znamo.

Prvi plod ovoga truda bila su njegova: «Monumenta Slavorum Meridionalium» — «Acta Croatica», ovaj najljepši zbornik čistoga narodnoga govora u cijelom slavenskom svijetu. Uspored s time započeo je: «Jura Regni Croatiae Dalmatiae Slavoniae» u tri dijela — u šest svezaka, u kojima je razvitak povjestni državnoga prava hrvatskoga od najstarijih vremena do naše dobe u spomenicima predan učenom svijetu.

Na isto tako širokom osnovu jest njegova: «Bibliografija jugoslavenska,» od koje izdade «Bibliografiju hrvatsku» kao prvi svezak te velike zbirke.

U bogatoj njegovoj knjižnici nakrcano je mnogo gradiva i za književnost hrvatsku. Odavle izvadi on svoje: «Stare pjesnike hrvatske» u tri sveska sa sgodnim životopisima. Izdade djela Dominka Zlatarića u dva dijela i velepjesan Jerolima Kavanjina. U svakom životopisu ogledaju se kulturne prilike u gradovima Dalmacije, ogledaju sveze izmed pjesnika i gradova. Neka se vidi, da smo imali pravu narodnu cvatuću književnost već u XVI. vijeku, kada je mnogo veći narodi još ne imaju.

A što da rečemo o Kukuljevićevom: «Slovniku umjetnika jugoslavenskih», koji je izašao u pet svezaka žalibože nedovršen. Dospio abecednim redom do slikara Strahinića, i svršava u sred izreke upravo fatalno pripovijedajući, kako je mladi slikar poludio slikajući: «Uskrsnuće narodnosti hrvatske». Badava tražismo nastavak ovoga djela u njegovim rukopisima. Stotine pisama u Beč, Rim, Veneciju i drugamo po svijetu imalo mu donositi gradivo za ovo veliko djelo. Tu su životi risara i slikara, kipara i rezbara, pisara i tiskara, glasbara i pjevača u svim zemljama od Triglava do Carigrada. Veći dio ovih životopisa preveden je i na njemački jezik, služe se njime sve enciklopedije i slavenske i strane. Od svoje mladosti radio je na ovom djelu. Predugo stajao je sasvim osamljen u cijeloj našoj novoj dobi književnosti; zato se napokon ozlovoljio i djelo ostalo nepodpuno. «Vi ste — veli mu Franjo Kuhač (u pismu od 26. nov. g. 1869.) — velikim trudom i velikim požrtvovanjem sabrali i uredili materijale za povijest umjetnosti Jugoslavena. Vi ste glasbeniku i slikaru stazu pokazali, kojom valja poći».

Kao povjestničar spremaše veće djelo: «Povjestni opis Hrvatske, Slavonije i Sriema sa svimi gradovi, gradinami, razvalinami, obkopi, manastiri, crkvami, crkvišći, starinami i ostalimi znamenitostmi». Za ovo djelo bile su tek pripreme: «Dogodjaji Medvedgrada» (g. 1854.), grad Varaždin (god. 1857.) i grad Senj (god. 1859.). Povijesti gradova vidjet ćemo, kako je poslije nastavio. Uza sve to nije ga minula ni briga za lijepu knjigu. Oglasi se u «Leptiru» (god. 1859.) sa dvije tri pjesme iz «putnoga dnevnika». A i danas će svatko sladko moći pročitati njegovu pripovijest «Dva Slavena». Slikaju se burni prizori kortešacije prije god. 1848. Obadvije stranke griješe pijankama, a naravni je odatle zaključak, da je domovina morala postati nesretna.

IV.

Čim je oktobarskom diplomom g. 1860. zatrubila trublja obnovljenomu staromu ustavnomu životu, odmah se Kukuljević kao stari uvježbani vojnik postavi u prve redove. Iza dugoga za hrvatsku knjigu toli sretnoga odmora političkoga opet započne političku vojnu. On bude i veliki župan županije zagrebačke (g. 1861.). Time je bio prisiljen zaroniti i dublje u politiku. Čim je slijedeće godine nastalo njeko političko primirje, već se on hvata pera, da napiše svoju krasnu raspravu: «Borba Hrvata s Tatari i Mongoli» (g. 1862.). Na osnovu suvremenih diplomatičkih svjedočanstva dokaza, da su Hrvati Mongole potukli kraj jadranskoga mora i time spasili Hrvatsku i Ugarsku. Narod hrvatski veselio se tomu njegovu djelu. Već god. 1842. slavila se šestogodišnjica mongolskoga poraza u Zagrebu i svuda po domovini. Bila je sabrana i lijepa svota za nagradu ovakova djela. Kukuljević nije tražio te nagrade, premda je pitanje riješio, kako stroga nauka ište. «Upotrebih najvećom točnošću i podpunošću sve do sad poznate inostrane i domaće izvore, da uzmognem dokazati rečenu borbu i pobjedu otaca naših, — veli on — tako da se za sada o tom više kazati ne može.» To mu i mi potvrdjujemo.

Iste godine sabere on ponajbolje tadanje pisce hrvatske, da književnim djelom proslave tisućgodišnjicu dolaska svete braće Ćirila i Metoda u slavenski svijet. Tako izadje «Tisućnica» (g. 1863.). Sudjeluju pjesnici Preradović i Trnski, filolozi i povjestničari Rački, Jagić i Mesić, a on sam napisa dobar uvod o razvoju hrvatske službe božje u Hrvata od Ćirila i Metoda pa sve do našega doba. Ova knjiga imade i danas lijepu cijenu u učenom slavenskom svijetu.

Slijedeće četiri godine opet ga zaokupila politika. To su opet njegove neplodne godine. U ovo doba izašle su doduše VI. i VII. knjiga njegova Arkiva, ali u njima ne ima od njega niti jednoga redka. Dapače on se bio zahvalio na redakciji ovoga svoga mezimčeta. Što u «Književniku» priobćuje njekoliko pjesnika i «historijski nacrt opatije Topuskoga», to je samo nastavak prijašnjih već gotovih radnja. Dodajmo još 25 listina u Arkivu knjige VIII., onda smo rekli sav njegov književni rad od godine 1863. do g. 1867. Možete si misliti, kako je razapinjati morala politika njega inače toli strastna književnika. Mi se ovdje doista moramo ugibati politici osobito tako blizoj, tako rekavši od jučer; ipak da ništa ne rečemo, činilo bi nam se, da ne pišemo život Kukuljevićev. Tà politika je njegova pozobala njegovih godina najkrepčije dobe. Kukuljević je bio jedan od vodja tako zvane «samostalne stranke». Najodlučniji argumenat za Hrvate, da budu

proti dualizmu, a za jedinstvenu Austriju napisa Kukuljević: «Mi kao Slaveni — reče on — ne možemo i ne smijemo podnipošto poći pravcem, koji bi nas odcijepio od ostale braće slavenske u Austriji». Kukuljević postade u to ime banski namjestnik, da ovu stranku vodi i da radi proti spremajućemu se dualizmu. Medjutim propade sustav austrijski, propade i hrvatska «samostalna stranka».

Tekar kad je promjenom sustava pao i on sa časti banskoga namjestnika i velikoga župana (g. 1867.), dodjoše iza neplodnih opet plodne književne godine. Opet imademo pred sobom kao u doba najvećega cvata urednika Arkiva, dapače sastavitelja i jedinoga pisca, imademo sabiratelja starih pjesnika, sabiratelja i izdavatelja povjestnih spomenika, historijskoga pisca, pjesnika epika i dramatika, epigrafa. Pomladio se, ne znaš, gdje bi prije počeo pripovijedati.

Izdade «Arkiv» knjiga IX—XII. god. 1867—1875. Ove četiri knjige napisa upravo sam bez ičije pomoći. Što je o piscima odavna spremao za ono veliko djelo: «Monumenta Slavorum Meridionalium», to je iznesao u ova četiri sveska. U IX. i X. knjizi podade nam znameniti broj životopisa najznamenitijih Hrvata u početku sedamnaestoga vijeka: bogoslova, pjesnika latinskih i hrvatskih, povjestnika, zemljopisaca, pravoslovaca, socijalno-političkih pisaca. Ovdje je prvi put na jeziku hrvatskom životopis Jurja Križanića, Katarine Zrinske i drugih pedeset pisaca. U ovim životopisima oslika najznatnije radnike na kulturnom polju naroda hrvatskoga. Pored banova i biskupa ima i skromnih pisaca. U ovim životopisima vidiš izvore sa sto strana i kroz mnogo godina sabirane. Svi su mu životi prodahnuti žarom patriotičnim, svi su pisani perom lahkim. I danas bi se sladko čitali, a željeti bi bilo da ih proučava mladež hrvatska.

Znamenito je djelo: «Codex diplomaticus» od najstarijih vremena do XIV. vijeka. I. knjiga ide do konca vladanja vladara krvi hrvatske, II. obsiže dvanaesti vijek, III. Regesta za XIII. vijek, koje ugledaše svjetlo u «Starinama» naše akademije. Ovo je pravi nastavak onoga velikoga djela: «Monumenta». Ova tri djela sabirana kroz trideset godina podaju nam povelje za povijest hrvatsku. Čitateljima neka bude dosta, ako za ovo djelo rečemo, da bi bilo dovoljno za marljivu radnju jednoga ljudskoga vijeka. Ove bi radnje bile dapače dostojne jedne akademije. I naša akademija ima tek da nastavlja i dopunjuje, što je u ovom velikom djelu Kukuljević uradio. Pomislimo, da do konca XI. vijeka ne ima niti jedne isprave za doba narodnih vladara hrvatskih, koje ne bi bilo u ovom zborniku. Pomislimo, da za XII. vijek još duže vremena ne ćemo imati drugoga zbornika. Pomislimo, da su za

XIII. vijek prvi put podpuno popisane i u izvadku u ovim njegovim regestima. Ako sve to promislimo, onda ćemo razumjeti, zašto rekosmo, da je za samo ovo djelo dostojno marljivu radniku potrošiti jedan vijek ljudskoga života.

A kakav je Kukuljević bio sabiratelj, to najljepše pokazuju njegovi: «Nadpisi sredovječni i novovjeki u Hrvatskoj i Slavoniji», koje je kupio kroz četrdeset godina. Nije polazio svuda sam po zemlji, premda ih je većinu sam pobilježio. Na stotine pisama od učitelja, svećenika i činovnika prate ove nadpise. Kako u drugim sretnijim zemljama kakve krnje od zidova od prije hiljade ili dvije hiljade godina svjedoče, da je grad bio, tako je u nas za doba prije tri stotine godina. Potonuli gradovi u vječnim ratovima. Teško je tuda naći spomenika i nadpisa, Kukuljević ipak traži i traži, da sabere sve što ima. Sabire 1342 nadpisa. Mnogi bi pri tom teškom poslu bio sustao, ali on kupi i kupi sve do smrti. Tek po njegovoj smrti izadje to djelo na svijet, i još pred smrt njekoliko dana zabrinut pisa u tiskaru: «Sve mi ovo moje djelo po glavi hoda».

U slavnim ljudima valja tražiti slavu našega naroda, to izreče Kukuljević u prvom svom članku g. 1842. To on ne prestaje obradjivati, dok je živ. Znamenit je njegov životopis Marka Marulića pred njegovim djelima (Stari pisci I.). Marko Marulić, prvi poznati pjesnik hrvatski, bio je koncem 15. i početkom 16. vijeka čovjek evropskoga glasa. Samo je dužnost svoju učinio, kada se je obratio na papu Hadrijana VI., neka zaštiti narod hrvatski, neka zove Hrvatima na pomoć kršćanski svijet. To je njemu dolikovalo. Kukuljević učini od njegova životopisa cijelo djelo. Nije to životopis već monografija o kulturnom napredku i radu najuglednijih Hrvata Markova doba, a uz to je pjesnikov život. Rekosmo već o njegovim životopisima početkom 17. vijeka. Čitatelji «Matice» poznavaju njegove: «Živote glasovitih Hrvata», gdje su po njegovom načelu uzeti i takovi Hrvati, koji su se u svijetu proslavili, a svojoj domovini nikakve koristi ne donesli. Njegov Pavao Skalić (g. 1875.), ženijalni Hrvat 16. vijeka, započne doduše radnju za knjigu hrvatsku, ali poslije biva pustolov krećući se izmed vladara evropskih, kao da im je bratić izvan domovine. Hrvata Glovića: «Julio Clovio» opisa njekoliko puta. Napokon mu za tristogodišnjicu posveti s pomoću Matice sjajno djelo. Taj drugi Rafael u miniaturi u mladosti je još kao vojnik služio u domovini, poslije svojom umjetnosti služio papi i dvorovima Italije, a pisao se «Croata». To je godilo srcu Kukuljevićevu. Iz svega svijeta, gdje ima Klovijevih djela, kupi on podatke i stvara djelo uzorno u literaturi hrvatskoj a priznato od stručnjaka ove nauke u Evropi. U isti red ide i njegov

Lucijan Vranjanin, koji nam kao i njegov veliki članak «o zvonoljevstvu kod južnih Slavjana a kod Hrvata napose» prikazuje barem odlomke posljednjega sveska njegova «Slovnika umjetnika jugoslavenskih». Sa životopisom: «Beatrica Frankopan i njezin rod» vraćamo se opet u domovinu, gdje nam podaje dijelomice sliku Hrvatske koncem XV. vijeka.

Spominjasmo već, da je Kukuljević spremao veće djelo: «Povjest gradova, gradina, samostana itd.» Ovu misao izvede donjekle u djelu: «Fotografijske slike iz Hrvatske i Slavonije», gdje je napisao povijest prvostolne crkve zagrebačke, gradova Slunja, Ozlja, Samobora, Susedgrada, Drežnika, Senja, Trakošćana, Brinja, Krapine i Velikoga Kalnika. Napose izdade jošte «Trsat grad» i veoma obsežno: «Zrin grad», gdje je u velikim crtama orisao i povijest Šubića-Zrinskih. Mnogi su se bavili povijesti znamenite hrvatske obitelji Zrinskih; nigdje nije više u jedno sabrano o njima. Kako god raste znamenovanje ove obitelji, tako raste i monografija Kukuljevićeva, da bude potrebna priručna knjiga za svakoga, koji se bavi povijesti hrvatskom. U svim ovim monografijama upotrebljuje Kukuljević veoma mnogo neštampanih povelja, zato su ove radnje upravo dragocijene za povjestničara. Jedno od prvih djela povjestničkih, koje je Kukuljević u svojoj mladosti proučavao, bio je Valvasor. U njem su opisani i naslikani gradovi hrvatski, kako su postojali koncem sedamnaestoga vijeka. Uza svaki grad i sliku njegovu nalaziš i kratku povijest grada. Kukuljević je sam zabilježio u svojem dnevniku, kako mu je sladko bilo u njegovoj mladosti čitanje ovoga znamenitoga djela. Onda već mogla se roditi misao o povijesti gradova, koju evo donekle u ovim monografijama ovrši.

Svima radnjama vidjesmo niti i osnove, koje idu kroz mnogo godina. Političke njegove radnje dakako da su samo prigodne. Izmed tih izuzimljemo historičko-političku njemačku pisanu brošuru: «Die legitimen und historischen Rechte Croatiens und der Ausgleich mit Ungarn» (god. 1871.), gdje je krasan povijestni nacrt hrvatskoga povijestnoga prava. Može se dapače reći, da je ovo jedini cjeloviti nacrt hrvatskoga povijestnog prava, kakova mi do danas na jeziku hrvatskom ne imamo. Koliko žalimo, što toga još ne imamo na jeziku hrvatskom, toliko opet nas veseli, da imamo za veći svijet, da se upute i oni, koji se nerado upućuju. To je bila i Kukuljevićeva namjera.

Mnogogodišnji trud njegov pokazuje rasprava: «Panonija rimska» (Rad XXIII.). Ovdje je oslikao domovinu, kakova je bila u rimsko doba. Kao početak većega djela smatramo Kukuljevićevu raspravu: «Prvo-

vjenčani kraljevi Bugara, Hrvata i Srba» (Rad LVII., LVIII. i LXIV.), jer je znao govoriti, da bi želio poživjeti još četiri do pet godina, da napiše najstariju povijest hrvatsku. Mnogo ga je godina zanimalo pitanje o kruni hrvatskoj. Sam bilježi, kako ga god. 1849. pita ban Jelačić, da mu kaže o kruni hrvatskoj, kojom su se naši kraljevi njekada krunili u hrvatskom Biogradu kraj mora, a nije znao odgovoriti. Nije on prestao ispitivati. U Spljetu u crkvi sv. Ivana nadje Nijemac Eitelberger sliku kralja sa krunom. Kukuljević to dalje ispituje i ogleda krune srbske i bugarske. Mladenačkim zanosom oslika krunisanje prvoga kralja hrvatskoga Tomislava, oslika i njegovo vladanje, a tako i srbskoga Stjepana Nemanjića i Simeona bugarskoga. Kukuljević se trudi, da pitanje o kruni riješi prispodobnim načinom. On ga kuša riješiti i kao starinar i kao povjestničar. Jošte unese u ovu radnju um i srce svoje.

«Priorat Vranski» znamenit je u povijesti hrvatskoj počevši od kralja Zvonimira kroz više vjekova. Vojska priora vranskoga odlučuje mnogo puta pored banske i kraljevske znamenitim dogadjajima. Na sitno trebalo je Kukuljeviću prebirati po zbirkama listina, da oslika povijest ovoga važnoga priorata onako, kako je to učinio u akademijskom «Radu» (Knj. LXXXI. i LXXXII.). — Mnogo puta prolažaše vojska hrvatska po Evropi, mnoge bitke odluči, mnogo puta zadrhtaše pred njom pobjedonosne vojske evropskih naroda. To je mamilo Kukuljevića, da opiše bojeve: «Hrvata u tridesetgodišnjem ratu» i u «Arkivu» (Knj. XII.) i u «Radu» (Knj. XXXVIII.). Za jednu i drugu ovu radnju prodje Kukuljević s velikim trudom mnoge strane izvore. U domaćim izvorima našao je on napose za posljednju radnju tek sitnice. Strani izvori opet su preobilni, ali mnogo puta i toliko neprijateljski, da je teško naći pravu istinu. Nije se on pred tim smućivao, već pomno traži i nalazi, što su Hrvati kao vojnici vrijedili u evropskom svijetu. Time se svršava njegov povjestnički rad.

Iza ovako dugotrajna, mukotrpna i veoma plodna rada u nauci naši čitatelji jedva očekuju, da Kukuljević još i pjesme pjeva i drame piše. On pjeva, ako i jako tugaljivo. Odmah iza svoga pada političkoga spjeva dramu: «Poturicu» (g. 1867.). Selim poturica poželio kršćanku djevojku. Drugi ju Turčin želio po vojnicima ugrabiti. Selim se kaže tobože prijatelj, spašava najprije oca od nasilja turskoga, da ga ipak poslije potajno zadavi i sebi pridobije njegovu kćer. Dižu se prijatelji njezina oca, katolici i pravoslavni, a pomaže im Dubrovčanin rodjeni brat poturice. Poturica sramotno propadne. Lasno je pogoditi, da je ovom dramom htio pokazati snagu etičnu pravoga rodoljuba i nevolje izdajice, koji će napokon pred ovom snagom morati pasti. Spjevao je Kukuljević i dramu: «Marula», koja

nije štampana, ali se je predstavljala jednom u Zagrebu. Ima u rukopisu i manjih dramatičnih pokusa. — Napokon oslika nam život i osjećanje svoje u svojim «Povjestnim pjesmama» (g. 1874.). Obnavlja i ublažuje svoje «Slavjanke». Iza toga opjeva sve glavne junake i znamenitije ljude u povijesti hrvatskoj, s kojima se toliko bavio. Evo ih: Sedmero braće, Ljudevit Posavski, Branimir, Grgur Ninski, Grobnica kraljeva, Petar ban i posljednji kralj, Tatari, Vladislava kninska, Osvetnici (god. 1382—1392.), Hrvoja Hrvatić, Marko Marulić, Ivan Karlović, Klovio, Nikola Zrinski, Franjo Tahi i Matija Gubec, Toma Bakač, Marko Antun Gospodnetić, Juraj Križanić, Petar Zrinski, Franjo Frankopan, Narodne žrtve (g. 1845. i 1848.) Svi su opjevani pod naslovom «Grobovi hrvatski». Sve što je osjećao pišući njihova djela, to imadu kazati ove pjesme. Vjerovao je, da će ga ove pjesme preživjeti: «Pa kad skoro — pjeva on — stane grob prikrivat i mene, nek mi tad bar s grobovi bude uspomena».

Dolazimo svršetku. Ne možemo se s Ivanom Kukuljevićem rastati, a da ga ne ogledamo i kao predsjednika u našoj «Matici». Mnogo puta se dogadja u kulturnom razvitku svih naroda, da se «mladi» uzbune, da maknu s puta «stare». To biva mnogo puta na štetu dobre stvari, gdje u poslovanju treba više razbora nego li zanosa. Ali mnogo puta je ovakov prevrat dobar. Tako je bilo i u nas, kada mi mladji navalismo, da reformiramo «Maticu». Kukuljević pristade svom dušom uz nas. On snažan, krepak, veseljast kao mladić i u samoj visokoj svojoj starosti, bivao presretan medju mladjim ljudma u odboru «Matice». On je i prije u najtamnije doba absolutizma kao podpredsjednik vodio sve poslove «Matice ilirske» kroz sedam godina, gdje se trebalo boriti sa stotinu neprilika, jer nije bilo radnika, premalo sredstava za izdavanje knjiga, a k tomu njemački absolutizam. On se spominjao više puta pri svakome napredku «Matice Hrvatske» onih crnih dana; više je uživao veselja nego li itko od nas. To pokazuju i njegovi zanosni govori na glavnim skupštinama «Matice Hrvatske». Godine 1886. slavio je Kukuljević do tri veselja: svoju sedamdesetgodišnjicu, četrdesetgodišnjicu svoga doista presretnoga braka i pedesetgodišnjicu svoga književnoga rada. Roneći suze radosti i grleći nas sve odbornike «Matice» kano braću, jedva je mogao da izgovara, kako je sretan uz složne drugove u našoj «Matici». Starost je obično pretvrda u svojim nazorima, Kukuljević je slušao svačije primjetbe i uvažavao ih, ne možda ravnodušno kao apatičan starac, već kao pravi drug medju mladjim drugovima, pa prihvatio i proglasio kao predsjednik mirno i protivničko mnijenje, za koje se izjavila većina. Ovo je i naravno u čovjeka, koji se u svojem pedesetgodišnjem neprekidnom radu hvatao stostrukih posala, trebao

pomoći mnogo puta od dobrih ljudi, da im opet svojom pomoći vrati milo za drago. Samo takove naravi čovjek mogao je stvoriti tolika i toli raznolika djela.

Ivan Kukuljević preminu dne 1. augusta god. 1889. na svojem imanju Puhakovcu kraj sv. Križa u Zagorju, i bude pokopan 3. augusta u častnu grobnicu, što ju je grad Zagreb g. 1885. posvetio u počast vječnoga počinka preporoditeljima naroda hrvatskoga. Za dugoga svoga života bude Ivan Kukuljević odlikovan gotovo od svih društava i od mnogo gradova u domovini. Gotovo sva učena društva slavenskoga svijeta smatrahu ga kroz mnogo godina glavnim zastupnikom povjestničke nauke u Hrvatskoj, i učiniše ga svojim članom. Isto tako odlikovaše ga i mnoge neslavenske akademije. Svima on po mogućnosti izvješćuje, al najviše on ipak obogati povijest naroda hrvatskoga. Iza sebe ostavi svomu narodu neumrli spomenik — svoj neumorni trudoljubivi mnogim djelima blagoslovljeni život. Do stotine većih i manjih djela i rasprava jeste njegova ostavština narodu hrvatskomu. A kako se je kao samouk bez učitelja i bez uzornika divskom silom dizao u visine nauke, — u tom ostaje najkrasniji primjer za buduće rodove naroda hrvatskoga.

August Šenoa,

podpredsjednik «Matice Hrvatske»

od god. 1877. do god. 1881.

I.

Često se štovateljem slavnoga našega pjesnika Augusta Šenoe nametnulo pitanje, kojega li je poriekla prezime Šenoa? Je li francuzkoga, je li njemačkoga? Njeki nagadjahu prvo, a njeki drugo. Ima rodjaka pjesnikovih, koji još danas tvrde, da se je porodica prije koje sto godina doselila u Austriju iz Švicarske, da joj je pravo ime švicarsko-njemačko «Schönoa», i da stara porodična predaja jamči za njezino švicarsko-njemačko porieklo. Istina bog, Augustov otac pisaše se «Schönoa», i spominjaše onu tobože staru porodičnu predaju o švicarskom porieklu. Pa ipak je ono tobože izvorno njemačko prezime «Schönoa» germanizacijom izkvareno slavensko prezime, a ona porodična predaja o švicarskom porieklu bijaše puko nagadjanje, kojim je poniemčena porodica, zaboravivši na svoje slavensko porieklo, kušala sebi tumačiti neobično u austrijskih Niemaca prezime «Schönoa», komu su samo po osnovu jednaka imena: «Schöna», «Schönau». Djed našega Augusta, koji se rodi g. 1776. i bijaše njeko vrieme bogat pekar u Budimu, napisa u svojem rukopisnom molitveniku od g. 1821., — koji se još danas čuva u porodici Augustovoj — svoje prezime ovako: «Schoeynoha». Tu je očito česko porieklo prezimena, a ujedno i početak preobražavanja njegova na njemački oblik. Kad se je Augustov otac mladićem učio slastičariji u Beču, gdje imaše roda, priviknu pisati se «Schönoa», i tako postade njegovo prezime tobože njemačkim. Ali djedovo pisanje «Schoeynoha»

nalazi svoj tumač u češkom jeziku. Češki rječnik bilježi više sastavljenih imena, u kojih je prva sastavna čest «šej»; prezime Šejnoha dosta je često u Čeha, i znači «krivonog»; u poljskoj književnosti iztaknuo se je beletrističkimi i povjestničkimi djeli Karel Szajnocha, rodjen g. 1818. u Galiciji, jamačno od porodice starinom češke. Kad je naš August g. 1859. iz Zagreba došao na pravoslovni fakultet u Prag i nad mnogim dućanom vidio nadpis «Šejnoha», razabra, zašto se je djed mu pisao «Schoeynoha». Ipak od otčeva načina u pisanju porodičnoga prezimena, koji je i njemu kao gimnazijcu Bachov niemčeći sustav bio nametnuo, ne mogaše August podpuno odstupiti i prvobitni slavenski oblik svomu prezimenu povratiti, nego ga samo u pravopisu pohrvatiti. Ali književnim radom svojim on je germanizatorni trud od jednoga vieka izbrisao i svojemu porodičnomu imenu pribavio sjaj jednoga od glasovitih imena u književnom slavenskom svietu. U sgodah njegova prezimena kao da se ogledaju sgode češkoga plemena, koje se je sredinom ovoga vieka odhrvalo ubojitim posljedicam dvjestagodišnjega ponjemčavanja. U ognjištu češkoga preporoda, u Zlatnom Pragu, stjecaše naš August glavnu pripravu za svoj književni rad; s preporodjenjem češkoga naroda obavljaše se u našem Augustu preporod i njegove starinom češke, za njeko vrieme poniemčene porodice na nov život za slavu hrvatske mu domovine i svega slavenskoga svieta.

U četvrtom desetgodištu ovoga vieka dodje Vjekoslav Šenoa iz Beča u Zagreb u službu biskupa Alagovića za slastičara; u toj službi ostade mnogo godina i pod Alagovićevim nasljednikom nadbiskupom Haulikom. Oženi se Terezijom pl. Rabač, duhovitom i naobraženom gospodjicom iz Ugarske od porodice slavenskoga poriekla. Naš August rodi se 14. studenoga g. 1838. u Zagrebu, u Vlaškoj ulici, Huzekovoj kući; kršten je u orfanotrofijskoj crkvici sv. Augustina i sv. Kvirina. Osim njega rodiše se roditeljem još tri sina i jedna kći; od njih živu sada samo Julijo, podravnatelj hrvatske štedionice u Zagrebu, i Aurel, štedionički blagajnik u Budapešti.

Roditelji Augustovi živo se zanimahu za liepu književnost, za glasbu i kazalište; otac mu još pod stare svoje dane rado polažaše koncerte i kazalište, i rado pripoviedaše o svojih uspomenah na slavne glumce i glasbene umjetnike. Majka bi dječaku Augustu čitala po izbor pjesme iz svjetske, najpače iz njemačke književnosti; kad mu bijaše osam godina, naučila ga liepo deklamovati Schillerovo «Zvono»: to bijaše klica potonjoj Augustovoj deklamatorskoj vještini. Često bi na večer čitala svomu suprugu po koje slavno pjesničko djelo, a mali bi August iz svoje posteljice dugo i dugo tajem prisluškivao. Tako je August u svom djetinjstvu primio od svojih roditelja prve pobude za liepu književnost. Milovana majka umre

mu god. 1848. Do tada bješe August svršio pučke škole u Zagrebu; svoje uspomene na dječačke igre za burne godine 1848. prikazuje u pripoviesti «Dusi narodne straže». Obudovjeli otac posla Augusta g. 1849. u Pečuh k rodjaku, koji ondje služaše u carskoj vojsci za blagajnika. Ratne sgode prisiliše Augustova ujaka, da se na njeko vrieme preseli s porodicom i sa sinovcem iz Pečuha u Varaždin. Kad se rat svršio, vratiše se u Pečuh, i tu svrši August do konca srpnja godine 1850. prvi gimnazijski razred s odličnim uspjehom. Dojmovi boravka u Pečuhu ne bijahu bez posljedica za razvoj njegove ćuti za domovinu; srce mu od radosti skakalo — tako bi znao poslie pripoviedati — kad ga za prve šetnje po Pečuhu na trgu voćarica hrvatski nagovorila: «kupite šljiva, mladi gospodine», a čežnja za domovinom svega bi ga osvajala, kad bi školski drugovi pokazivali iza netom minulih ratnih zgoda mržnju svoju na nj, na Hrvata. Povrativ se k otcu u Zagreb, upisa se sredinom listopada g. 1850. u drugi razred zagrebačke gimnazije pod ravnateljem Novoselom. Poslie njekoga vremena zamieni ravnatelja Hrvata njemčar Premrù, ali se njegovo nastojanje slamalo o mirnom i postojanom rodoljubnom djelovanju učiteljâ: Ant. Mažuranića, Vebera, Mesića, Torbara i Katkića. Prve četiri godine učio August još hrvatskim nastavnim jezikom, ali od početka svoje šeste škole do konca gimnazijskih nauka njemačkim. Tu svoju djačku dobu prikazuje sam u svojih «Književnih pismih».[1] Kad je stupio u drugi razred zagrebačkoga gimnazija, nije još ništa znao za hrvatsku knjigu, premda mu bijaše već na domaku četrnaesta godina, i premda je već dosta toga bio pročitao iz njemačkih pjesnika. Jednom opazi u svoga školskoga susjeda Vukića, pitomca iz grčko-sjedinjenoga sjemeništa, Gundulićeva «Osmana»: to ga žacnu; s velikom željom kupi knjigu i dade se s uztrajnim trudom na čitanje njezino. To bijaše početak njegova narodnoga preporoda; a što Gundulićev Osman započe, to nastavi rodoljubni poticaj učiteljâ: Antuna Mažuranića, Mesića i Katkića. Mažuranić je, učeći hrvatski i latinski jezik, upravo metodički ulievao hrvatsku sviest u mladjahne glave, na veliku nevolju njemčara Premrùa, a Mesić i Katkić njetiše rodoljubni plamen naučanjem poviesti. Od školskih drugova Augustovih prebirali bi hrvatske knjige navlastito pitomci plemićkoga konvikta Blaž Niemčić, Slav. Perok, Nap. Špun, i novoveška korjenika Ivan Tkalčić, koji je već tada počeo mariti za hrvatsku starinu. Hrvatske knjige, navlastito poviestničke (Švearovo Ogledalo itd.) podavao bi Augustu na čitanje navlastito drug Perok. Tako se u Augusta razvi hrvatska sviest, i kad su mu u šestoj školi nametnuli nastavni jezik njemački, bijaše on

[1] «Vienac» god. 1879. br. 11. i 12.

kolovodja upornika i dugo ne htjede njemački odgovarati. Pročitav hrvatske knjige iz Perokove zalihe, osokoli se i podje Ljud. Gaju, da zamoli štiva iz njegove knjižnice. Gaj ga ljubazno primi i zanese ga pokazujući mu Lucićeva «Skladanja», Petra Zrinjskoga «Sirenu mora jadranskoga», i druga stara djela, te razlažući mu žarkom svojom rječitošću svoje misli o starih Ilirih, o Čehu, Lehu i Mehu itd. Često bi ga Gaj k sebi zvao u svoju kuću u Gospodskoj ulici ili u svoj zaselak na Mirogoju, davao mu hrvatskih knjiga i časopisa na čitanje, i živom svojom riečju njetio u njem oganj rodoljublja. Pokraj tih živih poticaja, koje je August primao od svojih učitelja, od svojih drugova i od samoga Gaja, i koji su mu duh svraćali iz Bachove njemčarije u hrvatsku prošlost, njetijaše njegov mar za starinu domovine takodjer starodavna stolna crkva zagrebačka, kojoj se je on, po službi svoga otca, njekako tjesnije privezan ćutio; s njom je i ostale starine Zagreba već u djetinjsko doba svom dušom prigrlio.

Za razvoj njegove rodoljubne sviesti i njegova pjesničkoga dara bijaše iz gimnazijskoga mu doba znamenit takodjer praznički put u Kranjsku i u Mletke. Sa svojim drugom Alfonsom Mošetom, rodjenim Kranjcem, sinom višega činovnika u Zagrebu, zaputi se preko Kranjske i Trsta u Mletke, a na povratku pohodi iz Ljubljane starodavni Kranj, i odatle Bledsko i Bohinsko jezero s izvorom Save. Tu upozna u kršnih Gorencih, u pjesmah Prešernovih, čiji grob je kod Kranja pohodio, u divnih planinskih krajevih posve drugačiju Kranjsku od one, koju u Zagrebu zastupahu Premrù i ostali kranjski njemškutari: on upozna slovensku svoju braću, koje vjekovi njemačkoga pritiska nisu mogli odnaroditi. Boravak u tom slovenskom svietu, koji mu se odkrio u svoj divoti svojih planina, svoga puka, svojih pjesama, pobudi u njem prve pjesme: «v i e n a c s o n e t a», začet već god. 1855. a do kraja dovršen god. 1857. U njegovoj rukopisnoj svezci iz potonje godine imade osim vienca soneta, — od kojih je sedam njih prvi put štampano u Leptiru g. 1862., a devet njih preštampano u Badalićevu izdanju Šenoinih pjesama (g. 1892. na stranah 49—54.) — takodjer njekoliko romanca i balada i pjesma: «Kod izvora Save», koja je zametak njegovoj godine 1863. u «Naše gore listu» priobćenoj krasnoj velikoj pjesmi «Bohinsko jezero». Kako je to njegovo putovanje po Kranjskoj mnogo doprinielo k razvoju njegova pjesničkoga dara i rodoljublja, navlastito kako ga je dirnula poezija Prešernova i njegov grob, to je prekrasno prikazao u svojoj pripoviesti od god. 1879.: «Karanfil sa pjesnikova groba».

Gimnazijske nauke i izpit zrelosti svrši Šenoa s odličnim uspjehom koncem školske godine 1856/7; u svih je razredih bio prvi ili drugi odlikaš. Uz

to je kao privatista kod A. Petriča izvrstno naučio francuzki i talijanski jezik, a kod Metudija risanje; u karakterističnom crtanju ljudskih podoba steče priličnu vještinu, što mu je poslie pomagalo za novelistično živo crtanje ljudskih značaja: za svaku svoju veću pripoviest običavao bi glavne osobe olovkom karakteristično nacrtati, da utuvi značajna im obilježja, koja će u opisu izticati. U viših gimnazijskih razredih odlikovaše se takodjer vještinom u deklamaciji; u ono doba bijaše najsjajniji deklamator medju zagrebačkimi djaci, i svi su mladji s divljenjem i s patriotskim ponosom gledali na nj. Ta njegova vještina mnogo mu je koristila u potonjem pjesničkom stvaranju: sve su njegove epske pjesme gradjene veoma spretno za deklamaciju, kao što su mu sve lirske pjesme veoma prikladne za piev.

Kad svrši gimnazij, nije ga želja vukla za pravničkim zvanjem, nego zatraži stipendijsko mjesto u bečkoj orientalnoj akademiji. Natječajni izpit, na koji ga ravnateljstvo akademije početkom listopada g. 1857. pozvalo, položi s izvrstnim uspjehom, ali zatraženoga mjesta u akademiji ne dobi. Tako se morade upisati na pravoslovnoj akademiji u Zagrebu; tu svrši prvi i drugi tečaj. Želja ga vukla u sviet, u slavenski sviet.

II.

Početkom listopada g. 1859. dodje Šenoa u Prag. Upisa se 13. listopada na pravo-i državo-slovnom fakultetu pražkoga sveučilišta; 8. listopada god. 1860. položi prvi državni izpit, a završi pravoslovne nauke koncem ljetnoga poljeća god. 1861. Oćutivši za svojih gimnazijskih godina mrzki pritisak Bachova niemčećega absolutisma, i vidjevši kao zagrebački pravnik početak njegova sloma uslied Solferinskoga poraza, ugleda u Pragu povratak ustavnoga doba, te svom dušom prionu uz borbu svoga naroda i ostalih austrijskih Slavena, navlastito Čeha, za narodna i državna prava. Zlatni Prag, pun drevnih uspomena na mnogovjekovnu borbu Slavenstva s Niemstvom; Zlatni Prag, novo ognjište slavenske misli, stjecište Slavenâ iz svih krajeva sjevera i juga, središte českoga narodnoga preporoda, koji je najuztrajnijim političkim, književnim, umjetničkim i družtvenim radom dan na dan sve to više preobražavao poniemčeni pokrajinski grad u česku priestolnicu: takov Zlatni Prag otvaraše mladomu hrvatskomu pjesniku široko obzorje političke i književne poviesti svega Slavenstva, i pritezaše njegovu žarku dušu u živu borbu slavenskoga svieta proti njemačkomu.

Čim je u Zagrebu početkom listopada g. 1860. počeo izlaziti narodni politički dnevnik «Pozor», stupi Šenoa u red njegovih suradnika, šiljući

*

mu svoje «Dopise iz Zlatnoga Praga» sadržaja političkoga i kulturnoga, i kadšto po koji uvodni članak; a odkako je malo zatim, početkom godine 1861., osvanuo beletristički časopis «Naše gore list», resijaše ga Šenoa svojimi pjesničkimi tvorovi. Tako je on na političkom i beletrističkom polju radio iz Praga od g. 1860. sve do g. 1865. o boljku svoje domovine i o duševnoj svezi njezinoj s Česi i ostalimi Slaveni.

Široko obzorje njegova pogleda u narodnih političkih i kulturnih pitanjih pokazuju u «Pozoru» g. 1861. uz njegove pražke dopise uvodni mu članci.[1] Od tih uvodnih članaka najznatnija je poduža razpravica (sastavljena od pet odsjeka) «Srbi i Hrvati», u kojoj temeljito dokazuje potrebu sloge Srba i Hrvata; njegov živi mar za hrvatsku prošlost, koji se je poslie tako sjajno očitovao u njegovih romanih, vidi se već u Pozorovu člančiću «Starine», kojim zagovara, neka se sve u Hrvatskoj i Slavoniji našaste starine u buduće šalju narodnom muzeju zagrebačkomu, a ne, kako je dotad često bivalo po zlu običaju, u Beč ili Peštu.

U «Naše gore listu» od g. 1861. ima od Šenoe samo jedna pjesma: elegija na smrt «Vjenceslava Hanke» (u br. 4. i 5.); ona pokazuje, kako je Šenoa proniknuo u književni preporod češki, i u duh jednoga od začetnika njegovih, obretnika kraljodvorskoga rukopisa; da bude elegija karakteristična prema epskim pjesmam kraljodvorskoga rukopisa, spjevao ju Šenoa narodnim desetercem bez sroka — kako nije nijedne druge svoje pjesme sastavio.[2]

Mnogo obilniji je Šenoin rad za «Pozor» god. 1862. Osim poviše političko-kulturnih «Dopisa iz Zlatnoga Praga», ističe se njegov poveći uvodni članak «Poljaci i Rusi» (I. II. i III.), kojim vojuje za slobodu Poljaka, i članak «Viša djevojačka škola», za uztuk protivnikom zamišljene takove škole u Zagrebu. Znatan je njegov rad za «Pozorov» feuilleton, koji je valjda na njegovu ponuku a svakako njegovim perom nastao u «Pozoru» godine 1862., iz početka pod naslovom «Zabavnik», a poslie pod imenom «Listak». U broju od 11. veljače otvoriše Pozorov «Zabavnik» Šenoini «Pražki listovi». Ti «Pražki listovi» jesu prvienci hrvatskoga

[1] «Pozor» god. 1861. u brojevih 13. i 15. ožujka, 20 travnja, 15. i 21. lipnja, 31. srpnja, 7. i 30. kolovoza, 1., 3—16., 22., 29. i 31. listopada, 13 i 21. studenoga, 12. prosinca. Naslovi uvodnih članaka jesu: «Gdje smo sada? — Centralistički časopisi i Hrvati. — Skromno pitanje. — Nova jeka od Balkana. — Ministarska logika. — Stari invalid. — Slavenski napredak i germanska bjesnoća. — Dvadeseti listopada. — Djevojačke škole. — Još nešto o zadrugi. — Starine. — Srbi i Hrvati».

[2] Iz «Naše gore lista» od g. 1861. preštampana u Badalićevu izdanju g. 1892. «August Šenoa. Razne pjesme» str. 177

feuilletona, i predteče potonjih znamenitih «Zagrebulja» Šenoinih; u njih se razpravljaju slogom koje humorističnim koje ozbiljnim narodna pitanja iz područja političnoga, prosvjetnoga i družtvenoga. Osim «Pražkih listova» izadjoše u Pozorovu «Listku» iste godine 1862. još dva posebna feuilletonska članka njegova: «Gjurgjev dan u Českoj» i «Ivanje u Pragu». Govornička mu vještina, s kojom je on kod mnogih narodnih svečanosti u Pragu rječito zastupao svoje zemljake, ogleda se u njegovoj «Zdravici prilikom svečanog objeda svih českih, moravskih i šlezkih pjevačkih družtava u Pragu na 18. svibnja g. 1862». Kritičku pomnju, s kojom je pratio razvoj slavenske liepe književnosti, pokazuju njegove dvie poveće književne obznane u Pozorovu «Listku» iste godine: «O slavenskoj čitanci Jaromira Erbena», sastavljenoj od pučkih priča u svih slavenskih jezicih i narječjih, i «O sveslavenskom časopisu Slovjeninu». Kako se je u Pragu liepo razvijao njegov mar za dramatičku umjetnost čestim polaženjem českoga narodnoga kazališta, to pokazuje prva njegova poveća kazališna ocjena u Pozorovu «Listku» iste godine pod naslovom «O českom kazalištu». Plod njegovu proučavanju poljskoga pjesničtva, kojim se je obilno bavio, jest prvi njegov poveći prievod: «Ulomak prievoda iz Mickiewiczeva Konrada Wallenroda». Posve nov pojav u našoj književnosti bijaše u Pozorovu «Listku» iste god. 1862. njegova politička satira «Vječni Žid u Zagrebu», kojom šiba političku prevrtljivost u predožujsko, Bachovo i Schmerlingovo doba; u humoreski «Duša Lumirova» crta s duhovitom šalom život hrvatskih djaka u Pragu. Tim dvjema radnjama započe Šenoa svoje znamenite satiričke i humosističke crtice.[1]

Pokraj tolika Šenoina rada za «Pozor» god. 1862. pomalo ga preostade te godine «Naše gore listu». U njem izadjoše izvorne pjesme: «Poljak sliepac», balada prikazujući poljsko-ruski rat pod Košćiuskom i potonje prognaničtvo poljsko, a završujući vapajem za poljsko ruskom pomirbom; «Kalifornijsko zlato — hrvatsko vino» šaljivo-didaktična pjesma u slavu hrvatskoga vina, koje je prema tudjinskomu pivu kao kalifornijsko zlato

[1] «Pozor» g. 1862.: Dopisi iz Praga u brojevih od 18., 19. 25. veljače, 24. ožujka, 1. i 15. travnja, 7 svibnja, 18., 20., 21. i 30. lipnja, 16, 17., 29. i 30. srpnja, 1., 9. i 24. listopada. Uvodni članci u brojevih od 5. i 6. kolovoza, 3. rujna i 5. prosinca. Feuilletoni u Pozorovu «Zabavniku» i «Listku» u brojevih od 11. i 26. veljače, 4. ožujka, 3. i 24. lipnja i 18. prosinca. Književne obznane i ocjene u «Listku» od 2. kolovoza, 16. rujna i 27. studenoga. Ulomak prievoda iz «Konrada Wallenroda» u «Listku» od 19. i 20. rujna; «Vječni Žid u Zagrebu» u «Listku» od 30. i 31. listopada, 8., 11. i 12. studenoga, — (završetak je u Pozorovu «Listku» g. 1863. u brojevih od 11. do 17. veljače.). Duša «Lumirova» u «Listku» od 18., 19. i 20. studenoga.

prema austrijskomu papiru; tri ljubavne pjesmice, krasne po ideji i po pievnom savršeno lirskom obliku: «Koliko li ljubav traje? — Hoće li mi draga doć? — Školjka».[1] Osim ovih izvornih izadjoše u «Naše gore listu» g. 1862. prevedene pjesme: «Nauk mladoženji», po Shakespeareu; «Zulejka» i «Koprena» po Mirzi Šaffiju. Ove dvie posljednje pjesme priobćene su takodjer u godišnjaku «Leptiru» iste godine 1862., gdje je izpred njih prvi put štampano sedam soneta iz njegova godine 1857. dovršenoga «Vienca soneta», i to ovi: Proljeće, Faëton, Ružin san, Putnik, Ruža, Labud, Sniežnik; ti su — kako malo prije spomenusmo — odatle preštampani u Badalićevu izdanju (str. 49—53.), a dodana su im od drugud još dva soneta «Zlatna riba» i «Zavist» (str. 53. i 54.) Ti ljubavni soneti prve su pjesme Šenoine, kako sam kaže u «Sniežniku»: «U mom srcu klilo sto dražesti, tebi stadoh malen vjenčac plesti: prva u njem ljubav, prvo cvieće». U njih su misli vješto provedene prema zahtjevom sonetnoga oblika; u gdjekojih (kao u «Sniežniku» i «Labudu») ima traga živim dojmovom pjesnikova putovanja po Kranjskoj, poslie kojega su soneti nastali; jezični oblik kanio je sam pjesnik dotjerati za novo izdanje.

Tiekom godine 1863. jenjava Šenoino suradničtvo za «Pozor», te napokon, radi poljskoga pitanja, prestade sasvim. U Pozorovu «Listku» mjeseca veljače g. 1863. dovrši svoga «Vječnoga Žida u Zagrebu»; priobći njekoliko «Dopisa iz Zlatnoga Praga»; posla uvodni članak «Šafarikova knjižnica», kojim preporučaše, da se ta knjižnica nabavi za zasnovanu jugoslavensku akademiju znanosti. Radi toga, što je u svojih «Dopisih» zagovarao Poljake u poljsko-ruskom sporu, napade na nj u «Srbobranu» Aco Popović; i od uredničtva Pozorova stizahu mu prigovori radi njegova pristajanja uz Poljake. Da se opravda, napisa u više brojeva «Pozora» «Odgovor Aci Popoviću», u kojem dokazivaše, zašto i u kojem smislu on brani Poljake. On je njim u prilog pisao po svojoj tvrdoj uvjerenosti, po svom srcu, koje ga nukaše da brani slabijega proti jačemu, da povladjuje borcem za narodnu slobodu. U takovu mišljenju on se slagaše s dr. Gregrom, dr. Sladkovskim i ostalimi mladjimi rodoljubi i književnici českimi, koji su se tada upravo radi poljskoga pitanja odvojili od starijih prvaka českih, Fr. Palackoga i dr. Riegera, te su zametnuli «mladočesku» stranku proti «staročeskoj». Uredničtvo «Pozora», koje se u poljsko-ruskom sporu držaše jednakoga smjera sa Staročesi, zamjeraše Šenoi njegovo polonofilstvo i prigovaraše mu, da je zanesenjak, ideolog. Još jednom, u broju od 18. kolo-

[1] Iz «Naše gore lista» od g. 1862. preštampane u izdanju «Razne pjesme» str. 3., 45—47., 171.

voza, napisa Šenoa obširan «Dopis iz Zlatnoga Praga» u prilog Poljakom; a tim se za više godina prekinu njegova suradnička sveza s «Pozorom».[1]

Dok je tako godine 1863. rad Šenoin za politički dnevnik «Pozor» bivao sve to rjedji i napokon posve prestao, učestaše te godine njegovi pjesnički plodovi u beletrističkom «Naše gore listu», većina ih pod pseudonimom «Veljko Rabačević», kojim se je odtada Šenoa njekoliko godina služio (prevodeći ime svoje August u Veljka, a prezime gradeći po majci, rodjenoj Rabač). Njegova pjesnička žica javlja se te godine u svih osobitih mu vrstih i načinih s velikom vještinom. Osobiti mu pjesnički slog već je prilično gotov i dotjeran: u baladi «Kalih grad» (iz husitskoga doba); u romanci «Stari plemić» (iz poljskoga ustanka); u rodoljubnih popievkah: «Zdravica» (prva mu pjesma s jambskim mjerilom) i «Trojedini barjak naš», koje se duhovitošću misli i krasnim za piev prikladnim oblikom odlikuju; u rodoljubnoj didaktičnoj pjesmi «Hrvatskomu sinu»; u humorističkoj povjestici po narodnom pričanju «Postolar i vrag»; u ljubavnoj veseloj popievci «Ljubav svuda», koja motiv jedne narodne pjesme umjetnički dotjeruje; u nizu duhovitih satiričkih pjesmica «Šipci iz vrta Petrice Kerempuha»; u velikoj opisno-razmišljajnoj rodoljubnoj pjesmi «Bohinsko jezero», u kojoj su živi opisi krasota Bohinskoga jezera i Savina izvora protkani patriotičkimi razmišljaji o prošlosti i budućnosti slovenskoga plemena i svega slavenskoga roda. Ta je krasna pjesma zrio plod njekadašnjega djačkoga putovanja Šenoina na Bohinsko jezero i izvor Save. Zanimanje njegovo za sjeveroslavensko pjesničtvo pokazuje prievod maloruske dumke od Tarasa Ševčenka «Razsuta mogila», a brigu njegovu za hrvatske dialektne pučke pjesme pokazuje priobćena kajkavska «Narodna pjesma».[2]

Iste godine 1863. priobći u Kraljevićevu požežkom beletrističkom listu «Slavoncu» iz svoga «Vienca soneta» tri soneta: «Zviezda stado», «Mati narav», i «Još proljetni . . .» (u broju XXII.).

I sliedeće godine 1864. obiluje «Naše gore list» njegovimi pjesmami. Poslije dvaju soneta iz sonetnoga «Vienca» (u 1. broju), javljaju se prvi put njegove čuvene «Hrvatulje»: to je niz od 14 krasnih koje ljubavnih koje rodoljubnih pjesama, kroja humorističnoga ili ozbiljnoga — medju njimi je glasovita elegijska popievka: «Oj vi magle, biele magle». S njimi

[1] «Pozor» g. 1863.: «Dopisi iz Zlatnoga Praga» u brojevih od 7. i 13. siečnja, 19. ožujka, 23. svibnja, i 18. kolovoza. Uvodni članak «Šafařikova knjižnica» u broju od 8. travnja. «Odgovor Aci Popoviću» u brojevih od 24., 25. i 26. lipnja.

[2] Ti pjesnički tvorovi Šenoini u «Naše gore listu» od g. 1863. preštampani su osim pjesama «Hrvatskomu sinu, Razsuta mogila, Narodna pjesma» — koji u «Izabranih pjesmah» (str. 9., 61., 137.. 160.) — koji u «Raznih pjesmah» (str. 6., 55., 56., 125.)

se živošću i duhovitošću takme «Brojanice»: to je niz od deset ljubavnih pjesmica nesudjenoj dragoj. Humorom se od njih razlikuje šaljiva ljubavna pjesmica «Grob za živa». Duhovita je satira «Vilinskomu nedonoščetu», kojom ljuto šiba nezrela naduta nadripjesnika. Osobito je značajna pjesma «Tvrda vjera», u kojoj sad s duhovitim humorom, sad sa žarkim poletom prikazuje, kako su ga drugi zahman htjeli prisiliti na strogo učenjačko zvanje, ali je duša njegova ostala i do smrti će ostati vjerna svojemu bogodanomu zvanju pjesničkomu. Ta je pjesma njegov odgovor mnogim koje zabrinutim koje zlobnim prigovaraocem njegovim, koji ga karahu ili opadahu, što je krzmao polagati stroge izpite pravoslovne. Humorističkom povjesticom «Šah mat» (o nesgodi Fridrika velikoga, koga su Trenkovi panduri zatekli kod partije šaha te ga mal ne zarobili, a zaplienili mu šatorje i dasku šahovnicu, koju pjesnik vidje u zagrebačkom muzeju), pak ozbiljnom povjesticom «Zagreb», u kojoj se po narodnom pričanju slavi postanak imena glavnoga nam grada, započe Šenoa slavljene svoje pjesničke tvorove iz hrvatske prošlosti. Humoristička je «Zlatna čaša, istočna priča», alegorijski primienjena na mlade djevojke. Dok je sve te izvorne pjesme priobćivao pod pseudonimom «Veljko Rabačević», podpisivaše svoje prezime samo pod prievodi; a prevede te godine njekolike «Večernje pjesme» svoga prijatelja, glasovitoga českoga pjesnika V. Halka i njegovu pripoviest «Muzikaš».[1]

U «Naše gore listu» godine 1865. priobći II. dio svojih «Hrvatulja» (sastojeći od šest pjesama),[2] i prievod dviju Heineovih pjesmica: «Čist račun» i «Stara ruža». Već od početka god. 1865. poče Šenoa raditi iz Praga za Lukšićeva «Glasonošu», koji tada izlažaše u Beču. Prije nego će se proljećem 1865. preseliti iz Praga u Beč, da uredjuje rečeni Lukšićev beletristički list, dovrši Šenoa u Pragu na sam veliki četvrtak svoju satiričku komediju iz zagrebačkoga života «Ljubicu». U predrastičnoj satiričnoj oštrini te komedije, koja bijaše zaprekom njezinu željenomu uspjehu kod zagrebačkih literarnih sudija, ogledaše se gorčina pjesnikova stanja za posljednje godine njegova boravka u Pragu.

Kad je g. 1859. polazio na pražki pravoslovni fakultet, namjenjivahu mu profesuru na zagrebačkoj pravoslovnoj akademiji, čim poluči doktorsku diplomu. Ali tu namjenu osujeti njegova pjesnička narav; proučavanje svjetske, a navlastito francuzke i sjevero-slavenske liepe književnosti i

[1] Iz god. 1864. «Naše gore lista» preštampane su pjesme Šenoine — osim «Dva soneta», «Zagreb» i prevedenih «Večernjih pjesama» — koje u «Izabranih pjesmah» (str. 11.) koje u «Raznih pjesmah» (str. 10., 14., 58., 60., 66., 83.)

[2] Preštampan u: «Izabranih pjesmah» (str. 24.).

slavenske poviesti, živo zanimanje za slavenska politička pitanja, dosta obilno suradničtvo za «Pozor» i za «Naše gore list»: sve to smetaše njegovu pripravu za stroge izpite. Radi duga odgadjanja tih izpita izostade mu napokon novčana podpora od kuće i od narodnoga mecene biskupa Strossmayera; privreda od «Pozora» i od «Naše gore lista» bijaše neznatna, a nije ni radio radi nje, nego po nutarnjem zvanju svojem. Da ublaži svoje velike neprilike, koje ga sve to ljuće stezahu, stade raditi, kako bijaše podpuno vješt českomu jeziku, za češke «Narodne Liste» i «Zlatu Prahu»: tu priobćivaše članaka političnih i literarnih, navlastito o južnom Slavenstvu, i pjesama koje izvornih koje prevedenih. Ali taj rad od nevolje ne mogaše biti tako obilan, da bi ga pristojno uzdržavao; prijateljske sveze s dr. Gregrom, V. Halkom, J. Nerudom i drugimi mladjimi českimi prvaci, koji se okupljahu oko «Narodnih Lista» i «Zlate Prahe» podržavahu ga, da u nevolji ne klone duhom, ali mu ipak položaj u Pragu postajaše sve to nesnosniji, te se je s proljeća g. 1865. rado odazvao pozivu Lukšićevu, da dodje u Beč uredjivat «Glasonošu» i «Slavische Blätter».

Šestgodišnjim boravkom u Pragu razviše se ili bar zametnuše se književničke osobine Šenoine. Drugovanjem s Jugoslaveni iz svih krajeva, općenjem s českimi prvaci, s poljskimi prognanici, s ruskimi književnici, marljivim čitanjem českih, poljskih i ruskih djela, upodpuni se njegovo žarko hrvatsko rodoljublje širokim sveslavenskim obzorjem. Podpuno umijući češki, a dobro poljski i ruski jezik, priviknu se duševnoj potrebi, da sve to dublje upoznaje i da živim srcem prati politički i književni život svih Slavena. Proučavanjem najboljih pjesničkih umotvora sjevera i juga slavenskoga razvijaše se njegova velika pjesnička snaga najpovoljnijim pravcem: po živih pobudah srca i života, i prema osobinam i potrebam narodnoga duha. U tom pogledu nalikuje njegov razvoj na Vrazov, koji mu bijaše predteča kako u poznavanju slavenske liepe književnosti tako u lirici, baladi, romanci, povjestici, satiričnoj i humorističnoj pjesmi. Marljivo polaženje českoga kazališta, koje se tada reć bi iz prvih početaka divno razvijaše u dramskoj i u opernoj struci, pripravljaše ga za potlanje njegovo velezaslužno dramaturžko i kritično djelovanje za hrvatsko kazalište u Zagrebu. Pribivajući sa svojimi drugovi zemljaci čestim narodnim svečanostim českim, i kod njih vršeći zadaću odabranoga govornika hrvatskoga, usavršavaše se u prigodnom besjedničtvu patriotičkoga i pjesničkoga kroja, što bijaše dobra priprava za potlanje njegove mnogobrojne uzorne prigodne pjesme kod narodnih svečanosti. Donesav već iz Zagreba dobrano povjestničkoga znanja i živo zanimanje za narodne starine, mogaše Šenoa taj pravac svoga duha obilno njegovati usred obilja poviestnih

spomenika u starodavnom Pragu, gdje rodoljubni učenjaci gojahu i razsvjetljavahu češke stare uspomene u prilog novomu narodnomu pokretu; on marljivo čitaše djela čeških povjestničara, poglavito Palackoga, i zadubljivaše se rado u doba Husitsko i u doba Bjelogorske bitke; upoznavaše takodjer poljske i ruske, francuzke i engleske povjestničare; čitaše historijske romane češke, poljske, engleske: sve to pripravljaše Šenou na potlanje njegovo živo zanimanje za historijske uspomene rodnoga mu grada Zagreba i na znameniti njegov rad u pripoviesti i romanu iz hrvatske prošlosti; pak, što je Šenoa vidio u čeških i poljskih romanopisaca, da oni, po tendenciji svojih umotvora, popunjuju i povisuju blagotvorni dojam patriotičnih povjestničara svoga naroda, to je on polučio u našoj književnosti. Prijateljujući s tadanjimi glavnimi češkimi beletristi od mladjega naraštaja, navlastito s Halkom i Nerudom, motrijaše u njih Šenoa, kako iz pobuda, iz dogadjaja svakdanjega života gradskoga i seoskoga postaju živi pjesnički i novelistički umotvori: to mu bijaše, ako i nehotice, primjer za potlanje njegove novelističke radnje iz hrvatskoga gradskoga i pučkoga života. Tako je pražki boravak u mnogom obziru odlučno djelovao na razvoj osobitoga pjesničkoga genija Šenoina.

III.

S proljeća g. 1865. preuze Šenoa uredjivati u Beču obadva Lukšićeva časopisa, hrvatski beletristički list «Glasonošu» i «Slavische Blätter, Zeitschrift für die Gesammtinteressen des Slaventhums». U «Glasonoši», dok je još izlazio u Karlovcu, bješe se Šenoa javio godine 1864. baladom iz pražke poviesti za Rudolfa II.: «Lavov dvor», a od početka g. 1865., kadno je taj list počeo izlaziti u Beču, šiljaše mu Šenoa još iz Praga pjesama i literarnu razpravicu: «Misli o našoj književnosti». U tom članku razlaže Šenoa, kolika je potreba i velika vriednost beletristike i kazališne umjetnosti pored stroge znanosti, a za primjer iztiče Čehe, u kojih zabavno-poučna liepa književnost namienjena gradjanstvu i puku, tomu korienu narodnoga života, odlučno pomagaše silnomu novomu napredku narodne sviesti, narodne snage. Prvi broj bečkoga «Glasonoše» dostojno naresi Šenoina krasna pjesma: «Crnogorska štamparna»; ona je primjer onoj riedkoj duhovitosti, s kojom je Šenoa umio dnevne dogadjaje pjesnički obraditi. Od novinske viesti, da su Crnogorci tiskarska slova, što im bješe ruski car poslao na dar, upotrebili za naboj u slavnoj obrani od turske navale, sagradi Šenoa divnu pjesmu, punu žara i junačke jedrine. Pjesma se je crnogorskomu knezu, junaku i pjesniku, tako svidjela, da je za nju kolajnom nagradio vlastnika «Glasonoše» Lukšića, — što je

pjesniku Šenoi dakako posve pravo bilo. Osim te pjesme posla Šenoa još iz Praga i ljubavnu razmišljajnu pjesmu: «Srce pjesnikovo». Lativši se uredničtva, priobćivaše u više brojeva «Glasonoše», od konca travnja do konca godine, niz ljubavnih pjesmica pod skupnim naslovom: «Posavke» (I. Sag. II. Oj ti dušo. III. Znam — ne znam. IV. Vrieme. V. Robstvo. VI. Naša kćerka. VII. Zlatni cviet.) Prema ilustracijam u «Glasonoši» morade napisati romancu «Tatar-kan» i baladu «Anka Neretvanka»; te pjesme, koje no je prigodna nužda nametnula, pokazuju vještinu njegovu, da — kako reče Göthe — komandira poeziji. Povjesticom «Zlatni krst«, o izbavi Janka Sibinjanina iz turskoga robsta čudesnim pojavom zlatnoga krsta, započe Šenoa svoj znameniti rad u toj vrsti pjesničtva, i prvi put uporabi u većem pjesmotvoru jambsko mjerilo. Krasnim prievodom Racinove tragedije «Fedre» u desetercu započe svoje zaslužne prievode uzornih dramskih umotvora iz svjetske književnosti. Ali najznatnija mu je radnja u «Glasonoši» prva njegova novela «Turopoljski top», kojoj je sadržaj: staru, u predožujsko doba s političkih razmirica nastalu zavadu dviju susjednih vlasteoskih porodica turopoljskih, jedne magjaronske a druge ilirske, svlada, pri povratku ustava g. 1860., živa ljubav dvoje mladih iz onih zavadjenih obitelji, i domišljatost starca župnika, koji daje u slavu konstitucije izpaliti stari top u turopoljskom gradu Lukavcu i tim izvršuje uvjet, pod kojim se, kao tobož neizpunjivim, bio zarekao stari magjaron, da će dati svoju kćercu mladomu susjedu Ilircu. Tom pripoviešću, zagrijanom živim domoljubljem, punom zdrava humora u crtanju političkih razmirica i turopoljskih gospodskih i seljačkih tipa, punom dražestne naravske poezije u slikanju ljubavne idile na hrvatskom ladanju, nastupi Šenoa stazu svoje slave na polju novele i romana iz hrvatskoga života, a ujedno nehotice proreče svoju buduću sreću: Ištvanić se u noveli zove stari turopoljski plemić, koji napokon daje svoju kćer mladomu Ilircu, a Šenoina, tada još neslućena buduća žena, bijaše kći — turopoljskoga plemića Ištvanića. Prezime Ištvanić i po koju crtu turopoljskoga života upotrebi Šenoa po kazivanju svoga bečkoga prijatelja Gjure Ledera, rodjaka Ištvanićeva. Poslie pripoviesti «Turopoljski top» napisa Šenoa za «Glasonošu» humoresku feuilletonskoga kroja «Bliedi mjesec» po istinitom dogadjaju, i poveću pripoviest «Prima donna», koja je jedina njegova novela, kojoj radnja nije uzeta iz hrvatskoga života; njegovo poznanstvo s članovi talijanske operne stagione u Zagrebu, dok bijaše višim gimnazijalcem i pravnikom zagrebačkim, i njegov djački put u Mletke namače mu gradju za ovu pripoviest iz talijanskoga družtva. Osim toga napisa u

«Glasonoši» po svojoj uredničkoj dužnosti više što manjih što većih književnih ocjena pod rubrikom «Književnost i umjetnost».[1]

Kao urednik časopisa «Slavische Blätter» za god. 1865. napisa Šenoa osim više sitnijih bibliografskih i artističkih viesti članak «Croatische Ansiedlungen in Niederösterreich», pak prievod jedne narodne pjesme bugarske «Die weisse Neda und der blonde Vojvod», dviju hrvatskih kajkavskih «Das bunte Vöglein» i «Das Edrener Mädchen» i jedne lužičke «Traurige Hochzeit»; zatim prievod hrvatske pučke pripoviesti (koju mu je iz svoje rukopisne sbirke priobćio prijatelj Tade Smičiklas) «Die zwölf Brüder», nadalje prievod dviju Vrazovih pjesama «Anna» i «Was ist die Liebe?» Još napisa poveću ocjenu Trnskovih «Kriesnica» II. knjige, i podulji vjekopis «Peter v. Preradović». Tako je Šenoa nuždu, da radi za slavenski književni organ na njemačkom jeziku, liepo upotrebio u svrhu, da pokaže tudjemu svietu njekoliko po izbor plodova pučke i umjetne vile svoga naroda; on je jamačno prvi počeo prevoditi manje hrvatske umjetne pjesme na njemački jezik, i to s vještinom, koju je jedva itko nadkrilio.

Premda se je «Glasonoša» tiekom g. 1865. po Šenoinih radnjah podigao do znatne literarne vriednosti, morade vlastnik koncem god. 1865. obustaviti taj list, i nastavi od početka g. 1866. samo «Slavische Blätter», ali u povećanom obsegu. Šenoa ostade urednikom još do proljeća te godine; iz toga vremena ističe se njegov prievod Preradovićeve pjesme «Mrtva ljubav».

Osobni i materijalni položaj njegov u Beču kao vješta urednika dvaju literarnih časopisa, u dva jezika, ne bijaše ni s daleka prema njegovu radu; po svom uredničkom zvanju, po svojoj velikoj naobraženosti i riedkoj duhovitosti bijaše u ugodnih svezah sa slavenskim književnim i umjetničkim svietom u Beču, a i Niemci cienjahu njegovo pero, te ga je urednik dr. Mayer za «Oesterreichische Revue» zaprosio za jedan članak o Hrvatskoj;

[1] Glavnije književne ocjene Šenoine u «Glasonoši» g. 1865. jesu: O «Saćurici i šubari» Ilije Okrugića, o «Cvieti» Meda Pucića, o «Krvavoj košulji» Sundečića, o «Ljeljinkah» Josipa Eugena Tomića, o «Pjesmah» Gjure Kovačevića, o «Kriesnicah» Trnskoga, o «Književniku», o «Arkivu za poviest jugoslavensku». Posebni su literarni njegovi članci «Gradivo za hrvatsku poviest u Českoj», koje je po privatnih arkivih u Českoj našao bio pražki drug njegov Tade Smičiklas; «Život i djela Petra Preradovića», i vjekopis «dr. Vitjeslava Kappera», českoga pisca i prevodica hrvatskih i srbskih narodnih pjesama. — Iz «Glasonoše» od g. 1864 i 1865. preštampane su pjesme Šenoine koje u «Izabranih pjesmah» (str. 32, 78,, 233) koje u «Raznih pjesmah» (str. 67—72., 167., 122., 123.), a pripoviesti u Matičinu izdanju «Sabranih pripoviesti A. Š.» «Glasonoša» od godine 1865. ima radnjâ iz Šenoina pera u brojevih: 1., 3., 6., 8. i od ovoga dalje u svakom do konca godine.

Šenoa napisa liepu geografsko-kulturnu sliku o Zagrebu i okolici. Ali vanjski položaj Šenoin bijaše nepovoljan; takovo stanje postajaše mu sve to neugodnije, i jednoč mu dotužilo do skrajnosti. Bez uspjeha ostade njegovo nastojanje, da bi ga namjestili kod hrvatske dvorske kancelarije.

Da bi se domogao povoljnijega položaja, u kojem bi mu preostajalo vremena za pripravu na stroge izpite. rado primi poziv uprave «Pozora» i preseli se početkom proljeća g. 1866. iz Beča u Zagreb, da uredjuje u Pozoru «Listak» i rubriku «Književnost i umjetnost», za koju je imao poglavito pisati kritike o narodnom kazalištu. Tako se Šenoa u proljeće god. 1866. povrati u domovinu, u svoj mili Zagreb, kojega već više godina nije vidio, i kao beletristički suradnik Pozorov usavrši hrvatski feuilleton, komu je on kao pražki djak god. 1862. bio pravim začetnikom, i dotjera hrvatsku kazališnu kritiku, za koju se on u Pragu valjano bio pripravio.

Šenoine vješte kritike o «hrvatskom kazalištu» (pod znakom —n—) počimaju u «Pozoru» pri izmaku proljetne saisone g. 1866.[1] Prije nego što će ih nastaviti za novu u jeseni opet otvorenu saisonu, napisa u više brojeva poveću znatnu dramaturžku studiju «O hrvatskom kazalištu».[2] Njom razloži svoje misli o upravi i razvoju hrvatskoga kazališta; dokaza potrebu, da se preustroji kazališna uprava, da se popravi položaj glumaca stalnim namještajem i pravom na mirovinu, da se popravi umjetničko rukovodjenje glumaca, da se popravi izbor repertoirnih komada, navlastito da se dade pretega francuzkoj klasičnoj i modernoj drami nad njemačkom, koju je upravljač kazališta dr. Demeter, od mladosti naviknut na njemačku klasičnu i romantičnu dramatiku, volio od tobože «plitkih» modernih francuzkih konverzacijnih komada. Šenoini prigovori dosadanjoj upravi i dosadanjemu sastavljanju repertoira kosnuše se zaslužnoga dr. Demetra, i on ustade u «Narodnih Novinah» proti novotarskim predlogom; taj Demetrov uztuk pobijaše Šenoa u zaglavnom članku svoje studije (u broju od 20. rujna). Pošto je tako Šenoa razvio svoj cjelokupni program o hrvatskom kazalištu, pisaše stručne ocjene o kazališnih prikazah tiekom jesenske, zimske i proljetne saisone g. 1866/67.[3] Te vještačke kazališne ocjene utroše Šenoi put k potlanjemu njegovu zvanju kao artističkomu

[1] «Pozor» g. 1866. u brojevih od 10, 14. i 17 travnja i dalje.

[2] «Pozor» g. 1866. u brojevih od 4. do 20. rujna.

[3] «Pozor» g. 1866. u brojevih od 9., 12., 14., 15., 16., 19., 22., 23. i 30. studenoga, od 4., 8.. 24. i 29. prosinca. «Pozor» g 1867. u brojevih od 10., 11., 12., 15., 16., 21., 22., 23, 29. i 31. siečnja; od 5, 9., 13., 16., 22. i 27. veljače; od 15., 19., 21., 23., 29. i 30. ožujka; od 2., 4. i 9. travnja.

ravnatelju i dramaturgu narodnoga kazališta; a obsežno izkustvo, koje je u tom zvanju u više godina stekao, bijaše u prilog zrelosti i temeljitosti kazališne kritike njegove, koju je opet, poslie dramaturžkoga zvanja svoga, kao urednik «Vienca» njegovao.

Uz kazališne kritike znatni su njegovi izvorni feuilletoni u «Listku» Pozorovu god. 1866. i 1867., započeti u broju od 5. svibnja god. 1866. pod naslovom «Zagrebulje», s podpisom «Petrica Kerempuh». To su duhovito i živo pisane koje humoristične, koje satirične, koje ozbiljne poveće slike (gdjekoja u više brojeva) iz hrvatskoga političnoga, družtvenoga, književnoga i umjetničkoga života. Godine 1866. napisa takovih deset slika, od kojih posljednja radi o talijanskoj operi u Zagrebu za Bachovo doba; godine 1867. napisa novi niz «Zagrebulja» — komad I.—V.[1] Za sebe je feuilleton u broju od 15. rujna g. 1866. «Glas od Gradne», kojim opisuje proslavu tristagodišnjice Nikole Zrinskoga u Samoboru. Osim napomenutih feuilletona priobći u «Listku» Pozorovu te godine svoju još u Pragu god. 1865. napisanu komediju iz zagrebačkoga života «Ljubicu»,[2] i dade ju napose otisnuti, ali se ona radi satirične paprenosti svoje ne svidje Iv. Perkovcu i drugim literarnim sudijam; priobći i krasnu historičnu baladu «Vivat constitutio», o obrani hrvatskoga ustava proti nasilnomu banu Balaši i caru Josipu II.[3] Osim ovih izvornih radnja imade u Pozorovu listku g. 1866. i više prievoda Šenoinih iz slavenske i francuzke beletristike,[4] a g. 1867. osim kazališnih kritika od nove godine do konca travnja i njekoliko književnih ocjena, prievoda i uvodnih članaka.[5]

Kad je pri izmaku ljeta god. 1867. radi nove vladavinske struje «Pozor» morao prestati u Zagrebu i zakloniti se u Beč, gdje je od 5.

[1] Pozorov «Listak» god. 1866. donosi «Zagrebulje», komad I. do X., u brojevih od 5., 12., 14—16. svibnja; od 25. lipnja; od 5., 13., 18., 23., 24. i 28. srpnja; od 10. i 24. kolovoza; od 22., 24., 25., 27—29. rujna. — God. 1867. donosi «Zagrebulje», komad I. do V., u brojevih od 12., 19. i 26. siečnja, 5. travnja i 5. svibnja.

[2] Pozorov «Listak» g. 1866. u brojevih od 21. svibnja do 8. lipnja.

[3] Pozorov «Listak» g. 1866. u broju od 1. lipnja; preštampana u «Izabranih pjesmah» (str. 162.).

[4] Prievodi jesu: iz ruskoga pripoviest «Sedam kleveta na ljubav» od Kolbasina, iz češkoga pripoviest od Herloša «Crnogorci» (ova je u Pozorovu beletrističnom prilogu «Pozorov cvietak»), i pripoviest od Kolára «Vragova djeca»; iz francuzkoga pripoviesti «Olivija» i «Ubojica Albertine Renoutose».

[5] Književne ocjene jesu: O knjizi pjesama A. N. Špuna «Iz mladjih dana» i o zabavniku «Dubrovnik» (3., 11. i 22. svibnja); prievodi iz francuzkoga: pripoviest Julesa Sandeau-a «Pukovnik Evrard», i pripoviest A. de Musseta «Mušica» (od 29. travnja do 14. svibnja i od 16. do 25. svibnja). Uvodnih članaka imade u brojevih od 8., 9. i 25. siečnja sa podpisom A. Š.

rujna počeo izlaziti pod imenom «Novi Pozor», ostade Šenoa u Zagrebu; vezale ga na zavičaj, na susjedno Turovopolje sladke veze, iz kojih je nikla sreća njegova života, te se začelo novo doba njegova književnoga razvoja.

IV.

31. siečnja god. 1867. bijaše Šenoa s prijateljem došao u turopoljsku Veliku Goricu, i tu prvi put ugledao na prozoru ladanjske kurije krasnu gospodjicu Slavu, kćerku Gjure pl. Ištvanića, goričkoga bilježnika i prisjednika plemenite turopoljske obćine. U njegovu srcu poče se obistinjivati njegova pripoviest «Turopoljski top», a prijatelju reče razdragan i razigran: «to je pravo hrvatsko lišce». Misao na to lišce vabila ga, da ponovi svoj posjet u Goricu, da dodje na pokladnu plesnu zabavu. Kad se je u Gorici pročulo, da će na tu zabavu doći pjesnik August Šenoa, gospodjica Slava, koja je Šenou poznala po njegovih pjesmah i feuilletonih, potaknu svoje družice, da su sve u narodnom odielu došle na ples i samo hrvatski razgovarale. Šenoi se to jako svidjelo, te je u svojih zdravicah, kad je njim došla hora, zanosito hvalio turopoljske rodoljubne gospodjice i njihovu prvakinju Slavu. To bijaše odlučan sretan čas za sav njegov budući život: našao je žudjenicu svoga srca i na skoro se zaručio s njome. Blažen izpjeva niz krasnih ljubavnih pjesama «Slavici» i priobći ih u Deželićevu beletrističnom časopisu «Dragoljubu».[1] U istom listu priobći te godine prigodnu patriotičnu pjesmu «U slavu jugoslavenske akademije» i «Ulomak iz Slavke», t. j. prvi i drugi prizor svoje započete tragedije iz poviesti polabskih Slavena.[2]

Dne 20. lipnja g. 1868. vjenča se Šenoa s gospodjicom Slavom pl. Ištvanićevom, pošto je prigodom obnove gradskoga poglavarstva zagrebačkoga dne 28. ožujka bio izabran za prvoga gradskoga bilježnika. Za prvih mjeseca sretnoga svoga braka krasno prevede Shakespearova «Romea i Juliju». U «Dragoljubu» napisa pod jesen te godine pripoviest «Do tri puta bog pomaže»;[3] to je veoma živa i vjerna slika života na ladanjskom dvorcu hrvatskoga vlastelina za Bachova doba; slika je protkana humorom i političkom satirom, a u liku glavnoga junaka Milivoja upotrebljene su mnoge crte iz vlastitoga piščeva djakovanja zagrebačkoga i pražkoga.

[1] «Dragoljub» g. 1867. u brojevih od 23. ožujka i 6. travnja; odatle preštampano u «Izabranih pjesmah» (str. 33.—42.).

[2] «Dragoljub» g. 1867. u brojevih od 3. kolovoza i od 9. studenoga; pjesma «u slavu akademije» preštampana je u «Raznih pjesmah» (str. 183.).

[3] «Dragoljub» g. 1868. počevši od strane 593.; preštampano u Matičinu izdanju «Sabranih pripoviesti A. Šenoe».

Vanjski tečaj Šenoina života, od kako se je oženio i u uzornom obiteljskom životu našao najveću sreću svoju, te u njoj neprestan izvor svomu sve to savršenijemu književnomu djelovanju, razvija se jednostavno: u gradskoj službi, u upravi narodnoga kazališta, u radu za beletristički časopis «Vienac».

Sreću, koju je našao u svojoj ženi i djeci, prikazuju pjesme «Zimzelen» (iz god. 1873.), navlastito pjesma «Moja zviezda», namienjena ženi, pjesma «Moj štit», namienjena ženi i djeci, i pjesma «Raj i pakô», u kojoj opreku medju svojim blaženstvom u obiteljskom životu i gorčinom javnoga života ovako prikazuje: «Oj kadkad zavri od gnjeva mi srdce, gdje glupi zlobnik moje zgazi pravo, i škrinuh zubi, prokleh sviet taj cieli, i rekoh Bogu: čovjek živ je djavo! Poletih domu: klikću mila djeca; u angjelića zlatnih zagrljaju tvrd kamen kletvâ cvao bielim cvietom, i rekoh Bogu: hvala na tom raju». Prvienac Milan rodi mu se g. 1869., sliedeće godine Dragica; poslie njih rodjeni Stanko, Radica i Ljubica (g. 1872—77.) rano preminuše; a kako ga je smrt djeteta razcviljavala, pokazuje pjesma «Na poklade» (g. 1877.); najmladji sin Branko rodi mu se g. 1879.

U svojoj službi kod poglavarstva grada Zagreba, koju je započeo u proljeću god. 1868. kao prvi bilježnik, napredova izborom gradskoga zastupstva 31. siečnja god. 1871. na čast velikoga gradskoga bilježnika. Službeni njegovi poslovi bijahu veliki; u molbenici svojoj na gradsko zastupstvo od 8. kolovoza g. 1871., da bude izabran za viećnika gradskoga, napominje za dokaz obilnosti svoga službenoga posla, da mu je od 1. siečnja do 8. kolovoza te godine dodieljeno bilo na rješitbu 1155 službenih brojeva. Molba njegova ne imaše tada uspjeha. Istom kad su se javne prilike u domovini počele okretati na bolje, bude 15. siečnja g. 1873. izabran za gradskoga viećnika. U tom zvanju ostade do konca života, a uz to bijaše više godina i gradskim mjestnim sudcem.

Službeno zvanje njegovo kod narodnoga kazališta započe 24. kolovoza g. 1868., kadno bude imenovan artističkim ravnateljem. Dvie godine poslie, 30. kolovoza g. 1870., postade kazališnim dramaturgom, i ostade u tom zvanju do 29. siečnja g. 1873., kadno se je, postavši viećnikom gradskim, zahvalio na dramaturžkoj službi; odtada bijaše do konca života članom upravnoga odbora za narodno kazalište. Kao artistički ravnatelj i dramaturg narodnoga kazališta znatno unapriedi glumačku vještinu i vriednost dramskoga repertoira; budući vještak u deklamaciji i temeljit poznavalac glumačke umjeće i svjetske dramske književnosti, mogaše valjano upućivati i rukovoditi kazališne članove, i usavršivati dramski repertoir, u kojem je on mnogo činio za prikazivanje izvornih hrvatskih i

srbskih drama, za udomljivanje sjevero-slavenskih, francuzkih, i Shakespearovih dramskih umotvora. Šenoa je kao dramaturg obilno umnožio hrvatski repertoir vrstnimi svojimi prievodi izboritih dramskih djela českih, francuzkih, englezkih i njemačkih,[1] a u predposljednoj godini svoje dramaturžke službe izhodi u vlade, da je ovlastila kazališnu upravu izdavati o zemaljskom trošku «Hrvatski repertoir, izbor dramatičkih djela narodnoga hrvatskoga kazališta». Prvoj svezci napisa Šenoa na Cvietnicu god. 1872. predgovor, u kojem razloži, da je troja svrha štampanju «Hrvatskoga repertoira» : 1. da prijatelji kazališne umjetnosti upoznadu i čitanjem valjane prievode najboljih tudjih drama; 2. da Zagreb, Novisad i Biograd zadobiju zajednički biran repertoir; 3. da budu birani pomanji komadi lako pristupačni dobrovoljačkim i putujućim kazališnim družinam.[2] Ta zaslužna publikacija žalibože prestade na skoro, pošto se je Šenoa zahvalio na dramaturžkoj službi. Šenoine velike zasluge za narodno kazalište ne tiču se samo drame nego i opere. Kao dramaturg za predsjednika kazališnomu odboru Franje Žigrovića mnogo je doprineo tomu, da je g. 1870. pozvan Ivan Zajc iz Beča i osnovana stalna hrvatska opera. Za nju bijaše malo tko tako oduševljen kao Šenoa, koji je u djetinjstvu očutio bio dojam Lisinskove opere; to svjedoči i njegov «Proslov u slavu Lisinskoga, prigodom predstave prve hrvatske opere «Ljubav i zloba» u hrv. narod. kazalištu 21. listopada g. 1871».[3] Za operni repertoir preveo je više libreta na hrvatski jezik, medju inimi Martu, Ciganku, Margaretu, Trovatora; a od njega je i izvorni libreto «Lazaroni». Od kako se je koncem siečnja g. 1873. zahvalio na

[1] Od Šenoe su za hrvatsko narodno kazalište prevedene češke drame: «Mravci» i «Magelona» od Kollára, «Propast roda Piemyslova» od Mikovca, «Dobro jutro» od Klicpere; francuzke: «Fedra» od Racina, «Priča kraljice Navarske» i «Valerija» od Scribea, «Bogomoljci» i «Dobričine seljaci» od Sardoua, «Gospodjica de la Seglière» od Julesa Sandeaua, «Urarov klobuk» i «Mentor u škripcu»od Girardina, «Prvi mejdan mladoga Richelieua» od Bayarda, «Sljeparija» od Labichea, «Marino Faliero» od Delavignea; od Shakespeara: tragedija «Romeo i Julija» i vesela igra «Mnogo vike ni za što»; njemačke drame: «Cvrčak» od Birch-Pfeiferove, «Velika gospoda» od Bauernfelda, «Zagorka» od Castellia, «Kardinalovo kumče» od Waldecka. — U rukopisu ostadoše nedovršeni prievodi Shakespearova «Kralja Leara» i «San ljetne noći», i njekoji francuzki komadi.

[2] U I. svezci «Hrvatskog repertoira» (god. 1872.) uvrsti Šenoa: «Sina pustinje», dramu od Halma, prevedenu Ivanom Trnskim, i «Što žena može», izvornu glumu od Janka Jurkovića. Godine 1873. izadje pod njegovim nadgledom: II. svezka; u njoj «Mnogo vike ni za što» komedija od Shakespeara, preveo A. Šenoa; III svezka: «Dona Diana», vesela igra Španjolca Moreta, po njemačkom prievodu Westa preveo Ivan Zahar, i IV. svezka: «Monika» tragedija od Kollára, iz českoga preveo Jos Eug Tomić.

[3] Taj proslov u slavu Lisinskoga preštampan je u «Raznih pjesmah» (str. 188.).

službi dramaturga, radio je i dalje za napredak narodnoga kazališta kao član upravnoga odbora, kao član enquetnih komisija za narodno kazalište, i kao kazališni kritik u «Viencu»; kad god prietijaše pogibelj obstanku opere, branijaše ju svom odrješitošću.

Književni njegov rad počevši od g. 1869. spojen je, osim prievoda njegovih za narodno kazalište, poglavito s časopisom «Viencem» i s «Maticom Hrvatskom».

Čim je «Vienac» početkom g. 1869. nastojanjem glavnih hrvatskih književnika počeo izlaziti pod vlastnikom i urednikom Gjurom Deželićem — poslie preuze vlastničtvo «Matica» a uredničtvo Ivan Perkovac, — bijaše Šenoa u kolu Vienčevih glavnih suradnika u pjesničkoj i novelističkoj struci. Svoju već prije pokazanu vještinu u epsko-lirskoj vrsti dotjera sada Šenoa do majstorstva u povjesticah po narodnom pričanju «Kameni svatovi» i «Kugina kuća»; u njima je on stvorio svoj osobiti slog za umjetničko obradjivanje narodnih priča, odličan po lakom i okretnom pripoviedanju i opisu, živom dialogu, dramatičkom razvoju, moralno poučnom završetku, i prema sadržaju vještački udešenom raznoličju stiha, — a po ovom je navlastito «Kugina kuća» divno prikladna za deklamaciju. Ovim većim poviesticam pridružuje se manja «Vračarica», a kako su ono uzorne ozbiljne pjesničke poviestice, tako je majstorska humoristička historička poviestica po podatcih u memoirih Franje i Fridrika Trenka, «Kakovu Hrvati djecu jedu», u kojoj je duhovito izvržena ruglu njemačka bajka o Trenkovih pandurih, da su Hrvati ljudožderi, i ona litanija: «izbavi nas kuge, rata, zle godine i Hrvata».[1] Još napisa u prvom godištu «Vienca» šaljivu pripoviest «Dusi narodne straže», u kojoj humoristički pripovieda sgode i nesgode zagrebačke narodne garde u godini 1848.[2] U «Viencu» od g. 1870., budući bijaše mnogo zabavljen artističkim ravnateljstvom narodnoga kazališta, javi se samo dva puta kratkom legendom «Božja plahtica», u kojoj po načinu Vrazovu i prema duhu narodnoga pričanja pjesnički prikazuje, kako je priprostoj biljci nastalo u kajkavskom puku poznato ime: «božja plahtica»; zatim poduljom poviesticom: «Vilin prsten» (u jambskih jedanaestercih), u kojoj umjetnički preradi i narodno pričanje o vilenjacih i vilinskoj osveti — čovjeka, koga je vila posestrila a on joj se poslie iznevjerio.[3]

[1] «Vienac» g. 1869. u 5., 7., 13. i 20. broju; odatle preštampano koje u «Izabranih pjesmah« (str. 144—152. i 238—247.), koje u «Raznih pjesmah» (str. 131—33.).

[2] «Vienac» g. 1869. u brojevih 26—28.; preštampano u «Sabranih pripoviestih».

[3] «Vienac» g. 1870. u brojevih 2. i 12; prva je pjesma preštampana u «Raznih pjesmah» (str. 120.), a druga u «Izabranih pjesmah» (str. 256—72.).

Glavni razlog tomu, što je Šenoa u «Viencu» g. 1870. tako malo priobćio, bijaše taj, što je spremao velik historički roman iz hrvatske prošlosti, a za nj sabirao i proučavao obilnu gradju u arhivih zagrebačkih. Nješto od te gradje upotrebi za svoju majstorsku historičnu humorističnu poviesticu «Opat i žetelica», slika iz XVI. stoljeća, u kojoj sa živim historičkim koloritom i duhovitim humorom prikazuje, kako ban Petar Keglević svoga sina, razkalašena razpikuću, za kazan učini opatom bielih fratara u Topuskom, ali pustopašni nadriopat, raztjerav svojom obiešću pobožne samostance, nastavi vragometna nedjela, odolievajući i anatemi i banskoj vojsci te napokon posegne drzkom rukom za krasnom seljačkom žetelicom Janom, ali ona braneći se srpom ga smrtno rani; tako se sgodi, da, što ne svlada zemlje sabor, što ne svlada banov tabor, niti kletva crkovnjačka: svlada kriepost djevojačka.[1] Divan plod Šenoinih marljivih arhivalnih studija i velike njegove pjesničke snage poče izlaziti u «Viencu» kolovoza 1872. pod naslovom «Zlatarovo zlato»; čitaoci «Vienčevi» jamačno nikad nisu s takovom napetošću dočekivali i s takovim zadovoljstvom dočitavali «Vienčev» broj za brojem, kako tada; a kad je djelo bilo u posljednjem «Vienčevu» broju godine 1872. dovršeno, obćenito bijaše radostno priznanje, da je Šenoa krasnom božićnicom obdario svoj narod, da je njegovo «Zlatarovo zlato» hrvatski roman. Taj roman i njegov veleumni pisac postade miljencem hrvatskih i starih i mladih čitalaca.

Jezgra romana «Zlatarovo zlato» tragična je ljubav mladoga junačkoga velikaša Pavla Gregorijanca i krasne Dore, kćeri zagrebačkoga zlatara Krupića; svezu i sreću njihovu osujeti Pavlov otac, Stjepko Gregorijanec, ponositi i siloviti gospodar Medvedgrada, a njegova su orudja ljubomorni na Pavla zlikovac Čokolin, zagebački brijač, i ljubomorna na Doru zatravna ljepotica udova Klara Grubarica, vlastnica grada Samobora; pošto ne uspiju njihove razne spletke, da bi razstavili vjerne ljubavnike, dade Klara otrovati Doru, a Pavao pogine u turskom boju. Uz Pavla i Doru stoje kao zaštitnici njihovi uskočki junak Miloš Radak, koji u Čokolinu napokon prepozna dugo traženoga zatornika svoje obiteljske sreće, te zloduha svoga i Pavlova osvetnički kazni i tobožnji njemak Jerko, nezakonski sin staroga Gregorijanca, žrtvujući se za brata Pavla i Doru, koju priegorno ljubi. Otrovnica Klara zaglavi u mahnitosti, staroga Gregorijanca slomi poraz u javnom životu i spor sa sinom Pavlom; na samrti ga s Bogom pomiri nezakoniti sin mu Jerko, postavši remetskim Pavlincem. Razvoj te ljubavne i obiteljske tragedije prepliće se s političkimi borbami

[1] «Vienac» g. 1871. u broju 5.

u Zagrebu i domovini. Pavlov otac Stjepko Gregorijanec vodi parbu sa Zagrebom radi Medvedgrada; kod dvora ga podkapa Tahi susjedgradski, a prijatelj zagrebački kanonik i kronista Antun Vramec privodi ga u kolo hrvatskih nezadovoljnika, koji brane prava kraljevine, zapletene u ljute bojeve s Turčinom, proti napadajem bečkoga dvora i njegovih službenika, navlastito njemačkih gjenerala. Namjeram dvorskim pogoduje i sam ban, biskup zagrebački Gjuro Drašković, ali im se odrješito protivi suban Gašpar Alapić i većina plemstva, tako da se Drašković mora odreći banstva; za bana dodje tudjinac Ungnad, uz podbana Stjepka Gregorijanca. Ungnad svojata samoborski grad kao svoju baštinu; kad mu ga Klara Grubarica ne će predati, on vojskom juriša na nj i osvoji ga; Klara ga občara ljepotom i postane banica, da uzmogne izkaliti svoj ljubomorni jad na Pavla Gregorijanca. Ban Ungnad, podjaren njome, muči vojskom gradjane zagrebačke; podban Stjepko Gregorijanec pljačka ih oružanom silom, da im se sveti za parbu Medvedgrad i za ljubav Krupićeve Dore sa svojim sinom. Ali na čelo sviestnih gradjana, medju kojimi se ističe Dorin mudri otac, stari zlatar Krupić, stavi se oduševljeni odvjetnik, zagrebački sin i «literat» Ivan Jakopović; oružjem prisile bana na mir, a Jakopovićev saborski politički rad i njegova vješta tužba kod kralja sruši Ungnada s banstva, staroga Gregorijanca s podbanstva; ponositi gospodar medvedgradski mora s gradom Zagrebom sklopiti mir. Prikaza javnoga života u Zagrebu i u ostaloj Hrvatskoj za doba od g. 1574.—1590., koje obsiže «Zlatarovo zlato» oživljuje obilje izvrstnih karakterističnih opisa i slika, navlastito: opis tadanjega grada Zagreba; svečani obred, kojim se na Kaptolu spaljuje lik poturice kanonika Filipovića; sastanak nezadovoljnika velikaša u kuriji kanonika Vramca; gostba gradske gospode kod zlatara Krupića; razpra u saboru; svečani uvod novoga bana Ungnada; burna svadja velikaša s gradjani na gostbi u kanonika Vramca; opis grada Samobora i okićke gore; juriš Ungnadovih četa na grad Samobor; deputacija gradjana zagrebačkih kod bana s tužbom na staroga Gregorijanca; prizori iz bojeva s Turci; nasilje banove vojske u Zagrebu i obrana gradjana. Živi karakteristični prizori, koje humoristični, koje ozbiljni, iz nižega gradjanskoga života jesu: klevetanje ljubomornoga brice Čokolina na Doru i staru Magdu u skupu jezičavih gradjanka; bruka njihova po večernji kod sv. Marka, i osveta Miloša Radaka; noćni razgovor pijanoga Čokolina s tornjem sv. Marka; prizor na savskom prievozu i t. d. Obilju karakterističnih prizora iz gradjanskoga, vojničkoga, velikaškoga, političkoga života odgovara obilje živo orisanih raznoličnih tipa iz svih slojeva družtvenih; tu su kao iz života prepisani likovi: dobroćudna stara «paprenjarka» Magda, opaki

brico Čokolin, čestiti stari zlatar Krupić, njegova milotna kći Dora, junački uskok Miloš, požrtvovni njemak Jerko, plemeniti Pavao Gregorijanec, siloviti velikaš njegov otac Stjepko, diplomatički ban Gjuro Drašković, odrješiti politički borac Gašo Alapić, oduševljeni patriot gradjanski sin Jakopović, mlohavi ban Ungnad, samoborska Dalila Grubarica. Radnja romana razvija se s dramatičkom snagom u jakih kontrastih, u potresujućih prizorih, medju kojimi se ističu: kako čarobna Dalila Grubarica mami Pavla Gregorijanca u svoju ljubavnu mrežu, ali on joj ne će da bude Samsonom; kako se tobožnji njemak Jerko očituje Pavlu nezakonitim njegovim bratom i žrtvuje sebe njegovoj sreći; kako na savskom prievozu zarobljuju Doru a Pavao ju izbavlja; kako se stari Gregorijanec razbjesni na sina Pavla, i tim uzrokuje smrt svoje žene; kako Pavao proklinje ljubomornu Klaru pri odru otrovane Dore; kako Miloš progoni gorom zlotvora Čokolina i ubija ga. — Roman je zadahnut žarkim patriotizmom, i odanom živom ljubavlju prama rodnomu pjesnikovu gradu, Zagrebu; ta ljubav nadahnjuje pjesniku na koncu romana krasnu zaglavnu apostrofu na zagrebačku goru, na ruševinu medvedgradsku, na novi grad Zagreb, koji se podno gore diže kao mlad junak.

Godine 1872. priobći Šenoa u «Viencu» njekoliko izvornih i prevedenih pjesama. Izvorne su: «Gvozden div», alegorična balada (na povodu tadanjih javnih dogadjaja) o silniku, koji drži ljepotu djevojku u sužanjstvu, dok ga pohlepa za zlatom ne zamami te propane u jezeru, a robinja se njegova oslobodi. Jednak je stvarni povod baladi «Božji sud» o nasilnu bogatašu, koji zadire u posjed susjeda svoga siromaha, ali mu božja kazna osujeti namjeru. Pohodiv karlovačku okolicu i u njoj znameniti njekoč Zrinski grad Ozalj, napisa Šenoa patriotičku elegiju «Na Ozlju gradu», o slavi i propasti Zrinskoga roda. Tadanja znamenita narodna pobjeda u Zagrebu kod saborskih izbora nadahnu pjesnika te izpjeva u slavu svoga rodnoga grada krasnu, pjevnim oblikom i jedrinom misli izvrstnu popievku «Zagreb», u kojoj se slavi priestolnica hrvatska, radi svoje nepredobitnosti u krvavoj prošlosti, radi prednjačenja za ilirsku ideju, radi zasluga za narodnu prosvjetu, i radi okolišne svoje ljepote. Iz englezkoga prevede Hood-ovu «Pjesmu o košulji» u kojoj se živo ogleda sva bieda siromašne švelje, a iz francuzkoga krasnu Lemoyné-ovu romancu iz života pomorca: «Stella maris».[1]

Mnogo je obilniji Šenoin rad za «Vienac» g. 1873., koje godine bijaše glavni urednički posao na njegovoj brizi. On priobći više balada, koje se

[1] «Vienac» g. 1872. u brojevih 2., 15., 22., 29. i 32.; odatle preštampano (osim prievoda: «Stella maris») koje u «Izabranih pjesmah» koje u «Raznih pjesmah».

odlikuju svojimi strofnimi, za glasbenu skladbu veoma prikladnimi oblici: «Smrtno zvonce», «Vir», «Božić», «Ribareva Jana», «Lasta»; historičku crticu iz junakovanja Trenkovih pandura «Junaci gologlavci»; krasnu idilnu sliku zaručničkoga svoga blaženstva «O uzkrsu», i glasovitu po pievnom strofnom obliku majstorsku patriotičku popievku «Hrvatska pjesma», u kojoj se slavi moć hrvatske ratoborne, mornarske i ljubavne pjesme. Tim izvornim pjesmam pridruži se iz talijanskoga prevedena «Vila uskočka». Osim toga napisa novelu «Prijan Lovro», u kojoj majstorski crta duševni razvitak i tragički konac umnoga svoga pražkoga druga, seljačkoga sina iz Kranjske, Mahniča; u uvodu novele pobija prigovor, da je život u naših krajevih presitan a da bi mogao podavati sgodnih predmeta za romane, ovom primjetbom: «upravo okvir naše malešnosti, koja često sapinje smjelu dušu i žarko srce, rodi toliko borbe, toliko sukoba, da će dušu silno potresti, i poviest ljudskoga srca u nas je toli raznolika, toli živa, da našim piscem ne treba drugdje tražiti predmeta»; a to svoje teoretičko uvjerenje hoće pisac da potvrdi novelom o životu svoga «prijana Lovre». Zatim prevede pripoviest «Ledena špilja», i napisa više kritičnih članaka i to: Njekoliko rieči o našem kazalištu; Josip Jungmann; Kapperovi češki prievodi srbskih narodnih pjesama, u sbirci «Poezije světove»; pjesme i besjede Mihovila Pavlinovića; Marta Posadnica, tragedija Matije Bana, i napokon: Što je Dežman ostavio na pismu.[1]

Pokraj toli obilna rada za «Vienac» sastavi god. 1873. zaslužnomu tiskaru Dragutinu Albrechtu za svjetsku bečku izložbu: «Vienac hrvatskih i srbskih pjesama», koji je prva naša antologija. Da se poodmori i nagleda svjetskih umotvorina, pohodi bečku izložbu. Za njegove književne i prosvjetne zasluge imenova ga 27. svibnja god. 1873. hrvatsko učiteljsko družtvo «Narodna škola» svojim začastnim članom.

Pošto je prema koncu godine umro plemeniti prijatelj mu Ivan Dežman, koji je s njim vodio glavnu brigu za uredjivanje «Vienca», bude njemu povjereno uredničtvo lista od početka god. 1874. Tim počima nov, najplodniji ali žalibože i posljedni odsjek u životu Šenoe.

V.

Svoju uredničku vještinu bješe Šenoa već prije pokazao u godinah 1865—67. kod «Glasonoše» i «Slavische Blätter» u Beču i kod Pozorova

[1] «Vienac» g. 1873. u brojevih 1., 3., 4., 5., 9., 14.—19., 20., 21., 22., 23., 27., 29., 30., 33., 36., 46. Odatle su pjesme (osim izvorne «Božić» i prevedene «Uskočka Vila») preštampane koje u «Izabranih pjesmah» koje u «Raznih pjesmah». — Novela «Prijan Lovro» preštampana je u «Sabranih pripoviestih».

«Listka» u Zagrebu. Ali u podpunoj snazi očitova se njegova neobična sposobnost za urednika beletrističnomu listu istom kod «Vienca». Odkako se je Šenoa početkom g. 1874. latio uredjivanja «Vienčeva» pak sve do smrti njegove, nosi «Vienac» gotovo u svakom broju biljeg velikoga duha, riedke radne snage i prostranoga duševnoga obzorja svoga urednika Šenoe. Uz obilje krasnih pjesama, novela i romana prosu Šenoa u «Viencu» silu kritičnih članaka o narodnom kazalištu, o narodnoj umjetnosti i književnosti, zanimivih crtica iz hrvatske, navlastito zagrebačke prošlosti, duhovitih feuilletona iz domaćega prosvjetnoga i družtvenoga života, jezgrovitih bilježaka iz jugo- i sjevero-slavenske književnosti itd.; svagda mu bijaše na oku prostrano obzorje svega hrvatskoga i u obće slavenskoga duševnoga života.

S radošću pozdravljaše svaku novu silu na polju hrvatske književnosti, ljubazno susretaše i savjetom svojim podupiraše nove pisce, kojih je podosta u «Viencu» uveo u književni sviet, sokoleći ih svojom riečju i osvajajući ih svojimi zanosnimi djeli za narodni prosvjetni rad. Liep spomen tomu njegovu uredničkomu radu postavio je skoro poslie smrti njegove Ivan Milčetić u posljednjem broju «Vienca» od g. 1881. člankom «Naš mladji naraštaj i August Šenoa». Osim onih, koje Milčetić napominje, da im je Šenoa za svoga uredničtva otvorio vrata u hrvatsku književnost, a ti su: Gjuro Arnold, Hugo Badalić, Matko Laginja, Ivan Broz, Tomo Maretić, Janko Kamenar, Petar Marković, Bog. Brleković, M. Pogačićeva, Mirko Turić, Ivan Vončina ml., Rih. Jorgovanić i sam Milčetić, mogu se po dopisih svojih Šenoi ovamo uvrstiti još ovi: Ivan Despot, Jovan Hranilović, Antun Kovačić, Gavro Manojlović i Eugenij Nenadov (pseudonim spisateljice). Velik ugled Šenoin i blagotvorni njegov utjecaj na mladje pisce ogleda se u dopisih od gotovo svih netom napomenutih osoba uredniku Šenoi, navlastito u čestih dopisih Milčetića, Despota, Arnolda i Badalića. Medju dopisnici Šenoinimi koje mladjimi koje vršnjaci njegovimi, koji su već prije njegova uredničtva radili na književnom polju, ističu se Andrija Palmović, Šime Milinović (sadanji barski nadbiskup), Bude Budisavljević, Ivan Kostrenčić, Lavosl. Vukelić, Ferdo Becić, Dinko Politeo, Dušan Kotur, Franjo Ciraki i Ivan Zahar; mnogobrojnošću i sadržajem odlikuju se pisma Lacka Mrazovića, najrevnijega pomagača u uredjivanju «Vienca» kroz više godina. Izmedju starijih književnika ima dopisa Šenoi od dr. Jure Špora, Ferde Rusana, Dragojile Jarnevićeve, Meda Pucića, dr. Dinka Vitezića, Ilije Okrugića, V. Korajca i Frane Bulića; pobratimskom srdačnošću ističu se pisma Grge Martića i Mihovila Pavlinovića. Od hrvatskih umjetnika pišu mu Zajc, Fijan i često Rendić. Izmedju srbskih pisaca ima po koji dopis od dr. Milana

Jovanovića, Milorada Šapčanina i Jovana Sundečića; izmedju bugarskih od mladoga Spasa Vacova; izmedju českih od dr. Kappera i dr. Skrejšovskoga; izmedju poljskih od pobratima Bronislava Grabowskoga i Agatona Gillera (urednika lavovskoga lista «Ruch literacki»); izmedju ruskih od Dubrovskoga. Uredničtvo književnoga časopisa «Revue slave» u Varšavi moli ga za suradničtvo i za dozvolu, da se prevede njegov «Karamfil sa pjesnikova groba» i drugi njegovi umotvori. Vlastnik Mokrica grof Auersperg, odazivajući se njegovu upitu, poziva ga, da dodje razgledati obiteljski arkiv u Mokricah radi poviestničke gradje za «Seljačku bunu». Kolik je ugled i u njemačkom svietu pribavio «Viencu» urednik Šenoa, pokazuje pismo bečkoga sveučilištnoga profesora Benedikta, koji saznavši, da je Šenoa u «Vienčevu» listku prikorio jedno njegovo etnografsko javno predavanje radi ponizivanja slavenskoga plemena, obširnim pismom uvjerava Šenou, da su bečki listovi u svojih izvještajih posve izopačili smisao njegova predavanja, te ono, što je on govorio upravo u prilog Slavenom, preokrenuli njim na štetu; Benediktovu uprosu, da bi Šenoa u «Viencu» izpravio tu bludnju, rado zadovolji pravedni urednik.

Ove napomene o dopisih Šenoi kao uredniku «Vienca» pokazuju, kako je ime Šenoino pritezalo k «Viencu» mladji i stariji, domaći i strani sviet književnoga zanimanja. Ako Šenoa nije mogao svagda u tom izpuniti želje svojih književnih dopisnika, ako nije njegovao i razgranjivao dopisničkih sveza; tomu bijaše razlog taj, što je bio uviek preobterećen poslom. Njegov izvanredno tvorni i mnogostrani duh udilj izradjivaše po više koje manjih koje većih književnih osnova razne vrsti, a pošto mu gradska služba, u kojoj često bijaše dosta mekaničkoga naporna posla kod novačenja, kod bučnih razprava mjestnoga suda, zapremaše svaki dan vrieme od 9 ura prije podne do pol druge po podne, pak opet od 4 do 6 po podne, a na večer moraše kao «Vienčev» kazališni kritik gotovo svaki dan po tri sata boraviti u narodnom kazalištu, to mu za književni rad većinom preostajaše samo noćno doba, te bi ga počesto našli u jutro kod pisaćega stola, gdje ga je s perom u ruci san savladao. Uzalud je nastojao, da gradsku službu zamieni mjestom, gdje bi imao tiši, književnomu radu pogodniji život. Ne bijaše druge nego da se poslom lomi, dok se ne slomi. Ipak je on svoju često suhoparnu magistratsku službu i mučno poslovanje kao mjestni sudac umio obraćati u korist književnosti; ta služba mu pružaše sgode, da proučava zanimive tipe gradjanske i okolišne seljačke, da sabira gradje iz života za svoje novelističke osnove, da starinu Zagreba upoznaje iz gradskoga arkiva, da sluša živo bilo napredujućega svoga miloga rodnoga grada. Da je u ono malo godina od 1874—81. toliko

toga divna stvorio, ima se odbiti ne samo na neobični jaki njegov duh i na veliku njegovu radnu snagu, nego i na silnu brzinu, s kojom je umio pjesnički raditi. Za primjer napominjemo ovaj slučaj. Godine 1874. jedne sriede po podne u kafani pripoviedaše mu prijatelj Smičiklas narodnu priču o vrbi strmogledu, koju bješe netom u školi od djaka čuo; a već sutra dan čitaše mu Šenoa prvu korekturu svoje krasne pjesme «Strmogled», koja broji jedno 350 stihova.

Za osam godina svoga uredničtva, od god. 1874—1881., naresi Šenoa «Vienac» obiljem raznolikih plodova svoga pera.

U «Viencu» godine 1874., prve njegova uredničtva, razmaha se sva bujna njegova tvorna snaga. Stvori mnogo pjesama lirskih i epskih veoma raznovrstna predmeta i oblika; u skupu bi sastavljale poveću svezku. Najprije izadje čuvstvena tužaljka za neprežaljenim plemenitim drugom dr. Ivanom Dežmanom «Na grobu pobratima». Zatim napomenuta malo prije povelika povjestica «Strmogled»; u njoj je romantičkim slogom obradio narodnu priču o mladu banu, koji se po srcu oženi djevojkom neznana roda, ljubomorno ju čuva u samotnu gradu kraj jezera, i kad ju jednoč zateče u zagrljaju neznana mladića, smakne tobožnjega nuzljuba, a žena, izjasnivši mu, da joj to bijaše mili brat, skoči u jezero — iz groba brata i sestre nikne vrba strmogled. — Posve drugačijega, kratka i jedra baladnoga strofnoga kroja je historička pjesma s političkom tendencijom «Biskup Borković», koji na hrvatskom saboru proti velikašu banu Nikoli Erdedu, kadno taj hoće, da se nevolji plemstva doskoči nemilosrdnim odiranjem i zatiranjem seljaka, u kršćanskom duhu zagovara seljačtvo, a kad mu bahati velikaš ban spočitne seljačko porieklo, biskup ga dostojanstvenom samosviešću postidi uz povladjivanje svega sabora, te ga ban mora moliti za oproštenje. Kako su tu pjesmu potaknule dnevne političke prilike, tako je početak razvojačivanja Krajine pobudio pjesnika, čiji je badri duh od svih znatnijih dnevnih sgoda narodnoga života odmah stvarao pjesme, na živu patriotičku sliku «Zadnji kordunaši»: bjelobrk starac kapetan svetčano razpuštajući četu na kordunu, slavi prošasto junakovanje krajiško na straži proti Turčinu i po svih bojištih evropskih, kobi skori boj za slobodu raje i podizanje posljednjeg kordunaškog čardaka usred samoga Carigrada. Kako su se dnevni politički dogadjaji u domovini doimali srca pjesnikova; kako je on trpio od netom minule petgodišnje narodne patnje, a kako mu je raslo srce i tvorna pjesnička snaga kod nastupa boljih dana domovini: to pokazuje njegova velika historička poviestica «Prokleta kliet», koja potresnom snagom prikazuje jednu epizodu iz patnja hrvatskoga seljaka kmeta od susjedgradskoga silnika Tahija

tik prije Gubčeve pobune (mučenik seljak proklinjući Tahija proriče: «I poslie kina, poslie muka osvanuti će bolji dan, osvanuti će sin iz puka, da bude našoj zemlji ban»); povjestica je gradjena onim posve osobitim Šenoinim slogom, kojim je prije više godina bio spjevao majstorsku «Kuginu kuću», ali patriotički žar sad još poveća njegovu vještačku snagu; u toj povjestici je Šenoa rek bi sama sebe nadkrilio u živosti opisa, u izvornosti karakteristike, u dramatičnosti razvoja, u majstoriji stiha. U takovu naponu tvorne snage i duševnoga zadovoljstva spjeva dvie krasne didaktične pjesme «Budi svoj» i «Radi», pak patriotičnu satiru: «Sramota na vas». Po narodnom je pričanju a prema Mickievićevu baladnom slogu gradjena balada «Mrak». Pohodivši Senj, da popuni svoju sabranu gradju za historičnu pripoviest o Senjskih uskocih, spjeva epizodu iz bojeva uskočkih, povjesticu «Vinko Hreljanović», u kojoj prikazuje, kako mletački admiral Venier na vjeru ubi uskočkoga vodju Nika Hreljanovića a zatim junački Vinko svoga brata osveti; u toj velikoj povjestici, kako u «Strmogledu», prima romantički byronski slog osobiti izvorni biljeg Šenoina duha; morska oluja i tiha mjesečina na moru opisana je živo po naravi. Za svetčano otvaranje hrvatskoga sveučilišta spjeva Šenoa dvie krasne pjesme: uzvišenu himnu «U slavu Josipa Jurja Strossmayera, začetnika hrv. sveučilišta» i poletnu popievku «Piev hrvatskih djaka». Tomu obilju raznovrstnih izvornih pjesama pridružuju se prievodi: «Dva soneta u slavu Cviete Zuzorićeve» od Tassa, «Stara ura» i «San roba» od Longfellowa, «Domovini» od Th. Moora, i «Staro-peruanske pjesme».[1] Od svoje izvorne tragedije «Slavke», iz poviesti polabskih Slavena (u «Dragoljubu» g. 1867. bjehu izašla prva dva prizora), priobći sav prvi čin; žalibože je ta izvrstno osnovana tragedija ostala nedovršena. Novelističke radnje Šenoine u «Viencu» god. 1874. jesu osim manje pripoviesti «Kapetan Izajlo», povelika novela «Barun Ivica».[2] To je po vremenu prva Šenoina novela iz života seljačkoga, i to iz okolice zagrebačke; veoma živo prikazuje tragično razsulo imućne seljačke kuće kod sv. Duha (kraj Zagreba); vještački je crtan stari valjani gospodar Kružić, u njegovih govorih i razgovorih izvrstno je pogodjen način hrvatskoga seljaka kajkavca; gdje i gdje probija u noveli ili oštra satira ili blagi čovjekoljubni humor Šenoin. Novela «Barun Ivica» — to bijaše nadimak njekoga tada vrlo poznata uličnoga pometača u Zagrebu — spada medju one žive slike iz života nižih slojeva, kojim je gradju našao Šenoa u svojem magistratskom službovanju, po

[1] Iz «Vienca» g. 1874. preštampene su Šenoine pjesme (osim izvorne «Sramota na vas» i prevedene «San roba») koje u «Izabranih pjesmah» koje u «Raznih pjesmah».

[2] Preštampana u «Sabranih pripoviestih».

kojem je imao sgode da temeljito prouči prilike i život zagrebačkih gradjanskih i okolišnih seljačkih tipa. Prievodi novelistični Šenoini te godine jesu «Siromah plemić» od Consciencea i »Živi kostur» od Turgenjeva. Pokraj tolika obilja za zabavni dio «Vienca», Šenoa je mnogo radio takodjer za poučni dio i za «Listak»; osim posebnih povećih članaka o kazalištu i prevedene crte «Čast kod Lukula», napisa mnogo kazališnih kritičnih izvještaja i manjih literarnih ocjena u «Listku», koji u nijednom «Vienčevu» broju nije bez njegovih priloga. Kad se razgleda «Vienac» god. 1874., opaža se, da je znatan dio njegova obilata sadržaja iz pera Šenoina; a od prilike jednako je i u potlanjih tečajih «Vienca» za uredničtva njegova.[1]

Iz godine 1874. ima još od Šenoe u Obzorovu «Listku» krasan opis putovanja prvim željezničkim vlakom od Zagreba na Rieku; izvrstni okolišni opisi preštampani su poslie u posebnom izdanju urešenom svjetlopisî najljepših vidika.

U «Viencu» g. 1875. izadjoše Šenoine pjesme: balada «Guš», u načinu Mickiewiczevu, a po narodnom pričanju; za tim nježne tri u jedno svezane popievke «Noćna rosa», prikazujući sreću pjesnikovu po dragoj ženi, i «Dva soneta» uzvišeno slaveći ljubav; onda «Pozdrav Dubrovniku», proslov gostovanju članova hrvatskoga narodnoga kazališta u Dubrovniku, odakle se načelnik brzojavom pjesniku zahvali za krasnu pjesmu; pak historička kratka poviestica «Francesco delle Barche», prikazujući junačku obranu Zadrana od mletačkoga lava g. 1346.; onda izvrstna prigodna politička pjesma «Munja od Gabele», povodom ustanka hercegovačke raje kod Gabele, krepko prikazujući, po jednoj Čermakovoj slici, stradanje naše raje od turskoga nasilja, satirički žigošući nemar kulturne Evrope za nevolje rajine, i zanosno slaveći junačke ustaše; zatim balada «Majčino mlieko», po narodnom pričanju, a u Mickiewiczevu načinu, o banu od Brubnja grada, koji se, protjeravši majku iz dvora i sestru predavši Arapinu, po ukletvi majčinoj povukodlačio i propao; napokon liepa balada «Dva Dujmovića», o tragičnoj sgodi bogate porodice bračkih pomoraca.[2]

Osim ovih pjesama napisa Šenoa g. 1875. u «Viencu» dva novelistička djela: «Mladi gospodin» i «Čuvaj se senjske ruke». «Mladi gospodin» je skup od četiriju novela, u jedno svezanih osobom starca kapelana veliko-

[1] U «Viencu» g. 1874. nalaze se posebne znatnije radnje Šenoine, ne brojeći njegovih priloga u «Listku», u preko trideset brojeva, a u njekih i po više radnja.

[2] Iz «Vienca» god. 1875. preštampane su pjesme koje u «Izabranih pjesmah», koje u «Raznih pjesmah».

goričkoga — njemu je nadimak «mladi gospodin» po kapelanskoj njegovoj časti, — koga je Šenoa u Gorici upoznao, te ga u uvodu pripoviesti živo opisao: to je čudak likom i navikami, a dobrotvor potrebnikom, koje on svojimi lutrijskimi sgoditci pomaže. Taj starac «mladi gospodin» pripovieda piscu tri pripoviesti, tri sgode iz svojih mladih dana, kao tri svoja najznatnija «terna». Prva je pripoviest iz života turopoljskih i posavačkih seljaka: mlad turopoljski plemenitaš oženio se proti volji svojih roditelja s neplemenitašicom Posavkom, ali se do skora sa ženom zavadio, doh ih «mladi gospodin» nije izmirio i sreću u njihov dom povratio; u tu pripoviest upleteni su živi opisi starodavnih seljačkih običaja u Turopolju i Posavini, kako ih je Šenoa imao prilike motriti, češće boraveći u onih krajevih. Druga je pripoviest iz života hrvatske aristokracije za prvih decenija ovoga vieka: mlad grof otmicom odvede milovanu barunovicu, koje mu otac njezin radi stare obiteljske zavade neće dati za ženu, u svoje dvore, i prisili «mladoga gospodina» da ih vjenča, pa kad razjareni barun s četom kmetova udari na grofove dvore, dobričini kapelanu podje za rukom izmiriti obiteljsku svadju. Treća je pripoviest slika iz aristokratičkih i gradjanskih krugova za doba od god. 1820. do god. 1850. Nahod Zaborski, sin grofinje i šumara Zaborskoga negdje u Slovačkoj, izučiv u Zagrebu škole, postane glasovit odvjetnik zagrebački; nakanu njegovu, da se oženi s ljubljenom gospodjicom, osujete spletke protivničke, te njegova zaručnica pod silu podje za drugoga; ona, napativši se uz muža pijanicu i kartaša, pod starost obudovi, pak se hoće da uda za njekadanjega zaručnika svoga, ali on ne pristane, nego kao zanemaren i propao odvjetnik na selu kukavno umre u najvećoj biedi, a naš «mladi gospodin» posljednji mu je prijatelj i tješitelj. Ovima trima novelama dodaje pisac za zaglavak svoju pripoviest o posljednjih danih «mladoga gospodina». Starac kapelan dobio četvrti terno, i hoće svojim sgoditkom da pomogne siromašno dvoje dragih, da se uzmognu vjenčati, ali služavka zapali peć njegovimi lutrijskimi ceduljami — on težko oboli; dobrotvorka udova barunica sazna za njegovu nesgodu, i pokloni mu novce mjesto nedobivenih lutrijskih; on je sretan, njegovi štićenici mogu se vjenčati, te on spokojno umre. Kompozicijnim oblikom posve je osobita ova novelistička radnja Šenoina: tri razne novele svezuje u jednu kitu četvrta, koja ih poput niti obavija. Poslie «Mladoga gospodina» napisa Šenoa iste godine 1875. historičku novelu o sporu senjskih uskoka s carskim gjeneralom Rabatom početkom 17. vieka, pod naslovom «Čuvaj se senjske ruke». Talijanac senjski biskup de Dominis i Rabata, carski gjeneral u Senju, rade u potajnom dogovoru s Mletci o glavi senjskim uskokom, koji

su na moru Mletčanom, a na kopnu Turkom pogibeljni svojim smjelim junačtvom. Prvaci uskočki, knez Martin Posedarić, vojvoda Juriša Orlović, kastelan Vuk Hreljanović i drugi, doznavši po talijanskom dominikancu Ciprianu Guidu, — koji uskoke zagovara kod pape proti Mletčanom, a od sinovca svoga, doglavnika Rabatina, Capogrossa, saznaje za sve tajne namjere gjeneralove — što snuju de Dominis i Rabata, urote se proti njima. Rabata dade pohvatati mnoge uskoke, te njeke objesi, njeke izruči mletačkim galijam, a s njimi i patriotičkoga gvardijana senjskih Franjevaca; kneza Posedarića namami k sebi i dade ga smaknuti; ostali uskoci moraju se seliti iz Senja. Ali Rabati se za njegova nedjela sprema kazna sa više strana. Kapetan Danilo Barbo, komu je njekoč Rabata sestru zaveo, i koga je netom Rabata radi zagovaranja uskokâ s kapetanije skinuo, podje s dominikancem Guidom u Gradac i dokaže nadvojvodi Ferdinandu, da su Rabata i de Dominis u tajnom dogovoru s Mletčani i Turci: nadvojvoda odluči, da će Rabatu staviti pred sud. Izseljeni uskoci vrate se u Senj pod vodjama Jurišom Orlovićem i Gjurom Daničićem, zaručnikom Klare, kćeri smaknutoga kneza Posedarića, i pobivši Rabatine čete smaknu njega i Capogrossa; biskup de Dominis bješe već prije utekao iz Senja. Gjuro Daničić vjenča se s Klarom. Poslie spale u Rimu truplo de Dominisa po odsudi inkvizicije. Tu historičku sliku završuje pisac patriotičkim epilogom: dusi uskočkih vojvoda, sahranjenih u senjskoj franjevačkoj crkvi, čekaju dan novoga oslobodnoga rati proti Turčinu, a priklikuju Talijanu preko mora, ako bi mu se prohtjelo posegnuti amo na hrvatsku obalu: čuvaj se senjske ruke.[1]

Osim više pjesama i dviju novela napisa Šenoa u «Viencu» g. 1875. mnogo kritičnih izvještaja o narodnom kazalištu (u dvadesetak brojeva), i o novih literarnih i umjetničkih pojavih; veći njegovi literarni članci jesu: «Medo grof Pucić»; «Dva hrvatska glasbenika Zajc i Kuhač», i liepa ocjena «Velebita», almanaka hrvatske sveučilištne mladeži. I to godište «Vienca» obiluje radnjami Šenoina pera gotovo u svakom broju.

Iste godine 1875. napisa Šenoa u koledaru «Danici» našega jeronimskoga družtva liepu poučnu pučku pripoviest «Kako došlo, tako prošlo».

«Vienac» g. 1876. naresi Šenoa osobito krasnimi pjesmami, koje su nikle pod dojmovi njegova putovanja po gornjoj i srednjoj Italiji za mjeseca travnja. Plod njegova boravka u Mletcih i študijâ poviesti mletačke jest majstorska velika povjestica «Propast Venecije», u kojoj ljepota oko-

[1] Iz «Vienca» g. 1875. preštampane su novele «Mladi gospodin» i «Čuvaj se senjske ruke» u «Sabranih pripoviestih A. Šenoe».

lišnoga opisa, duhovita jezgrovitost historičke karakteristike i žar za slobodu sjeća na Byronov način u «Child Haroldu», ali i te osobine sloga kao što i dramatična sila u dialogu i u razvoju prikazanoga dogadjaja samonikla su obilježja Šenoina duha. Pjesma ima pet česti; u prvoj je živa slika mletačkih laguna i divnoga grada za mjesečine, jezgrovit ocrt njegova poviestnoga razvoja do slave i moći, pak slika bojne sile generala Napoleona, koja opasuje Mletke; u drugoj je česti slika vojnika dalmatinskoga Hrvata, kako stoji na straži kod duždeve palače i sjetno misli na svoju domovinu, robinju mletačkoj signoriji; treća čest je dramatičan prizor posljednjeg viećanja u mletačkom senatu: dužd priobćuje Napoleonov ultimatum, mlad senator predlaže borbu na život i smrt i svu nadu stavlja u vojsku dalmatinskih Hrvata, starac senator ne će spasa od tih tudjinaca, nego voli mirom s Napoleonom očuvati sjaj i blago Mletaka, — no vieće burno zahtieva borbu s Napoleonom na život i smrt; četvrta čest prikazuje pobunu mletačkoga puka proti aristokratičkoj svojoj vladi, mjesto koje hoće demokratičku slobodu, a zastavnik pobunjenika je vojnik hrvatski Dalmatinac — tim prisiljena predaje signorija Mletke Napoleonu; peta čest je slobodnjački epilog: Venecija je pala, jer je njezina moć i slava bila sagradjena tudjom krvi i robstvom vlastitoga puka, ali ju iz mrtvila sada uzkrisila složna borba svega talijanskoga naroda za slobodu. Kako u ovoj pjesmi probija hrvatski patriotizam, čežnja za slobodom hrvatske domovine, tako je i drugi pjesnički plod Šenoina putovanja po Italiji, krasna elegija «Veliki petak u Pizi», zadahnut mišlju na domovinu. Pjesnik je na veliki petak pri večernjoj službi božjoj u pizanskoj crkvi «vitezova svetoga Stjepana»; vidi po crkvi silu slika o slavnih vojnah tih vitezova proti Turčinu, i silu zaplienjenih turskih zastava; pomišlja na svoj narod, koji još stenje pod turskim jarmom i čeka svoj oslobodni uzkrs: bolna duša pjesnikova doglašuje sjenam vitezova, čije kosti počivaju u toj crkvi, vapaj naše raje, i zove ih, neka ustanu njoj u pomoć; pričinja mu se za čas, da se iz rake dižu vitezi i da grmi pjev «aleluja»; ali nek radje počivaju dalje: sadanji zapadni sviet nema srca za robinju raju, on bi kamenovao slavne viteze, da iz groba ustanu njoj u pomoć, kako su njekoč pogani kamenovali njihova svetca Stjepana. Od tuge udara pjesnik, izlazeći iz crkve, u uzdah: «ah zašto smo, zašto smo živi!» Put po Italiji potaknu Šenou na još jednu pjesmu, u kojoj mu takodjer, sve što ondje vidi i čuje divnih uspomena iz davnine i nedavnoga narodnoga oslobodjenja talijanskoga, u pamet doziva dragu domovinu, ali ta pjesma («Lanac») spada već u sliedeću godinu «Vienca». Godine 1876. priobći još veliku pjesmu «Pokladna noć»: to je plamena velepjesan pje-

sničkomu zvanju. Burna je zimska noć; u podkrovnoj izbici velegradske ogromne kuće ljuto strada mlad pjesnik; k njemu dolazi glad, ruga se njegovu idealizmu, pokazuje mu u prvom spratu iste kuće sjajni pokladni bakanal kod milostnice bankirske, i nudi mu sve razkošje u njezinu naručju, koje hlepi zamieniti starca bankira za njega mladića, ali mladi pjesnik, vjeru čuvajući svojoj dragoj i uzhićeno crtajući idealni sviet poezije, odbija zamamnika i voli pošteno u biedi poginuti; u to svane zora i k njemu kao danica zviezda bane draga sa spasonosnom viešću, da otac njezin napokon pristaje na njihovo vjenčanje; sretni mladi pjesnik zavjetuje svoj život dragoj i poeziji. Živost i sjaj opisa, oštrina satire, dramatičnost razvoja, žar pjesničkoga ćućenja, uzvišenost ideje, vještina stiha, duhovitost izvedbe: sve to se sdružuje u tom osobitom umotvoru, na koji se neda primieniti nijedna kategorija poetike. Te godine spjeva Šenoa još prigodnu patriotičku himnu, žarka poleta i pievna oblika, «U spomen osamstogodišnjice krunisanja hrvatskoga kralja Dmitra Zvonimira», i dražestnu šaljivu deklamatornu pjesmu «Brzojav», u kojoj vrcaju iskre domišljatoga pjesnikova duha. Nije ono pravi brzojav, kojim se služe varavi diplomati, burzijanci i novinari na obmanu i štetu svieta, navlastito slavenskoga; pravi brzojav nije nov izum znanosti, nego je počevši od Eve naravski stroj ljudskoga bića, kad ljubi: kucaji ljubećega srca brzojavno su zvonce, iskre iz oka brzojavna munjina, uzdisaji ljubavni brzojavne žice. Taj brzojav prepliće sav sviet počevši od Adama i Eve, i spaja zemlju s nebom; učeni doktor, koji je tobože izumio brzojavni stroj, puki je plagiator, a prave su vještakinje brzojavu gospodjice. Što da njih, koje su brzojavne doktorice, dalje uči o brzojavu mužkarac pjesnik? To je kao da djak školnika, zvonar popa ide učit. Samo jedno ih moli pjesnik: neka se ne služe svojim brzojavom poput varavih diplomata, burzijanaca i novinara, nego iskrenim srcem svaka samo po jednomu mužkarcu neka brzojavke šalje, a prva budi: «ljubi, vojno, domovinu». Osim tih majstorskih izvornih pjesama napisa Šenoa još prievod ponajljepše češke balade «Badnji dan» od Erbena.[1]

Iste godine napisa Šenoa u «Viencu» novelu iz zagrebačkoga gradjanskoga života «Ilijina oporuka»; gradju mu podade službovanje senatorsko i mjestno-sudačko, u kojem doznavaše razne obiteljske nesrećne sgode. Sadržaj novele, kojoj radnju smiešta pisac u prvu četvrt našega vieka, ovaj je. Čestit siromašan pomorac, Dalmatinac Ilija, došao u Zagreb trgujući

[1] «Vienac» g. 1876. u brojevih 20., 25., 27., 36., 41. i 47.; odatle preštampano koje u «Izabranih pjesmah», koje u «Raznih pjesmah».

s limuni; udruživ se s poštenjakom zagrebačkim malim trgovcem, obogatio se čestitom marljivošću svojom. Oženiv se kćerju svoga druga, rodi mu se kći Mara. Žena mu podje po zlu. Ilija naglo umre i ostavi velik imetak. Njegova lahkoumna udovica sa zločestim društvom sve svoje protepavši okrade i svoju kćer; nesretno zaglavi ona i njezini zli druzi, a dobri Ilijini znanci, koje je on njekoč pomogao, spase čestitu Maru i sreću joj upriliče.[1]

U «Pouci» «Vienčevoj» g. 1876. napisa Šenoa vjekopise Franje Palackoga, Shakespeara, i izvrstnoga hrvatskoga komika Josipa Plemenčića; za tim sliku iz hrvatske prošlosti «Red konjanika hrvatske krajiške vojske u 17. vieku» i književnu crticu «Božićna igra 12. vieka». U «Listku» napisa više viesti o radu «Matice Hrvatske»; u mnogih brojevih kritičke izvještaje o narodnom kazalištu. Iz njegova je pera obširni temeljiti «Izvještaj kazališne enquete».

U «Viencu» g. 1877. napisa Šenoa poviše izvornih pjesama. Povjestica iz hrvatske prošlosti «Smrt Petra Svačića» prikazuje s tragičnom silom posljednje časove posljednjega hrvatskoga kralja, koga na umoru vila Hrvatica tješi proričući mu uskrsnuće hrvatske slobode. «Na poklade» razcviljena je slika smrti i ukopa sinčića pjesnikova za pokladnih dana; slika je potresna svojimi kontrasti. Po načinu, kojim je njekoč u «Naše gore listu» i «Glasonoši» gradio balade, spjevane su historičke balade «Mile Gojslavica», hrvatska Judita u obrani glasovitih Poljica od turskoga paše, «Junakinja Sofa», slavna Poljakinja braniteljica tvrdje Tremblove od turskih obsada u doba kralja Sobieskoga, na polak alegorična krasna balada «Duvna», iz prošlosti Istre, kako je po izdajstvu Duinskoga kneza odkinuta od matere zemlje Hrvatske, ali će joj doći dan oslobodjenja. Historička povjestica «Fratarska oporuka» prikazuje patriotički čin Lepoglavskih Pavlina, pri razpustu njihova reda po zapoviedi cara Josipa II.: sve zadužnice hrvatskih seljaka i vlastele, u vriednosti od milijun talira, pale Pavlini u pepeo i prah, neka ne dodju u ruke mučiteljem domovine. Povodom ruskoga rata za oslobodjenje Bugarske nasta žarka patriotična prigodna popievka «Na Balkanu»; malo prije prevede iz bugarskoga pjesmu I. Vacova «Bugarska majka», ganutljivu sliku stradanja bugarskoga od osmanlijskoga biesa. Još spjeva krasnu pjesmu «Lanac», na koju ga potaknu glasovito groblje «Campo santo», što no ga je prošle godine za svoga puta po Italiji bio pohodio. Naslikav vidik toga groblja, prikazuje

[1] «Vienac» g. 1876. u brojevih 26—41.; odatle preštampano u «Sabranih pripoviestih».

pjesnik, kako mu starac čuvar groblja tumači znamenite spomenike po njem, a onda ogromni lanac, što visi o zidu arkadnom; to bijaše njekoč obranbeni lanac pizanske luke, ali ga Genovezi u 14. vieku prolomiše i podjarmiv sebi Pizu sobom ga kao znak robstva pizanskoga odnieše; Talijani se medju sobom klali, dok svi ne postadoše tudje roblje; ali nedavno se sva Italija složno digla za svoju slobodu, i pošto ju izvojštila, pokloni Genova Pizi onaj stari lanac, znak robstva, koji sad tu medju pokojnici počiva. Potreseni pjesnik pomišlja na gorku sudbinu svoga roda, i iz dna bolne rodoljubne duše vapi dan njegove sloge i slobode.

Glavno je pjesničko djelo Šenoino te godine historijskimi studijami i očevidom Stubičkoga i Krškoga okoliša pomno pripravljeni krasni historijski roman «Seljačka buna».[1]

Upotrebljavajući pristupnu mu historičku gradju za dogadjaje u Hrvatskoj od god. 1564. do god. 1574. i pjesnički ju obradjujući, pisac je u romanu «Seljačka buna» vještački prikazao povode, postanak, tečaj i tragički konac znamenite seljačke bune pod vodstvom stubičkoga kmeta Matije Gubca, u svezi njezinoj s obćenitim tadanjim javnim životom u Hrvatskoj, navlastito s velikaškom razmiricom radi Susjedgrada i Stubice, gdje bijaše središte bune. Velikom vještinom u kompoziciji i slogu pisac je obilje dogadjaja od desetak godina, veoma obsežnu glavnu radnju s množtvom epizoda, i silu raznolikih živo crtanih osoba sbio u kratak obseg od jedno tri sto strana romana, upotrebljavajući prema naravi situacije sad epsku obširnost sad dramatičku kratčinu; navlastito je polagano klicanje bune prikazao potanko i na široko, a na kratko samu dramatičku provalu bune, njezin tiek i završetak. Kako je seljačku bunu najtjesnije svezao s parbom Heningovice i Taha za Susjedgrad i Stubicu, a tu parbu opet s glavnimi tadanjimi političkimi i ratnimi dogadjaji u Hrvatskoj, zapletenoj u rat s Turci, mogao je pisac koje u glavnoj radnji koje u epizodah prikazati obilje karakterističnih prizora iz tadanjega seljačkoga, velikaškoga, saborskoga i ratnoga života u Hrvatskoj. S tom obsežnom po historičkoj gradji izvedenom prikazom javnih dogadjaja spleo je pisac, po potrebi pjesničke kompozicije, dva vješto izmišljena ljubavna zapleta: tragičnu ljubav dvoje mladih iz seljačkoga svieta svezao je s tiranstvom uzročnika bune, okrutnoga velikaša Taha, a romantičnu ljubav dvoje mladih iz plemićkoga kruga spojio je s tečajem razmirice medju Heningovicom i Tahom za posjed Susjedgrada i Stubice; u radnju romana utječu još dva izmišljena lika: Tahova kastelanovica i obiestna milostnica, te njezin ljubavnik,

[1] Iz «Vienca» g. 1877. br. 36. do 52. preštampana u «Sabranih pripoviestih».

spletkarski nadripisar. U obilju živo crtanih raznovrstnih značaja svakoga stališa: seljačkoga, gradjanskoga, plemićkoga, velikaškoga, vojničkoga, svećeničkoga, iztiču se kontrastni lici: uzvišeni vodja seljačke bune kmet Matija Gubec i strašni silnik velikaš Tahi, krvoločni Tahov dvorski Petar Bošnjak i plemeniti zaštitnik seljaka Grdak, junački uskok Nožina i opaki nadripisar Drmačić, veliki rodoljub podban Ambroz Gregorijanec i tašti siloviti ban Petar Erdedi, Tahova milostnica Lolićka i krepostna seljačka djevojka Jana, uzorni brdovački župnik starac Babić i strašljivi kanonik Svesvetički itd. Lik Matije Gubca, jamačno najteži, krasno je uspio pjesniku: posve je naravan, priprost seljak, a ipak uzvišen tragičan junak. Tendencija je romana najplemenitija: čovječnost, jednakost i sloboda po zakonu kršćanske ljubavi a za dobro domovine. Nije pisac anakronistički prenosio ideje sadanjega doba u 16. viek, niti je pristran za seljačtvo proti plemstvu, nego se u glavnoj stvari drži historičke istine, a medju najplemenitije značaje u romanu spadaju velikaš Ambroz Gregorijanec i plemići Grdak i Milić; posve je opravdano, da je u starcu župniku brdovačkom i u epilognom liku mlada svećenika prikazao iz puka nikle apostole ljubavi i branitelje, prosvjetitelje puka. Vrstnoćom izradbe takmi se «Seljačka buna» sa «Zlatarovim zlatom», a nadmašuje ga veličajnošću predmeta i ideje.

U «Pouci» i «Listku» «Vienca» napisa te godine 1877. više zanimivih crtica iz poviesti zagrebačke, i to: «Čudnovato putovanje mrtvog svetca po Zagrebu»; «Porez u Zagrebu u 18. vieku i danas»; «Gospodarstvo grada Zagreba prije sto godina»; «Sitnice iz kronike grada Zagreba». O narodnom kazalištu napisa osim jednoga posebna kritičnoga članka gotovo u svakom broju «Listka» kritične izvještaje. Nov su ures «Vienca» njegove «Zagrebulje»: duhoviti feuilletoni istoga naziva i sloga a slična predmeta, kako ih je njekoč pisao u «Pozoru»; u njih se iztiče satira na njemčarenje i na protivnike hrvatskoj operi.

Iz godine 1877. valja napokon iztaknuti, da je na početku njezinu Šenoa izabran podpredsjednikom književnoga odbora «Matice Hrvatske«, kojoj je bio počevši od preustroja njezina odbornikom te joj je godine 1876. sastavio prvu stručnu «Antologiju pjesničtva hrvatskoga i srbskoga, narodnoga i umjetnoga, s uvodom o poetici»; i taj uvod je prvienac u našoj knjizi. Šenoa je kao podpredsjednik Matičina književnoga odbora sve do smrti svoje u svih književnih pitanjih živo radio oko napredka «Matice Hrvatske».

Pjesme Šenoine u «Viencu» g. 1878. sve su patriotične prigodnice, potaknute političkimi sgodami one godine, ali svaka je osobita sastavom

i oblikom: tu se vidi Šenoina riedka duhovitost i umjetnička okretnost u zamišljanju i izvadjanju pjesama. Na napadaje novinara neprijateljnih Hrvatskoj odgovori Šenoa patriotičkom filipikom, punom žestine i samosviesti hrvatskoga rodoljuba, u pjesmi: «Klevetnikom Hrvatske». Početak vojne za oslobodjenje raje u Bosni potaknu ga na pjesmu: «Grobovi Hrvata», u kojoj velikom vještinom baladni predmet i slog na koncu preudešava u patriotičnu liriku: u Saskoj kod mjestanca Mere zove seljak niz humaka grobljem Hrvata, i priča, da su tu za triestgodišnjega rata pobili Hrvati Švede, pak da se kadšto u noći ponavlja ljuta bitka njihovih iz groblja ustalih duhova. Za što nemaju pokoja ti hrvatski junaci u groblju tudje zemlje? za to — domišlja se pjesnik — što su za tudjinca u tudjini glavu dali, i što ih slutnja budi, da će u njihovoj domovini jednom planuti boj za slobodu; taj boj je sad planuo onkraj Une: onamo pjesnik zove stare junake iz njihovih dalekih grobova. Novinske viesti o sarajskoj buni u Carigradu, koja je sultanskoj palači požarom zaprietila, upotrebi Šenoa za pjesmu «Požar Porte»: naslikav Bospor i Stambul, prikazuje pjesnik suprotak medju njekadanjom svjetobornom silom sultanâ, pogubnom najpače našemu rodu, i sadanjim mrtvilom iztrošenoga Osmanstva, komu se iz jarma otima naša raja; za tim živo crta požar u sultanskom saraju i bunu biesne svjetine proti sultanu Hamidu za suludoga Murata, pak završuje satiričkim udarcem na zapadne, Slavenstvu neprijateljne diplomate, koji se muče Turstvo povratiti k staroj slavi. Posve drugačijega je sastava patriotična prigodna oda «Hrvat Bosni», povodom sloma osmanlijske vlasti u Bosni. Satirična žestina na dušmane roda sdružuje se s razigranom patriotskom radošću u popievci: «Napitnica budućnosti». Još prevede Šenoa iz českoga baladu «Golubak» od Erbena, i dvie «Lužičke narodne popievke».[1]

Novelistične radnje Šenoine u «Viencu» g. 1878. jesu: «Karamfil sa pjesnikova groba», «Pruski kralj», «Turci idu» i «U akvariju»,[2] pak prevedena crtica «Dakako» od Aldrika. «Karamfil sa pjesnikova groba» prekrasna je novelistička slika duševnoga preporoda dvaju mladića, Hrvata i Slovenca, pod dojmom Prešernove poezije i dražestne kranjske djevojke, koja im tu poeziju odkriva, te ih iz bezsviestnoga zanosa za njemačku knjigu, na koji ih je zavela germanizatorska škola, povraća u krilo domovine. Ta dva mladića su naš August i drug mu Slovenac Albert. Oni se uputili na školske praznike iz Zagreba, izpod šibike njemčara Premrùa, u Kranj. Tu im mila

[1] Iz «Vienca» g. 1878. preštampane su njeke pjesme u «Izabranih pjesmah», a njeke u «Raznih pjesmah».

[2] Iz «Vienca» g. 1878. br. 5—9., 17—19., 30—35., 37—52. preštampano u «Sabranih pripoviestih».

*

Gorenka Neža osvoji srce za Prešernove pjesme i za svoje poetično biće; zaljube se obojica u nju, a kad se s pohoda na Bledsko i Bohinsko jezero vrate u Kranj, nadju Nežu mrtvu; umirući bješe Augustu za uspomenu ostavila svoju knjigu Prešernovih pjesama i u njoj karamfil, što ga bješe s pjesnikova groba utrgla i njemu dala. Pjesničku dražest i patriotički duh te novele liepo obilježuje talijanski stručnjak u uvodu njezina prevoda «Il garofano dalla tomba del poeta» (od Dujma Bega g. 1882.). — «Pruski kralj» je crtica iz nižega gradjanskoga života zagrebačkoga, a «Turci idu» je humoristična noveleta iz života originalnih starih častničkih tipa u gornjoj Krajini. Kao što je put po gornjoj Krajini od Ogulina preko Jasenka na Novi podao Šenoi nješto gradje i obilježnoga kolorita za rečenu noveletu iz krajiškoga života, tako ga je ljetni boravak u štajerskom kupalištu Neuhausu potaknuo na krasnu pripoviest «U akvariju». To je ljubavna novela, prepletena humorističkom i satiričkom slikom kupališnoga družtva, njegovih raznolikih i raznonarodnih karakterističnih tipa, njegovih sitnih i krupnih spletaka. Glavni je objekt tih spletaka krasna udovica Petrovićka, pomagjarena medjumurska vlastelinka, i junački Leopoldovac kapetan Petrović, vatren hrvatski patriot, koji je u kupalište ranjen došao s bosanskoga bojišta. Njegov krasni značaj svlada sve zapreke i spletke, i povrati otudjenu plemkinju u krilo naroda, komu ona po krvi pripada; u njegovu naručju nadje ona svoju sreću i svoju domovinu.

U «Pouci» i «Listku» te godine «Vienca» sastavi Šenoa više vjekopisa: Adama Mickiewicza, Jana Matejka, Luke Ilića Oriovčanina, Janka Jurkovića, Stjepana Ivičevića i dr. Janeza Bleiweisa; zatim ocjenu novih Bogovićevih pjesama u članku «Književni osvrt», pak literarno-poviestnu crticu «Pamflet na Ilirce», i članak «Novica Cerović» s obzirom na lik Novičin u Čengić-agi. Nadalje napisa: po Krčelićevih memoirih historičku crticu «Lepoglavski sužanj Poljak prošloga vieka»; o Lajevoj sbirci jugoslavenske ornamentike; o izkopinah kod vodovoda zagrebačkoga; a o narodnom kazalištu kritične izvještaje u mnogih brojevih.

Te godine u proljeću zadesi ga velika žalost: umre mu dragi otac, komu je stare dane zasladjivala obiteljska sreća i književna slava sinova. Najveće djelo Šenoino godine 1878. jest njegov historički roman iz sredine 18. vieka pod naslovom «Diogenes», napisan za zabavnu knjižnicu «Matice Hrvatske». Gradju je crpio poglavito iz Krčelićevih «Annua», a za prikazbu tadanjih cehovskih običaja upotrebio je izvorne hrvatske izprave u gradskom arkivu; po tih pomagalih obiluje «Diogenes» historičkim koloritom. Ova historička pripoviest Šenoina razlikuje se od njegovih ostalih tim, što se glavna radnja sastoji u intrigui i što je glavna

osoba izmišljena: političke i družtvene spletke tudjinaca, Niemca Klefelda i Magjarice Baćanke, nadbije hrvatski patriot, bogat plemić Janković, čiji se je oštri duh čitanjem i putovanjem upoznao s makiavelizmom, a koga razrovano stanje domovine sili, da spletkarske protivnike njezine bije vlastitim njihovim oružjem. Obilje vrlo karakterističnih lica, slika i prizora iz tadanjega vojničkoga, političkoga i družtvenoga života u Hrvatskoj upleteno je u glavnu radnju romana, koja se razvija u Zagrebu, gdje se pukovnik Klefeld i pukovnica Baćanka, koja mjesto svoga muža vodi u kući i u javnih spletkah glavnu rieč, natječu gramzeći za banskim namjestničtvom, i snubeći mlada bogata krajiškoga častnika Pakića u svoje srodstvo: Klefeld ga hoće oženiti svojom kćerju, a Baćanka svojom nećakinjom. Glavno im je oružje za to snubljenje iztraga, u koju je pao Pakić, ubivši u dvoboju druga Niemca za uvredu plemkinji siroti Ružici. Proti Klefeldovim i Baćankinim spletkam radi patriot Janković, poočim Pakićev, lukavštinom, koja ga napokon iz svih zapletaja dovodi k svrsi: k izbavi Pakića iz iztrage, ženitbi njegovoj s Ružicom, i političkomu porazu tudjinskih spletkara, u čem ga zavjera patriotičkih plemića i srčanost čestita gradjanina pomaže. Intrigua glavne radnje romana uljepšana je obiljem veoma živih slika iz tadanjega javnoga i privatnoga života, medju kojimi se ističu: opis vojničkih vježba kod Optuja, slika instalacije banskoga namjestnika, prizor zavjere hrvatskih patriota, slika družtva «Olimpski ceh», razgovori Jankovićevi s Baćankom, maskerada u Jankovićevih dvorih i t. d. S veoma bujnom i obsežnom prikazom gospodskoga svieta i njegovih spletaka spojena je pokratka, ali vrlo karakteristična slika iz gradjanskoga zagrebačkoga družtva: bravar Magić, žena mu Kata, kći Marica i njezin zaručnik Juratović spadaju medju najizrazitije tipe u Šenoinih pripoviestih.

U «Viencu» g. 1879. spjeva Šenoa tri pjesme: «Zmijska kraljica», «Zlatno runo» i «Himna Preradoviću», a prevede iz českoga Erbenovu baladu «Vrba», iz poljskoga baladu Goreckoga «Smrt izdajice domovine», i romantičku povjesticu Slovackoga «Jan Bielecki». Način Šenoina umjetničkoga skladanja pjesničkih povjestica na osnovu narodnih priča i historičkih predaja pokazuje «Zmijska kraljica» i pjesnikova primjetba njoj. Seljak blizu Remeta pripoviedao mu priču o zmijskoj kraljici i pokazao mu brdo u zagrebačkoj gori, gdje se po onoj priči na Ivanje svake godine sve zmije svieta sjate. Ta remetska priča o zmijskoj kraljici podsjeti pjesnika historičke priče o crnoj kraljici, koja da je na obližnjem Medvedgradu razbludno živjela i seljake okrutno tlačila: pjesnik spoji psihologičkim vezom te dvie priče u jednu cjelinu, pokazujući, kako

od crne postade zmijska kraljica. Barbara celjska, žena kralja Sigismunda, koju narodna predaja zove crnom kraljicom, ne pristajaše radi historičnosti svoje u onu kompoziciju pjesnikovu, za to morade pjesnik lik crne kraljice pomaći natrag u davnije doba. Ime medvedgradske «crne kraljice» sjeti ga historičnoga medvedgradskoga vlastelina «crnoga Janka», koji u 12. vieku bijaše gospodar toga grada i pouzdanik kraljev; tako on učini crnu kraljicu ženom toga crnoga Janka, ali ostavi joj demonski, bludni i tiranski značaj, koji predaja pripisuje kraljici Barbari celjskoj, a nadimak «crne kraljice» izvede iz preljubne sveze medju mladom ženom starca crnoga Janka i mladim kraljem. Pošto je poviest Remeta, koje su u 12. vieku osnovali božjaci, vitezi templarskoga reda, slavni u križarskih vojnah, mnogo svezana s poviešću susjednoga Medvedgrada, to je pjesnik zamislio romantičnu ljubavnu svezu medju medvedgradskom crnom kraljicom i mladim Božjakom remetskim. Takovim psihologijskim i etičkim stapanjem i preradjivanjem narodne priče, narodne historijske predaje i sbiljne historijske davnine sagradi pjesnik ovakovu radnju svoje romantičke povjestice «Zmijska kraljica». Mlad siromašan plemić Božidar i krasna Bara, kći medvedgradskoga kastelana, zaljubili i zavjerili se; ali ona prelomi vjeru i podje za bogatoga starca vlastelina medvedgradskoga, crnoga Janka. Božidar ode u Božjake, da kao križar pogine u Palestini, ali ne našav žudjene smrti u svetom boju vrati se u zavičaj, u božjački samostan remetski. Medjutim Bara na Medvedgradu provodila razbludan život i mučila seljake, koji ju zovu crnom kraljicom, radi njezine okrutnosti i radi njezine griešne sveze s mladim kraljem. Doznavši ona, da se je Božidar povratio kao božjački vitez u Remete, plane za njim: on, našav melema svomu bolnomu srcu u čistoj priegornoj ljubavi s mlinarevom kćerju Jelom, odbija Barine strastne zamame i zakletve, da je srcem uviek samo njega ljubila: «srce gori, zebe, ja ljubih stoput, srcem samo tebe». Bara, ljubomorna radi Jele, himbeno spremi svojoj takmici smrt: pretvarajući se pokajnicom, kojoj da je na snu objavila majka božja, da ju može razgriešiti samo čista djevica, koja bi s molitvom za griešnicu svaki dan cviećem kitila kip bogorodičin, zamoli «crna kraljica» Bara plemenitu Jelu, da joj ona bude spasiteljicom, te Jela s Barinom košaricom cvieća ode k bogorodičinu kipu izpod Medvedgrada; ali kad stane od cvieća viti vienac za sveti kip, usmrti ju sakrivena u košarici otrovna zmija. Božjak Božidar dopane k njoj mrtvoj, po kraj nje nadje ljuticu; s pećine crne javi mu se crna kraljica, da je to djelo njezina ljubomora: «srce gori, zebe — ja ljubih stoput, srcem samo tebe». Božjak ju prokune, neka u očajanju živi do smrti a poslie smrti neka

svake godine u noći toga dana, kadno je ljuticom zmijom ubila Jelu, na onoj crnoj pećini sjedi, a zmije svega svieta sletjevši se k njoj crno joj srce jedu. Ta kletva se vrši; još do danas svake godine u Ivanjskoj noći sjedi na crnoj pećini izpod Medvedgrada crna ženska sjena, kojoj srce piju zmije sletjevši se k njoj sa svih strana svieta, a ona tiho šapće: «srce gori, zebe — ja ljubih stoput, srcem samo tebe»; tu sjenu zove puk zmijskom kraljicom. Ovaj sadržaj «Zmijske kraljice» izveo je Šenoa načinom Byronovih romantičkih povjestica, od kojih se ipak etičkom idejom razlikuje i ta najveća povjestica njegova, kao što i sve mu ostale. — Poslie te velike povjestice priobći Šenoa patriotičnu odu «Zlatno runo»; to je jedina njegova pjesma u staroklasičnoj odnoj strofi, a sadržaj su joj razmišljaji o mnogovjekovnoj zloj kobi našega roda, kojoj su domaći poroci i neskladi krivi, ali će sveta ljubav domovine, živa u srcih svih vriednih joj sinova i djelotvorna, ipak jednoč donieti narodu zlatno runo zlatne slobode. Za svetčani prienos Preradovićevih kosti iz Beča u Mirogojsko groblje zagrebačko, spjeva Šenoa krasnu «Himnu Petru Preradoviću»; u njoj je svoje uznosne misli na počast narodnomu slavljeniku zaodjeo u onakov strofni oblik, koji je rado upotrebljavao Preradović, a svaku od četiriju strofa završuje slavnimi zaglavnimi stihovi njegova «Putnika»: «Domovina grob Ti kiti, u svom polju daje groba». Šenoa je za tu narodnu svetčanost mnogo radio u odboru, koji se je u tu svrhu bio sastavio, i ukrasio ju svetčanom besjedom kod dočeka Preradovićeva liesa na zagrebačkom kolodvoru.[1]

Te godine napisa Šenoa u «Viencu» jednu od svojih najznatnijih novela: «Vladimira». Predmet joj je iz hrvatskoga plemićkoga života za borbe ilirstva i magjaronstva s vrškom njezinim u godini 1848. i s družtvenimi pojavi iza toga; svrha joj je slična dvama medju sobom svezanima romanima Kraszewskoga: «Morituri» i «Resurrecturi», to jest da se pokaže, s česa plemićka porodica propada a čim se drži i diže. Novela je idejom, sastavom, radnjom, karakteristikom osoba i doba izvrstna. Sadržaj joj je ovaj. Plemićka obitelj Dobranića, podžupana zagrebačkoga prije pokreta god. 1848., prikriva svoje skoro razsulo vanjskim sjajem. Dobranić je u mladosti bio mali Don Juan, dok se nije oženio s prkos-djevojkom Klarom, kćerju plemića vlastelina Klemenića. Njezinom razsipnom lakoumnošću postao brak nesretan; ali gospodski odgajaju sina i kćer. Mladi jurat plemić Vladimir Milković, vatren Ilirac i pjesnik, postane, ne od nužde nego

[1] Iz «Vienca» g. 1879. preštampane su pjesme koje u «Izabranih» koje u «Raznih pjesmah».

s patriotičkom namjerom, kućni učitelj Dobranićeva sina; to bude povod te se Vladimir i Dobranićeva kći Lucija zaljube. Dobranić pristaje, da mu kći podje za mladoga Ilirca, vlastelinskoga sina, premda je on magjaron; njegovo magjaronstvo je prisiljeno, zadužen je do vrh glave, pak je rad za vremena bar kćeri svojoj sreću osnovati; ali žena njegova protivi se toj udaji, nadajući se sjajnijoj i koristnijoj. U to nadodje godina 1848., i s njom veliki narodni pokret. Spletkarije, koje rukovodi podžupanica, da bi razstavila Vladimira od svoje kćeri Lucije, učine te se Vladimir upiše u hrvatske dobrovoljce i otidje u rat na Magjare. Za njeko vrieme jave novine, da je u boju pao. Lucija očajava. Otac joj, prezadužen krivnjom ženinom, a sada još i umirovljen radi svoga magjaronstva, doći će na prosjački štap; spasiti ga može samo bogata udaja Lucijina. Žrtvujući se za otca, zaruči se Lucija po nagovoru materinu za bogata razkošnika; bezdušnik prevari zaručnicu, omamiv ju narkozom, pak ju ostavi. Sad se vrati njezin Vladimir iz Ugarske; bio je u boju pao smrtno ranjen, ali ga izliečiše. Saznav za nesreću Lucijinu izseli se u Ameriku; ondje se neumornim radom po malo smiri, oženi se i bude sretan. S porodicom svojom vrati se u domovinu, na plemićku otčevinu svoju. Dobranićeva kuća jadno propala; Lucija uviek boluje, mati joj se propila i dala se na prosjačenje, otac joj životari od pisarije, dok u pijanstvu ne umre. Vladimir obnavlja svoje prijateljstvo s drugom iz mladosti Eugenom Petrovićem, koji je na otčinskom vlastelinstvu postao uzoran gospodar. Eugen je realista, Vladimir idealista; u prijateljskih domjencih razvijaju krasna načela, ali svagda nadvladjuju Eugenova, jer se u njih patriotizam i čuvstvo sdružuje s realnošću. Napokon se slože u geslu: čestita obitelj i uztrajan rad za domovinu.[1]

Obilni su te godine članci Šenoini u «Pouci» i «Listku» «Vienca» Historičke crtice njegove jesu: «Iz kronike zagrebačke» (u više brojeva), «Zagreb u 17. vieku», «Ilirska kraljevina pod Napoleonom»: književnopoviestne crtice su: «Književna pisma» (u četiri broja), «Hrvatske predstave početkom ovoga vieka», «Crtica o Lisinskom», «Hrvatske novine u stihovih», «Gaj i Matica ilirska»: književne ocjene: «Pjevanija Zmaja Jovanovića», «Zimnje večeri od Milićevića» i «Pripoviedke Vladana Gjorgjevića»; vjekopisi: Ante Jakić, Lavoslav Vukelić, Ferdo Rusan, Siegfried Kapper, Mirko Turić; izvještaji o umjetničkom obrtu: «Lajeva ornamentika» i «Izložba obrta»; napokon u mnogih brojevih kritički izvještaji o narodnom kazalištu.

[1] «Vienac» god. 1879. u brojevih 27—52.; odatle preštampano u «Sabranih pripoviestih».

Za posljednjih mjeseca g. 1879. izradi Šenoa za «Maticu Hrvatsku» svoju najznamenitiju seosku pripoviest: «Prosjak Luka».[1] U njoj je upotrebio sbiljske tipe i sgode u selih pod oblašću grada Zagreba (navlastito u selu Horvatih kraj Save), upoznavši ih u svojem gradskom službovanju. Jezgra je pripoviesti svadja i pomirba dviju susjednih seljačkih porodica. Radi sitnice, radi medjašnje šljive, zavadjeni imućni susjedi Jelenjani (t. j. Horvaćani), Pavleković i Lončarić, razstavljaju svoju vjerenu djecu, Andriju i Maru, nište se parnicami, na koje ih podbadaju zakutni fiškali iz grada, i zavaljuju se u sve to veću nesreću, koju im sprema seoski lihvar, prosjak Luka, željan oženiti se liepom Marom, i njegovi pomagači, propalica nadripisar i podmukao ciganin. Marinu otcu potruje stoku i podpali zdanja ciganin, a Andrijinu otcu pane kap od ljutine, što ga hoće zlostavljati seljaci nahuškani nadripisarom kod korteške pijanke, protiveći se on izbiranju novih gradskih zastupnika i poglavara mjesto dosadanjih. Bolest umekša tvrdoglavoga Pavlekovića te se ponukom gradskoga kapelana izmiri sa susjedom, i djeca njihova sretno se vjenčaju. Prosjak Luka razkrsti se s nadripisarom, koji je po ciganinu dao mnogo gore zlo počinjati nego što je on hotio, i koji mu je kod gradskoga izbora izdajstvom osujetio sve osnove; da okaje zlo, što je Mari počinio i još smišljao, preda gradskomu župniku sve svoje novce za baštinu Mari i zadušbinu sebi, a kad ga nadripisar i ciganin pri Savištu razbojski zaskoče, strmoglavi se u vodu; nadripisar, njegov zloduh, do skora jadno zaglavi u pijanstvu. Pavlekovići i Lončarići sad su jedna sretna kuća: ljubav ih je spasila i sjedinila, a protivnike je njihove mržnja upropastila. Kompozicija pripoviesti majstorska je; krasno je provedena osnovna misao: ljubav je blagoslov a mržnja prokletstvo. Pripoviest obiluje krasotami u opisu prirode, u karakteristici seljačkih i gradskih tipa, u prizorih iz seljačkoga života svezana s gradskim svietom; osobito su karakteristično prikazani: ljubavni domjenak Andrije s Marom, parbeni očevid, izborna pijanka i požar u selu, pak izbor gradskoga zastupstva; veličanstvene su psihologijske slike: pomirba zavadjenih susjeda po nagovoru svećenikovu, duševne borbe u prosjaku Luki, grizodušje opakoga nadripisara pod razpelom kraj sela.

U «Viencu» g. 1880. spjeva Šenoa tri pjesme: prigodnu popievku «Ivanu Zajcu» za jubilej našega slavnoga skladaoca, uzornu prigodnicu «Stanku Vrazu» za proslavu sedamdesetgodišnjice Vrazove kod njegova rodnoga doma, i krasnu pjesmu «Na grobu Mihanovića», pjesnika narodne

[1] Zabavna knjižnica «Matice Hrvatske» g. 1879., svezke XL i XLI.

miljenice himne «Liepa naša domovina», pokopanoga u liepom okolišu Klanjca.[1]

Novelistička mu je radnja te godine u «Viencu» «Kanarinčeva ljubovca», liepa pripoviest o staroj siromašnoj gospodični, posljednjem ogranku stare plemićke obitelji zagorske. Pripoviest počima opisom stare trošne kuće zagrebačke, koju pisac pregledava po svojem senatorskom zvanju; u tom stanu zagrebačkih biednika nadje čudnu staru gospodičnu. Ona mu poslie, pošto joj je izhodio podporu od grada, po želji pripovieda poviest svoga života. Otac joj bio imućan zagorski vlastelin; mati joj umrla u njezinu porodu; otac udovac oženio se po drugi put s tudjinkom guvernantom; ta unesla užasan razvrat u stari ugledni plemićki dom, u kojem je ona jadnica od maćuhe, otca i svega svieta strašne muke trpjela. Davno joj propao otac i sav rod. Susjedna vlastelinka, koja njekoč bijaše nehotice kriva propasti njezina otca, pomagala staru sirotu gospodičnu malom godišnjom podporom do svoje smrti, poslie koje se morala jadnica uteći gradu za podporu; od zahvalnosti prama senatoru, svomu zagovorniku, otvara ovako tajne svoga biednoga života stara gospodična — Amalija plemenita Lenić Remetinska. Nitko je na svietu nije milovao, a u njezinu gromotnom tielu kuca nježno, dobro srce. Nema na svieta živa stvora svoga, osim kanarinca — to joj je dragi. Poslie njekoga vremena doglase našemu senatoru, da je stara gospodična Amalija umrla: njezin kanarinac bio poginuo, pak je i ona otišla na drugi sviet.[2]

Za «Pouku» i «Listak» «Vienca» napisa te godine: poviestne crtice «Iz kronike zagrebačke» i «Le regiment Royal Cravate»; putopisnu crticu «Preko Jasenka» (od Ogulina na Novi); u mnogih brojevih kritične izvještaje o narodnom kazalištu; niz krasnih feuilletona «Zagrebulje», od kojih se prva bavi pitanji umjetnosti, a posljednje četiri podaju žive i ganutljive slike o zagrebačkom potresu, čije su razorne posljedice parale srce Šenoino, svakom žilicom svezano s milim rodnim gradom, a njegovo naporno senatorsko poslovanje povodom potresa mnogo je doprinosilo razvoju bolesti, koja se za godinu dana tužno imala svršiti.

Za «Božićni prilog» «Obzorov» napisa pod kraj godine 1880. humorističnu crticu iz zagrebačkoga gradjanskoga života u doba sisačke bitke koncem 16. vieka, pod naslovom «Zvonar topčija»; u toj živoj crtici ističe se originalnošću sloga pogadjanje zagrebačkoga gradskoga vieća sa

[1] Preštampane dvie u «Raznih», a jedna u «Izabranih pjesmah».

[2] «Vienac» g. 1880. u brojevih 45—52.; odatle preštampano u «Sabranih pripoviestih».

zvonarom sv. Marka, koga starješinstvo šalje za svoga bombardira u sisačku bitku.

Početkom g. 1881. stade pisati u podlistku »Narodnih Novina» svoj najveći historički roman «Kletva» (interdikt), komu je glavni predmet znameniti hrvatski pokret koncem 14. vieka. Uz taj veliki posao, koji je tekao do pod kraj godine, kadno se prekide zajedno s njegovim životom, izradjivaše u isto doba za «Vienac» počevši od 7. mu broja do 38. veliku novelu iz sadanjega družtvenoga života: «Branku». Ta dva obsežna i krasna pjesnička djela stvaraše njegov silni duh zajedno, a većinom na samrtnoj postelji, u koju ga mjeseca ožujka srčana vodena bolest oborila. «Branku» kazivaše u pero gospodji, a «Kletvu», bar veći njezin dio, sinu Milanu. U tom radu često bi se onesviestio, ali čim bi došao k sebi, odmah bi rekao «idemo dalje» i nastavio diktovati; odlanulo bi mu, kad bi odaslao u tiskaru gotova rukopisa, koliko ga je trebalo za sliedeći broj «Narodnih Novina« ili «Vienca». Osim velike novele «Branke» izradi u «Viencu» vjekopise Janeza Bleiweisa, Adama Mandrovića i Andrije Fijana, i dovrši započetu autobiografiju Josipa Freudenreicha, pošto je taj usred izradjivanja njezina na jednom umro; s osobito tužnim srcem napisa nekrolog Ladislava Mrazovića, kroz mnogo godina najrevnijega svoga pomagača u uredjivanju «Vienca». Za prvih mjeseca te godine, dok se još držaše na nogu, pisaše i kritične izvještaje o svojem mezimčetu, o narodnom kazalištu; s najvećom radošću sastavi za «Listak» criticu «Zagreb preporodjen», u kojoj javlja pridizanje svoga miloga Zagreba iz potresnoga razsula.

«Branka» je jedina Šenoina novela u pismih: glavni joj dio sastoji od listova Branke, mlade učiteljice na selu, svojoj prijateljici Hermini, kćeri visoka činovnika u Zagrebu. Novela prikazuje, usred obsežne slike gradskoga družtva u Zagrebu i obćinskih poglavara, učitelja, duhovnika, plemića i velikaša u zagorskom selu, razvoj gradjanske kćeri Branke i razvoj mlada bogata grofa, potomka slavne hrvatske velikaške porodice, do uzorna rada za prosvjetu puka, kojoj se najprije svako u svom posebnom području, a napokon, ljubavlju sdruženi, oboje u zajednici posvećuju. Iz propale gradjanske obitelji uzdiže se sirota Branka vrlinami, koje joj majka namrla, a dobra babica valjanim odgojem razvila, do uzorne pučke učiteljice u zabitnu zagorskom selu, gdje ona uz pomoć vriedna starca župnika, poštena načelnika i dobru mu gospodju, iz osiromašene barunske obitelji, radi za preporod zapuštenoga puka, odolievajući spletkam i klevetam nazlobnoga svoga druga učitelja i žene mu, te njihovih saveznika: propalice bilježnika «viteza de čutura», pak izopačena preparanda, i denuncijanta činovničića u Zagrebu, koji se Branki hoće osvetiti, što je

prositbu njegovu odbila. U istom zagorskom selu uzdiže se mlad hrvatski velikaš, odrodjen krivnjom svojih starijih i zlim primjerom svoga stališa, ali izučen uzoran gospodar i od naravi filantrop, do spoznaje svojih domorodnih dužnosti primjerom starca župnika, vatrena Ilirca, i uzorne učiteljice Branke; s tim preporodom njegove domovinske sviesti zajedno se preporadja simpatijom za Branku i njegovo srce, koje je bila očemerila nevriedna mu zaručnica velikašica; duševne muke, koje pati plemenita Branka od denuncijantskih kleveta svojih nazlobnika, razplamte njegovu pritajenu ljubav za Branku i pospješe odluku, da ju zaprosi; vjenčav se s Brankom posvećuje svoj život zajedničkomu s njome radu za prosvjetno preporadjanje seoskoga puka.

«Branka» je posljednje dovršeno djelo Šenoino. U dovršavanju velikoga historičkoga romana «Kletve» primicaše se njegov konac. Dopust, koji mu je gradsko poglavarstvo 1. lipnja podalo na tri mjeseca, da podje nekamo na liečenje, morade odležati i produljiti; svaki dan u časovih, kad bijaše prost od omaglice, diktovaše sa svoje samrtne postelje nastavke romana; često govoraše o budućem proljeću, koje će sprovoditi u Italiji i na hrvatskom ladanju; nada u oporavak nikad ga do pod sam konac ne ostavljaše, samo posljednjih dana obadje ga crna slutnja i on zavapi «ne dajte mi umrieti, imam još toliko toga napisati». Poslie podne 12. prosinca usred diktovanja romana jako mu pozli: posljednja reč, koju su iz njegovih usta za njegov roman upisali, bijaše: «Hrvat!» Kad je sutra dne 13. prosinca g. 1881. u jutro došao k njemu po rukopis dječak iz tiskare, nadje ga mrtva; u pol devet sati bješe izdahnuo.

VI.

Tuga za njim bijaše velika, i obćenita u Zagrebu, po svoj domovini, u Hrvata na tudjini, u susjednih slovenskih i u dalekih slavenskih stranah, gdje god su poznavali njegovo ime. Pri veličanstvenom pogrebu, koji mu s obitelju priredi «Matica Hrvatska» uz ostale književne i umjetničke krugove, izgovori dr. Ivan Zahar oproštajno slovo, izvadjeno iz srca naroda. Svetčane zadušnice obslužavahu se širom domovine. Hrvatska mladež svuda pokrenu koncerte za nadgrobni spomenik njegov, koji je, izradjen Rendićem, svečano podignut na Mirogoju dne 1. studenoga g. 1889. uz krasnu besjedu Huga Badalića i skladan poj svih zagrebačkih pjevačkih družtava. Suvišak od sabranih za spomenik narodnih prinosa upotrebljen je za veliko mramorno poprsje, izradjeno Rendićem, koje će se postaviti na odličnu javnom mjestu u Zagrebu.

Brigu za književnu ostavštinu njegovu preuze prijatelj njegov J. E. Tomić i «Matica Hrvatska». Tomić dovrši roman «Kletvu», upotrebljavajući Šenoinu nacrtanu osnovu i po koji već izradjeni ulomak; tako izadje god. 1882. podpuno djelo «Kletva» (od Šenoe do strane 721., od Tomića odatle do konca na strani 915.).

U «Kletvi» je Šenoa obradio znamenito u hrvatskoj poviesti doba od god. 1382. do konca 14. vieka, to jest veliki hrvatski pokret poslie smrti kralja Ljudevita proti njegovoj udovi Jelisavi i kćeri kraljici Mariji te doglavnicima njihovima Gorjanskim, koji su pokret izprva vodili zagrebački biskup Pavao Horvat, brat mu ban Ivaniš, i vranski prior Paležnik, a poslie uz njih bosanski kralj Tvrdko, dok nije po njegovoj smrti krvava katastrofa nastupila. Ta velika narodno-politična borba prepletena je lokalnimi krvavimi razprami medju Gričem (gornjim gradom) i kaptolom u Zagrebu, u kojoj se ističe kaptolski dvorski župan Grga Prišlin, opak zatornik Gričana, a s koje napokon pada Grič pod crkvenu kletvu (interdikt). Različiti tragični obiteljski zamršaji, koji iz tih gradskih razmirica niču, pak tragična ljubav Angjelije, nećakinje Horvata, s mladim junakom Berislavom Paležnikom, potiskuju prikazu velike narodne borbe donjekle u drugi red, te se tako ponješto gubi jedinstvo u radnji romana, u kojoj biskup Pavao Horvat, izprva veličajni protagonista, poslie postaje pasivnim gledaocem. Radi napredujuće smrtne bolesti pjesnikove izradba u drugoj polovici nije izašla jednaka s prvom; u prvoj su slike i prizori iz tadanjega zagrebačkoga života, pak karakteristika veleumnoga patriota Pavla Horvata, njegovo sklapanje narodne lige i drugi još njeki momenti prikazani s tako živim historičkim koloritom, s tolikom pjesničkom silom, da su jamačno vršak Šenoina umieća; no i u drugoj polovici se izradba gdje i gdje uzdiže do prave visine. A mora se uzeti na um, da je pjesnik na smrtnoj postelji radio djelo, koje obiljem i veličajnošću historičke gradje za mnogo nadmašuje svaki njegov dotadanji predmet, pak i jest taj posljednji njegov roman dvostruko veći od i kojega mu prijašnjega. Divna je to pobjeda velikoga duha pjesnikova, da je samrtnim mukam svojim odhrvao ovakovo pjesničko veličanstveno djelo, a zadužio je sebi domovinu prijatelj pjesnikov Josip Eugen Tomić, da je kraju priveo umotvor pokojnikov.

«Matica Hrvatska» izdade god. 1882. «u spomen Augusta Šenoe» «Izabrane pjesme» njegove; to izdanje dopunjuje ljetošnja publikacija «Razne pjesme Augusta Šenoe», uredjena Hugom Badalićem, a izdana tiskom i nakladom knjižare L. Hartmana (Kugli i Deutsch). «Sabrane pripoviesti» njegove započe «Matica» izdavati god. 1883. te je do sada izdala šest svezaka.

Ali ta izdanja njegovih pjesama i pripoviesti podaju samo jedan dio njegovih izvornih književnih radnja. Trebalo bi skupiti i napose izdati još njegove duhovite «Zagrebulje», njegove vještačke kritike o narodnom kazalištu, čija novija poviest ima u tih kritikah neprocjenjive dokumente, onda njegove književno-poviestne, historične i putopisne crtice, njegove izvorne dramatične radnje, njegove govore i najznatnije političke članke. Ali ni tim ne bi se izcrpilo obilato blago njegovih književnih plodova; još bi preostajalo obilje njegovih dramatičnih i novelističnih prievoda. U prijatelja mu čuva se podosta njegovih šaljivih pjesama i proznih sastavaka u kajkavštini i latinštini; u obitelji čuvaju se započeti pod konac god. 1880. «Zapisci» političkoga sadržaja, a u njih se napominje, da je prije toga u manjoj knjižici opisao «što sam doživio i što sam vidio»; u arkivu «Hrvatskoga Sokola» bit će rukopis njegove pokladne glume, priredjene po «Snu ljetne noći».

Što je s njegovom smrću izgubio hrvatski narod, razabira se ne samo iz obilja njegovih gotovih umotvora nego takodjer iz osnova, koje je još kanio izraditi. «Hrvatska Vila» u broju od 9. veljače g. 1884. priobćuje po dvama njegovima autografima naslove od 45 temâ[1] za crtice, pripoviesti i romane, što ih je Šenoa bio zamislio. Taj popis bit će Šenoa sastavio tri četiri godine prije smrti, te je njeke teme već izradio (u djelih: «Turci idu», «U akvariju», «Kletva», «Branka», «Vladimir», «Prosjak Luka»), ali ipak ostaje još sila neizradjenih koje humorističnih koje ozbiljnih historijskih tema; izmedju potonjih napominjemo: Floru Zuzorićevu, Krsta

[1] Naslovi tih tema jesu: 1. Cetin za mirno vrieme. 2. Prekasno u kazalištu. 3. Čudan dvoboj dvaju glumaca u Tuškancu. 4. Šta je ljubav, Šporer. 5. Čudan zaplet s lovcem preodjevenim u baruna. 6. Smutnja radi članka, uvrštena samo u jednom broju iztiska. 7. Višak fiškal. 8. Belošević, financijalna brošura i kaput. 9. Fran Jelačić, propao genij. 10. Kuhač kanonikov, koji je stare žemlje grizao a papi ostavio imetak. 11. Gospodja u svili i kadifi, koja žive od duga. 12. Obretnik kapljicâ za kurja oka i njegova ljubovca. 13. Požar u Zagrebu g. 1674. 14. Mare i dvojci u Vukmaniću. 15. Koliko vriedi kuhač po Halperovu procesu. 16. Hrvatska učiteljica i otudjeni grof (možda u pismih). (Opazka uredničtva: Ovaj je sujet obradio u Branki). 17. Hrvatica pošvabčena postaje u inostranstvu u kupelji rodoljubkom, kad grde njezinu narodnost. 18. Interdikt u Zagrebu. 19. Matošek govori o naravi, i škandal sa topničkim lajćmanom u Bukovcu Scene kod Winklera s Kavićem u Bukovcu. 20. Stran aristokrat i hrvatska učiteljica. 21. Dominić. 22. Kartaška banda. 23. Skupocjeni kuhač. 24. Seoski lihvar. 24. Zagrebačka vještica. 26. Propast šljivarstva. 27. Ilirski idealista. 28. Flora Zuzorićeva. 29. Krsto Frankopan. 30. Zvonimir. 31. Ljudevit Posavski. 32. Na život i smrt (glumci). 33. Korteš. 34. Dobra obitelj. 35. Gospodin Oni. 36. Lovro Iločki. 37. Kata Delimanić. 38. Nelipićeva. 39. Kata Zrinska. 40. Ivan Zrinski. 41. Karlo Drački. 42. Hrvoja spljetski. 43. Stjepan Bosanski. 44. Bogumil. 45. Crni kamen.

Frankopana, Zvonimira, Ljudevita Posavskoga, Katu Nelepićevu, Katu Zrinsku, Ivana Zrinskoga, Stjepana Bosanskoga. Koja šteta, da nije Šenoa dospio izraditi ovih predmeta!

Prijateljem bi znao kazivati o svojoj nakani, da napiše historički roman o uroti Martinovićevoj, i patriotičku pripoviest «Tri Petrovića», od kojih je jedan muhamedovac, drugi katolik, a treći pravoslavni, te svaki živi za drugu ideju, dok ne spoznaju, da su im pradjedovi bili rodjena braća, pak da je i njima u bratskoj ljubavi raditi za jednu te istu ideju, za jednu domovinu.

Prevedeno je više Šenoinih umotvora na poljski, češki, francuzki, talijanski i njemački jezik. «Zlatarovo zlato» prevede na poljski Bronisław Grabowski pod naslovom «Złota dzieweczka», na češki Marija Fabkovićka: «Zlatníkův zlatoušek», na njemački Podermanski: «Das Goldkind». «Diogenes» izadje na francuzki preveden u «Le monde illustré», na češki od Hudca u Pragu g. 1881., na njemački u Zagrebu g. 1880. «Karamfil sa pjesnikova groba» prevede na talijanski Dujam Bego: «Il garofano dalla tomba del poeta» (Bologna g. 1882.), a na francuzki varšavski literarni mjesečnik «Revue Slave». Na talijanskom prievodu izadje još pripoviest «Čuvaj se senjske ruke» pod naslovom «Dio ne scampi dei Segnani» u sušačkom «Nepristranu», i «Prima donna» u istarskom «Diritto croato» g. 1892. «Prosjak Luka» izadje na njemački preveden u «Agramer Zeitung». Biti će još njekoliko Šenoinih djela na druge jezike prevedeno, navlastito na češki, o čem ima bilježaka u «Vienčevu» Listku od g. 1889—1891. Ocjenâ njegova književnoga rada i vjekopisnih crtica ima, koliko nam je poznato, na poljskom jeziku od Bronisława Grabowskoga u časopisih, na francuzkom od Comte La Roche-a u dielcu «Trois mois en Croatie» g. 1880. pod pseudonimom «Ljudevit Prijatelj», na talijanskom u prievodu «Il garofano» s uvodom od talijanskoga pisca Domin. Santagata i od prevodioca Dalmatinca Dujma Bega; na slovenskom od prof. Josipa Staréta u «Zvonu» g. 1882. (u «Pismih iz Zagreba»); na hrvatskom jeziku od Zahara, Tomića, Smičiklasa, Milčetića u «Viencu» koncem g. 1881., od Ivana Despota u brošuri g. 1882. «August Šenoa», u «Matičinu» izdanju «Izabranih pjesama» g. 1882. od pisca ovih redaka, i u izdanju «Raznih pjesama» g. 1892. od Huga Badalića. Ali sve to kao i ovaj vjekopis tek su prilozi podpunoj studiji o životu i književnom radu Augusta Šenoe.

Obilježje toga rada je neobična plodnost, mnogostručnost i duhovitost: u dvadeset godina izveo je Šenoa mnogo umotvora u svih gotovo vrstih pjesničtva. U dramskoj vrsti napisao je doduše samo jednu komediju i ulomak jedne tragedije, ali njegove epske umotvorine odlikuju se

dramatičnom silom, jakimi konflikti, živo izrazitimi značaji, i bud tragičnim pathosom, bud satiričnom oštrinom. On je stvorio hrvatski historički roman. Što je u tiskanih djelih i u arkivskih listinah nalazio karakteristične poviestne gradje, upotrebljavaše za pjesničke povjestice, povjestne novele i romane. Svojim historičkim koloritom, dramatičnom snagom konflikta, žarom rodoljubne tendencije stjecahu njegove povjestne pripoviesti silnu popularnost, pobudjivahu u čitaocih želju za upoznavanjem hrvatske poviesti, utirahu put uspjehu znanstvenih spisa o hrvatskoj prošlosti. On je stvorio povorku živih novelističkih slika iz novijega našega života gradjanskoga, plemićkoga i seljačkoga. U baladi i romanci, a poglavito u pjesničkoj povjestici izveo je mnogo uzornih umotvora posve originalna kroja, a veoma raznovrstna sadržaja i oblika: po pučkoj priči, po historičkoj predaji, u pathetičkom, u humorističkom slogu. U lirici je pokraj ljubavne pjesme njegovao s neobičnom vještinom patriotičku popievku i prigodnicu; i u elegiji, satiri, šaljivoj i didaktičnoj pjesmi izveo je izglednih primjera. On je stvorio hrvatski feuilleton. On je hrvatsku kazališnu kritiku i artističku upravu, kao nastavljač Demetrov, znatno usavršio. U njegovih književnih plodovih sdružuju se na neobičan način živa karakteristika, bujna mašta, satirična oštrina, žarko i žestoko čuvstvo, rodoljubna i obćenita etična tendencija, iz čega je svega provro njegov osobiti žarki slog i u pjesmi i u prozi. Istoga sloga su i njegovi riedki ali svečani govori; i Hrvatsku i Sloveniju uzpalila je jedna njegova zgodna rieč: «Nas dieli samo Sutla, — Sutla je voda, a krv nije voda». Izvanredan književnik, uzoran suprug i otac, žarki prijatelj, ostavio je svojom preranom smrću u najboljih godinah, s obiljem nedovršenih velikih pjesničkih osnova, jednaku prazninu u našoj knjizi kao u svojoj obitelji i u krugu svojih znanaca. Iz srca naroda izvadio je Ivan Zahar oproštajne rieči pri otvorenom grobu njegovu: «da će ga oblietati ljubav i štovanje hrvatskoga naroda, dok god bude obasjavalo sunce bieli Grič, njegov mili zavičaj!»

Janko Jurkovič

Janko Jurković,

podpredsjednik «Matice Hrvatske»

od god. 1882. do god. 1889.

I.

odio se Janko Jurković u Požegi 21. studenoga g. 1827. Otac mu bijaše kvestor (poreznik), a djed ekonom; taj bješe namro porodici znamenitu baštinu od sto tisuća forinti, ali se ona pod štitničkom upravom do punoljetnosti Jankova otca umanjila na deset tisuća. «Što bi od mene bilo, da mi je djedovina sačuvana», znao bi u prijateljskom razgovoru Janko Jurković kao šalê spominjati.

Pučku školu i gimnazij (na tadašnju šest razreda) svrši u Požegi. Drug mu od početka gimnazijskih nauka Matija Mesić rado bi spominjao osobitu pamet Jankovu, koji bi mogao silu toga na izust naučiti, i veliku živahnost njegovu, koju bi učitelj Franjevac krotio namještajući ga sebi za podnožje uz katedru. S odlikom svršiv požeški gimnazij, priedje jeseni g. 1842. u Zagreb na filozofiju (7. i 8. razred); i tu se obedvie godine odlikova u naucih, a drugovi ga radi osobite umiljatosti navikoše zvati od mila Žanom, što mu ostade obilježnim imenom.

Jeseni godine 1844. stupi u zagrebačko sjemenište na bogoslovske nauke. Na tom ognjištu rodoljubne mladeži, u kolu te Gajeve vojske, kako bi, po uspomenah Neustädterovih, Gaj običavao zvati zagrebačke bogoslovce, raznjeti se književna težnja Jankova, te god. 1845. spjeva poveliku (u rukopisu sačuvanu) razmišljajnu pjesmu u narodnom desetercu, a god. 1846. sastavi, kao bilježnik književnoga sbora duhovne mladeži

zagrebačke, krasne poslanice na bogoslovce djakovačkoga, senjskoga i zadarskoga sjemeništa, pozivajući ih s rodoljubnim žarom, neka i oni osnuju svoje književne sborove poput zagrebačkoga.

Kad je god. 1848. svršio bogoslovske nauke, bijaše mu još čitavu godinu čekati do redjenja; to vrieme upotrebi za književni rad i za nauku. Još godine 1848. izadje njegova pripoviedka «Janješce», po Kristofu Šmidu, ali ponašena i preradjena; a sudeći po rukopisnom obliku, bit će iz bogoslovačke dobe i njegov (neštampani) prozni prievod Racinove tragedije «Atalije» i drugi njeki njegovi neštampani prievodi i izvorni sastavci. Pošto je s novom godinom 1849. počeo izlaziti zagrebački «Katolički list», primi Jurkovića početkom ožujka urednik Stjepan Muzler za pomoćnika; posao urednički bijaše upravo na Jankovoj brizi kroz više mjeseci, a za to vrieme izadjoše u listu s njegovim podpisom prievodi: «Milosrdna sestra», od Chateaubrianda (u broju 22.), i «Bogoštovje kršćansko», iz Chateaubriandova «Génie du christianisme» (u br. 25, 26, 27.). Uz to se privatno učaše pravoslovne znanosti, te za školske godine 1848./49. položi na zagrebačkoj pravoslovnoj akademiji kao privatista izpit za prvi tečaj. Početkom srpnja, kad se primicaše dan njegovu redjenju, odluči posvetiti se književnomu radu u svjetovnomu staležu, te na molbu bude mu dekretom biskupa Haulika od 7. srpnja g. 1849. dozvoljen izstup iz klera.

Malo zatim, koncem srpnja g. 1849., izstupi iz uredničtva «Katoličkoga lista», s pohvalnim urednikovim priznanjem za njegovo djelovanje, pak priedje u uredničtvo Gajevih «Narodnih Novina». Tu ostade do početka kolovoza god. 1850., opravljajući glavni dio uredničkih poslova na veliko zadovoljstvo Gajevo; uz to položi školske godine 1849. 50. kao privatista na pravoslovnoj akademiji izpit za drugi tečaj.

Početkom travnja g. 1851. namjesti ga ban Jelačić za perovodnoga pomoćnika kod podžupana u Vukovaru Jovana Jurkovića; jednakost imena i prezimena njegova s podžupanovim davaše povoda čestu zamjenjivanju osobâ, na čem se osniva zamisao potlanje Jankove vesele igre «Imenjaci».

Premda je perovodnu službu kod podžupanije vukovarske obavljao s velikom pomnjom, na najveće zadovoljstvo podžupanovo, ipak, željan zvanja, gdje bi se mogao više posvetiti književnosti, rado primi, na poziv ravnatelja Premrùa, koncem rujna god. 1852. službu namjestnoga učitelja na zagrebačkom gimnaziju za latinski i hrvatski jezik i za geografiju u nižih razredih. Uz učiteljske poslove nastojaše oko Gajeve «Danice», kojoj bijaše njekoliko mjeseci g. 1853. urednikom, ako i ne po imenu; sav sadržaj mnogih brojeva Daničinih god. 1853. plod je njegova pera. Od njega su pjesme: Vječnost, (br. 16.), Pjesan pri izhodu sunca u dolini Šaverskoj

(br. 20.), Savjet prijatelju (br. 21.), Ljubav (26.), Car svieta (br. 35.); uz njekoje je stavio ime «Slavoljub», valjda prema drugomu svome krstnomu imenu «Stanislav». Od njega je poveća izvorna pripoviest «Nesudjeno — neoteto» (u br. 21—30.), i prevedena češka pripoviest Kajetana Tyla «Ljubav pjesnikova» (u br. 41—44.). Od njega je poveći «Ulomak putopisa iz Vukovara u Biograd», gdje poobširno opisuje Novisad i Biograd. Poučni i manji beletristični članci njegovi jesu: Ocjena Šunjićeva spisa «de vera orthographia» (br. 41—44.); Karakteristika Slavjana u Šlezkoj (br. 35. i 36.); Basne, razpravica po engleskom (br. 10. i 11.); Sviet kao što jest, prievod iz Bulwera (br. 31—34.); Kako se najbolje možemo naučiti svoj materinski i tudje jezike, prievod iz Franklinove Blagoshranice (br. 32—34.); Smrt rabina Ben-Davida, prievod iz Kraszewskoga (br. 38.).

Početkom listopada god. 1853. ode Jurković, s velikom pohvalom svoga ravnatelja, a na žalost svojih učenika, po odluci grofa Thuna, ministra za bogoštovje i nastavu, na sveučilište bečko s plaćom zagrebačkoga gimnaz. namjestnoga učitelja, da se pripravlja za učiteljski izpit iz klasične filologije «sudjelujući u vježbah na tadanjem filološko-historičkom seminaru i polazeći stručna predavanja». Profesori: Bonitz za grčki, Grysar za latinski jezik i Aschbach za poviest, imahu rukovoditi i nadgledati njegov napredak u stručnoj pripravi. Iz grčkoga jezika bijaše njegovo znanje, prema staromu gimnazijskomu sustavu u Hrvatskoj, reć bi nikakovo, te mu valjade početi s deklinacijom; ali s velikom uztrajnosti, za koju ga Bonitz hvaljaše, svlada sve težkoće, te već druge godine, 1854/55., za koju mu je ministarstvo produljilo rok priprave, mogaše s tolikim uspjehom čitati Sofokla, da mu Bonitz povladjivaše govoreći: baš ste se junački ponieli! Po svojoj kroz dvanaest godina na gimnaziju, na filosofiji i u bogoslovju stečenoj vještini latinskomu jeziku hotijaše Jurković iz toga jezika izpit polagati već na koncu prve godine, ali mu Grysar odgovori: ne može biti, ima samo jedan Adolfo Veber (taj bijaše prije Jurkovića za samu jednu godinu priprave odlično položio izpit iz latinskoga jezika)! Koncem ožujka g. 1855. pozivaše ga Premrù, da bi došao opet na zagrebački gimnazij za namjestnoga učitelja, ali on voljaše nastaviti i do konca rujna dovršiti svoju dvogodišnju pripravu za učiteljski izpit. U te dvie godine svoga bečkoga boravka napisa više toga za «Neven» i za «Katolički list». U «Nevenu» g. 1854. izadjoše ove njegove radnje: dopis iz Beča o slavenskom plesu (br. 9.); putopisna crtica iz Slovačke (gdjeno za pokladnih praznika boravljaše u zavičaju druga svoga Slovaka) (br. 11.); pripoviest «Da s' ostala što si» (br. 25. i 26.); razpravica: grčka poviestnica kao predmet učenja i čitanja za našu mladež (br. 31.) — tim člankom

obilježuje vjeru, domoljublje, slobodu, znanosti i umjetnosti starih Grka, srodnost njihovu s našim narodom, pak izvodi odatle potrebu, da naša mladež proučava duh i život grčki; napokon: dopis iz Beča o raznih narodnih, književnih i umjetničkih stvarih (br. 54.). U «Nevenu» g. 1855. izadje čuvena njegova humoristična pripoviest, po kasnijih izdanjih poznata pod imenom Pavla Čuturića, tada pod naslovom: «Ulomci iz lomna i kršovita života starovjerskoga pučkoga učitelja» (br. 4—6.); za tim poslanica uredniku na Matijevo, kojom brani narodne osebine i razpravlja družtveno-narodna i književna pitanja (br. 11.); razpravica: moja o kazalištu (br. 33.), kojom razlaže poučnu vriednost komedije, ter pokazujući, gdje joj je kod nas izvorno gradivo, i kako su izgledni stari klasici i Shakespeare, nuka naše pisce na obradjivanje izvorne komedije — istu je misao petnaest godina kasnije u akademičkom «Radu» znanstveno obradio, a sam svojimi komedijami praktično nastojao potvrditi; razpravica: misli o jeziku (br. 35. i 36.): ona radi o narodnom odgoju 1. domaćem, koji stoji na ženi i majci, 2. školskom, gdje je hrvatskomu jeziku velik zadatak, a 3. o družtvenom životu, u kojem pripada prvenstvo hrvatskomu jeziku. U «Katoličkom listu» g. 1854. ovi su njegovi članci: razpravica «Da li ćemo jošte napried» (br. 16. i 17.), u kojoj pokazuje, da je krepostni odgoj prva, a učenost tek druga potreba, i da ide vjeru glavna rieč u onom odgoju; crtica «Seoski župnik» (br. 33. i 34.), opisujući stanje našega župnika na selu, koji se bori s oskudicom; estetička razpravica «Sveto pjesničtvo» (br. 41.), u kojoj nuka hrvatske pjesnike, neka se late uzvišenih religijskih predmeta po primjeru Gundulićevih «Suza sina razmetnoga», Gjorgjićeve «Mandaljene pokornice», Klopstockova «Mesije», Lamartinovih religioznih pjesama; dopis o crkvi i umjetnosti, navlastito o crkvenom pjevanju (br. 47.); članak «Zasluge redovničtva sv. Franje za našu domovinu» (br. 48. i 49.). U «Katoličkom listu» g. 1855. ima od njega: dopis iz Beča o novih viestih iz Bosne (br. 5.); orchestrium, nov crkveni glasbeni nastroj (br. 13.); opet dopis iz Beča (br. 16.); razpravica «kako valja da se pišu pučke knjige» (br. 20.), što je poslie i primjerom potvrdjivao (svojimi pripoviedčicami «Tri lipe», «Darinka i Milenko»).

Naučni boravak u Beču ustanovi do kraja Jurkovićev duševni i napose književni biljeg i smjer. Narav mu bješe uz bistar um i jaku pamet, uz živu ćut za ljepotu, i uz plemenitu umiljatost podala žicu zdrava humora; zavičaj mu bješe dao u baštinu krasan narodni jezik; stroga gimnazijska škola i stega sjemeništna naučile ga redu, sdušnosti i uztrajnosti; bogoslovija ukriepila mu ćut za vjeru i za valjan odgoj; ilirski pokret, s mladjahnim uzhitom njegovan u zagrebačkom sjemeništnom sboru, i

osobni poticaj Gaja te drugih narodnih prvaka, privinuo mu na srce narodnu težnju, narodnu knjigu, prosvjetnu potrebu mladeži i puka, a otvorio mu slavenske i francuzke književne izglede; samostalno suradničtvo, pravo reći uredničtvo kod dviju novina razširilo mu pogled na raznovrstne poučne i zabavne zadatke književnosti; pravoslovni nauci, početci u upravnoj službi, početci u gimnazijskoj učiteljskoj službi, uputili ga na jasno shvaćanje javnih dužnosti, potreba i prilika. Tako pripravljena ukriepiše ga klasični nauci na bečkom sveučilištu u uztrajnosti, odkriše mu uzore liepa sloga i usavršiše njegovu zavičajnu tankoćutnost za čist narodni jezik; polaženje uzornih bečkih kazališta razvi njegovu živu ćut za dramatičku i glasbenu umjetnost. Humoristička pripoviest iz narodnoga života, komedija u duhu izvorne narodne šale, poučno-zabavni spis za mladež i za puk, napredak domovine naučni, odgojni i nabožni, kazališna i glasbena umjetnost, znanstveni i umjetnički goj izvornoga narodnoga jezika i sloga po primjeru starih i francuzkih uzornih pisaca: to je obseg Jurkovićevih književnih težnja i radnja, kako je konačno odredjen njegovim naučnim boravkom u Beču; taj obseg se prilično razabira u njegovoj g. 1862. učinjenoj razvrstbi «Izabranih spisa» u «šaljive, poučno-zabavne i religiozno-moralne», a posve se očituje u cjelokupnosti njegova duševnoga rada. S ovakovim duševnim vidikom vrati se iz Beča u domovinu na učiteljsko i književničko zvanje svoje; on ga je vršio s velikom ljubavlju, sdušnošću i marljivošću; počevši od prve svoje novinarske službe g. 1849. do posljednje svoje savjetničke časti (g. 1874—1889.), za svaku je svoju službu, bila kratka ili duga, bila novinarska, ili upravna, ili učiteljska, ili viša nastavna, ubirao od svojih poglavara podpunu pohvalu.

II.

Dovršiv Jurković naučnu pripravu na bečkom sveučilištu i dobiv domaće pismene zadatke iz klasične filologije, bude 15. rujna g. 1855. imenovan namjestnim učiteljem na osječkom gimnaziju. Službujući tuj, položi tiekom prvoga poljeća izpite u Beču, poslije čega bude 24. ožujka god. 1856. imenovan pravim učiteljem. Iste godine 6. listopada vjenča se u Vukovaru sa svojom rodjakom gospodjicom Laurom Smekalovom. Na osiečkom gimnaziju službovaše neprekidno pet godina, posvećujući veliku pomnju svomu učiteljskomu zvanju, za koju zadobi dva puta osobito priznanje od namjestničkoga vieća (za školsku godinu 1855/1856. i 1858/59.), a pokraj toga marljivo radeći na književnom polju, uz izdašnu pobudu i podporu velikoga narodnoga mecene biskupa Strossmayera. U «Nevenu» g. 1856. (br. 7—9.) izadje njegova humoristička pripoviest iz slavonskoga

gradskoga života «Ima i tomu lieka», i (br. 10. i 11.) prievod pripoviedke od George Sandove «Vražja bara». Godine 1857. priredi četvrto izdanje Relkovićeva Satira, s obširnim vjekopisom Relkovićevim. Sliedeće godine 1858. izdade, takodjer u Osieku, Kanavelićevu pjesan «Sveti Ivan Trogirski», i svoje izvorne pripoviedke za puk pod naslovom «Tri lipe», koje su stekle veliku pohvalu u narodnom novinstvu, navlastito u «Nevenu» i «Katoličkom listu»; samo A. Veber napisa u I. svezci «Jadranske vile» (g. 1859.) oštru i u njekih primjetbah predgovoru Jurkovićevu nepravednu kritiku, ali proti njoj se Jurković u 240. broju «Narodnih Novina» g. 1859. odrješito obrani. Početkom g. 1860. izadjoše u «Narodnih Novinah» (br. 1—8.) njegove čuvene humorističke crtice «Tuskulaniade»; u lipnju iste godine izadje u Osieku njegova knjižica «Žitje sv. Alojzije Gonzage, napisano za duševan razgovor mladeži jugoslavenske»; mjeseca srpnja priobći u «Narodnih Novinah» (br. 156—159.) temeljitu i pravednu ocjenu Veberovih «Prievoda iz latinskih klasika» (Ciceronovih spisa o prijateljstvu i starosti), na koju Veber odgovori u brojevih 183—190. iste godine. Valjda su iz prijašnjega doba njegove dvie molitvene knjige, koje se u «Ilirskoj čitanci» g. 1860. napominju, da ih ima «u rukopisu»; jesu li one i kada štampane, toga ne mogosmo doznati; u ostavštini njegovoj nalazi se podpun rukopis velika molitvenjaka, po pismenom obliku valjda iz mladosti njegove.

U listopadu godine 1860., kad se okrenuše javni poslovi na narodni pravac, bude Jurković premješten za učitelja klasičke filologije na zagrebački gimnazij, gdje ga kao čuvena književnika s radošću dočeka mladež i književni sviet, s ponosom gledajući Jurkovića s ravnateljem Veberom u rodoljubnoj slozi. S tim premještajem počima Jurkovićevo djelovanje za upravu školsku. Već 28. studenoga g. 1860. imenova ga ban Šokčević članom odbora vještakâ u školsko-didaktičnoj struci, kojemu bijaše prema načelom listopadske carske povelje odredjena zadaća, da izradi mnienje o načinu, kako bi se školska naobrazba uputila na narodni smjer, navlastito kako bi se doskočilo oskudici hrvatskih školskih knjiga i srednjoškolskih učitelja vještih hrvatskomu jeziku; a 28. travnja g. 1861. imenova ga ban članom školskoga odbora, koji je tada sastavljen od stručnjaka u tu svrhu, da podaje namjestničkomu vieću savjetno mnienje u znanstvenih i didaktičkih pitanjih za srednje i pučke škole. Uz te školsko-upravne poslove i uz svoje učiteljsko znanje, u kojem je svojim učenikom viših razreda zasladjivao klasičke jezike i logiku biranim hrvatskim jezikom u prevodjenju i predavanju, bavljaše se književnim radom. Kod beletrističkoga časopisa «Naše gore lista», koji poče s novom godinom 1861. izdavati

rodoljubni trgovac i pisac Mio Krešić, bijaše Jurković glavni urednik. U prvim trima brojevima izadje njegova humoreska «Petakinja vina»; pod njegovim su imenom još ovi članci prvoga godišta: prevedene crtice «Putnica» (br. 5. i 6.), i «Kakova mora biti žena» (br. 8. i 9.); ocjena zabavnika «Leptir» i spisa «Pojavi u zraku» (br. 3. i 5.); narodna pripoviedka «Silom hajduk» po ustmenom kazivanju priobćena (br. 15.) a odlična po krasnom pučkom jeziku i slogu. U drugom godištu (g. 1862.) «Naše gore lista» ima pod njegovim imenom u br. 1. i 2. «Stogodišnjica Tekelijeva», ulomak iz liepih putopisnih crtica, koje su podpuno izašle u Pozorovu «Listku» iste godine (br. 161—167.) pod naslovom: «Mikroskopične crtice putopisa od Zagreba do Novoga Sada»; u tom liepom putopisu ističe se, pokraj onoga ulomka o Tekelijevoj stogodišnjici, crtica o sastanku s Franom Kurelcem kod Brlića u Brodu. Pozorov «Listak» koji bješe započeo godine 1862. upravo njegovim kritičnim člankom «Naši koledari», resi te godine (br. 68. i 69.) i liepi njegov poučni članak: «Pismo mladu prijatelju o spisateljskom zvanju». Iste godine poče s podporom biskupa Strossmayera izdavati u Zagrebu svoja «Izabrana djela», odabirajući iz dotadanjih svojih spisa samo najbolje, a nakanjujući ih razdieliti u tri svezke: 1. šaljive, 2. poučno-zabavne, 3. religiozno-moralne spise. Ali izdade samo prvu svezku, valjda s toga, što je tiekom godine otišao u Beč k hrvatskoj dvorskoj kancelariji; u prvoj je svezci sastavio izbor svojih dotadanjih šaljivih spisa ovako: 1. Ima i tomu lieka, 2. Pavao Čuturić, 3. Tuskulaniade, 4. Petakinja vina, 5. Kako su se zavadili psi, mačke i miševi («komička epopeja» u narodnih desetercih, od 16 strana), 6. Zatečenici, igrokaz u 4 čina.

Ljeti g. 1862. imenova Janka Jurkovića hrvatski dvorski kancelar u Beču, Ivan Mažuranić, dvorskim perovodjom kod one najviše hrvatske oblasti, cieneći njegov pedagožki i književnički glas. Tim prestaje Jurkovićevo učiteljevanje i počima njegova služba u školskoj upravi, u kojoj je mnogo radio o napredku hrvatskih srednjih i pučkih škola. U tom poslu obnovi u Beču svezu s njekadašnjim svojim profesorom Bonitzom, koji je prijazno pratio njegov rad u školskoj upravi, i češće s njime obćio, osobito od kako je Jurkovića 31. svibnja g. 1864. c. kr. ministar nastave Hasner, na preporuku Mažuranićevu, imenovao prevodiocem hrvatskih nastavnih službenih spisa na njemački jezik za porabu c. kr. nastavnoga vieća. Taj uzgredni kao što i svoj glavni službeni posao obavljaše Jurković na najveće zadovoljstvo svojih glavara, dok bude god. 1865. (18. ožujka) imenovan drugim školskim nadzornikom za Hrvatsku i Slavoniju i savjet-

nikom kod namjestničkoga vieća u Zagrebu, što je hrvatsko učiteljstvo primilo s velikom radošću.

Za svoga trogodišnjega službovanja kod hrvatske dvorske kancelarije u Beču upotrebljavaše slobodne časove za književni rad i za polaženje uzornoga dvorskoga glumišta i opere, što mu bijaše najdraža zabava i pouka. Na poziv namjestničkog vieća u Zagrebu (od god. 1863.), sastavi hrvatsko-latinske vježbenice za hrvatske gimnazije, i to prevede za niži gimnazij Spiessovu, a za gornji preudesi Süpfleovu vježbenicu. Za Pozorov «Listak» g. 1863. (br. 39—66.) prevede pripoviest od Octava Feuilleta «Mala kneginja», i francuzku humoresku «Notarov nos» (br. 122—139.) U listku «Narodnih Novina» iste godine 1863. (br. 235.) izadje njegova didaktična pjesma «Jeka od Medvedgrada», u kojoj prikazuje vriednost škole, rodoljublja i čestitosti. Iste godine u lipnju izdade Stojšić u Zagrebu njegovu knjižicu «Darinka i Milenko», dvie poučne pripoviesti za mladež, od kojih je jedna izvorna a druga prevedena iz francuzkoga.

Pošto ga je 9. svibnja god. 1865. hrvatski kancelar Ivan Mažuranić odriešio od službe kod dvorske kancelarije, izrazujući mu za marljivo i izvrstno službovanje podpuno svoje zadovoljstvo i priznanje, podje u Zagreb na svoje novo zvanje. Tada poče njegovo dugotrajno i veoma zaslužno nadzorničko djelovanje za hrvatske srednje i pučke škole; a doskora poče i njegov mnogogodišnji i zaslužni, doduše počešće prekidani rad za hrvatsko kazalište, pošto ga 13. rujna god. 1866. ban Šokčević imenova članom kazališnoga upravnoga odbora, koji se tada ustrojio a prvi mu bio predsjednikom dr. Subotić. Kod svih tiekom godina dosta čestih promjena s tim odborom, gotovo svagda nastojaše vrhovna narodnomu kazalištu oblast, da zadobije Jurkovićevo sudjelovanje u kazališnoj upravi; tako u trećoj godini poslie ustroja odbora, kadno namjestničko vieće umanjivaše broj članova odborskih, ponuka ono Jurkovića radi osobite požrtvovnosti, vještine i ukusa, s kojim je on utjecao u upravu kazališta, neka i nadalje ostane odbornikom. Svoj živi mar za razvoj narodne dramatičke umjetnosti pokazivaše Jurković takodjer dosta čestimi izvornimi dramatičkimi plodovi svoga pera, od kojih je većina tiekom godina i na pozornici ugledala svjetlo.

Treće područje prosvjetnoga djelovanja otvori se Jurkoviću u jugoslavenskoj akademiji znanosti i umjetnosti, koja ga pri svom početku izabra 25. srpnja god. 1867. pravim članom u razredu filozofičko-juridičkom. Prva njegova akademička razprava izadje god. 1869. u V. knjizi «Rada» pod naslovom «O narodnom komusu», kojom je razpravom

ponovio a dakako i mnogo dotjerao svoje već god. 1855. u «Nevenu» zasnovane teorijske misli o narodnoj podlozi za umjetnu komediju.

Beletristički svoj rad nastavi Jurković u «Viencu», čim je g. 1869. počeo izlaziti. U 1. i 2. «Vienčevu» broju te godine izadje njegova humoreska «Sudbina jarac», u brojevih 5—8. i 15. niz poučno-humorističnih prevedenih crtica pod naslovom «Iz Addisona», a u broju 24. i 25. opet izvorna humoreska «Memoari stare grešlje».

Kad je pod konac kolovoza g. 1869. razpušteno namjestničko vieće i započela nova «zemaljska vlada kraljevina Hrvatske, Slavonije i Dalmacije», ne nadje se u njoj školskomu nadzorniku i savjetniku Jurkoviću mjesta, nego ga ban Rauch sredinom rujna g. 1869. stavi u razpoloživost. U nehotičnoj dokolici izradi humorističnu crticu «Ratni memento starca Ivana», koja izadje u «Viencu» g. 1870. br. 11. i 12. Sredinom ožujka te godine bude kao razpoloživ službenik dodieljen vladnomu odjelu za bogoštovje i nastavu. Iste godine izadje u XII. knjizi «Rada» njegova druga akademička razprava, pod naslovom «Ob estetičnih pojmovih uzvišena», kojom nastoji pokazati u narodnoj pjesmi izvorne narodne klice umjetničkoj prikazbi uzvišenih, navlastito tragičkih predmeta. Pod konac siečnja sliedeće godine 1871. prestade njegova razpoloživost; bivši prije već savjetnikom, bude sada imenovan tajnikom kod zemaljskoga vladnoga odjela za bogoštovje i nastavu, no ipak s dozvolom, da zadrži svoj prijašnji savjetnički naslov i da mu višak dotadanje savjetničke plaće nad novu tajničku ostane pod osobni doplatak. Kad je skoro za tim postavljen novi ban Bedeković, povrati se Jurkoviću prilika, da sudjeluje kod uprave kazališne, koja bude 7. ožujka povjerena Fr. Žigroviću, Melinčeviću i njemu; ujedno bude imenovan članom enquetnoga povjerenstva za kazališne poslove. Kad je sliedeće godine 1872. postavljen nov kazališni odbor s predsjednikom Žigom Farkašem, Jurković bude podpredsjednikom; no već pod konac godine razpusti vlada odbor, zato što nije iznašao načina, kako bi se manjak uklonio bez povisivanja zemaljske podpore, pak preuze upravu kazališnu u svoje ruke. Beletristički rad Jurkovićev iz god. 1872. jesu dvie «karakterne crtice» u «Viencu»: «Razoreni ideal» (br. 19.) i «Timotija Patkov (br. 22. i 23.).

III.

S nastupom Mažuranićeva banovanja obnovi se Jurkovićev ugledni položaj u školskih poslovih domovine. U oči toga izabra ga družtvo hrvatskih učitelja «Narodna škola», koje je osnovano g. 1869., pod konac svibnja g. 1873. svojim začastnim članom, ocjenjujući njegove zasluge za

pučku prosvjetu i narodnu školu. Ban Mažuranić imenova ga 10. prosinca g. 1873. članom enquetnoga povjerenstva za priredbu zakonske osnove o ustrojstvu višega trgovačkoga učilišta u Zagrebu, a sliedeće godine 1874. povjeri mu izradbu «zakonske osnove ob ustrojstvu pučkih učiona i preparandija za pučko učiteljstvo». Jurkovićeva osnova pretresana je i dotjerivana dugim viećanjem posebna stručnoga povjerenstva, kojim je umno rukovodio ban Mažuranić. Cieneći Jurkovićev trud i zaslugu oko toga znamenitoga posla, izrazi mu ban dekretom od 13. kolovoza god. 1874. svoju «osobitu zahvalu za revno sudjelovanje kod izradjivanja zakonske osnove, za koju je stigla predhodna sankcija uz izraz pohvalnoga mnienja Njegova Veličanstva». Odpisom od 23. kolovoza povjeri mu ban, da zastupa vladu kod saborske razprave o rečenoj zakonskoj osnovi. U saborskoj sjednici 31. kolovoza izreče Jurković oblikom i sadržajem krasan govor za cjelokupnu osnovu; a tiekom mnogodnevne potanje razprave češće se iztače temeljitim zagovaranjem njezinih pojedinih ustanova. Petoga listopada bude imenovan odsječnim savjetnikom u odjelu za bogoštovje i nastavu, u jedno nadzornikom srednjih i pučkih učionica u Hrvatskoj i Slavoniji. Pošto se je tada smrću Živka Vukasovića bilo izpraznilo i mjesto srednjoškolskoga nadzornika za vojnu krajinu, povjeri Jurkoviću s dozvolom zemaljske vlade glavno vojno zapovjedničtvo u Zagrebu kao krajiška upravna oblast pedagogičko-didaktički nadzor srednjih škola u krajini.

Iste godine 1874. povrati se Jurkoviću prijašnji položaj u kazališnoj upravi; 8. kolovoza imenova ga ban članom odbora, koji poče kazalištem upravljati pod predsjednikom Žigom Farkašem uz vladnoga povjerenika i dramaturga Jos. Eug. Tomića. I kod priprava za svetčano otvaranje hrvatskoga sveučilišta sudjelovaše Jurković počevši od 13. kolovoza kao vladin povjerenik u akademičkom odboru. Od nakane, da primi ponudjenu mu sveučilištnu profesorsku katedru za hrvatski jezik, odustade Jurković, čim bijaše na dogledu njegovo imenovanje za odsječnoga savjetnika i školskoga nadzornika.

Dok je Jurković opravljao razgranjene poslove školskoga nadzornika za cielo provincijalno i krajiško područje Hrvatske i Slavonije, malo mu preostajaše vremena za književni rad. Godine 1875. izadje u XXX. knjizi «Rada» njegova akademička razprava «O ženskih karakterih u naših narodnih pjesmah»; u njoj nastavlja svoje proučavanje izvornih narodnih podloga za umjetničku tragediju. Još iste godine u XXXI. knjizi «Rada» priobći razpravu «o metafori našega jezika», upućujući književni jezik i slog na izglede pučkoga govora. Jurkovića vukla želja za beletrističkim, navlastito dramatičkim radom; što je u akademičkih razpravah o komediji

i tragediji teorijski razložio, to željaše pokazati i praktički, a tu težnju oživljavaše njegovo sudjelovanje u kazališnoj upravi, i poticanje vladnoga povjerenika za kazalište, Josipa Kneisela, koji ponukavaše književnike, a napose Jurkovića (pismom od 8. studenoga god. 1876.) na sastavljanje izvornih pučkih komada. U to i «Matica», preustrojivši se, započe nov život; u njezinu odboru pripadaše Jurkoviću kao uglednu beletrističnomu piscu odlično mjesto; tu se on ćutio kao u svojoj staroj rodjenoj kući i želio svojim radom doprinositi razvoju novoga doba «Matice». Zato nastojaše skinuti sa sebe breme nadzorničtva za krajiške srednje škole. Mollinary, glavni vojni zapovjednik u Zagrebu i glavar krajiške upravne oblasti, u velike cieneći Jurkovića, a znajući za njegovu namjeru, pokuša ga od nje odvratiti; 10. siečnja god. 1877. izkazujući mu dekretom svoje podpuno priznanje za njegovo više nego dvogodišnje nadziranje srednjih škola i za često obavljanje takodjer ostalih nadzorničkih poslova za srednje škole u krajini, izrazi mu svoju želju, da bi on i nadalje zastupao nepopunjeno mjesto srednjoškolskoga krajiškoga nadzornika. Ali Jurković ne pristade; na upornu njegovu želju odrieši ga Mollinary tiekom g. 1877. od privremene dužnosti i popuni nadzorničko mjesto za krajiške srednje škole.

Ali i ovako ostade Jurkoviću obilje službena posla kao odsječnomu savjetniku i srednjoškolskomu nadzorniku kod zemaljske vlade. Nadzorničke poslove opravljaše s navičnom svojom sdušnosti i blagosti. Slobodne časove posvećivaše književnomu radu za kazalište, za «Maticu» i za akademiju znanosti. U «Matici», koja je i po svom preustroju pune dvie godine samo prievodi hranila «zabavnu knjižnicu» svoju, izadju prve Jurkovićeve izvorne radnje i on osokoli tako svojim primjerom mladje pisce. U zabavnoj knjižnici «Matičinoj» za g. 1878. izadje prvi svezak njegovih «Dramatičkih djela», i to nova njegova žalostna igra iz pučkoga života «Smiljana» (u četiri čina s predigrom) i nova vesela igra iz gradskoga života «Čarobna bilježnica» (u četiri čina). U istoj sbirci izadje za god. 1879. drugi svezak njegovih dramatičkih djela; u njem je: novi historijski igrokaz u 5 čina «Posljednja noć», nova vesela igra u dva čina «Pradjedova slika», i preradjena starija vesela igra u tri čina «Kumovanje» (Kumovske neprilike). U zabavnoj knjižnici «Matičinoj» za g. 1880. izadje prvi svezak njegovih «Sabranih pripoviesti»; u njem su iz I. svezke njegovih «Izabranih djela», koja je bila izašla g. 1862., pak iz «Vienca» preštampane, no u koječem izpravljene i dotjerane ove njegove humoristične crtice i pripoviesti: «Sudbina jarac ili profesorova vlasulja. Tuskulanijade. Memoari stare grešlje. Ima i tomu lieka. Ratni memento starca Ivana. Razoreni ideal». Nova je podulja pripoviest «Seoski mecenati». U istoj «Matičinoj»

sbirci za g. 1881. izadje druga svezka njegovih «Sabranih pripoviesti»; u njoj su preštampane starije humoreske: Timotija Patkov (iz «Vienca» g. 1872.), Pavao Čuturić (prvi put u «Nevenu» g. 1855., drugi put u «Izabranih šaljivih spisih» g. 1862.), Petakinja vina (iz «Naše gore lista» g. 1861.), i komički ep u desetercih: «Kako su se zavadili psi, mačke i miševi» (iz «Izabranih djela» g. 1862.); a nove su dvie pripoviesti: «Slučaj provodagjija» i «Liečnik u stupici».

Poslie toga nije štampana nijedna beletristička radnja Jurkovićeva. U rukopisnoj ostavštini njegovoj našlo se mnogo osnova, nacrta, i pribrane gradje za pripoviesti i drame, ali žalibože ni jedne nije do kraja obradio. Tako se nalazi podug nacrt za dramu «Na dopustu», onda osnova za pučki igrokaz «Dioba», u kojoj je kanio, potaknut članci u novinah, prikazati uzroke i štetne posljedice diobam u krajiškom seljačtvu; nadalje započet nacrt za «Komediju ob izborih», i poobširna osnova za «Političku komediju», kojoj bi se radnja sbivala u staroj Grčkoj, a kolorit joj bi bio udešen prema Lukijanu, Aristofanu i prema «Timonu Atenjaninu» od Shakespeara. Započeo je i nacrt za tragediju «Katarina Zrinjska», i pobilježio poviestne izvore za nju; onda je nacrtao dramu «Vojača» iz bosanske poviesti, te za nju pribirao gradju iz Račkove razprave o Bogomilih u Bosni, pak iz Šveara (na povodu jednoga «Pozorova» «Listka» g. 1879.). Iz Krčelića je pribrao podataka za historijsku pripoviest; izradio je obširnu osnovu za «Pedagogičku pripoviest», za koju je njekoliko razgovornih prizora nacrtao, a pribilježio njeka stručna pedagogička djela, čija načela je kanio uporabiti u izradbi svoje pripoviesti. Napokon ima njekoliko kratkih nacrta za humoreske iz života. Bilježke uz te nacrte pokazuju realistični način njegova zamišljanja i osnivanja beletrističnih radnja: na istinitih dogadjajih i na istinitih svojstvih živih osoba, koje je glavom poznao ili o kojih su mu njihovi najbliži znanci potanko pripoviedali, gradio je svoje šaljive ili ozbiljne pripoviesti, svoje komedije i drame. Ali ipak nije htio praviti pukih fotografija po životu, nego je gradju, pribranu iz života, umjetnički udešavao i skladao prema njekoj višoj ideji, za njeku poučnu, plemenitu svrhu. U rukopisnoj ostavštini nadjoše se i podpuni rukopisi dviju njegovih starijih komedija: «Imenjaci», s potankim nacrtom promjena i izpravaka, koje je kanio provesti, i «Izorani šaran», s bilježkom, da je ta vesela igra izradjena «po narodnoj pripoviedci pod istim naslovom u sbirci pučkih pripoviedaka od Mijata Stojanovića, izdanoj u Zagrebu g. 1867., br. 192.» Jesu li kada štampani «Imenjaci», toga ne mogasmo doznati; a vesela igra «Izorani šaran» prikazivala se na po-

zorištu zagrebačkom prije dvadesetak godina pod naslovom: «Što žena može», pa tako je i štampana u «Hrvatskom repertoiru».

Obilje njegovih napomenutih nedovršenih beletrističkih osnova razjašnjuje njegovu žaobu, kojom bi se posljednjih godina kadšto tužio prijateljem, da od službenih poslova ne dospieva na književni rad, kako bi želio. Čitao bi u akademiji po koju znanstvenu razpravu, ali hoteći joj dotjerati rukopis, ne dospije da ju dade štampati.

Oko napredka «Matice Hrvatske», kojoj je po smrti Šenoe bio podpredsjednikom književnoga odbora, živo se brinuo; u «Matičinih» odborskih sielih, u prijateljskom družtvu književnika rado se bavio, i sretan se ćutio. Narodno kazalište bijaše mu kao zjenica oka; bio mu upravnim odbornikom ne bio, marljivo ga je polazio. Koliko mu ono bijaše na srcu, pokazuje i to, da je pomnjivo preradio i godine 1886. napose izdao svoju pučku tragediju «Smiljanu», želeći ju udesiti što prikladnijom za pozorište. Rodoljubna briga za razvoj hrvatske pozorištne umjetnosti spajala se s rodbinskom ljubavlju u njegovu nastojanju, da svoju nećakinju gospodjicu Milku Trninu, kojoj osirotjeloj bijaše štitnikom, naobrazi za opernu pjevačicu. Rado žrtvovaše svoju udobnost i znatan dio svojih prištedaka za njezinu naobrazbu na bečkom konzervatoriju; kad je sjajno svršila nauke i postala pravom umjetnicom, neprilike s našom operom i napokon dokid opere osujetiše njezinu i njegovu želju, da bi svojom umjetnošću služila hrvatskomu narodu. Radujući se njezinoj slavi u tudjini, sjetno bi znao dodati: «Zašto sam se ja mučio? Ne ću je ja slušati, nego drugi».

U svojoj službi zastupaše koji put — godine 1880., 1881. i 1883. — na kratko vrieme odjelnoga predstojnika, kad bi se taj nalazio na dopustu, u nastavnih poslovih za srednje i pučke škole. Godine 1886. bude 19. siečnja odlikovan od Njegova Veličanstva redom željezne krune. Sliedeće godine 1887. na 19. lipnja bude banskim dekretom odriešen od poslova nadzorničkih za srednje i pučke škole, uz podpuno priznanje za mnogogodišnje u svakom pogledu revno i uspješno vršenje nadzorničkih dužnosti.

Godine 1888. ozbiljno oboli na srcu. Poslie poduga bolovanja umre u Zagrebu 20. ožujka g. 1889. i zavi u crno suprugu, rod, domovinu. Uz najveće učešće svih staleža i prosvjetnih zavoda sahranjen je na Mirogoju.

* * *

U novom prosvjetnom i književnom razvoju hrvatskom velike su zasluge Janka Jurkovića. Školstvo hrvatsko broji njega medju svoje glavne pokretače; znanstvenoj obradbi estetičkih pitanja o metafori i pučkih pjes-

ničkih umotvorinah on je utro pute; on je jedan od začetnika hrvatskih poučno-zabavnih spisa za puk i za mladež; on je jedan od prvih hrvatskih stilista; on je kolovodja hrvatskih humorista, i jedan od začetnika hrvatske pučke drame, šaljive i osbiljne.

Prvienac humoristične pripoviesti u našoj književnosti njegov je Pavao Čuturić: s tom slikom starovjerskoga pučkoga učitelja započe Jurković niz humoristički obradjenih tipa iz našega domaćega života: u tom nizu ističe se seoski učitelj, malogradski trgovac, vragoljan brico, starac profesor, umirovljeni krajiški stražmeštar, starac ekonom i t. d.

S osobitom je ljubavlju obradjivao šalu i sbilju u dramskom obliku. U prvom svojem dramskom djelu (u «Zatečenicih») podao je i osbiljnu i smiešnu sliku naših neprilika za Bachova absolutizma: s povorkom tipnih prikaza iz života — stara domorodca i njegove vriedne porodice, prevrtljiva mlada činovnika s gizdelinkom ženom, u epikurstvu ogrezla odvjetnika na selu i t. d. — spojio je pjesničku alegoriju narodnoga mrtvila pod tudjinskom policijskom vladavinom. Patriotsko-politički smjer podao je i svojoj prema koncu života napisanoj liepoj historijskoj drami «Posljednja noć»: razplet osbiljna sukoba dviju vlastelinskih zagorskih porodica spojio je s razpustom znamenitoga po narodnu prosvjetu pavlinskoga samostana lepoglavskoga pod absolutizmom Josipa II. U «Čarobnoj bilježnici» izveo je veselu igru iz sadanjega domaćega gospodskoga družtva. Pučku veselu igru obradio je u «Izoranom šaranu» iliti «Što žena može», i u «Kumovskih neprilikah», gdje je s osobitom vještinom prikazao napomenuti tip razkalašena brice; pučku tragediju uresio je svojom «Smiljanom», u kojoj je nesretnu sgodu iz zagorskoga seljačkoga života, bivši joj donjekle sam svjedokom, s osobitom pomnjom dramatički obradio.

Jedna osobina Jurkovićeva književnoga rada ta je, da je on o beletrističkih vrstih, koje je kao umjetnik pisac poglavito njegovao, takodjer kritičku teoriju obradjivao. Kako valja pisati zabavno-poučne pripoviesti za puk, kako valja u umjetničkoj humoreski, u veseloj igri i u tragediji upotrebiti i dotjerati elemente izvorne narodne šale i tragike: to je on i teorijski razlagao i praktički svojimi umjetničkimi tvorovi pokazivao; jednako je namjeravao i svoje znanje pedagogičke teorije upotrebiti za «pedagogičku pripoviest», koja žalibože ostade samo nacrtana a neizvedena.

Druga je Jurkovićeva osobina njegov s umjetničkim ukusom dotjerani čisti narodni jezik i slog. I tu je on teoriju spajao s praksom. Kakovu je biti književnomu jeziku i slogu, da posve sačuva izvorne osobine krasnoga pučkoga jezika a da k jednu bude umjetnički dotjeran, to je on primjerom svoga uzornoga, jasnoga i plastičnoga sloga pokazivao, a ujedno

je u to i teorijsku uputu podao svojom razpravom o metafori našega jezika («Rad». Knj. XXXI.). «Puk naš je — kaže — iztočnik i zrcalo života našega; njegovoj divnoj nadarenosti duševnoj osim ostaloga imamo i to zahvaliti, da nam je on sveudiljnim živim vrelom i učiteljem ne samo jezika nego i svih ljepota njegovih . . . Ako mi je svjetovati buduće naše pisce, da se trse vjerno proučiti poetički život naše hrvatske proze, te ako ih toga radi upućujem na živu rieč narodnju i na pisane izvore njezine te na one naših književnika, o kojih se drži da su se svojim pisanjem najbliže primaknuli tim uzorom: ne mislim g r a d i v o, koje bi ih tamo z a s v e č e k a l o p r i p r a v n o, nego mislim, da su u tih proizvodih duha narodnjega jeziku njegovu udareni b i l j e z i, od kojih se nije slobodno udaljiti onomu, komu je do toga, da s v o j i m jezikom govori, s v o j i m jezikom da piše». Kao temeljit poznavalac grčkih i rimskih klasika i francuzkih uzornih stilista, koje je on u velike cienio, Jurković nije držao, da za književni jezik vriedi sve ono i samo ono, što je puk stvorio, tako da bi književni jezik bio puka robska kopija pučkoga jezika, nego je mislio, da književni jezik ima biti prema višim duševnim potrebam dotjeran i razvijen pučki jezik.

Slično je njegovo mnienje o načinu, kako treba da budu pučke pjesničke umotvorine podlogom umjetničkomu pjesničtvu. O tom govore njegove tri znanstvene razprave: o narodnom komusu, o uzvišenom i o ženskih karakterih u narodnih pjesmah. Namjeru svoju izkazuje Jurković ovako («Rad». Knj. XXX.): «U sva svoja estetička razmatranja uplitao sam praktičke predloge, kako bi se ono, što je naš narod samoizvornim svojim duhom liepa i uzvišena nenamjerice i po jedinom nagonu životne svoje snage postvarao, dalo upotrebiti za umjetničke svrhe, ponukujuć naše književnike, da na tih izvorih krepka života gledaju najprije uhvatiti zdravu žicu mišljenju i tvorila radu svomu, te da tako formalno poučeni ono narodnje blago pretražuju, divne one sirovine da poput dragulja umom svojim izbrusuju; bujne one zametke da duhom svojim oplodjuju; stvarajućom snagom da iz njih izvode organizme različite vrsti i različita razmjera pričevši od majušnoga epigrama i pjesmice do veličanstvene tragedije . . . («Rad». Knj. XII.). Čega narodna pjesma nije rekla, to je ostavila pjesniku umjetniku, udariv mu u žicu, s koje da sklada, a ostaviv mu inače podpunu slobodu skladnje».

S takovim Jurkovićevim mišljenjem o pravoj svezi umjetnoga pjesničtva s pučkim i književnoga jezika s pučkim podudara se njegov realizam. On je prema naravi svojega duha a i prema estetičkim načelom

svojim uzimao svoje umjetničke prikaze iz života, slikao je po naravi; ali nije robski prepisivao životnu sbilju, nego je s umjetničkim ukusom izbirao i sastavljao najznačajnije crte njezine, da njimi očituje njeku višu ideju, njeku plemenitu svrhu.

A svemu njegovu radu bijaše jedna te ista plemenita svrha: da bude na korist domovini, kojoj je on s neograničenom odanošću i sa svom nježnošću svoga milokrvnoga bića služio. Njegov skladni simpatični lik vjekovat će u napredku hrvatske prosvjete i književnosti, koju je on osnovati pomogao.

Věkoslav Babukić

Vjekoslav Babukić,

prvi tajnik «Matice ilirske»

od god. 1842. do god. 1846.

Vjekoslav Babukić rodio se u Požegi 16. juna g. 1812. od oca Antuna, gradjanina požeškoga zanatom licitara, i majke Agate rodjene Kelekoviċ iz Samobora. Prve početne škole počne učiti u svojem rodnom mjestu. Da se Vjekoslav i njemački nauči, pošalje ga otac u tako zvani «Ober-Schule» u Novu Gradišku. Onda je cvala u Krajini njemština u pučkoj školi i učilo se tako lijepo pisanje, da je krajiško pismo bilo na glasu. Ondje nauči Babukić nješto njemački, a steče i tako lijep rukopis, da bi se i pod starije dane bio mogao natjecati sa najboljim krasopiscima. Lijepo mu njegovo pismo dobro služilo i poslije u životu. Sinak se vrati na radost očevu s dobrim uspjehom iz «njemačke» krajiške škole, nastavi učiti gimnaziju u Požegi i svrši pet razreda. Da i magjarski nauči, šalje ga opet otac od kuće na gimnaziju u Pečuh. Toliko je onda brige zadavalo evo i licitaru u Požegi, kako će si sinu osigurati budućnost, a bez magjarskoga jezika mislio je, da mu sin ne će moći napredovati u državnoj službi. Dobro svrši gimnaziju, ali da još bolje nauči magjarski, pošalje ga otac med tvrde Magjare, kako je mislio, u Segedin na filozofiju.

U Segedinu nadje se i sprijatelji s drugom Josipom Maričem i sa njekoliko drugova Srba. Od njih nauči ćirilicu i počne čitati djela Dositeja Obradovića, koga je i kasnije sav svoj život na srcu nosio. God. 1830. dodje Babukić napokon u Zagreb u drugu godinu filozofije. Ovdje se već nadje u kolu mladih ljudi, koji počinju sanjariti o ideji ilirskoj. Prodje dalje da

uči pravo, ali se koleba, ne bi li otišao u svećenike. I prijatelji njegovi svjetuju mu, neka ide. Vidjeli su i prijatelji, da je mladić preveć blage i mekušne naravi, k tomu nepokvaren, a u svijetu sasvim neiskusan i neokretan. Opet se njemu ne da proći u svećenike, već nastavi učiti pravo. Pored pravnih nauka neprestano kopa po knjigama, koje govore o slavenskim narodima i njihovu jeziku.

Prenesimo se malo duhom u ono doba. U javnom životu vodi se već njekoliko godina žestoka borba, da se mjesto latinskoga jezika uvede u školu i urede jezik magjarski. Hrvati na saboru brane jezik latinski, da ostane i nadalje diplomatički. Na tadanjoj zagrebačkoj akademiji ne ima ni jednoga Hrvata profesora, sve su to ljudi iz Ugarske, ako i nisu Magjari. Mladež raste sama o sebi ne slušajući od svojih najbližih poglavara nikada niti jedne misli o narodnom jeziku i o njegovom naravnom pravu. Mladež kao mladež uzela tek sanjariti o velikom slavenskom narodu. Oni što prodjoše na velike škole u Beč i u Peštu, donesoše te idee. Jedan od njih došavši iz Pešte zatraži, da smije predavati hrvatski jezik u slobodnim satovima u početku godine 1832. Bio je to vrijedni Matija Smodek. Profesori hoće i to da zabrane, mladež se buni i hoće da sluša predavanje o svom materinskom jeziku.

U ovom je kolu ne najrogoborniji, ali svakako jedan od najmarljivijih naš Vjekoslav. Njemu je narodni jezik — sveti jezik majke njegove. «Drugi jezici — bilježi on g. 1833. po Dositeju — koje sam naučio u knjigama, predragi su mi, zašto mi kažu, šta su učeni narodi i pametni ljudi na svijetu mislili, šta li misle; ali kad njima besjedim, predstavlja mi se, kao da se u tudje nješto pačam. A kako što s ovim progovorim, o kojem ni pošto ne mogu pamtiti, kad sam ga, i kako naučio i zato rekao bih, da se je sa mnom i rodio ili da sam ga iz prsiju matere moje izsisao, kako ti s njim progovorim, eto ti me u sred moje kuće u mojem pravom elementu, gdje sa svojim svojstvenim vasduhom dišem». Babukić tomu jeziku traži zakone, on je dohvatio djela Dobrovskoga i Šafařika, i radi i snuje o pravopisu i gramatici jezika ilirskoga. Već godine 1833. veli, da ima gotovu gramatiku.

Ovako je bio već pripravan naš Vjekoslav, kada je Gaj zamolio, da mu dozvole izdavati novine. Pri samoj pripravi ide ga odlično mjesto. On, Dragutin Rakovac, Antun Mažuranić i Ljudevit Gaj jesu upravo najuži odbor i prvi suradnici «Novinâ» i «Danice». Već u prvom broju «Danice» ispjeva Vjekoslav prvu i posljednju pjesmu u svome životu. Ova je u stihovima novi program mladih Hrvata, cijeli program ilirski. «Lipo ti je daničino lice, — pjeva on — još je lipše njejno dobro srdce,

koje ljubi sve stare Horvate, Srblje, Bosnu, Hercegovce brate. Ljubi ono drage još Slavonce, Štajerce, Kranjce, Gorotance, jer su ovo bratja od starine, sini dragi jedne domovine».

U «Danici» g. 1836. izadje Babukićeva: «Slovnica ilirskoga jezika», koju su čekali mladi Iliri kao ozebao sunca. «Odkada zora narodnosti naše slavo-ilirske pucati poče — veli u predgovoru — postoji želja za slovnicom». Zato evo podaje slovnicu, «s kojom se je četiri godine bavio», a pri izradjivanju imao je uvijek pred očima, kako veli: «da se bez znanja drugih slavjanskih narječja niti u našem nikakav napredak učiniti ne može». Pohvale prijatelja naravno nije uzmanjkalo. U ime stroge nauke progovori Šafařik i pohvali djelo, kojim je pisac uzveličao literaturu ilirsku. Svi gramatici ilirske dobe prihvaćaju osnove ove jasno pisane gramatike. Ljudevit Gaj izreče, da je u svojoj vrsti prva knjiga, da je obradjena prema višim zakonima filologijske nauke.

Sjetimo se malo i materijalnih odnošaja prvoga gramatika ilirske dobe. Odlučio bijaše sabor hrvatski, da će sabrati sve dokaze o neprekidnom pravu autonomije kraljevstva hrvatskoga. Tu zadaću predade arkivaru Fr. Kiriniću. Uz njega radi Babukić, koji je arkivaru krasnim svojim pismom puno pomagao. A kada već javlja, da je svršio slovnicu, u istom listu na pitanje: gdje je i kako je? — odgovara, da inštruira sina fiškala Kukovića. To mu je dakle bila glavna zaslužba g. 1833. Budne zatim zapriseženi bilježnik banskoga stola i radi kod raznih odvjetnika do g. 1836. Te godine — osvitka njegove slovnice — položi izpit odvjetnički. Te iste godine bude na akademiji suplentom, a slijedeće dapače učini ispit za profesora. Ali ne dobije profesorske stolice, već samo pohvalno priznanje, da je marljivo i sdušno suplirao.

Medju književnicima vrši naš Vjekoslav najprije tu zadaću, da brani novi pravopis, koji on počinje već tada nazivati historičkim. Još mu je veća i teža zadaća, da popravlja rukopise svojih drugova i da ih priredjuje za štampu. Mladi ljudi plamteći za ideu ilirsku, koji su od matere dobili tek obični govor svoga kraja, koji su znali recimo samo kajkavski za svagdanji razgovor, koji su u obitelji govorili njemački, koji su u školi učili samo latinski, — sada hoće da budu pisci hrvatski. Tek njegovom pomoću rodilo se mnogo mladih književnika. Nije se tude tek gladilo i ukrašivalo do kakove elegancije. Kada je na primjer Ivan Kukuljević dovršio svoga «Jurana i Sofiju» piše Babukiću: «Kod manjkanja vendar znanostjah slovnice ilirske i kad bo silu jezika malo jošter u moći mojoj imadem, naći ćedu se mnoge pogreške tako gramatikalne kao i jezične...» Koliko li je imao Kukuljević još učiti, a koliko Babukić popravljati?

Pored takovih mučnih radnja imademo od njega tek manje i neznatnije radnjice za «Novine» i «Danicu», kroz prvih skoro deset godina.

Najveću i najslavniju djelatnost razvije dobri Vjekoslav u Čitaonici ilirskoj, koja se osnovala pobudom grofa Janka Draškovića g. 1838. Babukića izaberu jednoglasno za tajnika. Pogledajmo malo, kakova je ta Čitaonica. Opisuje nam ju slavni pjesnik Jan Kollar, kako ju je on našao g. 1841. «Nad tiskarom jest Čitaonica zavod prekrasan. Uza stijene jest knjižnica, u kojoj ima knjiga iz svih narječja slavenskih, osobito slovnica, riječnika i povjestnica; u sredini je dugi zelenim suknom pokriti stol, na kojem je dvadeset i pet različitih novina, sve u krasnom redu. Toliku množinu slavenskih novina na jednom mjestu jedva ćeš naći na kojem drugom mjestu na svijetu. Tude je ruska «Sjevernaja Pčela», tamo «Srbske Novine», «Narodni List», ovdje poljski «Tygodnik literacki», tamo «Pražke. Noviny», «Včela», «Květy» i t. d. Imadu takodjer medju našim novinama i magjarske svoje mjesto, ali zato u magjarskim Čitaonama nisam nigdje opazio naših novina. Ova me je slavenska snosljivost i svestranost osobito veselila. Nadzor i poredak ima pred sobom gospodin Babukić, muž veoma učen a dobar kao dobar dan. Takovim čistim sveslavenskim duhom nisam nigdje bio nadahnut kao što na ovom ovdje. Krasna je to družina ilirska, u njoj ne ima spisateljskoga i učenoga aristokratizma, ne ima monopola s literarnim ideama, kao što to drugdje biva. Ovdje je prava narodna i duševna slobodna družina, u kojoj je biti dionikom pa ma samo i svjedokom prava radost».

Ovoj je Čitaonici tajnik i duša svega rada njezina naš Vjekoslav kroz osam godina. Plaća mu je 200 for., a od god. 1842. pridali mu još sto forinti, kada je preuzeo i tajničke poslove Matice ilirske. Nije sjajno živio; nije ga resila niti ugledna haljina niti fina košulja, premda je uvijek bio čist kao djevojka. Večeru je prespao a doručak prehodio, objed uživa kroz više godina kod kanonika zagrebačkoga Klemena. Od ono malo njegovih prihoda još mu toliko ostade, da si je mogao kupovati i nakupovao si slavenskih riječnika i gramatika. Po naravi dobar i sladkorječan, uslužan i udvoran, uvijek neženja, bio je kao stvoren za ovakovo društvo, koje je bilo stjecište i matica svega narodnoga života. Mladež ga je od mila zvala: «naš ćaća», i svaku uputu od njega pitala i primala.

Kao tajnik Čitaonice Babukić je glavni knjižar knjige ilirske. U ono prvo doba teško je prolazila knjiga narodna. Najvoljeli su knjigu hrvatsku oni, koji su najmanje imali novaca, da ju kupe. To je bila zanosna mladež. Književnici sami preuzimlju kolportažu knjiga. Jednom

šalje Stanko Vraz svomu prijatelju Prešernu njeke knjige ilirske na rasprodaju, pak mu piše: «Ne srdi se, što mi Tebe ljubimca helikonskih sestara i ἀργυρότοξος Ἀπόλλων-a rabimo za ovakove komisije. Pomisli, da pri sadanjem stanju naše knjige mi književnici moramo biti sve u svemu. Šafařik, božanski sin majke Slave, prodaje to isto djelo, koje Tebi poslasmo. I ja sâm — ako je slobodno prispodabljati male sa velikima — nosim na mojim izletima u torbi slavenske knjige, koje prigodice prodajem prijateljima naše knjige. Tako sada činimo svi».

Duša je ipak svemu književarskomu poslovanju tajnik čitaonice naš Babukić. Sjetimo se onoga zaključka Čitaonice od god. 1841., da se svaki član veže, da će kupiti svaku narodnu knjigu, da se pozovu sve čitaonice po našoj zemlji, neka isto tako odluče. Čitaonica zagrebačka kolo vodi, a glavni je kolovodja u ovom poslu njezin tajnik. Njegova je dužnost raspačati svaku novu knjigu medju članove zagrebačke Čitaonice i svih čitaonica po zemlji. Ali on prostre svoj rad i daleko preko medje naše otačbine. Najviše na sjever razprostro je sveze svoje do Lajpciga, gdje mu je glavno skladište u redakciji dr. Jordana — «Slavische Jahrbücher», dok postoje. U Pragu radi sa prvacima češke knjige: Šafařikom, Hankom i Erbenom. U Pešti imade pjesnika Jana Kollara i mlade ljude, koji ondje uče. U Beču mu je Vuk Stefanović Karadžić i opet mladi ljudi. Medju Slovencima radi on najviše sa mladeži u sjemeništu ljubljanskom, gdje je mlado «ljubljansko slavo-ilirsko društvo», koje ga moli: «budite nam otac i učite nas». Što on i čini, a oni mu se hvale, kako su raztresli «ilirstvo medju puno mladića». Stoji u svezi s mladim svećenicima: Lukom Jeranom, Matijom Majerom, Ravnikarom, Trstenjakom i t. d. I medju Srbima radi on s knjigom preko Brkića, dr. Petra Jovanovića, dr. Steića. U Dalmaciji rade s njime braća Battara, Počići, Ročići i njekoliko svećenika. U Bosni mu je na ruku Fr. Jukić. Kolike je pak sveze nastojao dostići u Hrvatskoj i Slavoniji, to možemo u kratko reći: tko je želio knjigu dobiti ili je napisao, pak ju je trebalo štampati ili ju je štampao, pak ju je trebalo rasprodati, taj se je obraćao na Babukića. Imade ostanaka od njegovoga književarskoga poslovanja. Vidjesmo na stotine pisama naručbenih, a vidjesmo i stotine zahvala od prijatelja i spisatelja radi obavljena posla. Njegov pobratim Stanko Vraz po više puta u nježno šaljivim listovima slavi ga radi njegovoga književarskoga zanata. Jednom mu ispjeva u to ime veliku pjesmu, u kojoj i ovo veli: «Pa još i to zatajiti — bila mrzka bi grjehota — T i s i k n j i ž a r g l a s o v i t i — i marljiviji, da 'e strahota: nad istoga baš Didota». Još ljepše mu se drugi put umiluje: «Ti si jedina

duša u našem arcidomorodnom gradu, koja se ne leca pera, kad treba prijatelju da se što objavi, Ti si najtočniji izmed svih Ilira».

Sa dva tri primjera pokažimo velike tegobe ovoga njegova posla. Tako mu jauče jednom jedan od glavnih njegovih dakako besplatnih agenata Mate Topalović: «Vjeruj mi pobro, već sam od sama skupljanja predbrojnika ogolio». Evo kako mu se uvodi Petar Preradović: «Ne poznajuć nikoga u miloj mojoj domovini, komu bi bio više na srcu napredak našega književstva nego li Vama, usudjujem se Vas za jednu ljubav moliti. Ja bi rado evo moje pjesmice u sviet poslati. Vi ćete sam najbolje znati, kako se teško jošte knjige u našoj domovini prodaju i da samo kroz ruke prijatelja i po putu prijatelja nekako se troški izvaditi mogu». Mnogo je truda i pisarije na jedinom Babukiću. Evo što mu svjedoči jednom Utješenović: «Zaisto ja i Vi najbolji smo rodoljubi, ja što knjige pišem u ovo doba, a Vi što se za nje brinete. Ta jedva bi dva konja povezla od Karlovca do Zagreba, što smo mi izpisali, dok je evo knjiga nješto po svietu prošla».

Književarski posao najviše je oduzimao u najljepšoj dobi njegova života najveći dio njegovoga dragocjenoga vremena. Pored ovoga posla bilo je jošte brige i posala oko Čitaonice. U Čitaonici je i knjižnica dosta bogata i starih i slavenskih knjiga. On je dakako knjižničar. U Čitaonici počinje se sabirati (već g. 1839.) za narodni teatar, on je kao tajnik i tomu blagajnik. U Čitaonici pridonose zbirke za budući muzej, i to je njemu na brizi. U Čitaonici se osniva (g. 1842.) «Matica ilirska», a on joj je tajnik i sprema za štampu djela Gundulićeva. Uza sve je to i više godina na pomoć u redakciji Gajeve «Danice». Sve ovo tumači nam, da za ovo njekoliko godina osim sitnih stvari u «Danici» od njega književnoga ploda malo ima. Najveća mu je radnja u «Bačkoj Vili» (svez. I—III.), gdje brani pravopis zagrebačke škole. Kroz tri godine teku njegove «Misli o pravopisu». Prodire svojim razmatranjima čak tamo do početka pisma. Dapače može se reći, da se Babukić ovim pitanjem cio svoj život bavio, osobito radi postanka glagolice. Babukić dokazuje, kako pismena ne imaju svoga obretnika, nego su ih: «svi narodi sve jedan od drugoga različnim putem od feničkoga popunili». Ovoga je mnijenja on i u «Danici», a i poslije još jednom ovo pitanje obradjuje, ali ostaje pri ovom stečenom rezultatu. Na svoje ovdje izrečene misli rado se on pozivlje. «U «Bačkoj Vili» — piše P. J. Šafariku god. 1842. — priobćujem ja jedan sastavak pod naslovom: «Misli o pravopisu», gdje će biti misli o jeziku slavjanskom, osobito staroslavjanskom. Za to se usudjujem na taj članak Vas pozorna učiniti. Mislim, da ću tim sastavkom paleografiji

slavjanskoj i europejskoj ponješto prislužiti.» Kada se Babukić upustio s Vukom Karadžićem u prepirke radi pravopisa («Kolo». Knj. IV. g. 1847.), veli mu, da mu «na dugo ne piše o novim pismenima: Najučtivije Vas molim, pročitajte moje misli o pravopisu u «Bačkoj Vili». — Ovdje je medjutim više govora o postanku pisma i o historiji pravopisa. O novom pravopisu ilirskom pisa Babukić u posebnoj knjižici god. 1846. Radi toga nastane izmed njega i Vuka Karadžića prijateljsko dopisivanje («Kolo». Knj. IV. g. 1847. str. 69—80.). Babukić postavlja pravopisu ilirskomu glavno načelo: «P i š e s e z a o k o, a g o v o r i z a u h o.» Nije, kako vidimo, u ovo doba Babukić znamenito napredovao, ali se nije ni zapustio.

Mnogo godina vojuju sabori hrvatski, da izvojuju na akademiji i na gimnazijama, da hrvatski jezik dobije redovite profesorske stolice. Napokon je to dostigao sabor od g. 1845. Zakon bude od kralja prihvaćen, da se imenuje profesor hrvatskoga jezika na akademiji. Natjecatelji za oto mjesto imadu se podvrći ispitu. Zajedno s njime podvrgoše se ispitu, da odgovore na pitanja postavljena od univerziteta bečkoga: braća Mažuranići, Stjepan Mlinarić, Španić, Mato Topalović i Stanko Vraz. Babukić ih svojom radnjom nadkrili i bude imenovan prvim profesorom hrvatskoga jezika na sam svoj rodjendan dne 16. juna g. 1846. Sva se zemlja hrvatska obradovala nad ovom dobiti. Mnogi mu čestitaju. Na dan početka njegovih predavanja (5. oktobra) povrve u akademiju ne samo odlični Zagrebčani, već i iz Križevaca, Karlovca, Krapine i Samobora prijatelji i rodoljubi, da uživaju osobitu slast slušajući sa katedre mile glase svoga materinskoga jezika.

«Narodne Novine» javiše već prvoga oktobra: «Danas 1. listopada je prvi učitelj slavjanske književnosti u Ugarskoj i sdruženih kraljevinah g. Vjekoslav Babukić običnu zakletvu položio, a dojdućega ponedjeljka imati će prvo svoje predavanje u kući kr. akademije, dakako u narodnom jeziku. Bog mu bio u pomoć, da nam od naših mladića mnogo vatrenih za slavu naroda i jezika gorućih rodoljuba odhrani. Nu ovo je za nas i u drugom obziru v e o m a z n a m e n i t d o g o d j a j, j e r ć e s e t i m p r v i p u t n a r o d n i j e z i k i u v i š e u č i l i š t e u v e s t i. Tim je put prokrčen i od sada će samo od revnosti i postojanosti gospode profesora i nadzornika ovisiti, da se narodni jezik malo po malo i u druge nauke uvede.»

Opet na dan Babukićeva predavanja pišu iste novine: «Danas dne 5. listopada u 4 sata bila je prva prelekcija o jeziku i književnosti ilirskoj. U opredijeljeni sat skupila se množina slušalaca ne samo redovitih nego izvanrednih, koji su takodjer želili dionici biti ovoga velevažnoga časa, gdje se je narodni jezik prvi put sa stolice profesorske orio. I z a i s t a v e o m a

je to znamenita stvar za nas. Od godine 1791. sve do lani uzdisali smo za katedrom narodnoga jezika i što su nam otci naši uzalud želili, to smo mi postigli.»

Babukić dodje do profesure navršivši trideset i četvrtu godinu života. Cvijet života bio je već potrošio u narodnim poslovima. Dospio je u onoj zreloj dobi, koja sa razborom stvara, a dobio je katedru bez ikakve naučne osnove. Morao je dakle sam sebi osnovu stvoriti. Kako će stvoriti osnovu čovjek samouk, koji nikad od nikoga nije slušao ovoga predmeta? Ovakove katedre nije još bilo na nijednom sveučilištu. Babukić zalijeće se mnogo puta u najtamnija i najteža pitanja, u čem ga slušatelji ne mogu da slijede. Drugda opet kreće se oko počela nauke, koja mogu biti svakomu jasna. On je ipak donesao u profesuru krasne krijeposti: lijepu riječ jasnoga pripovijedaoca, čist i djevičanski značaj, a k tomu red u zvanju i tačnost, kakova je ures tek najuzornijemu učitelju.

Babukić radi i nadalje oko djela «Matičinih» kroz njekoliko godina. On obradi i dopuni s Antunom Mažuranićem: Drobnićev riječnik, hrvatsko-njemački-talijanski — i napisa gramatiku hrvatsku, koja je prevedena na njemački i talijanski jezik. Radio je i oko izdanja djela Palmotićevih i Gjorgjićevih, koje je «Matica» izdala na svijet s onom pomnjom i vještinom, kojom se odlikova već kod izdavanja djela Gundulićevih. On je radio i u školskom odsjeku osnovanu g. 1848., gdje su sve osnove o hrvatskim školskim knjigama osobito s jezične strane imale da steku prije svega njegovo odobrenje.

Medjutim padne godine 1850. i školski odsjek i stari školski sustav. Padne i stara filozofija, padne i Babukić s akademije na gimnaziju po novom sustavu. Sa četiri sata dospije na šestnaest, mjesto zrelih mladih ljudi dobije djecu preda se, od veće plaće dodje na manju, od akademijskoga profesora bude gimnazijalni, u mjesto predavanja samoga jezika hrvatskoga morade sada predavati hrvatski jezik, povijest i psihologiju i t. d. Nisu mu pomagale tolike predstavke, gdje se ne ustručava kazivati bečkomu ministarstvu, da se «pravednim gnjevom mora potužiti na golemu nepravdu».

Babukić ostade gimnazijalni profesor do svoje smrti. Dugo je pripravljao: Veliku Slovnicu ilirskoga jezika — sa sintaksom (g. 1855.). Prije dvadeset godina izašla prva njegova slovnica, a Šafařik poželio, da što prije veću slovnicu izradi i da doda sintaksu. Babukić sada to učini i zamoli, da se njegova knjiga primi medju školske knjige. Bečko ministarstvo njegovu molbu odbije, jer da nije djelo onako napisano, kako ištu školske potrebe. Tužni Babukić naštampao veliko djelo,

— koje treba platiti. Ove iste godine izgorjela mu u Požegi i sva očevina njegova, na kojoj je živjela njegova sestra. Pomaži jadnu sestru na jednu stranu, a plaćaj za knjigu do hiljadu forinti. Nesreća je velika, a žalost još veća, koja ga je trla i smućivala, dok je živio. Tek iza njekoliko godina — g. 1859. — pojavi se jednom radnjom: Mněnje o postanku glagolskih pismena, u kojem je branio staro svoje mišljenje o razvoju pisma — čak tamo od feničkih vremena (u programu gimnazije zagrebačke). I još napisa predgovor o jeziku Jerolima Kavanjina (g. 1861.). Kritika navali na ovaj predgovor upravo nesmiljeno; u njem da ne ima o jeziku Kavanjinovu gotovo ništa. Velik je udarac bio pretrpio Babukić, što mu zabaciše slovnicu; znao je to Fr. Miklošić, pak mu se ispričava, da nije ništa kriv, jer da nije imao na rasudi njegove slovnice. Starac se mogao još tješiti dosta pohvalnim pismom Schleicherovim, koje je posljednjih godina života uza se nosio, pa ga mnogima pokazivao. Ali ova kritika njegove rasprave o Kavanjinu upravo ga moralno dotukla. On ostade neutješen sve do svoje smrti, i od onda radi samo za sebe i ne štampa više ništa. Svoju gramatiku preradjuje i popunjuje. Najmilija mu je ipak radnja bila oko riječnika Drobnićeva, koji je znamenito popunio i od dana do dana popunjivao. Na ovoj radnji napisa si slijedeću zgodnu rečenicu: «O slovniku iole savršenu može se reći, da savršenost njegova ne biva odmah s mjesta i ne skače iz glave jednoga meštra kao oružana Minerva iz glave Jovine, nego postaje malo po malo dugim vremenom i sjedinjenimi a opetovanimi silami mnogih pomnih umjetnika». Riječnik ovaj — koji se sad čuva u zagrebačkoj sveučilištnoj biblioteci — pun je narodnih riječi, rečenica i poslovica. Dopunjivao ga je Babukić po načinu Vukovu nadrabajući uz riječi i male pripovijesti narodne sladke i zabavne. Preporučismo ga već redaktorima velikoga akademičkoga riječnika, pa to i ovdje opetujemo.

Babukić proživi napokon u starosti tužne dane samotna života. Na gimnaziji okruživahu ga većinom mladi ljudi, njegovi drugovi, a najviše njegovi bivši djaci. Mnogi od njegovih drugova nije znao za njegovo slavno djelovanje u početku preporoda. Mladež dakako da nije znala. I profesori i djaci ipak s dužnim poštovanjem susretaju dobroga i miloga starca — svi kao da naslućuju, da je jednom i on lijepu službu učinio svomu narodu. Nije se mogao sprijateljiti sa novim smjerom u jeziku i književnosti. Lijepa ilirska ideja kao spomen mladjih njegovih slavnih dana bilo mu jedino sladko i ugodno spominjanje; o njoj je rado pripovijedao mladjim drugovima. Babukić preminu dne 20. decembra g. 1875.

«Život nam Babukićev — napisasmo prije šestnaest godina u djelcu o životu i djelima Babukićevim u programu gimnazije zagrebačke (god. 1876.) — pokazuje sudbinu pojedinca čovjeka kod naroda mala, koji se bori za svoj obstanak. Kad nove idee u narodu uskipe, čini se, da lasno dodjoše do slave oni ljudi, koji se upravo prvi nadjoše na okupu. Ali koliko teško breme na njih pada! Sve male i velike potrebe naroda nose oni sami; radosti dijele s drugima, a žalosti nose oni sami; svjetina uživa samo sladke nade, da će dobra stvar uspjeti, a strah, ako ne uspije, tare samo njih. Oni su svomu narodu sve, te ne imaju kada tvoriti neumrlih naučnih djela. Oni su žrtva, koju pale i sažižu velike potrebe naroda, a istom iza tih svetih žrtava dolazi ono lijepo vrijeme, gdje se narod osjeća ojačan, gdje se radnja počinje dijeliti, a pojedine se radne sile skupljaju, da rade oko pojedinih predmeta. Početak ove dobe u Hrvatskoj doživio je i Babukić, ali već tako slab i onemogao, da se je jedva mogao u njoj razabrati. Bio je on zato ipak medju svojima, i svoji spoznaju njega i vele: Slava mu, jer nas je on prvi učio pisati naš materinski jezik.»

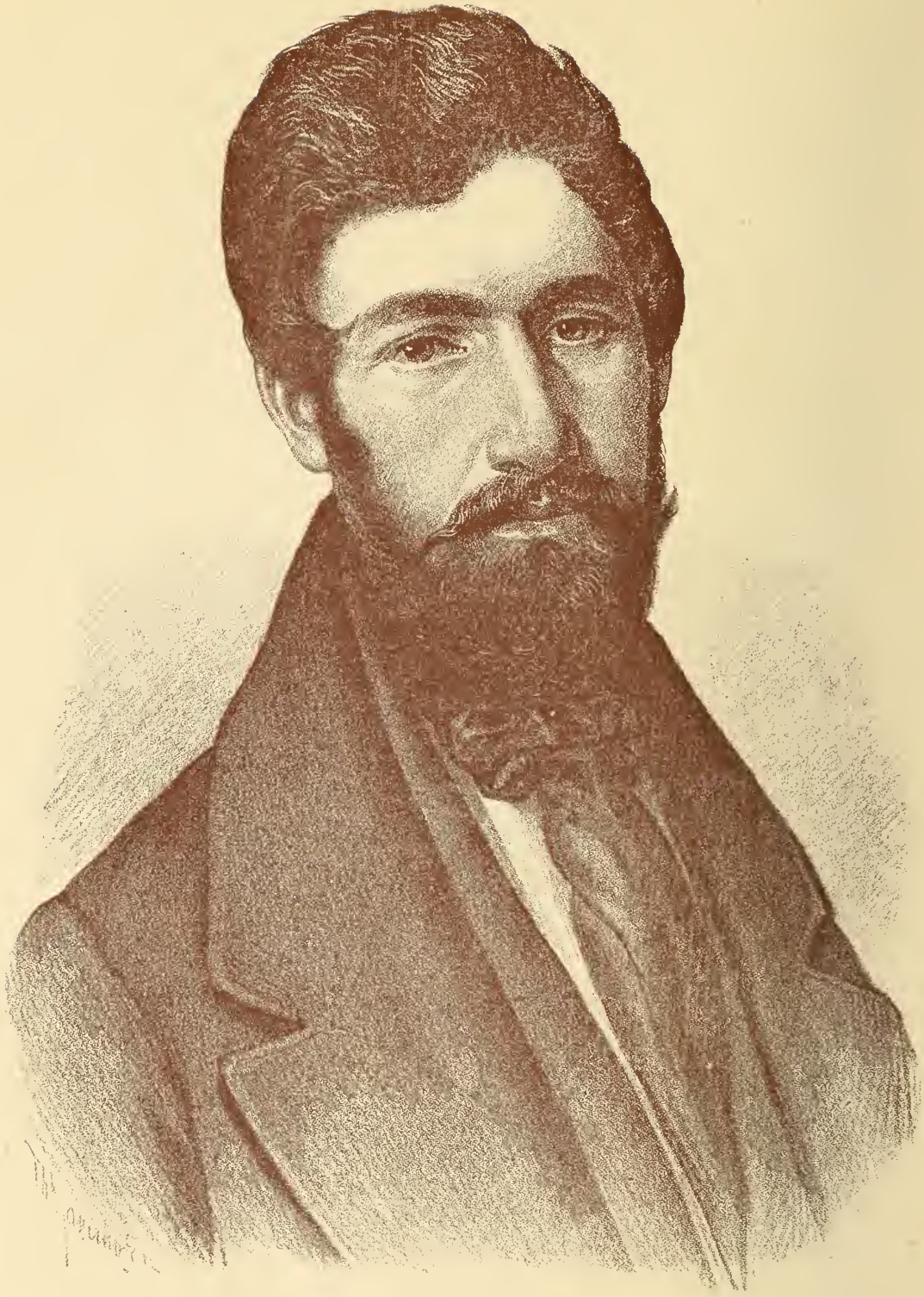

Stanko Vraz

Stanko Vraz,

tajnik «Matice ilirske»

od god. 1846. do god. 1851.

I.

odio se Stanko Vraz 30. lipnja g. 1810. u južnoštajerskom vinogradskom kraju Cerovcu, u općini Žerovinskoj, medju Ormužem i Ljutomerom. Roditelji mu bijahu seljaci vinogradari; rodni mu kraj, nazvan «štajerskim rajem», obilovaše krasnom pučkom slovenskom pjesmom, i rodoljubnimi svećenici, koji su se bavili slovenskom knjigom (navlastito Jaklin, Cvetko, Modrinjak i Krempelj). Davši se po tadanjem seljačkom običaju pokasno na nauke, izuči pučku školu u svojoj župi Svetinjah i u Ljutomeru, gimnazij u Mariboru, a filozofiju u Gradcu; od g. 1835. do g. 1838. bijaše pravnikom na gradačkom sveučilištu, ali žrtvujući gotovo sve svoje vrieme liepoj književnosti ne dovrši pravničkih nauka.

Već kao gimnazijalac poče čitati Vukove narodne pjesme, učiti se svim sjeveroslavenskim i glavnim zapadno-evropskim jezikom, zajedno sa svojim «Mentorom», svojim drugom i najbližim zemljakom Franjom Miklošićem. God. 1833. poče Vraz sabirati pučke pjesme, pripoviesti, običaje, najprije po zavičaju svom, a zatim i po ostalih slovenskih krajevih, raznoseći svuda nove slovenske i slavenske knjige, svuda budeći rodoljubni duh, i gradeći svezu medju starijimi rodoljubi po slovenskih stranah i slovenskom mladeži u Gradcu. U njezinu kolu poticaše nauku slavenskih jezika, i smisao za pučke pjesme i napjeve. Pjesnički prvienci njegovi, ljubavne i rodoljubne pjesme, nikoše g. 1833—1835., ali ne ugledaše

svjetla u ljubljanskoj «Kranjskoj Čbelici», kojoj ih bješe poslao, nego mnogo kasnije, preodjeveni u hrvatsko ruho; u isto doba poče na slovenski prevoditi iz Byrona, iz starih španjolskih romanca, iz Petrarke i Lamartina.

Stanko Vraz već kao djak u Gradcu stupa u književne sveze s Hrvatskom i s Českom. God. 1834. piše mu Gaj, neka bi širio «Danicu ilirsku», koja će skoro osvanuti; čim ona izadje početkom g. 1835., Vraz joj pribavlja predbrojnikâ medju slovenskimi rodoljubi. Iz Praga poziva ga Šafařik (g. 1837.), da bi mu pisao izvještaje o slovenskoj književnosti. Želeći, da se slovenstvo što više primakne ilirskoj zajednici, zamisli Vraz s prijatelji iste god. 1837. pokrenuti list s Gajevim pravopisom, a na južnoštajerskom narječju, koje no je bliže ilirštini, nego kranjska slovenština. No ne podje mu za rukom, da tu zamisao izvede; a ilirska ideja, načelo književnoga jedinstva južnih Slavena pozivaše ga sve to jače u krilo Hrvatske, k ognjištu one ideje.

Prvi put pohodi Vraz Hrvatsku jeseni g. 1835. U zagorsku Bistricu, tadanje rodoljubno stjecište u opata Krizmanića, dovede ga Dragutin Rakovac; s njim i s Vukotinovićem, pak s obitelju Stauduarovom zametnu Vraz trajno prijateljstvo. Pod kraj te godine priobći u «Danici» prvu svoju ilirsku pjesmu, jezikom, koji još zanašaše na slovenski. Sliedeće g. 1836. dodje na praznike opet u Hrvatsku; u Samoboru zagleda se u Ljubicu Kantilijevu, i zamisli svoje pjesme «Djulabije», a u jesen g. 1837., kadno je po treći put pohodio Hrvatsku, poče ih u «Danici» priobćivati. Tiekom g. 1838. slaše još iz Gradca «Danici» nastavke svojih «Djulabija» i njeke druge pjesmice, a koncem te godine preseli se u Zagreb; pošto je od g. 1835. kolebao medju slovenskim i ilirskim književničtvom, pristade koncem g. 1838. podpuno i za vazda u ilirsko kolo, i odabra Hrvatsku, središte ilirske ideje, za drugu svoju domovinu.

Za to je Vraza nemilo prekorio prijatelj njegov, slavni slovenski pjesnik Prešern, u jednom epigramu, biedeći ga, da je «od lakomstva za blagom postao uskok slovenski». Prešern i Kopitar nisu htjeli ili nisu mogli razumjeti ilirske ideje. Ali su ju razumjeli mnogi tadanji slovenski rodoljubi, navlastito štajerski i koruški, te su pristajali uz nju. Miklošić, koji u mladosti zove Vraza «svojim drugom na stazi duševnoga razvoja i u ljubavi za krasne slavenske jezike», piše mu iz Gradca g. 1835.: «kada dodješ u Hrvatiju i u Zagreb, pozdravi sve prave sinove hrvatske majke i kaži im, da takodjer i nam Ilirska Danica prijaznu luč šalje i slovensku tamnu noć razsvjetljuje», a g. 1839. šalje mu iz Beča njekoliko svojih ilirskih pjesmica za «Danicu», te su dvie od njih doista i štampane god.

1840. Vodja slovenski u Koruškoj, starina Jarnik, tuži se g. 1836., što se Kranjci, sa svojim slavistom Kopitarom na čelu, protive ilirskomu pravopisu i razkol prave; g. 1838. piše Vrazu, da je «Ilirska Danica postala svezom, koja spaja životne niti južnih Slavena», pak premda želi, da bi se za skupni ilirski jezik i slovenština razmjerno upotrebila, navlastito da bi se uporabili stari padežni oblici slovenski (mjesto novih srbskih), ipak je do g. 1841., unatoč svojoj velikoj starosti, naučio pisati književnom štokavštinom. Drobnić u Cjelovcu (pisac njemačko-ilirskoga rječnika, izdanoga g. 1846. «Maticom ilirskom») očituje Vrazu u pismu god. 1843.: «Narodna sviest u Hrvatskoj ognjište je narodnoj sviesti u Koruškoj i Štajerskoj. Svaki dan to više spoznajemo, da ste vi hrvatski Iliri jedini spasitelji naše narodnosti u gornjoj Iliriji, koja bi bez vašega poticaja morala za njekoliko godina propasti pod pritiskom niemčenja. No ta pogibelj ne prieti nam više, od kada je božanska vatra ilirstva iz svoga središta, Zagreba, počela svojimi blagotvornimi zraci ogrijavati sve Ilire». Matija Majer, svećenik u Koruškoj, piše g. 1848. Vrazu: «Moj ceterum censeo jest, da se naša podnarječja imadu složiti u jedan ilirski književni jezik; jedini nam je spas, da se naše slovensko podnarječje ilirskomu književnomu narječju po malo približi. Naši mladi rodoljubi čitaju «Danicu» i «Novine ilirske», te u novije doba ilirski dopisuju medju sobom». Kako koruški tako i štajerski rodoljubi u četvrtom i petom deceniju ovoga vieka živo prianjaju za ilirsku zajednicu, razpačavaju ilirske časopise i knjige, dopisuju s Vrazom ilirskim jezikom, šalju svoje književne radnje «Danici»; poglaviti medju timi štajerskimi Ilirci bijahu Davorin Trstenjak, dr. Josip Muršec, Antun Krempelj, dr. Matija Kočevar, Juraj Matjašič, Oroslav Caf, Jakob Razlag, Matija Raič. Mnogo manje pristaša ilirskoj književnoj zajednici nalazilo se u Kranjskoj. Gotovo čisto slavensko pučanstvo Kranjske manje bijaše izloženo niemštini, za to su njegovi prvaci manje ćutili potrebu naslona na susjede Hrvate; u njih je posebnu plemensku sviest slovensku kriepila uspomena na Napoleonovu Iliriju, kojoj Kranjska bijaše jezgrom, pak slava pjesnika Vodnika, i ugled Prešernov, i Kopitarova protivština hrvatskomu ilirstvu, koju je poslie g. 1840. pojačio i sam Miklošić, prijašnji gorljivi pristaša ilirske ideje. Kako su s iztočne strane Srbi, na čelu im Vuk, tako su sa zapadne strane Kranjci, na čelu im Prešern i Kopitar, razbijali ilirsku zajednicu, pokrenutu iz Hrvatske, te jedni razvijali stieg Srbstva, a drugi Slovenstva: u Beču udružili se u tom nastojanju proti ilirskoj ideji Vuk, Kopitar i Miklošić. Te činjenice odvraćahu kranjske rodoljube od ilirskoga književnoga jedinstva, o kojem su nastojali Hrvati, te i oni mladji Kranjci, koji su iz prva pristajali uz to je-

dinstvo, na skoro ga zapustiše. Tako Matija Ravnikar u svom pismu Vrazu g. 1839. hoće doduše, da bude ilirski jezik takodjer za Slovence višim književnim jezikom, ali zahtieva, da se u skupni jezik prime takodjer nekoji slovenski oblici, n. pr. dvobroj, pak i one slovenske rieči, kojih ilirski jezik nema ili su njegove «slabije od slovenskih». Antun Žakelj, bogoslovac u Ljubljani, dopisuje Vrazu g. 1841. i g. 1842. ilirski, razpačava ilirske knjige, i s radošću javlja, da i Kranjci počimaju mariti za ilirštinu, ali dodaje i to, da mnoge odvraća od dopisivanja s Vrazom razširena kleveta, da je on sa Sreznjevskim «ruski propagator». Lovro Pintar iz Kočevja piše Vrazu g. 1843. ilirski, razpačava ilirske knjige, ali dodaje, kako se je Slovenaca nemilo dojmila viest, da je u Hrvatskoj zabranjeno rabiti za novine ime ilirsko: «Danica je opet samo hrvatsko-slavonsko-dalmatinska, za to nam Slovencem — tako kažu mnogi — ona ne svietli više». Svitoslav Jeran iz Ljubljane dopisuje Vrazu g. 1843. i 1844. ilirski, ali već g. 1845. i 1846. samo slovenski, «jerbo mu je ilirština odviše jednostrana, ona se ne obazira dosta na pravedne zahtjeve slovenske». Što su štajerski i koruški rodoljubi samo kao umjerenu želju izražavali, to su u Kranjskoj i oni, koji se ne protivljahu ilirskoj zajednici, odrješito i u većem obsegu zahtievali: «razmjernu porabu slovenštine u skupnom ilirskom jeziku», kako javlja Vrazu g. 1849. njegov revni slovenski pomagač Ivan Macun. Kad je taj g. 1850. «za uztuk separatizmu» izdao «Jugoslavensku antologiju», napadoše na nj kranjski književnici radi jezika u toj antologiji, «jer — tako piše Vrazu — kod nas sve teži na separatizam».

Premda je dakle tiekom vremena jenjalo pristajanje slovenskih rodoljuba uz ilirski književni jezik, navlastito uslied jakoga odpora kranjskih prvaka, ipak je Stanko Vraz g. 1838., kad je pristupao u ilirsko kolo, radio u suglasju s obćim uvjerenjem štajerskih i koruških slovenskih rodoljuba, a oni su i dalje uztrajavali uz ideju ilirsku te Vraza u svem njegovu radu krepko podupirali, unatoč tomu, što su — kako g. 1841. iz Gradca javlja Vrazu dr. Muršec — «na njemačka poglavarstva po Štajeru stigla tajna vladna pisma, da imaju Vraza uhvatiti, ako se gdje pokaže, jer da je izdajica domovine».

U pismih svojim slovenskim prijateljem, navlastito Prešernu, u god. 1837—40., razloži Vraz svoj pristup k ilirstvu. Već mladiću uciepiše mu Vodnikovu ilirsku ideju stariji zemljaci rodoljubi Jaklin, Modrinjak, Krempelj. Vodnik u glasovitoj pjesmi «Ilirija oživljena» već pri početku ovoga vieka pjevaše: «jedan je po tudjem nazivu ilirski a po svojem slovinski rod». Vodnikov vršnjak Japeln u svojoj slovenskoj slovnici (oko god. 1809.) zagovara književno jedinstvo svih Jugoslavena, a skupno im ime neka bude

ilirsko. A koji ima biti, pita Vraz, skupni jezik ilirski? Na to odgovara narodopis i poviest. Slovenski jezik je brojem pučanstva, ljepotom i književnom starinom slabiji od onoga «ilirskoga» ili «slovinskoga» jezika, kojim su od vjekova pisali hrvatski književnici u Bosni, Dalmaciji, navlastito u Dubrovniku, a koji je istovjetan sa srbskim. S Gajem su kajkavski Hrvati ostavili svoje narječje i prihvatili onaj od starine u štokavaca Hrvata i u Srba živi jezik. Isto treba da učine Slovenci. Geografske sveze najtjesnije ih spajaju s Hrvati; s rodnoga brežuljka svoga vidi Vraz, kako se štajerske gore vežu s hrvatskimi, «ko mostovi za dvie bratske grane, da u slozi prava si obrane». Obća poviest književnosti uči potrebu većih narodnih skupina, uči nedostatnost malobrojnoga Slovenstva, da bi se u borbi s Niemci održalo: «mi nosimo duševne okove njemačke», vapi koruški vodja starina Jarnik; sva prošlost puti Slovence, kojim je Niemstvo kroz vjekove već mnogo zemljišta otelo, neka se naslone na Hrvate. To ih uči i Kolarov tumač «Slavy dcere» i njegov spis «Uzajamnost slavenska». Dakako, Prešernu je lako odbijati ilirsko jedinstvo, koji odbija od sebe Kolarovu «Slavy dceru», te je ne mari razumjeti, i koji hoće samo goj svoga pokrajinskoga jezika. Ali Vraz je uvjeren, da će slovenskim rodoliubom u višem smislu postati istom tim, da se pridruži ilirskoj književnoj zajednici. Jednako su mislili njegovi bližnji zemljaci Kočevar, Muršec i Trstenjak; jednako su mislili bar na početku ilirskoga uzhita mnogi rodoljubi svih slovenskih krajevih, kako se je Vraz g. 1841. na svom putovanju uvjerio, svuda nalazeći mnogo pristaša ilirstva, mnogo oduševljenih čitalaca «Danice ilirske».

II.

Kad se je Vraz koncem g. 1838. stalno nastanio u Hrvatskoj, ćutio se sretan i blažen, svoj medju svojimi. Sav njegov život bijaše posvećen duševnoj ujedinitbi Slovenaca s Hrvati i Srbi; sav njegov rad smjeraše na to, da duševno blago slovensko prenese i pohrani u zajednicu ilirsku. Sve niti, koje su Slovence vezale s Hrvati, sastavljahu se u njegovoj ruci, u njegovoj duši; nijedne svoje sveze sa slovenskom rodjenom domovinom nije prekinuo, svake godine bi na odmor zalazio u svoj mili slovenski zavičaj. U Hrvatskoj je razgojio srdačno prijateljstvo s mnogimi rodoljubi i njihovimi porodicami; svigdje ga bratski susretahu i pažahu. Bijaše — tako ga znanci opisuju — visoka i vitka stasa, krasnim obličjem uzor slovenskoga tipa, ćudi blage, skroman, uredan, triezan, štedljiv, druževan i šaljiv, svagda pjesnik, nepraktičan, za nikakvu «službu», pa ni kao tajnik «Matice» nikako nije mogao sastaviti zapisnika, ali je za to bio

brižan urednik «Kola» i neobično marljiv dopisnik za narodne i književne stvari sa nebrojenimi hrvatskimi, srbskimi, slovenskimi, českimi, slovačkimi i ruskimi rodoljubi. Dopisi, što ih je odašiljao i primao, zapremali bi više knjiga.

Prvi posao u Hrvatskoj bijaše Vrazu god. 1839., da izda I. svezku «Narodnih pjesama slovenskih»; te pučke pjesme najmilije su mu gojenče. Bijaše proučio više sjeveroslavenskih takovih sbirka, i sve dotadanje slovenske (gotovo samo rukopisne), te razabrao, da valjanoj sbirci treba «vjernost i podpunost po krajevih». Tako on započe «prvu općenitu slovensku sbirku čistih neprekrojenih pučkih pjesama». Njom namjerava podati «vjerno i podpuno ogledalo narodnoga duševnoga života Slovenaca, koji su za čudo sačuvali svoje biće kroz vjekove tudjinske prevlasti». On hoće, da ta sbirka bude «kamen u sgradi obće ilirske sloge, i da iz nje upoznadu i cieniti nauče ostali Iliri Slovence». Prešern je doduše kudio to izdanje, ali Čelakovski i Šafarik, vještaci tomu poslu, pohvališe «zdrava i temeljita načela Vrazova o izdavanju narodnih pjesama».

Drugi mu posao bijaše god. 1840., da na poseb izda svoje pjesme «Djulabije», i to I. i II. dio (III. i IV. dio izadjoše istom poslie njegove smrti). Posveti ih «Ljubici», koja je te pjesme nadahnula. Njihovu pjesničku vriednost pohvališe Čelakovski i Kollar. Prvi kaže: «Djulabije su krasni, šareni, proljetni lepirići. Čestitam Ilircem, što su na njihovu tlu uzrasle takove mirisave ljubice. One spadaju medju najkrasnije ilirske plodove, te ću ih ja obilno upotrebiti za svoju slavensku antologiju». A Kollar piše Vrazu god. 1841.: «Vaše izvorne pjesme, poglavito Djulabije, čitam s velikom nasladom. Vi ste najbolje shvatili i izrazili uzajamnost i narodni slavenski duh».

Proljeća g. 1841. zaputi se Stanko sa Ismajlom Sreznjevskim, ruskim slavistom, preko Karlovca i Žumberka u slovenske krajeve; krasno opisa to svoje tromjesečno putovanje u listovih gospodji Dragojili Štauduarovoj, a g. 1844. u «Iskri» priobći odlomak toga putopisa pod naslovom: «Put u gornje strane». Na tom putovanju nikoše pobude mnogim kiticam u III. djelu «Djulabija» (o Bledskom jezeru, o Zilskoj dolini itd.). Znamenit plod toga puta bijaše, što je za književni sviet reć bi odkrio «Rezijane», Slovence u okolici furlanskoga Vidma (Val di Resia), narječja više čakavskoga hrvatskoga nego li slovenskoga. Po Kranjskoj i Koruškoj sabra mnogo narodnoga blaga, upozna mnoge rodoljube vatrene Ilirce, naradova se krasnomu i vriednomu slovenskomu puku. Na tom toli ugodnom putu po svojoj rodjenoj domovini ućuti tek podpuno, što je njemu Hrvatska: «ona mi je, piše, omilila kao mati, omilila kao sestra, omilila kao draga». Poslie puta

zastade u svojih najmilijih i najčešćih ladanjskih boravištih: u štajerskom Podčetvrtku kod prijatelja dr. Kočevara, u zagorskoj Bistrici kod opata Krizmanića, u obližnjem prigorskom Krču i Omilju kod Štauduara, pak se vrati kolovoza g. 1841. u Zagreb i izdade svoje «Glase iz dubrave Žerovinske» s posvetom «Dragojili». U toj sbirci pjesama priobći većinu svojih balada i romanca, koju vrst je on prvi temeljito proučio i u naše umjetno pjesničtvo uveo, a predmete im je crpao iz svoga zavičaja pak iz slovenske i hrvatske prošlosti; tako je u romanci «Zora i Bogdan» opjevao pobjedu sdruženih Hrvata i Slovenaca nad Turci kod Siska. Radi svoga putovanja po slovenskih stranah morao je na iztragu u Gradac, «jer da je bunio, snubeći pristašâ dižućemu se ilirstvu»; i njekoje mlade mu poznanike po slovenskih krajevih potezahu oblasti na odgovor radi drugovanja s njim. U jeseni iste godine 1841. pomagaše perom i savjetom domorodnim gospodjam u Omilju i Bistrici — Ivani Čačkovićevoj, Dragojili Stauduarovoj, Paulini Krizmanićevoj — kod osnivanja gospojinskoga družtva, komu bijaše svrha, da se izda bakrorezna slika Janka grofa Draškovića, a prihodom od razprodaje da se utemelji glavnica za izdavanje poučnih i zabavnih knjiga za mladež. To gospojinsko družtvo pospješi osnutak «Matice ilirske», o kojoj su rodoljubi već od više godina mislili a početkom g. 1842. napokon ju i stvorili.

Zajedno s osvitom «Matice ilirske» poče Vraz izdavati u družtvu s Rakovcem i Vukotinovićem «Kolo, časopis za literaturu, umjetnost i narodni život». Začetnik i glavni urednik toga hrvatskoga prvoga znanstveno-beletrističkoga časopisa bijaše Vraz, a zadaća «Kolu» bijaše «spojiti ideju ilirštine s idejom književne sveslavjanštine, t. j. dignuti našu književnost, približujući ju ukusu i duhu ostale braće slavenske, koja evropskoj naobraženosti bliže stoje». U tu svrhu pribavlja Vraz za «Kolo» dopise i članke, osobito poviestne i narodopisne crte, pak književne prieglede od slovenskih, českih, slovačkih, ruskih i poljskih stručnjaka. «Kolu» povladjuju književni prvaci na sjeveru slavenskom. Šafařik iz Praga piše Vrazu: «Vaše »Kolo» se ovdje svim svidja; Jungmann, Hanka, Palacky i drugi jednoglasno ga hvale». Miroslav Hurban, vodja slovački, šaljući za «Kolo» svoj članak «Narodni i književni život Slovaka» veli: «Vaš list je bio angjelom radosti ne samo meni nego i svim ovdje rodoljubom. Podajmo si ruke vjernosti k svetomu djelu uzajamnosti. Izmjenom naših književnih radnja najviše se podupire uzajamnost, a nam piscem ima ta dužnost biti najsvetija». Jaromir Erben šalje «Kolu» iz Praga obširan članak o českoj književnosti, V. Šembera iz Olomuca razpravu «O moravskih i doljnoaustrîjskih Hrvatih», Zap iz Lavova «Priegled poljske književnosti», Rusi Dubrovski

i Sreznjevski viesti o ruskoj i poljskoj književnosti. Sam Vraz prevodi za «Kolo» iz raznih slavenskih jezika, poziva sa svih strana prijatelje na književne prinose i na sabiranje predplatnika, te je tako «sav do vrh glave zakopan u poslove s Kolom». Vraz započe u «Kolu» ozbiljnu književnu kritiku, koja velika zasluga nije bila u prilog vanjskomu uspjehu «Kola»; g. 1842. izadjoše dvie svezke, g. 1843. treća, a tada zape «Kolo» radi nestašice predplatnika sve do g. 1846. Gaj nije bio prijazan «Kolu», jer je preotimalo prvenstvo «Danici»; Srbâ ne mogaše Vraz pridobiti, oni se jednako tudjahu ilirskoj slozi, a živa politička borba poče otimati «Kolu» sile i suradnike hrvatske. Ipak Vraz sve ono vrieme, g. 1842—45., pomno njegovaše književne sveze na sve strane, navlastito s českimi i slovenskimi prijatelji, pišući im izvještaje o književnom i narodnom napredku u Hrvatskoj, i razašiljući na razprodaju nove ilirske knjige. Tih godina mnogo se opet bavi svojom književnom miljenicom, narodnom pjesmom, te kani — tako piše god. 1844. Erbenu — doći u Prag, da izda narodne pjesme južnih Slavena «od Rezije do Crnegore, od Balkana do Požuna». Skrajnje je vrieme, kaže, takovoj sbirci, «da se u njoj sastanu razne južnoslavenske grane kao u jednom dvoru, pak će se tako u njih roditi želja, da se i putem umjetnoga književtva približe i sdruže. A takovo bi djelo spasonosno utjecalo takodjer na duh i smjer umjetne poezije naše, ono bi u nju ulilo zdrav i čvrst narodni živalj i tako ograničilo utjecaj dubrovačkih klasika». U isto doba namišlja izdavati narodne napjeve, kojih je već oko 300 bio sabrao; samo na njihovu temelju može se, kaže Vraz, roditi prava narodna glasba.

Godine 1845. izpjeva Vraz krasan «Vienac soneta», namienjen zagrebačkoj ljepotici Hildegardi Karvančićevoj. To bijaše druga njegova ljubav; i nju morade pregorjeti, kako onu prvu za Ljubicu Kantilijevu. Pod jesen iste godine boravljaše dva mjeseca u Pragu, nadzirući štampanje svoje nove knjige pjesama pod naslovom: «Gusle i tambure». Tu sbirku lirskih i epskih svojih pjesama posveti ujaku, ljutomerskomu župniku Jaklinu, koji ga u mladosti bješe naputio na rodoljubnu stazu. Medju timi pjesmami nalaze se pohrvaćene njegove lirske pjesme, koje bješe god. 1833—35. slovenski spjevao, pak njeke balade i njeke pričalice po slovenskom pučkom pripoviedanju. U Pragu ga liepo pažahu njegovi mnogobrojni stariji i mladji književni znanci; Prag mu tako omili, da bi, «da nije Zagreba, najvolio živjeti u Pragu». Uz put upozna dio Češke, Moravske i Slovačke, a glavna svrha toga njegova puta preko Beča u Prag bijaše, da steče u stručnjaka slavistike zagovora svomu natjecanju za izpražnjeno učiteljsko mjesto ilirskoga jezika na akademiji u Zagrebu. Živo je želio, da bi ga

zapalo to mjesto, jer bi onda, lišen brige za svakdanji kruh «mogao izdavati pribrane narodne pjesme i napjeve, crtice o narodnih običajih, o narodnom bajoslovju itd., a mogao bi i mladež živo nukati na izučavanje slavenskih jezika». Pošto je ono učiteljsko mjesto podieljeno zaslužnomu stručnjaku Babukiću, dotada tajniku «Matičinu», izhodiše prijatelji Vrazovi po želji javnoga mnienja, te je Vraz 30. rujna g. 1846. izabran tajnikom «Matice ilirske», i ujedno urednikom «Kola», koje je tada na preporuku Šafarikovu «Matica» odlučila o svom trošku nastavljati. To bijaše prva i posljednja služba Vrazova; u njoj ostade pet posljednjih godina svoga života. Uredi i opremi u sviet IV—VII. knjigu «Kola», nastavljajući svoju literarnu kritiku, svoje književne sveze sa svimi stranami Slavenstva, pobudjujući mlade ilirske književnike, prevodeći iz Byrona, Mickiewicza, Puškina, Kraljodvorskoga rukopisa itd. Izvornih pjesama malo je stvorio za posljednih godina života: njekoliko jedrih epigrama i satiričkih pjesama, i poviše rodoljubnih kitica za III. i IV. dio Djulabija.

Stanko Vraz živo pratijaše burni politički pokret god. 1848. i 1849. U proljeću god. 1848. zastupaše na slavenskom kongresu u Pragu Slovence, a jeseni iste godine služaše u narodnoj gardi u Zagrebu. Ban Jelačić rado ga je primao i zadovoljavao njegovu zagovoru potrebnih prijatelja. Osobitu brigu posvećivaše širenju narodne sviesti u slovenskih krajevih; u tu svrhu napisa u oči božića g. 1849. obširnu osnovu svomu prijatelju dr. Muršecu, kojoj je zaglavna misao: «Nastojte, da slovenska mladež dobro izuči književno ilirsko narječje, ne samo čitajući nego i pišući ga. Složno, složno, da bude jedno stado, a dobar pastir ne će izostati».

Ali žalibože na skoro, već sliedeće godine 1850., okrenuše Stankove nade u tužaljke; radi neočekivana postupka bečke vlade nasta obće nezadovoljstvo u Hrvatskoj, u kojem jenja mar za knjigu, za Vrazovo «Kolo», a njega sama sve to više muči smrtonosna sušica. Ljuta bolest, koja ga je već od g. 1847. kinila, samo na časove popuštaše porabi Laških toplica i Rogatca; podržavaše ga dvorba i pažnja prijatelja i njihovih porodica, navlastito dra. Kriegera, dra. Vancaša, Nauma Malina u Zagrebu, Stauduara u Omilju, dra. Kočevara u Podčetvrtku. Ali pod proljeće g. 1851. obleže u svom tajničkom stanu u Narodnom domu, da se više ne pridigne. «Zagovora» VII. knjizi «Kola» ne mogaše sam dovršiti, već ga morade izpisati prijateljska ruka Malinova. Dne 23. svibnja, okružen najboljimi prijatelji, kazuje u pero svoju posljednu volju: ostavi otčevinu (oko 5.000 for.) sestri Anki, pomanje svote svojim liečnikom i prijateljskim porodicam, knjižnicu i rukopise svoje narodnom muzeju, a brigu za izdavanje svojih

spisa povjeri braći Antunu i Ivanu Mažuraniću. Sliedećega dana 24. svibnja izdahnu; 26. svibnja u 9 sati na večer pokopaše ga uz veličajan sprovod pri svjetlu nebrojenih zubalja na Jurjevskom groblju. Godine 1855. postaviše mu rodoljubi brigom Ivana Kukuljevića dostojan spomenik; od god. 1885. počiva na Mirogoju sa svojimi drugovi u arkadi za ilirske preporoditelje.

* * *

Sabrana djela Stanka Vraza izdala je «Matica ilirska» u pet svezaka, od g. 1863. do 1877.; u prve četiri svezke sabrane su njegove pjesme, a u petoj (s vjekopisom od Franje Petračića) pjesnički pabirci, izvorni prozni članci i izbor pisama. Sedamdesetgodišnjicu njegovu g. 1880. proslavi «Matica Hrvatska» velikom slovensko-hrvatskom narodnom svečanošću kod rodnoga mu doma u Cerovcu, i uzida u nj mramornu spomen-ploču s poprsnim likom pjesnikovim; za tu svečanost izdade «Vienac» poseban broj, a «Matica Hrvatska»: «Izabrane pjesme» Vrazove s uvodom o životu i djelih pjesnikovih. Stručnu ocjenu «o Vrazovoj kritici» napisa Milivoj Šrepel u nizu «Vienčevih» članaka g. 1888.

Na osnovu cjelokupnih Vrazovih spisa i napomenutih razprava o njem možemo književni njegov razvitak i rad ovako obilježiti. Kad se je Vraz počeo baviti knjigom, bješe u zapadnoj Evropi i po njezinu izgledu u sjevernih Slavena zavladao novoromantički smjer, koji, za uztuk proti nasljedovanju starih klasika, nastojaše o izvornosti, pak za to tražaše uzore i pobude u pučkih pjesmah i predajah, u narodnoj starini, a razplamćivaše se za slobodu naroda. Taj smjer osvoji i Stanka Vraza. Niknuvši iz puka slovenskoga, nalazio je u svoga slovenskoga plemena jedno jedino, viševjekovnom njemačkom prevlašću ne zatrto izvorno duševno blago: pučku pjesmu; ona mu se ukaza branikom narodne osobine proti Niemstvu, a ujedno srodstvenom svezom s ostalim Slavenstvom, sjevernim i južnim; a na misao o toj svezi poticaše češki duševni pokret, navlastito Kollar svojimi spisi. Višu narodno-političku predaju Slovenstva nalažaše Vraz samo jednu: uspomenu na nedavnu a kratkotrajnu Iliriju Napoleonovu. Za to, kad se je u susjednoj Hrvatskoj razvila zastava ilirske zajednice, Vraz upozna u njoj žudjenicu svoga srca, a to obnovljeno «ilirstvo» nadovezivaše na viševjekovnu književnu predaju Hrvatâ od Bara do Dunava, donjekle na diplomatički naziv Srba prebjeglih u Austriju, dapače i na davnu predkršćansku ratobornu Iliriju: tako odgovaraše u mnogom obziru ilirska ideja novoromantičkoj struji. Ta ideja svjetovaše Slovence, da pristanu uz onaj skupni književni jezik, koji je u cielom obsegu ilirstva najbogatiji književnom i političkom pre-

dajom, brojem puka i izvornom pučkom pjesmom, a to je zajednički jezik Hrvata i Srba. Za to je Vraz svom dušom pristao uz hrvatske Ilire, i svojim zemljakom propoviedao slogu s njimi. Samo jedan posao hrvatskih Ilira ne prijaše Vrazu: nasljedovanje starih dubrovačkih pjesnika, koji sami ne bijahu izvorni narodni, nego nasljedovaoci Talijana, a posredno starih klasika; za to Vraz, prema svomu novoromantičkomu smjeru, vojevaše proti nasljedovanju dubrovačkih klasika, u obće proti starim klasičkim pravilom, te upućivaše na izgled pučkih pjesama i zapadno-evropskih te sjeveroslavenskih novo-romantika. Toga se držaše Vraz u svem svojem književnom radu: kao sabirač pučkih pjesama i napjeva, kao književni kritik, kao pjesnički prevodilac (Byrona, Burnsa, Mickiewicza, Puškina, Lermontova, Kraljodvorskoga rukopisa), i kao izvorni pjesnik.

U izvornom pjesničtvu njegovu preteže po jeziku i po oblicih pjesničkih, pokraj svega uzhita njegova za Vukove narodne pjesme, rodjena slovenska žica i izgled sjevernih Slavena: to jest lirska čuvstvenost preteže nad epskom plastičnošću; to se vidi u njegovih baladah i romancah, to se vidi u njegovih lirskih pjesmah, u kojih, ako i ima poglasja pučkoj pjesmi hrvatskoj i srbskoj, ipak ima više traga utjecaju slovenske i sjeveroslavenske umjetne romantike, od koje je Vraz prigrlio takodjer sonetni i gazelni oblik, i kroj patriotske i satirske pjesme. Utjecaji pučke i novoromantične lirike najljepše su u jedno sliveni te osobnim živim čuvstvom ljubavi i patriotizma u izvornu umotvorinu preliveni u «Djulabijah»; premda u njih nije dotjeran jezik i stih do čiste štokavštine — o čem se je Vraz udilj trudio, te bi jamačno smio nov lirski vještak dovršiti taj njegov trud —, ipak su «Djulabije» dragocjen ures našega pjesničtva i najkrasniji spomenik Vrazova duha. One su poput Kollarove «Slavy dcere», ali narodnim slogom i pjesničkom ljepotom od nje mnogo vredniji svezan niz ljubavnih i rodoljubnih pjesama. U njih je Vraz izpjevao jezgru svoga duševnoga bića: prikazao je nježnost, slast i priegor svoje žarke ljubavi za nesudjenu dragu, u tu prikazu prepleo je prirodne i duševne miline, patnju, borbu i nadu svoje uže i svoje šire ilirske domovine, a završio djelo apoteozom svoje preminule ljube i navještajem slobodne i sretne budućnosti svoga cjelokupnoga roda. U «Djulabijah» se najskladnije sdružuje Vrazovo slovensko rodoljublje s obćenitim ilirskim. Krasno prikazuje Vraz svoj mili zavičaj, slovenski Štajer: njegove prirodne dražesti, njegov pjesnički puk, njegove patnje od Njemaca, njegove junačke uspomene, njegove prirodne sveze sa susjednom Hrvatskom; tri gore, Rogatačka, Kalnik i Ivanska, «tri su reć bi kule, tri mosta slavjanska, preko kojih do dvie rukuju se grane, da u bratskoj slozi prava si obrane.» Tu

prikazu slovenskoga Štajera popunjuje jednako krasnimi slikami slovenske Koruške i Kranjske, gdjeno nebotični Triglav k zviezdam diže Vodnikovu «Iliriju oživljenu». Nju prikazuje i slavi pjesnik oduševljenimi strofami kao zajedničku majku, kojoj tri gore: Triglav, Velebit, Vitoš, i tri rieke: Drava, Sava, Dunav, i tri mora: jadransko, crno i egejsko, nose svoje dare, a sjedinjeni sinovi nose joj najdragocjenije dar: slobodu.

Tako zastupaše Stanko Vraz u kolu prvaka ilirskoga pokreta slovensku granu «Ilirije». On bijaše za svoje zemljake apostol ilirske ideje, te joj pridobivaše mnogo pristaša širom slovenskih krajeva. On gotovo jedini medju ilirskimi pisci življaše samo za jedino svoje zvanje — književničko. On bijaše u svojem «Kolu» začetnik hrvatske književne kritike. U lirici, pak u baladi i romanci (koju on gotovo prvi uvede u našu umjetnu knjigu), povadjaše se za pučkimi i za novoromantičkimi uzori; šaljivu i satiričku vrst poče on obradjivati. Niknuvši iz krila seoskoga puka, izvadjaše književnim radom svoje načelo: «iz naroda za narod», sabirući narodne pjesme i napjeve, te nukajući, da se iz njih razvije umjetno pjesničtvo i umjetna glasba. Njegov književni rad veže pučki sloj s višim slojem naroda, veže jug slavenski sa sjeverom, veže Slavenstvo sa zapadom evropskim, a najtjesnije veže Sloveniju s Hrvatskom: njima je on sastavio «most, po kojem do dvie rukuju se grane, da u bratskoj slozi prava si obrane».

ZNAMENITI DOBROTVORI

Ivan Gr. Draskovich

Ivan Nep. grof Drašković,

svećenik i vlastelin u Božjakovini.

Kada čovjek božjim zapovijedima svom dušom odan sav svoj život i svu snagu svoju samo onomu evangjeoskomu svetomu zakonu posvećuje: «gledaj da ti ljevica ne saznade, što je desnica uradila», onda je teško napisati njegov život. On radi samo za slavu božju i za spas svoje duše. Njegova djela ne prepliću se sa strastnim težnjama običnoga ljudskoga života, zato su običnomu oku nevidjena. Ovakov život živio je naš Ivan Nep. grof Drašković.

Rodio se grof Ivan Nep. Drašković Trakošćanski u Zagrebu 17. septembra g. 1805. Prve nauke primi u kući svoga visoko obrazovanoga oca grofa Gjure. Nagovorili ga radi blage naravi njegove, da ode u svećenički stališ. Bogoslovne nauke svrši u centralnom sjemeništu u Pešti. Tadanji primas ostrogonski Rudnay zavoli ga i imenova ga knjižničarom u Trnavi. Poželio si, da bude dušobrižnik i imenova ga primas župnikom u Gürtu. Župljani njegovi voljeli su i štovali svoga dobroga župnika i dobrotvora; drugi su mu ljudi ogorčavali njegovo sveto zvanje i on se okani župnikovanja. «Krasno je i uzvišeno zvanje svećeničko — znao bi govoriti — ali i veoma teško».

Nije mu ni zdravlje prijalo, da svoje zvanje i nadalje vrši. Ode si tražiti zdravlja i odmora u prirodi. Prodje u magjarsku pustu Peszer. Ovdje sipaše blagodati medju sirotni svijet. Zatim prodje na svoje imanje u Božjakovinu kraj Zagreba. Ovdje je živio sasvim skromno i mirno. Nikada nije bio nesuglasan s prijateljima narodne stvari, te ih je rado primao u svoju kuću. Najprije nam je spomenuti njegova domaćega rodo-

ljubnoga župnika Nikolu Havlička, koji je kod njega bio kao kod kuće. Uz njega je Mate Mrazović, Matija Mesić, Bogoslav Šulek, i mnogi drugi, a zanimao se plemeniti grof i za sve javne poslove svoje domovine.

Rado je imao puk, a svojim podložnicima bio je drugi otac. Najviše svojim troškom osnuje u Božjakovini pučku školu, koju do smrti svoje nije prestajao darivati i nadzirati. Ovoj školi učini još osobitu zadužbinu od pet hiljada forinti. Ovu je zakladu osnovao za onu siromašnu djecu njegove škole, koja su daleko od škole. Kako da njegovo dobrotvorno oko ne progleda bijedu djece, koja stanujući po brdovitim krajevima oko Božjakovine po sat i više hoda imadu do škole? U zimsko doba lomi se jadno dijete protirući si više puta u rano jutro sniježnu stazu prije, nego što je itko onoga dana onu stazu prošao. Za podne dobilo komadić suha kruha, pak o tom ima da se kroz dan prehrani. Tek na večer nagazivši se opet snijega, umorno od puta moglo založiti štogod topla i počinuti u očinskoj kući. Moglo je počinuti ne samo od pretrpljene gladi već i od ozebe, od koje ga slabo štitila podrta odjeća i obuća. Svoj toj nevolji imala pomoći grofova zaklada. Iz te zaklade ima se preko ljute zime za sve platiti u najbližim kućama do škole stan i hrana, — a da prema mogućnosti dobiju i zimske haljine i školske knjige. I za učitelja odredi grof zakladu, da kamatama od godišnjih četrdeset forinti bude nagradjen svake godine, kada mu djeca pokažu dobar napredak u nauku vjere.

«Ja sam prijatelj svega čovječanstva, — veli grof Ivan u svojoj oporuci — nu najprije mi valja skrbiti se za moju braću, za moj narod». Za dobre i koristne knjige, koje su najviše jake podići književnost hrvatsku, učini zakladu od deset hiljada forinti i predade ju «Matici ilirskoj». Nagradu iz ove zaklade imade dobiti takav rukopis, «koji je kadar najviše doprinijeti k pravoj pouci puka, te time unaprediti njegovo duševno i materijalno stanje», i koji će tiskan iznesti barem 15 tiskanih araka, a ako bude djelo manje, onda prema razmjeru. Nagrada se ima tek onda isplatiti, kada bude rukopis štampan. «Ali uvažujući — veli oporučitelj — da mnogi naš pisac i za dvije godine (to je najdalji rok, u kojem se nagradjeni rukopis ima štampati) ne može naći nakladnika, to se i u ovom slučaju, ako nagradjeni rukopis nije štampan, ipak ima piscu isplatiti polovina nagrade, pa tiskao se nagradjeni rukopis kada ili nikada.» Vidi se, da je grofu Ivanu bilo prije svega na srcu, da hrvatske pisce sokoli, da i u najtežim prilikama u radu ustraju. «Ne dvoumimo ni malo — veli njekoliko dana iza smrti Ivanove Bogoslav Šulek — da ćemo ovako za njekoliko godina dobiti lijepu zbirku pučkih knjiga, koje će jamačno na puk naš spasonosno djelovati, jer će se odbor «Matice» za

to pobrinuti, da ne izadje na svjetlo kakova otrovna knjiga, koja bi mogla narodu nahuditi». Naši čitatelji znadu, da na ponajboljim knjigama naše «Matice» toliko puta čitahu: «nagradjeno iz zaklade grofa Ivana Nep. Draškovića». Danas je ta zaklada porasla na 20.000 for. Štampalo je njeke nagradjene knjige i Sv. Jeronimsko društvo, a štampao je i pedagogijski zbor, napokon i privatni nakladnici, pa njeke i sami pisci. Draškoviću je bila namjera, da omogući piscu štampanje i da narod što prije knjigu dobije.[1] Hvala Bogu, da danas ne tare tolika briga pisce, kakova ih je onda trla.

[1] Iz zaklade grofa Ivana Nep. Draškovića bijahu nagradjene i ugledaše svijet počevši od godine 1869. — kad je ova zaklada «Matici» predana — slijedeće hrvatske knjige:

God. 1869. Macé Jean: Dogodjaji zalogaja hljeba. Pohrvatila Marija Fabkovićka. Zagreb (Vlastita naklada.) 1872. 8-na.

God. 1870.: Dežman Ivan: Čovjek prema zdravlju i ljepoti. Zagreb (Vlastita naklada.) 1872. 8-na.

God. 1872—1874.: Šulek Bogoslav: Prirodni zakonik za svakoga iliti popularna fizika. Zagreb (Naklada «Sv. Jeronimskoga društva».) 1873—1876. 8-na Tri (I—III.) knjige.

God. 1876.: Klaić Vjekoslav: Prirodni zemljopis Hrvatske. Zagreb (Naklada «Matice Hrvatske») 1878. 8-na.

Kuhač Franjo: Prilog za povjest južnoslavjanske glasbe. Zagreb («Rad jugosl. akademije». Knj. XXXVIII.) 1877. 8-na.

God. 1877.: Kišpatić Mišo: Slike iz rudstva. Zagreb (Naklada «Matice Hrvatske») 1878. 8-na.

Stražimir Dragutin: Mijat Briguša. Pučka pripoviest. Zagreb (Naklada «Sv. Jeronim. društva».) 1878. 8-na.

Stojanović Mijat: Slike iz života hrvatskoga naroda u Slavoniji i Sriemu. Zagreb (Vlastita naklada.) 1881. 8-na.

God. 1878.: Fénelon: Zgode Telemaka. Preveo Ivan Fiamin. Zagreb (Naklada «Matice Hrvatske».) 1879. 8-na.

God. 1879. Kišpatić Mišo: Slike iz geologije. Zagreb (Naklada «Matice Hrvatske».) 1880. 8-na.

Lorković Blaž: Razgovori o narodnom gospodarstvu. Po francezkom od J. J. Rapeta. Zagreb (Naklada «Matice Hrvatske».) 1880. 8-na.

God. 1880.: Homer: Odysseja. Preveo, uvod napisao i tumač dodao Tomo Maretić. Zagreb (Naklada «Matice Hrvatske».) 1882. 8-na.

Cantù Cezar: Zdrav razum i pošteno srdce. Pučki razgovori. Priredio Ivan Despot. Zagreb (Naklada «Matice Hrvatske».) 1881. 8-na.

Stepanek Franjo: Občina Družbovac i njezini usrećitelji. Zagreb (Vlastita naklada.) 1881. 8-na.

God. 1881. Homer: Iliada. Preveo i tumač dodao Tomo Maretić. Zagreb (Naklada «Matice Hrvatske».) 1883. 8-na.

Kuhač Franjo: Južnoslovjenske narodne popievke. Knjiga peta.

God. 1882.: Herodot: Povijest. Dio prvi. Preveo, uvod napisao i bilješke dodao Avgust Musić. Zagreb (Naklada «Matice Hrvatske».) 1887. 8-na.

Da podupre grof Ivan darovite ali siromašne mlade ljude, koji uče gimnaziju ili pravoslovne nauke u Zagrebu, zapisa deset hiljada forinti, da petorica njih prime svake godine po sto forinti. Da probudi svoje sunarodnike, da što prije dodje naša zemlja do obće zemaljske bolnice,

Krešić Mijo: Mladi trgovac. Zagreb (Vlastita naklada.) 1884. 8-na.

Tomić Janko: Pripoviedke iz obće poviesti staroga vieka. Zagreb (Vlastita naklada.) 1884. 8-na.

God. 1883. Cicero M. Tullijo: Izabrani govori. Preveo i uvodom popratio Adolfo Veber. Zagreb (Naklada «Matice Hrvatske».) 1886. 8-na.

Lorković Blaž: Žena u družtvu i u kući. Zagreb (Naklada «Matice Hrvatske».) 1883. 8-na

Jambrišak Marija: Znamenite žene iz priče i poviesti. Prvi dio. Zagreb (Naklada Mučnjaka i Senftlebena.) 1885. 8-na.

God. 1884. Kišpatić Mišo: Iz bilinskoga svieta. Knjiga prva. Zagreb (Naklada «Matice Hrvatske».) 1884. 8-na.

Herodot: Povijest. Dio drugi. Preveo i bilješke dodao Avgust Musić. Zagreb (Naklada «Matice Hrvatske».) 1888. 8-na.

God. 1885. Kišpatić Mišo: Iz bilinskoga svieta. Knjiga druga. Zagreb (Naklada «Matice Hrvatske».) 1885. 8-na.

Jambrišak Marija: Znamenite žene iz priče i poviesti. Drugi dio. Zagreb (Naklada Mučnjaka i Senftlebena.) 1887. 8-na.

Gall Josip: Poputnina mladu i neizkusnu kroz družtvo i život. Zagreb (Naklada Mučnjaka i Senftlebena.) 1886. 8-na.

God. 1886. Kišpatić Mišo: Kukci. Prirodoslovne crtice. Knjiga prva. Zagreb (Naklada «Matice Hrvatske».) 1886. 8-na.

God. 1887. Kišpatić Mišo: Kukci. Prirodoslovne crtice. Knjiga druga. Zagreb (Naklada «Matice Hrvatske».) 1887. 8-na.

Hoić Ivan: Slike iz obćega zemljopisa. Knjiga prva. Zagreb (Naklada «Matice Hrvatske».) 1888. 8-na.

Tomić Janko: Sielo za zabavu i pouku. Druga knjiga. Zagreb (Naklada «hrv. pedagog. knjiž. društva».) 1888—1889. 8-na. Dva svezka.

God. 1888. Kišpatić Mišo: Iz bilinskoga svieta. Knjiga treća. Zagreb (Naklada «Matice Hrvatske».) 1889. 8-na.

Demosten: Izabrani govori. Preveo, uvod napisao i bilješke dodao Stjepan Senc. Zagreb (Naklada «Matice Hrvatske».) 1890. 8-na.

God. 1889. Hoić Ivan: Slike iz obćega zemljopisa. Knjiga druga. Zagreb (Naklada «Matice Hrvatske») 1890. 8-na.

Kučera Oton: Crte o magnetizmu i elektricitetu. Zagreb (Naklada «Matice Hrvatske».) 1891. 8-na.

Tomić Janko: Sielo za zabavu i pouku. Treća knjiga. Zagreb (Naklada Antuna Scholza.) 1892. 8-na.

God. 1890. Musić Avgust: Povijest grčke književnosti. Knjiga prva.

God. 1891. Hoić Ivan: Slike iz obćega zemljopisa. Knjiga treća. Zagreb (Naklada «Matice Hrvatske».) 1892. 8-na.

Tartaglia Petar: Poljodjelstvo najdičniji zanat.

ustanovi zakladu od pet hiljada forinti. Sirotnoj ženskoj djeci, kojoj je samostan zagrebačkih milosrdnica i otac i majka, htjede pomoći zakladom od pet hiljada forinti. Za siromašne iznemogle starce, koji si više ne mogu svojim slabim rukama svakdanjega kruha zaslužiti, ostavi deset hiljada forinti.

Rekosmo, da nam je teško pisati životopis plemenitoga dobrotvora, pa opet evo nješto izkresasmo. To zahvaljujemo tek njegovoj oporuci, kojom pokaza svoje plemenito srce, kako mu pjeva njekoliko dana iza smrti naš Ivan Trnski:

«Ka' očajnik svog plemena
Na svietu si samotovô,
Al na smrti od imena
Na nebu si zviezdu skovô.»

(«Neven» g. 1856.)

Dugo vremena poboljevaše samotni grof svećenik u svojoj Božjakovini. Napokon se odluči, da će sa sela u grad proći, da uzmogne što prije i što bolje naći ljekarske pomoći. Na jesen god. 1855. prodje u Zagreb, a već 14. januara g. 1856. preminu u isti dan i uru, kad i njegov mnogo djelatniji i u svijetu njekad okretni stric, ilirski prvak i osnovatelj naše «Matice» grof Janko Drašković. Ivan preminu u pedeset i prvoj godini, a slabo tijelo njegovo i mnoge boležljivosti kazivahu već duže vremena njegovim prijateljima, da ne će velike starosti dočekati. Sam je o sebi govorio, da bi već davno bio poginuo, da nije imao dobre njege. Ovakov čovjek morao je odživjeti onaj tihi samotni život, u koji ne biju valovi velikoga svjetskoga života.

Dušan Kotur,

doktorand prava u Zagrebu.

Milo ti je pogledati u dušu jednoga idealnoga mladića, koga je Bog obdario bogatim darovima duha, a brižni mu roditelji njegovi obilnim sredstvima i cvijećem mogu posipati one staze, po kojima duh njegov neodoljivo hrli za svim, što je lijepo i dobro. Bolno ti je opet pri srcu, kada moraš gledati, gdje takova mlada glava pred zakonom prirode mora da sustane i klone. Višnji Bog dade mu u srce cijelo vrelo ljubavi; tek sinuše prvi traci iz toga vrela srca, pa već ga nebo sebi poželjelo. Takovu mladu životu dolikovala bi pjesma, koja bi barem rekla, što je htio i što je želio; njemu bi dolikovala radnja kipara, koji bi u kipu mladića bio jak pokazati vjeru njegovu u budućnost njegova naroda i njegov mladenački pripravljeni pristup blagoslovnomu radu za svoj narod i čovječanstvo.

Ovakove misli osvajaju nas, kada evo po dužnosti treba da napišemo život Dušana Kotura, koji se rodio u Sisku 14. februara god. 1853. Otac Dušanov Pavao Kotur bio je vjere pravoslavne, i kao trgovac živio i radio je u Sisku. Svojim snažnim umom i svojom krepkom voljom stekao si je toliko, da mu je kuća spadala medju najsolidnije i najimućnije trgovačke kuće u Hrvatskoj. Oženio se Anom Pajanovićevom, kojoj materinska dobrota upravo odsijeva iz listova njezinoga najmladjega djeteta, našega Dušana. Spominje Dušan mnogo puta i dvije starije svoje sestre Ljubicu Matošićku i Milku Vončinku. Kao drugi mu je otac, odkad je oca izgubio, njegov brat Vaso. Darovitost Dušanova, ovoga Benjamina u obitelji, občaravala je brata Vasu. Bio mu je skrbnik ili bolje govoreći ugadjač

za sve lijepe i plemenite želje Dušanove. Kada se na jednom igrokazu, koji je Dušan bio preveo, gore na vrhu bilježi: «Predstavljan na korist Dušana Kotura», onda si može čovjek misliti, kako je sva obitelj plemenito mazila najmladjega brata.

Godine 1861. dadu roditelji Dušana u školu u Karlovac i namjeste ga zajedno sa Ivanom Vončinom kod učitelja Škendera Fabkovića. On ukresa u njemu prvu iskru hrvatske svijesti, koja je poslije razgarala sve biće njegovo, a plamen joj napredova napredkom i razvitkom njegova lijepoga duha. Godine 1864. predje u Zagreb na gimnaziju. Ostade i nadalje u obitelji Fabkovićevoj, a poslije preseli se najprije jednoj, a onda drugoj sestri.

Dobra mu majka, koja i danas tužna živi i oplakuje svoga Dušana, brižno čuvajući svaki listić od svoga ljubimca, dala nam je i njegove spise iz gimnazijalnih godina. Čini ti se, da su tude ostanci redakcije časopisa od g. 1868. i 1869. Ima tude članaka neprimljenih, kritika i t. d. Od Dušana su ove radnje: «Žeravka», vesela igra u jednom činu, prevedena s njemačkoga; «General gradjanin» po Götheu, igrokaz u jednom činu, iz njemačkoga; «Kvekeri» od Kotzebua, igrokaz u jednom činu; «Pijanac», šaljiva igra u tri čina; «Urarov klobuk», vesela igra u jednom činu — francuski komad, ali preveden s njemačkoga; «Poravnanje» od Körnera, žalobna igra u jednom činu. Učeći Dušan već tada češki imade dva prevoda s toga jezika: «Mladići», slika iz života, i «Mladež u školah jezuitskih». Imade tude dakako i pjesmica prevedenih i izvornih, imade izpisa iz pjesnika, koje je upravo čitao, mudrih rečenica i t. d.

Ovi izvadci svjedoče, da je Dušan dobivao za čitanje najbolje hrvatske i njemačke knjige, počeo učiti i francuski i talijanski, a gojio i muziku. Upravo ovi izvadci iz najboljih klasičkih pisaca odaju osobitu čast onima, koji su Dušana rukovodili. Oni prevodi raznih igrokaza upravo bi ih odsudjivali, da čovjek na svoje oči ne vidi, kako s tima prevodima upravo strelimice napreduje u jeziku hrvatskom i slog mu biva upravo elegantan. Odsudili bismo ih, da ne vidjesmo izvrstne njegove školske radnje, koje su sve nakićene citatima iz najboljih domaćih i stranih pjesnika. Odsudili bismo ih, da ne vidjesmo sjajne svjedočbe Dušanove sve do one ispita zrelosti, koji je takodjer s odlikom svršio.

Godine 1871. umre mu otac. Dušan je tada bio u sedmom razredu. U kući s njime bio tada pravnik Franjo Ciraki, mlad ženijalan momak. Poučavajuć on rodjaka Dušanova Vlad. Matošića nadje se i mladim Ivanom Vončinom. Kao čarobnjaci sprovedoše ova dva mladića mnoge sate du-

boko u noći slušajući mladoga pjesnika. Iste godine pošalje Dušanov brat Vaso svu trojicu na put u Njemačku i Italiju.

Dušan se je razvijao krasno i harmonično. Ne zapuštajući strogih nauka i učenja jezika, ukrasuje si duh lijepom knjigom i glasbom, da postane pravi podpuni čovjek. Ali na blijedom njegovom licu vidjala se i radnja onoga strašnoga crva, koji i mladu i krepku narav razara prije, nego što do podpune snage dodje, — a to je sušica. Tako je već bolan započeo svoje pravoslovne nauke g. 1872—1873. na zagrebačkoj tadanjoj akademiji.

«Dušan Kotur bijaše — piše njegov vjerni drug Rihard Jorgovanić («Hrvatski Dom» III.) — i tjelesno krasan čovjek. Bijaše srednjeg vitkog uzrasta: crte lica bijahu mu pravilne i elegantne, oči živahne i vedre i vazda mu je plovio na usnicah ljubežljiv posmjeh, kojim je svakoga predobivao. Uzprkos trajnoj boležljivosti nisi vidio ni sjenke zloradosti ili gorčine na njem. Zdravoj ćudi, kojom je predobivao toliko prijatelja, ma da i oni svi nisu znali za njegove osobite moralne kreposti, pridružila se njeka dosjetljivost, koja bijaše sretna kombinacija narodnoga humora i Heineanske ironije. U obće bijaše Dušan neobično djelatne naravi. Radi, radi, neumorno dan i noć, da što više priradiš — ne sebi — već domovini.»

Ovako njegov prijatelj, a evo što on sam u jednu svoju bilježnicu postavi, samo ne znamo koje godine, ali svakako već kao slušatelj na sveučilištu pod naslovom: «N e k o j i p r o p i s i — koje si stavljam i ovim se svečano zavjeravam, da ću ove godine (školske) točno vršiti i da ih ne ću nikada svojom lakoumnošću iliti nemarnošću zanemariti.

1. Odričem se pušenja i n e ć u p u š i t i.
   I z n i m k a: Ako mi kod izvanrednih zgoda ko ponudi, pa bi me dobrota cigare na to zavela.
2. N e ć u m n o g o p i t i. Vina u gostioni nikako, piva veoma malo — najviše dvije mjerice.
   I z n i m k a: Više no obično mi je dopušteno u d o b r u i č e s t i t u d r u ž t v u kod veoma riedkih i izvanrednih zgoda.
3. . . . g r i e š i t i n e ć u nikad i pod nikakvim uvjetom.
4. I g r a t i s e n e ć u nikako i pod nikakvom izlikom.
   I z n i m k a: Izvan kod kuće u družtvu gospoja i gospode, jedino d r u ž t v u z a v o l j u — i to veoma umjereno.
5. G l e d a t i č i m v i š e č i t a t i i u č i t i bud za školu bud izvan škole. (Medju inim osobito si nalažem, da marljivo učim f r a n c e z k i i da se vježbam u g l a s o v i r u).

6. Vrieme uzalud po ulicah i kući ne tratiti. Šetati samo onda, kada ću si u svom razdjeljenju za to odrediti vrieme i onda ako je moguće kud izvan grada (i to s knjigom).
7. Novcem pametno baratati. Ne bacati na sitnarije sasvim nepotrebne. Ne zalaziti odviše u gostionicu i slastičarnicu, nego ih rabiti za kupovanje valjanih knjiga i drugih po me koristnih predmeta.
8. Svakomu pametnomu i poštenomu čovjeku vazda kad uztreba svoje mnienje izreći i nikada se ne stiditi svojih političkih, socijalnih, moralnih i inih načela, nego ih svakada svom gorljivošću braniti, dà ako se i prilika pruži i širiti, u svetom uvjerenju, da tim dobro činim.»

U ovo njekoliko lijepih i razumnih «propisa» napisao si je Dušan Kotur sam svoj životopis. Da se je njih i držao, to nam kažu njegove krasne svjedočbe, jer je sve svoje ispite u redovito vrijeme s veoma dobrim uspjehom (unanimiter) svršavao, premda je gotovo svake godine morao polaziti na liječenje ili na zimovanje u Italiju. Učinio je dapače u redovito vrijeme sa sjajnim uspjehom i prvi strogi ispit na praškom sveučilištu. Taj napor čini se da ga je napokon satrô.

Da traži lijeka za ovo pet godina svojih nauka, pet je puta prošao u Italiju. Prvi put god. 1872. u pratnji svoga desnoga prijatelja Zlatka Halpera. Kako će mladić njegova duha polaziti u onu klasičnu zemlju, samo da planduje i da se divi prirodi, a da se ne zanese i za plodom onih sjajnih bogoduhih umova, kojima se evo već tri sta godina Evropa diviti ne prestaje. Evo što o trećem Dušanovom putu njegov sudrug mladi pjesnik Jorgovanić govori:

«Godine 1873/4. vidje Italija opet Dušana Kotura, sada u pratnji dvojice Hrvata, Ladislava Mrazovića i mene. Poput ptica lastavica selilo se nas troje na jug, izabirući si pojedine gradove postajami, a vodja nam bio izkusni Dušan. Što je bio slabiji zdravljem, to nas je nadkriljivao izkustvom, znanjem i ukusom. Mi s našim polu-njemačkim, polu-hrvatskim ukusom nismo u prvi mah mnogo toga pojmili i psujuć na sve, što se s našimi tadanjimi nazori nije slagalo, dodjosmo mnogo puta u šaljiv sukob s našim plemenitim čičeronom. Koliko se je puta siromah znao ljutiti, kad nismo u kojoj umjetnini nalazili tolike krasote kô on, kad se nismo mogli za kakvoga «torsa» uzhititi. Nas su onda dakako još više uzhićivale žive krasote, kojim baš ni Dušan nije niekao vrlina, al' u njega bijaše već tada sakrita tolika ljubav za umjetnost, da je kraj kamenih krasota ostao niem za žive krasote. Što smo dalje putovali, što smo više učili, sve više smo se dovinjavali onomu stepenu, sa kojega je razumljiv

vidik u umjetnički sviet. I kad smo nekoliko tjedana proživjeli u Rimu, čudili smo se, kako je Dušan u svem pravo imao.»

«Pravo nam bijaše čudo ona neobuzdana želja u Dušana, kojom je on uzprkos hladnu vremenu, kojekakvomu neudoblju, našemu odgovaranju, našim grožnjam hrlio u galerije i muzeje. — «Dušane, danas je hladno, ne idi u Vatikan ili idi kasnije.» — Al Dušan već ima Bädekera ili Gsell-Felsa pod pazuhom, te odmiče. — «Dušane, ti si došao u Italiju, da se čuvaš . . .» — Al Dušan nije mogao pojmiti, da čovjek makar na pol živ u Rimu ne oblazi ciel dan mramorne boginje ili Rafaelove madone.»

Što prijatelj pripovijeda, to nam kazuju i Dušanove pomno ali u kratko pisane bilježnice. Evo dvije tri crtice o njegovu putu u Veneciju godine 1875. «Već davno me u Zagrebu spopao neki nemir i nejasna čežnja — čini se posljedica onoga moga nastojanja, da utučem ono prazno čuvstvo poezije i snatrenja, koje samo smeta biti pravim ozbiljnim mužem, — nu nastojanje ovo kô da je zaludu: moj nemir većao se. Pričinom još nekih djevojačkih očiju postao nesnosljiv i tako je puknula nakana putovanja u Mletke . . . 12. ožujka jutrom prilično tiesna srca odputih se . . . 13. ožujka upravo se razdanilo, kad sam stupio u gondolu i premda je studeni istočnjak duvô, izašô sam ipak pred felze, da stare poznate palače na Canal grande pozdravim. Sad su mi se u jutrnjem suncu pričinjale kao kakve utvore sa drugoga svieta, kao kakve bajke, koje će odmah izniknuti, kad sunce svane . . . Da sam došô nešto kasnije, kad bi izlazeće sunce pozlaćivalo pročelja palača, bio bi pogled drugačiji, divniji, kao djevojka smiešeć se, kada se iza sna budi . . .»

«Posjetio sam akademiju liepih umjetnosti, tu pravu riznicu slikâ mletačke škole. Ko hoće da promotri razvitak mletačke slikarije od svoga zametka pa do pada, ne može boljega primjera naći. Skoro svi slikari od Vivarinija pa do Basana i Gjordana ovdje su zastupani, a neki upravo svojimi najboljimi djeli. Zanimivo je vidjeti prilike iz triju faza Ticijanova razvitka: pohod Marijin, uzašašće Marije i pokapanje Isusa. Te tri slike upravo su nekako u takovu razmjeru kao mladić, muž i starac. Carpaccio dostojno je zastupan svojom historijom sv. Uršule, u kojoj se podpuni realista pokazô; Tintorettov čudotvorni Marko, koji na glavu s neba leti, — da nije te pozicije, Markova bi slika, inače krasna, bila još ljepša. I Schiavonovih stvari ima; izmedju dosta neznatnih valja napomenuti: Ivana u pustinji, obrezanje Isusovo, a osobito jedna Madonna dostojna je podpuno Ticianova kista . . .»

«16. ožujka. Današnje sam jutro posvetio Markovoj crkvi i duždevoj palači. Markova crkva očito pokazuje svojom vanjštinom uzku svezu, u

kojoj je stajala republika mletačka s orientom. Štil joj je bizantinski, s vana i s nutra iskićena je upravo s orientalnom razkoši mozaici na zlatnom dnu. — Gledaoca upravo zaslieplјuje tolik sjaj i bogatstvo. O jednostavnosti, o plemenitoj predaji antike i Bramanta ili Paladija tu nema spomena, svagdje se opaža veća pomnja, da hram bude bogato urešen nego li da bude liep. Duždeva palača za sebe kano da je kondenzirana historija mletačka . . . fasade sa maurskimi ostanci, renesanski dvor, slikarije najraznijih doba u dvoranah palače, sve to nam donosi na oči niz dogodjaja, koji su od neznatne naseobe bjegunaca učinili najmoćniju republiku svojega doba. S umjetničkoga gledišta malo ćeš naći u svietu zgrada, koje bi do najmanjega detalja bile genijem umjetnosti tako proniknute kako je palazzo ducale . . . Po podne se provezoh kroz Canal grande: kao klasična knjiga, koju čim više čitaš, tim ti više omili, tako i čarobni taj kanal, čim se češće njim provezeš, svagda obreteš u njem nove čare, kojih prije vidio nisi. Ona tužna istorija sa svojimi ozbiljnimi i potamnjelimi palačami prema veselomu životu i kretu gondolâ amo tamo plovećih tako čudnovati dojam proizvadja, da se nehote mišlju zavezeš u veliku i sjajnu prošlost, a razmnjeva ti stvara najčudnovatije, najbizarnije slike iz života sredovječnih Mletaka. Što se arhitekture tiče, to je Canal grande živo ogledalo razvitka te struke umjetnosti u Mlecima. Sve su vrsti zastupane: slog bizantijsko-španski (pal. Forsetti, Loredan), gotski (Giustiniani, Foscari, Ca d' oro), lombardski (Contarini, Comer, Spinelli, Vendramin, Calergi), barokni (Rezzonico, Comer ca' grande Comero, Pesaro) a svaki ovih pravaca može se ponieti, da ima sjajnih zastupnika. To je slast provesti se tom rječinom, jedna vožnja cieli arhitektonski študijum».

I tako bismo mogli iz njegovih kratkih bilježaka pokazivati i dalje, kako je intenzivno proniknuo u divote lijepih umjetnosti Italije, kojim razborom sudi o operi, drami i t. d. U «Viencu» god. 1875. napisa o životu i djelima Michel-Angela prigodom četiristogodišnjice toga divnoga kipara, slikara, arhitekta i pjesnika. Spremao se naš Dušan da bude čovjekom evropskoga obrazovanja, ali bolest njegova iza svršenoga rigoroza g. 1877. kretala na gore. Opet prodje u Italiju, a iz Italije u Egipat zajedno sa prijateljem Ivanom Vončinom i dobrom si sestrom Milkom. Odanle se povrati sav slomljen s podpunom resignacijom: «Došao sam — pozdravi prijatelja dra. Fona — da u našem krasnom Zagrebu u mojem milom domu umrem». Umre u Zagrebu u krugu svojih najmilijih na dan 12. aprila god. 1878.

*
* *

Kada napisah ovaj dan smrti Dušanove, ogledah se slučajno na koledar i vidjeh, da je upravo dan godišnjice svršetka Dušanova krasnoga mladoga života. Ovaj slučaj me je doista presenetio. Nisam poznavao pobliže Dušana Kotura. Znam, da je bio po političkom mišljenju tako oštar radikalac, kako se pristoji samo mladu čovjeku. Jednom sjećam se, da sam ga vidio. Stajao sam upravo kraj vrata, koja su vodila u rektorat našega sveučilišta. Išao sa povorkom drugova svojih na istragu tik mimo mene. Ni jedan me od njegovih drugova nije pozdravio, premda su njeki prije bili moji djaci, držeći valjda i mene za dušmana njihovih «svetih idea». On me je jedini pozdravio nješto poklopljenom glavom. Ja mu onaj njegov pozdrav zahvalno vraćam ovim kratkim crtama iz njegova žalibože prekratkoga života. Završio ga je darovima «Matici Hrvatskoj» i «Sv. Jeronimskom društvu», svakom društvu sa darom od dvije hiljade pet sto forinti, da pod imenom «zaklade Dušana Kotura» svake druge godine dobije nagradu po sudu odbora «Matice Hrvatske» najbolja pripovijest ili drama, a po sudu odbora «Sv. Jeronimskoga društva» najbolji pučki spis. Završio ga je dakle postavivši sebi trajnu uspomenu kao dobrotvor «Matice Hrvatske», «Sv. Jeronimskoga društva» i knjige hrvatske. Kada budete čitali: Milerovu «Cvjetu i Miljenka», Tomićev «Novi red», Mažuranićeva «Grofa Ivana», Vojnovićevu «Psychu», Lepušićeve «Slike iz Bosne», Novakovo «Pod Nehajem gradom», sjetite se, da je te plodove «Matici Hrvatskoj» pomogao na svijet iznijeti lijepi dar prerane oporuke žarkoga Hrvata Dušana Kotura. Ostavio je Dušan Kotur i mladeži hrvatskoj lijep putokaz, da si gleda nakupiti što više znanja, ali da si ne krca samo u glavu nauku, već da si naobrazi i srce i ukrasi ga lijepom knjigom i lijepom umjetnošću; ostavio joj nauku posvećenu od divotnih genija starih Grka, da glava puna uz surovo srce još ne čini čovjeka, da tekar skladom uma i srca mogu postati ljudi dostojni nosioci i predstavnici narodne misli.

Antun Mažuranić

Antun Mažuranić,

umir. gimnazijalni ravnatelj u Zagrebu.

I.

Često puta kaže se o sretnim roditeljima, koji imadu sina vrijedna i znamenita: dosta im je, da su rodili i uzgojili ovakova sokola. Ovo bi se moglo kazati i o našem Antunu Mažuraniću, koji je digao u školu, podržao sa svoje dvije ruke, odgojio i knjizi hrvatskoj pridobio brata mladjega Ivana. I to bi bilo dosta, a da mu se ime zahvalno spominje u povijesti knjige hrvatske. Starac se i ponosio svojim Ivanom upravo onako, kako dobri roditelji sinom, koji je sve njihove nade svojim djelima nadkrilio: u takovim časovima zadovoljstva najvole se sjećati onih brižnih dana, kad se krvavo slagala krajcara za ovoga miljenika. Antun još u stare dane rado se spominjao, kako je on od svojih inštrukcija podupirao mladjega brata, ali i kako i koliko je brat njegov Ivan mogao podnesti slabo se hraneći, a mnogo radeći. Sam Ivan priznaje svoju pokornost bratu Antunu. Nezadovoljan u Subotinu kao filozof druge godine hoće da ide u Požun, navodi mnoge razloge i završuje: «Ali svi ovi uzroci na toliko me obsjeli nisu, da i bez dozvoljenja ili bolje svjeta tvojega put ovaj podprijeti bim se podstupio» (Pismo od 8. febr. g. 1835.). Ivana kao književnika rodio je Antun, kao glavni suradnik «Danice» od prvoga broja njezina. Nije samo ta zasluga Antunova. On je i sam sobom i svojim djelima krepko urezao ime svoje u povijest knjige hrvatske.

Rodio se Antun Mažuranić 13. juna g. 1805. u Novom Vinodolskom. O roditeljima njegovim već govorasmo u uvodu k životu Ivana Mažuranića.

Da li je prve škole svršio u svojem rodnom mjestu, toga ne znamo. Gimnaziju je učio i svršio na Rijeci. Godine 1826. na jesen dodje u Zagreb, da sluša filozofiju. Ovdje svrši do g. 1830. i pravoslovne nauke. Već kao djak živio je od poučavanja u boljim kućama. Sada mu se otvore dvije bogate trgovačke kuće, Demetrova i Nikolićeva. U Demetrovoj kući nauči i novogrčki tako dobro, da se je mogao u govoru omjeriti sa svakim od ove familije. U ovu kuću uvede on i svoga brata Ivana, koji se iz te obitelji poslije i oženio. Velike bolesti, koje su ga ovih godina gotovo ubile, naročito strašni tifus i bolesti na očima ublažile su mu ove obitelji svojom brižnom njegom i velikim prijateljstvom. Kuća Demetrova budne braći Mažuranić kao druga rodna kuća.

Antun je pristajao s Gajem i Babukićem u ono kolo, koje je već od god. 1831. počelo razumijevati misao slavensku i narodnu hrvatsku. Pripovijedao nam je sam Antun, da je prvi put čuo o Slavenstvu iz predavanja profesora Štivalića. On da im je počeo pripovijedati i o ruskoj povijesti, a tadanji prodirector na akademiji, rodjeni Magjar, da je više puta na ključanicu od školske sobe namještao uho, da čuje, što Štivalić predaje. Sada odkad se i Ljud. Gaj medju njima javio i zamolio, da mu dozvole izdavati novine, dolazi Antun u sve sastanke prijatelja nove narodne misli.

Godine 1833. učini Antun ispit pred komisijom za učitelja u prvoj latinskoj školi, a slijedeće godine i odvjetnički ispit i dobije odvjetničku diplomu (8. sept. g. 1834.). Nije ipak nikad odvjetovao, već iste godine počima suplirati na gimnaziji sada jednoga sada drugoga bolestnoga profesora. U isto vrijeme spremao se zajedno s Gajem i Rakovcem za novine. Već pri prvom znamenitom proglasu i pozivu na predplatu za «Novine» i «Danicu» sudjelovao je i naš Antun i stupio kao glavni suradnik u redakciju.

Teški li su bili ti prvi početci. Starac bi proplakao, kad je o tom stao pripovijedati. Sastaviti jedan broj političkih novina, to je bila velika muka. Njima je teško o političkim stvarima drugačije razgovarati nego njemački; manjkali su im hrvatski izrazi za najobičnije političke pojmove. Antun i Rakovac sjede u redakciji, a Gaj prima deputacije i občarava ih svojim zanosnim govorima. Mladim ljudima pomaže sbačeni s profesure Ljudevit Jelačić, koji ih upućuje, kako će učiniti izvadke iz znamenite u ono doba «Augsburger Allgemeine Zeitung». Sve je to pripovijedao sam Antun pridavajući još, da im je ove tegobe olakšavala misao, što se idea ilirska za čudo brzo širila osobito medju mladeži.

Godine 1836. prodje Ljud. Gaj u Beč, da traži dozvolu za štampariju Antun mu je bio zamjenik. Jednom piše Gaj iz Beča, ako treba podpisa: «a ti Antune podpiši na ime svoga brata Ljudevita». Gaj se nada, da će svanuti «sunce našoj Iliriji do radosti». Javlja im, da je štamparija u načelu («in thesi») dopuštena. On je s njima zadovoljan: «Vašu vjernost i ljubav prema domu, rodu i meni nagradjuje Vam savjest, al' i nagradit' će domovina, kada će znati, komu ima što zahvaliti. Vaša redakcija jest sasvim polag naše želje, ravnajte samo stvar mudro i postojano kao i do sada. Odobravam: što za «Danicu» izaberete, samo sada s većom pozornostjom, nego ikada. Pjesma bi se mogla iz Vuka uzeti, to ništa ne škodi» (Iz Beča 10. juna). Tko sada pogleda na drugo poljeće «Danice» od g. 1836., pak vidi onoliko narodnih pjesama, a nijedne umjetne žarke budnice, znat će, da se je to hotomice radilo, da se neprijatelji ilirske idee ne draže.

Suplirajući Antun cijelu godinu 1835., bude napokon (g. 1836.) imenovan profesorom na gimnaziji. On dobije već kao suplent g. 1835. dozvolu, da smije po dva sata na tjedan predavati hrvatski jezik i literaturu djacima iz viših razreda, a da ta predavanja mogu i drugi polaziti. Znamo, da je dr. Smodek već g. 1832. započeo predavati na akademiji, ali je predavao samo gramatiku i to na latinskom jeziku. Sada prvi put slušaju Hrvati pravila svoga jezika na svom materinskom jeziku, a slušaju i o literaturi osobito dubrovačkoj, kako nam posvjedoči tadanji slušatelj Antunov Ivan Trnski. Teško li je bilo probijati onaj kruti led, koji se u obliku latinizma obavio bio oko svijesti naroda hrvatskoga. «Još prije njekoliko godina — piše Antun g. 1852. u programu gimnazije zagrebačke — skoro nitko nije znao za stariju literaturu dubrovačku, a tko je i što znao, ne mogaše je razumjeti. Vrlo rijedki umjeli su čitati stara hrvatska i bosanska pisma, i ovi rijedki bijahu držani kao njekakvi čudni ljudi i neobični. Većina učenih Hrvata nije ni znala, da su Hrvati, a i oni, koji su se držali za Hrvate, nisu hotjeli Hrvata iz drugoga kraja priznati za Hrvate. U ovih školah odhranjivali su se domaći sinovi na tudjinski način kao pravi tudjani, i to ne samo po tom, što im se ništa nije predavalo iz slavjanskoga jezika, nego još većma po tom, što se je s prevelikom zanešenostju za ljepotom latinskoga jezika mladićem ulijevala mrzost prama narodnomu tobože barbarskomu jeziku. Tim nije čudo, što ni najbolji ni najučeniji naši ljudi nisu mogli skladno i ugladjeno ni deset riječi progovoriti našim jezikom; nije čudo, što su gdjekoji naši inače visokoučeni i mnogo cijenjeni Hrvati tim neprijateljskim duhom u školah opojeni marljivo nastojali, da bez svakoga milosrdja unište svakojaka stara, možebit od najveće važ-

nosti hrvatska pisma, a osobito ona, koja su po starohrvatskom načinu glagoljskimi slovi pisana bila,[1] i to sasvim u dobroj nakani, da zataru uspomenu toga barbarstva medju našim narodom i da ne budu morali kada pocrveniti od srama pred kojim tudjincem, ako bi spazio, da stara hrvatska pisma nisu pisana uljudnim latinskim, nego barbarskim hrvatskim jezikom. Jednom riečju ove škole zavedoše nas u narodnom obziru u pravo barbarstvo. Kroz ove škole prošavši Hrvat nije mogao ništa priobćiti svojoj materi, sestri i drugim ljudem, koji se nisu bavili u tih školah.»

Ovakove su bile škole i sva atmosfera oko njih, kad je Antun Mažuranić počeo u privatnim urama po dvije ure na tjedan predavati hrvatski jezik i literaturu. On je nastojao ispuniti onu groznu prazninu, o kojoj sam kaže g. 1839. i g. 1842. (Temelji ilirskoga i latinskoga jezika. Predgovor.): «Naš je narod tako nesretan, da još do danas nigdje nikakve narodne škole ne ima, gdje bi se mladež u svojem jeziku temeljito vježbala.» On je tu zadaću vršio kroz šest godina upravo sjajno, dok mu nisu i to zabranili, da se tobože mladež kvari i buni. On si je dao poslije potvrditi, da je imao cijelo vrijeme puno slušatelja ne samo djaka, već i drugih ljudi. On ovaj svoj šestgodišnji trud sam smatra i poslije na koncu svoga službovanja kao prvu znamenitu službu, koja je bila «domovini od pomoći i koristi», «čim je mnogo doprinio, da se je narodnost hrvatska mogla do onoga stupnja probuditi, na kojem se je godine 1848. oduševljeno pokazala». Ovo on pisa (18. okt. g. 1866.) kancelariji hrvatskoj, kad već protivnik njegova brata Ivana sjedi na kancelarskoj stolici. Ovo jednodušno potvrdjuju tadanji djaci, od kojih danas i izmed staraca malo već imade medju živima. Bio je onda običaj, da profesor razredni u nedjelju poslije mise čita djacima evangjelje one nedjelje i da ga tumači. To je bila propovijed osobite vrsti. Svi se rado spominju tih propovijedi Antunovih. On ih je umio prodahnjivati i žarkim rodoljubivim duhom, a lijepi mu je štit bila svetost propovijedi.

Ovaj znameniti, ali ipak tihi rad, jest upravo karakteristična crta Antunova. On je i u «Danici» i u «Novinama» puno članaka, budećih na ljubav domovine, napisao i to sve bezimeno. Znamo za njeke povjestne članke na pr.: O Titu Dugoviću, o reimskom evangjelistaru i t. d., a za druge mnoge naslućujemo, da su od njega, ali njegova imena ne ima

[1] Četrdesetih godina bio bibliotekarom u biskupskoj knjižnici zagrebački kanonik Ledinski. Za toga pripovijedaju, da je ložio peći u seminaru glagolskim knjigama i rukopisima. Na ovo smjeraju jamačno ove riječi Antunove.

upravo nikad. To nam još bolje dopunjuje sliku njegova karaktera, koji je jedan i jednak kroz cio život. Kamo ga postave, ondje ovrši svoju dužnost vjerno i pošteno; nikada se ne riva u prve redove. Glavna mu je radnja u školi, a što od nje preostane vremena, posvećuje ga knjizi hrvatskoj. Život mu napreduje tihim i skromnim korakom uz školu i knjigu tako, da njegov životopisac ne ima drugoga gradiva.

Godine 1839. usposobi se Antun Mažuranić za poučavanje u cijeloj tadanjoj gimnaziji. Iste godine izdade svoje prvo samostalno djelo: «Temelji ilirskoga i latinskoga jezika», koje je doživjelo i drugo izdanje (god. 1842.). Ovdje se paralelno uz gramatiku latinsku uči i gramatika jezika hrvatskoga. Ovo je knjižica za prvi gimnazijalni razred. U prvom razredu morali su i tadanji latinski profesori predavati narodnim jezikom, a predavali su svakojako, da se Bog smiluj. Ova je knjižica upravo nadomještala i pučku školu, iz koje u ono doba nije nijedno dijete donosilo ni slutnje o kakovoj gramatici hrvatskoj.

Prva veća i znamenita radnja jest njegov: «Zakon Vinodolski» (u «Kolu» III. god. 1843.). U lijepom i trijeznom predgovoru opisuje se najprije obseg staroga Vinodola, da se vidi, kuda je sezala vlast ovoga zakona. Izdavatelj veli, da je ovo izdanje samo ad interim — i zato sada izlazi izpod štampe bez svakoga komentara. Opisuje se rukopis i kazuje se na lijevoj strani onako, kako je u originalu napisano, a na desnu, kako je izdavatelj čitao. Iza teksta dolazi potanji opis rukopisa po svim pravilima za izdavanje ovakovih spomenika. Tumači svoj način pisanja. Što govori zatim o jeziku u zakonu i o jeziku u današnjem Vinodolu, to je biser knjige hrvatske. Ovo je prvi znameniti prinos za narječje čakavsko, koje danas zanima cio učeni slavenski svijet. Za kritičku opreznost Antunovu upravo su znamenite ove riječi: «Ali premda sam inače i sam Vinodolac iz Novoga, mučno bi mi bilo sve vlastitosti onoga narječja potanko izbrojiti, budući da već od god. 1826. u Zagrebu stojim, i zato ću kušat, da samo glavne čestice naznačim». Napokon podvrgao se teškomu trudu, da poda i riječnik. Prvi put nalazimo u knjizi ilirske dobe i snimak jedne strane rukopisa. Naš Antun poznavao je dobro izdanja ovakovih djela, a naročito Kopitarova «Glagolita Clozianus», pak mu je izdanje ovo sasvim po zakonima nauke tako uredjeno, da to priznaju jednoglasno svi slaviste. On se glagolicom i glagolskim spomenicima neprekidno bavi. Za Kukuljevićeva «Acta Croatica» donio je znatnih prinosa i u ostavini svojoj ostavio fragmenata, koje će trebati ispitati. Ovo dajemo na znanje onima, koji se tim poslom bave. Sve što je u slavenskom svijetu o pitanju pisma izlazilo, to je nabavljao. O glagolici da je starija od ćirilice, bio je uvjeren i prije

znamenitih radnja Šafařikovih. On je i brata Ivana predobio na toliko, da se je i on živo zanimao za pitanje o postanku glagolice. Uspomene iz rane mladosti gledajući u rodnom kraju na svetim mjestima ovo pismo, gledajući i na one ogromne knjige crkvene pisane ovim pismom, a sve jezikom hrvatskim, — sve je to nadahnjivalo našega Antuna osobitom ljubavlju za glagolicu upravo do groba.

Antun se bavio mnogo starom literaturom, te je pored Babukića služio pri izdavanju svih starih pisaca. Pri izdanju Gundulićeva «Osmana» učinio je sadržaje na vrhu svakomu pjevanju i pomagao bratu Ivanu kod riječnika. Izdade zatim «Hanibala Lucića» (g. 1847.). Osim dobroga predgovora, gdje govori o životu pjesnikovu, o njegovim odnošajima prema tadanjim početcima dubrovačke knjige, o prvom sasvim zaboravljenom izdanju, osobito su mu dobre primjetbe o jeziku, a podade Antun i s velikim trudom sastavljeni riječnik sa njemačkim i talijanskim tumačem svake riječi hrvatske. To nije samo riječnik, već pravi tumač pjesnika. Što drugi raspravljaju u dugim uvodima, to Antun meće abecednim redom u riječnik. Na pr.: «Martinčić Jeronim, vlastelin Spljetski, najveći priatelj našega Lucića. Njemu je Lucić ne samo posvetio svoje ljubezne pjesme i prevod Paridova lista na Jelenu, nego mu je pisô i više listova (vidi str. 93. pak do kraja), iz kojih se vidi, da je Martinčić bio pjesnik, premda se ne zna u kojem jeziku, budući da ga nagovara Lucić (str. 94. red 19.) neka piše hrvatski. Pogibe od rane zadobivene iz zasjede (str. 108. red. 11. i 110. red. 5.) ne zna se uprav koje godine; a njegova nagrobnica čini se kao da je posljednje pjesničko djelo našega Lucića». — Evo kako literarni historik dobiva krasno gradivo u čednom obliku jednoga riječnika. Ovakovim načinom protumačene su i sve riječi imena, koja spominje pjesnik iz stare mitologije. Antun je još izdao i dobrim uvodima popratio: Vetranića: Hekuba i posvetilište Abramovo (g. 1853.) i Gjorgjića: Pjesni razlike (g. 1855.) Radio je zajedno s Babukićem i na Drobnićevu riječniku (god. 1847—1849.), koji su njih dvojica znamenito povećali, a Antun pridao i talijansko znamenovanje svakoj riječi.

II.

Dodje godina 1848., kad su škole bile zatvorene cijele godine. Antun Mažuranić bude pozvan u bansko vijeće, a za malo pošalje ga ban Jelačić u Primorje, da narod uzdrži od smutnja, koje su se ondje počele radjati. Javljalo se u našem moru i sardinsko brodovlje pod admiralom Albiniem, da Primorje pobune. Antun ostade u toj povjereničkoj službi sve do mjeseca juna g. 1850. Kako je svoju službu ovršio, to mu svjedoči

pismo banskoga namjestnika Mirka Lentulaja (10. juna g. 1850.): «da je s najvećom i hvale vrijednom revnostju u uzkolebano ono vrijeme pučanstvo kotara vinodolskoga u miru i redu i posluhu uzdržao; u vrijeme pako strašne pošasti kolere, koja je god. 1849. za dva cijela mjeseca u onom pučanstvu bjesnila, ne štedeć ni truda ni muke, a ni isti život svoj, nego se cijel posvetio tomu, kako da utješi i pomogne i od smrti oslobodi ono siromašno ljudstvo, koje je naglom i nemilom smrtju oko njega padalo». Hvali ga nadalje, kako je bio marljiv «a što mu još za veću diku i zaslugu služi, jest, da za trudnu ovu službu nije nikakove posebne plaće hotio, osim svoje profesorske od 400 for. i nješto paušala».

Ovaj njegov komisarijat nije bio bez ploda ni za knjigu hrvatsku. Antun je došao iza mnogih godina opet u svoj mili rodni kraj u krasni Vinodol. Njega je zanimalo narječje njegova puka od mnogih godina. Sada je kao povjerenik imao prilike da puno obći ne samo sa muškim svijetom, nego i sa ženama i djecom, a «čistim vinodolskim narječjem govore samo oni, koji ne idu mnogo po svijetu, dakle samo žene i djetca». Tako pisa on već g. 1843. Sada dakle napijala mu se žedna duša čistoga narodnoga govora. Sada je mogao paziti i na harmoniju i melodiju narodnoga govora, sada se je rodila i njegova nauka o hrvatskom naglasu. Koji su njegovi djaci bili na gimnaziji zagrebačkoj u onim godinama od g. 1851—1859. znadu, kako se je znao zanositi za kvantitet predavajući i latinski jezik. Kako li je pazio na naglašivanje pojedinih djaka, koji su od kuće donesli stari naglas! Djeci činilo se to kao igra kakva, kad stari Ante metne ruku za uho, otvori usta kao od čuda, kada mu je koji stao naglasivati riječi, kako se naglasuju u njegovom rodnom kraju, a starac uživa i pita, neka još jednom kaže. Ne mislite zato, da su se djaci s njime poigravali.

Ne daj Bože mladeži hrvatskoj nikada doživjeti onakovih godina, kakove živjesmo mi u vrijeme Bachova absolutizma, kad smo učili i vjeronauk njemački i slušali njemačke propovijedi, kada je kakov nevaljali stranac smio sa katedre izreći nepovoljne riječi o našem narodu i o onim stvarima, o kojima smo mi doduše veoma malo znali, ali smo ipak kao kroz slutnju osjećali, da su nama svete. U ono doba bili su nam predragi oni Hrvati profesori, a malo ih je bilo, koji su kadgod kradomice pripovijedali štogod i na jeziku hrvatskom, o knjizi staroj hrvatskoj ili koju historijsku drobtinicu. Antun Mažuranić je to činio sa zanosom, koji je svaki put odsijevnuo i u našim prsima. Čovjek stasom viši, izravna hoda, stariji po izgledu nego što je bio po godinama, uvijek ozbiljan, strog i pravedan upravo katonski, pa kada ipak sijevnu od radosti spominjući

ljepote jezika hrvatskoga, dojimao se mladeži sa dostojanstvom. Mladež ga je visoko štovala, ako i nije onako ljubila, kako pripovijeda Ivan Trnski iz prvih godina 1836—1837., da je bio najmiliji i najobljubljeniji profesor. I mladost profesora ima svoju osobitu moć.

Antun je bio strog prema mladjima i prema samomu sebi. Godine 1861. (pismom od 17. ožujka) poželi mladi književnik Gjuro Deželić pored životopisa drugih znamenitih živućih Hrvata i njegov život opisati. On mu učiteljskom strogošću odgovara: «Hvalim Vašu lijepu nakanu punu domorodne ljubavi, koja Vas nuka, da opisujete živote zaslužnih za domovinu muževa; i sasvim se slažem s Vašimi riječmi, štono ste mi pisali, da narod bez narodnog ponosa prije ili poslije mora poginuti; narodni pako ponos da se vrlo tim probudjuje, ako se zasluge najodličnijih ljudi ili kako Vi velite «korifeja, prvaka» na vidjelo iznose. Ali dopustite mi, da Vam nješto na to primjetim. Mislim naime, da pisac životopisa mora vrlo kritičan biti pri izboru takvih ljudi, mora se čuvati, da domorodni njegov trud ne proizvede učinak sasvim protivan onomu, što je hotio postići. To se pako dogadja, kad se tko još živuć a čitateljem dobro poznat preveć uzdigne i kao kakvi gorostas pohvali . . . Mnogomu mogla bi se poroditi misao: gle kukavna naroda, u kojem se i ovaj meni poznat siromah kao «korifej» opisuje. Ako ne ima taj narod drugih muževa, nije dostojan, da živi! Živućega čovjeka smiješ hvaliti samo, ako je zbilja velik, t. j. ako svi vještaci njegove zasluge kao velike priznavaju. O takovom bo. se može reći, da je svojim umnim trudom i svojom zaslugom još i istu zavist predobio. Sa pokojnici pisac lakše stiže svrhu; njih može bez svakoga žapa slobodnije hvaliti, tim više, čim su u starijoj dobi živili, samo ako su zbilja što dična, dobra i koristna za narod učinili. Iz svega vidite, da ste se upoznali u mene, t. j. da me ovako malašna, kao što jesam, za velika držite. Moj bi životopis pa makar da izpravljen težko budio narod na ponos, te s toga ćete razumjeti, da bih Vam zaman poslao iskane podatke iz moga života.» Ovako ponosit, a bez smiješne taštine ostade Antun kroz sav svoj život.

Mažuranić se rado bavio povjestnim pitanjima, koliko su zasezala u kulturnu a napose u literarnu povijest. Ovaj smjer predočuju nam mnoge bilješke, što ih je činio za svoju porabu. Toga je smjera i njegova radnja: «K r a t a k p r e g l e d p o v ě š t n i c e g i m n a z i j e z a g r e b a č k e» u gimnaz. programu god. 1852. Ova je rasprava dobro osnovana. Imade dobar pogled na kulturne odnošaje Hrvatske od šestnaestoga vijeka do danas. Ako i jeste sve to tek okostnica, opet je ta jaka i na dobrom osnovu, ako i ne pokazuje historika, koji bi pogledima u suvremene inštitucije

susjednih naroda donosio svjetla u svoj predmet, za koji kod kuće ima tako malo gradiva. Sasvim sigurno i kao kod svoje kuće kreće se on u svojoj drugoj radnji: «Kratak pregled stare literature hèrvatske (program gimn. zagr. g. 1855.), koja je bila namijenjena za uvod u «Čitanku ilirsku za više gimnazije dio I.» (u Beču g. 1856.). Kako je u ovom prekratkom uvodu naslikao razvitak literature hrvatske, dosta će biti izreći, da i danas od ovoga nacrta ni najoštrija kritika ne bi imala ništa oduzeti. Jasna i precizna kratkoća pokazuje nam majstora, koji iza dugoga i svestranoga obradjivanja jednoga predmeta baci na papir u njekoliko crta osnovu jednoga većega djela. Mnogo se od onoga vremena izdalo na svjetlo pisaca hrvatskih, mnogo se pisalo o pojedinim piscima i periodama, ali kako se ovdje sasvim izvjestno karakterišu pojedine periode, tako uči nauka i danas. «Čitanka ilirska I. dio» jest najviše radnja Antunova, premda su mu suradnici Veber i Mesić. U ovoj čitanci imala bi se po piscima predočiti povijest jezika i literature. Skladni razvitak povijesti jezika i književnosti pokazati u jednom djelu bila je prevelika teškoća, koje ova čitanka nije riješila niti je riješiti mogla u ono doba, kada se jošte pravo ni počeli nisu iznositi tekstovi starije proze hrvatske. Dapače da zadovolji živoj potrebi, koja je iskala što više uzorne proze, mijenjala je redakcija stariju prozu, a time i porušila ono glavno načelo, na kojem ima biti zgradjena ovakova čitanka.

Iza ove radnje sabire Mažuranić svu svoju snagu, da obradi: «nauku o naglasu hrvatskom». Godine 1859. dade na svijet svoju «Slovnicu hèrvatsku. Dio I. Rěčoslovje». U toj slovnici izadje napokon njegova znamenita nauka o naglasu. On je prvi postavio jasni i nepobitni zakon izmed narječja štokavskoga i čakavskoga. Davno je što on o tom misli. Već god. 1841. piše Babukić Šafariku, da je Antun Mažuranić razdijelio ilirski jezik na štokavski, čakavski i kajkavski (Gl. Život Babukića g. 1876. Prilozi.). Evo njegova zakona (str. 22. 51.):

1. «Svaki čakavski naglasak (bio ``, ´ ili ^) u sredini i na kraju riječi prelazi u štokavskom za slovku (syllabu) od kraja, i to kao zavinuti, ako je ona slovka u čakavskom duga, a kao slab težki, ako je u čakavskom kratka. Na pr. čakavski: glāvà, vodà, dobròta, neznám, nedâm, glasi štokavski: glâva, vòda, dòbrota, nèznām, nèdam.

2. Svaki čakavski naglasak na početku rieči ostaje i u štokavskom nà mjestu, nepromijenjen, van što se zavinuti pretvori u oštri. Na pr. čakavski: ȍko, méso, pȓšem, glasi štokavski: öko, méso, pȓšem».

Ovomu zakonu išao je tražiti Mažuranić i historijski razvitak. Ovaj svoj rezultat sabire u noti odmah na slijedećoj strani (23.) ovako: «Stari akcenat

zovem čakavskim samo zato, što se u onih Čakavaca, koji su malo udaljeniji od Štokavaca, sasvim čist i nepomiješan sačuvao, ali taj isti je od česti i štokavski, a treba da njegda (valjada u predhrvatsko i predsrbsko doba) bio obći štokavski akcenat svih zemalja od Dunaja pa do mora jadranskoga. Traga mu se nalazi i danas dosta u tih zemljah, a imenito u Bosni: okolo Kreševa, Novoga Pazara i uza Savu; zatim u Slavoniji uza Savu, pak u Srbiji iztočnoj (u tako zvanom resavskom narječju), u Crnoj Gori, u Barskoj nahiji Albanije i najposlije u Kotorskom i Dubrovačkom okružju.»

Što je ovdje naslućivao, da bi se preko akcenta bilo moguće zagledati u davno doba prije Hrvata i Srba u ovim zemljama, to pokuša već slijedeće godine. U programu gimnazije zagrebačke (g. 1860.) napisa raspravu: «O važnosti accenta hèrvatskoga za historiju Slavjanah» tek na 7 strana u 4-ni. Ovdje prodje prispodabljati akcenat čakavski s ruskim u svim prvotnim riječima, tekar u izvedenim riječima ima razlika. Dakako da se je ruski akcenat tečajem vjekova u koječem promijenio, pak ne može biti svaka riječ ruska sukladna sa hrvatskom čakavskoga narječja. «Nu i sada — veli on — je sasvim jednak akcenat u riječih, kojimi se česti tijela čovječanskoga ili pak onakve stvari naznačuju, koje su najpotrebnije za život, premda je i u ostalih prvotnih riječih vrlo rijedka razlika.»

Mažuranić pita: odakle je ovolika sličnost. Ide po tragu povijesti i navodi iz starih ljetopisa ruskih, da su Rusi uzmakli pred Rimljanima iz Ilirika i naselili se u svojoj domovini. A valja dobro pamtiti, da je u carsko rimsko doba bio napokon Ilirik cijela naša današnja monarhija osim zemalja českih i Galicije. Mažuranić zaključuje, da su stari Iliri barem većim dijelom bili doista Slaveni, da su prije Hrvata i Srba ovdje sjedili Slaveni. Ovako bi najtamnija i najstarija povijest slavenska dobila svjetla iz naglasa. «Ovo moje mnijenje — utemeljeno je — ne na kakvom golom domišljaju, nego na očevidnom pojavljenju u akcentu našega jezika, kojega nitko pobiti ne može: nu nisam onoliko tašt, da mislim, da se ovo pojavljenje neda drugačije riješiti; s toga ili historici moje mnijenje odobre ili pako zabace, pa bolje riješe, svakako ću biti zadovoljan, ako se prizna, da je moj maleni filologični trud u davni mrak stare historije slavenske štogod svjetlosti bacio.»

Ova mala raspravica pobudila je dosta senzacije u učenom svijetu. Prizna mu zasluge za nauku car ruski Aleksandar II., kada mu prigodom proslave tisućgodišnjice ruskoga carstva (g. 1862.) podijeli red Vladimira

IV. razreda, a od Hrvata odlikovan je bio još Ivan Kukuljević. Koliko mu priznaju historici, vidi se po tom, što veoma ozbiljni ispitatelji, kao što je na primjer Samokvasov idu tragom ove nauke, ali sa historijsko-arkeologičkim dokazima. Ovo pitanje zanimalo je obadva Mažuranića do njihove smrti, te su zajedno izučavali ruski jezik do najtanjih tančina.

Antun Mažuranić doprinio je jošte znamenite prinose Kukuljevićevoj «Bibliografiji hrvatskoj», a to mu je žalibože posljednja radnja. I slabost očiju i starost i poslovi škole i mnoga zlovolja sprečavahu ga, da dalje radi. Od godine 1853. oženjen Jelisavom rodjenom Šantel i u braku bez djece nije imao obiteljskih briga. Od godine 1861. jeste ravnatelj gimnazije na Rijeci, a od godine 1868. živi u miru u Zagrebu, tražeći gotovo jedino društvo svoga brata Ivana, koga je iznad svih od roda svoga na srcu nosio. On je mogao biti strastan kao filolog i bio je svom dušom svojom za onaj pravopis, koji je on sa drugovima stvarao u ilirsko doba, pak je uveden i za školsku porabu. On nije bio nikakav politik, ali na valovima politike, koji nose njegova brata Ivana, uvijek pliva cijelo srce Antunovo. On je strastan samo za Ivanovu politiku; on se raduje, kada se raduje Ivan, a trpi, kada zlovolja i muke političke muče njegova Ivana. Bio je izabran medju prvim akademicima u akademiju, ali se zahvaljuje na časti akademika, a ljudi pravo rekoše, da ga je boljelo, što ne izabraše i veleumnoga mu brata Ivana.

Kako je Antun Mažuranić svoje uvjerenje znao braniti i zagovarati i kako se je opet vladao, kada se je o protivnom uvjerio, to pokazuje najljepše njegov odnošaj prema «Matici Hrvatskoj». Antun bio je medju prvim osnovateljima i odbornicima «Matice ilirske» već godine 1842. Kad se je god. 1873. radilo o tom, da se promijene pravila «Matice ilirske», ustade on da protestira proti svakoj promjeni. Nije on bio tobože za ime ilirsko, ta on je ime hrvatsko medju prvima već u ilirsko doba počeo uznositi. Njega je smelo, što desetak mladih ljudi hoće promjenu pravila. Dapače dade svoj protest u zapisnik, da vlada ne potvrdi novih pravila. Kada je god. 1877. imala preći uprava «Matice Hrvatske» posve u mladje ruke, on upravo i reče: «Vi ćete potepsti, što smo mi krvavo sabrali». Al kada započne «Matica Hrvatska» djelovati, kada započne izlaziti i povijest hrvatska, koju je starac tako dugo i tako željno očekivao, kada vidje, da nevidjenom brzinom raste i imetak «Matice», starac se okrene, postane od Saula Pavao i postane najžarčiji pristaša «Matice Hrvatske». Osamdesetgodišnji starac, koji malo koga polazi, dolazi često s blaženim licem do svoga domorodca tajnika «Matice», da čuje, što se sve snuje i radi u «Matici».

Antun Mažuranić umre 18. decembra g. 1888. Ostavi iza sebe znatan imetak, koji je štednjom iz mladjih godina i svojim knjigama stekao. Ostavi ga na uživanje — osim zapisa svojim rodjacima i dobrotvornim zagrebačkim društvima — svojoj ženi Jelisavi, s kojom je proživio sretne dane. Ali poslije njezine smrti baštine oni, koji su njegovu srcu bili najmiliji. Jedan dio imao dobiti brat mu Ivan, koji je imao ovršiti ovu oporuku. Rodno mu mjesto Novi dobiva polovinu svega imetka za osnutak školske zaklade. «Od druge polovine — veli odmah zatim — ostavljam tretjinu «Matici Hrvatskoj» kao posebnu zakladu pod imenom «Mažuranićeva zaklada» za nagradu poučnih, popularnim ali ipak korektnim jezikom pisanih novih književnih djela priredjenih za štampu; nu ako bude spisatelj hotio svoje djelo sam izdati, da mu se dosudjena nagrada izplati, kad mu knjiga štampana bude.»

Što je Antun divnom strogosti prema samomu sebi prištedio od svojih malenih učiteljskih prihoda, što mu je donesla njegova «Slovnica hrvatska», to udijeli evo prosvjeti svoga rodnoga mjesta i knjizi hrvatskoj. Napredak našega društva bio mu je radost i veselje njegove visoke starosti; zato «Matici Hrvatskoj» povjerava svoju: «zakladu Mažuranićevu». Ljubio je najviše strogu nauku, zato zapisa svoju zakladu samo za «poučne» knjige. Draga mu je bila iznad svega skladna ljepota jezika hrvatskoga, zato nije mogao da ne spomene, da iz «Mažuranićeve zaklade» nagradjene knjige budu «korektnim jezikom» pisane. Antun Mažuranić nam je u ovoj oporuci sastavio pravu sliku svoga uzornoga, štedljivoga, radinoga i rodoljubivoga života. Sam si je postavio trajni spomenik, a nama je ostavio samo dužnost, da ga neuvelim cvijećem plodova duha hrvatskoga zahvalni kitimo.

Adolfo Veboy

Adolfo Veber-Tkalčević,

kanonik prvostolne crkve u Zagrebu.

I.

Rodio se Adolfo Veber — u književnosti poznat i pod imenom Adolfo Tkalčević — 11. svibnja g. 1825. u Bakru od otca Moravca a majke Bakarke. Otac mu bijaše, odloživ oficirsku čast, nastojnikom na Lujzinskoj cesti, a poslie dacijskim službenikom na Rieci, gdje je malom plaćom jedva mogao hraniti svoju obitelj. Tu svrši Adolfo g. 1840. gimnazij s nastavnim jezikom talijanskim i latinskim, pak priedje nastojanjem majčinim i zagovorom kanonika Ivana Kralja u zagrebačko sjemenište. Živa i žestoka ćud, radi koje bi ga drugovi zvali Talijanom, zaplitaše ga iz početka u mnoge prepirke s njimi i u neprilike s poglavari; ali po malo se smiri i prionu u književnom sboru sjemeništne mladeži vježbati se prevodeći iz talijanskoga na hrvatski, pak i u licejskih naucih steče glas nadarena mladića. Zato ga, kad je g. 1842. svršio licejsko dvogodište, poslaše poglavari na bogoslovne nauke u peštansko centralno sjemenište. Tu se četiri godine marljivo učaše bogoslovje, a kako kaže u svom životopisu[1] «s praktičnim nagonom, koji mu je u cielom životu naznačivao pravac radnje», posvećivaše najviše pomnje onim bogoslovskim predmetom, koji su potrebni za život. Uz to se dobro nauči više jezika: njemački, češki, poljski i francuzki; jezikoslovje osobito mu omili, čitajući Mickiewieczeva «Predavanja o slavenskih literaturah», pak

[1] «Djela Adolfa Vebera. Zagreb 1885—1890. 8-na.» Svezak I. str. 1—44. «vlastiti životopis»; taj je kao što i ostali sadržaj svih devet svezaka Veberovih «Djela» podloga ovoj crtici o njegovu životu i književnom radu.

Šafařikova i Kollarova djela. Zadjevice magjarskih sjemeništnih drugova s njim i ostalimi Hrvati radi jezika ostaviše u njem žalac za sav potlanji život. Prema koncu četvrte godine hotijaše položiti doktorat iz filozofije, da bude profesorom toga predmeta u Zagrebu, ali pošto biskup Haulik zahtievaše, da postane doktorom bogoslovja, položi prvi strogi izpit bogoslovski. Radi slaba zdravlja ne nastavi tih izpita, nego, svršiv četvrtu godinu bogoslovja, ode ljeti g. 1846. u domovinu s vrlo dobrimi svjedočbami, u kojih bijaše ipak ta primjetba, da je «nesmotren u govoru»; to se ticaše njegove žestine, s kojom je jednoč u nazočnosti sjemeništnih nadstojnika branio načelo racionalizma u moralu, povodeći se za njekim svojim profesorom.

Koncem rujna g. 1846. nastani se Veber u zagrebačkom sjemeništu kao premlad za redjenje. Privatnim podučavanjem uzdržavaše sebe i mladjega brata, učenika u filozofiji. God. 1847. izadje u «Danici» njegov književni prvienac: «Kratak opis duga puta». Liepim slogom opisuje svoj prošlogodišnji put iz Pešte Dunavom do Vukovara, odatle preko Slavonije i Hrvatske do Bakra; slike okolica i ljudi prepliće rodoljubnim razmatranjem o narodnosti i o jeziku, navlastito kudi njemčarenje i prigovara Šturu, što je slovačku književnost odciepio od češke. Te godine bude u Zagrebu redjen, i prikaže prvu misu u Bakru hrvatskim jezikom. Po zagovoru kanonika Kralja postane kancelistom u pisarni zagrebačkoga biskupa; ujedno ga radi vještine poljskomu jeziku postaviše zamjenikom oboljeloga vojnoga kapelana kod poljske pukovnije u Zagrebu. Sad je laglje mogao podupirati brata i majku; ali se brzo dobavi neprilika u službi člankom u «Danici»: «Razmatranja domorodna», koji je radi odrješitosti proti Magjarom cenzura obustavila, i jednako odrješitim govorom u velikoj skupštini zagrebačke županije. Iste godine 1847. napisa u «Danici» članak «Ljudevitu Šturu», nastavljajući polemiku proti Šturovu književnomu separatizmu, naročito proti njegovu zagovaranju posebne bugarske i posebne slovenske književnosti. Veber brani ilirsku težnju na književno jedinstvo svih četiriju jugoslavenskih grana, a nagoviešta svoj potonji jezikoslovni pravac ovako: «Dok su Srbi, prije Vuka, pisali mješavinom ruskoga, crkvenoslovenskoga i narodnoga jezika, ne bijaše u njih slovnici ni traga, nego pisahu bez pravila. Hrvati, odbacivši g. 1835. kajkavštinu, pišu sad jezikom čisto hrvatskim, krasnim i blagozvučnim tako, da se može natjecati s talijanskim; slog im je razgovietan i ugladjen, te se drže pravila, koja imadu filozofičnu točnost. Vukov narodni jezik, pravopis i slovnica puno su bliže Hrvatom, nego li prijašnji slavenosrbski jezik; a što nas još dieli u slovnici i pravopisu, to će izčeznuti, kad i Srbi stanu filozofički obradjivati jezik. I Slovenci primiše naš

organički pravopis, a spremaju se uvesti naš književni jezik. Eto napredka, koji treba dalje gojiti. Potrebno je jedinstvo u jeziku i pravopisu. A nema pod suncem literature, gdje bi se književni jezik sasvim sudarao s pučkim jezikom; tko to zahtieva, postavlja granice narodnomu razvitku». U «Danici» napisa godine 1847. još članak «Nješto za učitelje početnih učiona». Odsudiv stari način sricanja, tumači novi Olivierov analitički i Wittmerov sintetički način, kako se djeca uče čitati, pak onda treći novi, koji je izumio Poljak Trentovski, a koji ide srednjim putem medju englezkim empirijskim i njemačkim racionalističkim načinom: taj je najbolji, a posve je prema naravi slavenskoj, te ga pisac preporuča učiteljem u Hrvatskoj. U «Hrvatsko-slavonsko-dalmatinskih Novinah» napisa Veber iste godine dva poduga članka: «Dopis iz Zagreba u Bakar» i «Dopis iz Bakra u Zagreb»; u prvom udara na njemčarenje, a u drugom na talijančarenje u hrvatskom družtvu, ali hvali, što je u Posavini i što je u Primorju vriedno pohvale. Ako još spomenemo, da je Veber god. 1847. napisao i dvie pjesmice «U spomenicu»: to nam se već u prvoj godini njegova književnoga rada pokazuju u zarodku tri glavna područja njegova: putopisno, jezikoslovno i didaktično, a dva uzgredna: političnо i beletristično. I poslie je tiekom života kadšto po koju pjesmu, po koju pripoviest sastavio, premda nije bilo u njega pjesničke žice.

Sliedeće godine 1848. napisa u «Danici» prvu svoju razpravu iz estetičkoga područja: «Nješto o kazalištu», dokazujući na psihologijskom temelju korist kazališta za prosvjetu i za narodnost, te potrebu, da se u hrvatskom kazalištu osim hrvatskih komada prikazuju u prievodu drame srodnih nam naroda «dakle najprije slavjanske, onda talijanske i francezke, a tek najposlie njemačke drame, koje su do sada imale prvenstvo». Druga mu je razprava te godine u «Danici» političnо-literarna, pod naslovom: «Domorodne misli». Nacrtav obći slavenski i napose ilirski književni pokret, vojuje proti njemčarenju i proti latinskomu jeziku u Hrvatskoj, a za vlast hrvatskoga jezika u svem javnom i privatnom životu, te poziva na rodoljubni duševni rad, najpače na pisanje knjiga za puk i za škole. U dokazih njegovih za prednost hrvatskoga jezika prama njemačkomu i latinskomu već se ističu njeke teorijske jezikoslovne misli, koje je kasnijih godina obširnije razvijao.» Hrvatski jezik nadkriljuje ustrojem u mnogom obziru niemštinu, i mnogo je blagozvučniji od tvrdoga, nemiloga i duhom nam nesrodnoga njemačkoga jezika. A što se tiče latinskoga, čiji branitelji vele, da je savršeniji od i kojega živućega jezika, to ga naš nadkriljuje bogatstvom korjenika, a u slovničkom ustroju nema medju njima velike razlike: hr-

vatski jezik ima sve slovničke prednosti koje i latinski, osim pasivne forme: u frazah se doduše razlikuju, ali naš izlazi premac latinskomu. U tehničkih znanstvenih izrazih latinski je mnogo iz grčkoga pozajmio, a mi ćemo svoj jezik razviti i do filozofijske savršenosti dotjerati, do koje je češki i poljski već dopro; tako će naš jezik postati prikladniji za znanosti od mrtvoga latinskoga, jer samo živ jezik može za nove misli tvoriti nove rieči. Osim tih teoretičkih vojuju i praktički razlozi za narodni jezik. Naši latinski govornici, učenjaci i pjesnici ništa nisu djelovali na narod, te je on zaostao za 200 godina. Književnost treba da sav narod prosvjetljuje, a to može samo narodnim jezikom; slavenska prosvjeta mora biti pučka, ona mora puk duševno podići. Kollár kaže: nema narodnosti bez svoga jezika; Herder: nije čovjek, koji ne ljubi svoga jezika; a naša narodna poslovica: tko može biti svoj, nek ne bude tudj». To je podloga, na kojoj je Veber poslie pod Bachovim sustavom onako odlučno i žarko branio hrvatski jezik proti njemčariji. Sve razprave Veberove iz god. 1847. i 48. o književnosti, jeziku i školi, pisane su liepim i jasnim slogom, i s njekim filozofskim duhom, koji je odgojen naukom logike i psihologije; samo u gdjekojem članku ima prebujna nakita u uvodu, inače je retorički ures umjeren i ukusan. Veoma žestoko pak pisani su njegovi članci u «Hrv.-slav.-dalm. Novinah» g. 1848. «Robstvo duhovnika» i polemički «Odgovor na dvanaest laži oprovrgnutih», kojim Veber vojuje za tadanju težnju jednoga diela svećenstva na reforme u disciplini. Timi članci do kraja se zamjeri Veber biskupu Hauliku, bivši mu već prije radi racionalizma i političkoga opornoga duha tužen, te ga biskup početkom rujna g. 1848. iz kancelarijske službe odpravi za kapelana u Dubovac. Tu postadoše prvi njegovi prievodi iz tudje beletristike: «Alamontada» iz njemačkoga od Zschokkea i «Pan Podstoli» iz poljskoga od Krasickoga, te izadjoše g. 1849. u «Narodnoj knjižnici» u Zagrebu. Iste godine napisa u «Katoličkom listu» razpravu «Svećenstvo», kojom steče pohvalu biskupa Haulika.

Jeseni godine 1849. ode iz Dubovca za namjestnoga učitelja na zagrebački gimnazij, i tako započe njegova učiteljska služba, kojoj se je već davno želio posvetiti. Tiekom g. 1850. napisa u «Katoličkom listu» dva članka: «Naša borba» i «Potreba ugleda u vjeri»; u potonjem dokazuje pogrešnost racionalizma u moralci. O uskrsu g. 1851. bude poslan na sveučilište bečko, da uči slavistiku i latinsku filologiju. Tu steče znanstvenu podlogu za svoje potonje jezikoslovno djelovanje.

II.

Na bečkom sveučilištu učaše se Veber slavistiku kod Miklošića i latinsku filologiju kod Grysara tako marljivo, da je već za godinu dana, koncem ožujka g. 1852., mogao položiti učiteljski izpit iz hrvatskoga i latinskoga jezika za cieli gimnazij. Grysar bi poslie onim kandidatom iz Hrvatske, koji su takodjer htjeli što prije pristupiti izpitu, znao govoriti: «Veber je to mogao, ali vam treba učiti tri godine». A Veber je smogao u Beču vremena još i tomu, da sastavi prvu u našoj knjizi «Čitanku hrvatsku za male gimnazije», koja je izašla g. 1852.; u njoj je dosta prikladan izbor štiva iz hrvatske književnosti, i osam članaka, koje je sam Veber sastavio (dva su narodo- i zemljopisna o Rusiji a tri su iz hrvatske poviesti).

Svršiv izpite u Beču, bude pozvan za namjestnoga učitelja na zagrebački gimnazij; već 26. svibnja iste godine 1852. bude imenovan pravim učiteljem. Sa sinovskom zahvalnošću, kojom se je vazda odlikovao, pozove k sebi majku i sestru. U svom učiteljskom zvanju stjecaše revnošću i pravednom strogošću, pak rodoljubnim duhom sve to veću ljubav i štovanje svojih učenika i njihovih roditelja, te za kratko postade ljubimcem mladeži, kojoj je osobito od onda, kad je g. 1854. začela germanizacija, bio Veber glavni «defensor patriae» proti njemškutaru ravnatelju Premrùu.

Odmah prve godine, kad je postao pravim učiteljem na zagrebačkom gimnaziju, započe Veber svoj znanstveni rad u hrvatskom jezikoslovju s takovim uspjehom, da je do skora postao kolovodjom zagrebačke književne škole. Zametci njegovu smjeru već su u njegovih razpravah od g. 1847. i 48.; ali istom pošto je u Beču stekao stručnu naobrazbu u slavistici i latinskoj filologiji, mogaše u programu zagrebačkoga gimnazija g. 1852. napisati razpravu: «Korist i način predavanja latinskih klasika». Ta razprava je program Veberov, donjekle i program zagrebačke škole, o hrvatskom književnom slogu.

Glavne misli toga programa jesu ove: Prijašnji nauk latinštine u Hrvatskoj kvario je hrvatski jezik, učitelji stvarahu slovničke forme, kojih u našem narodu nema. Ali sada se nastojanje starijih Iliraca o ugladjenom slogu pobija krivom rečenicom: što nam je stalo do slovničkih sitnarija, samo neka je stvar dobra! To se protivi ljudskomu duhu, koji ide ne samo za znanjem nego i za krasotom. U svakom su narodu najglasovitiji oni pisci, koji su učenosti pridružili krasotu. Da si i mi pribavimo krasotu sloga, potrebno je učenje latinskih klasika. Ono nam

doduše donosi i stvarnu korist: upoznajemo veličinu u državnom životu, upoznajemo rimsko pravo, a Ciceron nam pokazuje, kako treba filozofiju stopiti sa životom, što dolikuje i slavenskoj naravi. Ali poglavita je korist formalna, stilistična. Ne treba da svoju narav i komu za volju žrtvujemo, ali nam valja i rimske naravi nješto primiti, ako hoćemo da se pomladimo i okriepimo; onda će nam jezik biti poput latinskih klasika i muževan i mekan, i osbiljan i šaljiv: savršen. Nema znanosti, kojom bi se toliko mogao ne samo um mladeži formalno obrazovati, nego i naš narodni jezik usavršiti, što upravo učenjem latinskoga jezika. Kao što je bio narod rimski u životu filozofičan i dosljedan, tako mu se i jezik odlikuje timi svojstvi: on ima strogu slovničku dosljednost. Strogo razlučivanje i zaimena i predloga i veznika, pak pokaznoga i veznoga načina, osnovano na stalnih pravilih, uči, da nije prosto upotrebljavati sad ovo sad ono po svojoj volji. Tim se ukida predsuda, koja je mah preotela o tako zvanih sinonimih, da je tobože sve jedno, odabrao pisac ovu ili onu rieč. Priviknuvši tankim razlikam u latinskom jeziku, lako ćemo i svoj, u kojem se još sve plete i mete, probrati, razlučiti, i razjasniti, ter učiniti, da nam bude uza svu točnost raznolik i slobodan. Osim toga ima naš jezik mnogo svojstava, kojim još ne možemo naznačiti pravila, te često biva, da preobražujemo jezik sad na talijansku, sad na njemačku. Da se to dokine, treba jezik, istina, najprije učiti iz domaćih izvora, obaziruć se i na druga slavenska narječja, osobito na staroslavenski. Ali i ostala slavenska narječja gdješto su izkvarena, po tudjih jezicih. Mnogo nam se olakoćuje posao, kad proučivši latinski jezik, gdje su sva moguća pravila što točnije naznačena, opazimo, da se i naš u nječem snjim slaže: tu ne treba ništa drugo, već ona pravila na naš jezik prenieti, te pisati točno prema njegovoj naravi. Takovih svojstava ima za čudo mnogo. 1. Jasnost sloga najveći je ures jezika, a latinski je u tom nadkrilio sve ostale. Budući da je glagol jasniji od samostavnika, to je u onom jeziku najveća jasnost, komu su izreke osnovane na glagolu; a latinskomu jesu. K tomu je u njem česta poraba zaimena i odnosnih izreka, a riedka je poraba prienosa (metafora); zatim ima u njem svaka rieč odredjeno značenje. Sva ta svojstva ima i naš jezik; on je po sebi nedostižno razumljiv. Ali mi ga kvarimo, prevodeći iz tudjih jezika, i turajući u nj same samostavnike; u tom se najviše povodimo za njemačkim jezikom, u kojem prevladjuju samostavnici i tropi. 2. Latin ima malo, a Niemac još manje rječotvornih dočetaka. Zato

Niemac rado sastavlja više rieči u jednu, a Latin pomaže si opisivanjem. Naš jezik ima množtvo formativa, kojimi se svaki pojam točno izraziti dade, pa ne trebamo njemačkoga načina. Ali njeki kvare naš jezik, povodeći se za njemačkim sastavljanjem rieči. Bolje je, da pišemo na latinski i romanski način: to je jasnije, a ne kvari se narav jezika. 3. Dionici (participi) i rese i krate govor, kad služe, gdje im je mjesto. Krasni su latinski dionici; oni se kao niti protežu kroz cielu tkaninu jezika, te ih treba, ako hoćemo, da nam jezik bude krasan, i kod nas učvrstiti. Nisam za to, da se u nas metne dionik ondje, gdje mu je u latinskom mjesto; ali buduć da imamo malo ne sve latinske, a i svoje dionike skupa s absolutnim nominativom, to nam treba proučiti, koji je naš dionik prama kojemu latinskomu. Ne treba tih dionika za to zabacivati, što ih Latini imaju, bojeći se, da ćemo si njimi polatiniti jezik. Vješt bo Latinac, pročitav njekoliko naših boljih knjiga, namah će opaziti, gdje se možemo služiti dionikom; ali drugi, ako i postavi dionik onako, kako mu narav donosi, slabo će znati držati se uviek pravila ili ga drugomu kazati. 3. U svakoj razvijenoj knjizi oštro se razlikuje pjesnički jezik od proznoga: onaj je pun slobode i razlike, a ovaj strog i dosljedan; to liepo pokazuje zlatno doba latinskoga jezika. Ali mi smo zalutali stranputice, te učeći se jezik iz narodnih pjesama, mislimo, da je ciela ona smjesa forama i rieči svigdje dobra i praviina. Tomu metežu treba na put stati, i točno naznačiti, što da se u prozi zadrži, što li iz nje iztjera. Ne treba se u tom povoditi za Niemci, nego za Latini. 4. Glasovit je latinski jezik i sa svojih perioda i ritma; u njem su ciele povorke izreka nanizane kano struk bisera i zarubljene prekrasnim ritmom. U nas se obično misli, da periodi nisu prama našemu jeziku. Ta se je misao porodila odatle, što su njekoji naši pisci, ne poznajući naravi naših dionika niti latinskih perioda, pisali po latinskom poslovnom slogu. Dionici treba da skraćujemo obširnije opise, pak će i naš slog zaslužiti hvalu «immortalis brevitatis», koju Rimljani sipahu Sallustiju. U Vuka, koji se ne može koriti, da se je izkvario latinštinom, ima perioda, kojimi bi se mogao i Ciceron ponositi. Da se tako krasnomu slogu dovinemo, najkraći je put učenje latinskih klasika, tih vječitih uzora najugladjenijega ukusa: u njih su se ugledali Dante i Petrarca, Schiller i Göthe, pak i naši Gundulići i Gjorgjići, te je naša dužnost, da nastavimo, što su naši predji umno započeli.

Da se donjekle doskoči potrebi hrvatskih školskih knjiga za gimnazije, sastavi Veber g. 1853. «Latinsku čitanku za II. razred» po Schiennagelu, i «Latinsku slovnicu za male gimnazije». Dobivši na

skoro nalog, da sastavi i «skladnju hrvatskoga jezika», bijaše mu se više godina pripravljati za takovo u našoj književnosti posve novo djelo.

Postavši g. 1853. odbornikom «Matice ilirske», priredi po nalogu odborovu novo izdanje Gundulićeva Osmana, koje izadje g. 1854. s njegovim uvodom: «Ivan Gundulić Franjin». To je prva Veberova estetička ocjena, a prva hrvatski pisana ocjena «Osmana». U njoj su primjetbe o jeziku najznatnije. «Blagoglasje jezika dotjerano je na vrhunac savršenstva, ali je u njem dosta tragova talijanskomu utjecaju. Gundulić nije mogao odoljeti talijanskoj milini, te je prekrajao jezik na mekoću. Ali pretjerano blagoglasje škodi jeziku, odvraćajući ga od naravi, koja je od svega najsavršenija i najljepša. Da bude jezik liep, treba njeki naravski razmjer izmedju mekih i tvrdih zvukova. Naš jezik je ljepši od talijanskoga i njemačkoga; jer dok onaj i tvrde stvari meko izriče, a ovaj i meke tvrdo, naš je prema naravi sad tvrd, sad mekan. Gundulićev jezik ponješto zaostaje za onom osbiljnosti i jedrinom, koja je u Čengićagi».

God. 1855. napisa Veber u «Nevenu» po nagovoru urednika Prausa novelu iz zagrebačkoga života pod naslovom: «Zagrebkinja», a poslie nje još i drugu iz bakarskoga života: «Ljubavne sgode i nesgode Avelina Bakranina». Znatnija je njegova obsežna estetična ocjena «Mejrime, tragedije od Matije Bana» u «Nevenu» g. 1856.; opazke o dramatičkoj kompoziciji, stihu i jeziku, dadoše povod živoj polemici, koju su s njim vodili u «Nevenu» Praus i Ban. Praus prigovori Veberu, da je značaj Živana u «Mejrimi» i njegov zaplet s Ljubicom i Mejrimom «podpuno nevješto ocienio, tražeći u njem savršeno biće mjesto čovjeka». Pošto je Veber nastojao suzbiti taj prigovor, napisa sam Matija Ban sa stručnom vještinom obranu Živanova lika; polemičke primjetbe Veberove toj dramaturžkoj razpravi Banovoj ne uzdrmaše njezine snage. Ali što se tiče ocjene jezika u Mejrimi, Ban priznade Veberu, da su mnogi njegovi prigovori osnovani. Veber bješe naime iztaknuo njekoliko germanizama i talijanizama i dodao obćenitu primjetbu, da «još nemamo valjane slovnice, te svatko piše lokalizme svoga rodnoga kraja; skrajna je nužda, da se osnuje obći jezik na osnovu svega naroda, bez lokalizama». S njegovimi načeli o književnom jeziku dobro se slaže Banova izjava, da «književni jezik mora umjetnički razvijati jezik pučki, a ne držati se njega robski». Napokon, što se tiče stiha, bješe Veber prigovorio, da je narodni deseterac u Mejrimi na njekojih mjestih nepravilan i hrapav, ne imajući pravilne cezure, a «ne valja samo brojiti slovke u desetercu, nego treba paziti i na naglaske: inače izlazi stih hrapav; doduše još se ne zna, ima li se u našem desetercu paziti na oboje, na naglas i na kvantitet slovaka». Na ovo pi-

tanje naše metrike povratio se Veber njekoliko godina poslie; Ban u svojem odgovoru ne dodira se toga pitanja, nego opaža, da »tragički stih nema biti kao prostonarodni jednoličan, to jest: takov, da se sa svakim stihom smisao završuje, već treba da se stihovi vežu, kako to on po svojem osobitom sustavu za organizaciju tragičnoga stiha provodi, pak će to još dalje razvijati i dotjerivati, a po tom sustavu navlaš se ne drži obične cezure». Od ove potonje osobine Ban je poslie ipak odustao.

Znamenita je iste godine 1856. Veberova jezikoslovna razprava u «Nevenu»: «Ustroj ilirskoga jezika». Ona je u svezi s rodoljubnom oporbom njegovom proti ponjemčivanju zagrebačkoga gimnazija i proti općoj germanizaciji u Hrvatskoj. God. 1854. počeše uvoditi njemački jezik za nastavni a progoniti hrvatski. Za uztuk proti tomu stade Veber, komu Premrù nije htio dati hrvatskoga jezika u ni jednom razredu, svom silom uma i srca svoga buditi mladež, iztičući u tumačenju latinske slovnice i latinskih klasika prednosti hrvatskoga jezika prama njemačkomu i slaveći veličinu patriotizma u Rimljana; u sjednicah učiteljskoga sbora odrješito se opiraše germanizaciji. Učenici živo pristajahu uz njega, i pokazivahu mu svoju žarku zahvalnost i odanost čestitajući mu na njegove godove pjesmami. Nadzornik Jarc obtuži ga ministarstvu, da je neprijatelj školskoga sustava i hrvatski pretjeranac. Ministarstvo mu podieli ukor. To potaknu Vebera te on, «koji bi u onoj domorodnoj vatri udario bio na čitav sviet», napisa, za pobudu domorodne misli u mladeži, jezikoslovni članak u «Nevenu»: «Ustroj ilirskoga jezika». Gotovo nijedna jezikoslovna razprava u našoj književnosti ne podaje tako podpunu i jasnu sliku ljepote i bogatstva našega jezika; ona je u svoje doba razplamćivala i mladež i starije rodoljube za hrvatski jezik te im bila jedan štit proti germanizaciji. Jezgra joj je ova. I. A. Bogatstvo u korjenikah. Što je jači i tvorniji duhnaroda, to više korjenika ima njegov jezik. Hrvatski jezik neizmjerno je bogat korjenikami za sve prirodne pojave i sve družtvene odnošaje; to pokazuju naše rieči za geografske obilježbe u gorah, i za razne stupnjeve srodstva, pak naše onomatopoetičke rieči. Za pretjeranu abstrakciju nije stvoren naš narod, ali za razborito umovanje obiluje mu jezik riečmi, te bi se iz nebrojenih narodnih poslovica mogla sastaviti psihologija, etika i ciela filozofiija života, kako su Čelakovski i Štur za češki jezik pokazali. B. Bogatstvo rječotvornih početaka (prefixa) i dočetaka (sufixa). Njim izlazi naš jezik neprispodobivo kratak, plastičan i jedar; jer se često samim jednim slovom tako mienja misao, da drugi jezik treba više rieči za to, n. pr. bieljeti i bieliti, banovati, djevovati. U našem jeziku može se od svakoga samostavnika načiniti sila diminutiva i augmentativa; u obće:

u njem se tvorkami mogu naznačivati razni odnošaji vremena, mjesta, poslovanja, počimanja, dočimanja, trajanja, osoba, sredstava i t. d. U tom je ustroj našega jezika divan, a mnogo vriedi, da se misao izreče što kraće; kolika se sila rieči pravi raznimi tvorkami na pr. iz korjenike «pis», gdje Niemac za jednu našu rieč mora praviti sastavljenicu od dva tri korjena; a onda opet predlozi kao prefixi tvore od jedne naše rieči čitav niz rieči razna značenja. II. Ljepota jezika u glasovih. U tom nema našemu jeziku druga. Ljepota je raznoličje ugodno uredjeno; a jezik je liep, koji se što više primiče prirodi u izmjeni snage i nježnosti. Suglasnici su u jeziku, što su u prirodi tvrdi pojavi, a glasnici, što su u prirodi mekani i nježni pojavi. Zato treba, da se u jeziku nalazi uz množinu stalna izmjena suglasnikâ s glasnici. Suglasnikâ ima naš jezik više nego i koji drugi evropski, i to blagoglasnih: naši *č*, *ć*, *š*, *ž*, *j*, itd. ne nalaze se skupljeni nigdje drugdje, a žubore i romone poput glasbe. Slovo *j* drži se za najmekše, a ono je upravo duša ustroju našega jezika, njim se umekšavaju malo ne svi suglasnici, a čarobno je, kad se sdruži s glasnikom *o*; gdje ima tudjih rieči prema našim: mojoj, miloj, roj? Glasnike imamo samo čiste, kako talijanski jezik; glasnici *a* i *o*, koji su najblagoglasniji, najviše prepliću tkaninu hrvatskoga jezika. A to glasovno gradivo u njem je najljepše uredjeno, tako da se uklanja i tvrdoći, ne sastavljajući u korjenikah više od po dva suglasnika, i pretjeranoj mekoći, razstavljajući po dva glasnika suglasnikom *v* ili *j* (sali*v*en). Nješto tvrdji poluglasac *r* većinom stoji u riečih, kojimi se izriču tvrdi u prirodi pojavi; a francezko sac*r* (e) tvrdje je od naše «srne», jer ondje stoji *r* na koncu rieči. Po dva glasnika imamo u dočetcih *ao*, *io*, *uo*, ali to je liepo kao u talijanskom; pak imamo i naše *ie* (koje se izgovara ije), prema talijanskomu «cielo». Krasno je u našem jeziku i to, da se više od dvie trećine rieči i oblika dočima glasnikom, po čem izlazi jezik pun, a opet nije jednoličnosti talijanske, gdje se svaka rieč dočima glasnikom. Naš jezik je donekle blagoglasniji i od talijanskoga, koji ima premalo tvrdih zvukova, a u našem je liepo razmjerje glasnika i suglasnika. K tomu dolaze još ljepote od shodna naglasivanja, i od sklanjanja, sprezanja, poredanja rieči, i od razborito umjetna sloga: sve to uzevši, vidi se čarobnost našega jezika. III. Bogatstvo i ljepota jezika u oblicih. Krasno je, što je živo, a ružno je, što je mrtvo, ukočeno. Naš jezik je životom živ: sve se u njem mienja, sklanja i spreže. A. Koliko je obilje naših padežnih oblika prema jednoličju talijanskih i njemačkih. Naš jezik ima u tom prednost i od grčkoga i latinskoga. Ta promjenljivost ukida u prozi jednoličnost, podaje slogu retoričku oblinu i silu (te

je naš jezik upravo stvoren za govorničtvo), a u poeziji podaje obilje raznih srokova; na pr. Gjorgjićeve «Pjesni razlike» trebaju u 57 strofa 114 srokova, pa od tih su 93 različita, a samo 19 ih je po jedanput ponovljenih; pa kakovi su to srokovi: sve se česti govora sriču unakrstice sa svimi. Tolikom raznoličnošću ne može se ponositi ni jedan drugi jezik. B. Prednost je našega jezika izvjestni i neizvjestni pridavnik: odatle raznoličnost likova, živost sloga. Niemac toga nema, a Talijan i Latin zaostaje za nami. (Pravilo o tom, kada treba u nas rabiti izvjestni a kad neizvjestni oblik pridavnika, prvi put se u ovom spisu postavlja, a gradi se na razlici predikatnoga, epitetnoga i atributnoga značenja). K tomu formalnomu bogatstvu našega pridavnika dolazi još i to, da se od svakoga stvarnoga samostavnika može napraviti posjedovni pridavnik (na *ov*, *in*, *ski*, *ji*), pak tim postaje naš jezik krepčiji i točniji i od latinskoga. C. U zaimenu sdružio je naš jezik prednosti malo ne svih pojedinih evropskih jezika, te nadkriljuje i latinski i njemački jezik. I u brojnicih ima veliko bogatstvo likova i promjena. D. U glagolu je naš jezik nadkrilio sve druge osim grčkoga. Glagol je najjači tumač ljudskih misli: on je plod osjećanja, njim se tvore najjasnije, zorne pomisli, dok je samostavnik plod abstrakcije; glagol je jasniji od samostavnika, te je u svih jezicih ponajsavršenije razvit. A naš jezik upravo je glagolski; u okretnoj porabi glagola kuša se vještina hrvatskoga pisca. Naši glagolni oblici toliko su obilni, da ih jedini grčki glagol u nječem nadmašuje. Prednost je našega jezika, da ima imperfektivne i perfektivne glagole, a medju onimi razlikuju se opet trovrstni: kontinuativni, iterativni i frekventativni. Koliko u tom zaostaje za njim njemački glagol! Kolika bezprimjerna obilnost i bujnost nastaje u našem glagolu po tom, što on sastavljanjem s predlozi prelazi iz imperfektivne vrsti u perfektivnu! Kolika je bujnost našega glagola u vremenih! A što se tiče glagolskih dionika, koji su reć bi zlatne spone u jezičnoj sgradi, te se njimi najbolje postiže kratkoća i ugodnost u pripoviedanju, to je grčki jezik prvi, ali za njim ide latinski i pored njega naš, a romanski jezici i njemački daleko zaostaju za našim. Od načina glagolskih nema naš jezik konjunktivnoga, ali ima pogodbeni i dopustni, pa tako može i on izricati neizvjestne misli; latinski jezik je pretjeran u porabi konjunktiva, izričući njim i posve izvjestne misli, a za latinskim se sliepo povodi njemački jezik. Pasivom su grčki i latinski jezik prvi; naš zaostaje u tom za njima, nemajući pasiva, pa ako i krparimo pasivne oblike, kad prevodimo iz klasičnih jezika, to ih inače ne valja rabiti. Dakle naš glagol stoji namah do grčkoga, koji je najsavršeniji; jerbo, osim grčkoga, ima naš glagol najviše vrsti, vremena i načina, a u

njih najviše promjena; samo je šteta, što je izgubio dual. Sila oblika u našem glagolu dolazi od duševne snage našega naroda i od izvornosti jezika, što mu služi na neizmjernu diku. E. Prislov naš ima veliko obilje oblika, a najljepši su na *ice*, koji se u drugih jezici moraju obširnije opisivati. Veznici naši premci su latinskim, koji su vrlo raznovrstni; jedini naš *da* smeta, on bo je sve u svačem, te gotovo nema izreke, da na nj ne naidješ. Predlozi obiluje naš jezik toliko, da bi se mogao zvati predložnim. — Po tom se može bogatstvo i ljepota hrvatskoga jezika u kratko označiti ovako: naš jezik je bogat u korjenikah i tvorkah, blagoglasan sa razmjerno uredjena gradiva, plastičan sbog divna ustroja, živ s nebrojenih promjena, razgovietan i krepak po onomatopoetičkih riečih, kratak i krasan po dionicih, prerazličit od sile raznih oblika, svakako vrstan bratimiti se sa svakim, dapače i prednjačiti mnogomu drugomu jeziku. Što pako sliedi odatle, — završuje Veber, — to ostavljam umu svakoga nepristranoga čovjeka. — Dobro su razumjeli Vebera i učenici i stariji rodoljubi: njegova razprava bijaše moralni poraz germanizacije.

Iste godine 1856. izadje «Ilirska čitanka za gornje gimnazije, knjiga I. (od najstarije dobe do g. 1835.)», koju su sastavili Mažuranić, Mesić i Veber. Na poziv zagrebačkoga gimnazijskoga ravnateljstva napisa Veber g. 1857. kratak sud o «Ilirskoj slovnici Vjekoslava Babukića». U toj prvoj svojoj slovničarskoj kritici očitova on njeka didaktična načela, kojih se i poslie u mnogih svojih radnjah te vrsti držao: «Točnost, kratkoća, i razumljivost glavna su svojstva, koja treba da ima slovnica za niži gimnazij. Mladež treba stalnih pravila, koja će točno na pamet naučiti. U školi treba učiti obći književni jezik, a nikakve provincializme. Način, kako se piše slovnica za učene jezikoslovce, ne valja za školsku slovnicu». Godine 1858. ocieni Veber u «Narodnih Novinah» jezik Jurkovićevih pripoviesti za puk «Tri lipe»; krivo shvativ Jurkovićev predgovor onim pripoviestim, navali Veber žestoko proti tobožnjoj namjeri lokalnoga pučkoga kolorita u jeziku, koju je Jurković svojim odgovorom (takodjer u «Nar. Nov.») odrješito odklonio. Veoma pohvalnu ocjenu napisa Veber u «Narodnih Novinah» g. 1859. o tada izašloj «Slovnici hrvatskoj Antuna Mažuranića». U njoj Veber podpunije razvija svoja načela o slovnici našega jezika. Glavne su misli u toj obsežnoj ocjeni ove. Nepravilnosti u pisanju naših knjiga krive su naše dosadanje slovnice, navlastito tim, što se ili suzuju na jezik jednoga kraja, ili sgrću silu gradiva bez logičkoga reda i pregleda. Tomu metežu učinila je

kraj Mažuranićeva slovnica. Pregledav sve razlike naših narječja i proučiv jezik sam u sebi prema zakonom staroslovenskoga i drugih slavenskih jezika, udario je Mažuranić takova pravila, koja naš jezik povraćaju k prvobitnoj čistoći a ne vriedjaju odviše sadašnje porabe, koja ima uviek znatan glas u vieću jezikoslovnom. Baveći se cieli svoj život učenjem našega jezika toli iz najstarijih (čakavskih) koli iz najnovijih (štokavskih) izvora, izvadio je Mažuranić iz cieloga gradiva jezičnoga ono, što može svaki našinac i najlaglje prigrliti i najbolje probaviti; zabacio je pokutne prerazličite porabe i držao se obćenitosti pravila, osnovanih na samu jeziku. U sklonitbi je 3. 6. 7. padež višebroja navrnuo u prvobitnu pravilnu formu, koja nije ni u štokavaca izumrla, pa tako je jeziku povratio i dvobroj, koji su Srbi bez razloga pomiešali s višebrojem. Pisanje nije težačka nego težka i riedka umjetnost, do koje se može doći samo naukom i vježbom. Najprije nam valja nastojati, da nam i mladež i pisci pišu pravilno, makar jednoliko, a zatim da pišu pravilno i raznoliko. Zato je glavni zadatak slovnice za doljni gimnazij, da lako i točno uči, što je izvjestno; ništa se neka ne meće u školsku slovnicu, o čem se ne može reći: ovako mora biti; inače će postojati još njekoliko vjekova mučna neizvjestnost i sramotna nepravilnost. Svaki naš pisac može se držati samo Mažuranićeve slovnice, po kojoj će moći bar izpravno i sigurno pisati. Valjano je Mažuranićevo načelo i o pravopisu «da se naš jezik ne može niti strogo eufonički niti strogo etimologički pisati, već da treba miešati jedno s drugim»; ali bi trebalo naznačiti granicu, dokle se treba držati jednoga a dokle drugoga. Tako Veber odobrava nauk «da se slabi suglasnici, kad stoje pred jakimi, pišu etimologički, premda se izgovaraju kano jaki», na pr. valja pisati lju*b*ko, a čitati lju*p*ko — a niti se ne može drugačije čitati. Ali Veber hoće, da se *s* i *z*, kad stoje pred pomekšanimi suglasnici, eufonički pišu kao meki, na pr. gro*ž*dje, a ne gro*z*dje, jer bi se ovo moglo i izgovarati, kako je pisano. Neumrlu slavu priznaje Mažuraniću, što je samostalno našao pravila o našem naglasu, na osnovu čakavskoga naglasa, kojemu ima traga po svih štokavskih stranah: u Bosni, Staroj Srbiji, posavskoj Slavoniji, Crnoj Gori, iztočnoj Srbiji. On je pronašao, da njeki čakavski naglas dosljedno ostaje i kod štokavaca, a da se drugi po stalnu pravilu pomiče u štokavštini za jednu slovku k početku rieči; tu dosljednost izrazio je u pravilih, koja su mu savršeno pošla za rukom, te se po njegovoj teoriji podpuno tumači štokavski naglas svih rieči u Vukovu rječniku osim jedno dvje sta njih. Po tih pravilih možemo naglas od kolikoće točno razlikovati i kolikoću donjekle odrediti; to će biti od neizmjerne koristi pjesnikom: sad će moći divno skladati pjesme. Veber se

je tri godine poslie toga dao, na temelju Mažuranićeve nauke o naglasu, na proučavanje hrvatske metrike i na metričko prevodjenje inostranih pjesama.

Gotovo najznatnije jezikoslovno djelo Veberovo izadje iste godine 1859., prva «Skladnja hrvatskoga jezika, za srednja učilišta». Kako do tada nije bilo hrvatske skladnje a malo ih za druge slavenske jezike, to ju Veber «morade sam sastavljati komparativnim načinom, poredjujući hrvatski s latinskim». Da je on tim u koje čem prisilio naš jezik u kalup latinski, to se je Veberu često prigovaralo. Već rukopisu još neizdane skladnje prigovori to Babukić g. 1858., bivši pozvan da ga ocieni. Na to odgovori Veber ovako: «Što mu se prigovora, da je nauk o konsekuciji temporum udesio po latinskom, to on tvrdi, da Niemci doduše jesu porabu svojih prošlih vremena i svoga konjunktiva udesili po latinskih mislih, ali da on nije nigdje sile nanio hrvatskomu jeziku. Što se tiče prigovora njegovoj novoj nauci o porabi izvjestnoga i neizvjestnoga pridavnika, to on odvraća, da te porabe nisu dosadanji gramatici valjano protumačili niti pisci dosljedno izvodili, a taj se gordički čvor može razriešiti samo na temelju nauka o epitetu i predikatu, kako je to on učinio». I proti Križkovu prigovoru svojemu rukopisu skladnje, što nije udešena po Hattalinoj českoj skladnji, branio se Veber g. 1858., da to ne bi bilo prikladno, navlastito zato ne bi, što se po Hattalinoj razredbi nauk o poredanju rieči, kojim se osobito iztiče duh jezika, može samo mimogredno razpraviti, što bi hrvatskomu jeziku, koji u tom pogledu još nije izgubio svoje izvornosti, veliku štetu nanielo; on da je volio skladnju napisati po sustavu, po kojem su ostale skladnje za gimnaziju napisane (grčka, latinska itd.), nego li po Hattalinu, koji bi bio nov za gimnazije. U potlanjih je godinah Veber češće vodio polemiku radi svoje skladnje, kako ćemo poslie vidjeti.

Godine 1860. izadje «Ilirska čitanka za gornje gimnazije knjiga II. (od god. 1835. do sada)», sastavljena Mažuranićem, Mesićem i Veberom; od Vebera je kratki uvodni članak «Književnost ilirska», prikazujući razlike novoga doba, koje su Vuk i Gaj pokrenuli, od staroga. Iste godine 1860. izadjoše prvi Veberovi «Prievodi latinskih klasika»; tu su prevedena dva Ciceronova spisa: o prijateljstvu, i o starosti. U «Predgovoru» kaže, da ovim prievodom hoće koristiti svomu narodu navlastito u pogledu sloga. «Ciceronov je slog, osobito u filozofičkih razpravah, uzor prave proze, a hrvatski se slog još povlači po barah i močvarah. Zato sam hotio da prevodom ovim pokažem mladeži našoj pravilo, po kojem da misli svoje udesuju i izriču. Jer drugo je pisati prosto narodno, a drugo ugladjeno narodno, te mislim, da bi

se i govedar pripravljao, kako da što ljepše rekne, da ima doći pred odlična gospodina. Pak i nije sve dobro, što se je u kojem zakutku po tudjem tvorilu izkvarilo. Gledao sam, da što točnije prevedem: rieč po rieč, gdje se je dalo; samo sam se ondje iznevjerio točnosti, gdje mi je hrvatski jezik inače donosio». Još je izdao te godine poveći putopis «Put na Plitvice». To je poslie Niemčićevih «Putositnica» prvi veći putopis hrvatski, a prvi hrvatski opis Plitvičkih jezera; Niemčića nadkriljuje pravilnošću jezika i sloga, ali zaostaje za njim u obziru umjetničkom. Pisan je liepim i jasnim slogom, začinjen šalom na domaću, i sličicami iz života u krajini i susjednoj turskoj Hrvatskoj. Sama Plitvička jezera opisana su više s topografskom točnošću nego li s umjetničkom slikovitošću. Kad je te godine izašao Šulekov: «Riečnik njemačko-hrvatski», napisa Veber kratku ocjenu, iztičući njegovu veliku vriednost i znamenitost; što je Šulek za znanstveno i uredovno nazivlje, kojega u narodu nema, prema duhu narodnoga jezika stvorio novih kovanica, to brani Veber ovom temeljitom primjetbom: «Njeki naši pisci, ponajviše sa srbske strane, ukoravaju svako kovanje rieči, ter se drže samo narodnih rieči i izraza. To se može činiti, dok se piše o pojmovih, poznanih narodu; ali gdje misli nadilaze krug narodnjih pojmova, ondje se ne može kratiti učenim narodnjakom, da skuju potrebnu rieč, samo neka bude prama duhu narodnoga jezika; ta i prosti narod skuje rieč svakoga puta, kad mu se ukaže nov pojav».

Tiekom godine 1860. dogodi se znamenita promjena u upravi zagrebačkoga gimnazija i svega javnoga života u Hrvatskoj. Veber rukovodjaše akciju zagrebačkih gimnazijskih profesora kod bana Coroninija proti ravnatelju Premrùu, koji ih bješe obtužio, da bune mladež. Veber, Bradaška i Macun sastaviše i predaše banu promemoriju proti nezakonitim činom Premrùovim. Kad im ban reče: «čujem, da su dvie stranke medju profesori, lojalna njemačka i revolucionarna ilirska, a ovoj da ste Vi, velečastni, na čelu», odgovori mu mirno Veber: «jesu dvie stranke, ali jedna, koja se drži zakona i propisa, a druga bez zakona; k ovoj spada jedini ravnatelj Premrù, a k onoj svi profesori.» Ipak je nadzornik Jarc s ostalimi njemčari izhodio, da je ban ministarstvu u Beču predložio, neka se Bradaška i Veber maknu sa zagrebačkoga gimnazija; Veber bi imao poći u Brixen, u Tirolsku. Ali Coronini pade ljeti god. 1860., a banom postade Šokčević; na skoro morade se Premrù seliti u Celj i upravu zagrebačkoga gimnazija predati glavnomu svomu protivniku, Adolfu Veberu. Germanizacija je ustupila mjesto hrvatskomu jeziku.

III.

Od jeseni godine 1860. do jeseni godine 1864. upravljaše Veber zagrebačkim gimnazijom kao namjestni, a od tada do nastupa bana Raucha god. 1867. kao pravi ravnatelj. Razlog tomu, što je onako dugo morao čekati na pravo ravnateljstvo, bijaše nenaklonost Haulikova i Šokčevićeva, koju je hrvatski kancelar Mažuranić tek god. 1864. svladao. Od godine 1861—1867. bijaše Veber narodni zastupnik (grada Bakra u prvoj, a Čabarskoga kotara u drugoj periodi) na hrvatskom saboru, kao odličan pristaša samostalačke stranke, koja je zahtievala samostalan od Ugarske a prama jedinstvenoj monarkiji autonoman položaj ujedinjenoj Hrvatskoj, Slavoniji i Dalmaciji. U isto doba bijaše član školskoga odbora kod namjestničkoga vieća i predsjednik izpitnoga povjerenstva, pred kojim su izpit iz hrvatskoga jezika polagali stranci učitelji na srednjih školah u kraljevini. Kad je g. 1867. došla s banom Rauchom na kormilo stranka, proti kojoj se je Veber sedam godina borio, bude uklonjen s ravnateljstva zagrebačkoga gimnazija. Tako prestade njegovo ravnateljsko i učiteljsko djelovanje i s njim jedno znamenito razdoblje u njegovu životu.

Književni rad Veberov u tom razdoblju jesu, osim velikoga putopisnoga djela «Listovi o Italiji», koje je izašlo god. 1861. a koje slogom i načinom nalikuje na «Put na Plitvice», — saborski govori i novinski politički članci, pjesnički prievodi, pravila za metriku hrvatsku, kritike novih pjesničkih djela, jezikoslovne razprave o pravopisu, oblicih i skladnji, i dvie hrvatske čitanke za niži gimnazij.

Najznatniji saborski govori Veberovi, odlični liepim slogom i jezgrovitim razlaganjem, koje vrline povećaše zvonki glas i ugodno predavanje stasitoga govornika, jesu: govori «o savezu s Ugarskom» i «o carevinskom vieću» god. 1861., pak «o državnom pravu trojedne kraljevine» god. 1866. Gimnazijske nastave tiču se njekoji manji saborski govori Veberovi; on bijaše izvjestitelj školskoga odbora. Novinski politički članci njegovi g. 1865. i 1866. (u «Pozoru», «Svietu» i «Domobranu») brane samostalački program, a članak «Poviest nagode s Ugarskom» (valjda prvi put štampan u V. svezci «Veberovih Djela») prikazuje s njegova vidika razvoj stranačkih borba od god. 1861. do 1868.

Znatan je Veberov rad za metriku hrvatsku. Godine 1862. izdade svoj prievod «Junakinje Mile», njemačke romantične pjesni, a u predgovoru postavi pravila za naš deseterac ovako. Do tada se je držalo, da našemu desetercu ne treba drugo nego deset slovaka i odmor poslie četvrte. Ali to nije dosta. Staroklasičnoj metrici sve je količina

slovaka a naglas ništa, nasuprot metrici novih jezika naglas je temelj, a dužina uzgredno pomagalo. Tako je i u hrvatskom desetercu. Narodne junačke pjesme, kako se pjevaju uz gusle, imadu čisto trohejsko mjerilo, ali kad se čitaju štokavskim naglasom, izlaze vrlo riedki deseterci čisto trohejski, a mnogi glase kao da su bez odredjena ritma. Čisti trohejski deseterci podavali bi pjesmi odviše jednoličan ritam; ali da opet ne izadju deseterci bez ritmična reda, dopušteno je trohejske stope (⏑ ⏒) zamjenjivati samo takovimi, koje ne će odviše poremećivati trohejskoga ritma, a to su spondej (⏑ —), pirihij (⏒ ⏒), peon prvi (⏑ ⏒ ⏒ ⏒) i donjekle peon drugi (⏒ ⏑ ⏒ ⏒); ali ne valja završivati deseterca drugim peonom, nekmo li dvama daktilima (⏑ ⏒ ⏒ ⏑ ⏒ ⏒), jerbo onda odviše prevladjuje daktilski ritam. Ipak se dopuštaju poslie odmora takova dva, po štokavskom izgovoru, daktila, od kojih je u drugom prva slovka kratka naglašena, a druga duga nenaglašena n. pr. ùrăn lă | Kòsŏvkă djè vōjkă; jer ovdje u rieči «djèvōjkă» pretežnija je dužina druge slovke od naglasa kratke prve, pa tako obje rieči ne sastave dva daktila nego peon prvi i trohej ⏑ ⏒ ⏒ ⏒ | ⏑ ⏒. Samo u takovu slučaju jača je dužina od naglasa, a i u njem bi se po čakavskom izgovoru naglas podudarao s dužinom. Pošto je u mnogih štokavskih krajevih još danas izpremiešan čakavski naglas sa štokavskim ne samo u pjesmi nego i u proznom govoru, to Veber dopušta umjetnomu pjesniku, da njeke rieči, koje štokavci izgovaraju i čakavskim naglasom, u svojih desetercih upotrebljava sad po štokavskom a sad po čakavskom naglasu. To su pravila, koja Veber postavlja za umjetni deseterac, tvrdeći, da su po njih gradjeni svi bolji deseterci narodnih i dosadanjih umjetnih pjesama. Tko bi mu prigovorio, da je mjerilo u narodnih pjesmah uviek savršeno, taj bi, veli, počinio petitio principii; «nije, kaže Veber, sve savršeno, što je koji sliepac izpjevao, inače bismo morali i sve jezične oblike, koji su u narodnih pjesmah, primiti u književni jezik». Od umjetnih pjesnika zahtieva Veber, da se podpuno nauče štokavski naglas iz Vukova rječnika i Mažuranićeve slovnice — koja je svojim naukom o naglasu privela Vebera na metrička pravila — pak da se drže tih pravila.

Prevodeći god. 1864. Mickiewiczevu romantičnu pjesan «Konrad Wallenrod», — koju je podpuno prevedenu izdao g. 1866. — pokuša Veber graditi hrvatske heksametre, i sastavi pravila za to mjerilo u «Književniku» g. 1864. razpravom «O hrvatskom heksametru». Radost, što je ta pravila našao i što može razbiti predsudu, da heksametar ne dolikuje našemu jeziku, nadahnjuje mu ove rieči: «Meni je do toga, da se hrvatskomu prekrasnomu jeziku što više razširi polje pjesničko, a poimence, da

se on uvede u veličanstveni hram staroklasičnoga pjesničtva. Heksametričkim mjerilom treba da se na čelo našega ovjenčanoga jezika metne nov vienac, sievajući samim dragim kamenjem. Ako ostanemo kod današnje porabe, gdje se malo ne sve pjeva desetercem kano najlagljim tvorilom, onda ćemo naše pjesničtvo, barem glede forme, posve zakopati. Ali i gradivu ćemo zadati smrtnu ranu, ako budemo sliedili krivo mnienje, da je sve ukusno i krasno, što je prosto narodno, ter ako u umjetnoj pjesmi ne budemo htjeli letjeti samoraslima uzvišenijima krilima. Iz narodnih pjesama treba da naš pjesnik uzima duh i jezgru, a ostalo neka gradi, kako ga potiče božanska vatra. Koji bi naš pjesnik umio spojiti i grčko mjerilo i duh, fraze, trope naših narodnih pjesama, uzvišene gdješto svojom maštom: to bi bilo pravo razkošje. A gradjenje će heksametara čuvati našemu jeziku dužinu slovaka, kojoj ima u desetercu preslaba zaštita; divna glasbenost našega jezika osniva se ne samo na naglasu nego i na dužini i kratkoći slovaka. Kako jednolično glasi hrvatski jezik u ustiju naših gradjana, koji dosta ne razlikuju duge i kratke slovke, a kako čarobno romoni u ustiju seljaka iz krajeva, gdje se dobro govori.» Povodjen mišlju, da je za romonitost našega jezika količina jednako znatna kako naglas, sagradi Veber pravila za naš heksametar na načelu, da valja paziti i na naglas i na količinu; prema tomu postavlja ova glavna pravila: 1. svaka se naglašena slovka ima držati metrički dugom; 2. svaka izgovorom duga slovka ima se i metrički držati dugom; 3. Svaka naglašena kratka slovka m o ž e se uzeti za metrički kratku, ako poslie nje sliedi izgovorom duga slovka. Ovim trećim pravilom daje Veber pretegu količini nad naglas štokavski, dopuštajući ne samo da se metrički čita: dòstȁ sȕžȃnjā mjesto: dòstȁ|sȕžȃnjā, nego dapače i: vȍdē mjesto vȃdē, stȍjīm mjesto stȍjīm, pa tako bi količina i čakavski naglas u heksametru još više pretegnuli nad štokavski naglas nego li u desetercu, u kojem Veber ne dopušta metričkoga čitanja: vȍdē, stȍjīm. Ali ni u heksametru ne mora se, veli Veber ovako čitati, nego se m o ž e čitati, spajajući prvo pravilo s drugim, i ovako: vȍdē, stȍjīm, pa tako izlaze spondeji. Mjesto spondeja može u potrebi stajati i trohej: vȍd . Da se vidi razlika medju hrvatskim heksametrom, koji je gradjen samo na naglasu, i onim, koji je gradjen i na naglasu i na količini, podaje Veber dva poduža komada po prvom i po drugom načinu. Po samom naglasu gradjen je n. pr. heksametar: «bogate | pliene | dovozi | crkvam i | gradom o | tete (doduše bi se imalo čitati: ȍtēte), a po naglasu *i* po količini: bogate | pliene vo | zi, cr | kvam o | tete i | gradom. Veber drži, da je bolji ovaj drugi način, jer on ističe i dužinu slovaka; Veber voli, da dužina kadšto pretegne nad štokavski naglas, i

čitaoca prisili na čakavsko naglasno izgovaranje, nego li da bi se mjerilo gradilo po samom naglasu bez obzira na dužinu te bi n. pr. rieč bȍgōvā vriedila za daktil.

Preradović je odmah g. 1864. posve pristao uz Vebera i po njegovih pravilih za heksametar spjevao «odu Slavjanstvu», pak se njih i dalje držao u svih svojih odah staroklasična metra; jednako je radio takodjer Ilijašević. Tako se čitaju u napomenutoj Preradovićevoj odi heksametri ovako: «Skī́dām | kȁpŭ ĭ | dȍ cr̄ | nḗ klā | njā́m tĭ sĕ | zȅmljē», i «ȕzh | tṓm trē | ptī́ mĭ̈ dȕh ĭ răz | kriljŭjĕ | krī́lă», pak: «ȍ grōm | nī́m šū | mṓm sī | lā́ sĭ | tā́jnĭh ă | vā́l ». Veberovim pravilom za deseterac prigovoriše g. 1864. Jagić i Pacel u «Književniku», a Veber se branio u istom časopisu člankom «Još nješto o hrvatskom heksametru». Ovdje napominjemo odmah i potlašnje prepirke Veberove o metrici. Kad je godine 1874. Trnski razpravom u «Viencu» «O hrvatskom stihotvorstvu» ustanovio, da ima samo naglas, i to čisti štokavski, temeljem biti našoj metrici, Veber je u «Radu» g. 1876. razpravom «Nješto o pjesničtvu hrvatskom» dokazivao, da je njegovo načelo bolje. Izašav g. 1882. Maretićev prievod Odiseje u heksametrih po Trnskovih pravilih i u prilogu razlozi Maretićevi, s kojih drži da je Trnski popravio Veberova pravila, ustade opet Veber za svoje načelo člankom u «Viencu»: «O metrici Maretićevoj»; na uztuk Maretićev odgovori Veber novim člankom: «Maretiću i Kostrenčiću». Posljednji su Veberovi polemični članci o tom u «Viencu» 1887.: «Tko je čemu otcem?» i «Zaključnica dr. Šrepelu». Veber se je kroz više od dvadeset godina tvrdo držao načela, da valja u hrvatskom heksametru gledati jednako na količinu, u kojoj stoji romonitost našega jezika, koliko na naglas, pače još više na nju, kadgod je ona u sukobu sa štokavskim naglasom, kako se vidi u napomenutih Preradovićevih heksametrih; Trnski pak i njegove pristaše, a to su svi osim Preradovića i Ilijaševića, vole čistoću štokavskoga naglasa nego li metričku pretegu količine. Ali Ivan Mažuranić je u mladosti gradio heksametre po količini.

Pjesnički prievodi Veberovi iz one dobe jesu osim «Junakinje Mile» i «Konrada Wallenroda» još «Alpuhara» i «Faris» (pjesme Mickiewiczeve), i «Iridion», Krasinskova tragedija u pjesničkoj prozi; njezinim prievodom hotijaše Veber «pokazati, da povrh prostonarodnoga pjesničkoga sloga, kojim se služe mnogi pisci, ima još i viši umjetni slog, prikladan za uzvišenije predmete, pak da se naš jezik i u tih visinah sretno kreće».

Povećih ocjena njegovih o novih pjesničkih djelih ima iz one dobe više, i to: g. 1861. u «Naše gore listu» o Nedeljku, epu Ognjoslava Utješenovića (prepirku s pjesnikom radi tendencije epa završi Veber «Opazkom

na odgovor» pjesnikov u istom listu); g. 1863. u «Pozoru» veoma pohvalna ocjena «Kriesnica» Trnskovih; g. 1865. u «Književniku» razprava «Najnoviji pojavi našega pjesničtva», u kojoj poslie obćenita uvoda o pojmu ljepote ocjenjuje, gdješto dosta subjektivno, Pucićevu «Cvietu», Sundečićevu «Krvavu košulju» i «Vršitbu», Kovačevićeve «Pjesme» i Tomićeve «Leljinke»; polemiku s Tomićem, koji u «Naše gore listu» uspješno suzbijaše njeke prigovore, završi Veber «Odgovorom g. Tomiću» u istom listu.

Iz one su dobe dvie jezikoslovne razprave Veberove na obranu zagrebačke škole. Prva je «Brus jezika» u «Pozoru» g. 1862. Njom pobija Kurelčev arhaistički smjer ovako. Sve su književnosti vazda odsudjivale pretjeran arhaizam, a Kurelac napreduje u njem sve to više, tako da već zalazi u staroslovenštinu; to valja poglavito za njegov pravopis, za njegov stari genitiv višebroja (že*n* mjesto žen*â*) i stari oblik prve osobe sadanjega vremena (pek*u* mjesto peč*em*). Današnja štokavština temelj je našemu književnomu jeziku, a jedno je obilježje njezina ustroja vokalizacija, kojom su se stari jerovi pretvorili u pune glasnike, navlastito u *a*. Po tom spada genitiv «že*n*» u ustroj staroga, a genitiv žen*â* u ustroj sadanjega jezika, a što ga zagrebačka škola piše žen*ah*, radi čega ju Kurelac naziva «ahavcî», to je samo za to, da se u pismu laglje razlikuje od nominativa žen*a*, kad i zaimenski i pridavnički genitiv višebroja izlazi na *h*; je li prikladnije pisati «žen*ah*» ili «žen*â*», kako njeki u potrebi pišu, to neka odluči buduća akademija znanosti. Ali kako je onda sa 3. 6. i 7. padežem višebroja, koje zagrebačka škola piše kao i Kurelac po starih oblicih, a Srbi po novih *ima* ili *ama*? Tu je starim oblikom dvojak razlog: 1. još im je traga u štokavaca, a posve vladaju u čakavaca i kajkavaca, 2. njimi se čuva bogatstvo oblika i jasnoća jezika, koje se oboje gubi, kad jedan novi oblik «žen*ama*» za 3. 6. i 7. padež višebroja rabi mjesto tri stara: žen*am*, žen*ah*, žen*ami*. Pošto dakle nova štokavština ovdje ide predaleko u vokalizaciji na uštrb oblikovnomu bogatstvu i jasnoći jezika, to zagrebačka škola voli čuvati stare oblike; jednako ide predaleko vokalizacija, kad štokavac govori: u liepom*u* selu, ili kad njeki Dalmatinac govori i piše: «s mojom*e* ženom*e*». Pretjerana je Kurelčeva posve starinska poraba participa; dosta je a za krasotu sloga probitačno je, da se mjesto štokavskih gerundija rabi particip za relativnu izreku. Ali zasluga je Kurelčeva, što uzkrisuje stare rieči, kojim nema premica u današnjem jeziku, i što su mu fraze čisto narodne i podobne, da čuvaju jezik od tudjega duha.

Pravopis zagrebačke škole branjaše Veber g. 1864. razpravom «O

našem pravopisu» u «Književniku» i «Glasonoši» (gdje je nepokraćena izašla) proti Jagićevu priedlogu, koji je u «Književniku» razpravom «Naš pravopis» razložio, da valja prihvatiti fonetički Vukov pravopis, samo da treba za dugi *ě* pisati *ie* mjesto Vukova *ije*, a etimologijski način zadržati u padežnih pregibih (dakle ne: o*c*a, napre*t*ka, nego: o*ć*a, napre*đ*ka, radi nominativa o*ac*, napre*đ*ak), i u predlozih sastavljenih s glagolom, osim predloga *s*-a i osim slučaja, kad bi po nalici nastalo dvostručenje suglasnika (dakle: i*z*tjerati, o*d*pasti, a ne: i*s*tjerati, o*t*pasti: ali *z*boriti, a ne: *s*boriti, i: ra*s*uditi, o*t*udjiti, a ne: ra*zs*uditi, o*dt*udjiti, od čega po nalici mora postati ra*ss*uditi, o*tt*udjiti). Iz Jagićeve koncesije etimologiji u dva slučaja (o*ć*a, o*d*pasti) izvodi Veber, da je jednako opravdana etimologija i u drugih slučajih, gdje ona služi razumljivosti rieči, a gdje je posve očita, bez zalaženja u starinu jezika i u linguistiku, a ne sili na krivo izgovaranje. Po tom treba pisati: o*t*činstvo, *s*boriti, ra*z*suditi, o*dt*udjiti; ali treba pisati *z*drav, jer samo linguista zna, da bi po izvoru imalo biti *s*drav; a što zagrebačka škola piše n. pr. u*s*tati, premda bi po korjenu valjalo: u*zs*tati, to bi bolje bilo i tu, gdje se je korjenu lako domisliti, provesti dosljednost etimologijsku, nego li prihvatiti fonetičko pisanje: ra*s*uditi. Takovu umjerenu etimologiju, koja služi razumljivosti a laka je i zato praktična, zagovara Veber i u pisanju *ć*-a i *tj*-a. Za *ě* mjesto *je* i *ie* iztiče razlog praktičnosti: da se uzmogne valjano pisati sad *je* sad *ie*, tomu treba podpuno znanje kvantiteta, a i Vukovci pišu istu rieč jedni sa *je* drugi sa *ie* (ili *ije*); osim toga moralo bi se radi izgovorne razlike drugačije pisati «*dj*evojka» nego li «ro*dj*en». Tako brani Veber umjereni etimologijski pravopis zagrebačke škole, koji ide srednjim putem medju pretjeranim etimologijskim Kurelčevim i pretjeranim fonetičkim Vukovim, a kojemu su načela: razumljivost rieči i laka uporabljivost. Kako se je ta Veberova jezikoslovna razpra s Jagićem o pravopisu dalje razvila u žestoku prepirku, to se ogleda u njegovih člancih: «Zadnji odgovor g. Jagiću», «Uztuk gospodinu Rohu», i «Smilje i kovilje» (u «Domobranu» g. 1866.).

Svoju «Skladnju hrvatskoga jezika» branjaše Veber g. 1865. proti Jagiću, i g. 1867. proti Jambrečaku. U «Književniku» g. 1865. nastoji razpravom «Odgovor Jagiću na primjetbe o mojoj sintaksi» pobiti prigovor, da je 1. kadšto zabrazdio iz gramatike u područje logike, navlastito u razlikovanju epiteta, apozicije i atributa, pak u odredjivanju glagolskih načina, i 2) da je hrvatsku skladnju gradio po primjeru latinske ter zabacio, što se ne će podati pod taj tudji jaram. Izvedavši obranu svoju proti prvomu prigovoru, služi se argumentacijom, koju je češće i poslie

u sličnih polemikah rabio: «Moja je skladnja praktična, za obuku učenika, a didaktika često zahtieva drugo nego li učena knjiga, osobito ako učenjaci nisu još složni u tumačenju. Pogreška je učene škole, što svigdje u tumačenju hrvatskoga jezika zalazi u staroslovenštinu i sanskrit». Da je Veber svojim «praktičkim» neobzirom na historijski postanak oblikâ kadšto zabrazdio, pokazuje njegova slaba obrana od prigovora Jagićeva, da je prislove «noćas, jesenas» krivo metnuo pod instrumental mjesto pod akusativ vremena, kamo po svom postanku spadaju. Onaj drugi prigovor Jagićev ponovi i potanje izvede Dragutin Jambrečak u «Pozorovu Listku» g. 1867., odgovarajući na Veberov u istom časopisu priobćeni članak «Slog Josipa Miškatovića», kojemu Veber, uz mnogu pohvalu, zamjerava njeke slovničke i sintaktične nepravilnosti. Jambrečak, koji je njekoč Veberu sabirao iz najboljih izvora primjere za skladnju, a poslie izučio slavistiku i klasičku filologiju, prigovori Veberovoj skladnji, da je sastavljena prema latinskoj umjesto prema grčkoj, navlastito da je u njoj nauk o vremenih u podredjenih izrekah — u kojih po Veberu valja rabiti sastavljena prošla vremena — navrnut na latinski kalup, a da narodni jezik i najbolji pisci ne potvrdjuju njegovih pravila u dopustnih, uvjetnih i relativnih izrekah; nadalje da narodni jezik ne razlikuje izvjestnoga i neizvjestnoga pridavnika onako, kako hoće njegova pravila, i da ne poznaje participa, nego samo gerundij; slog Veberov da je preobilat i kao «po žnori», kako je običavao o njem reći Antun Mažuranić. Veber odgovori u «Dragoljubu» god. 1867. člankom «Dragutinu Jambrečaku», priznajući doduše temeljitost njekojih Jambrečakovih primjetaba, ali braneći svoju nauku o izvjestnom i neizvjestnom pridavniku i o participu, pak svoj pravilni umjetni slog: i arhitektura, kaže, gradi «po žnori», a ne pustopašno; svojimi sintaktičnimi pravili nije, veli, nigdje silom navraćao našega jezika na latinski kalup.

Napokon valja iz one dobe još spomenuti Veberovu «Čitanku hrvatsku za 1. i 2. gimn. razred» (god. 1865.), pak za 4. gimn. razred (god. 1867.; za 3. razred izadje god. 1871.). Za te je čitanke preveo silu štiva iz poljskoga, češkoga, njemačkoga, i po koje iz ruskoga jezika; za čitanku 4. razreda napisao je štivo «Predmet pjesničtva».

IV.

Posljednji odsjek Veberova života počima pod kraj god. 1867., kad je skinut s ravnateljstva zagrebačkoga gimnazija te je prestao i učiteljevati; svim njegovim učenikom (od g. 1852. do 1867.) ostade u nezaboravnoj uspomeni njegovo naučanje latinskoga i hrvatskoga jezika i filosofijske

propedevtike. Čim se je stvorila jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti g. 1867., postade Veber njezinim pravim članom u razredu filosofičko-juridičkom. Pošto je njeko vrieme služio kod vlade za perovodju, postade pod predstojnikom Pogledićem tajnik u odjelu za nastavu i bogoštovje i nadzornik pučkih škola; no već god. 1870. bude imenovan zagrebačkim kanonikom. Dvie godine (1871. i 1872.) bijaše ravnateljem zagrebačkoga sjemeništa, više godina (do g. 1875.) diecezanskim nadzornikom pučkih škola, a dvie godine (1875. i 1876.) ravnateljem zagrebačkoga plemićkoga konvikta. Godine 1876. htjede ga predložiti ban Mažuranić za senjskoga biskupa, ali on radje ostade kanonikom, da se i dalje bavi književnim radom.

U beletrističkom području radio je mnogo za «Vienac» od njegova početka god. 1869. do pod konac svoga života. U «Viencu» su izašle njegove tri izvorne pripoviesti: Nadala Bakarka (god. 1870.), Paskva (g. 1874.) i Dobrotvor djački (g. 1879.), a četvrta, «Božićno zvonce», g. 1886. u koledaru «Danici»; prevedenih pripoviesti i crtica priobći u «Viencu» (od g. 1869. do 1888.) jedno četrdeset, i to iz poljskoga desetak ih od Kosinskoga, a njekoliko ih od Br. Grabowskoga i drugih, onda po njekoliko ih iz češkoga, njemačkoga i španjolskoga jezika, pak više crtica iz talijanskoga od de Amicisa; njegove «Slike iz vojničkoga života» prevede za «Maticu» (g. 1879.). Beletrističkoga su kroja i izvorne opisne slike: Varaždinske Toplice (g. 1873.), Bakar, Samobor (u «Viencu» g. 1875. i 1884.), kao što i «Petdesetgodišnjica srbskih književnika Gjorgja Maletića i Matije Bana (u «Viencu» g. 1885.); god. 1878. započeti «Putopis po Dalmaciji» sadržava opis puta od Zagreba do Rieke i završuje se slikom Rieke. God. 1883. prevede i sam izdade «Carigrad», putopisno djelo de Amicisa, a god. 1886. izdade «Matica» njegov izvorni «Put u Carigrad». Osim gdje koje prigodne pjesme sastavi niz opisnih pjesama retorična kroja pod naslovom «Slika njena» (u «Viencu» god. 1872.). Beletrističke je naravi i niz moralno-poučnih pisama pod naslovom «S Vidikovca» (u «Viencu» g. 1869.) Izmedju napomenutih prievoda najznatniji je «Carigrad», glasovitoga Talijana de Amicisa, koji mu je osobito omilio svojim uzornim slogom: «Taj slog je, veli, divno kratak porabom participija, koji i hrvatskomu jeziku liepo pristaju; putopis je vjeran ali i neodoljivim čarom mašte izveden, te je realnost s idealnošću divno spojena u slikah, koje su poput Tizianovih; jezik je romonit i blagoglasan, o čem talijanski pisci mnogo nastoje ter upliću i ondje epitete i krilate rieči, gdje drugim narodom samo u pjesmi služe. Ali i mi Hrvati kao južnjaci ljubimo živost i slikovitost izraza, pak ćemo se nasladjivati punoćom i oblinom talijanskom, koju sam u prievodu

pak ponješto ublažio naravnijom susljedicom rieči. Ujedno sam mogao u podpunoj slici predočiti hrvatskomu občinstvu umjetničko nazivlje, koje nam postaje sve to potrebitije».

Od latinskih klasika preveo je za «Maticu» god. 1882. Sallustija, a god. 1886. «Izabrane Ciceronove govore». U uvodu Sallustiju, «koji je u slogu umjetnik prve veličine», kaže, da je u svojem prievodu «nastojao iztaknuti njegovu nedostižnu kratkoću izraza, pak se raduje, da je hrvatski jezik vrstan nadvladati i težkoće preumjetnoga latinskoga sloga». U uvodu Ciceronovim govorom kao s namjerom iztiče, da je Ciceron «nestalnost pučkoga govora stegnuo u pravila, jednoličnost razvio u svakovrstne kalupe, prostotu zaodjenuo ukusnim ruhom, tvrdoću pronio romonom, ter tako postao uzorom latinskoga pisca»; posebnom uvodnom razpravom «Što je govor», podaje uputu u govorničku umjetnost, navlastito pokazujući, kojih se mana ima čuvati govornik u jeziku i slogu, i tumačeći sve vrsti prenosa i figura za ukras govornički.

Crkvenim govorničtvom bavio se je Veber, od kako je postao kanonikom, osobito rado; iz dobe od god. 1871—1887. ima od njega do šestdeset korizmenih i raznih propoviedi; prve je izdao god. 1875., a druge su izašle u «Katoličkom propoviedniku», i u «Katoličkom listu». U predgovoru «korizmenim propoviedim», kaže, da se je, pišući ih, služio djeli vrstnih svojih prednjaka to njemačkih to talijanskih, ali da je ono, što je od njih uzeo, «uredio hrvatskim duhom, da mu propoviedi izadju što jasnije, što slikovitije, što ugodnije, ter i što uspješnije»; osobito je uzimao u pomoć glasovitoga talijanskoga propovjednika Segnera (iz 17. vieka), «popunjujući njegove misli prema našim potrebam i udarajući ih na hrvatski kalup i u sadržaju i u obliku; a na prosto je preveo Segnerovu propovied o nebu». Kad se izporedi ta iz Segnera prevedena propovied (13. korizmena) s ostalimi, vidi se velika razlika: Veberove propoviedi mnogo su jednoličnije u govorničkom ukrasu, sastav im je više logički triezan nego li žarak i poletan; a da sve vrsti ukrasnih govorničkih tropa i figura dobro pristaju duhu hrvatskoga jezika, to pokazuju Kurelčeve «besjede».

Veberovu pomnju za hrvatsko duhovno govorničtvo pokazuju i dvie ocjene u «Katoličkom listu» g. 1872. i 1873. o djelu: «Besjede duhovne Bernarda Cucera Dubrovčanina» (iz 18. vieka), izdane dr. Josipom Riegerom. Veber zove Cucera pravim klasikom hrvatskim u retoričkom pravcu, ter primjeri iz njegovih besjeda utvrdjuje, da se one sjaju vatrom najukusnijih i najnaravnijih tropa i figura svake vrsti; odbivši njeke dubrovačke provincijalizme i njeke talijanizme u izrazu, skladnji i

poredanju rieči, preporuča ga Veber svakomu za uzor, zovući ga hrvatskim Segnerom. «Što veli Schleininger — piše naš ocjenjivač — u svom glasovitom djelu «Crkveno propovjedničtvo» — da se Segnerova rječitost Niemcem često čini preveć talijanska, t. j. pretjerana, to je njemački ukus, ali Hrvatom je Segneri srodan i izvrstan; a Cuceri je naš Segneri».

Kao nadzornik pučkih škola (do g. 1875.) vodio je polemiku, kadšto vrlo žestoku, o školskih pitanjih: u «Katoličkom listu» g. 1872. napisa takova tri članka o položaju župnika prama pučkomu učitelju, god. 1874. tri članka u «Obzoru» i posljednji god. 1875. u «Katoličkom listu» «O ženskoj preparandiji», vojujući za žensku preparandiju u samostanu milosrdnica proti svjetovnoj; god. 1874. u «Obzoru» o pučkoj i o višoj narodnoj prosvjeti dva polemička članka: «Odgovor na članak: temelj i krov narodne prosvjete» i «Zadnja moja rieč». Stvarne je naravi pedagogički članak «O domaćem vjerskom uzgoju djece» g. 1882. (u školskom izvještaju samostana milosrdnica).

Glavno je područje Veberovo i u ovom odsjeku njegova života, od g. 1867—1888., jezikoslovno: osim posebne «Slovnice hrvatske» napisao je mnogo razprava, kritika i polemika jezikoslovnih u «Radu» akademije znanosti, a njekoliko ih u časopisih («Katoličkom listu», «Viencu» i «Obzoru»). Još je napisao njekoliko ocjena i članaka iz estetičkoga područja, i jednu filozofičku razpravu, koje u «Radu» koje u časopisih.

Godine 1869. sastavi na poziv vlade i izdade podpunu «Slovnicu hrvatsku za srednja učilišta»; za rječoslovni dio upotrebio je slovnice Mažuranića, Daničića, Jagića, Pacela i Budmana, za skladnju umnožio je i preradio svoje starije djelo, «svuda nastojeći da sa znanstvenošću spoji didaktičnu prikladnost». Treće i posljednje izdanje te slovnice izašlo je god. 1876.

Jezikoslovne razprave Veberove u «Radu» jugoslavenske akademije znanosti tiču se poglavito skladnje i stilistike. Prva je, a ujedno i najglavnija u «Radu» g. 1868. «O vremenih u hrvatskom jeziku». Njom brani pravila, koja je on u svojoj «skladnji» prvi udario o porabi vremena, a za koja mnogi drže, da ih je robski udesio prama latinskomu jeziku; glavni je priepor medju njim i drugimi pisci u tom: on tvrdi, da u glavnih izrekah treba, osim ako smisao zahtieva logički perfekt, uzimati jednostavna prošla vremena, a u podredjenih sastavljena, drugi pak vele, da se mogu obje vrsti vremenih oblika smjesimice upotrebljavati u objema vrstima izreka. Razlozi njegovu pravilu jesu «koje filologički, koje retorički, koje estetički». «Filologički» je razlog ovaj: sam oblik sastavljenoga perfekta «kupio sam» pokazuje, da se on prvom sastavinom svojom proteže na

prošlost, a drugom na sadašnjost, s toga on po svojoj odnosnosti pristaje u podredjene izreke; nasuprot jednostavna vremena prošlosti «kupih, kupovah» po samom su obliku neodnosna, s toga pristaju u glavne izreke. Ako se ovako, stalnim načinom, razluči glavna izreka od podredjenih, to se znatno pomaže jasnoća i razumljivost sloga, a dobiva se i ugodno razmjerje; ako li se piše bez onoga pravila ter se u svih izrekah meću smjesimice sad sastavljena sad jednostavna vremena, to postaje slog razvodnjen, jednoličan i neugodan: to je retorički i estetički razlog njegovu pravilu. Što on zove filologičkim razlogom, to je, po drugih mjestih razprave, pravo reći logički razlog: «mnogi pisci griešе, što u glavnih izrekah bez načela i po nagonu smjesimice upotrebljavaju historički prezent, sastavljeni perfekt i aorist, a misao treba da služi temeljem izboru vremena»; tomu dodaje još retorički obzir ovako: «svaki jezik ima njeki numerus oratorius, pak za to, kad si počeo pripoviedati prezentom historičkim, treba da i nastaviš njim, a ne valja uzastopce miešati taj oblik s perfektom sastavljenim i aoristom.» Pravi filologički razog pravilom Veberovim bio bi, da ih može potvrditi porabom narodnoga i najboljega književnoga jezika; no ta je samo kadšto u prilog njegovim pravilom a kadšto nije ; i ono, što napominje primjera iz grčkoga, francuzkoga i talijanskoga jezika, samo mu donjekle pomaže. Ali Veber namjenjuje slovnici a napose skladnji tu zadaću, «da nejednakost i nepravilnost, koja u sintaktičnoj porabi vlada u raznih krajevih štokavskih, zamieni pravilnim jedinstvom; pošto je poraba sintaktična u puka i u današnjih pisaca u koječem neizvjestna, jer se je puno po nagonu govorilo i pisalo, to treba da znanost ustanovi, kako valja vremena upotrebljavati po samu značenju njihovu.» Dakle logički, retorički i estetički obziri, i potreba pravilnoga jedinstva u skladnji književnoga jezika, pute Vebera na usavršavanje pučke štokavske skladnje, koja mu je, kao što i sav pučki jezik, samo temelj, ali nije mu i završetak narodnoga jezika. Priznaje, da mu je u tom uzor latinski jezik: «meni je, veli, omiljela divna logičnost i simetrija latinskoga jezika, ter bih bio sretan, da ju mogu prenieti u naš jezik, ne pokvarivši mu dakako slavjanskoga duha; ali nigdje nisam prije udario nikakva pravila, dok nisam vidio, da podpuno odgovara duhu našega jezika, ter sam ga i podkriepio primjeri iz najboljih naših pisaca». Pošto drugi sumnjaju baš o ovoj tvrdnji, to Veber želi, da «i drugi stvar izpitaju, pak da se dogovorom nješto valjana ustanovi».

Svezanu cjelinu tvore razprave u «Radu»: god. 1869. «o slogu hrvatskom», i to o samostavniku, pa god. 1871. «o pridavku», i god. 1873. «o zaimenu» i «o glagolu». U stilističnih pravilih za

naš samostavnik pokazuje Veber koje različnost koje sličnost našega jezika prema talijanskomu i njemačkomu, a primjere uzima po najviše iz Kurelčeva prievoda «Stope Hristove»; najznatnija mu je nauka o raznih načinih, kojimi se naš jezik uklanja abstraktnim samostavnikom. U razpravi «o pridavniku» najprije pretresuje nauku stranih gramatika o atributu, epitetu i apoziciji, ter iz nova utvrdjuje svoju davnu domisao, da se samo razlikovanjem onoga trojega može valjano raztumačiti i odrediti stilistična poraba hrvatskoga izviestnoga i neizviestnoga pridavnika; zatim pokazuje stilističnu porabu našega pridavnika mjesto samostavnika. U razpravi «o zaimenu» pokazuje, kada treba rabiti nominativ osobnih zaimena, kad li ne, a u kosih padežih kad podpune oblike, kad li pokraćene; a osobito mu je znatna nauka o stilističnoj porabi pokaznih zaimena «ovaj, taj, onaj» i iz njih izvedenih prislova, koja se je u današnjih piscih pomrsila a on ju hoće urediti. Napokon u razpravi «o glagolu» pokazuje značenje predloga u sastavu s glagoli, onda zamjene u našem jeziku za tudji pasiv (odsudjujući primorski talijanizam «kupuje se knjig*u*», i stežući porabu pučkoga načina «poslalo ga na nauke»); nadalje proti mnienju onih pisaca, koji drže da ne valja pisati participa, jer su gotovo posvè izumrli u pučkom govoru, nego samo glagolske prislove, ostaje na staroj nauci zagrebačke škole «da radi kratkoće i krasote, koju po mnienju svih prosvećenih naroda particip podaje slogu, treba povratiti participu staru znatnost», ako i ne u obsegu Kurelčevu, to ipak kao zamjeniku relativne izreke, pak pokazuje, kad se ima s obzirom na jasnoću i blagoglasje metati relativna izreka, kad li particip; zatim pokazuje, kako se u našem jeziku, koji je naravi glagolske, ima rabiti glagol mjesto njemačkoga samostavnika; onda, u kojih se slučajih glagol izostavlja; napokon brani svoje staro pravilo o porabi jednostavnih prošlih vremena u glavnih izrekah proti novoj navici, da se ponavljaju gotovo sami sastavljeni perfekti, «čim jezik gubi krasotu, blagozvučje i snagu», pak pokazuje, primjerî iz Vukovih narodnih pripoviesti, da je pogreška prečesto izostavljati pomoćni glagol uz sastavljeni perfekt, kako to običaje Kurelac, čim se naš jezik tjera u sjeveroslavensku oskudnost.

Stilistike rieči i fraza tiče se razprava u «Radu» god. 1874.: «Obrana njekojih tobožnjih barbarizama» (proti Kurelčevoj akademičkoj razpravi o barbarizmih u zagrebačkoj književnoj školi). To posebno pitanje nuka Vebera na obćenitu načelnu obranu zagrebačke škole. Pošto se najprije traži razumljivost u govoru i pismu, to valja rieči i izraze uzimati najprije iz sadašnjega narodnoga govora, a samo gdje je nužda, iz starih pisaca, i to oboje po jezikoslovnom načelu: uzimaj rieči, koje su etimologički pravilne (na pr. slas*t*,

a ne slas) i analogijom drugih rieči opravdane, a izraze (fraze) takove, koji odgovaraju duhu hrvatskoga jezika. Da se taj duh upozna, treba proučiti ne samo sadašnji govor svega naroda, nego i stare i nove pisce, pak što je u svem tom zajedničko — a čisto od prikrpina iz tudjih jezika — to je duh jezika: o njem odlučuje sav narod i svi pisci u obćenitosti svojoj, a ne provincijalizmi pučki ni osobine pisaca. Onim, koji kažu, da valja samo narod nasljedovati, a ne i živuće pisce, odgovara Veber: „Ako su ti pisci proučili narodni govor i filologiju slavjansku, pak tako oplemenili narodni jezik, zašto ne bi i njihova valjala? Zar prostiji dio naroda sam da radi o jeziku, a prosvećeniji ne? Ako je taj natrušen tudjinštinom, zar nema i u prostom narodu natruhe turske, talijanske, njemačke? Učenjaci se učenjem, dogovaranjem i dokazivanjem laglje mogu riešiti pogrešaka, koje su došle iz tudjinstva, nego li prosti puk". Prema tim načelom postavlja Veber ova obća pravila za rieči i fraze u književnom jeziku: 1. Prije svega treba pisati sadašnjim narodnim štokavskim jezikom, i to onimi riečmi i frazami njegovimi, koje su svuda poznate, a ne provincijalnimi, nekmoli tudjicami (kao «ćuprija»), a niti neobičnimi riečmi i frazami; jer ljepota i elegancija ne stoji u neobičnosti nego u tom, kako najobičnija rieč najtočnije izražava misao, kako se različito i liepo spaja u izreku, kako se najljepša misao njom zaodieva. 2. Ako u pučkoj štokavštini nema sgodne rieči ili fraze, uzet ću ju najprije iz čakavštine, a onda iz kajkavštine; ako li je nema u ni jednom pučkom narječju, onda ću ju tražiti u novih, a tek onda, ako je nema ni u njih, tražit ću ju u starih piscih; jer ako ima u novih pisaca germanizama, to ima u starih (dalmatinskih) još više talijanizama, a sad ima sabrana narodnoga jezika, ima slavistike i filologije, čega stari pisci nisu imali. 3. U nuždi ću uzeti iz drugih slavenskih narječja, ali samo prema etimologiji i duhu hrvatskoga jezika (na pr. iz češkoga «vlak», iz ruskoga «strog», ali ne «otečestvo»). 4. Napokon, ako ni jedno od onoga trojega ne pomaže, skovat ću sam rieč, dakako prema etimologiji i analogiji hrvatskoga jezika; to se radi od nužde u svakoj književnosti. «Po tih je načelih, veli Veber, radila i radi zagrebačka škola, pa ipak na nju Kurelac najžešće napada.» «Prema tim načelom» (u istinu ne svagda prema njim) brani Veber dvadesetak rieči, koje je uvela zagrebačka škola, a Kurelac ih goni kao barbarizme; za gdje koju rieč je Veberova obrana jaka, na pr. temeljito odbija Kurelčevu «korotu» za našu «crninu», ali kad brani «djelokrug» kao tobože skovan posve po analogiji prema «kolovrat», «vinograd», onda je Kurelčevoj rieči «područje» pobjeda gotova. A pra-

vedno priznaje Kurelcu, da je inače mnogu prikladniju rieč i mnogu pravilniju frazu predložio mjesto onih, koje rabe zagrebačkoj školi.

S tom je razpravom u svezi «Vjekopis Franje Kurelca» u «Radu» god. 1874. Osim potanka vjekopisa ima tu i potanka ocjena riečke škole, koju je Kurelac osnovao proti zagrebačkoj. Kurelac je stvarao skupni južni slovinski književni jezik, mnogo upotrebljavajući starinu i obazirući se na sjeverne Slavene. Veber mu priznaje, da je u frazeologiji narodnoj prvi, i da je mnoge tudje fraze izagnao iz jezika; i u narodnoj stilistici priznaje mu veliku slavu, samo je, veli, u porabi participa išao predaleko. Slog mu hvali s jezgrovitosti, zorovitosti i simetrije; ipak su Veberu prekićene njeke posve naravne i s duhom jezika skladne retoričke osobine Kurelčeva sloga: o govorničkoj vještini, kojom se odlikuju Kurelčeve «besjede», najbolje hrvatske premice francuzkoj umieći u Cormeninovu «Livre des orateurs», Veber jedva i govori. Prigovara mu pretjeranu etimologičnost u pravopisu, njeke zastarjele slovničke oblike i rieči, prečestu porabu epentetičnoga «ga», prečesto izostavljanje pomoćnoga glagola u sastavljenom perfektu, kadšto neobično poredanje rieči, a u prevodjenju nepažnju na smisao izvornika. (Taj vjekopis prekori bivši Kurelčev učenik člankom u «Obzorovu listku» g. 1875., a na to Veber napisa «Uztuk o Kurelcu», braneći se od prigovora, «da nije mogao shvatiti Kurelca i nepristrano pisati o njem»).

Ocjene jezikoslovne napisao je Veber u «Radu» dvie: god. 1868. «O skladnji Petra Budmana» i god. 1878. «O akademijskom rječniku Gjure Daničića». U jednoj i drugoj ocjeni drži se Veber svojih načela, te prigovara onomu, što se s njimi ne slaže. Tako prigovara skladnji Budmanovoj, da ne razlikuje dosta atribut, epitet i apoziciju, i da prema tomu nisu dostatna pravila o porabi izviestnoga i neizviestnoga pridavnika, pak da, držeći se srbskih pisaca, t. j. pučkoga govora, ne priznaje srednjega participa na *o*, ali da je ta poraba dobra, te od dubrovačkih pjesnika (na pr. u «Osmanu»: «savi ružica, u rajskieh poljih nikla) i od današnjih hrvatskih pisaca prihvaćena. Daničićevu rječniku prigovora, što je neopravdano izostavio pisce zagrebačke škole (Mažuranića, Trnskoga, Vežića, Jurkovića i t. d.) i Kurelca, tobože «za to, što se u njih ne obznanjuje čisti narodni jezik», a iz starijih je pisaca uzeo bez kritike tolike talijanizme i latinizme, kao da su čist hrvatski jezik; prigovara nelogičnoj kadšto razporedbi gradiva i preobilju primjera, po kojih će rječnik izaći pregolem i nikad ne će doći do kraja; protivi se jeziku i pravopisu, koji nije po zagrebačkoj školi, i zahtieva, da se novo stručno na-

zivlje izcrpe i upotrebi za rječnik. Ovaj zahtjev i onaj o razporedbi i preobilju primjera poslie je (od Budmana) prihvaćen.

Dvie Veberove razprave u «Radu» tiču se slovničke didaktike. Prvom, «Kako treba pisati latinsku slovnicu za gimnazij», odgovara g. 1876. na Turomanovu nepovoljnu ocjenu svoje «Latinske slovnice za male gimnazije». Priznaje, da su osnovani njekoji prigovori Turomanovi (i Šrabčevi i Pongračićevi), a druge nastoji pobiti, pravdajući se donjekle ovim svojim didaktičnim načelom, kojeno je već g. 1858. ministarstvu bio uzalud predložio: «Zajedničko učivo svih slovnica (latinske, grčke, hrvatske i t. d.) trebalo bi u gimnaziju učiti slovnicom nastavnoga jezika, a samo posebno gradivo pojedinih jezika posebnimi slovnicami, ali sustav, nazivlje i definicije imadu biti u svih slovnicah iste; tim bi se postigla stalnost pravila i preglednost slovnica, a to su najveći pomagači pameti.» Drugom razpravom: «Pabirci po slovnici hrvatskoj» u «Radu» g. 1877. mimogred brani slovničku nauku zagrebačke škole o imenskih oblicih, koja da je «primakla jezik ideji književnoga jedinstva i učinila ga stalnijim, preglednijim i jasnijim», a poglavito nastoji didaktičnimi obziri opravdati razlike medju praktičnom slovnicom hrvatskom za srednje škole (kakova je njegova) i učenjačkom: ova izporedjuje hrvatske oblike sa staroslovenskimi i sanskritskimi, a ona toga ne smie, već mora, kad god bi ju strogo znanstveno razlaganje predaleko vodilo, zamieniti ga takovim prečim i lagljim, koje se ne protivi temeljnim zakonom jezika: na pr. srednjoškolska slovnica ne može tumačiti prezentnih oblika izvodjenjem iz presentne osnove pomoću spojnoga glasnika i osobnih nastavaka, jer je to za učenike pretežko, nego kratkim praktičnim putem: iz infinitivne osnove dodavanjem osobnih nastavaka *am*, *em*, *im* itd.; ovo je za učenike puno laglje. A je li tako istinito, razjašnjuje li se tako postanak oblika, za to kao da Veber manje pita nego li za didakničnu «praktičnost». Prepirke, koje je on poslije imao s učenici Miklošićeve škole radi školske hrvatske slovnice, kreću se ponajviše oko onakova njegova razlikovanja praktične školske slovnice od učenjačke. Tako Veber iste godine 1878. člankom u «Obzoru» «Odgovor Živanoviću o mojoj slovnici», priznajući njeke pojedine prigovore Živanovićeve, brani u obće svoj didaktički sustav primjetbom: «znanstvenost je u školskoj slovnici dobra, gdje olakoćuje posao obuke, ali gdje ga otegoćuje, bolje je, da se zamieni praktičnošću», ili «ja sam znanstvenost nastojao spojiti s didaktičnom praktičnošću». Pretežno se oko toga kreće i polemika Veberova s Divkovićem u člancih: «Oblici Mirka Divkovića» i «Na razstanku g. Divkoviću» (u «Narodnih Novinah» g. 1879.)

pak «Sintaksa Mirka Divkovića» (u «Obzoru» g. 1881.) i «Poručak Maretiću» (u «Narodnih Novinah»): ovim se člankom ogorčeno brani Veber od Maretićevih prigovora (u ocjeni Divkovićeve sintakse u istih novinah) «da nije proučio svoga predmeta, i da je najprije izmislio pravila pak onda išao tražiti primjere», tvrdeći, da ti prigovori nisu ni čim dokazani. Svoje didaktično načelo, da je u hrvatskoj slovnici radi raznih narječja probitačan samo sintetički način, kod kojega se počima s pravilom pak se tek od njega prelazi na primjere, a da nije probitačan obratni analitički, zastupa u polemičkih člancih s Vitanovićem: «Gramatika J. Vitanovića za pučke škole» i «G. J. Vitanoviću» (u «Obzoru» god. 1880.).

Kako je Veberu razumljivost prvo načelo za slovničko tumačenje u srednjih školah, jednako drži razumljivost jezika prvom potrebom za pučke spise, pak poglavito prema tomu gradi svoju ocjenu i vodi polemiku u člancih «Čitanja i evangjelja, preveo dr. F. Ivković» i «Još jednu g. Ivekoviću» (u «Katoličkom listu» god. 1876.) pak «Kritika Čitanja i evangjelja, prevedenih po dr. N. Voršaku», onda «Očitovanje» i napokon «Gospodinu dr. Ivekoviću» (u «Katoličkom listu» god. 1878.). Izrekavši već g. 1874. u «Obrani njekojih tobožnjih barbarizama» da «za priproste ljude treba pisati najobičnijim jezikom, te svi narodi razlikuju pučku i učenu knjigu, pak po tom i jezik najobičniji i manje običan», ocjenjuje jezik u nepomenutima prievodima ponajviše prema načelu: pučki spisi, navlastito vjeroučni, treba da su pisani što više takovimi književnimi oblici, riečmi i frazami, koje su zajedničke i štokavcu i čakavcu i kajkavcu, jer samo onda će ih svaki Hrvat razumjeti. S toga prigovara osobito Ivekoviću, da je u jeziku prestrogo nasljedovao Vukov i Daničićev prievod svetoga pisma, navlastito porabom imperfektnih i aoristnih oblika, koji su čakavskomu i kajkavskomu puku za sada još neobični, a osim toga, kad se uzastopce nagomilavaju, neblagoglasni; od toga prigovora ne odustade Veber diljem ciele one stvarno i osobno žestoke polemike.

Drugu polemiku potaknu Veberova ocjena Ljubišinih «Pripovijesti crnogorskih i primorskih» u «Radu» g. 1881. Veber u velike hvali «psihološko crtanje, plastično opisivanje, bujnu narodnu frazeologiju, pak i zamjernu na mnogih mjestih stilističnu pravilnost i simetriju» Ljubišinih pripoviesti; u njih nalazi na njekih mjestih potvrdu svojim pravilom o poredanju rieči, o porabi participa srednjega, o porabi jednostavnoga i sastavljenoga perfekta i prezenta historičkoga u pripoviedanju, ali nalazi i pogrješnih lokalizama u oblicih i u skladnji, n. pr. pogrješnu porabu padeža i mjestnih prislova kod glagola kretanja i mirovanja («puhati u

vatri», «nositi u nosila», «*gdje* idješ?»): drži za pogrješku ovakov genitiv: «da mu se zna grob*a*; ne će poći u Skadar ni glasnik*a*» pak aorist u ovakovoj uvjetnoj izreci: «da ne pobjegoh, hćaše me ubiti», gdje bi, kaže, imalo biti: «da nisam pobjegao». Pošto je Castrapelli (čini mi se u dubrovačkom «Slovincu») oštro odgovorio Veberu, ovaj napisa u «Viencu» g. 1883. «Primjetbe na kritičke primjetbe Castrapella». Slabo brani Veber onaj svoj prigovor aoristu u uvjetnoj izreci,—koja se osobina, premda je narodna i analogna s grčkim jezikom, Veberu nikako nije svidjala, valjda zato, što nije učio grčkoga a u latinskom i u ostalih jezicih nema one osobine. Ali to odlučnije utvrdjuje svoje prigovore proti bokeljskim pogrješnim lokalizmom, i veli, da ako se budu zagovarale i sve pokrajinske pogrješke, onda ne će nikad biti jednoga književnoga jezika. «Primivši hercegovačko narječje za književno, nismo, kaže, htjeli primiti i njegovih pogrješaka, skrajnih osebunjaka, i tudjinskih natruha. Ako je piscu slobodno upotrebljavati pokutne rieči i fraze, pa baš ako ga ne će nitko razumjeti, kako tvrdi Castrapelli; ako taj kritik priznaje, da se je u bokeljskom narječju izgubila razlika medju stanjem i micanjem, a ipak brani, «pa ako će baš i glavom platiti», Ljubišino onakovo nerazlikovanje: kud bi onda književni jezik? Ako i jest književnomu jeziku temeljem jedno glavno narječje, ipak treba da ga vodi sviest cjelokupnoga naroda i na njoj osnovana znanstvena slovnica».

Posljedni jezikoslovni članak Veberov «Brus jezika ili zagrebačka škola» u «Viencu» g. 1884. kao odgovor na opazke pisca ǫ. u istom časopisu, zaglavna je njegova obrana zagrebačke škole. Od njekoga je vremena, piše Veber, počelo njekoliko hrvatskih pisaca rušiti zagrebačku književnu školu. Zagrebačka, a to je ilirska škola, imala je zadatak, da kajkavce i štokavce privede u kolo štokavaca, i stvori književno jedinstvo. Da je zabacila silu dobrih rieči i fraza i njeke oblike, koji su očevidno pravilniji nego oni, koje su mjesto njih štokavci razvili u novije vrieme, premda nisu ni onih pravilnijih starih oblika još posve zatrli, bila bi otegotila, ako ne osujetila posao ujedinjivanja. Još bi trebalo u književno jedinstvo privesti Slovence, a taj cilj će se sjegurnije postići zagrebačkom nego li Daničićevom školom. Sam ǫ. priznaje, da je od tvrdih štokavaca čuo 6. padež višebroja na *ih*, *ah* kod imenica, i da ima u štokavaca tragova i svim starim oblikom zamjenica; a ti su pristupniji Slovencem nego li novi štokavski, pak su povrh toga i pravilniji, i podaju jeziku veću jasnoću i blagoglasje nego li novi štokavski: po Daničićevoj školi su 3. 6. i 7. padež višebroja jednaki, (*ima* ili *ama*), a po zagrebačkoj su različiti (*om*, *ih*, ili *am*, *ah*, *ami*), pa ako po ovoj treba kadšto razlikovati 1.

padež višebroja od 7oga naglasnim znakom (nož*i* i nož*î*), to treba po Daničićevoj kadšto razlikovati naglasnim znakom susjed*a* od susjed*â*. Zagrebačka škola mudro radi, što prema svomu zadatku čuva one starije oblike; kad postigne svoj cilj, onda neka narod bira po volji: odluči li se za Daničićevu školu, to će po njoj jezik svakako izgubiti nješto od svoje prvobitne jedrine i jasnoće, a postati i manje blagoglasan čestom porabom jednako glasećih padeža.

Još jednom je Veber i to javno zagovarao zagrebačku školu. Dne 29. studenoga god. 1885., u glavnoj skupštini «Matice Hrvatske», reče on sliedeće: «Opažam, da njekoji mladji naši pisci sve to više prianjaju uz način pisanja, koji se obično zove srbskim, a ja ga imenujem i hrvatskim, što takav jezik govore i Hrvati na iztoku. Ako me svi znaci ne varaju, razširit će se taj način i dalje, pošto je na pr., kako čujem, već bilo i naših pisaca, koji su samo pod tim uvjetom ponudili «Matici Hrvatskoj» svoje spise, ako ih izda tim jezikom. Ne ću da izpitujem, koji je način, taj li iztočni, ili onaj, kojim se služi zagrebačka škola, savršeniji, premda bi se moglo dokazati, da je ovaj prema duhu slavenskoga jezika pravilniji, različitiji, spretniji i ljepši; ali videći krasni rezultat, kojim je zagrebačka škola svojom umjerenom štokavštinom privela čakavce i kajkavce u štokavačko kolo, držim, da još nije vrieme napustiti njezin način pisanja, pošto nam još preostaje, da i Slovence, koji se sve to više približuju hrvatskomu jeziku, i porad njih će i «Matica Hrvatska», kako to malo prije čusmo i odobrismo, izdati mali hrvatsko-slovenski rječnik, dovedemo u svoje kolo, što ćemo svakako laglje postići jezikom zagrebačke škole, nego li iztočnim hrvatskim govorom. Za to preporučam vriednomu odboru «Matice Hrvatske», neka barem većinu svojih knjiga i nadalje izdaje jezikom zagrebačke škole.» Tajnik «Matice» izjavi u ime odbora na ovu preporuku, da će ju odbor «Matice Hrvatske» uzeti u pretres i u koliko bude moguće uvažiti.

Napokon valja spomenuti književne članke Veberove: «Petar Preradović» u koledaru «Danici» god. 1874, onda u «Katoličkom listu» god. 1882: «Sud o putopisu Dragutina Jambrečaka: Rimsko hodočašće», kojemu u velike hvali kompoziciju, slog i jezik; nadalje estetički članak «Ukus» u «Viencu» god. 1882., razpravljajući o umjetničkoj ljepoti u obće i napose o talijanskoj operi i talijanskih pjevačih. Veoma pohvalnu ocjenu «Izabranih pjesama dr. Stjepana Ilijaševića» napisa Veber u «Radu» god. 1876. kao prvi dio razprave: «Nješto o pjesničtvu hrvatskom»; drugi dio njezin, koji razpravlja o hrvatskoj metrici, kao što i potlanje polemike Veberove o metrici s Maretićem

i Šrepelom (u «Viencu» god. 1882 i god. 1887.) iztaknusmo već u predjašnjem odsjeku. Spis «Posveta stolne crkve djakovačke» u «Radu» god. 1885. opisuje veličajnu svečanost god. 1884., i divno djelovanje biskupa Strossmajera kod stvaranja i kod posvete djakovačke stolne crkve. Posljednja mu je razprava u «Radu» god. 1887. pod naslovom «Istina»; u njoj popularno razmatra njeka pitanja iz područja psihologije i logike.

Svoja sabrana izvorna «Djela» poče Veber izdavati god. 1885. (s vlastitim «vjekopisom» na početku I. svezke); ali kad je dospio do polovice pete svezke, pade mu ljeti god. 1888. kap, uslied koje umrie 6. kolovoza god. 1889. u 64. godini dobe svoje. Po njegovoj želji i osnovi nastavi i pod konac god. 1890. dovrši IXom svezkom izdavanje «Djela» prof. Cvjetko Rubetić; na koncu doda popis svih u tu sbirku primljenih i iz nje izostavljenih izvornih i prevedenih spisa pokojnikovih; izostavljene su slovnice, čitanke i prievodi, što bi iznosilo valjda još devet onakovih omašnih svezaka. «Djela Adolfa Vebera» štampana su u samo dvadeset iztisaka, koji su prema njegovoj oporuci od 21. srpnja god. 1888. većinom razpoklonjeni znanstvenim i književnim družtvom i školam u Hrvatskoj, a po jedan «Matici Slovenskoj» u Ljubljani i «Srbskomu učenomu družtvu» u Biogradu.

Kao što je tom odredbom i u oči smrti pokazao svoju vjernost ilirskoj ideji književnoga jedinstva, tako je ostalom oporukom potvrdio svoju odanost hrvatskoj domovini, šaljući joj posljednji svoj pozdrav riečmi: «književni svoj rad preporučam blagoj uspomeni svoga hrvatskoga naroda, koga tako žarko ljubim, da mi se ne da na ino, nego da mu i sada zaželim svaku sreću i napredak», i ostavljajući oko 40.000 forinti (dvie trećine svoga imetka) u nabožne, književne, umjetničke i dobrotvorne svrhe u domovini.

Od te je svote ostavio 7.000 forinti «Matici Hrvatskoj», naredjujući 8-om točkom oporuke ovako: «Znajući, koliko se hrvatski pisci izmuče, dok sastave djelo, koje onda ne mogu razpačati, ostavljam 7.000 forinti, od kojih će se svakogodišnje kamate platiti kao nagrada piscu, koji će po sudu «Matice Hrvatske» najbolje, narodu koristno, djelo napisati.» Tim zapisom je Veber poslije grofa Ivana Nep. Draškovića najveći dobrotvor «Matice Hrvatske», koja njegovim darom kao posebnom «zakladom Adolfa Veber-Tkalčevića» upravlja.

* * *

Adolfo Veber spada medju najplodnije hrvatske pisce: velik je broj njegovih izvornih i prievodnih spisa. Radio je jednako u zabavno-poučnoj i u naučnoj struci.

U prvoj obradjuje poglavito veći putopis i pomanje okolišne i družtvene slike, a pripadom pripoviest iz bakarskoga i zagrebačkoga života, držeći se laka realistična smjera i najviše nastojeći oko zorne jasnoće. Mnogobrojni su njegovi prievodi iz tudje beletristike, navlastito iz poljske: on je prvi preveo dva glasovita pjesnička djela poljska s namjerom, da obogati hrvatski pjesnički slog u viših umjetničkih vrstih, koje se uzdižu nad prostonarodno pjesničtvo.

S tim marom za beletristiku u svezi su njegove kritike pjesničkih djela hrvatskih; od njega je prva poveća hrvatska ocjena Gundulićeva «Osmana» i prva poveća dramaturžka ocjena. U tih kritikah znatnija je ocjena jezika i stihotvorstva, nego li stručna estetična.

U metrici hrvatskoj on je prvi pokušao udariti potanja pravila narodnomu desetercu i hrvatskomu heksametru s namjerom, da umjetno pjesničtvo usavrši prostonarodnu metriku i da joj pridoda veličajne staroklasične metre; navlastito namjenjuje heksametru hrvatskomu tu zadaću, da, pazeći na količinu slovaka, bude čuvarom divne romonitosti hrvatskoga jezika, koja ne stoji samo u raznoličnom naglasku, nego takodjer u razlikovanju dugih i kratkih slovaka. Ako i jesu njegova metrička pravila naišla na odpor većine književnika, svakako je on potaknuo potanje izpitivanje metrike hrvatske i obilniju porabu heksametra i ostalih staroklasičnih mjerila.

Naučni jezikoslovni rad glavna mu je zadaća života. Taj rad nadovezuje on na ilirsku ideju, koja hoće jedinstvo književnoga jezika za Hrvate, Srbe i Slovence na osnovu štokavskoga hercegovačkoga narodnoga govora, ali s obzirom na jezičnu sviest cjelokupnoga naroda (ne samo štokavaca, nego i čakavaca i kajkavaca) i s obzirom na stariju književnost dubrovačku i dalmatinsku. Toj ilirskoj ili zagrebačkoj književnoj školi, kojoj su slovnički temeljnjaci Babukić i Antun Mažuranić, postaje Veber glavni zastavnik i branitelj s jedne strane proti Kurelčevu arhaizmu, s druge strane proti Vukovoj školi, kojoj je sadanja pučka štokavština jedini izvor i dovršeni uzor književnoga jezika. Prema ilirskoj ideji o jedinstvu književnoga jezika; prema načelu, da književni jezik nema biti robskom kopijom najljepšega pučkoga govora, nego usavršetkom njegovim; prema težnji na što veću pravilnost, bogatstvo, ljepotu i jasnoću književnoga jezika, brani on proti Vukovcem njekoje starije oblike i umjeren etimologički pravopis. U nauci o skladnji i o slogu hrvatskom, koju on medju prvimi ili pače prvi obradjuje, vodi ga težnja na pravilnost, na logičnu dosljednost, na retoričnu i estetičnu ljepotu; lebdeći mu pred očima uzor latinske skladnje i sloga, udara takova

pravila sintaktičnoj porabi navlastito vremenâ u glavnih i podredjenih izrekah, kojim se drugi protive, jer da sile naš jezik na latinski kalup, ali on niječe temeljitost takova prigovora. Svoja načela o hrvatskih oblicih, pravopisu, skladnji i slogu utvrdjuje u mnogih razpravah, ocjenah i polemikah jezikoslovnih, i praktički ih izvodi u svojih mnogobrojnih spisih, u kojih je slog jasan i pravilno odmjeren «kao po žnori», premda je više širok i obilan, nego li retorički umjetan. Hoteći obogatiti književni slog i razviti ga dalje na osnovu pučkoga, prevodi, osim poljskih i talijanskih umotvora, latinske klasike, poglavito uzornika svoga, govornika Cicerona. Pravila o hrvatskom govorničtvu, koja uz taj prievod podaje, popunjuju se njegovimi ocjenami duhovnih besjeda Dubrovčanina Cucera, a samo se donjekle praktički potvrdjuju njegovimi mnogobrojnimi propovjedmi i njekolikimi saborskimi govori.

Školsku književnost hrvatsku obogatio je Veber ne samo prvom skladnjom i prvom podpunom slovnicom hrvatskoga jezika, nego i njekolikimi čitankami hrvatskimi, a i slovnicom i čitankom latinskom; te njegove knjige služile su u naših školah dvadesetak godina. Proti prigovoru mladjih stručnjaka, koji izticahu znanstvene nedostatke u njegovih slovnicah, nastojaše se braniti didaktičnom prikladnošću. Kao nadzornik pučkih škola kroz njekoliko godina, pisaše polemičkih članaka o pitanjih pučkih škola i preparandija.

Kao gimnazijski profesor hrvatskoga i latinskoga jezika, logike i psihologije, ostao je Adolfo Veber svojim učenikom u nezaboravnoj uspomeni radi izvanredne jasnoće i ljepote svoga tumačenja, i radi odrješite obrane hrvatskoga jezika i hrvatske sviesti proti Bachovoj germanizaciji. Sjajno oružje u toj obrani bijaše mu umno razlaganje bogatstva i ljepote hrvatskoga jezika: on je i poslije s oduševljenošću radio za što veće usavršavanje hrvatskoga jezika, koji je on nada sve ljubio, pak ako mu i jest protivna struja Vukovaca otimala pod kraj života pobjedu, ne će ga minuti zahvalna uspomena potomstva.

541713
LSer.H Smičiklas, Tade
S6392ma Matica Hrvatska od godine 1842. do godine 1892.

University of Toronto
Library

DO NOT
REMOVE
THE
CARD
FROM
THIS
POCKET

Acme Library Card Pocket
LOWE-MARTIN CO. LIMITED